

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Interdiszciplináris Doktori Iskola
„A Kárpát-medence és a szomszédos birodalmak 900–1800” – Középkortörténet
Doktori Program

HORVÁTH TAMÁS ILLÉS

A szentkultuszok szerepe Luxemburgi Zsigmond hatalmi
reprezentációjában

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:

Prof. Dr. Fedeles Tamás, egyetemi tanár

Budapest–Pécs, 2023

„SUCCESSIONI VESTRE DILIGENTER SCRIPSI VERBA
PREASUMPTA SAPIENTIE ET TIMORIS DEI, QUANTUM
MEA PARVATIS DIVINI AUXILII CAPAX FUT.”

KÖSZÖNET NYILVÁNÍTÁS

Alighanem talán a legnehezebb feladat ilyenkor számba venni azon személyeket, akiknek az értekezés elkészüléséért hálával tartozom. Noha jelen köszönet nyilvánítás formailag megkívánná azt, hogy az alábbiakban felsorolt személyek kapcsán mindenkiről ejtsek néhány szót, a kevesebb néha több elve alapján igyekszem megköszönni mindazt a segítséget és megértést, amelyet az elmúlt évek során kaptam. Mindenekelőtt hálával tartozom azért, hogy Magyarország első egyetemének, a Pécsi Tudományegyetem doktorandusza lehettem. Ugyanakkora hálával tartozom témavezetőmnek, Prof. dr. Fedeles Tamás professzornak, aki lelkiismeretesen, minden szakmai segítséget biztosítva számomra igazgatta pályámat. Köszönettel tartozom a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudomány Kar tanárainak: Prof. dr. Font Mártának, Prof. dr. Kiss Gergely Bálintnak, Prof. dr. Bagi Dánielnek, Prof. dr. Sashalmi Endrének, Dr. habil Barabás Gábornak, valamint Dr. habil Végh Ferencnek, hogy tanulmányaim, és az opus munkálatai során mindig nagy érdeklődéssel hallgatták meg újabb eredményeimet, ugyanakkor témavezetőmhöz hasonlóan mindig igyekeztek tágabb összefüggésekre rámutatni, melyek jelentősen hozzájárultak a munkám során prezentált eredményekhez.

Külön köszönet illeti meg Prof. dr. Romhányi Beatrixet, aki mintegy tíz esztendő múltán is ugyanolyan érdeklődéssel, türelemmel, építő kritikával fordult felém és kutatásaim irányába. Öszöntönző türelme és törődése nagyban hozzájárult az opus befejezéséhez. Köszönettel tartozom Buják Gábornak, aki nem csupán barátként, de még szakmai segítőként is mellettem volt. Köszönet illeti meg azért, mert segített az újabbnál újabb cseh szintézisek felkutatásában és fordításában. Hálával tartozom Dr. Németh Józsefnek, aki az elmúlt hónapokban minduntalan igyekezett felhívni a figyelmem a munka befejezésére. Elismerő szavai rendkívül bátorítóan hatottak.

Végül, de nem utolsó sorban rendkívül nagy hálával tartozom családomnak, feleségemnek, Noéminak, gyermekeimnek, Helénának és Diánának, hogy a téma iránt szünni nem akaró érdeklődésem miatt a családi utazások célpontjai egybe eshettek Luxemburgi Zsigmond itineráriumával. Végtelenül nagy hálával tartozom azért, hogy türelemmel álltak felém, még akkor is, amikor hajnalok-hajnalán Kismaros felé vettem az irányt, hogy a Szent Zsigmond-kolostor maradványait fürkészzem a Duna-mező szigetén.

Köszönöm,

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	1
Kutatástörténet	7
Források és a kutatás	14
A bátai Szent Vér kegyhely és az Úrnapi körmenetek.....	16
Zsigmond és a Garai-ifjak	18
Pál apát és a búcsújárás kezdetei.....	25
Garai János híres zarándoklata és az országos hírnévre szert tett kegyhely	29
Úrnapi körmenetek a Magyar Királyságban	32
Szent László kultusza	44
Athleta Patriae	44
A váradi püspökség és a királyi hatalom.....	50
A váradi Szűz Mária-székesegyház.....	62
Relikviák	71
A Zsigmond-kori herma	79
Az úgynevezett „ <i>trencségi herma</i> ”, avagy Szent László elveszett hermája	83
Búcsúk és zarándoklatok.....	88
Rítusok	92
„Környölfekesznek téged császárok”	95
A császári sír helye és mellékletei.....	107
Szent László-legenda és a szent király alakja a falképfestészetben	110
Szent István és Szent Imre kultusza	135
Szent István és Szent Imre kultuszközpontja a székesfehérvári Szűz Mária-prépostság temploma.....	135
Az esztergomi Szent István társaskáptalan alapítása	142
„Míg egész teste hamuvá lett, jobbja Magyarország tiszteletének örvend”	148
Búcsúk és zarándoklatok.....	151
Szent István és Szent Imre alakja a kor falképfestészetében	156
<i>Sancti reges Hungariae</i> . A magyar háromkirályok kultusza	159
<i>Sancti reges Hungariae</i> és a Zsigmond-kori ortodoxia. A három magyar szent király alakja a görög rítusú templomfestészetben.....	168
A három magyar szent király és a L'Adorazione dei Magi témája a képzőművészetben	170
Szent István király és a gyógyító érintés	180
Szent Zsigmond kultusza	190

„Ó micsoda tiszteletreméltó drága és leírhatatlan ajándék, Szent Zsigmond teste”	190
„Boldog emlékű apja példáját követve”	199
Két szent király Váradon.....	206
Látogatás a Szent Móric-apátságban.....	208
A Szent Zsigmond-kolostor alapítása	209
Szent Zsigmond alakja a magyar művészetben.....	213
Szent György tisztelete és az uralkodó Sárkány-rendje	219
A megalomártír kultusza a király és bárói hatalmi reprezentációjában	219
A királyhű liga bárói, mint Krisztus katonái. A Sárkányos Társaság életre hívása	227
A társaság jelvénye.....	232
Egy titkos záradék: A trónutódlás biztosítása	235
A rend felemelkedése és elhalványulása	239
Szent György alakja a művészetben.....	243
A női szentek szerepe a király reprezentációjában.....	251
Összegzés	263
Rövidítések.....	274
Források.....	274
Feldolgozások.....	282
Katalógus.....	313

Bevezetés

Luxemburgi Zsigmond alig múlt nyolc esztendő, amikor apja, IV. Károly német-római császár (1355–1378) 1376-ban megtette brandenburgi örgróffá, s ennek következtében a hét választófejedelem egyikévé emelkedett.¹ Az uralkodó másodszülött fiaként a cseh udvar nem támasztott vele szemben nagy elvárásokat, hiszen a trónt bátyja, IV. Vencel (1378–1419) örökölte. Zsigmond herceg személyében a főurak leginkább leendő hadvezérüket vélték felfedezni, azonban a császárnak más szándékai voltak fiával. Károly nagyhatalmi törekvéseihez illeszkedően 1372-ben tárgyalásokat kezdeményezett I. Lajos magyar királlyal (1342–1382) annak érdekében, hogy egyik leánygyermeké kezét Zsigmond nyerhesse el. 1373-ban Lajos király úgy döntött, hogy megállapodásuk alanya Mária lesz,² ezért kötelezettséget vállalt arra nézve, hogyha lánya betölti a tizenkettedik életévét, a Luxemburgi herceghez adja, és a lengyel trónt biztosítja számukra.³ A Luxemburgi-dinasztia számára kifejezetten előnyösnek számított e házassági szerződés, ugyanis azontúl, hogy Zsigmond számára lehetőséget teremtett a Lengyel Királyság feletti uralomra, egyszer s mind a császár saját hatalmi ambícióinak is eleget tett: Károly végre kiterjeszthette befolyását keleti irányba.⁴ Jelen orientáció érdekében vásárolta meg a Wittelsbachoktól a Cseh és Lengyel Királyság közt elterülő Brandenburgi örgrófságot,⁵ amely nem csupán Zsigmond fejedelmi territóriumává lett, hanem egyben a herceg apai öröksége is. Habár a tartomány központja Berlin volt a császár Tangermündét jelölte ki új fejedelmi székhelyéül (*domicilium principale*),⁶ ahová 1373. október 2-án udvarával ideiglenesen át is költözött.⁷ Tangermündei tartózkodása során Károly kellőképpen felkészítette fiát az uralkodás megannyi fortélyára. Szellemi fejlődését pedig az 1356. évi aranybulla iránymutatásai alapján⁸ Itália egyik legnevesebb, a Szent Patrik-

¹ IRISGLER 1999. 9–22.; WINKELMANN 2012. 137–150.

² BAGI 2014. 25–32.

³ SEIBT 1967. 349–568.; UWE 2016. 30–36.

⁴ MÁLYUSZ 1984. 8–9.

⁵ RI VIII, Nr. 5219a.

⁶ BOBKOVÁ 2004. 148–157.; ŠMAHEL 2014. 140–141.

⁷ RI. VIII, Nr. 5263.

⁸ „Cum Sacri Romani celsitudo imperii diversarum nationum moribus vita et ydiomate distinctarum leges habeat et gubernacula moderari dignum est et cunctorum sapientum iudico censetur expediens, quod electores principes ipsius imperii columpne et latera diversorum ydiomatum et linguarum differentiis instruantur ut plures intelligant et intelligantur a pluribus qui plurimorum necessitatibus relevandis cesaree sublimitati assistunt in partem sollicitudinis constituti. Quapropter statuimus ut illustrium principum puta regis Boemie cimitis palatini Reni ducis Saxonie et marchionis Brandenburgiensis electorum filii vel heredes et successores cum verisimiliter Theutonicum ydioma sibi naturaliter inditum scire presumentur et ab infancia didicisse, incipiendo a septimo etatis sue anno in grammatica, Italica, ac Slavica linguis instruantur, ita quod infra quartum decimum etatis annum existant in talibus iuxta datam sibi a deo gratiam eruditi: cum illud non solum utile ymmo ex causis premissis summe necessarium habeatur eo quod ille lingue ut plurimum ad usum et necessitatem Sacri Romani Imperii frequentari sint solite et

purgatóriumot is megjárt⁹ humanistájára, a ferrarai Niccolò Beccari gondjaira bízta,¹⁰ aki szenvedélyes szónoklataival, és apokaliptikus jelenéseivel Zsigmond számára a pogányokkal való végső ütközet közelgő eljövételét hirdette, amely a világ sorsáról is dönt. Nevelői nagy gonddal olyan hősöket állítottak példaképül a hercegnek, akik kellőképpen felkeltették fantáziáját és tartósan foglalkoztatták a képzeletét. Talán Mályusz Elemér fogalmazta meg a legérzékletesebben: IV. Károly nem az első német-római császár volt, aki az egész világ felett szeretett volna uralkodni, de műveltsége őt képesítette először arra, hogy a hatalom utáni sóvárgását művészek segítségével fejezze ki úgy, hogy igényét sorstól és Istentől adottnak lássa a világ. E különösen megragadó alkotások alól Zsigmond sem vonhatta ki magát. Amikor az ifjú herceg kíváncsi szemmel a karlštejni vár arcképcsarnokát¹¹ fürkészte mítikus felmenői között nem csupán Jupiter és a trójai királyok, de még Julius Caesar, valamint Nagy Károly képében is felismerhette apja, illetve saját profiljának jellegzetes vonásait.¹² Ha pedig példaképül idézte fel a császárt a győzelem gondolata miatt különös érzés kerítette hatalmába. Károly úgy tekintett a prágai hídjára, mint amely a második Rómába vezet, a hídtorony pedig diadalutatót ível át, azért lehetetlen lett volna Zsigmondtól kevesebbet várni. A herceg optimizmusa és érzelmvilága azonban azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy a könnyelműség és fennhéjzás elhatalmasodik rajta.¹³ 1378. november 29-én, Károly halálát követően – az 1373-ra visszanyúló magyar–cseh házassági terv értelmében – Zsigmond eljegyezte Anjou Máriát, s a Luxemburgi herceg ennek nyomán a magyar udvarba került.¹⁴ Kiemelkedő műveltségének köszönhetően beilleszkedése nem volt nehéz, csakhogy kirobbanó temperamentuma és gyermeki megfontolatlansága miatt 1384-ben a magyar udvar csaknem elveszítette befolyását a Lengyel Királyság felett, ami egyet jelentett azzal, hogy Mária helyett testvére, Hedvig (1384–1399) került a trónra.¹⁵ Mindazonáltal a kudarc felismerése lehetővé tette Zsigmond számára, hogy másik oldalát is megmutassa. Barátságos magatartásával nem csupán diplomáciai sikereket érhetett el, de még kapcsolatát is sikerült elmélyíteni későbbi feltétlen hívével,

in hiis plus ardua ipsius imperii negotia ventilentur. Hunc autem proficiendi modum in premissis ponimus observandum ut reliquatur optioni parentum an filios si quos habuerint seu proximos quo sin principatibus sibi credunt verisimiliter successuros, ad loca dirigant in quibus de huiusmodi possint linguagiis edoceri vel in propriis domibus pedagogos instructores et pueros consocios in hiis peritos eis adiungant quorum conservatione pariter et doctrina in linguis ipsis valeant erudiri.” BULLA AUREA KAROLI IV. 90.

⁹ FONZO 2009. 44–62.

¹⁰ HRDINA 1932. 159–77.

¹¹ NEUWIRTH 1897.; HOMOLKA 1997. 95–142.

¹² ANTONÍN 2017. 162.

¹³ MÁLYUSZ 1984. 39–40.

¹⁴ MÁLYUSZ 1984. 8–14.

¹⁵ SÜTTŐ I. 12–34.

Stiborici Stiborral.¹⁶ Habár Zsigmond igyekezett megfelelni az udvar messzemenő, illetve gyakran lehetetlennek bizonyuló elvárásainak, jövevény (*advena*)¹⁷ mivoltától békés úton képtelen volt szabadulni. Helyzetét még inkább súlyosbította, hogy 1382. szeptember 10-én Máriát Székesfehérváron magyar királlyá koronázták, így azonfelül, hogy a lengyel korona is veszélybe került a cseh herceg személye immáron nélkülözhetővé vált. Így 1385-ben Garai Miklós nádor¹⁸ valamint Kotromanić Erzsébet anyakirályné (1353–1382), hogy megszabaduljanak Zsigmondtól kísérletet tettek Mária és VI. Károly (1380–1422) francia király öccse, Orléans-i Lajos összeházasítására.¹⁹ Tekintve, hogy Zsigmond a magyar udvarban nem rendelkezett kellő támogatással mindenekelőtt apai öröksége, valamint északnyugati territóriumai latba vetésével, és a Luxemburgi-dinasztia által nyújtott fegyveres támogatással²⁰ tudta csak kikényszeríteni esküvőjét Máriával.²¹ 1385. október 23-án Durazzói Károly nápolyi király trónkövetelőként lépett fel Máriával szemben, aki a délvidéki főurakkal szövetkezve 1385. december 31-én törvényesen királlyá koronáztatta magát. II. Károly uralmának Forgách Balázs királyi pohárnokmester²² vetett véget, aki Garai Miklós nádorral szövetkezve 1386. február 7-én halálosan megsebesítette. E merénylet főképp Zsigmondnak kedvezett. Károly hívei elmenekültek az udvarból. A rend és a béke helyreállításának reményében Erzsébet és lánya, Mária királynék úgy döntöttek, hogy a Délvidékre utaznak. Azonban kísérletük kudarcba fulladt: 1386. július 25-én fogságba estek. Minthogy Zsigmondot mindig is vonzotta a teatralitás, kardot rántott és Kanizsai János egri püspökkel,²³ valamint Lackfi István nádorral²⁴ az oldalán elindult szeretett felesége kiszabadítására, ám mivel jelentősebb haderőt nem tudott felsorakoztatni vissza kellett vonulnia az ország nyugati, biztonságosabb területeire. Valószínűleg nem állunk messze a valóságtól, ha azt mondjuk: Lackfi nádorban, valamint Kanizsai püspökben ekkor fogalmazódhatott meg a gondolat, miszerint a brandenburgi örgróf alkalmas lehet a magyar trónra, ugyanis jelleme formálható. A válsághelyzetben már Zsigmond is kiváló politikusnak bizonyult, ugyanis a királyi adományok megerősítését a jogar és a korona elnyerésétől tette függővé.²⁵ Így nem kellett sokáig várnia: 1387. március 31-én elnyerte Szent

¹⁶ ENGEL II. 217.; DVOŘÁKOVÁ 2002. 391–401.

¹⁷ VITA KAROLI IV. 101.; HORVÁTH 2016. 29–50.

¹⁸ ENGEL II. 80.

¹⁹ MÁLYUSZ 1984. 14.

²⁰ CDM XI. 331.

²¹ MÁLYUSZ 1984. 14.

²² ENGEL 1996 II. 76.

²³ FEDELES 2018. 83.

²⁴ ENGEL 1996 II. 139.

²⁵ „Presentes etiam dum domino concedente sceptro et sacra corona ipsius regni Hungarie insigniti fuerimus, litteris nostris privilegialibus roborare volumus et confirmare quo ad plenum” MNL OL DL 84 302.

István koronáját. De a királyi hatalom jelentős mértékben korlátozott volt, amelynek legfőbb akadályozója az esztergomi érseki székbe emelkedő Kanizsai János vezetésével szerveződött liga állt.²⁶

Mária királyné halálát (1395) követően a királyi hatalom ismét válságba került. A Kanizsai-liga bárói 1397-ben a temesvári országgyűlésen azt követelték az uralkodótól, hogy távolítsa el környezetéből idegen híveit. Ám Zsigmond a főurak kérését figyelmen kívül hagyta, ennek következtében 1401-ben a liga bárói fegyveresen próbálták rábírní az uralkodót, hogy tegyen eleget követelésüknek. A király azonban ismét ellenállt, s ennek következtében a bárók Siklós várában helyezték fogságba, és őrzésével a Garai Miklóst bízták meg. E pillanatban a politikai hadszíntéren egy új ligahatalom is megjelent, amelyet a szakirodalom leginkább a királyhű ligaként emleget. A Garai és Cillei családok, valamint Zsigmond közvetlen hívei által éltre hívott érdekszövetség épp úgy megkívánta ragadni az ország feletti irányítást, mint ahogy a Kanizsai János érseket támogató egyházi és világi főurak csoportja. Hatalmi törekvéseik hamarosan az ellentétek kiéleződését eredményezte. Miután Zsigmond Csehországba utazott bátyjához, a Kanizsai-liga bárói a szentek ereklyéit felhasználva agitálták az országot az uralkodó ellen. 1403-ban Váradon összegyűlve, kezüket Szent László koponyájára helyezve megfogadták, hogy Zsigmondot megfosztják hatalmától, és helyébe Durazzo-i Károly fiát, Lászlót ültetik a trónra. Akirályhű-liga báróinak gyors fellépése a lázadókkal szemben az uralkodói hatalom ismételt, ámde lassú megerősödését eredményezte, amely folyamat betetőzését a Sárkányos-társaság megalapítása (1408) jelentette.²⁷ Az uralkodó és a bárók közt létrejövő szövetség a magyar kormányzat stabilitását is szavatolta, így Zsigmond számára lehetővé vált, hogy hatalmát tovább növelje, politikai ambícióit latba vetve érdekeket szerezzen az egyházszakadást célzó diplomáciai manőverek során, mindenekelőtt pedig aktív döntőbírája legyen a szkizma felszámolását kitűző konstanzi (1414), majd később az úgynevezett nagy nyugati egyházszakadást megszüntető bázeli–ferrari–firenze–római (1431–1449) uniós zsinatnak.²⁸ A magyar uralkodó politikai fellépését alighanem komoly siker koronázta. Apja nyomdokaiba lépve 1411-ben német királlyá választották,²⁹ 1419-ben testvére, IV. Vencel halálát követően cseh királlyá, majd a magyar királyok sorában elsőként 1433-ban német-római császárrá koronázták. Politikai sikereinek elérésében rendkívül nagy szerep jutott az általa is sokra tartott teatralitásnak, amelyről Francesco Zabarella bíboros igen találóan

²⁶ FEDELES 2018. 84.

²⁷ BARANYAI 1926. 59.

²⁸ SZÁNTÓ I. 483–504.

²⁹ MAROSI 2006. 24.

jegyezte fel, hogy a császár az egész keresztény világ reprezentánsa.³⁰ Illetőleg a hazai szentkultuszoknak, különösképp a *sancti reges Hungariae* beépítésének a hatalmi reprezentációjába.³¹ A három magyar szent király tiszteletének felértékelődése az Árpádok örökébe lépő Anjou-dinasztia hatalomra jutásával vette kezdetét, akik a kultuszukat a késő középkori vallási-művészeti mecénatúra újszerű propagandisztikus eszközeivel hasznosították. A dinasztikus szentek reprezentációja különösen alkalmasnak bizonyult arra, hogy utódlási jogot kovácsoljanak a trónkövetelőkkel szemben. A három magyar szent király kultusza a nagyhatású propaganda következményeképpen kilépett az udvari reprezentáció szűk köréből. Ezáltal minden eddigénél nagyobb mértékben a nemesség és a társadalom más csoportjai tüzték őket a zászlajukra, aminek következtében egyfajta nemzeti szimbólumként öröklődtek tovább.³² E megállapítás különösen érvényes a Zsigmond-korra. Habár a jelen folyamat megindítója nem Zsigmond volt, annyi mindenképp kijelenthető, hogy a legfontosabb szerep neki jutott. Idegen uralkodóházból származó jövevény királyként, az Árpádok távoli leszármazottjaként legitimációjának érdekében nem állt módjában olyan következetesen felhasználni kultuszukat, mint elődeinek. Ehelyett kénytelen volt a már formákká merevedett tiszteletük szabályaihoz alkalmazkodni. Csakhogy Zsigmondnak egyáltalán nem esett nehezére ezeket követni, hiszen magyar királlyá koronázásától kezdve az okleveleiből kimutatható egyfajta bensőséges devóció a magyar szent királyok iránt, mely alighanem egész uralkodását meghatározta. Azonban ez a személyes vonzalom nem csupán emlékek tudatos ápolásával párosult, hiszen reprezentációja idővel jelentékeny változásokat eredményezett a kultuszukban. Ugyanakkor Zsigmond követve apja, IV. Károly hatalmi reprezentációját művészeti téren sem hagyta érintetlenül alakjukat. Nem tekinthető véletlennek, hogy éppen ebben az időszakban jelent meg a három magyar szent királyt ábrázoló műalkotások igen nagy hányada, valamint az sem, hogy uralkodása alatt szilárdult meg a Szent László-legenda, pontosabban a kerlési csatajelenetet bemutató freskóciklusok narratív kompozíciója is.³³

A királyi hatalom stabilizációját követő időszak Zsigmond számára különösen alkalmasnak bizonyult arra, hogy új kultuszokat terjesszen el, valamint a meglévő, ám de idővel jelentősen háttérbe szorult szentek tiszteletét revitalizálja. Ennek tudatában 1408-ban feleségével, Borbála királynéval és az ország báróival (*barones regni*) Szent György és antióchiai Szent Margit védnöksége alatt éltre hívták a Sárkányos-rendet (1408), és ezáltal a

³⁰ DEMPFF 1973.

³¹ KERNY 1987. 351.; FEDELES 2012. 164–176.; HORVÁTH 2017. 128–144.

³² KLANICZAY 2000. 12–14.

³³ KERNY 1987. 353.

megalomártír tiszteletét kiemelték Szent László kultuszának árnyékából, amelynek köszönhetően a sárkányölő ikonográfiája komoly nemzeti patrónus jelleget öltött. Ugyanakkor Zsigmond igyekezett országos szintre emelni a bátai Szent Mihály-apátság templomában kibontakozó Szent Vér ereklye kultuszát, továbbá a hozzá szorosan kapcsolódó Úrnapja ünnepét.

A konszolidációt követően a legnagyobb szerep saját dinasztikus szentjének, a burgund szent király, Zsigmond kultuszának jutott, akinek ünnepe csakhamar bekerült az ország szentjeinek katalógusába, és még uralkodása alatt nemzeti patrónussá lépett elő. Jelen disszertáció célkitűzése nem kevesebb mint, hogy választ adjon arra a kérdésre, hogy Luxemburgi Zsigmond magyar király miként vált *advenából lux mundivá*?³⁴ Hatalmi reprezentációjában hogyan használta fel a hazai szentek kultuszát, különösképpen milyen formában építette be a három magyar szent király kultuszát reprezentációjába? Miként vitalizálta, vagy éppenséggel reorganizálta a kultuszközpontokat, és ezzel milyen ambíciói voltak? Milyen szerepet töltek be a szentek ereklyéi, relikviáriumai a király és az udvar reprezentációjában? Az elemzés során azt a kérdéskört is vizsgálom, hogy a csehországi emlékek milyen hatást gyakoroltak Zsigmond reprezentációjára. Az atyai emlékek, mi módon befolyásolták a király cselekedeteit, a szentekkel való bensőséges kapcsolatát? Mivel mind IV. Károly császár, mind pedig Zsigmond gyakran élt a rejtett portré nyújtotta lehetőségekkel, mint a reprezentáció egyik legkülönlegesebb eszközével, igyekezem elfogadható válaszokat adni arra a kérdésre is, hogy vajon a fennmaradt magyar műalkotások közül, melyeket köthetjük az uralkodóhoz, a királyi udvarhoz, valamint alattvalóihoz?

³⁴ WINDECKE 2000. 19.

Kutatástörténet

Luxemburgi Zsigmond uralkodói reprezentációjának kutatástörténetéről meglehetősen nehéz egy mindenre kiterjedő összefüggő historiográfiai képet felvázolni, amelynek oka leginkább annak tulajdonítható, hogy a témával foglalkozó monográfiák, illetve tanulmányok száma aránytalanul csekély. A korábbi kutatások a Zsigmond-kor reprezentációját túlnyomó részt csupán érintőlegesen, általában az Anjou-kor folytatásaként, vagy éppen a Hunyadi-kort megelőző köztes epizódként vizsgálták, nem pedig önálló korszakként. E megállapítás pedig különösen igaznak bizonyul a magyar a cseh, mind pedig a német szakirodalom tekintetében. Zsigmond uralkodói reprezentációja ugyanis a feldolgozásokban csupán egy mellékepeződja a Luxemburgi-dinasztia történetének, amelyben IV. Károly és IV. Vencel cseh király mellett még az élete hajnalán megmérgezett Luxemburgi Henrik német-római császár, vagy a kor európai lovagi ideálját megtestesítő, a crécy-i csatában (1346) mártírhalált halt Luxemburgi (vak) János (1310–1346) személye is elhalványodik.³⁵ E szeparáció a nemzetközi szakirodalom részéről elsősorban a huszita háborúkkal hozható összefüggésbe, amelyben Zsigmond korántsem egy kegyes uralkodóként tűnt fel. Megítélése pedig kellőképpen rányomta a bélyegét a személyét érintő kutatásokra, így nem véletlen, hogy a legújabb szintézisek egyik kedvelt témája nem a király hatalmi reprezentációja, hanem az úgynevezett csehországi zálogosításai lettek.³⁶ Mindazonáltal mind hazai mind pedig nemzetközi szinten is születtek olyan munkák, amelyek elsősorban Zsigmond hatalmi reprezentációjának kiemelését és feltárását célozták. Alighanem e tekintetben Joseph Aschbach német történész volt az első, aki 1838 és 1845 között a négykötetes *Geschichte Kaiser Sigismunds*³⁷ című monográfiában értekezett Zsigmond életéről és uralmáról. Habár Aschbach elsősorban a kor kormányzattörténetéről kívánt összefoglaló képet nyújtani, a korszak diplomatikai iratait vizsgálva egyre inkább bizonyossá vált számára, hogy a német-római császár valamennyi cselekedetét és rendeletét jelentősen befolyásolták hatalmi reprezentációs törekvései. Ugyanakkor arra is rámutatott, hogy a császár udvara, különösképp az uralkodó kíséretében megforduló főpapok, bárók, illetve udvari *milesek* az *imitatio regis* jegyében másolták az uralkodót reprezentációjában. Aschbach munkája során mindenekelőtt nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy Zsigmondot apjával, IV. Károly császárral párhuzamba állítva kiemelje a szentek és a szentek relikviáival kapcsolatos különös tiszteletét, illetve a kor ereklye *translatioit*. A szerző által gondosan hivatkozott mű, valamint az általa

³⁵ FAJT 2006.

³⁶ BARTA 2012. 7-45.; BARTA 2015.; BARTA 2016.

³⁷ ASCHBACH I–IV.

közölt forráskivonatok nem csupán a későbbi Wilhelm Altmann féle, 1896-ban készült *Die Urkunden Kaiser Sigmonds (1410–1437)*³⁸ regesztakötetnek szolgáltattak kiváló fundamentumot, de még a hazai kutatásokat is kellőképpen megalapozták. E tekintetben elsőként Horváth Henrik művészettörténész 1937-ben *Zsigmond király és kora*³⁹ címmel megjelent, az uralkodó 500. halálának évfordulójára kiadott monográfiáját szükséges kiemelni, amelyben a szerző a német-római császár és magyar király budai udvartartásának rajzában a magyar késői középkor keresztmetszetét kívánta felvázolni. Munkáját rendkívül hosszú kutatási folyamat előzte meg annak érdekében, hogy pontos képet adhasson az uralkodó hatalmi, de leginkább művészeti reprezentációjáról. A grandiózus anyaggyűjtés során Horváth igyekezett feltárni a budai kőfaragó jeleket, és az azokhoz tartozó céhmesterek jegyeit, valamint a kor művészeti alkotásait, mindemellett különösen nagy hangsúlyt fektetett a levéltári források, illetve a korszak krónikáinak vizsgálatára. Ennek eredményeképp egy rendkívül alapos, mindenre kiterjedő munkát alkotott, amelyben az udvar és a kor művészeti alkotásai közt fennálló tágabb összefüggésekre mutatott rá. Elsőként ő irányította a figyelmet Zsigmond Szent László iránti különös devóciójára, és arra, hogy milyen módon igyekezett a szent király kultuszát még inkább felemelni. Mindemellett elsőként nem csupán az európai Zsigmond-képmásokra hívta fel a kutatás figyelmét, hanem arra is, hogy a napjainkban a győri székesegyházban őrzött Szent László herma Zsigmond kriptoportréját rejti. Horváth könyve alapján 1972-ben Kéry Bertalan a *Kaiser Sigismund. Ikonographie* című munkájában vállalkozott arra,⁴⁰ hogy ikonográfiai csoportokba gyűjtve mutassa be a Zsigmond ábrázolásokat, valamint az uralkodó kriptoportréját rejtő művészeti alkotásokat. A katalógus különlegessége, hogy Kéry külön figyelmet fordított arra, hogy a Zsigmond-korban készült Szent Vencel és Szent Zsigmond figurákat életkor tekintetében vesse össze a magyar király profiljának az évek során észrevehető fiziológiai változásával. Külön figyelmet érdemel a szerző azon elmélete, amelyben azt valószínűsíti, hogy a magyarországi Három Királyok ábrázolásának elterjedése, éppen Zsigmond uralkodása alatt érhető tetten, s véleménye szerint ikonográfiájuk gyaníthatóan az 1390 körül készült prágai művészeti alkotásokkal mutatnak párhuzamot. Kéry fontos párhuzamot mutatott ki az uralkodó itineráriuma és az elkészült műalkotások viszonylatában, amely arra a következtetésre vezette, hogy az általa felsorolt műalkotások zömét a császár gyaníthatóan személyesen rendelhette meg, vagy készíttethette el udvari művészeivel.

³⁸ RI XI I–II.

³⁹ HORVÁTH 1937.

⁴⁰ KÉRY 1972. 1–216.

1987-ben a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportja első ízben vállalkozott arra, hogy Luxemburgi Zsigmond trónra lépésének 600., illetve halálának 550. évfordulója alkalmából a kor művészettörténetéről, valamint az uralkodó életéről és az úgynevezett Zsigmond-éra történeti összefüggéseiről átfogó képet nyújtson egy kétkötetes katalógusban, amely nem csupán megismerteti a műalkotások létrejöttét, hanem megkönnyíti a megközelítésüket. A katalógus *Művészet Zsigmond király korában 1387–1437* címmel jelent meg. Szerkesztői, valamint szerzői, akik közt olyan neves kutatókat tiszteletünk, mint Engel Pál, Veszprémy László, Marosi Ernő, Kubinyi András, Kerny Terézia, és még sokan mások. Műüket Mályusz Elemérnek ajánlották, aki 1984-ben Zsigmond magyarországi uralkodásának nagyszabású európai szinten is hiánypótló ábrázolását adta.⁴¹ E grandiózus munkából a disszertáció szempontjából Kerny Terézia tanulmányát kell kiemelnünk, amelyben a szerző Szent László kultuszát vizsgálta a Zsigmond-kor tekintetében.⁴² Ő volt az első, aki rávilágított arra, hogy a korszakkal foglalkozó monográfiák, valamint tanulmányok csak érintőlegesen említik Luxemburgi Zsigmond tiszteletét Szent László iránt, a feldolgozások pedig zömében kimerülnek annak emlegetésében, hogy az uralkodó a szent király mellett jelölte meg végső nyughelyét. Mindazonáltal a kultusz tényleges reprezentációja az okleveles, illetőleg a liturgikus dokumentumok számbavétele ebből az aspektusból még nem történt meg. Ugyanakkor a művészettörténeti kutatások is adósak maradtak a Szent László falképek vizsgálata kapcsán, pedig a nevezett műalkotások jelentős hányada a Zsigmond-korban jelent meg. Kerny felhívta a figyelmet arra a különös tényre, hogy míg IV. Károly német-római császár Szent Vencel kultuszát virágoztatta fel, addig Zsigmond példaképét Szent Lászlóban találta meg. Kiemelte, hogy reprezentációjában követte őt udvara is, amely tagjai a szent király alakját, illetve legendájának ábrázolását saját falképprogramjuk tárgyává tették. Ugyanakkor rámutatott arra, hogy a Zsigmond uralkodása alatt Várad európai szintű kegyhellyé vált. Kerny alapvetően kijelölte a kutatás új irányvonalát, és utalt arra, hogy Zsigmond uralkodása alatt Szent László kultusza kilépett a dinasztikus keretek közül, és minden eddiginél jobban a főurak emelték zászlajukra. E különös jelenségre Klaniczay Gábor is felhívta a figyelmet a 2000-ben megjelent *Uralkodók szentsége a középkorban. Magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek* című monográfiájában.⁴³

A kutatások 2006-ban vettek nagyobb lendületet. Ekkor jelent meg a *Sigismundus von Luxemburg: Ein Kaiser in Europa*, amelyben a nemzetközi kutatók mellett, olyan hazai katatók

⁴¹ MÁLYUSZ 1984.

⁴² KERNY 1987. 353–364.

⁴³ KLANICZAY 2000. 12–14.

is hozzájárultak mértékadó tanulmányaikkal, mint: Bárány Attila, Süttö Szilárd, Bak M. János, Szende Katalin, Marosi Ernő és Galambos Éva. Ugyanekkor került megrendezésre a budapesti Szépművészeti Múzeum és a luxemburgi Musée National d'Histoire et d'Art közös vállalkozása, amely Luxemburgi Zsigmond korának művészeti alkotásainak bemutatását tűzte ki céljául. A kiállítás keretén belül Takács Imre, Jékely Zsombor, Papp Szilárd, valamint Poszler Györgyi egy grandiózus kiállítási katalógust adott közre, amely *Sigismundus Rex et Imperator – Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában 1387 – 1437*⁴⁴ címmel látott napvilágot. A mű leginkább a 2000-ben megjelent Jiří Fajt és Barbara Drake Boehm által szerkesztett *Prague, The Crown of Bohemia 1347–1437*,⁴⁵ illetve az ugyancsak 2006-ban kiadott, szintén Jiří Fajt gondozása alatt megjelent *Karl IV. Kaiser von Gottes Gnaden. Kunst und Repräsentation des Hauses Luxemburg 1347–1437*⁴⁶ katalógusok mintáját kívánta követni. Ám míg a prágai, valamint a müncheni katalógusok szigorúan véve a Luxemburgi-dinasztia hatalmi és művészeti reprezentációjának bemutatását tűzték ki alapvető célul, addig a hazai Rex et Imperator katalógus – néhány üdítő kivételtől eltekintve, mint Marosi Ernő, Tóth Csaba, Végh András, Csukovits Enikő, Veszprémy László, Kerny Terézia, Török József tanulmányai – csupán csak haloványan érintette Zsigmond hatalmi és művészeti reprezentációját. A közlemények javarészt csupán csak kivonatát adták korábbi munkáknak, s a legújabb szintéziseket elhanyagolták. Habár elvárható lett volna, hogy a katalógus mélyrehatóan foglalkozzon a hazai szentkultuszokkal, az országos kultuszközpontokkal, az uralkodó reprezentációjához köthető aránylag gazdagnak mondható emlékanyaggal, illetőleg a magyar falképfestészettel, a mű ezeket szinte teljesen érintetlenül hagyta. Pusztán a korábbi szakirodalomból bőségesen megismert vidéki, illetőleg határon túli kápolnák falképeit ismertette a már 2006-ban is tudományosan meghaladottnak számító Rómer Flóris⁴⁷ és Radocsay Dénes kutatásainak⁴⁸ tükrében. Azonban a munka minden bizonnyal legerősebb erénye a tanulmányokat követő katalógus, amelyben a szerzők hatalmas és rendkívül gazdag emlékanyagot prezentáltak a nagyközönség számára.

Zsigmond reprezentációja kapcsán külön figyelmet érdemelnek a következő munkák. Elsőként Tóth Péter nevét kell kiemelni, aki „*Szent Zsigmondnak azt felnevezteté*” *Zsigmond és a magyarországi dinasztikus szentkultusz*⁴⁹ című, 2005-ben megjelent tanulmányában

⁴⁴ REX ET IMPERATOR 2006.

⁴⁵ BOEHM –FAJT 2005.

⁴⁶ FAJT 2006.

⁴⁷ RÓMER 1874.

⁴⁸ RADOCSAY 1954.

⁴⁹ TÓTH 2005, 367–383.

rámutatott arra, hogy az uralkodó 1410 után nagyszabású építkezésbe kezdett a budai várban, amelynek keretében saját dinasztikus szentjének, a burgund Szent Zsigmond tiszteletére társaskáptalan alapított, és kultuszát megkísérelte elterjeszteni Magyarországon. Noha az uralkodó fent említett alapítását már korábban Zolnay László,⁵⁰ Kumorovitz L. Bernát,⁵¹ valamint Végh András⁵² is kimerítően megvizsgálta, Tóth egy második kultuszhely megalapítására is rámutatott, mégpedig egy 1414 körül keltezett agaune-i oklevél alapján, amely igazolja, hogy Zsigmond apja nyomdokain járva európai körútja során felkereste a Szent Móric-apátságot. Látogatása során pedig egy különös csoda történt. A IV. Károly által készíttetett Szent Zsigmond földi maradványait őrző relikviáriumot senki sem tudta felnyitni, ám mihelyt az uralkodó a közelébe lépett az megnyílt. Ezért Zsigmond úgy döntött, hogy *thecat* magával viszi Magyarországra, ahol elmondása szerint korábban a kisoroszi szigetcsúcson kápolnát alapított és azt a pálosokra bízta. A becses ereklyét pedig ott kívánja biztonságba helyezni. Tóth nyomán Zsigmond hatalmi reprezentációja, illetve a szentekkel való különleges kapcsolata egyre inkább a hazai kutatások figyelmébe került.

2012-ben jelent meg Fedeles Tamás „*Ad visitandumque sepulchrum sanctissimi regis Ladislai*” *Várad kegyhelye a késő középkorban* című tanulmánya,⁵³ melyben a szerző Szent László kultuszának keresztmetszetét adta a szent király *elevatio*jától kezdve a középkor végéig. Különös hangsúlyt helyezett az Anjou, valamint a Luxemburgi-dinasztia hatalmi reprezentációra. Kutatásai során a tisztelet formáit különböző aspektusokra osztva vizsgálta. Elsőként László király *Athleta Patriaevá* emelkedését mutatta be, majd a relikviáit, a kultuszhoz kapcsolódó rítusokat, és a váradi temetkezések sorát tekintette át. Fedeles megállapításai szerint igazolást nyert, hogy Várad kegyhelye a Zsigmond-kor folyamán nem csupán országos, hanem európai szintű zarándokhellyé vált, ezt igazolja a székesegyház átépítése is, amelyet elsősorban a megnövekedett zarándokforgalom indokolt.⁵⁴

A témát illetően külön figyelmet érdemel Bárány Attila *Zsigmond király 1416-os angliai kísérete*,⁵⁵ valamint a *Középkori magyar királyi emlékek: Luxemburgi Zsigmond angliai kéziratokon*,⁵⁶ illetve a 2013-ban megjelent *Középkori magyar emlékek Angliában* című

⁵⁰ BUZÁS 1999. 51.

⁵¹ KUMOROVITZ 1963. 109–151.

⁵² VÉGH 1996. 25–34.

⁵³ FEDELES 2012. 163–182.

⁵⁴ FEDELES 2015. 83–90.

⁵⁵ BÁRÁNY 2004. 5–30.

⁵⁶ BÁRÁNY 2007. 51–80.

kötete.⁵⁷ E három hiánypótló munkában a szerző igen nagy figyelmet szentelt a magyar király kíséretének vizsgálatára, a Luxemburgi-Plantaganet dinasztiák kapcsolatrendszerének bemutatására, valamint az uralkodói pár reprezentatív fellépésének. Mélyrehatóan tárgyalta a szerző a Warwick grófja és Zsigmond között kialakult igen szoros kapcsolatot. E kutatások során a Beauchamp Pageant kézirat elbeszélését, illetve ikonográfiai forrásait is közreadta, amelyben rávilágított arra, hogy a magyar uralkodó hatalmi törekvéseinek elérése végett gyakran a szentek ereklyéit is felhasználta, s egyfajta ajándékként adományozta azokat. Beauchamp Pageant ennek egy különös emlékét őrzi, amely során Zsigmond az angolok bámulatát kivívó Szent György szívét adományozta V. Henriknek (1413–1422), amelyet az angol király a windsori Szent György-kápolnában helyezett biztonságba.⁵⁸

A hazai kultuszhelyek reprezentációjának tekintetében Sümegi József 2014-ben megjelent *Báta és a Garaiak*⁵⁹ címet viselő tanulmánya indította meg egyfajta módszertani előrelépést a téma szempontjából. A szerző célja elsősorban az volt, hogy átfogó képet nyújtson a bátai Szent Vér ereklye kultuszhelyének, a Szent Mihály-apátság országos szintű kegyhellyé válásáról, amely éppen a Zsigmond-korban érthető tetten, továbbá a Garai testvérek szerepére is rávilágított. Sümegi igen helyesen állapította meg bevezetésében, hogy a bátai kegyhely történetének felrajzolását súlyosan megnehezíti az, hogy csupán szórványos adatok állnak rendelkezésre. Emiatt a szerző kénytelen volt visszanyúlni az időben és megvizsgálni a kultuszhely korai jogállását, apátjait, illetve a Garaiak hatalmi törekvéseit, amelyben különösen nagy segítséget jelentettek Árvai Tünde *Vallásos áhítat és hatalmi reprezentáció a Garai családban*,⁶⁰ valamint *A házasságok szerepe a Garaiak hatalmi törekvéseiben*⁶¹ címet viselő tanulmányai. Ám mindemellett a szerzőnek át kellett tekintenie Szanai Pál bátai apát peranyagait is, valamint a kisebb magánháborújának dokumentációját, amelyet a Bátmonostori Töttös családdal vívott. Hiszen nagyrészt e források szolgáltattak némi információt arra nézve, hogy az abból fakadó vagyonszerzés egy nagyobb építkezés megvalósulását szavatolta. Ugyanakkor e szertágazó, mondhatni sokrétű feltárás során még Garai János hadakozásait sem hagyhatta figyelmen kívül, hiszen éppen ezek vezettek el ahhoz a jelentőségteljes eseményhez, amelynek következtében miután János megszabadult fogságából láncait az apátság ajtajára függesztve adott hálát a szent ereklyének. Habár nem látható Zsigmond közvetlen hatása a

⁵⁷ BÁRÁNY 2013.

⁵⁸ BÁRÁNY 2007. 79.

⁵⁹ SÜMEGI 2014. 253.

⁶⁰ ÁRVAI 2014b. 81–105.

⁶¹ ÁRVAI 2013. 103–118.

kultusz megerősödésére, az minden kétséget kizárón kimutatható, hogy főúrain keresztül különböző privilégiumokkal igyekezett a monostort még inkább fellendíteni. Majd császárrá koronázását követően vált láthatóvá, hogy az uralkodó személyesen járt közben IV. Jenő pápánál (1431–1447) a kultusz reprezentációjának érdekében. Sümegi tanulmánya szemlélteti a legjobban, hogy a Zsigmond-kori vallásosság feltárása során a szórványadatok miatt milyen nehézséget jelent egy komplex, összefüggő képet alkotni az uralkodó reprezentációjáról.

Végezetül nem hagyható figyelmen kívül Fedeles Tamás és Prajda Katalin 2014-ben „*Olyan vallásosan, szokásaiban és életmódjában olyan mértéktartóan élt*” *Adalékok Filippo Scolari és családja vallásosságához*⁶² címmel megjelent tanulmánya sem, amelyben Zsigmond király egyik legfőbb támaszának, az itáliai származású üzletember, diplomata, és hadvezér, Ozorai Pipo vallásosságát vizsgálták. Elemzésükben megállapították, hogy a família egymáshoz fűződő kapcsolatainak szegmensei között kitapintható a Scolarik vallásos meggyőződése, sok esetben pedig a társadalmi elvárásokon túl a személyes motívum is kifejezést nyert az egyes intézkedéseik mögött. Ez rendkívül jól látszik az általuk újonnan alapított intézmények védőszentjeinek kiválasztása, a karitatív intézmények támogatása, a templomok, kápolnák oltárok emelése, illetve a temetkezési helyük gondos kiválasztása terén. Mindemellett a családtagok gondoskodtak arról, hogy halálukat követően a kijelölt egyházak klerikusai imádságokkal, szentmisék bemutatásával mozdítsák elő az elhunytak üdvözülését. Figyelembe véve a kor tendenciáját a szerzők megállapítása szerint egyre többen hoztak létre misealapítványokat, s ezek virágkora éppen a Zsigmond-korra tehető. Mintaadó tanulmányukban nem csupán kiváló és részletes áttekintését adták egy Zsigmond-kori főúr egyéni vallásosságáról, hanem szépen kiemelték a bárók hitéletének azon szegmenseit, melyek gondos vizsgálata alapján komplex képet kaphatunk az udvar bármely világi s egyházi főúrnak devóciójáról.⁶³

⁶² FEDELES – PRAJDA 2014. 357–382.

⁶³ FEDELES 2011. 377–418.

Források és a kutatás

Luxemburgi Zsigmond magyar király hatalmi, illetve művészeti reprezentációját tekintve a források szempontjából rendkívül nagy hézagok mutatkoznak, ezért sok esetben mindössze tágabb összefüggéseket vizsgálva csupán mozaikszerű képet alkothatunk. Mindez elsősorban a vonatkozó írásos emlékek: okleveles források, *miraculumok*, *inventariumok*, valamint a hazai nagyobb és európai szintű érdeklődésre szert tett kegyhelyek pusztulásával magyarázható. Noha a jelen értekezésem tematikáját tekintve Zsigmond szigorúan vett magyar királyi reprezentációját kívánom vizsgálat alá venni, szükségszerű, hogy analógiaként kezeljem az uralkodó meglehetősen heterogén német-római császári, és cseh királyi reprezentációját, s annak forrásait. Ugyanakkor azt is fontosnak tartom, hogy magyar viszonylatban tágabb összehasonlító vizsgálat alá vessem az egyes kérdéseket, és figyelembe vegyem az Árpád, illetve az Anjou-kor fontosabb vonatkozó eseményeit, és udvar reprezentációját.

A disszertációmban négy forráscsoport anyagát használtam fel. Az elsőt az okleveles források és oklevéltárak anyaga alkotja, különös tekintettel a *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár Diplomatikai Levéltár*⁶⁴ és *Diplomatikai Fényképgyűjtemény*⁶⁵ kollekcijára, valamint a *Zsigmond-kori Oklevéltár I-XIII* köteteire.⁶⁶ Illetőleg a *Vatikáni magyar Okirattár* első sorozat harmadik⁶⁷ és negyedik kötetére,⁶⁸ amelyben IX. Bonifác pápa rendelkezései találhatóak 1404-ig, ezt kiegészítőleg Lukcsics Pál *XV. századi pápák oklevelei*⁶⁹ első és második kötetének⁷⁰ regesztáit használja, melyben V. Márton és IV. Jenő pápához intézett folyamodványok, és a Szentatya bulláinak regesztái találhatóak. Ugyanakkor a dolgozatom elsődleges forrásként kezeli az uralkodó birodalmi kancelláriája által írt okleveleket, amelyeknek rövid tartalmi kivonata a Wilhelm Altmann által 1896 és 1900 között kiadott *Regesta Imperii XI. Regesten Kaiser Sigismunds (1410–1437)*⁷¹ két kötetes található. Mindemellett a doktori műben kísérletet tettem Zsigmond hercegi éveinek rekonstrukciójára is, amelyhez a *Codex diplomaticus Brandenburgensis: Sammlung der Urkunden, Chroniken und sonstigen Quellenschriften für die Geschichte der Mark Brandenburg und ihrer Regenten*

⁶⁴ MNL OL DL.

⁶⁵ MNL OL DF.

⁶⁶ ZsO I–XIII.

⁶⁷ MON. VAT. I/III.

⁶⁸ MON. VAT. I/IV.

⁶⁹ LUKCSICS I.

⁷⁰ LUKCSICS II.

⁷¹ RI XI.

tizenhatodik kötetét,⁷² valamint az *Archiv Koruny české* ötödik kötetének,⁷³ és a *Codex Diplomaticus et Epistolaris Moraviae* 1375 és 1411 köteteinek levéltári forrásait használja.⁷⁴ A disszertáció forrásainak második csoportja a kor elbeszélő irodalma, tágabb értelemben a krónikák. Zsigmond regnálására vonatkozólag elsősorban *Eberhard Windecke emlékirata Zsigmond királyról és koráról*,⁷⁵ Thuróczy János *Magyarok Krónikáját*,⁷⁶ illetve Antonio Bonfino *A Magyar Történelem Tizedei*⁷⁷ című munkáját használtam. A külföldi kútfők közül leginkább Thomas Ebendorfer *Chronica Regum Romanorum*⁷⁸ és Joannis Dlugossii *Annales seu cronicae incliti regni Poloniae*⁷⁹ krónikájának magyar vonatkozású elbeszéléseit veszi alapul. A disszertáció nagy hangsúlyt fektet a kor inventáriumainak vizsgálatára. E tekintetben a harmadik csoportot legjelentősebb részét az 1346-tól IV. Károly, később IV. Vencel cseh király, majd Zsigmond zálogosításai folyamán felvett egyházi kincsek leltárának összeírása teszi ki, amelynek forrásaiképpen a dolgozat Antonín Podlaha és Eduard Šittler által *Chrámový poklad u sv. Víta v Praze*⁸⁰ címen kiadott, illetve az *Archiv Pražského hradu Archiv pražské metropolitní kapituly*⁸¹ levéltárában található inventáriumait vizsgálja. Különös tekintettel az 1420 után elzálogosított, valamint a magyarországi kegyhelyeken biztonságba helyezett ereklyékre. A források negyedik csoportját a régészeti leletek, kőtöredékek, valamint a történelmi Magyarország plébániatemplomaiban található freskók és falképciklusok alkotják, melyek *in situ* mivoltuk miatt, az eredeti helyükön vizsgáltam meg. Ezek közt kell említenünk a Nagyvárad Vár és Múzeum, a néhai Szűz Mária-székesegyház kőtöredékeit, illetőleg a távoli erdélyi, gömöri és szepesi plébániatemplomok falképeit. A freskók vonatkozásában lehetetlen lett volna valamennyit számba venni, így a dolgozat módszeresen szelektál, és csupán a legfontosabbakat tárgyalja. Ami a készítésük idejét és művészeti stílusukat illeti a disszertáció egyedi megközelítést alkalmaz. Művészeti stílusukat nem kívánja vizsgálat alá venni, sem azt, hogy a művészt milyen hatások érték. A király és az udvar reprezentációjának szempontjából a legfontosabb kérdés, hogy ki, vagy kik lehetettek e páratlan műalkotások donátorai, és milyen kapcsolatban álltak az uralkodóval, illetve az udvarral.

⁷² CDBr I/16.

⁷³ AKČ V.

⁷⁴ CDM XI–XIV.

⁷⁵ WINDECKE 2008.

⁷⁶ THURÓCZY 2001.

⁷⁷ BONFINI 1995.

⁷⁸ EBENDORFER II, 21.

⁷⁹ DLUGOSZ 1997.

⁸⁰ PODLAHA 1903.

⁸¹ AMK. KA.

A bátai Szent Vér kegyhely és az Úrnap körmenetek

A középkor egyik leglátványosabb vallási eseménye az úrnap ünnepség volt, amelynek háttérben az Eucharisztia iránti egyre fokozódó tisztelet állt. Krisztus Teste (*Corpus Christi*) ünnepének bevezetésére csak a 13. század második felében került sor, amelyet két fontos esemény alapozott meg. Az első 1209 tájékán történt, amikor egy liège-i ágoston-rendi házhoz tartozó leprozórium szentéletű apácájának, Mont-Cornillon-i Juliannának (1193-1258) víziója támadt. Julianna a teliholdat látta, az égitest ívein pedig egy sötét foltra lett fegyelmes.⁸² Miután az egyház tudomást szerzett a történetéről a klérus gondosan megvizsgálta a nővér vízióját, s arra a következtetésre jutott, hogy a különös látomás nem jelenthet mást, csakis azt, hogy az egyházi ünnepek sorából még hiányzik egy, Krisztus Testének, azaz az Oltárszentségnek az ünnepe. A liège-i egyházmegye területén 1246-ban Róbert püspök vezette be ezt az ünnepet.

A másik fontos és egyben meghatározó esemény egy Péter nevű prágai paphoz köthető, akinek lelkét szörnyű kételyek gyötörték az átváltoztatás közben. Ezért arra szánta el magát, hogy Rómába zárandokol annak érdekében, hogy megszabaduljon aggályaitól. 1263-ban éppen Bolsenában misézett, amikor lelkét ismét kételyek kezdték emészteni, azonban amikor a kehely felett megtörte a Szentostyát megdöbbenésére vér folyt ki belőle, s a felső része hússá változott. Péter azonnal megszakította a misét, s a kegyeszerket az orvietói pápai udvarba vitte. Ennek hatására IV. Orbán pápa 1264-ben a *Transiturus de hoc mundo* kezdetű bullájában az egész egyház számára kötelező ünneppé nyilvánította az Úrnapját, időpontjaként pedig pünkösöd nyolcadát követő csütörtököt határozta meg.⁸³ Magyarországi tisztelete elsősorban a hívek külföldi zárandoklata által terjedt el. Az Aachen felé utazó magyar peregrinusok vélhetően felkereshették az útba eső Walldürn és Wilsnack híres kegyhelyeit. Azok pedig, akik Rómába mentek, a szentévek alkalmával nagy számban ismerhették meg a bolsenai mise történetét. Ezen jubileumi búcsúknak köszönhetően hamarosan a Magyar Királyságban is terjedt a Szent Vér tisztelete, amelynek első zászlóvivői az úgynevezett *Corpus Christi* társulatok voltak,⁸⁴ így nem véletlen, hogy kultusz formái hamarosan Pozsonyban,⁸⁵ Garamszentbenedeken,⁸⁶ Pécsen,⁸⁷

⁸² BROWE 1928. 107–143.

⁸³ HAESELE 1990. 13–14, 101–102.; RUBIN 1991. 169.; SÜMEGI 1999. 191.; FEDELES 2007. 73–65.; FEDELES 2015. 41, 196.

⁸⁴ KORONDI 2018. 133–150.

⁸⁵ MAJOROSSY 2004. 269.

⁸⁶ FEJÉR VIII/3. 163–170.

⁸⁷ LAKATOS – SÜMEGINÉ – SÜMEGI 2000. 100.

Kassán,⁸⁸ Nagyszébenben,⁸⁹ Besztercebányán,⁹⁰ valamint Budán⁹¹ is megjelentek. Legkorábbi ereklyéjéről, valamint ünnepéről pedig már 1341 körül keltezett *Pozsonyi Missale* is beszámolt.⁹²

A Magyar Királyság leghíresebb Szent Vér kegyhelyét a bátai Szent Mihály arkangyal titulusára felszentelt bencés apátságot a hagyomány szerint 1093 körül Szent László király alapította.⁹³ A magyar királyok kegyúri jogköre az apátságon – néhány kivételtől eltekintve – csaknem az egész középkor folyamán érvényesült. 1267-ben a kolostort magánkegyúri kézen találjuk. Ekkor István, Koromszói Péter fia gyakorolta felette a patrónusi jogokat (*Stephano filio Petri de Kounzo patrono de Monasterii de Bata*).⁹⁴ Azonban 1311-ben, miután Károly király sikeresen megerősítette hatalmát visszavette az apátság kegyuraságát, csakhogy a korábbi patrónusok nem nyugodtak bele az uralkodó döntésébe ezért Bakócai Egyeddel szövetkezve kirabolták a kolostort és birtokait lefoglalva tartották.⁹⁵ Az 1330-as években Boleszláv került a monostor élére, aki igyekezett keményen fellépni hatalmaskodó szomszédjaival szemben. Egyháza védelmének érdekében pápai nuncius útján panaszt emelt XII. Benedek pápánál (1334–1342), aminek hatására a Szentatya levelet küldött az esztergomi érseknek, hogy legyen segítségére az apátnak, illetve védelmezze meg jogait és birtokait.⁹⁶ A kolostor helyzete azonban még ennek tekintetében sem rendeződött így a szorongatott helyzetben levő apát 1340-ben személyesen kereste fel a Szentatyát avignoni udvarában,⁹⁷ ám korai halálát kihasználva Koromszai és Bakócai nyomban lefoglalták a kolostor birtokait. A döntő változás Lajos király uralkodásának idején következett be. 1359. áprilisában az uralkodó Garai I. Miklós macsói bán⁹⁸ kíséretében felkereste a bátai apátságot, és birtokainak védelmében eltiltotta Szekcsői Henrik fia Péter mester özvegyét az apátság földjeinek használatától. Ettől a pillanattól kezdve a Garai-család is kivette a részét a kolostor reorganizációjából, hiszen a következő évben, 1360. szeptember 26-án már személyesen Garai

⁸⁸ BÉKEFI 1906, 114–115. és Nr. 141.

⁸⁹ SEIWERT 1872. 332–334.

⁹⁰ PÁSZTOR 1940. 26.

⁹¹ MREV IV. 220–222.

⁹² JÁVOR 1942. 33–65.; RADÓ 1973. 164–172.; TÜSKÉS–KNAPP 1986. 83–112.; SÜMEGI 1991. 107–119.; LAKATOS – SÜMEGINÉ – SÜMEGI 2000. 45–103.

⁹³ GYÖRFFY 1977, 554.; ROMHÁNY 2000. 7.; FEDELES 2009. XCIX.

⁹⁴ ÁUO III. 172.

⁹⁵ SÜMEGI 2014. 254.

⁹⁶ Uo. 254.

⁹⁷ KNAUZ 1890. 71.

⁹⁸ ENGEL II. 80.

Miklós macsói bán közvetített Márk bátai apát és Bátmonosotori Töttös Miklós ügyében.⁹⁹ 1367. szeptember 15-én pedig Fábián apát kérésére átíratta Szent László 1093. évi alapító oklevelét, az apátság privilégiumait pedig megerősítette az uralkodóval.¹⁰⁰ Ezt követően az apátság töretlen virágzásnak örvendett. 1377-ben Jánost választották meg a kolostor előljárójának, akinek majdnem negyedévszázados kormányzása alatt számos csodás esemény történt, a Szent Vér ereklyéjének köszönhetően pedig rövidesen országosan is számon tartott kegyhellyé vált.¹⁰¹ Azonban e virágzás nem kizárólagosan csak János érdeme volt, – habár kétségtelen hogy ő és elődje, Pál idejében már a kor Európájának művészi igényeit kielégítő alkotások születtek az apátságban¹⁰² – a század közepétől folyamatosan ott találjuk az apátság életében a Garai család tagjait, akiket nem csak ájtatosságuk fűzte a monostorhoz, hanem hatalmi törekvéseik is, amelyek a kultusz szempontjából igen szerencsésen találkoztak az ez idő tájt hatalomra kerülő Luxemburgi Zsigmond politikai ambícióival.

Zsigmond és a Garai-ifjak

A Dorozsma nembeli család őseit János comest, és István hercegi kardhordozót egy 1269-ben keltezett adományleveléből ismerjük, amelyben IV. Béla király fia, Béla Szlavón herceg hűséges szolgálataikért nekik adományozta a Valkó megyei Garát.¹⁰³ A nádori ág alapítója István fia András lett. Miklós és Pál fiai közül az előbb említett Miklós volt az, aki először országos méltóságot viselt, 1359-ben macsói banként tevékenykedett, majd Lajos királytól elnyerte a nádorságot, amelyet 1385-ig viselt.¹⁰⁴ A következő években Erzsébet és Mária szolgálatában találjuk. Minden bizonnyal ő lehetett az, aki kitervelte a Kis Károly elleni merényletet is, amely később a néhai nádor végzete is lett. Károly halálának hírére Horváti János macsói bán elhagyta az udvart, és a Délvidékre utazott, hogy felkelést szervezzen. Mindeközben Zsigmond azon dolgozott, hogy megszerezze a koronát. 1386 áprilisában testvérével, Vencellel Győr felé nyomult előre, ahol azonban Erzsébet királyné ellenállásába ütközött, aki koronázása elhalasztása fejében hozzájárult, hogy Zsigmond, mint férj éljen együtt Máriával, ellátására pedig Lajos király öccsének, a néhai István hercegnek a birtokait kapta meg. Emellett Mária és Erzsébet kötelezettséget vállalt, hogy megfizetik mindazt a 200 000 aranyforintot, amely Jodok

⁹⁹ ZICHY III. 129.

¹⁰⁰ 1404-es átírása Nyárádra vonatkozólag: MNL OL DL 78 592.

¹⁰¹ PÁSZTOR 2000. 133–138.

¹⁰² VÁRADY 1984. 105–110.

¹⁰³ FEJÉR VII/3. 64.

¹⁰⁴ MÁLYUSZ 1984. 16.; ÁRVAI 2013. 104.

örgrófnak járt a Vág és Duna közti területért, valamint Pozsony, Nagyszombat és Sempte városokért.¹⁰⁵ Azt a várakozási időt, amelyet Erzsébet és Mária Vencelnél kiharcoltak jelentősen megrövidítette azon meggondolatlan lépésük, hogy a béke helyreállítása érdekében a Délvidék felé vették az útjukat. Július 25-én Szent Jakab apostol ünnepén Garai Miklós és unokatestvére, János valamint Forgách Balázs pohárnokmester¹⁰⁶ kíséretében elindultak Gara városa felé. Horváti János¹⁰⁷ és Palisnai János kihasználva a királyné alacsony számú kíséretét rajtaütöttek a szekérsoron. A védőket lemészárolták a Erzsébetet és Máriát pedig elfogták.¹⁰⁸

A vérengzést követően a nádor két fia, Miklós és János Zsigmond táborához csatlakozott. Egy évvel később Miklós segítette Zsigmond seregeit a Szeremségben, ahol legyőzték Horváti János bánt. Ezért Zsigmond macsói bánná nevezte ki, emellett a Horvátitól elkobzott javakat neki és testvéreinek, Jánosnak adományozta. Ettől kezdve a két Garai a király valamennyi déli hadjáratában érdekelt volt. Különösen Zsigmond szerb expedíciójában, hiszen Miklósnak Lázár despota az apósa volt. 1389-ben az ő követségének köszönhetően sikerült rábírnia a magyar fennhatóság elismerésére.¹⁰⁹ 1392. március 10-én a macsói bánóság védelméért a két testvér Kőszeg és Csesznek várával gazdagodott.¹¹⁰ A következő években Miklós több délvidéki csatában is részt vett, amiben hűségre kényszerítették a dalmát városokat. Szolgáltkéért cserébe hamarosan Horváti Péter, István fiának birtokait is magukénak tudhatták.¹¹¹ Ugyanebben az évben Zsigmond nekik adományozta Siklós várát, ahová a család azonnal áthelyezte rezidenciáját.¹¹² A néhai várat kastéllá alakították át, a castrum melletti ágoston-rendi templomot felújították és apjuk testét az oltár előtt helyezték végső nyugalomra.¹¹³ Az új palotának különösen nagy szerep jutott a Kanizsai János érsek által szított felkelés során. 1401. április 28-án Szécsényi Simon ajtónállómester¹¹⁴ és az elégedetlen főurak fegyveresen jelentek meg az udvarban és arra kényszerítették Zsigmondot, hogy bocsássa el idegen híveit, ám a király ellenállt, s ezért Visegrádon helyezték fogságba. A Garai család ezt követő fellépését alighanem pozitívan befolyásolta az a tény, hogy Vencel cseh király augusztus 19-én Miklóst

¹⁰⁵ ASCHBACH I. 38.

¹⁰⁶ ENGEL II. 76.

¹⁰⁷ ENGEL II. 102.

¹⁰⁸ PÓR 1896. 145–147.; FÜGEDI 1986. 104–127.

¹⁰⁹ FEJÉR X/4. 665.; WERTNER 1897. 924.

¹¹⁰ MNL OL DL 7768.

¹¹¹ MNL OL DL 8028.

¹¹² P. ÁNGYÁN 1930.; SZŐNYI 1933. 169–180.; DERCSÉNYI 1984. 54; KOPPÁNY 1994. 374–375.; LŐVEI 1995. 177–214.; LŐVEI–BOROMISZA–PROKOP 1995.; KUBINYI 1986. 197–226.; FONT 2000. 55–76.

¹¹³ ÁRVAI 2014b. 84–101.

¹¹⁴ ENGEL II. 226.

az általa alapított Kendőrend (*řád Točenice*) jelvényével kitüntette, és ehhez évi ezer arany járadékot is megígért.¹¹⁵ 1401. augusztus 31-én Miklós egyezséget kötött Kanizsai Jánossal, aki Zsigmond őrzését Miklósról bízta. Azonban a megállapodásnak ára volt. A fejedelmi rabért egyfajta biztosítékként Miklós kénytelen volt öccsét, Jánost túszul adni a ligának.¹¹⁶ Érdekes és egyben megindító történetet mesél el krónikájában Thuróczi János Zsigmond és a Garai ifjak szövetségéről. Miután Nápolyi László tudomást szerzett arról, hogy Zsigmond fogságban van rögvést megindult Magyarország felé. A keserves fogságban a király folyamatosan zokogott, hiszen látta, hogy a liga miként gögösködik ellene, ekkor azonban a Garai ifjak édesanyjában, Ilonában feltámadt a részvét, és azt mondta fiainak:

„Kedves fiaim, vajon jobban megbántott-e titeket ez az ember, mint az ország többi lakosait, hogy mások nem akarták vállalni őrizetét, csupán ti voltatok kénytelenek magatokra venni fogva tartását? Boldogult apátok előttem mondott szavai jutnak eszembe. Azt mondogatta ugyanis: a törvényesen megkoronázott királyt még akkor sem szabad elhagyni, ha valóságos barom. Ezekben az ügyekben mások tehetnek, amit akarnak, de az én kívánságom az, ti álljatok félre. Mert, ha megteszitek, amit ellenségei remélnek tőletek, hogy megölik: a kiontott királyi vért felróják minden maradékotoknak. Lehet, hogy a többiek új adományokat várnak az új királytól, kit majd behoznak, de ti gyűlöletesek lesztek előtte. Mit vártok a királygyilkosság bűnétől? Minő méltóságot kaphattok az országban ti vagy maradékaitok, ha kezeteiket beszennyezték ezzel az aljas bűnnel? Ő meg van koronázva, királyként tisztelték számos évig, azt azonban, akiért tevékenykednek, még nem ismeri az ország, még nem királyunk. Hagyjatok fel, fiaim, azzal, hogy ezen ember élete ellen áskáljatok, óvakodjatok attól, hogy házatok nagy tisztességét ekkora bűnnel szennyezzétek be. Tudjátok, hogy apátok meghalt ezért a királyért: bizonyára azt is jól tudjátok, hogy László a megölt Károly király fia. Ha megszerzi Magyarország királyi pálcáját, azt hiszitek, megfélemlíti apja haláláról, melyben apátoknak oly nagy része volt? Ha azonban ez a fogoly tovább is uralkodhat, ha megteszitek azt, amire rábeszéllek, dolgaitok bizonyára jó végre jutnak: és nagy érdemet szereztek előtte, akiért apátok vérént ontotta.”¹¹⁷

Ekkor az asszony gondolkodásba ejtette fiait majd Zsigmondhoz fordult és azt mondta:

„Zsigmond király, tudd meg, ellenségeid új királyról és a te eltávolításodról gondolkodnak. Arcodra hulló szüntelen könnyeid megindítottak engem, szívemet meghatották sűrű sóhajtásaid, fiatal korod, részvétet keltett bennem nagy keserűséged. Asszonylétemre én egyedül dolgozom szabadulásodon: töprengésemben azonban valami rémit és gyakran visszatart. Attól tartok ugyanis, ha kiszabadítalak, elveszítem két fiamat, akiket ismersz. Ha tehát híven megígéred, hogy újra hatalomra kerülve, megemlékezel jócselekedetemről, és nem tagadod meg sem őket, sem engem: a legnagyobb buzgalommal gondoskodom szabadulásodról.”¹¹⁸

Zsigmond kitárt kézzel az özvegy lábai elé borult és zokogó hangon megesküdt, hogy sosem fogja elfelejteni fiainak az asszony kegyességét. Az uralkodó alázatossága megindította Garainét, aki ezután elrejtette a királyt ellenfelei tekintete elől, és útjára bocsájtotta Morvaország felé. 1403-ban pelsőci Bebek Imre horvát és szlavón bán¹¹⁹ felkelést szított Zsigmond ellen, amely csaknem országos szintűvé növekedett. Miután a Garai ifjak számára kezdett egyre fenyegetőbbé válni annak valószínűsége, hogy a Kanizsai-liga hamarosan Lászlót

¹¹⁵ BOULTON 2000. 598.; BAROCH 2005. 1–20.; BENEŠOVSKÁ 2007. 371–381.; BÁRÁNY 2013. 21–24.

¹¹⁶ ZsO II/1. 1218. sz.

¹¹⁷ THURÓCZI 2001. 246–247.

¹¹⁸ Uo. 246.

¹¹⁹ ENGEL II. 26.

választja meg Zsigmond helyébe, Miklós nádor¹²⁰ személyesen indult Csehországba, hogy azonnal hazatérésre kényszerítse az uralkodót. Zsigmond hazatértét követően Garai János sorra foglalta el a lázadó főurak kezén levő várakat, Pápóc közelében pedig megsemmisítő vereséget mértek a felkelőkre. Az ezt követő konszolidáció után a Garai Miklós 30 éven át az uralkodó legfontosabb támasza volt. 1408-ban pedig még közelebbi kapcsolatba került Zsigmonddal, hiszen feleségül vette Cillei Hermann idősebbik leányát, Borbála királyné nővérét, Annát.¹²¹

1410-től Miklós az uralkodó szolgálatában még tovább növelte tekintélyét, hiszen ebben az évben közvetített a Lengyel Királyság és a Német lovagrend között.¹²² 1412-ben pedig a velenceiekkel tárgyalt, ám ennek sikertelenségét jól mutatja, hogy a következő évben már ellenük harcolt.¹²³ Feltehetőleg élete legnagyobb megbízatását 1413 és 1414 között teljesítette, amikor is Zsigmond azzal bízta meg, hogy gondoskodjon Borbála királyné aacheni valamint konstanzi sikeres illetve biztonságos megérkezéséről.¹²⁴ 1415-ben az uralkodó elhatározta, hogy személyesen kíván tárgyalni Ferdinánd aragón királlyal (1412–1416) és XIII. Benedek (ellen)pápával (1394–1423) ezért a nádort küldte előre Perpignanba, hogy a találkozót előkészítse.¹²⁵ A király célja alapvetően az volt, hogy Benedeket lemondassa a pápaságról, ám látva, hogy a harmadik avignoni pápa trónfosztása nem kecsegtet sok reménnyel, Zsigmond azt próbálta elérni, hogy Hispánia keresztény királyságai felmondják az engedelmségüket a pápának, és mint ötödik *natio* csatlakozzanak a zsinathoz.¹²⁶ A sikeres tárgyalásokat követően Zsigmond Dévény várát adományozta a nádornak,¹²⁷ Ferdinánd pedig a Kanna-rend jelvényével és stóljával tüntette ki.¹²⁸

Miközben Zsigmond az Ibériai-félsziget keresztény uralkodóival tárgyalt, 1415. október 25-én az angolok véres ütközetben legyőzték a franciákat Azincournál.¹²⁹ Ennek eredményekppen az angol győzelem igen kényes helyzetet teremtett Konstanzban. A zsinat sikerének érdekében Zsigmond elhatározta, hogy fegyverszünetet hoz létre a harcoló felek között, ezért Miklóst Franciaországba küldte. 1416. március 16-án már vélhetően Párizsban volt, ugyanis ekkor címeradományt nyert Zsigmondtól és VI. Károly francia királytól (1380–

¹²⁰ ÁRVAI 2014b. 319.

¹²¹ ÁRVAI 2013. 107.

¹²² EKDAHL 1963. II–19.; PÓSÁN 1998. 85–112.

¹²³ ÁRVAI 2014b. 93–94.

¹²⁴ ÁRVAI 2014a. 320.

¹²⁵ ZsO V. 957.

¹²⁶ ÁLDÁSY 1927. 4–47.; BRANDMÜLLER 1997. 53, FRENKEN 2007. 110–147.; MALÉTH 2013. 57–72.

¹²⁷ MNL OL DL 10 390.

¹²⁸ ERDÉLYI 1925. 257.

¹²⁹ SUTHERLAND 2006. 245–265.

1422).¹³⁰ 1416. május 1-én Zsigmond kíséretében Calaisba vonult, ahonnan továbbhajóztak Angliába, hogy V. Henrik (1413–1422) angol királlyal tárgyaljanak a békéről. Onnét Londonba mentek, ahol elfoglalták szállásukat a westminsteri palotában. Május 22-én Windsorba utaztak, ahol megünnepelték a tiszteletükre elhalasztott Szent György napot. Miklós nádor presztízisének nagyságát jól mutatja egy korabeli angol forrás narrációja, amely szerint úgy emlegetik, mint a császár egy hercegét (*duke of the emperoures*), aki a király mellett ült (*sate on the kyng ys syde*) a windsori Szent György-kápolnában.¹³¹ Július 22-én Zsigmond VI. Károly udvarába küldte követségbe, ahol a tervezett calais-i tárgyalás részleteit terjesztette a francia király elé. A nádot és kíséretét itt is nagy tisztelet övezte, hiszen lovagi torna rendezésével fogadták.¹³² 1416. novemberében Kanizsai Jánossal csatlakozott Zsigmondhoz, és onnét folytatták útjukat Aachenbe. Vélhetően 1417. februárjában térhetett vissza Magyarországra. Ettől fogva figyelmét nagyrészt a vallásos áhítat felé fordította. 1421-ben V. Márton pápa Miklósnak és feleségének teljes bűnbocsánatot engedélyezett.¹³³ A következő évben Miklós az 1401-ben Berzétei Miklós halálával a Garai családra szállt berzétei Szentlélek titulusára szentelt bencés monostor (*abbatia Sancti Spiritus de Walko alias Berzethemonostra*) felújításához fogott.¹³⁴ 1422. augusztus 26-án a győri káptalan előtt úgy rendelkezett, hogy a hatalmaskodások miatt teljesen elpusztult rendháznak maga és szülei lelki üdvéért (*pro salute anime*) vissza kell nyernie minden birtokát, hogy a szerzetesek visszatérhessenek és számuk tovább növekedjen.¹³⁵ Ugyanakkor a település plébániatemplomát is helyreállította, amelyet névadószentje, Szent Miklós tiszteletére szenteltetett fel.¹³⁶ Ismeretlen időben, de minden bizonnyal még 1430 előtt alapíthatta Miklós testvérel, Jánossal a pápai Szent Lászlóról elnevezett obszerváns ferences kolostort is, azonban erről az alapításukról nem rendelkezünk bővebb információval.¹³⁷ 1420-ban Miklós még részt vett Prága ostromában, 1422-ben a nürnbergi birodalmi gyűlésen, 1428-ban Galambóc ostromában, 1430-ban pedig elkísérte Zsigmondot Németországba, de 1431-ben hazatért. 1433-ban halt meg. Földi maradványait a

¹³⁰ MNL OL DF 265 783.

¹³¹ BÁRÁNY 2004. 13.

¹³² ÁRVAI 2014a. 323.

¹³³ LUKCSICS I. 330, 331, 374. sz.

¹³⁴ MNL OL DL 6829; MNL OL DL 33 531, MNL OL DL 10 867.

¹³⁵ MNL OL DL 11 248.; ÁRVAI 2014b. 84.

¹³⁶ ROMHÁNYI 2000. 10–11.

¹³⁷ A dátumot alapvetően az indokolja, hogy Miklós testvére János 1430. január 6.-a környékén hunyt el. LUKCSICS II. 1015. sz.; KUBINYI 1994. 45–76.; SOLYMOSI 1996. 31–53.; MRT IV. 201.

budai vár Nagyboldogasszony-templomának általa alapított Mindenszentekkápolnájában helyezték végső nyugalomra.¹³⁸

Garai János pályája hasonló lendülettel indult, mint Miklósé. Testvérével egy időben, 1402. szeptember 2-án az uralkodó temesi ispánná nevezte ki.¹³⁹ Ám, nem sokkal később édesanyjuk, Ilona elhunyt. Habár az özvegy halálának pontos ideje nem ismert, vélhetően 1403 és 1406 közé tehetjük. 1403. január 13-én még azzal a kéréssel fordult a pápához, hogy szabadon választhasson gyóntatót, aki minden bűne alól feloldozza.¹⁴⁰ Azonban ezt követően már nem hallunk felőle. Fia, János egy keltezetlen leveléből ismert, hogy a temesi ispán 32 aranyforintot küldött familiárisának, Szakálos Péter kőszegi bírónak, hogy különböző posztókat vásároljon. Ezek között 4 aranyforint értékben rendelt fekete bakacsint, amit a koporsók beborítására használtak. Ugyancsak 4 aranyforint értékben vásárolt 12 ölnyi fekete *cindado* szövetet, ami a temetési ceremóniát végző pap öltözékére szánhattak. Illetve további 24 aranyforint értékben rendelt finomszövésű posztót, amiből gyaníthatóan a családtagok gyászöltözéke készülhetett.¹⁴¹ Valószínűsíthető, hogy anyja halálát követően határozta el, hogy Compostelaba zarándokol, Szent Jakab sírjához. A források szerint 1406. augusztus 9-én már Zaragozában tartózkodott, hiszen útítársával Loroci Fülöppel e napon nyert *salvus conductus* Márton aragón királytól (1396–1410). A levél értelmében az uralkodó szavatolta, hogy a magyar király bárói a magukkal hozott arannyal, ezüsttel, pénzzel és más kincsekkel tizenöt napig háboríthatatlanul haladhattak át az országon.¹⁴²

A 15. század elejétől a vallásos áhítat mellett igen fontos szerep jutott a külföldi udvarok felkeresésének is, amely mögött a lovagi tornákon való rátermettség bizonyítása állt. Ennek ékes példája Suero de Quiñones lovag esete, aki a leóni Ortes Obrigo hídnál egy hónapon át párbajra hívta az arra utazó vitézeket. Összesen 166 lándzsatorést hajtott végre, míg nem megsérült. Ezután Szent Jakab sírjához zarándokolt, hogy hálát adjon a szentnek a sikereiért. A hírnévszerzésnek egy másik szemléletes példája Georg von Ehingen lovag második utazása. Önéletrajzában azzal indokolta vállalkozását, hogy mivel valamennyi keresztény országban

¹³⁸ KOPPÁNY 1962. 17.; ROMHÁNYI 2000. 67.

¹³⁹ FEJÉR X/4. 137.

¹⁴⁰ MONS. VAT. I/4. 497.

¹⁴¹ „Ecce mittimus vobis quator florenos aureos, pro quibus ematis nobis pakachyn nigri coloris. Mittimus iterum quator florenos aureos, pro quibus ematis nobis de cindado nigro duodecim ulnas. Mittimus etiam nobis de bono et subtili panno viginti quator ulnas similiter nigri coloris et si premissa cum dictis denariis pervenire non possetis, tunc addatis ad eosdem proprios vestros denarios, quos vobis per illum hominem, qui nobis premissa portabit, destinabimus. Secus causa nostri non facturí. Datum in Papa. In festo beatorum Philippi et Jacobi apostolorum. (Május 1.) HÁZI II/6. 15.; ÁRVAI 2014b. 92–93.

¹⁴² ZsO II/2. 4915.

béke honol, kénytelen országról országra utazni, hogy lovagi hírnevet szerezzen. A magyar utazók között is számos hasonló vállalkozást találunk. Tar Lőrinc azért zarándokolt Szent Patrik purgatóriumába, valamint Compostelába, hogy vitézi tettekben gyakorolja magát. Lévai Cseh Péter lovászmester ugyancsak azért kereste fel Szent Jakab sírját, hogy lovagi hírnevet szerezzen magának.¹⁴³ Mi több, maga a magyar király, Zsigmond is törekedett a hírnévszerzésre. A szóbeszéd szerint 1418. február 15-én Konstanzban farsang napján Zsigmond teljesen ismeretlenül zárt rostéllyal jelent meg az arénában, ahol kilencszer egymás után állt ki. A fáma szerint egy lovagot és egy apródot is kiütött a nyeregből, majd távozott.¹⁴⁴ Árvai Tünde Garai János menlevelében található Granada említése kapcsán valószínűsítette, hogy a kor nemesi-lovagi mentalitását elsajátító bárót is hajtotta a *curiositas*.¹⁴⁵ Küldetéstudatának meghatározó motívuma volt a hitetlenek elleni küzdelem vágya, így nem elvetendő az a feltételezés miszerint 1406 őszén a magyar zarándokok III. Henrik kasztíliai király (1390–1406) hadait erősítették a VII. Mohamed granadai szultán (1392–1408) elleni ütközetben Los Collejares közelében, ami végül a keresztény seregek győzelmével végződött.¹⁴⁶ Hazatérével Szent Jakab kultusza látványosan felértékelődött. János vélhetően ekkor alapította testvérelével Kőszeg plébániatemplomát, amelyet az apostol titulusára szenteltetett fel.¹⁴⁷

Miklóshoz hasonlóan János is igyekezett előkelő házasságot kötni. Ezért IV. Siemowit mazóvai herceg leányát, Hedviget vette feleségül. A házasságkötéséről kevés információnk van, azonban ismert Borbála királyné egy 1410. január 10-én kelt levele, amelyben kérte a szekszárdi konventet, hogy halassa el Tóttós László és Jánosi Lukács között kötendő egyezkedést, hiszen László kíséretének tagja, és épp Garai János menyegzőjére tartanak (*processione nuptiarum magnifici viris Johannis de Gara nobiscum*).¹⁴⁸ A házasságkötés után János érthetően saját birtokrendszerének kiépítésén kezdett dolgozni. 1410. november 11-én Zsigmondtól megkapta a Bács megyei Szentpéter uradalmat.¹⁴⁹ 1415-ben a magyar sereg parancsnokaként hadjáratot vezetett Boszniába, ahol fogságba esett, és csak 1416. áprilisában térhetett vissza az országba. Ettől kezdve János – hasonlóan testvéréhez, Miklóshoz – a vallásos áhítat felé fordította figyelmét. Ugyanebben az évben beváltotta fogságban tett ígérését és

¹⁴³ FEDELES 2014. 80–84.

¹⁴⁴ ASCHBACH II. 308.

¹⁴⁵ FEDELES 2014, 80–84.

¹⁴⁶ ÁRVAI 2014b. 94.

¹⁴⁷ DERCSÉNYI 1942. 2.

¹⁴⁸ ZICHY VI. 29.

¹⁴⁹ MNL OL DL 9987.; CSÁNKI II. Bácsvármegye.

elzarándokolt Bátára. 1421. február 20-án V. Márton pápa neki és feleségének szabad gyóntatóválasztást valamint teljes búcsút engedélyezett. Azonfelül a Szentatya azt is megengedte, hogy hordozható oltáron udvari papjukkal misét mondathassanak. Néhány hónappal később a Szentatya további engedményeket tett. A bánt és családját felhatalmazta, hogy az *interdictum* alá eső területeken – ha úton vannak – káplánjuk a napfelkelte előtt is misézhet.¹⁵⁰ János és Hedvig házassága igen viharos lehetett. 1428-ban János halálát követően az a korántsem alaptalan hír kapott szárnyra, hogy felesége megmérgezte. 1433-ban Pálóci Máté országbíró¹⁵¹ törvényszék elé idézte, azonban az özvegy nem jelent meg. 1435. október 13-án, a pozsonyi országgyűlésen pelsőci Bebek Miklós¹⁵² előterjesztése kapcsán ügye ismét előtérbe került. Miklós azzal vádolta Hedviget, hogy leányát, Garai Katalint, akivel már el volt jegyezve osztrák nemeseknek szolgáltatta ágyasul.¹⁵³ A vádhoz csatlakoztak a Garai atyafiak is, akik a király tudtára adták, hogy Hedvig még János életében vérfertőző kapcsolatot létesített Salgai Miklóssal.¹⁵⁴ Hedvig védelmét Hermányi László látta el, azonban az ellene felhozott vádak nem tudta megcáfolni, így Zsigmond elrendelte az özvegy valamennyi birtokának elkobzását, vagyonát pedig Garai László macsói bánnak¹⁵⁵ adományozta, akit a továbbiakban azzal is megbízott, hogy Hedviget egyik várában élete végéig tartsa fogva.¹⁵⁶

Pál apát és a búcsújárás kezdetei

A bái Szent Mihály-apátság János apát (1377–1400) hivatali ideje alatt kezdett felvirágozni. A Bátán történt csodás eseményeknek, valamint a kegyhely Szent Vér relikviájának köszönhetően a kolostor idővel a magyar zarándokok kedvelt úti céljává vált. Jelentőségét mi se mutatja jobban, minthogy Lajos király (1359), és később leánya Mária Királyné (1385) is több ízben felkereste az egyházat. Ugyanakkor 1390-től Luxemburgi Zsigmond is egyre gyakrabban fordult meg Bátán. 1391-ben Szent István ünnepén (augusztus 20.) Mária királynéval együtt zarándokoltak el Bátára,¹⁵⁷ majd 1395 húsvétján boszniai

¹⁵⁰ LUKCSICS I. 330; 331; 374; 375. sz.

¹⁵¹ ENGEL II. 185.

¹⁵² ENGEL II. 27.

¹⁵³ ÁRVAI 2013. 109.

¹⁵⁴ ENGEL 1992. 18.; ÁRVAI 2013. 108.

¹⁵⁵ ENGEL II. 81.

¹⁵⁶ HO VII. 456.

¹⁵⁷ ENGEL–C. TÓTH 2005. 43, 65

hadjárataát megelőzően ismét felkereste az apátságot.¹⁵⁸ E fejedelmi látogatások alighanem jelentékeny mértékben tovább növelték a kegyhely ismertségét.¹⁵⁹

1400. május 1-én IX. Bonifác pápa (1389–1404) megerősítette az esztergomi érsek jogait. Levelében Bátát azon egyházak közt említette, amely nem a pécsi püspök, hanem közvetlen az esztergomi érsek joghatósága alá van rendelve.¹⁶⁰ A Szentatya levele alighanem hosszú időre szavatolta az apátság jogait, azonban nem sokkal később János apát távozott az élők sorából, halálával pedig komoly problémák adódtak az apáti szék betöltése kapcsán. Gyanítható, hogy a bái konvent az uralkodó és Garai Miklós nádor támogatásával választotta meg a kolostor elöljárójának Szanai Gergely fiát, Pált.¹⁶¹ Megválasztása viszont korántsem ment zökkenőmentesen. IX. Bonifác még 1400. május 1-én más egyházakkal egyetemben rezerválta Bátát, ezt pedig sem a konvent, sem pedig Pál nem vette figyelembe. A szentszék számára különösen sértőnek bizonyult, hogy a konvent által frissen kikiáltott elöljáró még pápai megerősítést sem kért az apáti tisztség betöltéséhez, amit a Szentatya úgy értelmezett, hogy Pál a szentszék jogait megsértve önkényesen foglalta el az egyházat. Ezért a Szentatya 1403. június 1-én elmozdította és helyére Móric pécsváradi szerzetest nevezte ki apáttá. Ugyanakkor levelében engedelmségre intette a bái konventet, és felszólította Kanizsai János esztergomi érseket, hogy támogassa választottját, ha pedig szükséges egyházi fenyítéket is igénybe véve távolítsa el Pált az apátság éléről.¹⁶² Az ügy kimeneteléről további információnk nincs, de annyi bizonyos, hogy a királyi akaratnak és gyaníthatóan a Garai-testvérek közbenjárásának köszönhetően Pál megőrizhette hivatalát. Mindemellett talán Bonifác is megbékélhetett személyével, hiszen 1404. június 3-án a Szentatya a szekszárdi apáttal együtt őt bízta meg, hogy a cikádori plébánost iktassák be a kalocsai kanonokságba.¹⁶³ Néhány évvel később Pál ismét magára vonta a Szentszék haragját. Történt ugyanis, hogy 1407-ben megüresedett az alsó-bái Szent Margit plébánia (*ecclesie beate Margarethe virginis de Alsobatha*), amelynek élére a Szentatya Sárközi Dénest nevezte ki. Tekintve, hogy a plébániaegyház a környék egyik

¹⁵⁸ ZsOI. 3917.

¹⁵⁹ SÜMEGI 2014. 254.

¹⁶⁰ MON. VAT. I/4. 198.

¹⁶¹ Származásáról és családjáról: SÜMEGI 2008. 267.; Testvéréről, Miklósról: MNL OL DL 86 519.; MNL OL DL 9842.; 1415. január 17-én engedélyt kért a Szentatyától, hogy Szanai Miklós a zágrábi egyházmegye milese hordozható oltárt használhasson, és napfelkelte előtt misét mondhasson. Lásd: MNL OL DF 288 784.; Ugyancsak ő járt közbe a pápánál a zágrábi egyházmegye Osztraluka, valamint a kalocsai egyházmegye Geszt plébánosaiért, hogy a tizedek beszédéséért kedvezményt adhatnak az odatelepülőknek. Ugyanakkor a Csezmice Szűz Mária-plébániaegyház számára is tizedfizetési kedvezményt kért. MNL OL DF 288 773.; György testvére az esztergomi érsek káplánja volt, valamint szepesi iskolamester. MNL OL DF 288 617.

¹⁶² MON. VAT. I/4. 531.

¹⁶³ MON. VAT. I/4. 602.

legvagyonosabb egyháza volt Pál figyelmen kívül hagyva a pápa akaratát saját jelöltjének, Lőrincnek adományozta. Tettével azonnal magára haragította a szentszéket, ami kiközösítés terhe mellett 150 Forint büntetés megfizetésére kötelezte. Pált látszólag hidegen hagyta az ítélet, mire a következő évben 1408. június 20-án megfosztották tisztétől. Július 5-én váratlanul megjelent Esztergomban, ahol előadta, hogy önfejűsége miatt vontta magára a büntetést, ezért kötelezte magát, hogy a jövőben 300 Forint elégtételt fog fizetni Dénes plébánosnak. Mire Kanizsai János felfüggesztette a kiközösítés végrehajtását. De tekintve, hogy Pál ígérete ellenében sem volt hajlandó megfizetni a jóvátételt, 1408. október 1-én János érsek megfosztotta az apátságtól.¹⁶⁴ Azonban elképzelhető, hogy testvére Gergely közbejárásának, valamint Zsigmond 1409. július 15-ei zarándoklatának köszönhetően¹⁶⁵ a főpap ismét megmenekülhetett a büntetéstől.¹⁶⁶

Pál alighanem korának leghírhedtebb pereskedője volt, aki ha az ügyeit a jog erejével nem tudta elintézni, nem riadt vissza a hatalmaskodástól és az emberöléstől sem. Mindenekelőtt azonban két egyáltalán nem elhanyagolható szempontot kell kiemelni vele kapcsolatban. János apát halálát követően ő részint folytatta azokat a pereket, amelyek elődei idejében kezdődtek, másrésztől osztotta János apát azon törekvését miszerint apátság néhai birtokait, ha kell erővel kell visszaszerezni. Ugyanakkor neki már egy új, Bába számára még ismeretlen jelenséggel is meg kellett birkóznia, amely nem volt más, mint az egyre inkább fokozódó érdeklődés az apátság Szent Vér relikviája iránt. Az utóbbi nem mindennapi kihívás elé állította a kolostort. A megnövekedett érdeklődés, egyre nagyobb számú zarándokot vonzott Bátára, amelynek következtében Pálnak fel kellett ismernie, hogy templomuk korántsem alkalmas a nagyobb zarándoktömegek fogadására, illetve az ereklye nyilvános tiszteletére. Habár építéstörténeti adataink nincsenek, az 1937-es bátai ásatások arra engednek következtetni, hogy a 15. század elején rendkívül nagyszabású építkezések folytak a kolostor területén. A feltárások során igazolást nyert, hogy a korábbi kolostorhoz csatlakozó templomot szinte maradéktalanul elbontották, helyére pedig újat emeltek, amely méreteivel jelentősen meghaladta a korábbi. Az új vélhetően már gótika jegyei alapján újjáépített templom ugyancsak az északi és nyugati oldalával csatlakozott a kolostorhoz. Szentélye a nyolcszög három oldalával zárult. A nyugati

¹⁶⁴ ZICHY VI. 506–509.; BÁTA ÉVSZÁZADAI 1993. 38–40.

¹⁶⁵ ENGEL – C. TÓTH 2005. 89.

¹⁶⁶ A forrásokból ismert, hogy Pál roppant gögös ember volt. Erőszakos egyénisége miatt valósággal vonzotta a konfliktusokat. Ez alól még egyetemi évei sem tekinthetők kivételnek. 1416 február 22-én éppen előadásra sietett, amikor fegyveres konfliktusba keveredett. Ennek következtében pedig két ujját is elveszítette. ZsO V. 1637.; PRT 12/B. 125.; SÜMEGI 2008. 270.

homlokzaton torony maradványai figyelhetők meg, amely alighanem az *ostensio*, tehát az ereklyék felmutatásának céljából épülhetett meg.¹⁶⁷

Természetesen az építkezésekhez jelentős anyagi forrásra volt szükség, amelyet Pál részint a zarándokok kegyes adományaiból, részben pedig különböző perekből, vagy hatalmaskodásaiból fedezhetett.¹⁶⁸ Pál minden anyagi forrást megragadott, amit csak tudott. Jól mutatja ezt a már említett 1407-es alsó-bátai templom plébánosi stallumának esete is, amelybe a pápai tiltás ellenére saját hívét ültette.¹⁶⁹ Sívárságára ugyancsak kiváló példa egy 1411. december 13-án előadott eset, mely során Szekcsői Herczeg László éppen azt sérelmezte Újlaki László és Imre macsói bánok, illetve Tamási János ajtónálló mester előtt, hogy Pál megsértette Rozgonyi Simon országbíró egyik rendeletét és öntörvényűen vámot szedtetett a bátai egyház határai, Bátató és Szeremle közt. Korábban Rozgonyi úgy határozott, hogy minden utazónak, kereskedőnek, vásározónak és más embernek, kik a bátai egyház határain belül, akár a Dunán, akár a szárazföldön belépve, vagy kilépve, lefelé, vagy fölfelé haladnak, adófizetés és hajózási pénz megfizetése nélkül szabad utat biztosított, kivéve azoknak, akik a Duna vizén nyolcevezős hajón akarnak átkelni.¹⁷⁰

¹⁶⁷ KÓNYI – HOLUB – CSALOG – DERCSÉNYI 1940. 61–64.; SÜMEGI 2006. 141–164.

¹⁶⁸ Hivatali működésének kezdetén elődjéhez hasonlóan maga is összetűzésbe keveredett Bátmonostori Töttös Lászlóval, akinek erdejében egy jobbágyot fogatott el. ZICHY V. 246–248.; 1402-ben Pál nyolc embere szénát vitt el Töttös földjéről, ő azonban elfogatta a rablókat. Az ügy kivizsgálására felkért döntőbíró kötelezte Töttöst, hogy adja át a jobbágyokat az apátnak, vagy fizessen 80 márkát homagiumuk fejében. ZsO II/1. 1753.; Ugyanebben az évben Pál perbe hívta Alsáni Bálint pécsi püspököt is Nyárad birtok miatt. MNL OL DL 78 592.; Pál birtokrekonstrukciós politikáját jól mutatja, hogy nem hagyta elhalványulni a János idejében megkezdett pereket sem. A Szeremle és Bátmonostor közti határpert tovább vitte, és megnyerte Töttös ellen, amiben nem kevés része volt a királynak is. MNL OL DL 78 672; Jelen per még 1393-ra megy vissza, amikor is János hidat veretett a vitás terület egyik halastaván, s ezért Töttös László úgy állt bosszút, hogy lehalasztatta János két halastavát. Emiatt Töttösre 450 Forint büntetés szabtak ki.; Töttös hiába próbált az ítélet ellen fellebbezni, a döntést helyben hagyták. Ám az apátot annyira felbosszantotta Töttös, hogy valóságos bosszúhadjáratot indított ellene. ZICHY V. 289, 427, 530.; VI. 111, 148, 172, 177.; Úgyszintén öntörvényűségére vall, hogy miután a kánonjog doktora lett s egyetemi éveit után hazatért Bécsből, 1418-ban lefoglalta a bátai, a hájiapáti, valamint további kisebb nagyobb tizedeket. Ezért V. Márton pápa úgy rendelkezett, hogy ezeket azonnali hatállyal vissza kell szolgáltatnia a pécsi püspöknek, és a per költségét is meg kell térítenie. „Paulus abb. mon. S. Michaelis de Batha O.S.B. dicte d. decimas possessionum de Batha, et maiori et minori Appathy atque Hay, dicte c. iniuste perceperat, que decime iure ad epum pertinent. Quam ob rem lite in curie Brande tit. S. clementis presb. card. ap. sedis legati orta dictus abbas ad restituendum decimarum per se perceptarum et solvendum expensarum huiusmodi cause obligatus est. Ut abbas sententie huiusmodi compareret” LUKCSICS I. 89. sz.; Ugyanebben az évben Pál Pongrác birtokból foglalt le egy nagyobb részt és házakat építtet rá, amiért Perényi Péter országbíró bírságot szabott ki. Időközben Töttös László fia, János megelégedte Pál tetteit és a pécsi káptalannal átíratta az apát 1408-as kiközösítéséről szóló határozatot. ZICHY V. 501.; 1419-ben официálisával és jobbágyaival ismét Pongrác birtokra támadt, egy jobbágyukat megverette, egy másik feleségét pedig nyíllal megsebesítette. MNL OL DL 79 543.; 1420-ban jobbágyaival megtámadták Töttös László özvegyét a szeremlei vásárra menet, ekkor hat ökröt és 24 forintot raboltak el tőlük, valamint az asszony fejfedőjét is elvették. MNL OL DL 79 641.; Ugyanezen a vásáron pedig elfogatta Töttös két jobbágyát, minden további nélkül felakasztotta őket, testüket pedig a Dunába dobatta. MNL OL DL 79 608.

¹⁶⁹ de par. eccl. S. Margarethe de Batha, Quinqueecl. d. (100-140). LUKCSICS I, 304. sz. A Szent Margit templom a megye egyik legjövödelmezőbb plébániája volt. Becsült jövedelme 480 Forintnak felelhetett meg.

¹⁷⁰ MNL OL DL 79 056.

1422. április 9-én Pál ismét hatalmas károkat okozott a Töttös László fiának, és több jobbágycsoporthoz is kénytelen volt beleavatkozni az ügybe, és párbajt rendelt el köztük.¹⁷¹ Ám az apát nem mutatott hajlandóságot a király által elrendelt *duellum* lefolytatására, így Zsigmond több ízben is halasztást rendelt el, míg nem új időpontként 1423. január 4-ét tűzte ki és helyszíneként Budát jelölte meg.¹⁷² Töttös a kor szokásainak megfelelően a várban felállíttatta a sátrát és harcidíszben várba ellenfelét, azonban Pál apát ismét vonakodott megjelenni. Zsigmond 1423. január 24-én ismét elnapolta a párbajt, mindaddig, amíg nem tisztázódik, hogy kinek a hibájából maradt el.¹⁷³ Június 23-án Pált elmarasztalták, és a kúria jóvátétel fizetésére kötelezte.¹⁷⁴ Azonban nem sokkal később az uralkodó elmozdította Pált, ám a források arra engednek következtetni, hogy még három évig a kezében tartotta a kolostor ügyeit.

Garai János híres zarándoklata és az országos hírnévre szert tett kegyhely

A bátai Szent Mihály-apátság relikviáját már a századfordulótól nagy érdeklődés övezte, amelyhez nem csekély részben az uralkodói zarándoklatok, valamint a különböző privilégiumok is hozzájárulhattak. Ám a valódi fordulat Garai János országos hírre szert tett bátai peregrinációjával következett be. Csakhogy a neves eseményt egy súlyos tragédia árnyékolta be. A bosnyák uralkodóházhoz régi kapcsolat fűzte Zsigmondot. Tvrtko öccse, Dabisa (1391–1395) Lajos király özvegyének Kotromanić Erzsébet királyné unokatestvére volt. 1394-ben egyezséget kötött Zsigmonddal, hogy: lemond a dalmáciai és horvátországi hódításairól, ha cserébe a magyar uralkodó elismeri őt Bosznia királyának, azzal a megkötéssel, hogy halálát követően a bosnyák királyi cím reá száll.¹⁷⁵ Ugyanilyen megállapodást kötött Ostojával is Tvrtko természetes fiával kapcsolatban, kevéssel azelőtt, hogy a bosnyák főurak, élükön Hervojjával – aki saját fiát az azonos nevű, Tvrtkot ültette a trónra – lázadást szítottak. Ostoja Zsigmondhoz fordult segítségért, aki Maróti János macsói bánt¹⁷⁶ küldte segítségükre.¹⁷⁷ Maróti seregével megszállta Bobovácot és Szreberniket, ám Ostoját nem tudta visszahelyezni hatalmába. Erre 1408-ban sikerült, amikor az uralkodó keresztesei élén bevonult Boszniába és

¹⁷¹ ZICHY VIII. 83.

¹⁷² Ezúttal a halasztás Töttös Jánosnak kedvezett, hiszen az uralkodóval tartott Németországba. MNL OL DL 79 749.

¹⁷³ MNL OL DL 79 789.

¹⁷⁴ MNL OL DL 87 969.

¹⁷⁵ FEJÉR X/2. 276.

¹⁷⁶ ENGEL II. 155.

¹⁷⁷ FEJÉR X/4. 388.

elfoglalta Dobor várát. Győzelmével meghódította Hervoját, azonban büntetés helyett bevette a Sárkányos társaság tagjai közé, mindemellett pedig Alsó-Szlavóniában különböző birtokokat juttatott neki.¹⁷⁸ Hervoja meghódolása óta töretlen békében élt Zsigmonddal, míg nem ellenséges viszonyba került vetélytársával, Hranić Sandalj vajdával, aki első feleségét, Hervoja unokahúgát elűzte s ezzel szégyent hozott egész nemzetségére. 1413-ban a vajda bosszúból szövetségre lépett a törökkel, és pusztítani kezdte Sandalj területét. Zsigmond kezdetben óva intette a nagyvajdát, s kérte, hogy Szent Jánosért gondoljon arra, hogy apa-társ, mégis figyelmen kívül hagyta a vajda kérését, hogy panaszát a sárkányosokat megillető kivételes eljárásban vizsgálják meg.¹⁷⁹ Az uralkodó egyszerűen ejtette ügyét, és ellentámadásra szánta el magát.¹⁸⁰ Monoszlói Csupor Pál szlavón bánt,¹⁸¹ Garai Jánost, és Maróti Jánost küldte Hervoja ellen.¹⁸² A magyar haderő 1415. június 28-án érkezett meg Dobo várához,¹⁸³ az összecsapásra pedig vélhetően július 2-án körül a Lašva környékén kerülhetett sor, ahol a magyar seregek a török illetve velencei erők által támogatott bosnyák haderővel kerültek szembe.¹⁸⁴ Az ütközet során Hervoja seregei hatalmas vereséget (*cladis magnitudine*) mértek a magyar haderőre.¹⁸⁵ A sereg vezéreit a vajda elfogta, Csupor Pált pedig marhabőrbe varratta, és vízbe dobatta. Thuróczi János krónikájában a következőképp számolt be a bán haláláról:

„Nyers ökörbőrbe varrták, s a bosszús herceg nem irgalmazott életének. Ezen álnokságának előtte ugyanis Hervoja herceg még Zsigmond király iránti engedelmesség tisztjében, gyakran fordult meg ennek udvarában; durva életű és erkölcsű embernek tartották: ez a Pál bán, valahányszor találkozott vele, tréfából nevetni kezdett és köszöntésül ökörbögést hallatott; ezzel megsértette méltóságában. Hervoja ezért varratta Pál bánt ökörbőrbe, és így szól: - Ha ember formában bögtél, mint az ökör, most ökör formád van, böghetsz is hozzá.”¹⁸⁶

Zsigmond a hír hallatán nem tétlenkedett, nyomban követséget küldött a foglyok kiszabadításának érdekében.¹⁸⁷ Garai már a következő évben itthon volt, és vezetésével 1416. szeptember 4.-én Pécsen az országnagyok gyűlésén a kamara haszna mintájára adót vetettek ki, hogy a fogságban maradt nemesek váltságdíját megfizessék a szultánnak. E gyűlésen Szanai Pál bátai apát is megjelent.¹⁸⁸ Gyaníthatóan ezt követően kerülhetett sor János fogadalmának

¹⁷⁸ THALLÓCZY–HORVÁTH III. 147.

¹⁷⁹ FEJÉR X/5. 384–387.

¹⁸⁰ BARANYAI 1926. 48.

¹⁸¹ ENGEL II. 54.

¹⁸² A király nem kísérhette személyesen hadba a seregét, hiszen épp úton volt, azonban eléggé markánsan kijelentette, hogy nem érdekli, hogy a törökök mekkora kárt okoztak, a zsinatot akkor sem hagyja el, ha országa elvész. ZSO V. 626.

¹⁸³ ZsO V. 791.

¹⁸⁴ KRANZIERITZ 2005. 75–90.

¹⁸⁵ ZsO V. 896.

¹⁸⁶ THURÓCZI 2001. 254.

¹⁸⁷ ZsO V. 964.

¹⁸⁸ MNL OL DL 43 338.; MNL OL DL 71 377.

teljesítésére is, ahová magával vitte súlyos láncait, amellyel fogva tartották, s ezeket jelképesen a kegyhely ajtajának félfájára akasztotta. Az összesereglett hívek minden bizonnal magukkal vihették a zarándoklat hírért, ami tovább növelte az apátság hírért. Thuróczi a következőképp számolt János szabadulásáról:

„A vezérek sem menekülhettek meg a veszedelemből; részben fogságba estek, mások odavesztek. Garai Jánost elfogták, keményen megbilincsték, és csak hosszú raboskodás napjai után nyerte vissza szabadságát; vasbilincsei, melyekkel megláncolták, a bátai monostorban vannak a jövődők emlékezetéül, Megváltó Urunk drágalátos vérenek dicsőségére Garai ajánlotta fel oda megszabadulásáért.”¹⁸⁹

A zarándoklat emlékezetességét alighanem jól mutatja, hogy bő egy évszázaddal később Tinódi Sebestyén is megénekelte:

„Jó Garai János bán foglylyá esék
Nagy kegyetlen fogságban ő tartaték,
Végre a tömlöczből kimeneködék,
Istentől szabadsága megadaték.
Ő sietséggel Báthára ment vala,
Mely - vasokkal őt megvaszták vala,
A Szent Várnél azt mind ott hagyta vala,
Ő miá szabadult - azt véli vala.”¹⁹⁰

A kegyhely népszerűségét és hírének növekedését alighanem jól mutatja, hogy 1420-ra Bátát már a súlyosabb büntetést elkövető vezeklők számára is afféle célállomásként tartották számon. A kolozsmonostori konvent 1420. március 28-án kelt oklevele szerint Zuchaki Orros Péter családjának viszálykodása miatt egy Mátyás nevű fiatalembert véletlenül megöltek. Emiatt a család kötelezte magát, hogy az elhunyt lelki üdvéért (*pro animarum dictorum interemptorum salute*) egy-egy megfelelő embert küldenek Krisztus legszentebb Véréhez, Bátára.¹⁹¹ A vezeklő zarándoklat helyszínének megjelölésében bizonyára komoly szerepe lehetett Kolozsmonostor apátjának, Albeni Henriknek (1407–1421),¹⁹² aki János pécsi püspök testvére volt (1410–1420).¹⁹³

1426. május 6-án Zsigmond Szalárdi Lászlót, a somogyvári Szent Egyed bencés apátság egyik kanonokját jelölte meg a kolostor leendő apátjának, akit a konvent meg is választott.¹⁹⁴

¹⁸⁹ Uo.

¹⁹⁰ RMKT III. 343.

¹⁹¹ MNL OL DL 28 175.

¹⁹² Cameralia I, 52, 188, 580b–582, 596, 601, 603, 661, II, 857, 1169. sz.; I.: Eubel 1913–1978. I, 431; Engel 1996. I, 73;

¹⁹³ Cameralia I, 135, 153, 155, 597, 600, 604, 619, 625, II, 831, 851. sz.; I.: Eubel 1913–1978. I, 410, 431; Engel 1996. I, 73, 79; FEDELES 2009. 125.

¹⁹⁴ „Johannis (Ladislai de Zalard) in abbatem mon. B. Michaelis per conventum dicti mon. extitit concorditer electus ac huiusmodi electio a domino Sigismundo etc. rege tamquam dicti mon. patrono confirmata ipseque dom. Sigismundi eidem fr. Johanni dicto mon... auctoritate sua providit, quarum electionis et provisionis vigore idem Johannes possessionem mon.” LUKCSICS I. 934. sz.

László apát igyekezett békét teremteni szomszédjaival. A perek terén elődjével ellentétben törvénytisztelő magatartást tanúsított.

1433. május 31-én Zsigmondot császárrá koronázták Rómában. Ez az év kiemelkedő fontosságú volt az apátság életében, hiszen ekkor az uralkodó és kíséretének tagjai éltek a lehetőséggel és különböző hazai kegyhelyek számára búcsú kiváltságokat kértek.¹⁹⁵ Az uralkodó ekkor az óbudai¹⁹⁶ és a székesfehérvári prépostság¹⁹⁷ valamint a váradi¹⁹⁸ és a győri székesegyház¹⁹⁹ számára kért privilégiumot. Ugyanakkor kérvényezte a Szentatyától, hogy engedjen búcsút a bátai egyházat az Úrnapján felkeresők számára, amikor az ereklyéket felmutatják. Zsigmond kérvényében hozzátette, hogy a bátai monostorban található Krisztus Oltárszentségből kiömlő szent Vére, valamint a kolostor többek között más szentek relikviáit is birtokolja.²⁰⁰ E búcsúengedély alapvetően két szempontból is különös jelentőséggel bír. Egyrészt azért, mert Zsigmond láthatóan Bátát az ország leghíresebb kegyhelyeivel egy szinten tartotta számon. Másrészt megjegyzi, hogy az egyház Krisztus kiömlő vérén kívül más szentek relikviáit is birtokolja.

Úrnap körmenetek a Magyar Királyságban

A középkor második felének fő jellegzetességét vallási téren az Oltárszentség tiszteletének elmélyülése adta. Az ünnephez kapcsolódó Úrnap körmenetek (*processio*) kétségtelenül a kor legfényesebb eseményeinek számítottak, hiszen a vallásos áhítat mellett a processziók az uralkodó hatalmi és reprezentációs törekvéseit is kiválóan szolgálták.²⁰¹ A korai időszakban az Úrnap processziók jellemzően spontán fejlődési folyamat szerint alakultak, hiszen kezdetben egyetlen pápai rendelet sem szabályozta a ceremóniák forgatókönyvét. Az első szabályokat a kölni Szent Gereon társaskáptalan kanonokjai dolgozták ki az 1260–1270-es években. Úrnap körmenetükön ekkor még csak a káptalan tagjai vehettek részt, menetüket

¹⁹⁵ CSUKOVITS 1998. 11–35.

¹⁹⁶ „indulgentiam ecclesiam S. Petri mart. in suburbio Budae visitantibus” LUKCSICS II. 332. sz.

¹⁹⁷ „indulgentia ecclesiam B. Mariae V. Albae regalis Vesprimiensis d., in qua corpora SS. Stephani primi regis Hungariae ac ducis Henrici eius nati requiescunt, visitantibus.” LUKCSICS II. 329. sz.

¹⁹⁸ „indulgentiam ecclesiam Waradiensem in festo S. Ladislai regis, quando corpus eiusdem Sancti ostendatur, visitantibus” LUKCSICS II. 333. sz.

¹⁹⁹ „indulgentiam ecclesiam Jauriensem in festo Corporis Christi, quando miraculosus sanguis de sacramento eucharistiae emanatus ac aliae reliquiae ostendantur, visitantibus.” LUKCSICS II. 335. sz.

²⁰⁰ „concedit indulgentiam ecclesiam monasterii de Bata ordinis S. Benedicti, Quinqueecclesiensis d., in qua miraculosus sanguis Christi de sacramento eucharistiae emanatus ac aliae reliquiae habentur, in festo Corporis Christi visitantibus et praesentibus, quando reliquiae ostendantur.” LUKCSICS II. 334. sz.

²⁰¹ COULET 1982. 381–397.; RUBIN 1991. 267–269.; HELLAS 1999. 38–45.; GUENÉE 1999. 35–37.; HOLETON 2002. 23–38.; SCHENK 2003. 300–331.; ŠMAHEL 2014. 54.

pedig szigorú keretek közé szorították, így az nem hagyhatta el az egyház területét. A 14. század elején már egy jelentékeny profanizálódási folyamat figyelhető meg. A hildesheimi bencés apátság által rendezett körmeneten a városi tanács erélyes fellépése nyomán világi személyek is megjelenhettek a ceremónián, akik már az oltárszentség áldásából is részesülhettek.²⁰² Így az ünnepi alkalmak végül elhagyták a szent teret és helyszínük áttevődött a városi térre. A körmeneti formával pompássá tett ünnepély részben vagy egészben egyházi támogatással tett szert helyi jelentőségre, ugyanakkor megszervezésében egyre inkább teret nyert az adott város vezetése és világi polgársága is.

1330 körül Augsburgban polgári támogatásnak köszönhetően sikerült megszervezni az Úrnapi körmenetet. A lebonyolításhoz szükséges kegyes adomány azonban korántsem volt annyira önzetlen, hiszen később már a város Szentlélek-ispotályához kapcsolódó körmenet megszervezésének jogát a városi tanács birtokolta.²⁰³ Ezt követően a körmenetek egyre inkább a gazdag polgárság gyámsága alá kerültek. A résztvevők köre pedig egyre színesebbé vált. A prágai egyházmegye zsinati határozataiból ismert, hogy az Úrnapi körmenetekben már regősök és zenészek is részt vettek.²⁰⁴ Ezzel egy időben megjelentek a különböző Corpus Christi konfraternitások (*confraternitas, kalandus, kalandas, Brüderschaft*), amelyek rendszerint egy-egy nagyobb város temploma, vagy annak egy oltára köré csoportosultak, ahol rendszerint az Oltárszentség kultuszának ápolását tűzték ki. Befolyásuk gyors növekedésével többnyire az adott város körmeneteinek lebonyolításában segítkeztek, vagy a városi körmenettől függetlenül szervezték meg saját processziójukat.²⁰⁵

A Magyar Királyság meglehetősen korán, már a 13. század végén befogadta az új ünnepet. Elterjedésében különösen nagy szerep jutott az itáliai, valamint német kereskedőknek. Következésképpen nem véletlen, hogy az ország keleti²⁰⁶ (Nagyszében, Brassó,²⁰⁷ Beszterce), északi (Szepesi városok, valamint Pozsony),²⁰⁸ illetve nyugati városai ülték meg leghamarabb az ünnepet. A századforduló elején a Mecsek lábánál Balogh nembeli Szécsi Pál pécsi püspök (1296–1306) kezdte terjeszteni az Oltárszentség kultuszát. Pál gyaníthatóan a bolognai tanulmányai alatt ismerkedhetett meg az új kultusszal. Pécsi püspökké szentelését követően

²⁰² HAIMERL 1937. 30–61.; SCHLIERF 1991. 155–158.; SCHLIERF. 1991, 155–158.

²⁰³ MITTERWIESER 1930. 9–26.; HAIMERL 1937. 30–61.; ARLINGHAUS 2011. 77–96.; SCHNITZLER 1973. 352–362.; GODA 2015. 190.

²⁰⁴ FEDELES 2007. 7.

²⁰⁵ TIMÁR 1908. 282–284.; KUBINYI 1995. 194–197.; KUBINYI 2000. 351.; MAJOROSSY 2008. 339–362.; CEVINS 2009. 699–734.; MAJOROSSY 2013. 109–150.

²⁰⁶ ZIKA 1998. 25–64.

²⁰⁷ SEIWERT 1872. 314–360.

²⁰⁸ LUKCSICS 1912. 701.

elrendelte, hogy a székesegyházban, illetve az egész egyházmegyében az Úrnapjának másnapján tartsanak ünnepi körmenetet az égi háború és a villámcsapások ellen. Majd úgy határozott, hogy a misét követően a menet énekelve vonuljon át a Krisztus Teste-kápolnához, ahol ünnepi szentmisét mutatnak be.

A 15. század derekára az Úrnap körmenetek már általános szokássá váltak. A kultusz további terjesztéséhez minden bizonnyal Gatalóczi Mátyás királyi kancellár²⁰⁹ is hozzájárulhatott, aki 1412-től állt a Krisztus Teste-kápolna élén, majd pécsi prépost lett.²¹⁰ Gyanítható, hogy a 1433/34-ben az ő kérésére adott be supplicatiót a Szentszékhez Zsigmond a bátai búcsúk végett, hiszen Zsigmond kíséretének tagjai közt találjuk Rómában, illetve feltételezhető, hogy az ő működésének tulajdonítható a Krisztus Teste patrocíniumok elterjedése is.²¹¹

A század közepétől csaknem általános szokássá vált az ünnep megülése, amelyben kétségtelenül nagy szerepet játszott Lajos király, valamint Zsigmond és főpapjainak hatalmi és reprezentációs törekvése, amely ösztönzőleg hatott a hazai Krisztus Teste konfraternitások megalakulására, továbbiakkban tevékenységére is. Ennek ékes példája az 1349-ben jött létre a pozsonyi Krisztus Teste társulat.²¹² Alapítólevelük tanúsága szerint a tagok minden negyedév utáni vasárnapon összegyűltek a Szent Márton-dómban, és kötelezően részt vettek az elhunytak lelki üdvéért mondott misén. Valamennyi testvér két pfenniget, egy viaszgyertyát, és további nyolc pfenniget volt köteles a perselybe felajánlani. A testvérület tagjai közös megegyezéssel misealapítványt tettek, amely egy örökös hajnali mise volt, amit három káplánnak kellett elmondani egymás utáni váltásban a napfelkeltét követően a testvérület élő és már elhunyt tagjaiért, illetve egy örökös nagymisé a Úr testének tiszteletére, amit a három káplán közül egy minden csütörtökön, vagy a reakövetkező pénteken kellett, hogy elénekeljen harangszóval. A továbbiakkban úgy határoztak, ha a testvéreik közül valaki meghal, akkor a társaság tagjainak vagy a képviselőikből valakinek ugyanazon éjszaka meg kell jelenniük a vigílián, valamint reggel a szentmisén. Ugyanakkor minden testvér köteles volt magával hozni egy égő gyertyát áldozatképpen, és mindaddig ott maradni, amíg tagtársukat eltemették. Azon a napon pedig, amelyen a testvérület fivérét, vagy nővérét eltemetik, a társaság három káplánja közül az egyik szentmisét kellett énekelnie, míg a másik a kismisé olvasta.²¹³ A 14. század végén a társulat

²⁰⁹ FEDELES 2003. 77–82.

²¹⁰ FEDELES 2003. 78.

²¹¹ FEDELES 2007. 13.

²¹² MAJOROSSY 2004. 75.; MAJOROSSY 2009. 73-97.; MAJOROSSY 2008. 339-362.

²¹³ „Also ist die pntderschafft gemacht vnd gestiff lion der ratt vnd dez purgern der purgerschaft. Man seholt stat des suntags abendes nach den chottembern komen liintz Sand Merten vnd daselbs pey der vigili sein und des

polgári patrónusa az itáliai származású Bonaventura de Salto volt, aki egyúttal Zsigmond familiárisai közé tartozott. Ismert, hogy 1396 körül Krisztus Testének tiszteletére kápolnát alapított házában saját és felmenői lelki üdvéért.²¹⁴ Fia, Jacobus Bonaventura de Salto igen közel állt a királyhoz, amelyet felfelé ívelő pályája is jól mutat. 1392-ben harmincados, 1395-ban kamaraispán, 1397-ben a zsidók bírása, ugyanekkor pedig pozsonyi alispánként, valamint a királyi udvari familiárisaként tűnik fel. 1401-ben Zsigmond egy pilisi apátságtól megvásárolt pozsonyi tornyot, valamint annak szomszédságában fekvő házat adományozott neki.²¹⁵ 1404-ben az említett házat eladta, a vevő felé pedig azt a kikötést tette, hogy csak úgy építkezhet, hogy a kápolna szabadon maradjon. A ház eladásából befolyt vételárat maradéktalanul a kápolnára fordították.²¹⁶ 1411. október 3-án Kanizsai János érsek is kitüntette a kápolnát, hiszen oly kegyben részesítette, hogy akik Karácsonykor, Újévben, Vízkereszt, Nagypéntek, Húsvét, Áldozócsütörtök, Pünkösöd, Szentháromság, illetve az Úrnapja ünnepein, valamint a Mária-ünnepeken, Keresztelő Szent János születésének napján, illetve fővételén, Szent Mihály, Mindenszentek, Szent Péter és Pál, valamint a többi apostolok, a négy doktor, a négy evangélista, Szent István, Szent László királyok, Szent Imre herceg, Szent György, Szent Lőrinc, és a többi mártír, valamint Márton, Albert, Miklós, Szaniszló, Gergely és a hitvallók, továbbá Mária Magdolna, Katalin, Margit, Cecília, Lúcia, Dorottya, Ágota, Ágnes, Skolasztika, Borbála, Erzsébet, Klára, Anna, valamint ezen szentek ünnepét követő nyolc napon istentiszteleten vesznek részt, vagy zarándoklaton járnak, avagy kegyes adományaikkal a kápolna fenntartásához járulnak hozzá, azoknak negyven napos búcsút engedélyezett.²¹⁷ A testvérület tevékenységéről aránylag bő ismeretekkel rendelkezünk. A források alapján elmondható, hogy a konfraternitás minden csütörtökön elénekelt nagymiséje egyfajta

morgens pey der selmesse und yeder prader schol zwen phenning oppliern mit ein kertzen vnd schol auch acht phenning geben in die puchsen [...] Darnach ist uon den prüdem gesetzt vnd gestiffit mit ir aller willen ein ewige frue messe, dew die drei capplann sprechen sullen wenn der tag an merkeht umb lembtig vnd tod die in der bruderschafft sind und dieselben messe schol vmb gen uon ainem caplan auf den andern und auch ein ewigs ambt in gotsleichnams eren, daz die drei kapplan der prüder alle phintztag ir ainer singen sol oder das nächsten freitag darnach und mit der grossen gloke dar zu eilten. Darnach ist gesetzt wer aus der pruderschafft uerschaidet, daz die prüder des abends pey der vigili schulden sein vnd des margens pey der mess vnd ein yeder prüder schol zu opplier gen zum hochambt und zu der sellmesse mit einer prinntnden chertzen oder sein anwalt vnd sol davon nicht suder kome untzt daz der leiclinam gestatt vnd gelegt wirt [...] und die drein capplan die da sind der pruderschafft an dem tag des pnider oder der swester begrebnuss sol ir ainer das selambt singen vnd die ander zwen kapplan messlesen..." MNL OL DF 277 990.

²¹⁴ „capellam sub titulo et vocabulo corporis Christi de bonis a Deo sibi collatis, in domo sue habilationis in Posonio perpetuis temporibus fundavit et ad eundem capellam aliqua sua bona mobilia et immobilia circa ipsa capellam permansura in perpetuum rei memoriam et anime sue el antecessorum suorum salutem testamentaliter ordinavit." MAJOROSSY 2004. 75.

²¹⁵ ZSO I. 1402, 1403, 1404; MNL OL DF 239 236; MNL OL DF 239 259; MNL OL DF 239 254.

²¹⁶ MAJOROSSY 2004. 76.

²¹⁷ MNL OL DF 241 435.

templomon belüli processzióval párosult, mely során az Úr testét körbehordozták az egyházban, és közben térdepelve három *Pater nostert*, *Ave Mariat*, és a *Credot* mondtak. A számadáskönyvek szerint aktív részesei voltak a húsvéti liturgiának is, fizették a ministránst, aki az Úr sírját nagypénteken őrizte, valamint azokat a diákokat, akik a sírnál voltak és a zsoltárokat felolvasták. Az adventi időszakban a gyertyák gyűjtéséért fizettek. 1420-ban a társulati könyv tanúsága szerint a testvérek együttesen elhatározták, hogy a céhmesternek minden évben az Úrnapjára meg kell újítani a gyertyákat és további két fogadalmi gyertyát is csináltatnia szükséges. Mindehez a testvéreknek négy dénárral kellett hozzájárulniuk. Ugyanakkor elhatározták, hogy a baldachint virágkoszorúval fel kell díszíteni és ki kell jelölni azokat a testvéreket, akik azt, illetve a gyertyákat viszik. Tevékenységeik közt említhető még az úrnapi ünnepség előkészülete. A főtér takarítása, a zenészek, különösképpen, a trombitások fizetése, a Szent Márton-templom harangját félreverő sekrestyés fizetése, a városi katonák étellemezése,²¹⁸ illetve az ekkor már a főtéren megrendezett színjátékok előkészítése is.²¹⁹

1386-ban alapította Kanizsai János egri püspök Jézus Krisztusunk Testének és Vérének Testvérületét (*Confraternitatis Corporis et Sanguinis Domini nostri Jesu Christi*).²²⁰ Habár a konfraternitás működéséről további forrásaink nincsenek, az alapítólevelük alapján a következőket lehet elmondani róla. A társulatba lépéskor és ennek évfordulóján valamennyi tagnak egy-egy forintot kellett fizetnie. A testvérek nevét egy táblára írták, amely az egri Szent János-székesegyház egy jól látható helyén függött. Minden hét csütörtökén az Eucharisztia tiszteletére a Szent János-oltárnál misét mondtak, ezt követően minden tag egy dénárt volt köteles fizetni a társaság perselyébe. Ha valaki különösebb ok nélkül maradt távol egy dénárt tartozott fizetni a gyertyára. A gyertyákat a társulat pénzén vásárolták. Ha valamely tag elhunyt a nevét a dékán jegyzőkönyvben rögzítette, majd kijelölte azt a dignitáriust, vagy kanonokot, aki énekes misét mondott a Szent János-oltárnál. A dékán tájékoztatta az elhunyt haláláról a tagokat, és meghívta őket a temetésére. Aki távol maradt, annak kötelessége volt az elhunytért misét mondatni. A temetés napján, és az azt követő hetedik, harmincadik napon, valamint annak évfordulóján zemetési gyászmisét tartottak, s ezen a napon a dékán a zsoltárokat hat, illetve nyolc kanonokkal énekeltette. Az elhunyt temetésének napján gyertyát gyűjtöttek, melyet harminc napig égettek a lelki üdvéért, valamint azokért, akik a székesegyházban nyugszanak. A püspök engedélyével valamennyi tag (*plebani, rectores, sacerdotes, clerici*)²²¹ készíthetett

²¹⁸ MNL OL DF 277 069.

²¹⁹ MAJOROSSY 2004. 90.

²²⁰ BATTHYÁNY III. 281–285.

²²¹ BATTHYÁNY III. 283.

végrendeletet. Amennyiben kanonok halálozott el, a dékán egy márkát elvett a temetési költségekre. A testvérületbe csak a káptalan nagyobb szavazati hányadának engedélyével lehetett belépni. A dékánt egy évre választották, akinek feladata továbbá az volt, hogy minden évben, halottak napján a szegényeket két malaccal, kenyérrel és borral kellett megvendégelnie. Közülük pedig néhányat fel kellett ruháznia. Ugyanezen a napon a tagtársaknak meg kellett jelenniük a székesegyházban és misét kellett mondaniuk a Szentlélekről, majd ezt követően adakozniuk kellett. A mise után a dékán a tagokat is megvendégelte három malaccal. A szabályok megerősítését követően János egri püspök záradékolásul 40 napi búcsút engedélyezett azoknak, akik az eucharisztikus misén részt vesznek.²²²

Krisztus Teste konfraternitás alapításával az uralkodó sem maradt el. Egy 1402-ben, Szent András ünnepe után keltezett oklevél szerint Zsigmond király és hitvese, Borbála, Herman,²²³ illetve Miklós plébános, Birzin ostyasütő (*pistor hostiarum*) és felesége, Anna, valamint Varembergi Márk (*Marcus de Varembergo*)²²⁴ Krisztus legszentebb testének tiszteletére konfraternitást alapítottak. Noha az alapítás dátuma, illetve az alapítók személye korántsem hozható összhangba,²²⁵ annyi bizonyosan megkockáztatható, hogy a társaságot ténylegesen az uralkodó alapíthatta 1405 és 1426 között.²²⁶ Zsigmond itineráriuma szerint 1389-től 1424-ig kilenc összesen nyolc alkalommal kereste fel Lőcse városát, amit különféle kiváltságokban részesített.²²⁷ Ugyanakkor lőcsei látogatásai különösen alkalmasnak

²²² BATHYÁNY III. 284.

²²³ Feltételezhető, hogy itt Lomnici Herman (*d. Hermano Lumeniz plebano de Lonza*) lőcsei plébánosról van szó, aki korábban szepesi kanonok volt. Itáliai egyetemen tanult, és a művészetek doktora lett. Minden bizonnyal az oklevél ezért emlegeti magisterként. MON. VAT. I/3. 114, 160.; PÓR 1897. 786.

²²⁴ Elírásról van szó. A romlott névalak valójában Nürnbergi Márkot rejti, aki 1395-ban kassai, 1407-ben budai, kamaraispánként, majd 1415-ben körmöcbányai kamaraispánként tevékenykedett. ENGEL II. 176.

²²⁵ Borbálát 1405-ben koronázták királynévá. Herman szepesi kanonok, valamint lőcsei plébános pedig Padovában tartózkodott a kérdéses időpontban.

²²⁶ 1426 körül keltezett tagnévsora: „Hy sten dy pruder nochenandir. Primo der allirdurchleuste furste und herre, herre Sigismundus konig czu Hungern etc. mit Barbare, seinir koniginne uns genedig. Item magister Hermanus unser pharrer, Item Nicolaus unser pharrer. Item Gyrzik Messemppek cum uxore sua Anna. Kwthy. Item Marcus con Nuremberga. Item Petrus Crefft cum Elysabeth, uxore sua. Item Iurg Matisdorf cum Dorothea. Item Zeyfriczdorf cum Katherine et Margaretha. Item Marsilus cum Dorothea. Item Czauser cum Anna. Item Sperndorff cum Anna et Ursula. Item Iohannes Lodil cum Barbara. Item Nicolaus Rot cum Katherine. Item Iohannes Shultes cum Ursula. Item Supko Petrus cum Anna. Item Nicolaus Rusdort cum Agatha et Clara. Item Petrus Fawlhering cum Katherine. Item Heinrich Crafft cum Margaretha. Item Petrus Ylban. Iohannes Neumarg. Mathiasch cum Katherine. Nicolaus Falkinberg cum Lucia. Item Iohannes Pelcz cum Anna et Dorothea. Item Iacobus Czipser. Item Iacobus Rusdorf cum Anna et Agnes. Item Sigmunt Bewgler cum Cristina. Item Stephan Berg. Item Merthin Menke und Dorothea sein hausfrau. Anno 1426.” MNL OL DF 275 853.

²²⁷ 1392. április 24.; 1399. február 23 – március 7.; 1404. február 12–27. (MNL OL DL 42 804. Hogy falait teljesen felépíthessék 12 évre teljesen elengedte a censust és a collectat.); 1406. december 7–13.; 1410. április 20–23.; 1412. február 28 – március 5.; 1423. április 8–9.; 1424. március 27–30. ENGEL PÁL–C. TÓTH. 2005, 65, 76, 81, 86, 91, 94, 113.

bizonyultak kegyessége²²⁸ és hatalmi reprezentáció gyakorlására. Vélhetően a társulat megalapítása is ezt a célt szolgálta. A testvériség könyve (*liber confraternitas*) szerint annak, aki a társaságba be kívánt lépni négy forintot kellett fizetnie. A felvételtől a testvérület tagjai döntöttek. A tagok a legfenségesebb Oltárszentség dicséretére minden kedden (*omni die Martis*) szentmisén vettek részt, amelyet Krisztus Testének tiszteletére mutattak be. Ezt követően a résztvevők együtt énekelték a mise bevezető szavait és az Uram Irgalmazt (*kyrie elision*). Hétfőnként (*die Lunae*) a társaság tagjai két gyertyát (*duas candelas*) gyújtottak és e napon misét mondtak a lelkekért (*ad missam animarum*). Ha a testvérek közül valaki meghalt, mindenkinek kötelessége volt összegyűlni és részt venni a lelki üdvéért tartott misén. Ha pedig valaki távol maradt, de tudomást szerzett egy testvér vagy egy nővér (*frater, vel soror*) haláláról (*more retur*), annak kötelessége volt úgy tenni, mintha otthonában távozott volna el (*quasi domi obiisset*). Ezért pedig gyászmisét (*Missa de requiem*) kellett mondania, és virrasztania kellett. Az alapítók úgy rendelkeztek, hogy minden évben, a Krisztus Teste ünnepe előtti 14. napon a tagtársak gyűljenek össze és tanácskozzanak (*item conuenit inter nos quod XIV. diebus ante festum Corporis Christi mones de necessitatibus nostris consilium ineamus*). Amennyiben valamely testvér nem tudott megjelenni öt dénárt kellett fizetnie. A testvérület titkos tanácskozásán választották meg elöljárójukat, akit „seniornak” neveztek, és egy évig rábízták a testvérület vagyonának a kezelését. Az alapító okirat szerint a lőcsei Krisztus Teste társulat tagsága titkos volt. Valamennyi testvérnek és nővérnek megtiltották, hogy nyilvánosan felfedjék magukat. Ha ezt megtették büntetést szabtak ki a vétkesre. Ugyanakkor szigorúan megtiltották, hogy a tagtársak egymás ellen pereskedjenek.²²⁹

²²⁸ 1404. február 26-án Kolon falu adójából egy márkát adományozott az olasz plébánosnak, hogy Szent János iránti tiszteletéből a plébános mindennap misét mondjon érte, és az uralkodó szüleinek lelki üdvéért. „Quod nos tum ob devotae sinceritatis zelum, et caritatem perfectae dilectionis, qua min honorem Beatissimi et praeclari Praecursoris Domini S. Joannis Bapt. Patroni oppidi nostri, Wallendorf vocati. Terrae nostrae Scepusiensis, semper gessimus, et gerimus, gerereque volumus Divino opitulante ivuamine in futurum tum etiam pro uberiori statu es commodo Parochialis Ecclesiae in dicto oppido nostro in honorem ipsius B. Iohannis Bapt. fundatae et Rectorum eiusdem deo famulantium in eandem ut ex eo anima nostra et parentum nostrorum aeterni refregarii parcente Dom. in crementa suspiciant et ad perpetuae visionis mereantur perduci claretatem nec non etiam ad humilem instantiam fidelum nostrorum prouidorum Virorum Trumoldi Iudicis Nicolai Faas moderni Iudicis nec non Jacobi Chaak dictorum cuium dictae civitatis nostrae Wallendorf et per consequens Plebanis seu Rectoribus ipsius Ecclesiae pro tempore praesidentibus unam marcam gravis ponderis Camarae nostrae Terrae Scepus nobis singulis annis de villa nostra Kolonfa vocata dictae terrae nostrae Scepusien ratione censuum et dationum eiusdem more solito provenire debentem a modoin antea temporibus perputuis et successiuis similiter annis duximus deputandam et preveniendam ita tamen quad siguli plebani ipsius Parochialis Ecclesiae B. Iohannis Bapt. in annotata Ecclesia pro salute animae nostrae singulis deibus in perpetuum unam Missam ad honorem ipsius Iohannis Bapt teneantur facere celebrari.” MNL OL DL 71 605.

²²⁹ „Hic est liber confraternitatis sacri corporis et haec confraternitas inchoata est ad laudem Dei et honorem sanctissimi corporis Domini nostri Jesu Christi in anno MCCCCII. die Veneris proximo post festum Andreae primo ita facta et ordinata est confraternitas quia autem vult illam ingredi solvat quatour rubros florenos, et nullus suspiciatur nisi ea sit voluntas fratrum et praeceptum. Item debent omnes fratres omni die Martis unam Missam cum officio Corporis Christi cantare, in honorem corporis Christi, et qui fratrum domi esset et totam Missam

A 15. század elején, Budán már két Krisztus Teste társulat virágzott. Amelynek tagjai túlnyomó részt magyarok voltak a Mária Magdolna-templomban volt oltára, a másíknak pedig, amelybe a város német polgárai léptek be, Nagyboldogasszony-templomban állott oltára. A német tagságú Krisztus Teste Társulat csakhamar alighanem Buda városi kereskedőelitjének reprezentatív testületévé vált. Saját pecséttel és házzal rendelkeztek. Mindemellett pedig hatalmas egyházi befolyással bírtak, amit jól mutat, hogy 1436-ban György korábbi városi tanácsos és jogász kikelt a testvérület befolyása ellen, és követelte vagyonuk elkobzását.²³⁰ A magyarok társulatáról nagyon kevés egyidejű adatunk maradt. Annyi azonban ismert, hogy tagjai közt találjuk Bertalan fia Andrászt Veszprémből, aki a budai Corpus Christi-kápolna kegyura volt. Miklós fia Györgyöt és Jakabot Budáról, akik az előbb említett Andráshoz hasonlóan úgyszintén a kápolna kegyurai voltak. Ugyancsak ismert Csányi Péter²³¹ és Kelemen személye. Míg Péter a budai Szent Péter-templom, Kelemen a kassai Szent Mihály-kápolna patrónusa volt.²³² Amellett, hogy valamennyien a budai Krisztus Teste testvérület tagjai voltak, mindegyikőjük közvetlen a király szolgálatában állt, mint császári trombitás (*sonator imperatoris*). Az udvari hierarchiában, az ünnepeken, felvonulásokon, valamint a különböző szertartások alatt meghatározott helyük és szerepük volt. Lényegesen különböztek a népi muzsikusoktól, és dudásoktól, hiszen őket már bevonták az egyházi ünnepek rendezésébe is. Így vélhetően azon 86 harsonás közt is őket sejtethetjük, akik 1412-es budai úrnapi ünnepegen a fejedelmi körmentet kísérték.

negligeret, debet solvere decem denarios qui autam ad Kyrie eleison, dum illud cantatur, non campaverit debet in poenam solvere sex denarios. Item debemus habere omni die Lunae duas candelas ad Missam animarum tanquam feriam et haec est absoluta voluntas fratrum. Item si frater aversus fratrem negotium haberet, et controversiam nullus alterum in iudicium vocet nisi prius id prius fratribus significet et super et super eo illi iudicent quod tres consulerint id suscipiat in satisfactionem suorum peccatorum. Item si frater vel soror moriatur omnes fratres et soores convocentur et omnes intersint vigiliis et Missae de requiem, ac omnes nostrae candelae accendantur et debent magna cura et oratione defuncti memoriam facere. Si qui autem neligerent ex illis qui domi sunt debent illidare X denarios quinque nimirum pro vigiliis et quinque pro Missa. Item convenit inter nos quod XIV. deibus ante festum Corporis Christi omnes de necessitatibus nostris consilium ineamus, et si quando nos Senior convocaverunt qui tempore statuto non venerit dum fatres simul fuerint iste debet dare V. denarios Item ita ordinavimus út qui confraternitatis pecuniam anno uno tenverit evuluto anno deponat et rationes reddat et altero anno pecunia debet alteri dari ita út nullus pecuniam confraternitatis sibi concredi. Item qui ad nos venit, nisi ipso anno XIV deibus ante festum CC deponat neque adscribatur sed permitatur in pace talit qualis fuerat ante quam annos accederet. Item statuimus ut quae in confraternitate contingunt secreta permaneant neque verbo seu facto propalentur sicut in senatu fieri solet qui autem Fratrum contra fecerit poenam a fatribus dictandam perferat. Item statutimus ut singulis quator temporibus, Dominicis et conserquentibus vigiliae mortorum et altera die feria videlicet secunda Missam de requiem vantetur ipsi fatres debent canere et tam fratres quam soores ad offertium accedere.” FEJÉR X/4. 155-157.

²³⁰ KUBINYI 1995. 195.

²³¹ WERTNER 1903. 909.

²³² FRAKNÓI 1893. 4.

1410-re Buda a királyság új rezidenciális, és igazgatási központjává vált,²³³ s ettől kezdve lehetünk tanúi az Úr Teste ünnepében rejlő politikai lehetőségek egyre intenzívebb kihasználásának is.²³⁴ A lublói békét (1412)²³⁵ követően II. Ulászló lengyel király Zsigmonddal karöltve magyarországi körutazásba kezdett, amelynek fénypontját többek közt a budai úrnapi ünnepség jelentette. Az országjárás során a két uralkodó Kassa, és Várad városát kereste fel először. Zsigmond igyekezett mindenben a fejedelmi vendége kedvére tenni. Az uralkodó történetírójának, Eberhard Windeckenek elbeszéléséből ismert, hogy Biharban vadászatot rendezett számára, melyről a krónikás a következőképp ad számot:

„Zsigmond a tiszteletükre ott rendezett vadászatot, ahol tíz mérföldes közelségben erdőt vagy fát nem lehetett látni. Ezt a területet kerítette körbe az ott lévőkkel, az odarendelt parasztokkal és vadászokkal, kutyák segítségével nélkül. A fejedelmek becslése szerint úgy kétezer vadat keríthettek be úgy, hogy közülük egy se menekülhessen. Mikor őfelsége parancsot adott, az állatoknak szabad utat engedtek, ekkor törrel és karddal mindenki, akinek engedélyt adott, annyi vadat ejthetett el, amennyit csak tudott. Így hatszázötvenkettőt sikerült is leteríteni, mindenekelőtt szarvast, szarvastehenet, őzet, vaddisznót, farkasokat, rókákat és nyulakat. A vadászat végeztével mindenki Budára vonult, arra az ünnepségre, amelyet a király rendezett, és amelyről ebben a könyvben már írtam.”²³⁶

A pompás esemény után a két uralkodó folytatta útját. Először Diósgyőr palotájában pihenték ki fáradaimaikat, majd Egerbe mentek. Onnét pedig Budára indultak, ahová május 16-án, Pünkösdi ünnepén érkeztek meg. Zsigmond még áprilisban levelet küldött a Német-római Birodalom fejedelmeinek és rendjeinek, így a városba érkező két uralkodót számos főrangú vendég várta. A krónikások beszámolóit, valamint a követjelentések²³⁷ szerint Vitold litván fejedelem, Ziemovit és Boleszló mazóviai, Korybut Zsigmond novgorodi fejedelmek, Lazarevics István rác despota, Tvrtko boszniai király, Hranić Sandalj bosnyák vajda, Hervoja spalatói herceg várták az uralkodókat a városban. Rajtuk kívül jelen voltak még albánok, görögök, törökök, tatárok,²³⁸ 13 herceg, köztük Albert és Ernő osztrák hercegek, 21 gróf, 26 báró, 1500 lovag, 3000 apród. Anglia, Franciaország, Burgundia, és számos itáliai város képviselője. Egyházi részről Castiglione Branda bíboros és pápai legátus, három érsek, 21 püspök.²³⁹ Magyar részről Garai Miklós nádor, illetve testvére János, Stiborici Stibor, valamint

²³³ ZOLNAY 1982. 325–412.

²³⁴ GODA 2015. 201.

²³⁵ DLUGOSZ 1997. 193.; LOVCSÁNYI 1886. 594.; JAKÓ, 1984. 203.; Nowak 1988. 423–436.; NIEDERSTÄTTER 1996. 142–143.; PÓSÁN 1998. 634.; KÖBLÖS–SÜTTŐ–SZENDE 2000. 165–172.; SÜTTŐ 2003. 37–40.; C.TÓTH 2008. 447–485.; C.TÓTH 2014. 339–347.

²³⁶ WINDECKE 2008. 92.

²³⁷ FEJÉR X/5. 246.; ASCHBACH I. 441.

²³⁸ Jalal al-Din az Arany Horda khánja is megjelent az ünnepségen. DLUGOSZ 1997. 203.

²³⁹ Továbbá: „hie stend nach ain ander di herren dy ze Ofen pey dem hof gebessen sind anno etc. Duodecimo. [...] Herczog Ludweyg von Bryg. Herczog Heinrich von Lewben. Herczog Christian sein sun. Herczog Serner von Rölls. Herczog Hans von Münsterberg. Herczog Hans von Raczporn. Herczog von Teschin. Herczog von Tropoy. Herczog Rasymsky. Der Czandal. Czwen grafen von Vrsyn. Czwen gross graffen von Ungarn. Czwen graffen von Czyl. [...] Graff Albrecht von Swarczenburg. Der graf von Maydburg herr zu Hradekk. Graf Hwag von

Maróti János macsói bán jelent meg 1200 lovasának kíséretében.²⁴⁰ A vendégek szórakoztatására az uralkodó Csepel erdeiben rendezett vadászatot. Június 2-án, Úrnapja ünnepén a fejedelmek visszatértek Budára, ahol Johannes Długosz lengyel történétíró szerint a résztvevők mélységes áhítattal és káprázatos fénnel vették ki a részüket az ünnepségből.²⁴¹ Zsigmond alighanem a királyok királyaként tündökölt a fejedelmi vendégeinek társaságában. Egyúttal a fényes ünnepség keretein belül döntőbíróként is fellépett, s igyekezett vendégei között békét teremteni, hiszen német királlyá választását követően a német-római császári cím megszerzésére irányuló törekvései érdekében a korábbi külpolitikai orientációját fel kellett cserélnie. Így a továbbiakban a német lovagrenddel szemben képviselt álláspontját alapvetően a Lengyel Királysággal fenntartott kapcsolata döntően meghatározta.²⁴²

Az 1420-as években a szimbolikus keretek minőségileg is új tartalmakkal bővültek,²⁴³ hiszen a husziták elvetették az átlényegülés tanát, és két szín alatt követelték az oltáriszentség kiszolgáltatását. Következtetésképp Zsigmond kötelességének érezte, hogy alattvalóit megtartsa az eucharisztia ortodox felfogásában.²⁴⁴ Ugyanakkor a konstanzi zsinat sikere, valamint az egyre fokozódó oszmán fenyegetés miatt az uralkodó elhatározta, hogy uniót teremt Bizánc és Róma között és megszünteti az 1054 óta fennálló skizmát. E törekvésének elérését az Oszmán Birodalom előrenyomulása jelentősen gyorsította. 1423 tavaszán a törökök behatoltak a Bizánci Birodalom déli területeire, Isthmosnál lerombolták a Hexamilion falat, és feldúlták Moreát. Hamarosan pedig Thesszaloniki is elesett. Így a görög kormányzat csupán úgy tudott békeszerződést kötni II. Murád szultánnal, hogy vállalta a vazallusi szerepet, és adófizetésre kötelezte magát. Ám a birodalom fővárosa továbbra is veszélynek volt kitéve. Így II. Manuel császár fia, az akkor már társcsászári címet viselő VIII. Ioannés Palaiologosz (1425–1448) apja, II. Manuel tiltásának ellenére a nyugati uralkodókhoz utazott, hogy katonai támogatást a törökök ellen.²⁴⁵ Ioannés 1423. novemberében hagyta el a fővárost, és Itálián

Heylingenberg. [...] Derr Bisschof von Krakaw. Der Bisschof von Trier. Der Bischof von Ryg. Der bischof von Passaw. Der Bischof von Noppeln. Ain Bischof aus Syrfey. Der Marschalk von Prewssen. Der Chomentewr von Mellwingen. Der Chomentewr von Kirspürgen. Der Chomentewr von Düräw. Czwen Chomentewr von Dewtschen Lanndn. Drey herren von Perner. Zwen herren von Padaw. Des grafen potschaft von Sophoy. Der Mürryanus mit MO pherden. Item von Sust mechting poten von Engellant und von Frankreich und von andern Kunygen und steten von Welischen und dewtschen Lannden. MNL OL DL 39 277.; ASCHBACH I, 441.

²⁴⁰ FILIPOVIĆ 2010. 289–93.; NAGY 2016. 9–18.

²⁴¹ „maximo Cultu, maximaque veneratione circa honorandum festum Corporis Christi fuere versati” DŁUGOSZ 1997. 203.

²⁴² SCHREIBER 2003. 23–79.; KONDOR 2012. 286–294.

²⁴³ GODA 2015. 211.

²⁴⁴ BALANYI 1953. 293.

²⁴⁵ SYLVESTRUM SĠUROPULUM, 23.; HOÓR-TEMPIS 1929. 3-50.; HALECKI 1930. 3-13.; OSTROGORSKY 2003, 446.; MORAVCSIK 1953. 96.; RÁZSÓ 1973. 403–441.

keresztül Budára utazott, hogy találkozhasson az alamannok császárával (*βασιλέα τῶν Ἀλαμανῶν*), Zsigmonddal.²⁴⁶ A két uralkodó találkozására 1424. május végén kerülhetett sor. A forrásokból ismert, hogy miután a magyar király tudomást szerzett a görög császár érkezéséről lóra ült és elébe ment. Zsigmond vele egyenrangú rangú félként és barátsággal üdvözölte Jánost, majd a városba kíserte, ahol a görög uralkodó kíséretével nyolc hetet töltött. Ugyanekkor érkezett meg a városba Lazarevics István szerb despota is, valamint a török követek, akik különböző fejedelmi ajándékokkal halmozták el a magyar királyt, és békét kötöttek vele két évre, azonban Windecke beszámolója szerint ezt igen hamar felrúgták.²⁴⁷ A tárgyalások pontos idejét nem ismerjük, azonban igen beszédes Zsigmond egyik július 12-én, Ozorai Pipo temesi ispánnak küldött levele, melyben behívta Töttös Jánost, s tudatta vele, hogy a következő esztendőben hadjáratot kíván indítani az ország déli végein.²⁴⁸ Vélhetően ugyanekkor érkezhetett a városba Zsigmond unokatestvére, Pomerániai Erik norvég (1389–1442), dán és svéd (1396–1439) király, aki éppen szentföldi zarándokútjának egyik európai állomásaként kereste fel a magyar uralkodót.²⁴⁹ Eközben Branda da Castiglione bíboros is Magyarországra érkezett. Június 22-én Krisztus Testének ünnepén a három uralkodó, Borbála királyné, és rokonsága a Cillei, valamint a Garai család hatalmas pompával vonult fel Budán. Branda pápai legátus viszont nem kevesebbel emelte az ünnepség fényét, mint hogy magára vállalta a körmenet vezetését.²⁵⁰ A következő hónap végén Ioannés császár elhagyta az országot.²⁵¹ Távozása előtt a király nyolc aranyozott kelyhet, ezer forintot, hat vég bársonyt, három vörös, három fekete, három kék mecheleni posztót és hat lovat ajándékozott neki.²⁵² Habár a tárgyalásokról, valamint az uralkodók budai tartózkodásáról kevés forrásunk van,

²⁴⁶ „Ὁ δὲ βασιλεὺς κύρ Ἰωάννης, ὄρων τὸ ἀδιόρθωτον τῆς μάχης καὶ δυσχεραίνων, δεῖν ἔγνω καὶ ἀπελθεῖν εἰς τὸν προειρημένον βασιλέα τῶν Ἀλαμανῶν, ὅπως παρακινήσῃ τοῦτον καὶ ποιήσῃ βοήθειάν τινα ὑπὲρ τῆς Πόλεως. Οἰκονομηθεὶς οὖν ἐξῆλθε” SYLVESTRUM SGUROPULUM, 114.

²⁴⁷ WINDECKE 2008. 199.

²⁴⁸ MNL OL DL 79 898.

²⁴⁹ „visitationemque fratris vestri, domini Eriaci Dacie regis [...] gratam utique et acceptam” MNL OL DF 290 391.; WINDECKE 2008. 213.

²⁵⁰ WINDECKE 2008. 220.

²⁵¹ A tárgyalásokról nagyon kevés forrás tanúskodik. A görög kútfők alapján elmondható, hogy a témájuk alapvetően a kereszties hadjárat megszervezése, valamint az egyházi unió volt. Ioannés hazatérével úgy számolt be az eseményekről, hogy Zsigmond méltatta az ortodoxia egyházfegyelmét, illetve biztosította a bizánci császárt, hogyha egységet teremt, akkor megteszi német-római császárnak, ám ezutóbbi már inkább a bizánciak hatalmi fölényét hivatott reprezentálni. „Εἰπέ μοι δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀλαμανῶν, ὅτε εἰς ἐκεῖνον παρεγενόμενον, ὅτι Ἐπιμελήθητι ἵνα ποιήσῃς τὴν ἔνωσιν· ἂν γὰρ τοῦτο ποιήσῃς, αὐτὸς διορθώσεις καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ταύτην· εἰς πολλὰ γὰρ παρεξήλθον οἱ ἡμέτεροι, οἱ δὲ τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἔχουσι καλλίονα τάξιν. Εἰ οὖν ποιήσεις τὴν ἔνωσιν, διορθώσεις καὶ τοὺς ἡμετέρους. Εἰπέ μοι δὲ καὶ ἕτερα πολλὰ ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ καλῶς οἶδα ἐγὼ τὸν ἀγαθὸν ἐκεῖνον σκοπὸν καὶ ὅσα ὑπὲρ ἡμῶν βούλεται, εἴπερ γένηται ἡ ἔνωσις· μετὰ γὰρ τῶν ἄλλων εἴπε ποιήσεις ἐμὲ καὶ τῆς ἰδίας βασιλείας διάδοχον.” SYLVESTRUM SGUROPULUM 1660, 157.

²⁵² WINDECKE 2008. 207.

találkozójukat egy korabeli tollrajz is megörökítette.²⁵³ A tollrajz készítőjének személyét nem ismerjük, azonban annyi bizonyos, hogy a kép Ioannés császárt, Zsigmond királyt, valamint Erik dán királyt ábrázolja. A kép központi alakjában Zsigmondot fedezhetjük fel, aki egy turbánba csavart koronás fejdísz visel. Bal kezében az országalma látható, jobbában pedig csatabárd, amely alighanem Szent László ikonográfiáját tükrözi. A balján egy törökös szablya függ, ami vélhetően Lazarevics István despota egyik ajándéka lehetett. A király jobbán Ioannés bizánci császár áll páncélban. Fején egy kucsmához hasonló kalap, baljában országalma, jobbában pedig egy rúd, vagy egy kissé elkopott lándzsa látható. A harmadik alak, aki Zsigmond balján helyezkedik el, Erik dán király. Az északi uralkodót ugyancsak páncélban ábrázolta a művész. Fejfedője egy úgynevezett frígiai sapka. Baljában országalma látható, jobbában pedig a zarándokokra jellemző bot, amely valószínűleg a tervezett szentföldi zarándoklatát hivatott reprezentálni.

²⁵³ Musée du Louvre, Département des Arts graphiques. Collection Edmond de Rothschild. D1.

Szent László kultusza

Athleta Patriae

Szent László (1077–1095) iránti vallásos tisztelet, valamint a nyomában kialakuló, és fokozatosan új elemekkel bővülő kultusza már a kanonizációt követően kimutatható, azonban, mint „*athleta Patriae*”, vagyis a haza bajnoka csak a 13. századtól kezdve került előtérbe.²⁵⁴ Majd az Anjou királyok, I. Károly (1310–1342), I. (Nagy) Lajos (1342–1382), és Mária királyné (1382–1387) uralkodása idején emelkedett ki igazán a magyar szentek pantheonjából.²⁵⁵ III. András halálát követő interregnum időszaka (1301–1310) alatt a nápolyi Anjou-dinasztia a magyar szent királyoktól való származásával kívánta alátámasztani legitimitását a magyar trónra.²⁵⁶ Alighanem jól mutatja ezt a Károly Róbertet támogató Gazotti Ágoston zágrábi püspök 1307. október 10-ére összehívott királyválasztó országgyűlésen elhangzott orációja, amelyben a főpap a cseh Vencel (III. Vencel cseh trónörökös) és a bajor Ottó (Wittelsbach Ottó Alsó-Bajorország hercege) jogcímének²⁵⁷ vitatása kapcsán még úgy érvelt, hogy „Károly jogai az ég tanúsága szerint azon alapulnak, hogy családja a [mi] szent királyainktól származik”.²⁵⁸ Miután 1310. augusztus 27-én Károlyt harmadszorra is királlyá koronázták, immáron a magyar koronázási ordónak megfelelően – Székesfehérváron Tamás esztergomi érsek²⁵⁹ helyezte a fejére a magyar Szent Koronát – Szent László az új dinasztia elsőszámú patrónusává lépett elő. Ettől kezdve László tisztelete szorosan összekapcsolódott az Anjou-korban egyre népszerűbbé váló lovagi mentalitással, amelynek következtében Szent György vértanú mellett az udvari lovagok (*aulae regiae milites*) példaképévé vált.²⁶⁰ E Nyugat- és Kelet-Európa szerte ható tendencia idővel magával vonzotta a szent patrónus jellegű ábrázolásainak megjelenését is, melynek következtében Szent László a vidéki kegytemplomok *Biblia pauperum*ainak részévé vált.²⁶¹ Mindemellett figyelemre méltó a templomok, kápolnák,

²⁵⁴ TÖRÖK 1980. 135–161.

²⁵⁵ FEDELES 2012. 164–165.; KLANICZAY 2000. 144–169., 240–270.; BERTÉNYI 1996b. 985–988.; MAROSI 1988. 211–249.

²⁵⁶ KRISTÓ 2005. 14–28.

²⁵⁷ BOSL 1974. 38–44.; SCHMID 2004. 305–319.

²⁵⁸ „Sed Caroli iuribus illud quoque [...] quod ipsius stemma, Coelo teste, ex Sanctissimis Regibus nostris profluere comprobatur.” KERCSELICH I, 111.

²⁵⁹ EUBEL I. 464.; MNL OL DF 264 150.

²⁶⁰ KURCZ 1988. 18–44.; FEDELES 2012. 166.

²⁶¹ LUKÁCS 1980. 163–179.; KERNY 1984. 161–175.; NASTASOIU 2010. 94–119.; NASTASOIU 2011. 149.; FEDELES 2012. 165.

oltárok László patrocíniumának számottevő növekedése is, amely Nagy Lajos korában virágzott, majd a Zsigmond-korban kulminált.²⁶²

Károly halálát követően fia, Lajos vette pártfogásába a lovagkirály kultuszát.²⁶³ Koronázását követően (1342) a főurakkal Váradra zárandokolt, ahol a király elődeihez híven kellő tisztelettel, és kegyes adományokkal kereste fel a szent király nyughelyét. Váradi tartózkodása során megerősítette a püspökség és káptalan korábbi király elődeitől nyert privilégiumait és más adományait, amely esemény hamarosan már-már valós tradícióvá merevedett a királyi család részéről. Diplomájában roppant érzékletesen szemlélteti, hogy a dinasztia miképp próbálta alátámasztani legitimitását a magyar trónra:

„amikor Magyarország kormányát átvettük, és magunkat megkoronáztattuk, meglátogattuk Szent László király sírját, kinek közbenjárása által naponta kérjük a legnagyobb bizalommal az Isten segítségét. Birodalmunk hű főnemeseivel illő tisztelettel zárandokoltunk Váradra, mire bennünket különben mindennapi ájtatosságunk készítetett, ugyanannak a váradi egyháznak a meglátogatására, melyben Szent László király isteni gondoskodásából csodatételektől tündöklök és boldogan pihen.”²⁶⁴

A váradi egyház számára kiállított privilégiumlevél narrációjából kitűnik, hogy Szent László kultusza nem csupán az uralkodó, hanem a főurak hatalmi reprezentációjában is különösen fontos szerepet töltött be. Ugyanakkor az oklevél szövege rendkívül jól hangsúlyozza a lovagkirály primer szerepét a három magyar szent király közt. László tisztelete ezt követően minden eddiginél jobban a központba került. Lajos király volt az első, aki aranyforintjai hátlapjára Szent László álló alakos képét verette,²⁶⁵ s ettől kezdve egészen II. Rudolf császár uralkodásának végéig (1608) valamennyi magyar forinton megjelent a szent király alakja. Ugyancsak László elsőségét mutatja az, hogy a Magyar Anjou Legendárium miniatúrái közül 24 ábrázolja életének egy-egy fontosabb epizódját, a Képes Krónikában pedig szintén több kisképen figyelhetjük meg László uralkodásának jelentősebb epizódjait, mint az államalapító Szent Istvánét, vagy akár Szent Imre herceget. Mindazonáltal Szent László tisztelete Lajos tatárharcait követően erősödött fel igazán, amelyben vélhetően nagy szerepet játszott az ekkoriban kialakult legenda is, miszerint a lovagkirály egy alkalommal Szűz Mária kíséretében maga is beavatkozott a küzdelembe: győzelemre vezette magyarjait.²⁶⁶ Ettől kezdve László, alighanem méltán lépett elő a haza bajnokává, s e győzelem ezt minden korábbinál hangsúlyosabbá tette. Vélhetőleg az említett változás indikálhatta azt, hogy az 1360-as évektől

²⁶² MEZŐ 2003. 211–221.

²⁶³ KLANICZAY 1986. 65–87.

²⁶⁴ BOLDOG VÁRAD 2001. 8.

²⁶⁵ GEDAI 1982. 153.

²⁶⁶ B. SZABÓ 1995. 10–12.

a templomi freskókon a szent attribútumait illetően is változás állt be. Templomi ábrázolásain a csatabárd mellett szinte állandó kelléke lett a kettős kereszt. E procedúra Lajos regnálásával még nem fejeződött be. Szent László nemzeti patrónussá válásának folyamata a Zsigmond-korban is folytatódott.

1389. június 15-én Szent Vitus napján az oszmánok az első rigómezei csatában győzelmet arattak a délszláv fejedelmek serege felett. Emiatt Szerbia török vazallusállammá vált, és ennek következtében az Al-Dunánál az Oszmán Birodalom határos lett Magyarországgal. A következő év tavaszán a törökök megjelentek a Magyar Királyság déli határán és betöréseikkel fenyegetni kezdték a déli országrész biztonságát.²⁶⁷ Ezért gyanítható, hogy a fokozatosan erősödő török veszély²⁶⁸ miatt készülhetett el Zsigmond uralkodásának első éveiben, 1390. május 20-án Szent László váradi lovas szobra. A források alapján ismert, hogy a bronzból készült hatalmas műalkotást még Cudar János püspök rendelte meg a Kolozsvári testvérektől,²⁶⁹ amelyet 1390. szeptember 8-án Kisboldogasszony ünnepnapján avattak fel, a királyi pár, valamint az ország világi és egyházi főméltóságainak jelenlétében.²⁷⁰ A grandiózus és egyben impozáns műalkotás idővel Várad jelképévé vált, költemények születtek róla és számos legenda épült köré. Janus Pannonius 1455-ben íródott *Búcsú Váradtól* című elégiájában²⁷¹ említést tesz az „aranyba vont királyokról” – a három szent király szobra – melyet még Lajos király és Futaki Demeter váradi püspök készíttetett a Kolozsvári testvérekkel –, valamint Szent László lovas szobráról, amelyek olyan erősek voltak, hogy a várat ért korábbi tűzvészek sem pusztíthatták őket. A lovas szobor megjelenését tekintve az elégia megemlíti, hogy a rőt fegyvert viselő lovas királyunk a reá jellemző módon jobb kezében bárdot tartott. A mű befejezésében pedig fohászként hozzátette: „Utunkban, te, nemes lovag, segíts meg”. Ami a legendákat illeti, a regékben megnyilvánuló néphit szerint, hogy ha az országot nagy veszély fenyegette és ellenség támadt rá, a szent király felkelt sírjából és ez az ércló volt az, amely csatába vitte Lászlót, hogy győzelemre vezesse a magyarjait.

²⁶⁷ FILIPOVIĆ 2017. 151–163.; BUDAK 2001. 287.; CSUKOVITS 2005. 79.

²⁶⁸ KRISTÓ 1998. 126–248.

²⁶⁹ Miskolczy István 1609. június 27.-i feljegyzésében megörökítette a szobor táblájának feliratát, amelyen az állt: „Anno M390 die XX mensis May rege Sigismundo et Maria regina feliciter regnantibus hoc opus fieri fecit Reverendus in Christo pater d. Ioannes Episcopus Varadiensis per magistros Martinum et Georgium de Colosvar in honorem S. Ladislai regis”: SCHEDIUS 1804. 89. l.

²⁷⁰ ENGEL–C. TÓTH 2005. 63.

²⁷¹ „Aurati pariter valet reges, Quos nec sacrilegus perussit ignis, Dirae nec tetigit fragor ruinae, Flamnis cum dominantibus per arcem. Obscura latuit polus favilla; Quam primum, o comites, viam voremus, At tu, qui rutilus eques sub armis Dextra belligeram levas securim, Cuius splendida marmorum columnis, Sudarunt liquidum sepulcra nectar, Nostrum rite favens iter secunda. Quam primum, o comites, viam voremus. Janus Pannonius: Abiens valere iubet sanctos reges, Waradini.” JANKOVITS 2002. 117–118.; BODA 2011. 137–143.; RITOÓKNÉ 2012. 173–174.;

A néphagyomány szerint valahányszor, amikor a királyságnak szüksége volt Szent Lászlóra, a szent felkelt sírjából, és ahogy közelségét lova megérezte, megrázkódott, és megelevenedett.²⁷² Azonban 1660. augusztus 27-én Várad ostromát követően a város bronz szobrai megsemmisültek. Evlia Cselebi török történetíró és utazó a város ostroma és bevétele kapcsán igen találóan Várad talizmánjaiként (*τελεσµα*) jellemezte a műalkotásokat. Alighanem maga is úgy találta, hogy a szobroknak korábban valamiféle védelmi funkciót tulajdonítottak a váradiak. Különösen érdekes, hogy e jelenség párhuzamait Bizánctól egészen Rómaig megtalálhatjuk.²⁷³ Így nem véletlen, hogy a Zsigmond-kortól a szobor a népi hiedelemben is erős gyökeret vert. A műalkotások külleméről, valamint tragikus pusztulásairól Evlia a következőket írta:

„Várad belső vára előtt néhány híres uralkodónak szobra állott. Némelyike bronzból volt s lovon ülő helyzetben volt felállítva. Fácseti Ali aga azt mondá, hogy miféle bélpoklos bálványoszobrok ezek? S lovát neki ugratván, szablyáját úgy dobta az említett bronzszoborhoz, hogy annak a szobornak jobb karját egyszerre leszakította, mint egy ugorkát. A többi nép is kardjával csapott erre a bálványra. Némelyeknek kardjuk darabokra törött, de Ali agának régi német kardja volt s néhány bálványt összevagdalt vele. Ezek a szobrok oly szépek voltak, hogy mindegyik megrogyott az aranytól, mindegyik felért egy-egy Rum tartomány adójával. Szemeik éjjel-világító kőből, körmeik hús karátos gyémántból voltak, némelyiknek a kezében drágaköves, zománccos buzogány és dárda volt, derekukat öv, vállukat pajzs díszítette. Némelyik lóháton ülve, másik pedig gyalog volt: a ki lovaikat látta azt vélte, hogy elevenek. Mindegyiknek termete felért két ember termetével. Az elfogott papoktól kérdezősködtem e szobrok felől s mondtam, hogy ezek mily szerencsések, mivel ezeknek semmi sem árt. Egy pap ezt mondta nekem: Ezeknek az érczük az Ádsemországban levő Nákhsivánból jött először. (...) A mi váradi szobraink, melyeket Ali aga karddal vagdalt el, mind nákhcsiváni bronzból voltak és sem tüztől, sem ráspolytól nem kellett őket féltetni, mert semmiképp sem lehetett őket összetörni. Ez az Ali aga pedig hogyan vágta karddal e szobrokat! Az öreg pap szörnyen elbámult ezen.”²⁷⁴

1402-ben a Szent László alakja az új magyar aranyforintokon is megjelent. A Zsigmond-kori pénzügyigazgatás elsősorban az Anjou-kori mintákat követte. Megmaradt a hármas pénzrendszer, amely az aranyforinton, az ezüstdénáron, illetve az ezüstpénzként forgalomba hozott, ám magas réztartalmú apró váltópénzen nyugodott. Az aranyforintok kibocsájtása 1325-ben indult meg Károly Róbert uralkodásának idején, majd Nagy Lajos korában fokozatosan alakult ki a jellegzetes magyar éremkép, melynek előlapján a címerábrázolás, hátlapján pedig Szent László álló alakos képe foglalt helyet. Zsigmond aranyforintjainak éremképe annyiban módosult, hogy előlapján a hasított címer helyére a negyedelt címerpajzs került: az első és negyedik mezőbe az Árpádok vágásos címere, a második és harmadik negyedébe pedig a Luxemburgi család emblémája, a brandenburgi sas került. Hátlapjára pedig a lovagkirály álló alakos képét vésték fel „*S. Ladislaus Rex*” körirattal. E típus mindkét oldalán Nürnbergi Márk jegyei találhatóak meg, aki 1399-től 1407-ig budai kamaraispánként, valamint

²⁷² KARÁCSONYI 1895.

²⁷³ SÁNTHA 1943. 27–40.; TÓTH 2007. 361–378.; RUSSEL 2009. 9–111.; TÓTH 2010. 72–83.

²⁷⁴ ÇELEBI 1904.

harmincadispánként tevékenykedett.²⁷⁵ Horváth Henrik korábban rámutatott arra, hogy ez a numizmatikai emlék nem csupán a Szent László legenda elterjedtségére és kedveltségére szolgálhat kiváló példát, hanem arra is, hogy a kézből-kézbe vándorló, szó szerint „guruló” aranyak különösen alkalmasak voltak a hagyományok intenzitásának fokozására. Ennek következtében a szent király képe mind szélesebb rétegek számára vált ismertté, amelyet tovább erősített, hogy az érméken két hatalmas hatóerő érintkezett folyamatosan: a gazdaság és a művészet.²⁷⁶

Szent László alakját különböző társadalmi csoportok is felhasználták presztízscéljaik elérésére. 1397-től a magyar főrendek nem nézték jó szemmel, hogy Zsigmond ígérete ellenére hatalmas befolyást engedett idegen híveinek. Kanizsai János esztergomi érsek azért, hogy a király egyedüli támasza maradjon, kísérletet tett Stiborici Stibor eltávolítására, amihez elsősorban a magyar főurak, valamint a köznemesség hagyományos idegenellenes hangulatát használta fel.²⁷⁷ Ennek következtében történt, hogy Szécsényi Simon 1401. április 28-án az elégedetlen főurak fegyveres csoportjának élén követelte Zsigmondtól, hogy távolítsa el az udvarból a cseheket, és lengyeleket a többi idegen hívével egyetemben. Tekintve, hogy Zsigmond külföldi híveiben látta függetlenségének zálogát, ellenszegült Szécsényi Simonnak, emiatt fogságba vetették, így nem gyakorolhatta a királyi hatalmat.²⁷⁸ A királyi tanács tagjai magukat prelátusnak, báróknak és Magyarország valamennyi előkelőjének nevezték, határozataikat pedig a Magyar Királyság Szent Koronájának tekintélyére hivatkozva hozták. Ennek értelmében Kanizsai János esztergomi érsek a szent korona kancellárjának nevét vette fel és új pecsétet veretett, amelyre a „*Sigillum sacre corone regni Hungarie*” feliratot vésette. A király őrzését a Garai-testvérekre bízta, akik Siklós várában szállásolták el, és itt szabadon tanácskozhatott híveivel. 1402 fordulójára a Kanizsai-liga és a király közti ellentét olyannyira elmélyült, hogy a bárók és főpapok egy csoportja Váradon Szent László sírjánál kezüket a szent király fejereklyéjére téve megfogadták, hogy Zsigmondot nem tekintik többé királyuknak, és

²⁷⁵ RÉTHY 1907.; SCHULEK 1931, 48–70.; HUSZÁR 1958.; POHL 1968. 43–56.; GYÖNGYÖSSY 2004. 93.; TÓTH 2006. 170.

²⁷⁶ HORVÁTH 1937. 193–194.

²⁷⁷ *Preterea eisdem regnicolis necnon ad eorundem instantiam annuimus, ut omnes et quoslibet homines nostros alienigenas et advenas de dicto regno nostro emittimus et emitti faciemus preter hos, videlicet magnificum dominum Stiborium wayuodam ac venerabiles patres dominos Eberhardum Zagrabiensis et Maternum Transsilvanensis ecclesiarum episcopos, et quod nos ac prenotati episcopi et wayuoda nostri nostros et eorundem familiares alienigenas et advenas de cunctis nostris et eorundem castris, tenutis et possessionibus usque ad octavas festi Nativitatis domini nunc venturu excipiemus, transmittemus et transmitti faciemus per dominos episcopos et w[ayu]odam prenotatos. DRH 167.*

²⁷⁸ MÁLYUSZ 1984. 49.

helyébe a néhai Durazzói Károly fiát, Nápolyi Lászlót segítik trónra.²⁷⁹ 1403. augusztus 5-én Kanizsai János egy ideiglenes koronát tett László fejére, azonban a nápolyi párt hamarosan elvesztette a játszmát, hiszen jelöltjük visszariadt a rá váró veszélyektől.

1414-ben alakult *natio Hungarica* védőszentjéül választotta Szent László királyt. A Bécsi Egyetem alapításakor (1365) négy nemzetre oszlott: *natio Austriae*, *natio Hungarica*, *natio Saxonica*, és a *natio Rhenensiumra*. E nemzetek mindegyike egy patrónust választott magának, így magyar nemzet anyakönyvi rögzítéssel 1414-ben Szent Lászlót választotta védőszentjéül, és kultuszának ápolását tűzte ki feladatául.²⁸⁰ A forrásokból ismert, hogy június 27-én Szent László ünnepén a *natio* tagjai a domonkosok templomában gyűltek össze, ahol részt vettek az ünnepi misén. Ezt követően egy ifjú szónok beszédét hallgatták meg, amit egy szerény lakoma követett.²⁸¹

Ugyancsak a szent király népszerűségét mutatja az, hogy 1427-ben Zsigmond a Galambóccal szembeni új végvárat Szent Lászlóról nevezte el (*castrum Zenthlaszlowara*). Lazarevics István szerb despotának nem született fiú örököse, így a tatai szerződésben (1426) unokatestvére Brankovics György örökösödési jogának elismerése ellenében²⁸² magyar fennhatóság alá bocsátotta a Duna-vonal két kulcsfontosságú várát, Nándorfehérvárt, és Galambócot. István despota halálát (1427) követően Zsigmond azonnal hozzálátott Nándorfehérvár benépesítéséhez,²⁸³ de Galambóc várát nem tudta birtokba venni, ugyanis az erősség szerb várnagya 12 000 aranyért török kézre juttatta. Emiatt a magyar uralkodó a Galambóccal szembeni magaslaton azonnal erődöt emeltetett, a következő évben pedig innen intézett támadást a török kézen levő vár ellen, amelynek ostromában Rozgonyi István temesi ispán felesége Szentgyörgyi Cecília is részt vett.²⁸⁴ Ám a török felmentő sereg miatt a magyar erőknek vissza kellett vonulniuk. Erre a magyar király rögtön fegyverszünetet kötött, de az ellenség nem tartotta be a megállapodást, és június 12-én partra szállt a Duna másik oldalán. Miközben Zsigmond hű lovagjaival Galambóc alatt viaskodott a török erők támadást intéztek

²⁷⁹„dum in [...] Regnum Bohemie in subsidium [...] Venceslai fratris nostri [...] quidam prelati et barones, necnon proceres maior scilicet pars dicti regni nostri Hungarie in opprobrium nostre celsitudinis in quo freti consilio in unum conspirantes Waradinum convenerunt ubi prestito juramento super capite sancti regis Ladislai corporaliter facto nos dyademate Regnisque Hungarie, Dalmacie Croacie nostris regiis pretitulatis que fere annis sedecim gubernavimus more regio in eisdem Imperantes privare de eisdemque regnis nostris excludere, ac ignotum eis alium regem scilicet predictum Ladislaum filium condam Karoli de Duracio inducere, pro eorumque domino eligere et assumptere conati extiterunt.” HO VII. 439–440.; ZsO. II. 2628, 2677. sz.; MNL OL DL 8900.; BUNYITAY 1883. 227.; MÁLYUSZ 1984. 55-74.; FEDELES 2012. 176.

²⁸⁰ SZÖRÉNYI 2016. 80.

²⁸¹ PAPP 2016. 175–178.

²⁸² FEJÉR X/6. 809–813.; PESTY 1877. 1–40.

²⁸³ MNL OL DF 202 376.

²⁸⁴ MNL OL DL 12 220, MNL OL DL 12 229; VESZPRÉMY 1997, 283–302.

Szentlászló vár ellen, amit csak Garbowi Czarny Zawisza²⁸⁵ önfeláldozó védelmének köszönhetően sikerült megvédelmezni. 1429-ben a vár a Német Lovagrend kezére jutott, és Eberhard von Saxot nevezték ki várkapitánnyá, akinek a parancsnoksága alatt megtörtént a fallal való körül övezése is.²⁸⁶ Az erősség fontosságát alighanem jól mutatja, hogy a vár idővel bekerült a végvárrendszerbe. Így pedig a maga 400 fő és 56 íjász helyőrségével kétségtelenül a kor jelentősebb végvárai közé tartozott.²⁸⁷

Különösen érdekes történetet mesél el Eberhard Windecke, Zsigmond történetírója Szent László zászlajáról, amely e forrás alapján ugyancsak a Zsigmond-korban tűnik fel első ízben. Windecke szerint 1431-ban a király üzenetet kapott Havasalföldről, hogy Dan vajda meghalt, ezért országuk régi szokása szerint egy buzogányt küldtek Zsigmondnak, hogy nevezzen ki egy új vajdát. Az uralkodó fontolóra vette a kérést és végül Mircea vajda fiát, II. Vladot (1393–1447),²⁸⁸ vagyis Vlad *Dracul* emelte vajda rangra. Még ugyanebben az évben Vlad Budára utazott, ahol a király vazallusává tette és neki adományozta a királyi rendjelet a sárkánnyal és a kereszttel,²⁸⁹ valamint neki adta a Szent László-zászlót kettős kereszttel. Ez után a vajdát harsonaszóval a szállásáig kísérték, de szoknyapecérként viselkedett.²⁹⁰ E történet legszembetűnőbb eleme Szent László zászlójának említése a kettős kereszttel, amely, mint a hatalom, illetve a hatalom átadásának, tágabb értelemben pedig a tisztség investitúrájának jelképeként jelenik meg.²⁹¹

A váradi püspökség és a királyi hatalom

Oláh Miklós esztergomi érsek (1553–1568) 1536-ban a *Hungária* című opusában a következőképpen fogalmazott: „*alattunk kelet felé van Várad városa, püspöki székhely székesegyházzal, híres benne Szent László király csodáitól ragyogó hírű sírja és a Zsigmond császáré.*”²⁹² Várad egykoron Szent László kultuszának központja volt. Ahogy a szent király legendája is sejteti, a hajdani vár László király vadászatainak egyik kedvelt helyszíne lehetett.²⁹³ Egyrészt emiatt, másrészt pedig a Szent István által alapított bihari püspökség erősítése végett,

²⁸⁵ DVOŘÁKOVÁ 2012. 243.

²⁸⁶ MNL OL DL 54 798.

²⁸⁷ MNL OL DL 54 602.; WERTNER 1911, 410–441.; JOACHIM 1912, 87–119.

²⁸⁸ WERTNER 1901. 673–689.; KARÁCSONYI 1910. 177–192.; PÓSÁN 1998. 630–656.

²⁸⁹ Ezalatt a király Sárkányos Társaságának jelvényét kell érteni.

²⁹⁰ WINDECKE 2008. 280.

²⁹¹ MAROSI 1995. 80.

²⁹² OLÁH 2003. XVI.

²⁹³ KK. 92.

1083 körül egy huszonnégy kanonoki stallumból álló prépostságot alapított Szűz Mária tiszteletére. Majd 1090 körül ide helyezte át a bihari püspökség központját,²⁹⁴ amelyet többek közt azzal is kitüntetett, hogy az újonnan épített templomot jelölte meg végső nyughelyéül.²⁹⁵ A krónikairodalom már a kezdetektől nagy figyelmet fordított a püspökség történetének, így nem véletlen, hogy – habár fenntartással is, de – László örökösét, Kálmán királyt tartották várad első püspökének.²⁹⁶

Azonban a középkori diplomáink szerint az egyházmegye első főpásztora egy bizonyos *Sixtus Bihariensis*²⁹⁷ volt, akinek neve egy 1111. évi oklevelében tűnik fel először. Hivatali működése azért is figyelemre méltó, mert a legújabb szintézisek azt vélelmezik, hogy püspöksége alatt Szent László sírjánál már egyfajta spontán szentkultusz kialakulása is megfigyelhető.²⁹⁸

László szentté avatásának ügyét 1190 és 1192 között Elvin váradi püspök (1189–1200)²⁹⁹ kezdeményezte III. Béla királynál (1172–1196), amit a magyar uralkodó készséggel támogatott is.³⁰⁰ Spalatói Tamás (1200 k.–1268) 1266-ban befejezett *Historia Salonitanorum Pontificum atque Spalatensium* című művében ezzel a kapcsolatban a következőket jegyezte fel:

„Abban az időben a felséges férfiú Béla, Magyarország királya elküldte bizalmas nótáriusait az Apostoli Székhez és azt kérte Ince pápa úrtól, hogy rendelje el a megboldogult László király maradványainak felemelését, hogy azokat illőbb helyen lehessen elhelyezni, és rendelje el, hogy őt a szentek sorába iktassák. Kérésébe a pápa beleegyezett és elküldött egy Főtisztelendő férfit, Gregorius de Chrescencio kardinálist, hogy a király kívánságainak illő módon tegyen eleget. Ekkor a kardinális vállalva az apostoli követséget áthajózott, és Dalmácia vidékére jött, és Trauban kötött ki. [...] Amikor aztán Gregorius Magyarországra utazott, és ott küldetési feladatának eleget tett, visszatért.³⁰¹

²⁹⁴ DINASZTIA 2009. 192, 340, 378.

²⁹⁵ SOLYMOSI 2011. 125–142.; BAGI 2017. 109–120.

²⁹⁶ BUNYITAY 1883. 45.; SCHOLTZ 1907. 19.

²⁹⁷ FEJÉR VII/4. 59.; DHA I. 335.

²⁹⁸ KERNY 1988. 175–197.; KLANICZAY 2000. 155.

²⁹⁹ ZSOLDOS 2011. 98.

³⁰⁰ KRISTÓ 2007. 179.

³⁰¹ „Eo tempore illustris vir Bella Hungarie rex missis apochrissariis ad apostolicam sedem supplicavit domino pape Innocencio, ut iuberet reliquias beati Vladislavi regis sublevare et in loco decenciori componi ac ipsum in sanctorum cathalogo decerneret ascribendum. Cuius petitioni summus pontifex annuit et misit quendam virum revendissimum Gregorium de Chrescencio cardinalem, ut voluntati regie satisfaceret condecener. Tunc cardinalis apostolica legacione suspecta transferavit et venit in partes Dalmacie applicuitque Tragurium. [...] Cum ergo legatus in Hungariam profectus legacionis sue peregrisset officium, ad propria reversus est.” THOMAE HISTORIA, 575.; Spalatói Tamás beszámolója László király szentté avatásáról vélhetően Imre király (1196–1204) nevelőjének, Bernátnak az elbeszélésére támaszkodik, aki 1198-tól töltötte be a spalatói érseki széket. Az idézett híradás azonban több helyen is pontatlannak bizonyul. Először a bíboros személyét illetően mutatkozik némi hiba. A Korábbi kutatások úgy tartották, hogy a szentté avatás alkalmából a Szentatya Gregorius de Crescentio bíborost küldte a Magyar Királyságba, hogy megbizonyosodjon csodák valóságáról, ám noha a kardinális 1200-ban ténylegesen az országban járt. KISS 2010. 197.; RPR I. 966.; a pápai kúria dokumentumai arról tanúskodnak, hogy László szentté avatásának időpontjában egy másik vele azonos keresztnévű bíboros, Gregorius de Sancto Apostolo volt távol Rómától. GOMBOS I, 1753 sz.; TÖRÖK 1992. 197–202.; KLANICZAY 2014. 17.; KISS 2016. 82–84.; A másik pontatlanság a pápák hivatali idejében mutatkozik meg. A szövegrész III. Ince pápát (1198–1216) jelöli meg, aki Gregorius bíborost Váradra küldte, csak hogy 1192-ben Szent László *elevatiójának* időpontjában nem

László király szentté avatásának ünnepe 1192. február 2-án vette kezdetét. Az elevációt megelőzően Tekus, Dénes kőműves fia megbízást kapott Béla királytól László sírjának felnyitására, s szolgálatáért örökkiváltságot nyert.³⁰² Június 27-én megtörtént a *corpus* felemelése, majd ezt követően az uralkodó tisztelete jeléül oltárt alapított a székesegyházban, melyet László titulusára neveztetett fel. Ugyanakkor a szent király kultuszának ápolásából Elvin püspök is kivette a részét, hiszen az ő méltóságviselése alatt készültek az első olyan Lászlót dicsőítő himnuszok és zsolozsmák,³⁰³ mint a *Regis regum civis ave*, vagy az *In festo beati Ladislai Regis Hungarie sequentia*,³⁰⁴ amelyek a szent király dicsősége mellett, a város hírére is igyekeztek elterjeszteni.³⁰⁵ Vélhetően ekkor készülhetett el a *Legenda sancti Ladislai* is.³⁰⁶

A 13. századtól az Árpád-házi királyok kitüntetett figyelemmel fordultak a váradi püspökség felé. Imre király (1196–1204) 1198-ban megújította Szent László legendás donációját, s a bihari vár adóját a váradi püspöknek és káptalannak engedte át. Öt évvel később, 1203-ban korábbi adományát kiegészítve a Bihar és Zaránd megyei falvak és városok vámjának – Akyel, Kwleser, Janosd falvak és Forum Reginae vásárvámja kivételével – kétharmadát is a püspökségnek adta.³⁰⁷ Testvére, II. András (1205–1235) ugyancsak nagy tisztelettel adózott Szent László iránt, hiszen a Budai Krónika elbeszélése szerint azzal tüntette ki a székesegyházat, hogy nyughelyét Szent László sírja előtt jelölte meg.³⁰⁸ Csakhogy végül András akarata az egresi apát erélyes fellépése miatt nem teljesült. Így testét nem Váradon, hanem az egresi ciszterci templomba helyezték végső nyugalomra.³⁰⁹

1242-ben súlyos tragédia sújtotta a püspökséget, hiszen a tatárok betörték a várba és feldúlták a székesegyházat. A püspökség újjászervezése Lodomér (1268–1279)³¹⁰ nevéhez kötődik, aki kinevezését követően elsőként a birtokviszonyokat kívánta újra megállapítani. Tekintettel arra, hogy a tatárjárás során a korábbi privilégiumok, illetve a különböző birtokadományokat igazoló oklevelek szinte maradéktalanul elpusztultak, a püspök összehívta

Ince, hanem III. Celesztin (1191–1198) ült Szent Péter trónján. Ugyanakkor a két pápa személyének felcserélésében némi szándékosság is megfigyelhető, hiszen vélhetően III. Ince névvel kívánták megerősíteni Szent László kultuszát, voltaképp az ő pápasága alatt fejlődött ki a szentté avatás későbbi legfontosabb kritériuma, miszerint a kanonizáció kizárólag pápai engedéllyel történhet meg. VAUCHEZ 1998. 340–373.

³⁰² „Tecu filius Dionisii artificis, qui aperuit in elevatione sepulchrum Sancti Ladislai regis et a gloriosissimo rege Bela dato pro eo artifice perpetua libertate donatus est.” REGISTRUM VARADIENSE. 258.; IPOLYI 1863. 72.

³⁰³ MEZEY 1980. 45.

³⁰⁴ „O, quam felix, quam preclara, varadini fulget ara tuo claro nomine” CB. 171–172.

³⁰⁵ „Felix ave Varadinum Cuius augens fama signum resonet per saecula.” PRAY 1774. 17.

³⁰⁶ SRH 1938. 515–527.; MEZEY 1980. 19–55.

³⁰⁷ SZENTPÉTERY 1923. 67.

³⁰⁸ „Cuius corpus Varadini ad pedes Sancti Ladislai requiescit.” CB. 197.

³⁰⁹ „cuius corpus in monasterio de Egrus feliciter requiescit” CB. 198.; BÁCSATYAI 2015. 263–299.

³¹⁰ ZSOLDOS 2011. 93.

jobbágyait és Szent László fejére eskette fel őket. Ezután nyilatkozniuk kellett, a püspök, illetve a székeskáptalan tulajdonát képező birtokok tekintetében. Lodomér a káptalannal együtt rendezni kívánta a királyi és más hercegi temetésekből befolyó jövedelmek sorsát, amelyek ebben az időben kezdtek növekedni. Hivatal alatt már igazán jelentőssé és látványossá vált az udvar és a püspökség kapcsolata, amit kiválóan mutat az is, hogy V. István (1270–1272) a főpap érdemeire hivatkozva akképp rendelkezett, hogyha bármely, törvényes örökösrel nem rendelkező nemes birtokait a váradi egyházra kívánná hagyni, azt szabadon megtehesse.³¹¹ István fia, IV. (Kun) László (1272–1290) ugyancsak nagy gonddal fordult a város felé. 1276. április 5-én, Húsvét ünnepén elzarándokolt Váradra és elődje, valamint patrónusa Szent László (*progenitorem nostrum [...] et patronum*) iránti tisztelete jeléül a váradi székesegyháznak adományozta Szöllös falut, ezzel gyarapítva a püspökség birtokait.³¹²

A 14. században a kapcsolat a királyi udvar és Várad között még erősebbé és közvetlenebbé vált, tudniillik az Anjou királyok, különösképp I. Károly és I. (Nagy) Lajos a szent királyoktól való származásukkal kívánták megerősíteni legitimitásukat a magyar trónon. Ebben mind a püspökség, mind pedig a káptalan partnere volt az dinasztának. Imre püspök (1297–1317)³¹³ III. András király halálát követően még készséggel támogatta II. Vencel cseh királyt, ám idővel látván, hogy a pápa egyértelműen Károly Róbertet kívánja trónra juttatni, az Anjou-pártot kezdte segíteni. Az interregnum időszakát követően a váradi püspökség fejlődése új lendületet vett, hiszen a belényesi ezüstmányák ekkoriban kezdtek felvirágozni. Ennek köszönhetően Imre püspök a bányajövedelem egyharmadát a székesegyház kanonoki közössége rendelkezésére bocsájtotta.³¹⁴ Ugyancsak az ő nevéhez kötődik Debrecen egyházának konszolidálása is. A város néhai főtéren emelkedett régi egyháza, amely valaha a Káta nemzetség kegyurasága alá tartozott, s mivel a templom az interregnum időszaka alatt súlyosan megrongálódott, patrónusainak, a Káta nemzetség tagjainak már nem állhatott érdekükben azt újjá építeni, ezért főpap vette pártfogásába a váradi egyházmegyéhez tartozó templomot. A püspök meglehetősen nagy gonddal fordult Debrecen egyháza felé és felismerte, hogy a település régi egyháza már nem állt arányban a város megnövekedett lélekszámával, és ezért a régi templom helyére újat emeltetett, amelyet Szent András tiszteletére konsekrált. Bunyitay Vincze szerint a püspök azért vehette pártfogásába a vidéki templomot, mert származását tekintve maga is a Káta nemzetség egyik tagja lehetett, s minden bizonnyal ez

³¹¹ BUNYITAY 1883. 111–117.

³¹² FEJÉR V/2. 333.

³¹³ ZSOLDOS 2011. 99.

³¹⁴ BUNYITAY 1883. 117–130.

indokolhatja azt is, hogy leendő nyughelyét nem a váradi székesegyházban, hanem az általa renovált Szent András-templomban jelölte meg.³¹⁵

1318. február 5-én Telegdi Csanád, a váradi székesegyházi iskola egykori növendéke, majd a székeskáptalan *cantora* (1295) lett a váradi prépost.³¹⁶ Telegdi vélhetően 1296–1299 között egy kanonoki javadalom birtokában Itáliába utazott, s valamelyik egyetemen tanulhatott, ahol kánonjogi doktorátust (*doctor decretorum*) szerzett.³¹⁷ Tanulmányai befejezését követően pedig az olvasókanonoki méltóságot nyerte el.³¹⁸ Telegdi pályája gyorsan ívelt felfelé, egy 1316. május 12-én keltezett oklevél szerint Imre püspök mellett találjuk helynökként.³¹⁹ 1319. július 13-án viszont, már a királyi kápolna ispánjaként (*comes capellae regiae*) valamint titkos kancellárként (*secretarius cancellarius*) tevékenykedett.³²⁰ Váradi préposttá választását követően megkezdődött a nagy alapítások kora, amelyet a 15. század közepéig valamennyi későbbi püspök és prépost szintén követett. Elsőként 1320-ban Szűz Mária tiszteletére társaskáptalant alapított a püspökvárban.³²¹ Majd még ugyanebben az évben három oltárt emeltetett Szent Ilona, Szent Anna és Szent Domonkos tiszteletére.³²² Két évvel később el kellett hagynia a várost, ugyanis 1322-ben egri püspökké lépett elő,³²³ 1330-ban pedig az esztergomi érseki székbe emelkedett.³²⁴

A nagy alapításokat az 1329-ben püspökké választott Bátor András (1329–1345) is folytatta. Hivatalába lépését követően alapította a székesegyház Szent András-kápolnáját, valamint két oltárát, amelyeket Szent Bereck, illetve Szent Mihály tiszteletére szentelt fel.³²⁵ Majd 1342-ben Várad Velence nevű városrészében kolostort létesített Szent Anna tiszteletére.³²⁶ Ám alighogy András püspök befejezte alapításait, egyszersmind jelentékenyebb alkotásba fogott. A főpap ugyanis azt tapasztalta, hogy a város időközben meggyarapodott lélekszámahoz, valamint a főúri temetések részvevői számára nincs elég hely a

³¹⁵ Uo. 163–165.

³¹⁶ BÉKEFI 1910. 74.

³¹⁷ VERESS 1941. 393.

³¹⁸ AKO II. 78; Békefi 1910. 89–90,

³¹⁹ AKO IV. 282.

³²⁰ AKO V. 525.

³²¹ ROMHÁNYI 2000. 103.; THEINER I. 467–470.

³²² „Edificavit etiam et dotavit tria altaria sita in dicta ecclesia nostra sancti videlicet Dominici sub campanili dextro occidentali sancte Anne iuxta aram sancte Crucis, et sancte Elene ex opposito altari sancti Luce.” BUNYÍTAY 1886. 72.

³²³ SUGÁR 1984. 100-107.

³²⁴ BEKE 2003. 161-170.

³²⁵ MNL OL DL 3247.

³²⁶ „ecclesiam lapideam in vico de Venetiis ad honorem beate Anne matris virginis gloriosae construxerimus et parochiam instituerimus”. MNL OL DL 3478.

székesegyházban, ezért kibővítette a templomot. Az építkezéshez Nagy Lajos király is hozzájárult, hiszen koronázása után felkereste a várost, és megújította elődei, I. László, II. István, III. Béla, Imre, és I. Károly királytól kapott privilégiumait.³²⁷ 1345. július 15-én, Batori András püspök halála után XII. Benedek pápa (1334–1342) Erzsébet királyné káplánját, Futaki Demeter óbudai éneklőkanonokot nevezte ki váradi püspökké (1345–1372).³²⁸ Szent László kultusza ekkor kezdte fénykorát élni. Lajos király egy oklevele szerint Demeter püspök minden ügyben igyekezett a király kedvében járni, így vélhetően az uralkodó akaratát teljesíthette, amikor 1360 és 1370 között Kolozsvári Mártonnal és Györggyel elkészítette a három magyar szent király szobrát.³²⁹ E megrendelés hátterében feltehetőleg Lajos király donatori tevékenységét valószínűsíthetjük. Mindazonáltal Demeter személyes működése is jelentős, hiszen a székesegyházban nem kevesebb, mint négy oltárt alapított: Szent Katalin, Szent Dorottya, Szent Gergely és patrónusa, Szent Demeter tiszteletére. Ez utóbbi előtt jelölte meg saját nyughelyét is. A kor szokásainak megfelelően valamennyi általa létesített új oltár számára áldozópapokat rendelt, akiknek javadalmazására külön birtokokat különített el.³³⁰

Demeter halálát követően 1383-ig négy főpap töltötte be a váradi püspöki széket, míg végül a pápa Mária királyné egyik feltétlen hívét Cudar Jánost nevezte ki Szent László egyházának élére.³³¹ János hatalmának a súlyával mind az ifjú Luxemburgi Zsigmond, mind pedig a nápolyi udvar tisztában volt, így nem véletlen, hogy mindkét fél harcba szállt a váradi püspök kegyeiért. Vélhetően ennek tudatában, illetve az ekkor már fenyegetővé váló török veszély miatt bízhatta meg Zsigmond János püspököt Szent László váradi lovasszobrának megrendelésével, amelyet Kolozsvári-testvérek készítettek el.³³² A hatalmas műalkotás 1390. májusában készült el, ám felavatására vélhetően szeptember 8-án, Kisboldogasszony ünnepén került sor, amelyen Zsigmond és Mária, valamint az ország főpapjai és bárói egyaránt megjelentek. Az ünnepséget követően Zsigmond megerősítette a székesegyház korábbi kiváltságaiban, majd – követve jámbor elődei kegyes hagyományát – a püspöknek

³²⁷ AKO IV. 292-293.

³²⁸ „vir discretus magister Demeterius cantor Budensis rectorque scolarium ecclesie Varadiensis capellanus noster” AKO XVII. 459.; ENGEL 1996. 78.; CAMERALIA I. 32. sz.

³²⁹ Miskolczy István feljegyzése szerint a következő felirat szerepelt egykor a királyszobrok tabelláján: „anno d. MCCC40. Serenissimo Principe regnante Domino Ludovico Rege Hungariae XXXX. venerabilis dominus Pater Demetrius Episcopus Varadiensis fieri fecit has sanctorum imagines per Martinum et Georgium filios Magistri Nicolai pictoris de Colosvar.”

³³⁰ BUNYITAY 1883. 166.

³³¹ CAMERALIA I. 409, 494 sz.; ENGEL 1996. 76.

³³² KERNY 1993. 39.

adományozta Olaszi, Mária-Magdolna, Ragáld és Gyulvész birtokokat.³³³ János püspök későbbi működéséről nem rendelkezünk információval. November 26-án még az ország főpapjai között foglal helyet, ám november 28-án várad főpapi széke már üres volt.³³⁴ Utóda, Farkasfalvi Pál választott várad püspök (*domini Pauli electi Varadiensis*)³³⁵ Zsigmond egy 1396. június 10-én keltezett oklevelén tűnik fel relátorként,³³⁶ ám főpapi tevékenységéről szinte semmilyen információval nem rendelkezünk.

A főpapi szék rövid megüresedését követően 1397. március 4-én Órévi Lukácsot nevezték ki Szent László városának püspökévé.³³⁷ Lukács püspök 1395-ben került a figyelem középpontjába, amikor Zsigmond az óbudai prépostág mellett, apjához hasonlóan egyetem alapításba kezdett.³³⁸ IX. Bonifác pápa 1395. október 6-án Lukácsnak, aki ekkor már Csanád választott püspöke volt, engedélyezte, hogy a prépostság mellett a *studium generale* kancellári tisztségét is viselhesse.³³⁹ Lukács alig fél esztendeig ült a csanádi főpapi székben, míg nem 1397. március 22-én IX. Bonifác pápa várad püspökké nevezte ki.³⁴⁰ Püspöksége roppant ígéretesen indult. Kinevezését követően készítette el pontifikális pecsétjét, amelyen középen a székesegyház patrónáját Szűz Máriát ábrázoltatta, jobbján Szent Lászlót csatabárdal, és országalmával. Átellenben pedig Szent Istvánt ugyancsak országalmával és lándzsával.³⁴¹ Lukács vélhetően folytatta a székesegyház grandiózus átalakítását, ám emellett Várad kisebb egyházi intézményeit is pártfogásába vette. E hatalmas munkának mára csupán egy emléke maradt, egy 1398. május 6-án kiadott oklevél, melyben a pálosok Várad melletti Szűz Mária kápolnájának szántóföldet adományozott.³⁴² A századfordulón Lukács Zsigmond király ellen fordult, és Kanizsai János esztergomi érsek oldalán támogatni kezdte Nápolyi László trónra emelését.³⁴³ Emellett feltételezhető, hogy azok között a világi és egyházi főurak között volt, akik esküt tettek Szent László fejereklyéjére, hogy Zsigmondot leteszik, és helyébe Lászlót

³³³ KERESZTÚRY II. 193–194.

³³⁴ BUNYITAY 1883. 132.

³³⁵ EUBEL 1898. 515.; ZsO I. 4504.; Engel 1996. 76.; CAMERALIA I. 516.; FEDELES 2018. 129.

³³⁶ MNL OL DL 8067.

³³⁷ KARÁCSONYI 1903. 109.; ENGEL 1996. 178.

³³⁸ SZÉKELY 1968. 117-129.; SZÉKELY 1985. 53-65.; SZÉKELY 1994. 132-143.; SZÖGI 1995.; SZÉKELY 1997. 157-167.; FONT 2017. 78-102.

³³⁹ MON. VAT. III. 301.; ZsO I. 4102.

³⁴⁰ ZsO I. 4672.

³⁴¹ Fontos megjegyezni, hogy Bodor Imre okfejtése szerint Szent Lászlóval átellenben nem Szent István, hanem Szent Péter helyezkedik el a reá jellemző kulccsal, ill. kulcsokkal a kezében. A pecsét körirata: S. Luce Epi(scopi) Waradien(sis) Ca(ncellarii studii) Comme(ndatoris) P(re)PO(s)Itur(e) Veteris Bude(sis). BODOR 1984. 68.

³⁴² MNL OL DL 8313.

³⁴³ ZsO II./1 1218.

segítik trónra. Ismert, hogy 1403. július 21-én azt tervezte, hogy Upori István erdélyi püspökkel és Miklós erdélyi vajda fegyvereseivel csatlakozik Kanizsai János csapataihoz, hogy László ellenkirályt támogathassák,³⁴⁴ ám a találkozásra végül nem került sor. Garai Miklós és Stiborici Stibor gyors fellépése révén a lázadást sikerült leverni. Október 8-án, Zsigmond megbízottja Garai nádor felismerve, hogy feltétel nélküli megadásról nem lehet szó a „béke és egyetértés” jelszavával kéthetes fegyverszünetet kötött a lázadókkal, majd Zsigmonddal egyetértésben a hűségre visszatérők számára amnesztiát biztosított.³⁴⁵ Valószínűsíthető, hogy Lukács püspök is élt az általános amnesztia nyújtotta lehetőségekkel, hiszen 1406. májusáig szakadatlanul Várad főpapi székében találjuk.³⁴⁶ A halál vélhetően ugyanebben az évben érte. A főpap nélkül maradt egyházmegyét ugyanolyan állapotok uralták, mint Kanizsai János lázadása idején. Miután Rozgonyi Simon 1403-ban elfoglalta az egri várat, kapitánya Debrői István, és Ludányi Tamás egri püspök (*Vasfeju cognomine*)³⁴⁷ Erdélybe menekültek,³⁴⁸ ahol a Jánosi testvérekkel egyesülve továbbra is ellenállást mutattak a megszilárdulni látszó királyi hatalommal szemben: a szentek ereklyéit körbehordozták a városokban, a templomokban pedig felállítva bálványozták László ellenkirály zászlait, amelyek hasonlóan a szent király ereklyéihez messzemenőleg alkalmasak voltak a Zsigmond-ellenes agitációikhoz. Emiatt az uralkodó 1406. október 12-én úgy határozott, hogy felkeresi Váradot, ugyanis amit a Garai által meghirdetett általános amnesztiával nem tudott elérni, azt most személyes jelenlétével kívánta biztosítani. Zsigmond okleveléből ismert, hogy a káptalan tagjai beszámoltak arról, hogy a székesegyházat korábban tűz pusztította, és emiatt nem csupán a szent király ereklyéinek tartója, de a miseruhák, különböző kegyszerek, valamint az egyház kiváltságlevelei is odalettek. Ennek következtében az uralkodó meghallgatta a kanonokok panaszát, átírva a testület korábbi privilégiumait, illetve új adomány címén a káptalannak adományozta Várad napi piacának, valamint heti és éves vásárainak káptalant illető vámját. Továbbá a Bihar megyében fekvő Gyán, Rojt, Barakony, Rojt Rövid, Bikád, Nyárszeg, Székelytelek, Csehi, Ábrahámháza, és a Berettyó melletti Tamási nevű falvakat valamennyi tartozékukkal. Hivatkozva arra, hogy:

„Hasonlóképpen, igen világos okból és megfontolásokból jóváhagyva el kell ismerni a szent királyoknak, boldog emlékü elődeinknek a különböző egyházak és helységek számára adott leveleit és kiváltságait, valamint a fent leírt sajnálatos események folytán érvényüket veszített jogok megújításait. Ezért nem tartjuk kétkedésre méltónak, hogy e káptalan jogai és kiváltságai ugyanolyan mértékben meggyengültek, mint ahogy elmondták, s országunk más egyházaival hasonlóan az elbeszélte bajokat elszenvedte, így a török, pogányok szilárdan, viszályok és zavaró körülmények nélkül, mindig békésen és háborítatlanul, hogy ha mindez nem így lett volna, akkor is

³⁴⁴ MNL OL DL 56 513.

³⁴⁵ ZsO II/1. 2641.

³⁴⁶ MÁLYUSZ 1984. 67.

³⁴⁷ BALÁSSY 1878. 3–34.

³⁴⁸ PRAY 1763. 205.; BALÁSSY 1878. 10.

messze túl lett volna az emberi emlékezet határain, s a legrégebbi rendelkezés idejétől eltekintve is megmarad ugyanezen káptalan jogaiban, hiszen a káptalan uradalma és békés birtoklása változatlanul fennállott, és fennáll még ma is.”³⁴⁹

Ugyanebben az évben az uralkodó a váradi püspöki szék helyzetét is rendezni kívánta, amely során a király, Ozorai Pipo, és az Albeni-család érdekei igen szerencsésen találkoztak. 1406. november 19-én az uralkodó elmozdította királyi főkancellárját Eberhardot a zágrábi egyházmegye éléről és a váradi püspökség vezetésével bízta meg. Áthelyezésének a legvalószínűbb oka az lehetett, hogy a királyi hatalommal szemben lázadó Tiszántúli, illetve Erdélyi erőket Zsigmond általa kívánta szemmel tartani.³⁵⁰ A következő évben, 1407. július 13-án az uralkodó ugyancsak kitüntetett figyelemmel fordult Várad felé. Elrendelte, hogy az általa alapított új Szűz Mária főoltárnál naponta három misét mondjanak: két csendeset és egy énekest, melyet őszinte áhítattal énekeljenek, továbbá úgy határozott, hogy a káptalan nem kevesebb, mint tizenhét papot jelöljön ki arra, hogy váltakozó hangon, a templom közepén Dávid zsoltárait énekeljék.³⁵¹ Egyúttal a váradi káptalannak adományozta Aszaló, Szalacs és Zsolcza birtokokat –, amelyek korábban Szemere bán halála miatt rászálltak – azért, hogy ne csak lelkieken, hanem vagyonukban is gazdagodjanak, akik Szent László egyházában Istennek szolgálnak.³⁵²

Eberhard csupán két esztendeig töltötte be a Várad főpapi székét, 1409-ben már újra a zágrábi püspöki széket birtokolta. Tevékenységéről roppant kevés forrás maradt fenn, de ismert, hogy távozása előtt 1408. június 26-án, utolsó intézkedésében a váradi-velencei Szent Klára apácáknak adományozta püspök elődei lelki üdvéért annak a teleknek minden jövedelmét, amely az apácák Körös-parti fürdője mellett található.³⁵³ Utóda, Ozorai Pipó unokaöccse, Andrea Scolari lett, aki a rövid ideig tartó zágrábi püspökségét követően a váradi püspöki széket nyerte el, melyet egészen haláláig betöltött. Megerősítését Pipó eszközölte ki, az újonnan megválasztott XXIII. János pápához vezető diplomáciai útja során. A már 1410

³⁴⁹ GYÖRFFY 1977. 67–68.

³⁵⁰ ZsO II/1. 5097.; CAMERALIA I, 136, 524.; BUNYITAY 1883, 201; MÁLYUSZ 1984. 59.; SÜTTŐ–ENGEL 1995, 23–48.; FEDELES 2009, 117–130.; FEDELES–KOSZTA 2011, 104–111.; C. TÓTH 2013, 60.

³⁵¹ „Statuimus et dispoimus, et prefati capitulum et cannonici cunctis diebus seculi in altari subnomine Praecelsae Dei Genitricis Virginis Marie in eadem Ecclesia ex novo constructo ac per nos pie ac celebriter fundato horis debetis et congruentibus unam Missam pro peccatis et aliam pro fundato Defunctis dicere et legere, tertiam vero de die occurenti pulchre et sincera devotione de-cantare teneantur et debent, postquam autem divina officia peracta fuerint. Psalterium seu Psalmi Davidis alternatis vocibus in medio ecclesie predictae per decem et octo clericos [...] per prefatos capitulum et canonicos ad id deputatos et substitutos sine interruptione et intermissione aliqui (...) decantentur...” MNL OL DL 278 607..

³⁵² „olim per gloriosissimum principem sanctum Ladislaum Regem [...] pie et Laudabiliter fundata, inter ceteras regni nostri Ecclesias delectabili splendore corruscat, ardentiori Zelo nostra spirat intentio, dum eitam cumulata dulcedine ad eius exaltationem desideria nostra porrigimus” MNL OL DF 278 607.

³⁵³ MNL OL DL 9324.

júniusában útra kelt küldöttség vezetőjeként a temesi ispánnak az volt a feladata, hogy a magyar uralkodó által igényelt főkegyúri jog (*ius supremi patronatus*) pápai megerősítését járja ki,³⁵⁴ amelynek következtében a király által kijelölt és megnevezett továbbá írásban és szóban előterjesztett főpapokat a pápa megerősítette volna.³⁵⁵ Zsigmond kérését többek között azzal indokolta, hogy korábban az ország főpapjai közül többen hűtlenné váltak, így bizalma megrendült bennük. Az uralkodó kívánsága az volt, hogy a felsorolt személyeket a Szentatya mozdítsa el, javadalmaikat pedig adományozza azoknak, akiket a király úr, vagy megbízottja a temesi ispán megjelölt. Habár a pápa a magyar király főkegyúri jogát határozottan elutasította ugyan, a temesi ispán által felsorolt főpapok többségének kinevezését, illetőleg áthelyezését megerősítette. Így került Eberhard főkancellár Váradról Zágrábra, unokaöccse Albeni János Veszprémből Pécsre, Andrea Scolari Zágrárból Váradra, valamint az ifjabbik Stibor az egri egyházmegye élére.³⁵⁶

Andrea hivatali idejét 1409. augusztus 19-én kezdte meg.³⁵⁷ Gyanítható, hogy a megválasztásával kezdett el formálódni az itáliai híveiből álló udvara is, amely nem csak az ország gazdasági kapcsolatait erősítette,³⁵⁸ hanem feltételezhető, hogy a reneszánsz firenzei kultúra erdélyi meghonosodását is elősegítette.³⁵⁹ Püspöki pecsétjét hivatalba lépését követően készíthette el, melyen a korra jellemző reprezentációs igény is teret nyert. A pecsétmezőt három fülkére tagolt keretépítmény tölti ki. A fülkékben egy-egy félnyolcszögű, peremén áttört díszítésű konzolon álló alak látható. Fejük fölött szintén félnyolcszögű, vimpergákkal és keresztrózsákkal díszített baldachinok zárják a fülkéket. A középső fülkében a székesegyház patrónája, Szűz Mária látható a kisdeddal. Tőle jobbra Szent Katalin, kezében keréssel, balra Szent László, fején koronával, jobbáiban csatabárddal, baljában kettőskeresztes pajzzsal. Eme fülkéket oszlopok tagolják, melyek a baldachinok fölé nyúlnak és újabb három fülkére tagolják a keretépítmény felső részét. A középsőben *Imago Pietatis*, jobbra és balra egy-egy adoráló angyal látható. Az egész keretarchitektúrát keresztrózsás vimpergákból és fiatornyokból álló alakzat zárja. Két oldalát mérvművek és támívek díszítik. A hármas tagolású keretépítmény alatt kisebb, kúszólevelekkel és keresztrózsákkal díszített mérműves záradéku fülképben balra fordulva térdelő főpap, fején püspöksüveggel kezében pásztorbottal,³⁶⁰ ami alighanem Andrea

³⁵⁴ FRAKNÓI 1895. 87. MÁLYUSZ 2005. 5–143.; TUSOR 2014. 219–239.

³⁵⁵ PRAJDA–FEDELES 2014. 373–374.

³⁵⁶ PRAJDA–FEDELES 2014. 374.

³⁵⁷ PRAJDA 2013. 23.

³⁵⁸ PRAJDA 2014. 161–176.

³⁵⁹ BALOGH 1943. 23–31; DRASKÓCZY 1994. 129–130.; KRISTÓF 2017. 149.; PRAJDA 2014. 45–56.

³⁶⁰ BODOR 1984. 24.

püspököt ábrázolja. Ugyanakkor feltételezhető, hogy András főpapi hivatala alatt fejeződhetek be a nagyobb váradi építkezések, ezért a prelátus a már meglevő intézmények fenntartása felé fordította figyelmét. Mindemellett pedig a várost is igyekezett felvirágoztatni. 1413. november 27-én megerősítette a belényesi plébánosok azon jogát, amelyet korábban még nem foglaltak írásba alkalmasint, hogy a nevezett plébánosok ne a főesperes, hanem a püspök joghatósága alá tartozzanak. Ekképp határozott a belényesi Szent Ágota-plébániával kapcsolatban is, amelyet nemcsak, hogy kivett a főesperesi joghatóság alól, de a *chatedralium*, *descensus*, valamint a *collecták* terhéértől is mentesített.³⁶¹ 1414. december 25-én a király világi, illetve egyházi méltóságok kíséretében Konstanzba utazott az egyetemes zsinatra. Habár zsinati tevékenységéről szinte semmilyen információnk nincs, annyit bizonyos elmondhatunk, hogy az uralkodó közvetlen és legfontosabb tanácsadói közt foglalt helyett. A zsinatot követően Andrea hazatérével figyelmét a város, valamint a püspökség egyházainak kiváltságolása felé fordította. Eberhardhoz hasonlóan Andrea püspök rendelkezéseiről is kevés írásos emlék marad korunkra. Annyit azonban biztosan elmondhatunk, hogy püspöksége alatt nagy hangsúlyt fektetett a város gazdaságának megerősítésére. A pálosok Mária kápolnájának szőlőt adományozott (1421),³⁶² a váradi környéki sertés és méhgazdaságokat kedvezményben részesítette (1422),³⁶³ valamint 1426-ban szintén szőlőt adományozott a pálosok Szent Apollónia-oltárának, amelyet korábban ő alapított.³⁶⁴ Mecénási tevékenységét kiválóan igazolja 1426. június 24-én keltezett végrendelete is, amelyben a váradi Szent Mihály-egyház felújítására háromszáz forintot adományozott, a kápolnai pálosokra pedig a nagyértékű Szent Apollóniát ábrázoló kárpitját hagyta. Mindezek mellett további pénzadományokban részesítette a ferenceseket, az Ágostonrendieket, a Szent Erzsébet ispotályt és a klarisszákat. Testvérét, Ozorai Pipót pedig azzal bízta meg, hogy építtessen egy új oltárt a székesegyházban és ott temettesse el őt.³⁶⁵ Pipó oltáralapításairól azonban további információkkal nem rendelkezünk, így kérdéses annak elkészülte is. Andrea püspök halálát követően csupán egyetlen alkalommal kereste fel Váradot, amikor Zsigmond 1426. április 20-án azzal bízta meg, hogy vizsgálja ki a váradi-velencei klarisszák panaszát, akik azt sérelmezték, hogy az elhunyt András püspök korábban a Hévíz folyását más mederbe terelte, és ez által az apácák malmát tönkretette.³⁶⁶ Az ügy további

³⁶¹ KERESZTÚRY 1806, 200–202.; ZsO. IV. 1334

³⁶² ZsO IX. 598.

³⁶³ ZsO IX. 1012.

³⁶⁴ „Philippus de Sclaribus de Florencia donavit quoddam pratum in territorio prati Rontho ad altare Sanctae Apolloniae, quo din hoc monasterio fundavit Andreas, episcopus Waradiensis”. DAPI, 192.

³⁶⁵ PRAJDA 2013. 22.

³⁶⁶ MNL OL DL 11 783.

részletei nem ismertek, ami azonban az apácák szempontjából minden bizonnyal kedvezőtlenül alakulhatott, hiszen a melegvizű Hévíj hosszú ideig a város védelmi rendszerének fontos részét képezte.

Andrea halála után a nagyobb részt itáliaiakból álló udvarából emelkedett fel utóda, prátói Melanesi János (Giovanni di Piero Melanesi da Prato),³⁶⁷ akit Zsigmond 1426. július 11-én nevezett ki Várad főpapjává.³⁶⁸ Vélhetően közeli kapcsolatot ápolt az uralkodóval, hiszen Rinaldo degli Albizzi firenzei követnek azt írta, hogy püspökké szentelésére maga az uralkodó is ellátogat,³⁶⁹ azonban az uralkodó itineráriumának tanúsága szerint Zsigmond nem jelent meg János püspökké szentelésén, amely némileg előrevetítette az újdonsült egyházatya sorsát is, tudniillik a *Chartularium* szerint az év végen a főpap letétetett (*Joannes depositus*).³⁷⁰ Jánost Kusalyi Jakcs Dénes (1427–1432) követte várad főpapi székben, akit az uralkodó 1427. januárjában nevezett ki püspökké, azonban hivatalát csak árpilis 11-én erősítette meg a Szentszék. Kinevezését követően Zsigmond oly kegyben részesítette, hogy hozzájárult ahhoz, hogy Olaszi és Vadkert városrészben évente két vásárt tarthasson Húshagyó Kedden, és Mindenszentek napján.³⁷¹ E rendelkezést a váradi káptalan azonnal megvétőzta az uralkodó előtt, ugyanis a kanonokok elmondása szerint e vásárjogokat a káptalan még a szent királyoktól bírta.³⁷² Emiatt láthatóan a püspök és a káptalan között komoly ellenségeskedés támadt. A helyzetet pedig tovább rontotta, hogy a király nem hozott érdemi döntést az ügyben. Ugyanebben az időben – ahogy Bunyitay írja – a gondviselés vezérelte Váradra Vépi Pétert, akit a káptalan olvasókanonokává emelt. Kinevezését követően Péter hálóját akképpen fejezte ki, hogy Váradon, a Szentlélek tiszteletére (*hospitális sancti Spiritus*) ispotályt alapított, amelynek feladatává a szegények és a betegek befogadását, valamint a szegényebb sorsú fiatalok tanítását jelölte meg.³⁷³

Dénes püspök 1432. január 20-án még megjelent a budai országgyűlésen,³⁷⁴ azt követően pedig már nem szólnak róla a források. Habár halálának idejét pontosan nem tudjuk, annyi bizonyos, hogy a káptalan és közte kibontakozott viszály miatt a régi családi temetkezési

³⁶⁷ FEDELES 2018. 130.

³⁶⁸ ENGEL CD. Váradi püspökök.; CAMERALIA I. 167.; FÜGEDI 1965. 76.; ARANY 2007. 483–549.; PRAJDA 2013. 29.

³⁶⁹ ZsO XIII. 826.

³⁷⁰ BATTYÁNY 1827, 226.; ENGEL CD, Váradi főpapok.

³⁷¹ BUNYITAY 1883. 253–256.

³⁷² ORTVAY 1892. 516.

³⁷³ SZENDE 2014. 116.; BÉKEFI 1910. LI.

³⁷⁴ FEJÉR X/7. 428–432.

helyüket jelölte meg nyughelyéül. Nevezetesen a kusalyi Szűz Mária-templomot.³⁷⁵ Halálát követően a püspökség betöltetlen maradt, míg nem a király 1435-ben Korcsulai János (1435-1438) ferences testvért jelölte ki váradi püspökké. Jánosra vélhetően azért esett a választás, mert a hazai, de különösképp az ország keleti részein terjedő huszita tanok megfékezésére a ferences testvérek bizonyultak a legalkalmasabbnak. 1436-ban Váradra hívta régi rendtársát Jacobus de Monte Brandonot,³⁷⁶ hogy fékezze meg a tévtanok terjedését. A püspök 1436. december 1-én IV. Jenő pápának írt levelében azt írta, hogy Szent Pál apostol lánglelkével és ékesszólásával visszatértette a szakadárokat az anyaszentegyház keblére.³⁷⁷ 1437-re csupán a templomok falára festett kelyhek hirdették a husziták néhai jelenlétét Erdélyben. Az eretnekek elleni fellépés mellett a püspök a váradi szent királyról sem feledkezett meg. A Szent László herma szempontjából minden bizonnyal célravezető lett volna, ha fennmarad néhai püspöki pecsétje, ám az utókorra ennek csupán egy erősen elkopott példánya maradt fenn egy 1436. július 25-én kelt oklevelén.³⁷⁸ Balogh Jolán leírása szerint a pecséten Szent László köpeny nélküli koronás félalakja látható, baljában csatabárdjával. Vélhetően a pecsét eredetileg a hermát ábrázolhatta.

A váradi Szűz Mária-székesegyház

A váradi püspökség, valamint Szent László kultuszának központja a váradi Szűz Mária-székesegyház volt, amelyet még maga a szent király alapított, és építtetett a 11. század végén. Halálát követően munkáját szinte valamennyi királyi vagy püspök utódja folytatta. Kultuszának kibontakozásával pedig minden eddiginél nagyobb munkálatok kezdődtek, amelyek közül a legjelentősebb a székesegyház 14. és 15. századi gótikus átalakítása volt. A korábbi szintézisek szinte egyhangúan arra a következtetésre jutottak, hogy az 1344-ben megkezdett nagyszabású építkezések még Lajos király életében befejeződhetnek, hiszen a *Váradi Statútumok* is ezt a hagyományt közvetítik. Azonban Zsigmond donációi, valamint alapítványai, és a közelmúlt régészeti ásatásaiból előkerült töredékek egyre inkább arra engednek következtetni, hogy a munkálatok valamikor Futaki Demeter püspökségét (†1372) követően félbeszakadtak, a grandiózus építkezés befejezése pedig Zsigmond feladatává vált. Habár a téma kétségtelenül

³⁷⁵ BUNYITAY 1887. 21.; ROMHÁNYI 2000. 55.

³⁷⁶ „Fratrem Jacobum ... pro vestra et animarum vestrarum salute *magnis vestris precatibus et nonnullorum virorum precibus et supplicationibus* in vestri medium accersiri placabiliter inclinamur ... Datum Varadini, 5-a Februarii, a. d. 1436.” FEJÉR X/7. 808. l.

³⁷⁷ „non minus, quam si B. Paulus Apostolos, supremus Doctor, evangelicae veritatis egregius praeco, ei esset comes constitutus, fructum aeternae beatitudinis ampliavit.” Fejér X/7. 810–812. ugyanitt „Jacobi verbum Dei praedicantis laboribus periculum est aversum, qui ipsorum ultra LV millia ad fidem revocavit, alios, dissolvendo ipsorum colligationes, regno excedere coegit.” FEJÉR X/7. 814.

³⁷⁸ MNL OL DL 12 938.

fontos részét képezné Zsigmond hatalmi reprezentációjának, ki kell emelni, hogy a néhai dóm a 17. században Bethlen Gábor (1613–1629) és Rákóczi György (1630–1648) erdélyi fejedelmek hatalmi törekvéseinek áldozatává vált, így napjainkban csupán annak mindössze egy csekély része látható és vizsgálható. E tekintetben teljességgel elfogadható Takács Imre megállapítása, amely szerint hipotézisek nélkül nem könnyű egy olyan építészeti alkotásról beszélni, amelynek sorsa a tökéletes és nyomtalan pusztulás lett, s amelynek eltűnése után száz évvel az ott élők már a helyét sem tudták megjelölni.³⁷⁹ Ezért értekezésem e fejezetében a csekély forrásanyag, valamint a feltárások során előkerült leletek felhasználásával kívánom Zsigmond és püspökeinek a székesegyház építéstörténetében játszott szerepét megvilágítani. Ahhoz, hogy átláthatóvá tegyük a katedrális épületét és környezetét, valamint, hogy Zsigmond szerepéről további következtetéseket vonhassunk le, egészen a váradi prépostság alapításának éveihöz kell visszanyúlnunk.

A váradi várat I. László király bihari dukátusának idején kezdték kiépíteni. A *castrum* területe egykor földvár volt, amelyet palánkokkal vettek körül,³⁸⁰ majd ehhez építették hozzá azt a lakótornyot (*capella una instar turris per Sanctum Ladislaum facta*), amelyben – az 1598-as leltár által megőrzött tradíció szerint – a szent király szívesen ájtatoskodott.³⁸¹ Kezdetben e hagyomány alapján kezdték a tornyot Szent László-kápolnájának nevezni, amely jelzöt idővel az egész egyházra alkalmazták. 1083-ban László király egy huszonnégy kanonoki helyből álló prépostságot alapított a vár központjában Szűz Mária tiszteletére.³⁸² Kanonoki stallumai alapján gyanítható, hogy a király már ekkor elhatározta, hogy Váradot püspöki rangra emelteti, vagy más püspökséggel egyesíti, ami 1090 körül meg is történt a bihari püspökség Váradra helyezésével.³⁸³ Mivel az egyház alapítása, s annak körülményei magában hordozták a püspöki rangra való emelés lehetőségét, feltételezhető, hogy a leendő Szűz Mária-templomot már ennek megfelelően kezdték építeni. Alaprajza és méretei nem ismertek, de gyanítható, hogy a felépítése a korban elterjedt bazilikális elrendezést követte: szentéllyel, három hajóval és előtemplommal, sarkain pedig tornyokkal, mely kezdetben alighanem a székesfehérvári Szűz Mária-prépostság templomával mutatható rokon vonásokat.³⁸⁴ Az építkezések befejezéséről

³⁷⁹ TAKÁCS 1989. 21.

³⁸⁰ RUSU 2011. 217–229.

³⁸¹ BALOGH I. 1892. 9.

³⁸² „fundavit autem ipsam ecclesiam et dedicavit in honore beatissime matris Marie virginis, instituens primo in ea prepositum et canonicos numero viginti quatuor, computato preposito, et tandem erexit ipsam in episcopalem”: SRH I. 203–204.

³⁸³ GYÖRFFY I/2. 916.; KRISTÓ 1988. 474–475. KOSZTA 2014. 41–81.

³⁸⁴ MAROSI 1997. 56.

semmilyen feljegyzés nem maradt fenn, de határozottan elvetendő az a hipotézis, mely a templom építésének befejezését Szent László váradi temetésével (1095) igyekszik összekapcsolni.³⁸⁵ A székesegyház épületét vélhetően a szent halálát követően, valamikor a 1100 és 1134 között fejezheték be. Az utóbbi évszámot indokolja, hogy a váradi zsinat alkalmával már használták azt.³⁸⁶

Az első nagyobb átalakításra 1190 körül került sor, éppen abban az időben, amikor Elvin püspök, valamint III. Béla László király szentté avatását kezdeményezte. Ennek keretében alakíthatták át a székesegyház tornyait, illetve a szent király nyughelye körüli területet. 1192-ben Szent László sírját felnyitották, a testet felemelték, majd a szentté avatást követően Béla király oltárt alapított tiszteletére.³⁸⁷ Hogy ezt követően voltak-e még nagyobb építkezések, arról a források hallgatnak; ám, ha sor került e munkálatokra, azokat minden bizonnyal Elvin kezdeményezte. Bunyitay szerint a püspök talán emiatt is keveredhetett különböző gyanús pénzügyletekbe, és egyházi perekbe, amelyeknek végül korai halála vetett véget.³⁸⁸

Elvin halála után Imre király vette pártfogásába Váradot, aki két ízben is – 1198-ban és 1203-ban – jelentős kiváltságban részesítette a püspököt és a káptalant.³⁸⁹ Minden bizonnyal a donáció nyújtotta jelentős jövedelemforrás tette lehetővé később a székesegyház belső terének látványos átalakítását, melynek befejezése Simon püspök (1202–1218) munkáját dicséri.³⁹⁰ Lehetséges, hogy Miskolczy István még ennek az átalakításnak az emlékét figyelhette meg, amikor feljegyezte a 1204-es évszámot, amely egykoron a dóm belső oszlopaiba voltak vésve.³⁹¹

A tatárjárást követően Lodomér püspök folytatott nagyobb építkezéseket. Az ostrom során a város lakossága a székesegyházba menekült, s miután a tatárok bevették a várost, a Szűz Mária-székesegyházat sem kímélték. A templomba betörték, a sírokat szétrombolták, a szentek csontjait széttaposták. Vélhetően a Szűz Mária-főoltár, a szent király kápolnája, valamint a falak és a boltozat elemei is megsérülhettek. Ezért 1250 körül Lodomér hozzálátott a templom helyreállításához.³⁹² E munkákkal kapcsolatban csak találgatni tudunk, annyi azonban bizonyos, hogy ekkora már a székesegyház épülete korántsem volt elég tágas a hívek számára.

³⁸⁵ TAKÁCS 1989. 22.

³⁸⁶ BUNYITAY 1883. 58.; KARÁCSONYI 1889. 97.; KISS 2011. 274.; KOSZTA 2013. 16.

³⁸⁷ SRH I. 121–122.

³⁸⁸ BÓNIS 1997. 31; ÉRSZEGI 2003. 15.

³⁸⁹ BUNYITAY 1883. 85–86.

³⁹⁰ TAKÁCS 1989. 22.

³⁹¹ BALOGH 1982. 177–210.

³⁹² TAKÁCS 1989. 22.

Ebből adódóan már komoly átépítések nyomai is megmutatkoznak a feltárt maradványokon. A katedrális gótikus átalakítását Báthori András püspök kezdeményezte, aki idejekorán felismerte, hogy a templom már nem elég tágas a hívek befogadásához. Ezért hosszanti irányban megnövelte az épületet.³⁹³ Hogy a székesegyház átépítésével kit bíztak meg, arról nem szólnak a források, annyi viszont elmondható, hogy az átalakítások több fázisban, különböző tervek alapján valósultak meg. Az építkezési folyamatokról, csupán a *Chronicon Waradiense* tudósít a következőképpen:

„András püspök hosszában kibővítette és sokféleképpen felékesítette, amint az a szemlélődők számára is feltárul. A legutóbbi napokban, az Úr 1342. esztendejében egy másik templomot kezdett építeni ez pedig nagyságával körülölelte szépségével pedig felülmúlta a korábit, és az összes cellát befejezte a szentély körül, kivéve a boltozatokat, melyeket Demeter püspök készített el abból, amit a szegényektől elrabolt. Ő az Úr 1372. esztendejében elhunyt, és ugyanazon kápolnák egyikében van eltemetve, amelyeket adományaival kellően ellátott, és még éltében Szent Demeter tiszteletére szentelt fel.”³⁹⁴

Báthori püspökségének³⁹⁵ idejében kezdődött a kapuk, valamint a tornyok átépítése. 1881-ben, a székesegyház nyugati oldalán végzett feltárások során került napvilágra a nyugati kapu,³⁹⁶ amely a kifelé táguló 13. századi kapuzattípus leszármazottja. A kapu lábazati részének falszöglei feltehetőleg a román kori bellétarchitektúra térillúzióira törekvő felépítési elvét idézik. A kapu lehetséges párhuzamai Lőcsén a Szent Jakab-székesegyház északi kapuján, illetve a Szent László minorita templom délnyugati kapuján láthatók. Ugyanebben az időben került átépítésre a székesegyház két nyugati tornya, valamint a keleti toronypár, melyek megközelítőleg 20 méter magasak voltak.³⁹⁷ Ezeket valaha sisak, illetve gömbös kereszt díszítette. A keleti tornyok építése már Demeter püspök idejére keltezhető, és vélhetően a két toronypár közül csak az egyik lehetett valódi torony, hiszen Cesare Porta és Georg Hoefnagel metszetein csak három torony látható: a két nyugati, illetve az északkeleti.³⁹⁸ Ebből adódóan az egykori templom külseje alighanem a prágai Szent Vitus képét mintázta. E hasonlóságot még

³⁹³ Hossza megközelítőleg 80 méter, szélessége: 24,8 méter. E számok továbbra is megközelítő adatok, hiszen a kápolnakoszorú még nem került feltárára. Szélességének meghatározására pedig csupán a nyugati kapu, illetve a feltárt torony közti távolság adott. – Ezúton is köszönöm a nagyváradi Vár- és Várostörténeti Múzeum régészeinek a szóbeli tájékoztatást.

³⁹⁴ „fecit eam ampliore in longitudine Andreas episcopus et multipliciter decoravit, sicut patet intuentibus. Novissimis vero deibus idem anno Domini mmo tricentesimo sexagesimo secundo inchoavit aliam ecclesiam, que priorem sua magnitudine circumcinxit et pulchritudine exuperat, et consummavit omnes cellas circa chorum preter testudines, quas perfecit Demetrius episcopus de rapina pauperum, qui obiit anno Domini Mmo tricentesimo, die septima mensis Decembris et sepultus est in una eurundem capellarum novarum, quam ipse sufficienter dotavit et in honorem Sancti Demeterii martiris, dum viverit, dedicavit”. SRH I. 205.

³⁹⁵ Engel Várad püspökök.

³⁹⁶ HENSZLMANN 1881. 1.

³⁹⁷ BALOGH 1982, 274.

³⁹⁸ Balogh Jolán álláspontja szerint a statútumokban említették a négy tornyot. Azonban ezek közül csak egyet jelöltek még csak teljes értékű „turri”-ként. Szerinte a keleti toronypár 1443-ban dőlt le, s a következő évben mindössze az északkeleti tornyot építették újjá. Ezért ábrázolta őket így Porta és Houfnagel.

inkább erősíti az, hogy Demeter püspök hivatalának idején került átalakításra a Szent László korából származó félköríves apszis, amelyet kápolnakoszorús szentéllé fejlesztettek. Így további 20-25 méterrel bővült a székesegyház alapterülete. Miskolczy beszámolója szerint a kápolnakoszorú öt kápolnából állt.³⁹⁹ Ezek közül Szent Demeter, Szent Erzsébet, és Szent Domonkos-kápolna ismert. A Szent Demeter-kápolnát még Futaki Demeter kezdte építtetni. Mellette állt az akkor még épülő Szent Erzsébet-kápolna, amelynél Oppulai László nádor tett különböző alapítványokat. Ófeleségét is ide temettette, azonban mivel akkor a kápolna még alkalmatlan volt hitves testének befogadására, ezért ideiglenesen a kisebbik Szűz Mária-oltár közelében helyezték ideiglenesen nyugalomra.⁴⁰⁰ Futaki halálát követően Bebek Domonkos került a püspöki székbe. Hivatali ideje alatt nagyobb építkezésekről nem szólnak a források, ám a kutatások neki tulajdonítják a Szent Domonkos-kápolna megalapítását, amely a délkeleti torony sarkában helyezkedhetett el. Feltételezhető, hogy ő is követte püspök elődei kegyes hagyományát, és nyughelyét az általa alapított kápolnában jelölte meg.⁴⁰¹ 1375-ben Benedek, és Cudar Imre püspöksége alatt került megépítésre a két sekrestye: az északkeleti toronyban a káptalani, a délkeletiben pedig a püspöki. Illetőleg ugyancsak erre az időszakra tehető a Szent László-kápolna átalakítása, valamint a szószék megépítése, amely Szent László és Szent Gellért oltára felett helyezkedett el (*nam superius in pulpito eundo oratorium Sancti Ladislai altare Sancti Gerardi Martyris*).⁴⁰² 1382-től, Lajos király halálától kezdődően nincs hír nagyobb építkezésekről. Magáról az építkezésekről írott források nem, csupán egy egyidejű képi emlékünknél tájékoztat, amelyet még Aquila János festett meg 1383 és 1392 között a bántornyai Szűz Mária-templomban. A templombelső Szent László freskóciklusának egyik jelenetében látható a váradi Szűz Mária-székesegyház a két nyugati tornyával, valamint egy különálló nagytoronnyal, mely Cesare Porta és Georg Hoefnagel rajzain is feltűnik. A kápolnakoszorúk helyett a székesegyház régi félköríves szentélye rajzolódik ki, ami még a Báthori András idején megkezdett stádiumot tükrözi vissza.⁴⁰³

Az építkezések 1390-től vettek nagyobb lendületet, amely Cudar János püspöknek, valamint Luxemburgi Zsigmond és Mária királyné hatalmi reprezentációjának tulajdonítható. Május 20-án került felállításra Szent László váradi lovas szobra, és ettől kezdve látványosan is

³⁹⁹ MISKOLCZY 1609. 89–95.

⁴⁰⁰ Kérdéses, hogy később átszállították-e a Szent Erzsébet-kápolnába. Azonban a rejtélyt minden bizonnyal megoldaná a kisebbik Szűz Mária társaskáptalan főoltára alatt talált csontok vizsgálata. BALOGH 1982. 36.

⁴⁰¹ „altare vero sancti Dominici, situ min alia Capella nova instituit Dominicus episcopus, qui ibidem est sepultus. BUNYITAY 1886. 74.

⁴⁰² MISKOLCZY 1609. 91.

⁴⁰³ MADAS–HORVÁTH. 2008. 67.

pártfogásába vette az uralkodó az építkezéseket. Habár az ünnepséget követően – itineráriuma tanúsága szerint – Zsigmond hosszú ideig nem kereste fel Szent László városát,⁴⁰⁴ vélhetően püspökeivel felügyeltethette az építkezéseket. Hogy ez időben pontosan milyen munkálatok folytak, arra a Nagyváradi Vár- és Várostörténeti Múzeum kőtárában található töredékek adnak választ. A szentély közelében végzett régészeti feltárások során felszínre került gótikus bordaívek valamikor az 1390-es években készülhettek, tehát ekkor fejeződhetett be a szentélykoszorú, illetve a Szent László-kápolna boltozása, ám ez nem azt jelenti, hogy az munkálatok ekkor véglegesen be is fejeződtek. Ugyanakkor az építkezések előrehaladtát jól mutatja, hogy az 1395-ben elhunyt Mária királynét már Szent László sírja mellett, tehát a szent király új kápolnájában helyezték örök nyugalomra. Valamint az is számottevő, hogy kápolna és annak környezete már alkalmas volt arra, hogy az uralkodó különböző misealapítványokat tegyen felesége sírjánál, és azokat maradéktalanul el is végezzék.

Mária halálát követően Zsigmond egyre inkább donátorként tűnt fel a váradi építkezések hátterében. Több jel is arra mutat, hogy a királyi adományok az építkezések, de különösképp a szentély gyors befejezését szolgálták. Zsigmond vállalkozását IX. Bonifác pápa is támogatta. 1391-től az uralkodó számos búcsúengedélyt kért a pápától a székesegyház, valamint a püspök joghatósága alá tartozó plébániák számára, amelyek vélhetően az építkezések anyagi bázisát szolgálhatták. E tekintetben Zsigmond atyja, IV. Károly német-római császár példáját követhette, aki nagyobb részt szintén a Szentatya által engedélyezett búcsúkból, alkalmasint pedig zarándokok kegyes adományaiból támogatta a Szent Vitus-székesegyház építkezéseit.⁴⁰⁵ Zsigmond esetében ez a századfordulótól vált látványossá, amikor számos *supplicatió*t nyújtott be a pápához, kifejezetten az építkezések előmozdítása végett. Az uralkodó vállalkozását a pápa is szorgalmazta, hiszen sorozatosan adományozott jelentősebb búcsúengedélyeket a váradi székesegyház felkeresők számára. 1400. május 11-én búcsút engedélyezett azok számára, akik az általa megjelölt ünnepek egyikén, valamint a szent király és a székesegyház felszentelésének napján Szent László nyughelyét felkeresik.⁴⁰⁶ Május 25-én újfent búcsút engedélyezett azon hívők számára, akik a szent király sírja mellett található Szűz Mária

⁴⁰⁴ ENGEL–C. TÓTH 2005. 62–84

⁴⁰⁵ CROSSLEY 2000. 99–172; OTAVSKÝ 2006. 387.; CROSSLEY–OPAČIĆ 2005. 59–73.

⁴⁰⁶ „ecclesia Waradiensis, in qua ut asseritur, corpus sancti Ladislai regis venerabiliter requiescit a Christifidelibus congruis honoribus frequentur [...] de omnipotentis Dei misericordia et beatum Pteri et Pauli apostolorum eius auctoritate confisi omnibus vere penitentibus et confessis qui in nativitatibus ac sancti Ladislai [...] ac Dedicacionis eiusdem ecclesie festivitibus et celebritate Omnium Sanctorum nec non per ipsarum Nativitatis ac sancti Ladislai festivitatum octavas ac per sex dies [...] festivitatem Penthecostes immediate sequentes predictam ecclesiam devote visitaverint annuatim et ad conservationem huiusmodi manus porrexerint adiutrices, singulis videlicet festivitatum et celebritatis septem annos et totidem quadragenas, octavarum vero et dex dierum predictorum deibus [...] centum dies de iniunctis eis penitentiis misericorditer relaxamus.” MON. VAT I/4 207.

főoltárát felkeresik.⁴⁰⁷ Október 1-én a püspökség joghatósága alá tartozó Szent Péter és Pál plébánia templomát tüntette ki ugyanazon búcsúengedéllyel, amelyet a Szűz Mária-székesegyház is kapott.⁴⁰⁸ December 5-én pedig ugyancsak búcsút engedélyezett azok számára, kik a váradi székesegyház Tízezer vértanú-oltárát felkeresik.⁴⁰⁹ 1401. augusztus 5-én ugyancsak búcsút engedélyezett a székesegyházat felkeresők számára.⁴¹⁰ Majd augusztus 25-én pedig oly engedéllyel tüntette ki a váradi egyházat, amellyel a velencei Szent Márk-székesegyház valamint az Assissibeli Santa Maria degli Angeli-templom is rendelkezett.⁴¹¹ Zsigmond folyamodványai és a pápa búcsúengedélyei pezsdítően hathattak a munkálatokra, hiszen Bonifác 1402. december 12-i levelében, amelyben Petrus Nicolaus kerepesi plébánosnak adományozta a Szűz Mária-székesegyház Szent Demeter-kápolnájának javadalmát már *novo sanctuarioként* írt a szentélykoszorúról,⁴¹² amiből vélhetően a szentély építésének előrehaladtára következtethetünk. Miután 1406-ban Zsigmond kinyilvánította akaratát, miszerint a váradi székesegyházban kívánja megjelölni végső nyughelyét, nyilvánvalóvá vált, hogy az uralkodó saját sírkápolnáját is fel kívánja építeni. A sírhelyét feltételezhetően a kórus és a szent király kápolnája között jelölte meg, ahol 1407-ben saját költségére ünnepélyes liturgiát is elrendelt.⁴¹³

A székesegyház feltárt maradványai alapján a szentély kereszthajó közbeiktatásával csatlakozott a hosszház oldalfalaihoz. Takács Imre véleménye szerint a korábbi ismeretlen kiterjedésű szentélyt minden dimenziójában felülmúlta a kívülről köréje vont új kórus. Ám

⁴⁰⁷ „altare maius Beate Marie Virginis situ min corpore ecclesia Waradeinsis, prope sepulchrum sancti Ladislai regis a Christifidelibus congruis honoribus frequentetur [...] de omnipotentis Dei misericordia et beatorum Pter et Pauli apostolorum eius auctoritate confisi omnibus vere penitentibus et confessis qui [...] prefatum altare devote visitaverint annuatim singulis videlicet festivitatum et et celebritatis quinque annos et totidem quadragenas octavarum vero ex sex dierum predictorum deibus [...] centum dies de iniunctis eis penitentiis misericorditer relaxamus” MON. VAT I/4 214.

⁴⁰⁸ „parochialis ecclesia sanctorum Petri et Pauli apostolorum in Czekeltelek Waradiensis diocesos, congruis honoribus frequentetur et etiam conservetur [...] de omnipotentis Dei misericordia et b. Petri et Pauli apostolorum eius auctoritate confisi omnibus vere penitentibus et confessis, qui ac apostolorum Petri et Pauli predictorum nec non Dedicacionis eiusdem ecclesiam festivatibus ecclesiam ipsam devote visitaverint annuatim, et ad conservationem huiusmodi manus porrexerint adiutrices, singulis videlicet festivitatum et celebritatis tres annos et totidem quadragenas osctavarum vero et sex dierum predictorum deibus quadraginta dies de iniunctis eis penitentiis misericorditer relaxamus” MON. VAT I/4 232.

⁴⁰⁹ „altare sanctorum Milium Millitum situm in ecclesia Waradiensis reparatione indigere noscatur non modicum sumptuosa nos cupientes ut dictum altare a Christifidelibus congruis honoribus omnibus vere penitentibus et confessis qui ac sanctorum Millium Militum predictorum et dicti altaris Dedicacionis festivatibus et prefatum altare devote visitaverint annuatim et ad reparationem et conervationem predictas manus aduitrices porrexerint ut prefertur singulis videlicet et celebratis septem annos et totidem quadragenas octavarum vero et sex dierum predictorum diebus centum dies de iniunctis eis penitentiis misericorditer relaxamus.” MON. VAT I/4 283.

⁴¹⁰ MON. VAT I/4. 365.

⁴¹¹ MON. VAT I/4. 376.

⁴¹² „capella sancti Demetrii martiris, sita in novo sanctuario ecclesie Waradiensis” MON. VAT I/4. 477.

⁴¹³ FEDELES 2012. 172.

mindenképpen megfontolandó az a feltevés miszerint a szentélyfej helyén talált alapozási tömbök és belsőpillérek nem a sugárkapolna-falak hordozói voltak ellentétben Foerk Ernő alaprajzával.⁴¹⁴ Takács szerint a szentély által elfoglalt terület elérte az 50,⁴¹⁵ hosszúsága pedig a 80 métert.⁴¹⁶ Alaprajza a törtkő tömbökön nyugvó és a szentélyt övező kötegpillérekéből, a szentélykörüljáróból és a belőle nyíló poligonális záródású sugárkapolnából állt.

Habár a váradi székesegyház építőmestereit nem ismerjük név szerint, munkájukat pedig mára már több tonna föld takarja a régészeti ásatások alapján, valamint az alaprajzok tanúsága szerint annyi elmondható, hogy a Szűz Mária-székesegyház a prágai Szent Vítus-székesegyház mintáit követte. A források túlnyomó részt Báthori Andrásnak tulajdonítják a sugárkapolnák megépítését, ám a feltárások alkalmával felszínre került töredékek szerint a nagyobb munkák Futaki Demeter püspökségének, valamint Zsigmond uralkodásának első, illetve második évtizedeire datálhatók. A két székesegyház közti hasonlóság alighanem a Demeter püspök idején megélnékült magyar–cseh kapcsolatokkal hozható összefüggésbe. Az 1350-es évektől ugyanis a magyar udvar tagjai állandó vendégnek számítottak Prágában, Piast Erzsébet pedig onnan indult közös zarándokútra IV. Károllyal és feleségével, Schweidnitzi Anna királynéval Aachenbe.⁴¹⁷ Piast Erzsébet feltehetően személyesen is ismerhette Arras-i Mátyást, vagy utódját Peter Parlert a Szent Vítus építőmestereit, így vélhetően kegyeltje Futaki Demeter is, aki kellő mintát meríthetett a prágai építkezésekből. A két székesegyház párhuzamos építésének és a minták cserélődésének egyik ékes példája az 1373 körül készített prágai Szent György szobor, amelynek megrendelője, vélhetően Nagy Lajos magyar király volt. A műalkotást Lajos király a váradi királyszobrok mintájára a Kolozsvári-testvérekkel készítette el és IV. Károly német-római császárnak szánta ajándékkul. Az időpont igen beszédes, tudniillik ebben az évben folytak azok a tárgyalások, amelyek később Luxemburgi Zsigmond és Lajos király leánya, Mária eljegyzéséhez vezettek. A váradi királyszobrok a székesegyház előtt kaptak helyet, a prágai Szent György szobor a Szent Vítus-dóm szomszédságában került felállításra, mégpedig a Szent György-kolostor nyugati kapuja előtt.⁴¹⁸ E tekintetben nem elképzelhetetlen, hogy a váradi székesegyház építkezésein Futaki Demeter püspökségének idején Arras-i Mátyáshoz, vagy legalábbis Peter Parlerhez közeli cseh-német mester dolgozhatott, aki nem csupán hozta

⁴¹⁴ Foerk Erno hagyatéka. A–VI–3. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont. Művészettörténeti Intézet.

⁴¹⁵ TAKÁCS 1989. 44.

⁴¹⁶ A 2012-es ásatás nyomán, amelyről a Nagyvárad Vár és Múzeum régészei tájékoztattak. Lelőtelező szívességüket e helyen is köszönöm.

⁴¹⁷ PÓR 1901. 14.

⁴¹⁸ Kolowrat Erzsébet apátnő breviáriumának miniatúrája szerint. ÖNB Cod. 1939. fol. 206r.

a cseh mintákat, hanem ezeket Váradon alkalmazta is. Az építkezések végső fázisában cseh és német építőmesterek jelenlétét gyaníthatjuk, ám személyük ugyancsak ismeretlen.

A váradi székesegyház művészi kiképzése párhuzamosan haladt az építkezésekkel. A feltárt maradványok szerint az 1350-es években kezdték megmunkálni a faloszlopokat és azok lábazatát, majd az 1360-as években építhették be az új rózsablakot, amelyről Gyalókay Jenő 1913-as beszámolójából értesülhetünk: „csiszolt márványdarabok vörös, fehér és szürke színben: rózsablak küllője, mértmű töredéke, ajtóbellét, néhány igen gondos kivitelű darab.”⁴¹⁹ Üvegezéséről sajnos nem rendelkezünk információval. Ugyancsak a 14. század második felében származnak a pillérek rétegekövei, melyeken maradéktalanul kivehető az „N” kőfaragójelzés, amelyből arra következtethetünk, hogy budai vár István-tornyán dolgozó mesterek munkálkodhattak a váradi székesegyházon is.⁴²⁰ A Zsigmond-korban a bazilika díszítése tovább folytatódott. Az 1400-as évek elején kerültek helyükre az új ablakkeretek, s ekkor kezdődött meg a kápolnakoszorú kifestése, illetve a kápolnák szoborcsoportjainak elkészítése. A székesegyház freskóiról szinte semmilyen információnk nincs, azonban 1881-ben előkerült egy falképtöredék a délnyugati torony ásatása során. A falkép kiterjedése ismeretlen, nem lehet behatározni, hogy az egész hajóra vagy legalább az egyik kiskápolnára kiterjedő freskósorozat maradványa-e. Azonban annyi elmondható, hogy freskó stílusát tekintve vélhetően egy firenzei hatás alatt dolgozó mester munkája lehet,⁴²¹ így feltételezhető, hogy Andrea Scolari püspöksége alatt készülhetett.

1883-ban került elő egy 65 cm magasságú királyszobor, amely ikonográfiai szempontból minden kétséget kizáróan Szent Lászlót ábrázolhatta.⁴²² A szobor frontális beállítású, viselete erősen kidomborodó mellű lentner, ami csípőnél beszűkül, alatta pedig sodronying látható. A derékvonal alatt széles, mélyített tükrű tagokból álló díszöv helyezkedik el. Bal karján páncélzat és vaskesztyű, a lábazatot vértzet burkolja. A vállakon zsinórral összefogott palást van. A királyszobor balkezevel egy hajlított kettőskeresztes tárcsapajzsra támaszkodik.⁴²³ A szobor feje roncsolódott, vélhetően a torzót nem a bontásnál, hanem ezt megelőzőleg, a 16. században törhették össze János Zsigmond fejedelemségének idején. A szobor stílusát tekintve rokoni kapcsolatot mutat a budai Szent Zsigmond-prépostság mellett felszínre került Zsigmond-kori

⁴¹⁹ GYALÓKAY 1913. 59.

⁴²⁰ VÁRNAI 1955, 325–362.; HORLER 1955, 373–385.

⁴²¹ PROKOP 1974. 77–89.; PROKOP 1975. 330.

⁴²² 2018-ig a Nagyváradi Vár és Múzeum tulajdonában volt. 2018 júniusában azonban átszállították a bukaresti Román Nemzeti Múzeumba.

⁴²³ CSEMEGI 1948. 189–205. TÖRÖK 1981. 220.

szobortöredékekkel. Feltételezhető, hogy alkotójuk, vagy a műhelyük dolgozott a váradi Szent László szobron is. A szobor legközelebbi analógiái Andrea Scolari pecsétjén, illetve Kolozsvári Tamás garamszentbenedeki-oltárkép Zsigmond-képmásán, valamint a csetneki Szent László freskón láthatók. Ám különös hasonlóságot mutat még a prágai Szent Vencel-kápolna Szent Vencel faszobrával is, amely mind stílusában, mind pedig beállításában párhuzamba állítható a váradi Szent László szoborral. Habár más, ehhez fogható szoborlelet nem került elő a székesegyház ásatásai során gyanítható, hogy több ilyen alkotás díszíthette a dóm kápolnáit. Miskolczy beszámolója alapján Szent Imrének, illetve a négy evangélistának volt egy-egy talán azonos méretű szobra, mely Szent László-kápolnájának kapuját díszítette. Azonban ezek még nem kerültek elő.⁴²⁴

A székesegyház építésében és befejezésében a legnagyobb szerep kétségtelenül Zsigmondnak jutott, aki 1407. július 13-án a már teljes terjedelmében és pompájában álló székesegyházat elbűvölő és pompás alkotásnak nevezte, mely kétségtelenül az is lehetett. Várad Szűz Mária egyháza Zsigmond uralkodása alatt nemcsak országosan, de még európai szinten is számontartott zarándokközponttá vált, amelyet, ahogy IV. Jenő pápa 1434-ban kiadott búcsúengedélye is mondja, a zarándokok sokasága látogatott.⁴²⁵

Relikviák

A szentek tiszteletének már az ókortól kezdve központi alkotóelemét képezte a földi maradványaik, illetve másodlagos relikviáik (*brandeum*) megőrzése.⁴²⁶ Szent László szentté avatását (1192) követően a lovagkirály testét a padlóba süllyesztett sírjából felemelték (*elevatio*), majd a szertartás alatt a testről leválasztották a fej- és karerlikviáit. Ezután maradványait drága damasztiszövetbe csomagolták és ezüst koporsóba fektették, amit később egy márványszarkofágba helyeztek.⁴²⁷ Erekllyei a 13. századtól kerültek tiszteletének középpontjába, és idővel oly nagy szerepet tulajdonítottak nekik, hogy gyakran még az igazságszolgáltatás eszközeiként is felhasználták azokat.⁴²⁸ 1241-ben a tatárok ostrom alá vették Váradot. Miután betörték a várba, feldúlták a Szűz Mária-székesegyházat, s bűnös lábukkal széttaposták a szentek relikviáit.⁴²⁹ Szent László erekllyei azonban csodával határos

⁴²⁴ BALOGH 1982. 279.

⁴²⁵ LUKCSICS II. 333. sz.

⁴²⁶ FEDELES 2015. 39–41.

⁴²⁷ TÖRÖK 1980. 135–159.

⁴²⁸ REGESTRUM VARADIENSE. 346–347.

⁴²⁹ „sanctorum sepulchra totaliter everterunt et pedibus sceleratis reliquias calcaverunt” SRH I. 394.; PODHRADCZYK 1836. 34.

módon megmenekültek. Koronával ékesített büszkje a 13. század folyamán mindvégig a székesegyházban volt, amelyről a különböző eskütételek és istenítételek is tanúskodnak. A lovagkirály ereklyéinek kultusza Nagy Lajos király uralkodásának idején kezdett ismét felvirágozni. Lajos donátori tevékenységének köszönhetően készült el Szent László első váradi hermája, amely csakhamar a legendák középpontjába került.⁴³⁰ Am a Lajos-kori fejereklyetartó mellett Szent Lászlónak számos más relikviája is volt. A váradi káptalan statútumai szerint a Szűz Mária-dómban őrizték a szent király karrelikviáit (*ad utrumque manum sancti regis*) és szemfedőjét (*orarium*),⁴³¹ amelyek a fejereklye mellett ugyancsak nyilvános tiszteletnek örvendtek. Csakhogy 1403 körül súlyos tragédia sújtotta az ereklyéket és a díszes ereklyetartókat. A katedrális püspöki sekrestyében, ahol a Szent László ereklyéit őrizték egy égve felejtett gyertya miatt tűz támadt és a lángok elpusztították a relikviatartókat és a brandeumokat.

Szent László ereklyéi a 13. századtól kezdve különösen fontos szerepet játszottak az Árpádok hatalmi reprezentációjában⁴³² valamint a helyi igazságszolgáltatásban. Relikviái közül leginkább a szent király koponyaereklyéje tűnt ki, amelyet a szentté avatás alkalmával a két karereklyével egyetemben leválasztottak testéről és díszes ereklyetartóba, vagy thékába helyeztek. E thékát a források tanúsága szerint a váradi Szűz Mária-katedrális sekrestyében őrizték, és az *ostensio* idején szent király kápolnájában állították ki. Habár vannak olyan elméletek, amelyek ekkor már valamiféle aranyozott büszjt meglétét sejtetik,⁴³³ a korabeli források ezt nem támasztják alá. Szent László koponyarelikviáját az oklevelek leggyakrabban *Sanctissimus Caput Beatissimi Regis Ladislaiként* említik, azonban ebből még nem következtethetünk egy Árpád-kori herma meglétére. A tatárjárást követően Lodomér váradi püspök ugyancsak ekképp utalt rá, amikor összehívta jobbágysait és a lovagkirály koponyájára feleskette őket, hogy vallják meg, hogy az általa felsorolt földek a püspököt vagy a káptalant illetik.⁴³⁴ A 14. század folyamán az ereklyék tisztelete jelentősen felerősödött, ami elsősorban az Anjou-dinasztia hatalmi reprezentációjának tulajdonítható.⁴³⁵ Károly Róbert (1308–1342) és Nagy Lajos (1342–1382) királyok regnálása alatt a lovagkirály kultusza egy olyan fejlődésen ment keresztül, ami idővel Szent László nemzeti patrónussá válásához vezetett. Az 1340-es

⁴³⁰ NÉVTELEN SZERZŐ. 50.

⁴³¹ BATHYÁNY 1827. 254.; FEDELES 2012. 169.

⁴³² KLANICZAY 2000. 240–266.

⁴³³ LÁSZLÓ 1993. 12.

⁴³⁴ „Super Sanctissimum Caput beatissimi Regis Ladislai Domini nostri in terris et Patroni in coelis exegit a praedictis innibus corporaliter sacramentum.” FEJÉR V/2. 142.

⁴³⁵ NAGY 2014, 583–591.

évektől Lajos király hatalmi reprezentációja által a szent kultusza, de különösképp Szent László relikviái hatalmas népszerűségnek örvendtek. Lajos királlyá koronázását követően maga is Váradra zarándokolt, hogy felkeresse a szent király nyughelyét. Gyanítható, hogy a király ekkor adhatott megrendelést az első aranyozott fejereklyetartó, valamint a karereklyetartók elkészítésére. Az új herma csakhamar a legendák középpontjába került. A Névtelen Minorita krónikája szerint 1345-ben Lajos király tatár harcai során a relikviárium egy alkalommal eltűnt a sekrestyéből, s csupán néhány nap múlva találtak rá úgy átizzadva, mintha élne. Az egyik öreg tatár fogoly elbeszélése szerint a székelyeket és a magyarokat a szent király és Szűz Mária segítette győzelemre.⁴³⁶ Az ereklyék iránti érdeklődést, és a hívek számának megnövekedését mi sem mutatja jobban, mint hogy Bátori András püspökségének idején, 1342-1345 között⁴³⁷ szükségessé vált a váradi Szűz Mária-székesegyház bővítése, hogy a templom alkalmas legyen a nagyobb tömegek fogadására is.⁴³⁸ Ugyanakkor Lajos király Nyugat-Európában is terjeszteni kezdte a három magyar királyszent kultuszát. 1357-ben kápolnát alapított az aacheni Münsterben, ahová Henrik pilisi apáttal megküldte Szent István, Szent László és Szent Imre monstranciáját egy-egy ereklyével.⁴³⁹ Vélhetően ezt megelőzően kerülhetett sor a szent sírjának felnyitására is, ahonnan további csontdarabokat emelhettek ki. Így gyanítható, hogy innen kerülhetett elő egy eddig ismeretlen brandeum, a szent király szemfedője (*orarium*), amelynek nyilvános tiszteletéről a káptalani statútumok is megemlékeznek.⁴⁴⁰

Lajos halálát követően leánya, Mária királynő (1382–1387) és férje Luxemburgi Zsigmond (1387–1437) vették pártfogásukba Szent László kultuszát. Vélhetően ők voltak a donátorai annak a hatalmas és impozáns lovas szobornak, amelyet még 1390-ben Cudar János püspök rendelt meg a Kolozsvári-testvérektől.⁴⁴¹ A szobor ünnepélyes felavatását követően a királyi pár különböző privilégiumokkal és birtokadományokkal látta el a püspökséget. Több jel is arra mutat, hogy e kiváltságok, illetve birtokadományok mindenekelőtt a katedrális gyors befejezését szolgálták.⁴⁴² Ugyanakkor a szent királyok ereklyéinek szerepe is megnövekedett, hiszen a király mellett az ország főurai, valamint a kisebb lázadó csoportok is használni kezdték

⁴³⁶ NÉVTELEN SZERZŐ. 50.

⁴³⁷ „tandem fecit eam [Ecclesiam Cathedralem] amplioem in longitudine Andreas episcopus et multipliciter decoravit novimissis vero diebus idem anno domini millesimo tricesimo XL-mo secundo inchoavit aliam Ecclesiam, quae priorem sua magnitudine circumcinxit et pulchritudine exsuperat, et consummavit omnes cellas circa chorum praeter testudines.” BATTHYÁNY 1827. 344.; BUNYITAY 1883. 178.

⁴³⁸ TAKÁCS 1989. 19–39.; GYALÓKAY 1913. 1–28.

⁴³⁹ TÖMÖRY 1931. 8–9.

⁴⁴⁰ FEDELES 2012. 165.

⁴⁴¹ SCHEIDUS 1804. 89. l.

⁴⁴² ENGEL–C. TÓTH 2005. 63; KERESZTÚRY II. 193–194.

őket hatalmi törekvéseik legitimálásához. Ékes példája ennek az 1386. évi országgyűlés, amikor is az országnagyok Fehérváron gyűltek össze és Szent István ünnepének nyolcadán ujjukat az államalapító szent király fejereklyéjére téve megfogadták, hogy megszüntetik maguk között az egyenetlenkedést, és közös akarattal együtt fognak munkálkodni az ország jóléte érdekében.⁴⁴³ Ezzel egyidejűleg Szent László relikviái is a főúri reprezentáció eszközévé váltak. 1397-től a királyi hatalomba vetett bizalom fokozatosan megrendülni látszott. Zsigmond királlyá koronázást követően folyamatosan növelte a cseh és lengyel hívei befolyását a magyar udvarban.⁴⁴⁴ Kanizsai János esztergomi érsek a magyar főurak és köznemesség hagyományos idegenellenes hangulatát elég hatásos eszköznek ítélte meg szándékai megvalósítására. Lényegében az ő szavait ismételhette meg Szécsényi Simon is, aki 1401. április 28-án a főurak fegyveres csoportjának élén azt követelte Zsigmondtól, hogy távolítsa el az országból idegen híveit.⁴⁴⁵ Tekintettel arra, hogy a király nem volt hajlandó megválni kegyeltjeitől, Kanizsai és Szécsényi Visegrádon helyezte őrizetbe, majd később Garai Miklósról és Jánosra bízta, akik Siklóson rendeztek be számára szállást, ahol szabadon érintkezhetett híveivel. Az ország lassan két pártra szakadt, és az ellentét olyannyira elmélyült a király és Kanizsai János között, hogy a királyellenes liga bárói megfogadták, hogy Zsigmondot nem tekintik többé királyuknak, és helyébe Durazzói Károly fiát, Lászlót választják meg. Zsigmond 1406. augusztus 1-én Garai Miklósnak és János számára kiadott oklevelében a következőképpen emlékezett meg erről az eseményről:

„Midőn azonban a Cseh Királyságban testvérünk, a nagy uralkodó, Vencel Úr megsegítésén fáradoztunk bizonyos főpapok, bárók és előkelők, a Magyar Királyságunk nagyobbik része, bűnös tervben bizakodva összeesküvést szőtt felségünk gyalázatára és Váradon egybegyűltek és személyesen is esküt tettek Szent László fejére (super capite sancti regis Ladislai), s az volt a szándékuk, hogy megfosztanak bennünket Magyarország (...) uralmától, és kiűznek bennünket.”⁴⁴⁶

Az oklevél tanúsága szerint Szent László büszkje különösen alkalmasnak bizonyult Kanizsai János királyellenes agitációjához, és ehhez vélhetően más szentek relikviáit is felhasználták. Zsigmond 1406. március 29-én Stiborici Stibornak adott adományleveléből kitűnik, hogy Ludányi Tamás egri püspök⁴⁴⁷ valamint Debrői István az egri vár parancsnoka az ország több pontján kibontva hordozták és a körmenetre egybegyűlt népet nem csak a szentek

⁴⁴³ BÓNIS 1972. 33; LAUSCHMANN 1998. 339.

⁴⁴⁴ MÁLYUSZ 1984. 14–56.

⁴⁴⁵ MÁLYUSZ 1984. 49.

⁴⁴⁶ KRISTÓ 1992. 261.

⁴⁴⁷ CAMERALIA I. 117, 129, 555–556. sz.; EUBEL 1913–1978. I, 78, 454.; SUGÁR 1984. 135–140, 145–147; FÜGEDI 1965. 489.; ENGEL I. 68–69, 74. FEDELES 2018. 117.

ereklyéire, de még Nápolyi László zászlaira is feleskették. Zsigmond vonatkozó oklevele a következőképpen emlékezik meg az eseményekről:

„Abban az időben, amikor az országlakosaink közül sokan az aljasság mocskába merülve [...] és az arcátlanság szellemétől vezetve lázadásra vetemedtek, megpróbálták szembefordulni kegyes akaratunkkal, és álnok tanácskozásba fogtak hogyan taszítsák el maguktól jogos és természetes urukat. Ekképpen fondorkodtak, s egyezkedtek arról, hogyan válasszanak más királyt és felségsértő akarattal a néhai Durazzói Károly fia, László személye mellett döntöttek, akinek zászlaját az ország több pontján kibontották országlakosainkat pusztulásba sodorva. Ami pedig méginkább kárhozatos bűn a káptalani és templomi helyeken a körmenetre összesereglett népet arra kényszerítették, hogy az ereklyéken kívül az említett zászlóinknak is tisztelettel adózzanak.”⁴⁴⁸

Szent László váradi ereklyéinek sorsát illetően a döntő változás a lázadás leverése után következett be. 1403. október 8-án Zsigmond és Garai Miklós nádor a vérontás elkerülése végett általános amnesztiát biztosított a hűségre visszatérő főurak számára.⁴⁴⁹ De voltak olyan főméltóságok, mint például Ludányi Tamás püspök és hívei, akik nem kértek a király kegyelméből, s az ország keleti részein továbbra is Nápolyi László zászlait hordozták körbe.⁴⁵⁰ Emiatt Zsigmond, amit az általános amnesztiával nem tudott elérni, azt személyesen jelenlétével kívánta biztosítani. 1406. október 12-én az uralkodó hosszú idő után felkereste Váradot, ahol nem csupán ajándékaival fejezte ki kegyességét, hanem azzal is, hogy leendő nyughelyét a szent király sírja mellett jelölte meg.⁴⁵¹ Zsigmond látogatása során – a káptalan beszámolója szerint – egy korábban égve felejtett gyertya miatt a sekrestye leégett, és a benne található kincseket, okleveleket, egyházi kellékeket, valamint Szent László brandeumait, s ereklyetartóit a tűz elpusztította, de egy isteni csoda folytán a szent csontjait a lángok érintetlenül hagyták. E tragédiáról Zsigmond 1406. október 19-én keltezett oklevelében is beszámolt:

„Így tehát, mivel nemcsak a szóban forgó váradi egyházzal történhet meg, hanem úgyszólván mindenki mást, egyháziakat és világiakat egyaránt érhet az idők folyamán kár és veszteség, kivált pedig, hogy ismeretünk ne maradjon rejtve, jusson tudomására az összes bárónak és főpapoknak alattvalóinknak és sok külföldivel egyetemben, hogy néhány évvel ezelőtt ugyanennek a váradi székesegyháznak a sekrestyéjében, illetve annak őrzőhelyén, ahol a dicsőséges László király tiszteletre méltó ereklyéit az egyház kincseivel, tudniillik keresztekkel, kelyhekkel, arany és ezüst ereklyetartókkal, könyvekkel, képekkel, drágakövekkel és oltári díszekkel, miseruhákkal és ékszerekkel együtt elhelyezték, s ahol az említett káptalannak az adományokról, szabadságokról, javadalmakról, mentességekről és jogairól kibocsájtott privilégiumait a legbiztonságosabb helyre letéve őrizték, egy váratlan eset, tudniillik a sekrestyében égve felejtett gyertya miatt a ruhanemük és fatáblák lángot fogtak, s végül hatalmas tűz keletkezett, és valamennyi itt tárolt, felsorolt kincssel egyházi készlettel és értékkel együtt a mondott kiváltságlevelek és írásos emlékek – méltán idézik fel a meghallgatáson – elégték és hamuvá lettek: mert minden ingóságot, amit erejével megtalált a falánk tűz, el is nyelt. Egyvalamit mégis – az igen dicső király érdemeinek tulajdonítandó – a szentség erénye miatt elhagyni kényszerült. Csakugyan egyedülálló csoda, és mindenki számára bámulatos újság, aminek mindenki, minden században emlékezetesnek kell maradnia: a sekrestyében a tűz alattomos növekedéssel elharapózott, anélkül, hogy bárki is tudott volna róla, bizonyos éghető tárgyakat pusztított, a legszentebb király fejének és ereklyéinek tartóját felolvasztotta, mégis elvesztette természetének sajátosságát, hogy tulajdon erejét meghazudtolva nemcsak az elégéstől kímélte meg sértetlenül az

⁴⁴⁸ KRISTÓ 1992. 248–249.

⁴⁴⁹ MNL OL DL 8900.

⁴⁵⁰ FEDELES 2009. 1–4, 117–118.

⁴⁵¹ KERNY 2006. 475.

ereklyét, hanem messze elkerülve még csak füsttel sem illette, érintetlenül hagyta, ahogy egykor Mózesnek a lángoló csipkebokor, mintegy megtisztítva Isten műve által – aki nem csak önmagában, hanem az ő szentjeiben is csodálatos módon működik –, a halandó szemet előtt el nem égve jelent meg.⁴⁵²

Az oklevél tanúsága szerint a sekrestyében egy égve felejtett gyertya miatt a miseruhák lángra kaptak, a tűz pedig felemésztette a székesegyház kincseit és megolvasztotta a szent király ereklyetartóit. Ám egy egyedülálló csodának, valamint a szent király érdemeinek és szentség erényének köszönhetően a tűz épp úgy elveszítette sajátosságát a szent csontjaival szemben, mint egykoron Mózesrel szemben. A Zsigmond által közreadott történet jelentősége nem csupán abban rejlik, hogy beszámolt arról, hogy az ereklyetartók elpusztultak, hanem abban is, hogy ez az egyetlen fennmaradt korabeli Szent László csoda, amelyre a király több ízben is utalt. A tűzben elpusztult első és másodlagos ereklyékről nem rendelkezünk bővebb leírással. Feltételezhető, hogy a katedrális sekrestyéjét sújtó tűzben valamennyi ereklyetartó és másodlagos ereklye a lángok martalékává vált. Így könnyen lehet, hogy Szent László szemfedője is elpusztult a Lajos-kori hermával és karereklyetartókkal együtt. Hogy a brandeumok közül mi vesztett még oda a lángokban arról nem számolnak be a forrásaink. Azonban néhány búcsúengedély azt a benyomást kelti, hogy Zsigmond a hermához hasonlóan pótolta a veszteségeket, vélhetően ekkor készülhettek el az új ereklyetartók, valamint Szent László különböző brandeumai is visszanyerhették régi fényüket. Ezekről a későbbi inventáriumok tanúskodnak. Egy 1557-ben keltezett leltár szerint Szent László hermája akkoriban a tiszteletére szentelt kápolnában állt.⁴⁵³ Ekkor feljegyezték, hogy a szent fejereklyetartóján eredetileg korona és drágakőfüzér volt, a nyakáról pedig egy aranylánc lógott, amelyen egy kis ereklyét tartalmazó tok volt. A szent király kézmutatóit hasonlóan a hermához aranyozott ezüsből készült tárgyként írták le, melyből arra következtethetünk, hogy kidolgozásukban és stílusukban hasonlóak lehettek ahhoz. Az egyik kézmutatót négy aranygyűrű díszítette, s ezekben egy zafir és két smaragd drágakő volt. A másíkról úgy tartották, hogy az talán nem is Szent László királyé, hanem Szent Istváné volt. Ennek hüvelykujján smaragdköves aranygyűrűt találtak.⁴⁵⁴ Emellett egy különös tárgy is feljegyzésre került, amely nem volt más, mint a szent király csatabárdja, amelyet mindvégig a sekrestyében őriztek. Miután az ereklyék katalógusát elkészítették, átszállították azokat Gyulafehérvárra. Azonban 1565. májusában a kálvinisták betörték a várba és elpusztították az ereklyét. A csodával határos módon a szent király büszkje ismét megmenekült és visszakerült Váradra. Ám nem sokkal később, 1565. június 22-én a protestánsok a váradi katedrális is megtámadták, ahol

⁴⁵² GYÖRFFY 1977. 67.

⁴⁵³ KARÁCSONYI 1926. 58.

⁴⁵⁴ KARÁCSONYI 1926, 59.

hatalmas pusztítást vittek véghez. Csákányokkal és baltákkal verték szét az oltárokat, mi több még Szent László sírját sem kímélték. A források eltérően nyilatkoznak arról, hogy a szent sírját kifosztották-e. Annyi azonban bizonyos, hogy János Zsigmond fejedelem személyesen akadályozta meg a szent király sírjának szétrombolását.⁴⁵⁵ Különösen érdekes adalék, hogy ekkor tűnt fel először egy addig ismeretlen brandeum, Szent László sisakja, amelyet később Munkácson őriztek.⁴⁵⁶

1597-ben megtörtént a püspökség restaurációja. Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem Náprági Demetert nevezte ki erdélyi püspökké, ám a frissen megválasztott főpap Vitéz Mihály vajda betörései miatt 1600. május 18-án összeíratta majd pedig elszállította a székesegyház kincseit. Náprági által készített inventáriumban a következő tételek szerepeltek: Szent László hermája ezüsből az ő ereklyéivel és négy aranyos virágú ezüstkoronájával. Ezt követte néhány templomi felszerelés. Majd a szent király ezüstkürtje, és egy aranyozott ezüstszarv. Miután az összeírás megtörtént a főpap feljegyeztette: „*Mindezeket a főtisztelendő püspök biztosabb helyre vitte el a közelgő háború veszedelme miatt*”.⁴⁵⁷ Ekkor Náprági az ereklyékkel Prágába utazott, ahol cseh ötvösmesterekkel restauráltatta Szent László relikviáriumát. A koronán található virágokat kiegészítette tízre, s emellé még készíttetett tíz kisebbet. A hiányzó drágaköveket cseh csiszolt üveggel pótolta, a korona belsejébe pedig a következő feliratot vésette: „*In honorem S. Ladislai Regis Hung[ariae]. Demetrius Napragi Ep[iscopu]s et Cancell. Transyl. Renovavit Pragae. Anno MDC.*” Náprági a szent király ereklyéit és a felújított büsztöt bemutatta II. Rudolf császárnak, ám ezt követően már nem térhetett vissza Erdélybe, ugyanis a püspök meglehetősen lojális volt a császárhoz, emiatt pedig száműzték hazájából. Rudolf császár kárpótlásul a váradi főpapot pozsonyi préposttá nevezte ki, ahová a néhai püspök személyes tárgyaival együtt magával vitte a relikviákat. Így került feljegyzésre a prépostság 1605. március 15-én készült összeírásában Szent László hermája, valamint az aranyozott ezüstszarv, mellyel a király a háború idején magához hívta hű embereit.⁴⁵⁸ Csakhogy az ereklyék nem voltak sokáig Pozsonyban, ugyanis Rudolf 1607. április 10-én győri püspökké nevezte ki Náprágit.⁴⁵⁹ Ezért a pozsonyi inventáriumban az ereklyék mellé csakhamar

⁴⁵⁵ Vannak arra utaló nyomok, hogy a szent sírját a támadás előtt felnyitották, majd a csontokat elrejtették a Királyfia bástyában és ennek következtében ezek megmenekültek, a protestánsok által felprédált sír pedig Luxemburgi Zsigmondé lehetett. BALOGH 1982. 40.

⁴⁵⁶ Szent László sisakja a beszámolók szerint pamuttal volt bélelve, belül pedig arany díszítése volt. KOMÁROMY 1891. 736–750.

⁴⁵⁷ IPOLYI 1863. 10–21.

⁴⁵⁸ „Item caput S. Ladislai Regis argentus deauratus cum corona regali salua et integra decem lapidibus maioribus et decem minoribus exornata, cum theca sua. Item cornu argenteum deauratum, quo utebatur praedictus rex tempore belli. PÓR 1885. 774.

⁴⁵⁹ RIMELY 1880, 240.; BÉKEFI 1892, 19–20.; BUNYITAY 1935, 57–58.; MERÉNYI-METZGER 2002. 177.

bejegyezték, hogy „ezeket Naprágyi Főtisztelendő elvitte”. Ami a későbbi idők inventáriumából kirajzolódik, az az, hogy Szent László ereklyéi közt a következőket tarthatjuk számon: elsődleges ereklyéi közé sorolhatjuk a hermát, amelyen eredetileg, vélhetően a készítésétől fogva egy aranylánc volt, s melyen egy kisebb ereklyetartó függött, továbbá idesorolhatjuk, Szent László karereklyéjét, vagy mutatóját négy aranygyűrűvel, amelyekbe egy zafírt és két smaragdot foglaltak. A brandeumok közé tartozott a szent kürtje, kétélű csatabárdja, amelyet eredetileg a székesegyház sekrestyéjében őriztek, valamint a szent király szemfedője. Ez utóbbiak közé tartozhatott még az a sisak is, amelyet a szent király sírjának feltörése után találtak, majd később Munkács várában őriztek. A felsorolt első- és másodlagos relikviák közül – a sisak kivételével – valamennyi ereklye érintett lehetett az 1403 és 1406 közé tehető tragédiában, és természetesen még mások is, azonban a fennmaradt dokumentumok csupán ezekről adnak számot. A későbbi inventáriumokban megjelenő karereklye minden bizonnyal a hermával azonos időben készülhetett. Az, hogy a brandeumokat, milyen mértékben érte kár, arról csak feltételezéseink vannak. A kürtöt, a csatabárdot, valamint a szemfedőt nem említik a forrásaink, pusztán csak annyit tudunk róluk, hogy mindegyiket a sekrestyében őrizték. Elképzelhető, hogy e három ereklye is megsemmisült a tűzben, és ezeket is Zsigmond király pótolta. Annyi azonban bizonyos, hogy a kürt és a láncon függő ereklyetartó a herma tartozékát képezte, és ezekkel együtt mutatták fel a zarándokoknak. Azt, hogy 1412-re elkészült-e az új ereklyetartó nem tudjuk. Annyi azonban biztos, hogy a kérdéses évben II. Ulászló lengyel király Zsigmonddal együtt zarándokolt el Váradra Szent László sírjához, ahol tizenöt napot töltöttek és zarándokút emlékére a székesegyház egy relikviadarabot adományozott Ulászlónak, amelynek őrzésére a lengyel király később egy saját fejereklyetartót készíttetett.⁴⁶⁰ A későbbi időszakból mindössze egy búcsúengedély ismert, amelyben Szent László ereklyéire utalhatnak. IV. Jenő pápa 1433. január 21-én kelt bullájában búcsút engedélyezett mindazok számára, akik Szent László ünnepén a szent király ereklyéinek felmutatásakor (*ostendatur*) felkeresik a székesegyházat.⁴⁶¹ Ahogy a későbbi iratokból láthatjuk a sekrestye nem csupán az ereklyék őrzésére volt hivatott, hanem ez volt az ostensio pontos helyszíne is az 1443-as földrengésig.⁴⁶²

⁴⁶⁰ „feria quinta Wladislaus rex Polonie limina sancti Wladislai Hungarie regis, cuius corpus in Varadino requiescit, honoraturus pedibus iter conficiebat, Sigismundi rege Hungarie eum equestri itinere precedentente. Quindecim diebus reges ambo apud Varadinum morati Pascha.” DLUGOSS 1711, 326.; KARÁCSONYI 1926, 65.

⁴⁶¹ „supplicationem Sigismundi imperatoris concedit indulgentiam ecclesiam Wararadiensem in festo S. Ladislai regis, quando corpus eiusdem Sancti ostendatur, visitantibus.” LUKCSICS I. 333. sz.

⁴⁶² FEDELES 2012. 173.

A Zsigmond-kori herma

A váradi székesegyház sűjtő tüzeset után készült el az az impozáns Szent László herma, amelyet ma a győri székesegyház Héderváry-kápolnájában őriznek. Noha sem a keletkezésének idejét, sem pedig a készítő személyét nem ismerjük, annyit biztosan tudunk, hogy a Zsigmond-kor terméke, továbbá, hogy a készítése mögött Zsigmond donátori tevékenységét valószínűsíthetjük. Az elmúlt két évszázad folyamán számos elmélet született a herma készítését érintő kérdésekre. Elsőként Ipolyi Arnold vizsgálta meg a tárgyat, aki a következő konzekvenciákat vont le. Szent László Zsigmond-kori hermája elsősorban olyan műalkotásokkal rokonítható, mint például Nagy Károly aacheni, Szent Dénes párizsi, Szent Zsigmond prágai, és polki hermája. Ám Ipolyi szerint egy valamiben mégis élesen elhatárolható a felsorolt ereklyetartóktól, az pedig nem más, mint a filigrán zománctechnika, amely Szent László hermáját jellemzi. Ipolyi megállapítása szerint e technika rendkívül elterjedt volt az udvarban, és számos analógiáját láthatjuk az esztergomi székesegyház kincstárában. Részben emiatt, részben pedig a kidolgozása folytán a kortárs külföldi szakértők úgy vélték, hogy a sodronyzománc technika a magyar ötvösség kizárólagos sajátossága volt. Ipolyi azonban, készítésének helyét, és idejét nem tudta megállapítani, de a szent király profiljával kapcsolatban hangsúlyozta, hogy a műkincs alapvetően német igényeket tükröz, utalva ezzel Zsigmond hatalmi reprezentációjára és az ő donátori tevékenységére.⁴⁶³

E gondolatmenet mentén haladt tovább Horváth Henrik is, ám ő a Zsigmond-képmások tekintetében vizsgálta a hermát. Az általa feltárt ábrázolások alapján, arra a következtetésre jutott, hogy herma és a király arcvonásai közt olyan nagyfokú a hasonlóság, hogy szinte lehetetlen megállapítani azt, hogy a király igazította-e a saját profilját a díszes ereklyetartóhoz vagy a Kolozsvári-testvérek rekonstruálták Zsigmond arcvonásai nyomán a szent király hermáját.⁴⁶⁴ A műreket szintén a Kolozsvári testvérek munkájának tulajdonította Divald Kornél. Alapvető információkkal nem gyarapította az ismereteinket, azonban a hermáról úgy vélte, hogy Kolozsvári testvérek korábbi munkájukat, Szent László váradi lovas szobrát vették alapul megalkotásához. Véleménye szerint műhelyük már a 14. század vége óta használta a sodronyzománc technikát.⁴⁶⁵

Marosi Ernő az előzőektől merőben eltérő álláspontra jutott. A lovagkirály hermájával kapcsolatban igen találóan úgy fogalmazott, hogy az elevenség esztétikájának egyik

⁴⁶³ IPOLYI 1868. 67–127.

⁴⁶⁴ HORVÁTH 1937. 38–59.

⁴⁶⁵ DIVALD 1927. 34–67.

legmagasabb rendű bizonyítéka.⁴⁶⁶ Marosi szerint a műtárgy valamikor az 1420-as években készülhetett, amit egy egymást keresztező tendenciákból adódó hálóval indokolt: 1.) a herma elképzeltetlen a budai szobrok ismerete nélkül, 2.) illeszkedik a sodronyzománc *inkunábulumai* közé, mint például az 1425-ben Frigyes meisseni örgrófnak adományozott kard hüvelye. Ezen összefüggések nyomán elvetette a herma helyi eredetét és készítésének helyét a budai udvar ötvöscéhei közt jelölte meg. Majd kiemelte az ereklyetartó úgymond franciás vonásait és hasonlóságát Szent Lajos fejereklyetartójával, illetve az *email de plique* technikájában gyökeredző sodronyzománc technikát. Emellett felvetette annak lehetőségét, hogy a mű elkészítése kapcsolatot mutat a Zsigmond által Párizsból Budára rendelt ötvösmesterek munkáival. Nézete szerint habár Zsigmond 1420-ban elhagyta Budát, a francia műhelyek tovább működtek, s továbbra is az ország luxusipari forrását és normáját jelentették.⁴⁶⁷

A sodronyzománc Zsigmond-kori megjelenéséről Kiss Etele értekezett részletesebben. A technika megjelenését a szoros itáliai-magyar kapcsolatoknak, a 15. századi egyetemjárásnak, a Scolari-családnak és Ozorai Pipo működésének tulajdonította.⁴⁶⁸ Megállapításai nyomán Prajda Katalin vetette fel annak lehetőségét, hogy a herma megrendelésében különösen nagy szerepet játszhattak Andrea Scolari váradi püspök kapcsolatai az észak-itáliai kereskedőkkel, valamint ötvösműhelyekkel.⁴⁶⁹

Noha a herma készítésével kapcsolatban valamennyi fent említett elméletnek komoly realitása van, azonban néhány adalékkal mégis ki kell egészíteni azokat. A sodronyzománc technikája már Nagy Lajos király uralkodásának idején is ismert volt a hazai ötvösműhelyek számára, amelyről a korunkra maradt kelyhek is árulkodnak. A technika itáliai, de leginkább velencei közvetítéssel érkezett hazánkba.⁴⁷⁰ A Nagy Lajos korabeli udvari műhelyek a király halálával nem szűntek meg, a céhek továbbra is az udvari, valamint az egyházi igényeket szolgálták, néhol az egyházi kultusz, néhol pedig egy-egy szent oltárának ápolása mellett csoportosultak.⁴⁷¹ A századfordulótól a budai ötvöscéh által használt sodronyzománc technika világhírűvé vált.⁴⁷² Munkájuk minőségét a Budai Jogkönyv is szavatoalta, hiszen a 99.

⁴⁶⁶ MAROSI 2001. 6-14.

⁴⁶⁷ MAROSI 2006. 35.

⁴⁶⁸ KISS 2006. 179–283.

⁴⁶⁹ PRAJDA 2012. 147–166.; PRAJDA 2013b. 248–250.; PRAJDA 2016. 195–220.; PRAJDA 2013a. 21–32.

⁴⁷⁰ CSÁNYI 1930. 301–310.

⁴⁷¹ ELEKES 1940. 42.

⁴⁷² GEREVICH 1945. 335–378.

szakaszban előírta, hogy céhmesterek hetenként kötelesek ellenőrizni a tagok munkáját.⁴⁷³ Valószínűsíthető, hogy a budai céh készíthette el azt a kardot (*Kurschwert*) és sodronyzománc hüvelyét, amelyet Zsigmond 1425. augusztus 1-én Harcias Frigyes szász választófejedelemnek adományozott.⁴⁷⁴ Sőt, a 1430-as években szintén Budán készülhetett Szent Dorottya fejereklyetartója, amelyre a Frigyes kardján található szőlőmotívum azonossága enged következtetni. Az ereklyetartóban megtalálható a szent állkapcsa, valamint a koponyacsont egy darabja. Emellett Szent Tamás, Szent Bálint, Szent Márta, Szent Skolasztika, Szent Lőrincz és Szent Lázár egy kisebb ereklyéje. Illetve II. Pius pápa csodás *Agnus Dei* ostyája, amely vélhetően a későbbiekben kerülhetett a díszes ereklyetartóba. A szent fejereklyetartója jelenleg Boroszlóban található, feltételezhető, hogy Zsigmond adományozta a városnak, hiszen a huszita háborúk kapcsán sokszor támaszkodott Boroszlóra.⁴⁷⁵ Minden bizonnyal a budai céh számára nem jelenthetett nagy gondot egy-egy impozáns herma elkészítése, hiszen az ehhez hasonló fejereklyetartók gyakorta szerepeltek Zsigmond ajándéklistáin.⁴⁷⁶

A budai vár néhai ötvös utcáját már az Anjou-korban is magyar és itáliai mesterek műhelyei tarkították, a Zsigmond-korban pedig francia ötvösökkel bővült az udvar.⁴⁷⁷ Így aligha lehet kétségünk afelől, hogy a Szent László herma elkészítéséhez ne lett volna meg a megfelelő szakmai potenciál. Ám az, hogy pontosan mikor keletkezhetett tárgy további kérdéseket vet fel. A herma elkészítésének idejét vélhetőleg 1427 és 1437 közé tehetjük, ugyanis a Lajos-kori herma 15. század eleji pusztulását követően nem ismerünk egyetlen forrást sem, amelyben Szent László fejére tett esküre köteleztek volna bárkit is. Ezen adatok hiánya egyúttal a herma hiányára enged következtetni. Még Borbála királyné esetében is az látható, hogy Zsigmond Szent László sírjánál teteti le vele a hűségesküt (1419).⁴⁷⁸ Horváth Henrik elméletéből kiindulva, amely szerint a herma Zsigmond kriptoportróját rejti, elkészítésének idejét megközelítőleg Kolozsvári Tamás Kálvária oltárképének készítési, valamint a Castello della Mantaban (1433 k.) által megfestett Hősök sorozata Julius Caesar alakjának keletkezési idejéhez igazíthatjuk. E képek már közelebb állnak a herma stílusához, azonban a valódi

⁴⁷³ BUDA VÁROS JOGKÖNYVE I.; 367.; ZOLNAY 1969. 38.

⁴⁷⁴ Mihalik Sándor szerint a kardon található egy futó farkas céh jegy, amelyből arra következtethetünk, hogy egy Budán dolgozó kassai mester készíthette. MIHALIK 1912. 315.; MIHALIK 1958. 71–106.; MIHALIK 1964. 42.; ASCHBACH III. 455.

⁴⁷⁵ KOVÁCS 1964. 20.

⁴⁷⁶ HORVÁTH 1937. 187.

⁴⁷⁷ ZSO V. 1661.; CSERNUS 1995. 103–140.

⁴⁷⁸ WENCZEL 1863. 282.

bizonyoságot valahol Sienában kell keresnünk, ahol az uralkodó 1432 júliusa és 1433 áprilisa között tartózkodott.⁴⁷⁹

Zsigmond, ahogy Európa más városaiban, úgy Sienában is igyekezett maga köré gyűjteni tehetséges kortárs tudósokat, művészeket és mestereket, akik rendre követték őt budai udvarába. Nem volt ez másképp a tehetséges Mariano di Jacopoval (ismertebb nevén: Taccola) sem, aki ekkoriban még csupán a sienai Domus Sapientiae kamarása volt. Az elsősorban mérnöki tervekkel, és gépezetekkel foglalkozó Taccola Zsigmondban épp olyan eszményi uralkodót látott, mint egykoron Dante Alighieri VII. Henrikben,⁴⁸⁰ vagy Francesco Petrarca IV. Károlyban. Így nem véletlen, hogy 1432. november 18-án, az uralkodó elé terjesztette szándékát annak érdekében, hogy Zsigmond familiárisa lehessen.⁴⁸¹ Taccola pályája Zsigmond mellett gyorsan ívelt felfelé. Az uralkodónak tett szolgálataiért 1433. szeptember 24-én Zsigmond *comes palatinus* címmel tüntette ki.⁴⁸² Ezért Taccola hálából *De ingeneis* című kéziratának III. és IV. könyvét a császárnak ajánlotta.⁴⁸³ E könyvek számos technikai újítást tartalmaznak, azonban Zsigmond reprezentációjának szempontjából négy különösen érdekes tollrajzot kell kiemelnünk. Az első Szent György harca a sárkánnyal (vol. IV. fol. 76r). Itt a megalomártír alakjában Zsigmond rejtett portréja ismerhető fel. A jelenetsor pedig egy allegorikus utalás a király Sárkányos Társaságára. A második kép Szent Dorottyát (*Sancta Dorothea*) és a kis Krisztust ábrázolja. Mellettük balra pedig a következő felirat olvasható, amelyet a szenten keresztül juttat kifejezésre:

„Érted felséges fejedelmemért, Zsigmond, mindenkor felséges római királyért, kérem a mindenható Istent és az Atya Igéjét, aki által mindenek teremtettek, hogy őrizzen téged a hitben, hosszú egészségben és szeretetben, hogy harcolhass ellenségeink ellen és ellenük győzelmet arathassál és megszerezhess az egész világ koronáját, és a végső napon vigyen be téged az örök életre. Ámen. Fenségednek mindig ajánlom Ser Mariano di Jacopot, a sienai Domus Sapientiae kamarását, aki ezt a könyvet szerezte és engem lerajzolt. És őt udvari familiárisaidnak egyikévé méltóztattál tenni, és kiváltságleveled erejével őt megerősítetted, mint a vízi építkezések mesterét. Az ő szándéka pedig az, hogy magyarországi birtokaidon lakjék és ott végezze be napjait, és felügyeljen minden vízi építkezésre, és a kódexekben neked Magyarország királyának és a te elődeidnek minden tettét és viselt dolgát leírja, ahogyan csak tudja, bármely helyről összegyűjtse az említett kódexekben a lapszélén lerajzolja, és minialja a jeleneteket.”⁴⁸⁴

⁴⁷⁹ ENGEL–C. TÓTH 2005. 127.; E. KOVÁCS 2014. 12–240.

⁴⁸⁰ VESZPRÉMY 1987. 216–220.; HORVÁTH 2017. 135–139.

⁴⁸¹ RI. XI. Nr. 9307.

⁴⁸² RI. XII. Nr. 9678.

⁴⁸³ „In dei nomine amen anno MCCCCXXX. tempore adventus principis Sigismundi regis romanorum se(m)per augusti. Hic liber continet in se multas questiones apositas mihi per stren(u)issimum principem ac invictissimum romanorum regum dominum donimum Sigismundum favente de spe(c)tans ipsum diadematis imperii coroneatum quas quidem questiones habentes in se cum corcino mensuras cospicio et ubi ingenium capacitatis mentis mee ingnoraret ab eo sisto increpari atque semper docieri in rebus mihi deficientibus et in omnibus aliis ponderibus et mensuris et cum omni debita reverentia petitur a me M. indulgentia quod parcendum mihi sit si autem esse(m) nimis audaciam in superdictis et singulis omnibus.” PRAGER–SCAGLIA 1972. Fol. 27r.

⁴⁸⁴ „Pro te Sirenisimo principe Sicismundo romanorum rege semper augusto rogo deum omnipotentem Et verbum patris per quem omnia facta sunt. te conservet in fide sanitate longeva atque karitate ut pugnare possis contra hostes

A harmadik ábrázolás Zsigmond profilja oldalnézetből, amely a könyv borítóján kapott helyet. A negyedik képen pedig a császár egészalakos képe (vol. III. fol. 27v) látható. Taccola páncélban, karddal és pajzzsal a kezében ábrázolta az uralkodót, ahogy éppen egy vicsorgó oroszlán farkára tapos. Az oroszlán itt Firenzét, vagy Csehországot szimbolizálja. Mindkét lehetőség adott. Ahogy Taccola írta, akkoriban Siena és Firenze rossz szomszédokként viselkedtek (*Senenses et Florentini mala viciniam paragebant*). Csehországgal kapcsolatban pedig a huszita felkelés kontextusában értelmezhető a vicsorgó kétfarkú oroszlán. Vélhetően emiatt is kerülhetett Zsigmond alakja fölé Krisztus profilja, ami egy felhőben jelenik meg. Taccola pedig a következő sorokat adta a szájába: „*Oltalmazd juhaimat, akik közül téged védelmezővé választottalak*” (*defende oves meas ex quibus te costudem elegi*). Ám visszatérve Zsigmond arcvonásaira látható, hogy Taccola az idős királyt örökítette meg. Jellegzetes kettéfésült szakállát a szokottnál dúsabban ábrázolta, szemei dülledek, tekintete komor. Fején kucsmát visel, felette pedig a magyar Szent Koronára emlékeztető diadém látható, amelyen négy virágdísz vonalai rajzolódnak ki. Így valószínűleg az akkoriban négy aranyos virággal díszített Zsigmond-kori Szent László herma stílusjegyei körvonalazódnak rajta. Taccola a herma készítésében játszott szerepe források hiányában sajnos nem állapítható meg. Azonban nem szabad megfeledkezni arról, hogy „*sienai Archimedesként*” emlegetett mester a kor vízműinek szakértője volt. Vélhetően, ahogy maga is írta, Budára utazott az uralkodóval, és elképzelhető, hogy ő maga fejezte be, vagy éppen tökéletesítette a Hartmann-féle vízrendszert.⁴⁸⁵ Habár budai működéséről további információ nem áll rendelkezésre, feltételezhető, hogy az udvarban töltött ideje alatt az uralkodóról készített rajzai alapozták meg a herma stílusát, és ikonográfiáját.

Az úgynevezett „*trencségi herma*”, avagy Szent László elveszett hermája

Az úgynevezett „*trencségi herma*” 1813-ban került a trencségi városházáról a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe. A hermát akkoriban „*Trencségi Csák Máté protomájaként*” azonosították, azonban 1915-ben Ernyey József a fejereklyetartóban Szent László egy elveszett

nostros ac de ipsis victoriam reportare possis atque accipere imperii coronam totius mundi. Et fine seculi productat te ad vitam eternam. Amen. Maestati sacre tue Ser Marianum Iacobi camerarium Domus Sapientie de Senis qui libellum hunc composuit et me designavit semper recomando. Et ipsum in familiarem unum ex illis vestre curie dignemini recipere ac ingeniorum super aquis magistrum approbare autoritate vestri privilegi cuius ententio est in partibus vestris Ungarie habitare et ibidem dies suos finire. Et in omnibus aquarum edifitiis attendere et in condicibus omnia facta et gesta per vos reges Ungarie et antecessores vestros descibere iusta suum posse de quolibet loco recoligere. Et in dictis codicibus in principio marginis designare ac miniari storias”. PRAGER–GUSTINA 1972. Fol. 69r.

⁴⁸⁵ BALOGH 1961. 16-26.

büszjtjét vélte felfedezni, amelyet még 1403-ban Stibor vajda rabolt el Esztergomból. Ernyey nézete szerint a relikviárium eredetileg Szent Zsigmond ereklyéinek tárolására készült, amely Nagy Lajos ajándéka lett volna III. (Nagy) Kázmér lengyel királynak, aki ekkoriban súlyos lovasbalesetet szenvedett. Tekintettel arra, hogy a lengyel uralkodót balesetét követően súlyos láz gyötörte, Lajos király Szent Zsigmond váradi ereklyével kívánta enyhíteni Kázmér fájdalmait. Mivel a lengyel király 1370. november 5-én elhunyt, a herma Demeter esztergomi érsekhez került, aki Szent László alsó állkapocscsontját helyezte el benne,⁴⁸⁶ és Esztergomba vitte.⁴⁸⁷ Habár Ernyey végkövetkeztetése, jelesül hogy a Nemzeti Múzeum gyűjteményében található fejereklyetartó azonos lenne a Stibor vajda által elrabolt esztergomi hermával igaz, eredetét illetően okfejtése már kevésbé verifikálható. Ugyanis az általa említett Szent Zsigmond-oltár, valamint a burgundi szent király ereklyéi csupán a Zsigmond-korban tűnnek fel a huszita veszély miatt.⁴⁸⁸ Így a relikviárium bizonyosan eredetileg is Szent László alsó állkapocscsontjának tárolására készült.

A herma története valamikor az 1350-es években kezdődik. 1357-ben Piast Erzsébet IV. Károly német-római császárral és feleségével, Schweidnitzi Annával Aachenbe zárandokolt (1357), ahol a királyné és fia Lajos király magyar kápolnát alapított az aacheni Münster mellett. E kápolnát tíz évvel később Nagy Lajos király Szent István, Szent Imre, valamint Szent László ereklyéivel, illetve egyéb kincsekkel gazdagon megajándékozta.⁴⁸⁹ Vélhetően az alapítást követően nyithatták fel Szent László sírját, melyből különböző ereklyéket emeltek ki, majd szállítottak Aachenbe. Feltételezhető, hogy ekkor választhatták le László király alsó állkapocscsontját a koponyáról, s ennek tárolására készülhetett a királyi udvarban, Budán a trencsényi herma, amely Demeter érsek⁴⁹⁰ birtokába került. Nyilvános tiszteletéről nem szólnak a források, így feltételezhető, hogy Demeter az esztergomi érsekség kincstárában tartotta. A herma legközelebb Kanizsai János érseksége alatt került a figyelem középpontjába. Miután Kanizsai és Zsigmond között viszály támadt, az esztergomi érsek Szent László ereklyéit használta fel királyellenes agitációjához. Így történhetett meg, hogy 1403 januárjában a királyellenes liga tagjai Váradon gyülekezve Szent László fejereklyéjére esküdve fogadták meg, hogy Zsigmondot nem tekintik többé királyuknak és helyébe Nápolyi Lászlót segítik

⁴⁸⁶ FEJÉR IX./4. 91.

⁴⁸⁷ ERNYEY 1927. 206–222.

⁴⁸⁸ „Postea anno Christi 1424 Sigismundus Romanus rex et Hungariae filius eius [sc. Caroli] ob Hussitarum metum in Hungariam in civitatem Baradiensem deferri fecit, ubi ipse Imperator postea sepultus est.” LEIDINGER 1915 IV. 200.; HORVÁTH 2016. 44.; HORVÁTH 2017. 135.

⁴⁸⁹ MNL OL DL 36 460.; PÓR 1901. 1–14.; KLANICZAY 2000. 272–273.

⁴⁹⁰ MNL OL DL 25 148; MNL OL DF 286 409.

trónra. Ezt követően Kanizsai visszatért Esztergomba, majd székvárosát hátrahagyva, a szent ereklyék kíséretében Zárába utazott, hogy fogadja az ellenkirályt. A királyhű bárók értesítették Zsigmondot, hogy azonnali hatállyal térjen vissza Csehországból. Eközben Garai Miklós és János Stiborici Stiborral egyetemben a király mellé állt. Míg az uralkodó király távol volt Stibor szövetséget kötött Péter nyitrai püspökkel, valamint Hinkó zobori apáttal, hogy tartsák féken a felvidéket, különösképp Bebek Detrét, aki 1403-ban február 10-én szövetséget kötött Zsigmond ellenségével Jodokkal.⁴⁹¹ A királyhű bárók azonnal összeszedték minden erejüket, és hihetetlen gyorsasággal támadásba lendültek. Stibor vajda Garai Jánossal végig vonult a Vág-völgyén és elfoglalták Jókő, Krakovány, és Korompa várát.⁴⁹² Majd egyesülve Szaniszló és Garai Miklós nádor csapataival elfoglalták Győrt,⁴⁹³ Pápóc mellett pedig szétverték Nápolyi László híveit. A királyhű liga bárói nemsokára Szántai Lack Jakab csapataival kiegészülve tovább haladtak, bevették Komáromot, Székesfehérvárt és Budát. Zsigmond Szent Jakab éjjelén, július 24-én érkezett meg Pozsonyba, ahol fogadta a Garai testvérpár és Stibor hűségesküjét, majd Budára mentek.⁴⁹⁴

Augusztus 5-én Kanizsai valamint Acciajuoli bíboros és pápai legátus jobb híján egy ideiglenes koronával királlyá koronázta Nápolyi Lászlót.⁴⁹⁵ Az Esztergomból sietve távozó Kanizsai érsek számára csupán egy fejdísz volt elérhető, amely alkalmas volt arra, hogy a Nápolyi fejére helyezze, ez pedig lehetett más, mint a „trencsényi herma” diadémja. A királlyá koronázások történetéből ismert egy hasonló aktus. 1440. július 17-én Szécsi Dénes Szent István-hermájának fejdíszét használta arra, hogy megkoronázza I. Ulászló magyar királyt, hiszen a Szent Koronát korábban Kottanner Jánosné elraboltatta Visegrádról és Erszébet királyné kezére juttatta.⁴⁹⁶ Így feltételezhető, hogy Kanizsai János is arra kényszerült, hogy a kincstárában található Szent László-herma diadémét használja fel ideiglenes koronaként. Mivel a koronázási ceremónia illegitim volt – ugyanis a koronázás nem Fehérváron történt, a ceremóniához pedig nem Szent István koronáját használták – Zsigmond nem volt rest ezt gyakran kihangsúlyozni. Egyes okleveleiben e koronát hamis és illetlen koronának (*falsa et inepta corona*),⁴⁹⁷ más okleveleiben pedig ámitásra jó homlokpántnak (*cum quodam serto*

⁴⁹¹ FEJÉR X/4. 253.

⁴⁹² DVOŘÁKOVÁ 2009. 85.

⁴⁹³ DVOŘÁKOVÁ 2009. 86.

⁴⁹⁴ ENGEL–C. TÓTH 2005. 80.

⁴⁹⁵ DVOŘÁKOVÁ 2009. 87.

⁴⁹⁶ MOLLAY 1978. 5–80.

⁴⁹⁷ FEJÉR X/VIII. 469.

fictitio)⁴⁹⁸ titulálta. De akad olyan diploma is, amelyben valamiféle koronaszerűségnek nevezte, amely szerinte egyfajta bálványimádáshoz használatos homlokpánt csupán (*cum quodam sero idolstri effigiem corone habente*).⁴⁹⁹ Amikor Zsigmond tudomást szerzett László ellenkirállyá koronázásáról, kíséretével nyomban Visegrádra vonult, ahol hívei előtt fejére helyezte Szent István koronáját, ezzel reprezentálva, hogy ő a legitim uralkodó,⁵⁰⁰ majd Stibor vajdával, és Garai Miklóssal tovább vonult Esztergom alá. Stibor hősiességének köszönhetően szeptember 7-én⁵⁰¹ elfoglalták a várat⁵⁰² Az ostrom után az uralkodó Kanizsai vagyonának egy részét szétosztotta,⁵⁰³ magánvagyonának és az érsekség birtokainak kezelésével pedig Stibort bízta meg.⁵⁰⁴ Gyanítható, hogy ekkor kerülhetett Stiborhoz Szent László hermája, amit a vajda rögvest Beckó várába vitt. Helyi tiszteletéről nincs adatunk, azonban feltűnő, hogy Stibor ez idő tájt alapította meg Csejte Szent László templomát, majd Beckó vára mellett Szent István tiszteletére is kőtemplomot emelt. Rokona, Szaniszló pedig 1405-ben követte a vajda példáját és Zsolnaltván létesített egy parokiális templomot Szent László tiszteletére. 1424. július 10-én pedig ifjabb Stibor a csejte uradalomhoz tartozó Vagyócon engedélyezte egy kőtemplom felépítését, mellette pedig egy temető kialakítását, amelyet szintén Szent László titulusára szenteltek fel.⁵⁰⁵ A hermáról pedig néhány évvel később, ifjabb Stibor 1431-ben keltezett végrendeletében történt említés:

„Hasonlóképpen ezüst ereklyéinkről így rendelkezünk, Szent László aranyozott feje és a másik ereklye, az az ezüsből készült, aranyozott négyszögletes tábla, az egyik oldalán kristály és mindkét felől négy kő díszíti, valamint a másik, bibortokban levő aranyos ereklye, ez mind gyermekeink számára maradjon Beckó várában a két ezüst gyertyatartóval együtt.”⁵⁰⁶

Ifjabb Stibor halála után az ereklye továbbra is Beckó várában maradt, ám a vár 1437-ben a Bánffiak birtokába jutott. A 16. század folyamán a fejereklyetartóból eltűnt Szent László alsó állkapocscsontja, amely nem sokkal később Bolognában jelent meg. Vélhetően valaki

⁴⁹⁸ MNL OL DL 8904.

⁴⁹⁹ MNL OL DF 200 413.

⁵⁰⁰ ZsO II/1. 2636.

⁵⁰¹ ZsO II/1. 2602.

⁵⁰² „Ecclesia Strigoniensis fuit plures violenter capta et ab inimicis spoilata, maxime eo tempore, quo magnificus Stibirius Vaivoda Transsylvaniae castrum Strigoniense tenuit, quia tunc sacristia in nocte fuit confracta et multae res ecclesiasticae et privilegia ablata” KOLLÁNYI 1901. 71-106, 239-272.; „Stibor eques Polonus ac Transsylvaniae Vojvoda expilari fecit sacristiam venerabilis Capituli, ubi dip. omata ludibrio ventorum relicta, sacra vero supellectilia periere.” MÁTHES 1827. 30.

⁵⁰³ MNL OL DF 90 943.

⁵⁰⁴ FEJÉR X/4. 218.; ZsO II/1 2698.; C. TÓTH 2014. 3–23.

⁵⁰⁵ MNL OL DF 286 302.

⁵⁰⁶ „Item de reliquiis nostris argenteis sic committimus et volumus quod caput Sancti Regis Ladislai deauratum et reliquie nostre argentea deurate in parua tabula quadrangulari ab una parte cum cristallo et in qualibet parte quatuor lapillos habens et etiam reliquie nostre aurea in bursa purpurea et candelabra duo argenta quod remaneant pueris nostris in castro nostro Beczkow.” MNL OL DL 88 061.

kimentette az ereklyét a hermából, hiszen 1549-ben Szkhárosi Horvát András protestáns prédikátor Szent László ellenes versei felbuzdították a helyi lakosságot. Beckó várkapolnájának sorsa megelőzte a váradi tragédiát, ám a hermának nem esett bántódása. Az ereklye nélküli herma már ideje korán profanizálódott, és gyakran emlegették Stibor fejeként (*kopf des Stibor*), de még gyakrabban Csák Máté hermájaként. Megmenekülésével kapcsolatban Ernyey a következőképpen fogalmazott: „A profanizált herma mellől lassan elpusztultak a kincsek, kipusztult a második és harmadik örökös család is, de jó maga, mint kopott régiség megmaradt, a sikerült névváltoztatása megmentette a további veszedelemtől. Mert az ősi emlékből, Csák Máté, vagy Stibor vajda képében, ki kereste volna az egyházi emléket? Így mint profán emlék még valami nimbust is nyert.”⁵⁰⁷

Összefoglalva tehát a forrásokból megállapítható, hogy az 1403-ban bekövetkezett tüzeset követően a Lajos-kori herma mellett a két kézereklyetartó, és a szent király szemfedője is elpusztult. Azonban Zsigmond donatori tevékenységének tulajdonítható, hogy ezen ereklyetartókat még uralkodása alatt pótolták. Taccola rajzai alapján nagy valószínűséggel állítható, hogy a herma és tartozékai a kürt, a herma nyakába akasztható ereklyetartó 1430 és 1435 körül készülhetett Budán. A szent király csatabárdja is vélhetően ez idő tájt készült el, ám erről csupán a 16. századi inventáriumok tesznek említést. Ugyanakkor a Zsigmond-kor folyamán Szent Lászlónak létezett egy kevésbé ismert hermája is, amelyet ma a Nemzeti Múzeumban őriznek. Ezt a hermát az esztergomi érsekség kincstárában őrizték. A herma Kanizsai János érseksége alatt került a figyelem középpontjába, amikor az érsek és hívei elsősorban a királyellenes agitációjukhoz használták azt. Kanizsai vélhetően az esztergomi Szent László hermájának diadémját vitte Zárába, hogy megkoronázhassa Nápolyi László ellenkirályt. Az illegitim koronázási szertartást követően Zsigmond híveivel Visegrádra vonult és a nagyközönség előtt a fejére helyezte Szent István koronáját, ezzel reprezentálva saját legitimitását. Majd ezt követően a királyhű liga báróival Esztergomba vonult és bevette a várost. A hűtlenné vált érsek kincseinek kezelését Stiborra bízta, aki Szent László hermáját Beckó várába szállíttatta. Habár ennek nyilvános tisztelete nem dokumentált, azonban a relikvia gyaníthatóan erősítette Stibor uradalmában Szent László kultuszát, amely a patrocíniumok választásában is kifejezésre került. Stibor halálát követően a herma a várban maradt, ám a reformáció idejére lassan profanizálódott, és legtöbbször Stibor, vagy Csák Máté protomájaként emlegették, s vélhetőleg ennek köszönhetően vészelhette át a reformációt követő éveket.

⁵⁰⁷ ERNYEY 1927. 221.

Búcsúk és zarándoklatok

Minthogy Váradot a középkor legjelentősebb magyar kegyhelyei közt tartjuk számon, nem hagyhatjuk figyelmen kívül az építészet és zarándokforgalom kapcsolatát sem, melyet leginkább az új székesegyház szentélyszerkezetén figyelhetünk meg. A szentély körül létesített körüljárót (*deambulatorium*) a jeruzsálemi Szent Sír-templomban alkalmazták először, majd a 11. századtól kezdve az európai zarándoktemplomok egyik jellegzetes típusává vált. Ennek elsősorban praktikus okai voltak, ugyanis az egyre nagyobb méreteket öltő zarándokforgalom miatt, valamint a helyi klerikus közösség eltérő igényei végett szükséges volt egy megfelelő liturgikus tér kialakítása. A mellékhajók és a szentélykörüljáró a zarándoktömeg áramlását segítették, az oldalhajók feletti emelet pedig az ereklyékre, valamint az oltárra biztosított kiváló kilátást a peregrinusok számára. Ugyanakkor a klerikusok a szentélyben a zarándokoktól zavartalanul végezhatték az egyházi szertartásokat. A szentélyt körülvevő kápolnakoszorú különösen alkalmasnak bizonyult a különböző zarándokcsoportok önálló áhítatgyakorlatára is. Az Európában is igen nagy népszerűségnek örvendő templomtípus kiindulópontja Tours katedrális volt. A különösen impozáns méretű dongaboltozat, valamint a szentélykörüljárós, sugárkápolnás szerkezet ezt követően gyorsan népszerűvé vált. A legnagyobb ilyen zarándoktemplom Toulouseban épült fel. Ugyanakkor igen kedvelt volt a Loire-vidéken is. Suger apát a Szent Denis-székesegyház szentélyének kialakításakor ugyancsak e mintákat követte, így alkották meg a szentélykörüljárós, félkörívben elhelyezkedő kápolnakoszorút. A kápolnatereket pillérekkel választotta el egymástól, így tulajdonképpen a szentély is egy liturgikus teret képzett. A monumentális ablakok pedig kiváló megvilágítást biztosítottak a templom legfontosabb részének. Prágában szintén ezt az alaprajztípust valósították meg. Ezek alapján feltételezhető, hogy a váradi székesegyház szentélye a kor építészeti trendjén túl az egyre növekvő zarándokforgalommal is összefüggésbe hozható.⁵⁰⁸ Bátori András püspöksége alatt megkezdett váradi építkezések (1342) még elsősorban arra irányultak, hogy a székesegyház alapjaiban hosszanti irányban növeljék meg, azonban utóda, Futaki Demeter püspök már nem csupán a város szükségleteinek kívánta megfeleltetni Szent László templomát, hanem az ország különböző pontjairól érkező zarándokok és a helyi klerikusok igényeit is ki akarta elégíteni, ezért igazodva a nyugati zarándoktemplomok strukturális felépítéséhez hozzálátott a templom kiszélesítéséhez, valamint a kápolnakoszorú megépítéséhez.⁵⁰⁹ Demeter törekvései alighanem szerencsésen találkozhattak Luxemburgi Zsigmond igényeivel, aki

⁵⁰⁸ FEDELES 2012. 182.

⁵⁰⁹ SRH I. 205.

királlyá koronázását követően folytatta munkáját, és az ez idő tájt igencsak intenzívnek mondható cseh-magyar kapcsolatok révén a prágai Peter Parler műhelyének mesterei és segédjei közül néhányat egészen biztosan Váradra küldhetett, hogy segítsék az építkezéseket. Ennek tulajdoníthatóan a Szűz Mária-székesegyház mind alapjaiban, mind pedig felépítésében igen komoly hasonlóságot mutathatott a prágai Szent Vitus-katedrálissal. Ugyanakkor részben Demeter püspök szándékai, részben pedig a prágai előzmények⁵¹⁰ ösztönözhatték Zsigmondot arra, hogy Váradot hivatalosan is országos szintű zarándokhellyé, Szent László kultuszát pedig egyszer s mind szélesebb rétegek számára is elérhetővé tegye. E törekvéseit a szentszék is támogatta, hiszen 1390-től⁵¹¹ a pápák – vélhetően az uralkodó supplicatioinak eleget téve – különböző búcsúk elnyerésének lehetőségével támogatták terveit, amelyek nem csupán a katedrális építkezéseit lendítették előre, hanem az ország zarándokai számára is ösztönző erővel hatottak.⁵¹² 1400-tól a székesegyház már minden bizonnyal alkalmasnak bizonyult a nagyobb tömegek fogadására is, amelyről az ekkor elnyert búcsúengedélyek is tanúskodnak.⁵¹³ Gyaníthatóan különösen nagyszámú zarándokot vonzhattak a Váradon elnyerhető itáliai bazilikák búcsúi, mindenekelőtt a velencei Szent Márk-bazilika, illetve az Assisiben lévő Santa Maria degli Angeli (Portiuncula) kegyelmei, amelyet 1401. augusztus 25-én IX. Bonifác adományozott azon híveknek, akik Szent László ünnepén a szent király sírját felkeresik. Ugyanakkor a szentszék is számolt a jelentősen megnövekedett zarándokforgalommal, ezért a Szentatya egyúttal arra is engedélyt adott Lukács váradi püspöknek, hogy a székesegyház szokásos gyóntatóin felül további tizenkét időszakos gyóntatót is szolgálatba állíthasson.⁵¹⁴

⁵¹⁰ CROSSLEY–OPAČIĆ 2005. 59–73.

⁵¹¹ ZSO I. 1802.

⁵¹² SÜMEGI 1998. 101–153.

⁵¹³ MON. VAT I/4. 207, 214, 232, 283.

⁵¹⁴ „Cupientes igitur ut ecclesia Waradiensis in qua sicut accepimus corpus sancti Ladislai regis, diversis miraculis coruscans, requiescit, congruis honoribus frequentetur et etiam conservetur [...] omnibus vere penitentibus et confessis in Depositionis eiusdem sancti Ladislai festivitate ac etiam quatuor precedentibus et quatuor deibus eandem festivitatem immediate sequentibus ecclesiam ipsam devote visitaverint annuatim, ac ad huiusmodi conservationem manus porrexerint adiutrices illam indulgentiam et remissionem peccatorum auctoritate apostolica tenore presentium concedimus, quam Sancti Marci de Venetiis, Castellane diocesis, in festivitate Ascensionis domini nostri Jesus necnon beate Marie de Portiuncula alias dictam de Angelis extra muros Assisinas, ecclesias primo et secundo deibus mensis Augusti visitantes quomodolibet consequuntur. Et insuper ut fidelis ipsi ad eandem Waradiensem ecclesiam in festivitate et deibus predictis propterea confluentes pacem et salutem animarum, Deo propitio, uberius consequantur, et indulgentie huiusmodi melius participes esse possint, benignius agere volentes, venerabili fratri nostro Episcopo pro tempore existenti et dilectis filiis Capitulo eiusdem ecclesie Waradiensis ut duodecim presbyteros ydoneos, tam seculares quam religiosos annuatim eligere et deputare possint, qui omnium Christifidelium in festivitate et deibus predictis ad eandem Waradiensem ecclesiam causa huiusmodi indulgentie assequende confluentim confessiones audire et huiusmodi eorum confessionibus diligenter auditis eis auctoritate prefata a quibusque peccatis que ipsis confitentibus nisi talia forent propter que Sedes Apostolica esset merito consulenda iniuncta eis penitentia salutari, et aliis, que de iure fuerint iniugenda de absolutionis beneficio providere libere et licite valeant eadem auctoritate de specialis dono gratie tenore presentium indulgemus. MON. VAT. I/4. 367–368.

Az uralkodó reprezentációját követve időről időre a világi és egyházi főurak is búcsúengedélyért folyamodtak a székesegyházat felkeresők számára. E tekintetben leginkább Andrea Scolari váradi püspök, valamint Ozorai Pipo temesi bán tűntek ki. 1418. május 3-án Pipo folyamodott V. Márton pápához, hogy búcsú kiváltságot nyerjen azok számára, akik a váradi székesegyház Krisztus Teste-kápolnáját felkeresik, András püspök pedig 1419. augusztus 14-én folyamodott a Szentatyához, hogy engedjen búcsút azoknak, akik a székesegyházat felkeresik.⁵¹⁵ 1433-ban pedig Zsigmond használta ki római tartózkodása előnyeit és kérvényezett búcsút IV. Jenő pápától a váradi egyház számára, amire a pápa válaszul 1434. január 21-én búcsút engedélyezett azok számára, akik Szent László ünnepén a székesegyházat felkeresik akkor, amikor a szent király ereklyéit felmutatják.⁵¹⁶

A váradi peregrinációkat tekintve már a késő Árpád-kortól kezdve a királyi zarándoklatok minősültek a legplasztikusabbnak. A forrásokból ismert, hogy koronázásukat követően IV. László, és III. András is felkereste Szent László sírját, majd az őket követő Károly Róbert is felkereste a szent király sírját, ám ő jócskán koronázása után, 1326 novemberében zarándokolt el Váradra.⁵¹⁷ E kegyes hagyományt Lajos király is követte, aki koronázását követően 1342 júliusában zarándokolt el Szent László városába.⁵¹⁸ A Névtelen minorita krónikája szerint az uralkodó 1352-ben az orosz hadjáratáról hazatérve ismét Váradra utazott, ahol Szent László küszöbéhez járult, és ott alázatosan földre vetette magát, hogy hálát adjon a szent királynak, amiért kiragadta őt a halál torkából.⁵¹⁹ A trónon őt követő Zsigmond már nem követte elődei kegyes hagyományát, ám a zarándoklatok terén ő sem maradt el, mi több alkalommal is felkereste a várost. Az első jelentősebb zarándokútja 1390. szeptember 8-án Kisboldogasszony ünnepnapján történt, amikor feleségével, Mária királynéval, és az ország világi valamint egyházi főuraival egyetemben Váradra utazott Szent László grandiózus lovasszobrának felavatására. Majd legközelebb 1395-ben Mária királyné temetésén jelent meg a városban, ahol különböző misealapítványokat tett elhunyt felesége lelki üdvéért. Ezt követően

⁵¹⁵ LUKCSICS I. 199. sz.

⁵¹⁶ „indulgentiam ecclesiam Waradiensem in festo S. Ladislai regis, quando corpus eiusdem Sancti ostendatur, visitantibus” LUKCSICS II. 333. sz.

⁵¹⁷ „de visitatione sepulchri Beatissimi regis Ladislai” MNL OL DL 40 492.

⁵¹⁸ „ad solium regiminis hungarici, adepta nostra coronacione fuissemus sublimati, ad visitandumque sepulchrum sanctissimi regis Ladislai, a quo divinum auxilium summa cum fiducia quotidie prestolamur, cum fidelibus baronibus regni nostri decenti cum honore Waradinum accessissemus, licet etiam devocio nostra diuturna ad id nos coarctasset ut eidem ecclesie Waradiensi in qua ipse sanctissimus rex Ladislaus nutu divino variis coruscans miraculis feliciter requiescit” AO IV. 175.

⁵¹⁹ „inde veniens versus Waradinum, pro visitandi limina beati Regis Ladislai, circa cuius tumbam humiliter se ad terram prostravit, Deo et beato Ladislao gratias egit, qui ipsum de faucibus mortis eripiendo licet laboriose, tamen reduserat cum sospitate, ibidemque mansit tribus diebus, et ecclesiae beati Ladislai munificentia plura contulit.” PODHRADSKY 1836. 84.

az uralkodó hosszú ideig nem kereste fel Szent László városát. Legközelebb 1406. október 18-án zarándokolt Váradra, amely meglehetősen reprezentatív jellegű volt. A vonatkozó oklevél narrációja szerint Zsigmond éppen vadászatban kereste vigaszát (*quibusdam deibus in venationum Solatiis iocunde deductis*) Várad mellett, amikor is szíve gyümölcsöző indulatától hajtva úgy döntött, hogy felkeresi Szent László ereklyéit, hogy a szent király közbenjárása által az örök boldogság lehetőségét minél gyorsabban elnyerje, és szívének vágyát kifejezhesse, hogy halálát követően temetkezési helyét a szent király mellett kívánja megjelölni.⁵²⁰ Zsigmond beszámolójából fontos kiemelni a vadászat toposzát. Noha önmagában nem meglepő, és ismeretes tény, hogy a királyok egyik kedvelt időtöltése volt, mégis szembetűnő a hasonlóság a Képes Krónika legendás vadászjelenetével: „Ezután Bihar vármegyében a Körös folyó mellett vadászat közben talált egy helyet, ahol angyali intelemre elhatározta, hogy monostort épít Szűz Mária tiszteletére, s ezt a helyet Váradnak nevezte.”⁵²¹ Noha Zsigmond esetében teljesen új alapítással nem számolhatunk, a vadászat toposzának felemlegetése és a város felkeresése komoly utalásként értelmezhető a székesegyház legendás alapításának szempontjából. A látogatás reprezentatív mivoltát, és a szent király legendájával való párhuzamát még szemléletesebbé teszi az körülmény, hogy ez idő alatt a várad székesegyház püspöki széke betöltetlen volt.⁵²² Ennek következtében Zsigmondot a káptalan tagjai éppen úgy fogadták, mint hajdan Szent Lászlót. A városban töltött idő alatt az uralkodó a vallásos áhítat mellett helyrehozatta a székesegyházat ért károkat, amelyek az 1403-as sekrestyét, és a főoltárt sújtó tűzvészből eredtek, valamint gazdagon megajándékozta a templomot. Mindemellett megerősítette a székesegyház Szent Lászlótól elnyert birtokait és privilégiumait, emellett pedig új adományokkal is gazdagította a káptalan territóriumát.

A következő években Zsigmond még inkább igyekezett Váradot személyes jelenlétével kitüntetni. A lublói békét (1412)⁵²³ követően II. Ulászló lengyel király Zsigmonddal karöltve magyarországi körutazásba kezdtek, amelynek fénypontját egyebek mellett a budai úrnapi ünnepség jelentette. Az országjárás során a két uralkodó többek közt Kassa, és Várad városát is felkereste. Jan Długosz krónikájából ismert, hogy 1412. április 14-én a két uralkodó Szent

⁵²⁰ FEJÉR X/4. 518.

⁵²¹ Figyelemre méltó az idézett folytatása is, miszerint „László király gyarapodott lelki javakban, és virtusról virtusra haladt: nemcsak Magyarországon, de a kereszténység minden országában elterjedt kellemes illata. Ezért a római császár halála után a német hercegek és fejedelmek, mind bárók és főrangúak, egy szívvel és lélekkel arra kérték, hogy fogadja el a császárságot.” KK. 92.

⁵²² Engel CD. Várad püspökök.

⁵²³ DŁUGOSZ 1997. 193.; LOVCSÁNYI 1886. 594.; JAKÓ 1984. 203.; NOWAK 1988. 423–436.; NIEDERSTÄTTER 1996. 142–143.; PÓSÁN 1998. 634.; KÖBLÖS–SÜTTŐ–SZENDE 2000., 165–172.; SÜTTŐ 2003. 37–40.; C.TÓTH 2008. 447–485.; C.TÓTH 2014. 339–347.

László küszöbéhez járult (*limina sancti Wladislai*), ahol két hetet töltöttek,⁵²⁴ és itt ünnepelték a Húsvét ünnepét is. A lengyel király Szent László iránt érzett tisztelete jeléül a korabeli szokásnak megfelelően Debrecenről Váradig gyalog tette meg a zarándokutat, míg Zsigmond lóháton követte őt.⁵²⁵ A zarándokút emlékére a székesegyház egy relikviadarabot adományozott a szent király koponyacsontjából II. Ulászlónak, amelynek őrzésére a lengyel király később saját fejereklyetartót készíttetett.⁵²⁶

Rítusok

A zarándokok által végzett cselekmények tulajdonképpen minden egyes kegyhelyen azonos koreográfia szerint zajlottak, amelyet a következőképpen vázolhatunk: a kegytemplom felkeresése, szentmisehallgatás, szentgyónás elvégzése, az oltárszentség vétele, az ereklyék megtekintése, a kegyes ajándékok átadása, és végezetül a búcsúlevél kiállítása. Valamennyi kegyhelyen ezen elemek más-más részletekkel bővültek, így nyerte el az adott zarándokhely a maga egyediségét.⁵²⁷ Hogy a Zsigmond-kori Szent László kultusz központjának számító váradi Szűz Mária-székesegyháznak milyen egyedi vonásai voltak arról roppant nehéz egy átfogó képet alkotnunk, hiszen a téma vizsgálatához szükséges alapvető forrásanyag, beleértve a kor miraculumait a váradi káptalan iratanyagával egyetemben maradéktalanul elpusztultak. Ezáltal a zarándoklatokról, valamint a Szent László kultuszhoz tartozó egyedi rítusokról is csak érintőlegesen, nagyvonalakban ejthetünk szót.

Mint valamennyi kegyhelynek, úgy Váradnak is rendszeres elemei voltak a csodás gyógyulások, istenítéletek, továbbá a különböző eskü és fogadalomtételek. Már László király szentté avatását követően elkészült legendája is beszámolt a sírjánál történt csodás eseményekről.⁵²⁸ Ekkor már valószínűsíthető, hogy a szent király sírját felkereső zarándokok legfőbb motivációja a betegségekből való gyógyulás kegyének elnyerése volt. E feltevést alighanem megerősíti Nekcsei Demeter 1326-os adománylevele is, melyben a tárnokmester arról írt, hogy a „legboldogabb László király és hitvalló szent sírja és sok más szent ereklyéje csodás módon őriztetik, és folyvást isteni csodákkal tündökölve megfáradtaknak és betegnek

⁵²⁴ Valójában csupán öt napot töltöttek a városban. A látogatásuk pontos időpontja 1412. április 14 – 19.-e közé tehető. ENGEL–C. TÓTH 2005. 94.

⁵²⁵ „feria quinta Wladislaus rex Polonie limina sancti Wladislai Hungarie regis cuius corpus in Varadino requiescit, honoratus pedibus iter conficiebat, Sigismundo rege Hungarie eum equestri itinere precedente. Quindecim deibus reges ambo apud Varadinum morati Pascha Domini” DŁUGOSZ 1997. 201–202.

⁵²⁶ KARÁCSONYI 1926. 33.

⁵²⁷ FEDELES 2012. 174–175.

⁵²⁸ KURCZ 2004. 94–96.

szüntelen visszaadja az egészség jótéteményét.”⁵²⁹ A szent király folyamatosan bővülő legendáriumának köszönhetően gyanítható, hogy az új sírhely kialakítása után csakhamar híre ment a *liquidum nectar* síron való megjelenésének. A szent sírjából származó olaj (*Oleo sudat sacrum sepulchrum*) jelenlétéről Janus Pannonius Búcsú Váradtól című költeménye⁵³⁰ valamint a Peer-kódex 1478 előtt keltezett *De Sancto Ladislao* latin és magyar nyelvű éneke⁵³¹ is megemlékezett. E nektárnak a sírt felkeresők különleges, szent erőt tulajdoníthattak. Sümegi József szerint a szent király közbenjárásáért esedező peregrinusok az olajat ráönthették a szent sírjára, a lecsorgó cseppeket pedig összegyűjthették.⁵³² Ám talán az a feltételezés is megfontolandó, hogy a sír a bizánci szentek zarándokközpontjainak mintájára a nagyobb ünnepek alkalmával ténylegesen nektárt gyöngyözött, amelyet a kegyhelyet felkereső zarándokok letörölhettek a szent nyughelyéről és maguk, vagy hozzátartozóik gyógyulását segíthették elő vele.⁵³³

A szent király ereklyéit minden bizonnyal a jelesebb ünnepeken körbehordozták a városban, alkalom adtán pedig a hadjáratokba is elvitték. Legalábbis erre enged következtetni a Névtelen Minorita azon beszámolója, amely szerint 1345-ben Lajos király tatár hadjárata során a herma egy alkalommal nyomtalanul eltűnt, majd később az egyik kanonok talált rá a sekrestyében átizzadva. A krónika szerint az éppen ekkor zajló ütközetben a szorongatott magyar seregek élén egy természetes lovag jelent meg fején koronával, a kezében bárdal, és igen erős ütésekkel pusztítani kezdte az ellenséget. Miután a magyarok meglátták, hogy Szent László vezeti őket a harcban, erőre kaptak, és elsőprő győzelmet arattak a tatárok felett.⁵³⁴ A nagyobb ünnepek alkalmából az ereklyéket körbehordozták a városban. E processziók bizonyására csupán egy forrásos adatunk ismert, amely szerint 1443. áprilisában, amikor a zarándokok sokasága tartózkodott Váradon a várost földrengés sújtotta, és a természeti csapást követően a székesegyház keleti tornyai összedőltek, így maguk alá temették a sekrestyében található hermát is. A csodával határos módon a törmelékek alatt azonban a szent ereklyékre sértetlenül

⁵²⁹ „Beatissimi Ladislai regis et confessoris [...] sacra tumba, aliorumque plurimorum sanctorum reliquae sunt mirifice conditae, continuis divinitus corruscantes, et languidis ac debilibus iugiter restituentes beneficia sanitatum” FEJÉR VIII/3. 68.

⁵³⁰ JANKOVITS 2002. 117–118.; BODA 2011. 137–143.

⁵³¹ RMKTI. 202.

⁵³² SÜMEGI 2009. 498.

⁵³³ Szent Demeter Thesszaloniki sírjának egyedisége többek között erről volt nevezetes. A szent teste szüntelen árasztotta magából a gyógyító erejű nektárt, mely jellegzetes volt finom illatáról. Ehhez hasonló beszámolót a Szent István legendában találni. A sír felnyitása során a szarkofág színültig volt vöröses színű olajjal kevert vízzel, amelyben az államalapító szent király csontjai nyugodtak. RUSSEL 2009. 54–111.

⁵³⁴ NÉVTELEN SZERZŐ 50.

találtak, ezért János püspök (1440–1444)⁵³⁵ vezetésével hálaadó, stációs körmenetet tartottak a városban. Jelen forrás habár igen szűkszavú, mégis azért is érdemel különös figyelmet, mert ez az egyetlen, amely kiemeli az ostensio pontos formáját alkalmasint, hogy a nagyobb ünnepek alkalmával a szent király ereklyéit a sekrestye oltárára helyezték, és a zarándokok itt tekinthették meg a hermát.⁵³⁶

Ugyanakkor a szent király ereklyéit már egészen korán László szentté avatását követően különböző istenítéletekhez, valamint fogadalom és eskütételekhez is felhasználták, amelyről a váradi székeskáptalan jegyzőkönyve, a Váradi Regestrum is tanúskodik. Ezen ítéletek beszámolóiból kitűnik, hogy a szent sírját (*super sepulchrum Sancti Ladislai regis*), valamint ereklyéit (*reliquias Sancti regis Ladislai*), különösképpen koponyarelikviáját különböző eskütételek eszközeiként is felhasználták.⁵³⁷ A koponyaereklyére, vagyis a későbbiek folyamán a hermára tett eskük legékeesebb példájának tekinthető az, amikor 1403-ban Nápolyi László hívei Váradon egybegyűltek, s akaratukat, hogy Zsigmondot leteszik és helyébe Durazzói Károly fiát ültetik magyar trónra úgy erősítették meg, hogy kezüket a szent király relikviáriumára helyezték. A lázadás leverésével viszont a koponyaereklyére vonatkozó források teljes hiányosságával szembesülünk, amely alighanem az ezt követő tüzesettel (1403 k.) magyarázható, amiben a Lajos-kori ereklyetartók teljesen megsemmisültek. Ettől kezdve az ítéletek kiszabásában a szent király sírját jelölték meg az istenítéletek helyszínéül. Zsigmond 1403. január 1-én kiadott ítéletlevelében Bajoni György vádjai miatt az uralkodó kötelezte Lukács püspököt, hogy a váradi székesegyházban az aradi káptalan egy kiküldöttjének jelenlétében tegye le a tisztítóesküt. 1419-ben pedig Borbála királyné esett áldozatul a főurak kellemetlen pletykáinak, emiatt az uralkodó Váradra száműzte feleségét, és lányát, Erzsébetet. Vagyonukat elkoboztatta, őrizetüket pedig András püspökre bízta. Ugyanakkor a hűtlenséggel vádolt királynét a továbbiakban arra kötelezte, hogy a szent király sírjánál tegye le a hűségesküt. Noha Borbála eleget tett az uralkodó akaratának, férjét másfél évig nem látta. Zsigmond képtelen volt megbocsájtani neki hűtlenségét, amelyet különösen jól mutat az a körülmény, hogy amikor 1419. októberében Váradra utazott levelet intézett a feleségének, hogy amíg ő Szent László városában tartózkodik, utazzon Budára, mert nem kívánja se látni, se hallani. Mikor az uralkodó visszatért Budára ismét levelet intézett a királynéhoz, hogy hagyja el a várost. Azonban a Borbála többet nem kívánt délre menni, ehelyett Északra ment. Végül hosszú

⁵³⁵ ENGEL CD. Váradi püspökök.

⁵³⁶ „non reposuit caput ipsum ad locum, seu armarium pro eius conservatione deputatum, sed dimisit simpliciter in altari sacristiae, ad quod exponi consueverat, dum a peregrinis visitabatur.” PRAY 1774. 36.

⁵³⁷ REGISTRUM VARADIENSE. 229, 356.

időt követően Szokolcán találkoztak újra, ahol a karácsony estéjén Erzsébet megható szavai hatására Zsigmond engedett, és megbocsájtott a királynénak.⁵³⁸

1422. április 6-án Kanizsai István néhai ajtónálló mestert azzal vádolta meg Asszonyfalvai Osl fia Gergely, hogy szerdahelyi jobbágyságaitól elvett 51 ökröt, egy faradítól két lovat, mindemellett pedig két jobbágyságát elköltöztette. Zsigmond az eset kivizsgálásával a vasvári káptalan bízta meg. Április 22-én Gergely mester a káptalan egyik scolasticusa Csornán felkereste Kanizsai Istvánt, aki azt felelte, hogy Csehországban korábban fogadalmat tett, így Szent László sírjához kell zarándokolnia, de azt követően felkeresi a király, és tisztázza Gergely vádjait.⁵³⁹

A búcsúengedélyek számos jelentős ünnepet felsoroltak, amelyek alkalmával el lehetett nyerni a Váradon meghatározott kegyelmeket. A jámbor utazók az egész esztendő alatt felkereshették a váradi kegyhelyet, azonban a legtöbben minden bizonnyal Szent László ünnepén érkezhettek a városba. Dávid és Gergely polgárok panaszából ismert, hogy Szent László ünnepének vigíliáján a porták előtt tüzet gyújtottak a szent tiszteletére.⁵⁴⁰

„Környölfekesznek téged császárok”

„Környölfekesznek téged császárok püspökök, kerályok és jobbágyurak”⁵⁴¹ olvashatjuk egy 1470 körül keltezett Szent László énekben. Az ókeresztény időktől kezdve a hívek szívesen választották végső nyughelyüket a szentek sírjainak közelében (*depositio ad sanctos*),⁵⁴² így érthetően a 13. századtól kezdve a magyar királyi család tagjai, valamint az egyházi és a világi főurak is gyakran fejezték ki végrendeletükben azon óhajukat, hogy a földi lét véget értével Szent László, vagy legalábbis a szent király sírjának közelében kívánják megjelölni végső nyughelyüket. E törekvés már II. Andrásnál (1205–1235) is megmutatkozott, azonban a király váradi temetkezése ellen először a pilisi ciszterci apát emelte fel a szavát, aki azt kívánta elérni, hogy a Szűz Mária-székesegyház helyett az uralkodó testét első felesége, Merániai Gertrúd királyné (†1213) mellett, a pilisi ciszterci apátságban helyezték nyugalomra.⁵⁴³ Ugyanakkor a test elhelyezéséért rövidesen komoly per bontakozott ki, hiszen az egresi ciszterci apát is bejelentette igényét András földi maradványaira,⁵⁴⁴ aki ugyancsak magának óhajtotta az

⁵³⁸ WINDECKE 2008. 112.

⁵³⁹ MNL OL DL 86 286.

⁵⁴⁰ BUNYITAY 1883. 75.; Kiegészítéséről: ÁCS 2022: 149–175.

⁵⁴¹ „Te circumcingunt imperatores, praesules, reges, clari barones” RMKT 1. 204.; VARADINUM II. 50–52.

⁵⁴² BROWN 1993. 152–190.; FEDELES 2015. 11–38.

⁵⁴³ KLANICZAY 2014. 149–158.

⁵⁴⁴ BÁC SATYAI 2015. 263–298.

elhunyt uralkodó testét ugyanazon érv alapján, tehát a király maradványait az egresi ciszterci apátságban második felesége, Courtenay Jolán királyné (†1233) mellett kívánta eltemetni. A döntést végül IV. Béla (1235–1270) hozta meg, aki az egresi ciszterci apátságot jelölte ki apja nyughelyéül. A 14. századtól az Anjou-dinasztia és udvaruk tagjai is szívesen választották temetkezési helyül a váradi Szűz Mária-székesegyházat. E jelenség elsőként I. Károlynál (1308–1342) figyelhető meg, aki harmadik feleségét az 1319. november 11-én⁵⁴⁵ elhunyt Luxemburgi Beatrixet a váradi székesegyház⁵⁴⁶ Szent Vince-oltára elé temettette, amely mellett hamarosan egy új oltárt is alapított Toulouse-i Szent Lajos tiszteletére.⁵⁴⁷ Károly ezzel valószínűleg hagyományt is teremtett. Az őt követő egyházi és világi főurak közül valamennyi az általuk emelt oltár előtt jelölte meg végső nyughelyét. Forrásaink alapján a sort vélhetően Nekcsei Sándor körösszegi várnagy (1321–1323)⁵⁴⁸ nyitotta meg, aki ebben az esetben ugyan némi kivételt is képez, hiszen az 1326-ban bekövetkezett halála alkalmával nincs adatunk oltáralapításra. Ám Ivánka váradi püspök (1318–1329) esetében már ismert, hogy halála (†1329) előtt oltárt létesített Szent Erzsébet tiszteletére, és nyughelyét is amellett jelölte meg.⁵⁴⁹ Ugyancsak kivételként tekinthetünk Kopasz nádor (1306–1314) testvérére, Istvánra (†1333)⁵⁵⁰ akiről tudjuk, hogy temetkezési helyéül a Szűz Mária-székesegyházat választotta, azonban oltáralapításról az ő esetében sem szólnak a források. Ezzel szemben 1360-tól, ismét számos temetkezés adatolható. 1360 és 1370 között Opuliai László nádor (1367–1372)⁵⁵¹ is igyekezett felesége, Erzsébet⁵⁵² számára az egyik legelőkelőbb nyughelyet megválasztani, viszont a templom átépítése miatt hitvesét ideiglenesen kénytelen volt a Szűz Mária kisebbik egyházának főoltára mellett eltemetni. Ellenben még halála előtt új oltárt alapított a székesegyház kápolnakoszorújában, melyet Szent Erzsébet tiszteletére szenteltetett fel, s meghagyta, hogy amennyiben az általa alapított oltár elkészül, felesége testét nyomban szállítsák át Szent László templomába. Futaki Demeter püspök (1346–1372)⁵⁵³ ugyancsak hasonlóan járt el: a még épülőfélben lévő kápolnakoszorúban névadó szentjének, Szent Demeternek a tiszteletére

⁵⁴⁵ „Hoc anno [1319] circa festum beati Martini obitus dominae Beatricis reginae Ungariae” LOSERTH 1875. 410.

⁵⁴⁶ „Anno Domini Mo CCCo XVIIIo accepit rex dimonam Beatricem filiam regis Romanorum sororem regis Bohemorum de terra Luchamburgensi, que in revulutione eiusdem anni obdormivit in Domino et Waradini in cathedrali ecclesia tumulatur.” SRH I. 490.

⁵⁴⁷ Marosi 1988. 201.; LÖVEI 1989. 169.

⁵⁴⁸ ENGEL II. 174.

⁵⁴⁹ BUNYITAY 1883. 166.

⁵⁵⁰ ENGEL II. 132.

⁵⁵¹ ENGEL I. 3.; CSUKOVITS 1994. 396–397.

⁵⁵² MNL OL DL 66 828.

⁵⁵³ ENGEL I. 78.; CAMERALIA I. 137. sz.

alapított oltárt,⁵⁵⁴ ahol később saját mauzóleumát is kialakíttatta. Az őt követő Bebek Domonkos püspök (1373–1374)⁵⁵⁵ is igyekezett minél közelebb kerülni a szent király maradványaihoz, ezért halála előtt szintén a kápolnakoszorúban Szent Domonkos tiszteletére oltárt alapított, s nyughelyét amellel jelölte meg.⁵⁵⁶

A váradi Szűz Mária-székesegyház a Zsigmond-korban továbbra is kedvelt temetkezési helynek számított, ám az új dóm építése, a templomtér kialakítása,⁵⁵⁷ a zsolozsmák elrendelése,⁵⁵⁸ a számos búcsúengedély⁵⁵⁹ és királyi adomány⁵⁶⁰ alighanem egyetlen egy célt szolgáltak, amely nem volt kevesebb, mint az aacheni és a prágai előképek alapján,⁵⁶¹ egy császári katedrális megépítése, ahol akár az uralkodó saját kultusza is gyökeret ereszthet.

A Zsigmond-kori váradi temetkezések sorát Mária királyné (1382–1395) korai és tragikus halála nyitotta meg. 1395. május 17-én a királyné lovasbalesetet szenvedett a Vértesben, és az esés következtében megindult szülésbe belehalt. Luxemburgi Zsigmond, I. Károlyhoz hasonlóan, feleségét Szent László sírja mellett helyezte nyugalomra. A hazai szakirodalom úgy tartja, hogy Zsigmond és Mária házassága korántsem volt felhőtlen. Mályusz Elemér szerint, noha a király elkísérte Mária testét Váradra, a korabeli szokással ellentétben semmiféle misealapítványt nem tett a királynő lelki üdvéért.⁵⁶² Ennek az állításnak azonban némileg ellentmond Zsigmond 1429. december 18-án V. Márton pápához benyújtott supplikációja, amelyben a király éppen azt sérelmezte, hogy a váradi kanonokok nem teljesítették alapítványának feltételeit, és többek közt az elhunyt Mária királynő emlékére elrendelt miséket sem celebrálták, ezért azt kérvényezte a pápától, hogy erre a feladatra küldjön más egyházi személyt.⁵⁶³ A források arra engednek következtetni, hogy ez a probléma a későbbiekben is

⁵⁵⁴ BATHYÁNY III. 246.

⁵⁵⁵ BUNYITAY 1883. 74.

⁵⁵⁶ BUNYITAY 1883. 198.; VARADINUM II. 283

⁵⁵⁷ TAKÁCS 1989. 21.

⁵⁵⁸ „Statuimus et disposuimus, et prefati capitulum et canonici cunctis diebus seculi in altari subnomine Praecelsae Dei Genitricis Virginis Marie in eadem Ecclesia ex novo constructo ac per nos pie ac celebriter fundato horis debetis et congruentibus unam Missam pro peccatis et aliam pro fundato Defunctis dicere et legere, tertiam vero de die occurenti pulchre et sincera devotione de-cantare teneantur et debent, postquam autem divina officia pereacta fuerint. Psalterium seu Psalmi Davidis alternatis vocibus in medio ecclesie predictae per decem et octo clericos [...] per prefatos capitulum et canonicos ad id deputatos et substitutos sine interruptione et intermissione aliquali [...] decantentur” MNL OL DF 278 607.

⁵⁵⁹ MON. VAT. I/4. 214, 232, 283, 365, 376; 477. LUKCSICS II. 333 sz.

⁵⁶⁰ KERESZTURY 1806. 197–198.

⁵⁶¹ HORVÁTH 2017. 135–139.

⁵⁶² MÁLYUSZ 1984. 46.; C. TÓTH 2011. 59–70. – A misealapítványokra lásd PÁSZTOR 2000.; FEDELES 2014. 443–469.

⁵⁶³ „Sigismundi, regis Romanorum et Hungarie, qui sepulturam suam in eccl. S. Ladislai regis Warad[iensis]. elegerat et eidem eccl[esie]. et eius capitulo et canonicis tres villas et quedam alia bona, inter ipsos canonicos dividenda donavit et assignavit, ut canonici tenerentur singulis diebus tres missas celebrari facere et ut annuatim

fennállhatott, hiszen Zsigmond 1430. január 7-én benyújtott folyamodványában ismét azt olvashatjuk, hogy a váradi kanonokok továbbra is vonakodtak teljesíteni a király akaratát, ezért az uralkodó ismét azt kérvényezte V. Mártontól, hogy jelöljön ki egy alkalmas papot, továbbá engedélyezze, hogy a káptalantól a korábban nekik adományozott javakat visszavonhassa, és azokat a kápolnaispánnak adományozhassa.⁵⁶⁴

A váradi temetkezések sorában maga az uralkodó tüntette ki a leginkább a székesegyházat, amikor 1406. október 19-én úgy határozott, hogy végső nyughelyét Szent László sírja mellett jelöli ki, ezzel is kifejezve hódolatát a szent király előtt:⁵⁶⁵

„[...] egyéb szándékok mellett látogatásunkban részeltetve azt a helyet, mely az oly dicső test állandó jelenlététől sugárzik, és sok más szent ereklye révén kelt tiszteletet, szívünk régi vágyát megfogadva kinyilvánítjuk, hogy tudniillik temetkezésünk helyéül a váradi székesegyházat választottuk. [...] Az előrebocsájtott rendelkezésekre tehát nem érdemtelenül szántuk el lelkünket, hanem főleg abból a reményből és alázatból fakadóan, amellyel az üdvösség, az örök jutalom elnyerésében erősen bízva a mi Megváltónk legdicsőségesebb szülőanyja, országunk gyámola és egyedüli szószólója iránt viseltessünk, akinek nevére maga a váradi egyház szenteltetett, és amelyet a legboldogabb László király iránt táplálunk, akinek dicső teste és tiszteletre méltó ereklyéi ugyanebben az egyházban boldogan nyugszanak, és különféle csodákkal tűnnek ki, amikor mi magunk is mint előrebocsátottuk, ugyanezt az egyházat választottuk, hogy benne ezen élet bevégeztével testünket a föld ölének átadjuk: nem a magunk érdeméből, hanem a legdicsőségesebb Istenanya imáinak támogatása által, melynek segítségével a múlandó uralom gyepőlőit igazgatjuk, az örök birodalom boldogságához eljutni igyekezzük.”⁵⁶⁶

A későbbiekben Zsigmond ezen akaratát többször is kinyilvánította és megerősítette.⁵⁶⁷ A következő évben, 1407. július 13-án pedig birtokot adományozott a váradi káptalannak,⁵⁶⁸ továbbá elrendelte, hogy az általa alapított új főoltárnál – ami korábban a tűz martaléka lett – naponta három misét, két csendeset és egy énekeset mondjanak. Mindemellett pedig úgy rendelkezett, hogy a káptalan nem kevesebb, mint tizennyolc papot jelöljön ki arra, hogy váltakozó hangon, a székesegyház közepén Dávid zsoltárait énekeljék.⁵⁶⁹ 1424-ben a cseh

anniversarium dive memorie Marie, Hungarie regine, sue consortis celebrarent. Cum autem canonici missas celebrari non curarent, supplicat Sigismundus aliquem ecclesiasticum virum a sede ap[ostolice] deputari, qui dona a dictis capitulo et canonicis auferat et aliis ecclesiis et personis transferat, que voluntatem regis exsequerentur.” LUKCSICS I. 1328. sz.

⁵⁶⁴ „Sigismundi, regis Hungarie, de conc. revocandi donationem per eum ipsum capitulo Warad. factam dictum capitulum enim et eius canonici voluntatem regis exsequi negligunt, quam ob rem suppl. Sigismundus a sede ap. etiam quendam idoneum sacerdotem deputari, qui comes capelle perpetuis futuris temporibus nuncupetur et cui ville et omnia bona a dicto capit. ablata cum condicionibus exsequendi voluntatem regis transferantur.” LUKCSICS I. 1338. sz.; HORVÁTH 2017. 135–139.

⁵⁶⁵ „facta nempe electione nostrae sepulturae in basilica cathedrali Varadiensis”: HO VII. 204.

⁵⁶⁶ KURCZ 1977. 67–70.

⁵⁶⁷ HORVÁTH 2017. 132–133.

⁵⁶⁸ KERESZTURY 1806. 197–198.

⁵⁶⁹ „Statuimus et disposuimus, et prefati capitulum et cannonici cunctis diebus seculi in altari subnomine Praecelsae Dei Genitricis Virginis Marie in eadem Ecclesia ex novo constructo ac per nos pie ac celebriter fundato horis debetis et congruentibus unam Missam pro peccatis et aliam pro fundato Defunctis dicere et legere, tertiam vero de die occurrenti pulchre et sincera devotione de-cantare teneantur et debent, postquam autem divina officia peracta fuerint. Psalterium seu Psalmi Davidis alternatis vocibus in medio ecclesie predictae per decem et octo clericos [...] per prefatos capitulum et cannonicos ad id deputatos et substitutos sine interruptione et intermissione aliqui [...] decantentur”: MNL OL DF 278 607.

huszita veszély miatt dinasztikus szentjének, burgundi Szent Zsigmondnak az ereklyéit Karlsteinből Váradra szállíttatta, ahol oltárt is alapított tiszteletére.⁵⁷⁰ Ennek fényében aligha lehet kétségünk afelől, hogy Zsigmond rendelkezéseiben kivétel nélkül egy majdani nagyszabású temetésre irányuló, illetve méltó nekropolisz kialakítását célzó előkészületek szándéka munkált.⁵⁷¹

Az uralkodót reprezentációjában Andrea Scolari váradi püspök (1409–1426) is követte, aki 1426. január 24-én távozott az élők sorából.⁵⁷² Január 14-én keltezett végrendeletének végrehajtásával unokatestvérét, Ozorai Pipo temesi ispánt bízta meg.⁵⁷³ A testamentum tanúsága szerint Várad főpapja igen bőkezűen gondoskodott híveiről: a kápolnai pálosokra nagy értékű faliszőnyegét hagyta, amelyre Szent Apollónia legendája volt festve (*unum pannum intextum et pictum de Istoria sancte Apollonie*). Templomuk oltárának – melyet korábban ő maga alapított⁵⁷⁴ – pénzt adományozott, hogy a szükséges egyházi kellékeket, kelyheket, és miseruhákat beszerezhessék. 400 forintot adományozott a várad-vadkerti Szent Mihály templom (*ecclesia parochialis sancti Michaeli sin Vatchert Varadino*) újjáépítésére. Emellett további pénzadományban részesítette a minoritákat, klarisszákat, Ágoston-rendieket, és a Szent Erzsébet ispotályt.⁵⁷⁵ A végakarát szerint Pipót azzal bízta meg, hogy építtessen egy új oltárt a székesegyházban és testét amellettt helyezze végső nyugalomra.⁵⁷⁶

1437. december 9-én, az előrehaladott köszvénytől gyötört, hatvankilenc éves Zsigmond császár éppen Znojmban tartózkodott, amikor életének utolsó órája elérkezett. Ezért magához hívatta leghűségesebb híveit, és ismertette végakarátát, majd felvéve a betegek kenetét, eltávozott az élők sorából. Zsigmond haláláról és temetéséről meglepően kevés egykorú forrásunk van. Ennek oka elsősorban abban rejlik, hogy az uralkodó halálával egy aggasztó bel- és külpolitikai helyzet állt elő, jelesül a trónutódlás kérdése, ami komoly kihatással volt Közép-Európa hatalmi struktúrájára.⁵⁷⁷ Az aggodalom, hogy az ország stabilitása meginog, a korábbi hatalmi viszonyok pedig átrendeződnek, sokkal inkább foglalkoztatta a történetírókat, mint az

⁵⁷⁰ Pray 1784 116.; *Miracula sancti Sigismondi*. 62–69.; PALACKÝ I., 12.; PODLAHA 1903. LXVIII.; LEIDINGER 1915. IV. Lib. Cap. 7. 200.; SEIBT 1965. 25.; SEIBT 1987. 57–98.; BELOHLAVEK 1992. 214.; CROSSLEY 2000. 99–172.; ŠMAHEL 2002. 37–41.; MENGEL 2007. 26.; FEDELES 2012. 163–182.; HORVÁTH 2017.

⁵⁷¹ KERNY 2018. 483.

⁵⁷² CAMERALIA I. 515, 538; FÜGEDI 1965. 477–498.; ENGEL I. 76, 79; FEDELES 2018. 130.

⁵⁷³ MNL OL DF 289 064.; A végrendeletéről újabban: MIKÓ 2020. 195–226.

⁵⁷⁴ Itt vélhetően arról az oltárról lehet szó, melyről a következőt írják: „altare Sanctae Apolloniae, quo din hoc monasterio fundavit Andreas, episcopus Waradiensis” DAP I. Bp. 1975. 192.

⁵⁷⁵ BUNYITAY 1883. 438, 483, 487.; SKORKA 2018. 159–182.

⁵⁷⁶ PRAJDA 2013. 21–32.

⁵⁷⁷ MNL OL DF 287 532, MNL OL DF 287 533; DRTA XII. 260–263.; BECKMANN 1902 2–93.; FRAKNÓI 1913. 247–264.; BARANYAI 1926. 59–60.

uralkodó által elrendelt temetési ceremónia. A Zsigmond haláláról szóló beszámolók közül a legrészletesebb betekintést udvari történetírója, Eberhard Windecke gazdagon illusztrált emlékirata nyújtja, melyben a történetíró következőképpen ad számot az uralkodó utolsó óráiról:

„Hallhattad tehát, hogy amint Zsigmond császárnak meg kellett halnia, azt nem kevés alázattal és megfontoltsággal tette. Azon a napon, amikor távoznia kellett az élők sorából, megparancsolta, hogy római császárhoz méltóan, reggel adják rá albáját, evangélium- és leckeolvasó ruháját, valamint karingét és császári koronáját, majd misét hallgatott. A mise után megparancsolta, hogy vetköztessék le, s így szólt: »Adjátok rám azt a ruhát, amibe majd eltemetnek.« Miután ez megtörtént, egy trónra ültették, és eltávozott az élők sorából, de jegyezd meg, hogy mielőtt meghalt volna, azt parancsolta, halála után két-három napon át hagyják ülve a trónszékben, amelyben meghalt, hogy mindenki megtekinthesse és láthassa, hogy minden világok ura halott, és eltávozott az élők sorából. [...] egy kocsira helyezték, és Morvaországból Magyarországra, Pozsonyba, onnan Komáromba, onnan Esztergomba, onnan Visegrádra, onnan Vácra, onnan Budára, onnan pedig Váradra vitték. Itt helyezték végső nyugalomra első felesége, Mária királynő mellé a dicső uralkodó, Szent László templomában, akit a fentvezetett császár minden időben tisztelt, és szívesen szolgált.»⁵⁷⁸

Noha Windecke beszámolója igen szűkszavú, a lényegi kérdésekben annál beszédesebb. A leírásból kitűnik, hogy Zsigmond még végóráiban gondosan rendelkezett saját temetéséről. Először felvette az utolsó kenetet, és misét hallgatott az evangélium- és leckeolvasó ruhájában, majd mielőtt az élők közül eltávozott volna megparancsolta, hogy adják rá azt a bíborszínű brokátselyem felöltőjét, amelyben majd eltemetik. Ezt követően hívei trónra ültették valamennyi koronájával, és felségjelvényével egyetemben, majd mielőtt távozott volna az élők sorából megparancsolta, e trónon két vagy három napig hagyják ülve. Tehát testének közszemlére tételéről (*ostensio corporis*) is határozott. A szokatlan ceremóniát valószínűleg Nagy Károly aacheni temetésére vonatkozó hagyományok, valamint a *renovatio imperii* eszmetörténeti, illetve reprezentációs gyökerei inspirálhatták.⁵⁷⁹ Ugyanakkor valószínűleg a prágai emlékek is meghatározók lehettek számára, hiszen apja, IV. Károly német-római császár (1355–1378) is igen hasonló módon rendelte el saját felravatalozását, illetve temetését.⁵⁸⁰ 1378. november 29-én, Károly halála előtt utasította híveit, hogy testét a királyi palotában ravatalozzák fel és valamennyi koronáját, felségjelvényét helyezték el mellette.⁵⁸¹ Hasonlóan Zsigmondhoz, Károly is határozott a *corpus* közszemlére tételéről, így testét négy napon át körmenetben kísérték Prága újvárosának utcáin. Ugyanakkor az uralkodó a továbbiakban azt is meghatározta, hogy temetésén a gyászolók fekete felöltőt viseljenek, és kezükben gyertyával kísérik végso útjára. Figyelmet fordított a temetési menetben résztvevők sorrendjére is. Elrendelte, hogy a gyászmenetet az asszonyok vezessék, élükön Pomerániai Erzsébet

⁵⁷⁸ WINDECKE 2008. 335–337.

⁵⁷⁹ BEUMANN 1967. 15.

⁵⁸⁰ ŠMAHEL 1994. 1–54.

⁵⁸¹ Károly számára kiváltképp ismert lehetett nővére, Bonne példája, akit 1349-ben ugyanígy ravataloztak fel. GIESEY 1960. 155.

királynéval, őket hű lovagjai kövessék koronáival, kardjával és különféle birodalmi jelvényeivel, valamint hermelin sapkájával. Őket a főpapok, prépostok, kanonokok, a prágai egyetem professzorai, a diákok, s végezetül város nagyhírű céhmesterei kísérik.⁵⁸² E tekintetben tehát Zsigmond bizonyosan apja példáját követte. Ugyanakkor a leírásból még egy nagyon fontos szándék is kitűnik: mindkét uralkodó szentségre való törekvése, ami a test közszemlére bocsájtása kapcsán jelenik meg. A szokatlan ceremónia célja ugyanis kimondatlanul is az lehetett, hogy bizonyosságot nyerjen az a tény, hogy Károly és Zsigmond teste halálukat követően sem mutatják a romlás jeleit, azaz a két császári test romolhatatlan. Ezt igyekszik illusztrálni Windecke kéziratában az uralkodó testének közszemlére tételéről készült vízfestékekkel színezett tollrajz is. A kor szokásaival ellentétben a kép nem csupán azért meghökkentő, mert az elhunyt császárt trónján ülve ábrázolja, hanem azért mert a számos Zsigmond-portré és kriptoportré közül ez az egyetlen olyan képmás, amelyen az illusztrátor a halott uralkodót jeleníti meg.⁵⁸³ A kép pedig nem egy elgyengült, végső békére lelt császárt jelenít meg, hanem egy olyan uralkodót reprezentál, aki még halálában is erős, dicsőséges, és legyőzhetetlen. Ugyanakkor a kép egyáltalán nem nélkülözte a halott királyt övező egyházi és transzcendens elemeket sem, hiszen a kompozíció alighanem a mennyei császárságra utaló *Maiestas Domini*-típusú ábrázolásokból táplálkozik.⁵⁸⁴ Végezetül Windecke megjegyzi, hogy miután Zsigmondot közszemlére tették és eltelt a három nap, testét egy kocsira helyezték, és Morvaországból a Pozsony–Komárom–Esztergom–Visegrád–Vác–Buda útvonalon Váradra szállították, ahol Mária királyné mellé temették. Az uralkodó krónikása beszámolójában fontosnak tartotta megjegyezni, hogy Zsigmondot a Szűz Mária-székesegyházban helyezték végső nyugalomra, hiszen az elhunyt király mindig nagy tisztelettel, és szívesen szolgálta a szent királyt, ezzel is kiemelve Zsigmond személyes és sírig tartó őszinte tiszteletét Szent László iránt.

Zsigmond temetésének szempontjából ugyancsak kitüntetett figyelmet érdemel Thuróczi János *Chronica Hungarorum*, amely – habár félévszázaddal később született – meglepő részletességgel ad számot az uralkodó haláláról. A mű 219. fejezetében olvashatunk Zsigmond császár életének utolsó óráiról.⁵⁸⁵ Leírásában megemlíti, hogy a király távollétében ismét fellángolt a háborúskodás a husziták és a keresztények között, viszálykodásuk pedig felrázta az öreg és meggyötört uralkodót, aki utoljára útra kelt szülőföldjére, hogy békét teremtsen a csehek

⁵⁸² CROSSLEY – OPAČIĆ 2005. 72-73., 72-73.

⁵⁸³ Österreichische Nationalbibliothek, Handschriften- und Inkunabelsammlung, Cod. 13 975. fol. 439r.

⁵⁸⁴ KERNY 2018. 486.

⁵⁸⁵ Thuróczi alapvetően összemosza az 1436. augusztus 23-i, illetve 1437. december 9-i eseményeket.

közt. A császár éppen Prágában tartózkodott, amikor állapota jelentősen megromlott: öregség, bénaságból fakadó gyengeség lett úrrá rajta. Ezért nyomban magához hívatta a főurakat, és tudatta velük, hogy egy gond nyomasztja őt: hogyan tudja majd biztonságban hazajuttatni udvarát. Thuróczy szerint a király elrendelte, hogy másnap szakállát és haját hozzák rendbe, fejét díszítsék koszorúval és ültessék trónusra, melyet helyezzenek egy gyaloghintóra és így meneküljenek ki Prágából. Ugyanakkor a krónikaíró megjegyzi, hogy miután Zsigmond elmondta utolsó kívánságát, könny csordult ki a szeméből. A magyarok nem télenkedtek. Az éj leple alatt összeszedtek minden szükséges úti holmit, és kivárták a hajnalt, amikor útra kelhettek. Thuróczi szerint Zsigmond ősz haját egy virágkoszorúval ékesítették, s amikor végigvitték a városon, a lakosok kiszaladtak az utcákra és könnyes szemmel figyelték királyukat, hisz tudták, hogy már többé nem látják viszont. Ezért megadva neki a tiszteletet térdhajtással és szívélyes szavakkal illették urukat. Azonban a beteg uralkodó ekkor már csupán feje biccentésével tudott felelni nekik.⁵⁸⁶ Thuróczi így folytatta elbeszélését:

„Kijutott tehát Prága városából, óhajtott hazájába azonban már nem érkezhett meg, hanem Znaimba, Morvaország városába érve az ezernégyszázharminchetedik évében a Boldogságos Szűz Mária fogantatásának ünnepén, életének hetvenedik esztendejében [...] meghalt. Később övéi bőséges sírásától kísérve Magyarországra szállították, és a váradi egyházban ugyanolyan tisztelettel temették el, mint elődeit. Zsigmond császár elég tekintélyes ember volt, ami nemes arcvonásait és öles természetét illeti; a világ legfőbb Teremtője szép orcával, göndör és kékesfekete hajjal, derűs tekintettel áldotta meg. Az egykor hosszú szakállt viselő magyarok iránti vonzalomból terjedelmes szakállt hordott.”⁵⁸⁷

Thuróczi elbeszélése minden bizonnyal Windecke emlékiratára támaszkodik. Azzal az eltéréssel, hogy a Zsigmond krónikása által leírt znojmoi eseményeket, pontosabban az *ostensio corporist* Prágába helyezte. Ugyanakkor Windeckével ellentétben ő már pontos dátumhoz kötötte Zsigmond halálát, igaz, kisebb csúsztatással, hiszen megjegyzi, hogy az uralkodó a boldogságos Szűz Mária fogantatásának ünnepén, december 8-án hunyt el. A halál időpontjának elcsúsztatásában vélhetően nagy szerepet játszott a krónikaíró azon ambíciója, hogy a császár távozását egy jeles ünnephez kösse, s ezzel tegye érzékletesebbé a körülményeket. Thuróczy megjegyzi, hogy amint az uralkodó elhunyt, hívei könnyeket hullatva kísérték végső útjára, és váradi egyházban helyezték nyugalomra, ugyanolyan tisztelettel, mint elődeit. Míg Windecke hozzátette, hogy abban a székesegyházban temették el, melyet Szent László alapított, s akit minden időben szívesen tisztelt, Thuróczi egyáltalán nem emelte ki Zsigmond személyes devócióját a szent király iránt, pusztán csak fizikai vonásaira és a magyarok iránti szeretetére koncentrált.

⁵⁸⁶ THURÓCZY 2001. 262.

⁵⁸⁷ THURÓCZY 2001. 263.

Antonio Bonfini 1497-ben hagyta félbe a *Rerum Ungaricarum decades* című krónikáját. Az itáliai származású történetíró Matyás király bízta meg 1488 májusában, hogy humanista stílusban, és méltó módon írja meg a magyar történelem tizedeit.⁵⁸⁸ Művében hosszasan részletezte Zsigmond uralmát, ám temetésének épp olyan csekély teret szentelt, mint elődei, hiszen Windeckéhez és Thuróczihoz hasonlóan elsősorban ő is a trónutódlás kérdéskörére koncentrált. Azonban a császár haláláról írt sorai közt fellelhető olyan információ is, amely eltér a korábbi beszámolóktól. Bonfini szerint az orvosok Prágában közölték Zsigmonddal a hírt, hogy sürgősen rendezze el a korona ügyeit, mert hamarosan meg fog halni. Ezért az uralkodó azonnal Znojmba utazott, hogy még életében utoljára láthassa leányát, Erzsébetet és vejét, Albertet. Mivel érezte halálának közeledtét, magához hívatta hű báróit, és közölte velük, hogy Prágában azért kérte, hogy haját és szakállát fésüljék ki, fejét pedig koszorúzzák meg, hogy betegségét eltitkolhassa a csehek elől, akik – elmondása szerint – a magyar bárók véreire és vagyonára szomjaztak.⁵⁸⁹ Ezt követően a következőképpen folytatja beszámolóját:

„Másnap, amikor az isteni szűz fogantatását ünnepelték, Zsigmond elrendezte földi életének dolgait, ellátta magát minden szentséges útravalóval, mely a túlvilági utazáshoz szükséges, és mindenki legnagyobb bánatára távozott az emberek közül, Znaimban [...] Halála után mindenki megsiratta, olyannyira, hogy a németek sóhajtoztak, a magyarok zokogtak, a csehek könnyeztek, a katolikus egyház magasztalta, az egész keresztény társadalom meg az utókor a legnagyobb dicséretekkel halmozta el és emlegette. Született becsületességű férfi volt, császári nemzetségből, jó arcú, nagy termetű, daliás alkatú, ami nagyon is illett császári méltóságához, haja aranszínű, ifjúságától göndör, tekintete derült, szeme kék, hosszú szakálla nagyban fokozta komolyságát, erről azt állítják, hogy a magyarok szimpátiájának elnyerése végett, az ő kedvükért növesztette és viselte, mert azok hosszú szakállt hordtak; a nép nagyon kedvelte, a természet pedig semmi mást sem tudott hozzátenni testi szépségéhez. Lelkülete rendkívül magasztos és fenséges volt, áradóan bőkezű és nagyvonalú [...] sírva fakadtak, amikor eszükbe jutott a legkegyelmesebb Zsigmond királynak, mindnyájuk jötevőjének temetése. Azt mondták, nem lehet érdemeihez méltó gyással leróni a végtisztességet. A pozsonyiak méltón fogadták a testet, megadták a tisztességet, és nyilvános gyással siratták a magyar nemzet legkegyelmesebb atyját. Aztán Budára vitték, majd – amint még életében meghagyta – Váradra, mert az isteni László szellemét mindig tisztelte. A köznép és az előkelők népes tömege előtt végbement a gyászszertartás, és végrendelete szerint László bazilikájában helyezték el.”⁵⁹⁰

A leírásból megállapítható, hogy Bonfini elsősorban Windecke emlékiratait, valamint Thuróczi Magyarok Krónikáját használta elsődleges forrásul.⁵⁹¹ Mindezt kellően igazolja a halál időpontjára tett utalás (mely nem más, mint a boldogságos Szűz fogantatásának ünnepnapja), a sírva gyászoló bárók, és alattvalók, valamint a király testi felépítésére vonatkozó megállapítások. Ami azonban új információ, a király utolsó szavai, amelyek már Windecke soraiból is felsejlenek, ám lényegesen eltérő körülmények között. Bonfini krónikája szerint Zsigmond halála előtt árulta el a báróinak, hogy Prágában csupán azért kérte testének felékesítését, hogy a csehek előtt titokba tartsa betegségét. Ugyancsak fontos részlet Zsigmond

⁵⁸⁸ KULCSÁR 2008. 94–107.

⁵⁸⁹ KULCSÁR 2008. 300.

⁵⁹⁰ KULCSÁR 2008. 300, 325.

⁵⁹¹ KULCSÁR 2008. 573.

életútjának ismertetése is, amelyben Bonfini – a csodákat leszámítva – minden olyan attribútummal felruházta az uralkodót, amelyek a szentség jegyeit bizonyíthatják. Továbbá még a *nemzet legkegyelmesebb atyja (patrem Ungaricae gentis pientissimum)*⁵⁹² címével is kitüntette. Zsigmond érdemei kapcsán e szövegrész komoly hasonlóságot mutat IV. Károly gyászbeszédével, amelyben Adalbertus Ranconis de Ericinio ugyancsak e jelzővel méltatta az elhunyt uralkodót.⁵⁹³ Ugyanakkor megemlékezésének végén Bonfini – Windecke emlékiratainak soraiból merítve – megjegyezte, hogy a császárt Váradon helyezték nyugalomra, ugyanis az isteni László királyt mindig is nagy tiszteletben tartotta.

A 16. században a székesegyház pusztulásáig megfogyatkoznak az említések Zsigmond temetéséről és sírjáról, a fennmaradt forrásokban csak elvétve találunk utalást róla. Oláh Miklós, a későbbi esztergomi érsek 1536-ban írt *Hungaria* című történeti munkájában feljegyezte, hogy Zsigmond „nyughelye mellett éjjel-nappal, a császár alapítványa szerint, Dávid zsoltárait éneklék az egymást váltó énekesek.”⁵⁹⁴ Olybá tűnik, hogy – legalábbis a *Hungaria* tanúsága szerint – Zsigmond végül sikerrel járt misealapítványa ügyében, hiszen halálát követően az általa alapított mise és zsoltáréneklés továbbra is a mindennapi liturgia része volt s maradt. Kívánságát végül nem a templom közepén, ahogy ő egykoron előírta, hanem közvetlenül a sírja mellett teljesítették. Néhány esztendővel később, 1552-ben írta Tinódi Lantos Sebestyén *Zsigmond király és császárnak krónikája és lőtt dolgai renddel irattatnak* című énekes históriáját,⁵⁹⁵ azonban a mű csak 1574-ben, némi megszépítő korrekcióval, Heltai Gáspár énekeskönyvében jelent meg.⁵⁹⁶ A didaktikusan moralizáló és a politikai célzatosságot egyáltalán nem nélkülöző alkotás elsősorban a török elleni küzdelem relevanciáját hangsúlyozza. Abban az évben, amikor a Porta nagyszabású offenzívába kezdett, és ádáz hitvédelmi viták dúltak Magyarországon,⁵⁹⁷ a témaválasztás egyáltalán nem volt meglepő, hiszen a korszak, amelyben az énekes históriás is élt és alkotott, sok szempontból jelentős hasonlóságot mutatott Zsigmond-korával. Habár Tinódi roppant kritikusan meséli el Zsigmond uralmát, haláláról és temetéséről a következőket tartotta fontosnak megjegyezni:

„Boldogasszony fogadása napjában, Zsigmond császár Snama nevű városban, Nagy szépen meghala az ő ágyában, A császárné asszony vagyon fogságban. | [...] Az testtel sietnének bé Pozsomba, Onnát sietének kéncses Budába. | Tésznek mindenütt nagy óhajtásokat, Nagy Jaj-szóval vonsznak sok harangokat, Bihar-Váradon temeték urokat, Tésznek számtalan misemondásokat. | Úgy forgódnak nagy sok rendbéli papok, Ott lobognak nagy sok viasz

⁵⁹² BONFINI 1744. 320.

⁵⁹³ SERMO ADALBERTUM RANCONIS. 433–441.

⁵⁹⁴ „in qua die, noctuque, ex eiusdem caesaris fundatione, psalmi Davidici ad eius tumbam mutatis per vices personis concinuntur.” OLÁH 1938. 27.

⁵⁹⁵ RMKT III. 321–358.

⁵⁹⁶ HELTAI 1574, 23.

⁵⁹⁷ VERANCSICS 1897. 1–203.; KERNY 2018. 493.

istápok, Verítékeznek kövér nyakú barátok, Mert pendülnek nagy sok arany forintok. | Öltették egy koporsóban zselliben, Koronájában, szép öltözetiben, Mondják hamar írták szentek köziben, Varrják a két kezét, hogy érjen egybe.”⁵⁹⁸

Az énekes história elbeszéléséből nyomban kitűnik, hogy Tinódi két forrást használt, vélhetően az 1488-ban Brnóban, majd később Augsburgban kiadott *Chronica Hungarorum*ot, valamint a *Rerum Hungaricarum decadest*. Krónikás elődeihez hasonlóan ő is megemlíti, hogy Zsigmond december 8-án, Szűz Mária fogantatásának ünnepén halt meg. Testét sietve vitték Pozsonyba, majd Budára, ahol imával és harangszóval búcsúztatták a királyt. Ugyanakkor megjegyzi, hogy a kor szokásaihoz híven a temetés napján a főurak számos misealapítványt tettek a császár lelki üdvéért. Külön figyelmet érdemel az, hogy a korábbi krónikákkal szemben a császár trónon való felravatalozását ő már Váradra kapcsolatban említi. Erre utal az „Öltették egy koporsóban zselliben” kezdetű sor is, amiből egy mozgó trónra gyanakodhatunk, amit Zsigmond temetése kapcsán a test közszemlére tételéhez használtak. Hiszen míg a koporsó szavunk adott, s nem igényel összetettebb magyarázatot, a műben említett „zseli” szavunk a latin „*sela*”-ból származtatható, amelynek jelentése trón, illetve gyaloghintó. Így valószínűleg itt is egyfajta mozgó trónról lehet szó, amelyen Zsigmondot Váradra szállították, s amin a Szűz Mária-székesegyházban felravatalozták. Ugyanakkor, ami talán még ennél is nagyobb figyelmet érdemel az a „Mondják hamar írták szentek köziben” sor, mely alapvetően azt az illúziót keltheti az olvasóban, hogy Zsigmondot halála után ténylegesen szentté avatták. E részlet gyaníthatóan egy számunkra ismeretlen váradi néphagyományból származhat. Annyi azonban bizonyos, hogy a pompás császári temetés vélhetőleg egyfajta legendaképződést indíthatott el. A néhai uralkodó személye minden bizonnyal felkelthette a Váradra zarándoklók figyelmét, amit felerősített az is, hogy sírjánál – rendelkezése szerint – naponta zsolozsmáztak. Ez alighanem közrejátszhatott abban, hogy Szent László mellett akár már Zsigmondot is szentként tarthatták számon. Azonban e császárkultuszról gyaníthatóan Tinódinak már csak hallomásból lehetett tudomása, bár nem tartható kizártnak, hogy kassai tartózkodása során még hozzájuthatott olyan antik forrásokhoz, amelyek az uralkodó szentségét,⁵⁹⁹ helyi tiszteletét, vagy a császár személye és a sírja körül kialakuló spontán kultusz jelenlétét igazolhatták. Érdekes adalék, hogy a század végétől több jel is arra mutat, hogy Báthory Zsigmond (1573–1613) erdélyi fejedelem által nagyra becsült burgund Szent Zsigmond alakja és kultusza különös szinkretizmusba került a luxemburgi uralkodó személyével, amelynek gyökerei már a

⁵⁹⁸ RMKT III. 356–357.

⁵⁹⁹ MIKÓ – MOLNÁR 2003. 303–318.

Zsigmond-éra művészeti reprezentációjában is megmutatkoztak.⁶⁰⁰ E szinkretizmust tovább erősítette Báthory Zsigmond csodáktól tarkított élete is. A források alapján ismert, hogy a fejedelmet körülvevő jezsuiták igyekeztek a *miles christianus*⁶⁰¹ ideálját reá szabni, amelyhez olyan példaképeket állítottak, mint a magyar szent királyok: Szent István, Szent Imre, és Szent László. Mellettük pedig ugyancsak ideálként állították számára Hunyadi Jánost, és Corvin Mátyást. Ám e Pantheonból a jezsuiták leginkább Luxemburgi Zsigmond személyét emelték ki. Szántó Arator István jezsuita tanár XIII. Gergely pápának (1572–1585) benyújtott *De collegio Hungarico in urbe erigendo* című művének *Oratio*jában Zsigmond császárt a magyar szent királyok egyikeként, az ország uralkodóinak legnagyobb, és legbölcsebbikeként említett, akit a huszita eretnekek ellen vívott harcai, a pápa tekintélye, valamint a kereszténység egységben tartása kapcsán méltatott.⁶⁰² Szent Zsigmond, mint magyar szent király 1595-ben Zsigmond fejedelem Szinán nagyvezír ellen vezetett hadjárata során több ízben is segítségére volt kegyeltjének. A beszámolók szerint Október 17-én, Szent Zsigmond napján (*in festo Sancti Sigismundi*)⁶⁰³ mikor a fejedelem sátrát állították kevéssel hajnal előtt egy fénylő fáklyához hasonló jelenség tűnt fel az égen. Miután ezt őfelsége észrevette, értesítette az apostoli nuncius urat, hogy neki is megmutassa.⁶⁰⁴ A forrásokból ismert, hogy korábban pedig egy hatalmas sas ereszkedett alá a Királykőről az erdélyi hadak táborába, mely először a románok által állított keresztre, majd a fejedelem sátrára repült át.⁶⁰⁵ Vélhetően a Szent Zsigmond által küldött jel bátorította fel az erdélyi hadakat, hogy tovább folytassák a korábban bizonytalannak tűnő hadi vállalkozásukat és hatalmas győzelmeket arassanak a török felett. A csodáról Alfonso Visconti pápai nuncius is számot adott, amelynek következtében a fényjelenség, valamint a sas szerves részévé vált Báthory Zsigmond reprezentációjának, a Szentszék pedig az *avvisi politici* röpiratban szorgalmazta, hogy a fejedelem vezesse az új kereszties hadjáratot.⁶⁰⁶

⁶⁰⁰ KÉRY 1972. 42–43.; LAVIN 1974. 354–356.; NASTASOIU 2010. 93–119.; HORVÁTH 2016. 29–50.

⁶⁰¹ WANG 1975. 23.

⁶⁰² KRUPPA 2015. 49.

⁶⁰³ A burgund Szent Zsigmond ünnepnapja a Zsigmond-kori Magyar Királyságban Május 1-én volt. *Missale Strigoniense* 1484. MRH 2009. 381.; Csehországban ugyancsak Május 2-án ünnepelték. NK. Knihovna metropolitní knihovny. C 5. f. 64v.; Míg a 16. századi *Breviarium Strigoniense*ben Szent Zsigmond ünnepét Október 17. napjára helyezték. KRUPPA 2015. 49.

⁶⁰⁴ MAH II. 162-163

⁶⁰⁵ A sas és a kereszt motívumát vélhetően a korban széleskörben ismert 1484-ben készült *Reformatio Sigismundi* inspirálta, melyben az ismeretlen szerző egy látomást ad közre, amelyet Luxemburgi Zsigmond látott 1403. május 24-én Pozsonyban. A jelenés tartalma szerint a királyhoz egy égi hang szólt, amely arra kérte őt, hogy legyen az eljövendő papkirály hírnöke. Noha az említett papkirály III. Frigyes német-római császár személyét takarta, a látomás szerint az uralkodó zászlaján a sas lesz és mellette a kereszt. Magyar Tudomány Akadémia Könyvtára. Kézirattár. Inc. 3084.; Aegidius Sadeler Báthoryról készített metszetén a fejedelem felett látható a sas és a Szent Zsigmond napi csoda fényjelensége.

⁶⁰⁶ FARKAS 2006. 197. KRUPPA 2010. 337–340.

A császári sír helye és mellékletei

A váradi Szűz Mária-székesegyház lebontásával Zsigmond síremléke, valamint földi maradványai az enyészeté lettek. A sírnak sem az anyaga, sem pedig külalakja nem ismert. Mindössze annyi információval rendelkezünk, hogy egy *tumba* lehetett, amely feltehetően Andrea Scolari püspök sírjával mutatható párhuzamot. Magáról a sírről semmilyen írott forrásunk nincs. Csupán Thomas Ebendorfer *Chronica Regum Romanorum* című krónikájából ismert, hogy Zsigmond sírján egykoron a következő sírvers szerepelt:

„Íme, ki császárodként nem karddal, hanem a kegyesség erejével irányítottam a Róma által megszentelt birodalmat. Három elvetésével egy főpapot állítottam, s a skizmát elutasítva megtisztítottam az erkölcstelen világot. A törököket elnyomtam és a barbár népeket elűztem. Gazdag területeket fogott össze kezem. További országaim is vannak, Magyarország és Csehország. Békében nyugodj itt, kegyes Zsigmond. Lezárta előtte az utat Znojmban a keserű halál. Az igazhitű nyájjal együtt haladok át a jó határon. 1437. december 9-én.”⁶⁰⁷

E sírfeliratról egy 17. századi utazó, Martinus Zeiler *Neue Beschreibung des Königreichs Ungarn* című művében is megemlékezik, némi formai különbséggel.⁶⁰⁸ Habár a sírvers hitelessége megkérdőjelezhető, a költemény jól mutatja, hogy Zsigmond személye és nyughelye hosszú ideig foglalkoztatta az utazók fantáziáját. A sír pusztulásának idejét sűrű homály fedi. Megrongálása gyaníthatóan 1565. június 22-én következhetett be, amikor a fanatizált protestáns reformátorok János Zsigmond fejedelem (1540–1571) hallgatóságos beleegyezésével betörték a székesegyházba és összetörték az oltárokat, kifosztották a sírokat. Ugyancsak a fejedelem jóváhagyásával felnyitották Szent László sírját, és csontjait kiszórták a szent király templomából. Vélhetően hasonlóképp járt valamennyi királysír is. A következő évben, 1566. december 13-án, a szebeni országgyűlésen a protestánsok azzal indokolták tettüket, hogy „azok megrontattak az ei bálványozásoknak okáért”.⁶⁰⁹ Ettől a pillanattól kezdve Várad nemcsak, hogy katonai létesítménnyé vált, de még a partiumi reformátusság is székhelyének választotta a várost. Emiatt a káptalan tagjai hamarosan elhagyták a székesegyházat.⁶¹⁰ Ezt követően Várad további csapások sorát volt kénytelen elszenvedni: 1598 és 1606 között két török támadást, majd 1603-ban, 1604-ben, illetve 1614-ben három súlyosabb földrengés is meggyötörte a város épületeit. Miskolczy István lelkész 1609-ben írt beszámolója

⁶⁰⁷ „Caesar et Imperium tuus en ego Roma sacratum Rexi | non ense, sed pietatis ope.|| Pontificem summum feci spretis tribus unum lustravi | mundum Schisma negando malum.|| Turcos oppressi et barbaras gentes excussi.|| Ampla dominia contulit manus mea.|| Et sunt Ungaria mea regna, Bohemia plura.|| Pace Sigismundus hic requiesce pius.|| Ac iter in Znayma michi mors preclusit amara.|| Cum grege catholico transeo fine bono.|| Anno M quater C ter X adde, ac VII mensis Decemberis, dieque VIII.” EBENDORFER I, 830.

⁶⁰⁸ ZEILER 1664. 314.

⁶⁰⁹ MCRT II. 326–327.

⁶¹⁰ BALÁZS 2002. 51–73.

szerint a székesegyház még ellenállt a megpróbáltatásoknak, végzete azonban csakhamar megpecsételődött, mivel útjában állt Bethlen Gábor erdélyi fejedelem (1613–1629) hatalmi és reprezentációs törekvéseinek.⁶¹¹ Ezért a fejedelem hamarosan elrendelte Szent László templomának teljes elpusztítását, hogy helyet teremtsen az új fejedelmi palota számára. A bontással párhuzamosan a néhai székesegyház körül megkezdődött az építkezés. A templom valamennyi elemét maradéktalanul beépítették az újonnan épülő palotába, a királyi sírokat pedig örökre elföldelték. Néhány év elteltével Szent László és Zsigmond sírja legendává vált. 1638 decemberében egy különleges hír kapott lángra. I. Rákóczi György fejedelem (1630–1648) az általa elrendelt palotaszárny építése során egy kincsekkel megrakott fejedelmi sírt talált. A híradás szerint az építkezések során a kőfaragók a néhai székesegyház főoltárának közelében leástak az alapokig, és ott egy sírboltra (*Gruft*) lettek figyelmesek, amelyben egy királyi koporsó (*königlicher Sarg*) volt. A szarkofágot felnyitották és abban egy arany, drágakövekkel kirakott koronát (*goldene, mit Edelsteinen reich besetze Krone*) találtak. Amellett pedig egy jogarra (*Szepter*), egy monstranciára (*Monstranz*) valamint egy aranyozott mise, illetve papi ruhára leltek a kőfaragók. A beszámolók szerint a korona mellett egy ragyogó gyémántot is találtak, amely méreteiben akkora volt, mint egy tyúktojás.⁶¹² Mindezek mellett ezüst padok (*Bänke*), és rudak (*Stangen*) kerültek napvilágra. A királyi kincsek megtalálásának híre csakhamar bejárta a világot, és nagyon hamar szárnyra kelt, hogy e királysír nem lehet másé, csakis Szent Lászlóé. Az öröm azonban nem volt osztatlan. A fejedelem igyekezett a hírt eltitkolni, és a híveket csillapítani, hiszen az erdélyi katolikusokat már a székesegyház elpusztítása is megbotránkoztatta, Szent László sírjának ismételt kifosztása pedig méginkább sértette volna őket. Ezért 1638. január 31-én Debreczeni Tamás sárospataki prefektus jelentésében a következőképp fejezte ki aggodalmát a sírral kapcsolatban:

„kerde aztis teollem... az Zent Lazlo kirali koporsojat ha Nagysagod nem bontotta volte fel, mert ugy irtak volt neki az Zathmari Vicekapitan Kallay kapitan, hogy latta volna Nagysagod az koporsoot és megh paranciolta hogy senki hozza ne is niuljon seot az Sirbennis ha mi fogiatkozas vagion mingiarast meg eppiciek ereosiciek, s eletek veztese alat senki hozza ne merjen niulni jegiet tewen az helnek, be cinnalliak hogy rajta semmi jaras ne lehessen, had Niugodniek az Zent Kiralnak teste eo megh irta eo felsegenek, es felette nagy diciretet teottek az eo felsege Tanaciaban erette Nagysagodon.”⁶¹³

Az idézett szövegből kitűnik, hogy a prefektus aggályait fejezte ki a sír felnyitásával kapcsolatban, és egyúttal reménykedett, hogy ezt semmilyen körülmények között nem tették meg, hiszen a fejedelem nem engedte volna. A beszámolóból igen erős kettősség érződik, hiszen Debreczeni megjegyezte, hogy Rákóczi nem nyitatta fel, azonban a sír tulajdonosa és

⁶¹¹ VARADINUM II. 321.

⁶¹² „darunter auch ein hell leuchtender Diamant, so gross wue ein Hühnerrei”: VARADINUM II. 172.

⁶¹³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Magyar Kamarai misszilisek 10.

tartalma az udvarban már mindenki számára ismert volt. Így nem véletlen, hogy a prefektus beszámolójában emlékeztette Rákóczit egy korábbi rendeletére, melyben úgy határozott, hogy aki a sír mellékleteit megbolygatja, azt halálbüntetéssel sújtja. Egyáltalán nem ismert, hogy valójában a sír mellékleteivel később pontosan mi is történt. A beszámolóból mindössze arról értesülünk, hogy a szent király sírja mellett a szarkofág felnyitását követően visszatemették, hogy a test békében nyugodhasson.

Az építkezések előrehaladtával már egyre valószínűtlenebbé vált, hogy bármely sír újra napra világra kerül. 1660. augusztus 27-én a vár török kézre került, és ezzel kezdetét vette a 32 évig húzódó hódoltság időszaka. A törökök pusztításának ekkor esett áldozatául Szent László lovas és a három magyar királyszent bronzszobra. A törökök gyakorlatilag minden olyan szentekhez köthető emléket elpusztítottak, amelyeket Bethlen és Rákóczi fejedelemsége még érintetlenül hagyott. Várad megmaradt középkori arculata egyszer és mindenkorra az enyészeté lett. Végül 1692. június 5-én az osztrák és magyar csapatok visszafoglalták a várost, a vár pedig a bécsi Udvari Haditanács által kinevezett generálisok kezére került, és ettől kezdve kaszárnyaként működött tovább. A Váradra visszamerészkedő lakosságban már emlékek sem maradtak a néhai székesegyházzal. Voltak olyanok, akik az egykori dóm helyét a vár falain kívül, Olaszi, és Velence városrészek területén keresték. Végül 1755 júliusában, egy szerencsés kútásás közepette, a vár belső udvarán, néhány méter mélyen a föld alatt a katonák egy nagyméretű falazott üregre, pontosabban egy sírboltra bukkantak, mely igen becses fejedelmi kincseket rejtett. Charles-Joseph Canon Marquis de Ville generális július 13-án levélben értesítette Mária Teréziát (1740–1780), majd július 17-én újabb levelet intézett őfelségéhez, amelyben tudatta az udvarral, hogy további leleteket talált.⁶¹⁴ Az üreg pontos helyét egy mérnök által készített metszeten is megjelölte.

A leletegyüttesben szerepelt egy lilios korona, amely hat sérült tagból állt. Az ékszerkompozícióhoz eredetileg tíz kőfoglatat vagy tizenkét gyöngyszem tartozott. A korona nagyfoglalaiba tartozó vezérkövek maradéktalanul eltűntek. Tizenkilenc további kőfoglatat szintén hiányos. A koronát díszítő gyöngyök közül csupán egy maradt meg.⁶¹⁵ Ugyancsak a sír mélyéről került elő egy országalma, amely alighanem rokon vonásokat mutat Windecke a halott uralkodót ábrázoló képén található almával. Mindemellett előkerült egy brokátselyem maradvány (*avec de l'or flisée*) valamint egy aranyozott csat (*bouche d'or*), melyen egy sárkány függött. E leletek egykoron valószínűleg Zsigmond *pompa funebris*ének mellékletei lehettek,

⁶¹⁴ ZIMMERMANN – LHOTSKY XVI. Nr. 12618.

⁶¹⁵ KOVÁCS 1982. 89–94.

azonban a sír lokalizációja továbbra is ismeretlen maradt. Habár 1881-ben, 1883-ban, valamint 1911/12-ben több ásatás is érintette a néhai kút környékét, a sírmellékleteken, illetve Mária királyné feltételezett nyughelyén kívül semmilyen közelebbi támpontot nem szolgáltatottak, amelyből további következtetéseket lehetne levonni.⁶¹⁶ Zsigmond sírjának felfedezése tehát továbbra is várat magára.

Szent László-legenda és a szent király alakja a falképfestészetben

Szent László testének elevációját követően a szent király alakja vélhetően azonnal a magyar templomok *Biblia pauperum*ainak részévé vált.⁶¹⁷ Azonban a 12. és 13. század folyamán készült ábrázolásai néhány itáliai műalkotás kivételével⁶¹⁸ maradéktalanul elpusztultak. A ma ismert Szent László ábrázolások, valamint a szent király legendáját feldolgozó monumentális freskóciklusok I. Károly, és fia I. Lajos, valamint Luxemburgi Zsigmond uralkodása alatt készültek.⁶¹⁹ Az Árpád-ház kihalását követően (1301) a magyar szent királyok kultuszát a trónért harcra szálló királyi házak közül a legcéltudatosabban az Anjou-dinasztia illesztette be hatalmi reprezentációjába és használta legitimitásuk megszilárdításához.⁶²⁰ Az interregnum időszakát (1301–1308), illetve a királyság konszolidációját követően Károly kitüntetett figyelemmel fordult a magyar szent királyok kultusza felé, és képzőművészeti ábrázolásukat az udvar falképprogramjának fő tárgyává tette. Ennek köszönhetően országszerte a különböző várkapolnáktól és udvarházaktól kezdve, egészen a legkisebb vidéki plébániatemplomokig megfestették alakjukat és legendáik különböző jeleneteit. E folyamatot a Károly által 1320 és 1340 között készített Magyar Anjou Legendárium segítette elő,⁶²¹ amelyben a három magyar szent királynak igen hangsúlyos szerep jutott, ám köztük is leginkább Szent László alakja tűnt ki. Vitájának főbb momentumait, valamint legendáját nem kevesebb, mint 24 jelenetben illusztrálták.⁶²² E jelenetsorok közt található szent király legismertebb, ám méltán a leginkább vitatott legendája a kerlési (cserhalmi) ütközet, amelyet nem kevesebb mint hét jelenetben ábrázoltak (82r-83v). A történet szerint 1068-ban a kunok betörték Magyarország területére és

⁶¹⁶ GYALÓKAY 1913. 53.

⁶¹⁷ FEDELES 2012. 166.

⁶¹⁸ SZENTPÉTERY 1874. 403–410.; BERTRAUX 1899. 11.; BANFI 1941. 137–189.; ÓVÁRY 1947. 402. BOLOGNA 1969. 346.; POSZLER 2000. 178.; PROKOPP – HORVÁTH 2014. 8–33.

⁶¹⁹ KERNY 2000. 188–189.

⁶²⁰ KLANICZAY 2000. 261.

⁶²¹ LÉVÁRDY 1964, 161–213.; WEHLI 1991.147.

⁶²² Biblioteca Apostolica Vaticana, Roma. Vat. lat.8541 f. 80r -85v.

Biharig végig prédálták az ország keleti területeit.⁶²³ Rablóhadjáratuk során azonban nem csak kincseket fosztogattak, hanem zsákmány gyanánt nőket és férfiakat is el akartak hurcolni, ezért Salamon király (1063–1074), Géza és László hercegekkel egyetértésben úgy döntött, hogy feltartóztatja a támadókat. A király csapatai Kerlés mellett érték be a kunok seregét, akik látván, hogy a magyarok jelentős létszámfölényben vannak Cserhalomnál egy dombra húzódtak vissza. Salamon és a hercegek haderejükkel rárontottak a kunokra, és hatalmas győzelmet arattak felettük. A csata közben László herceg egy kun vitézre lett figyelmes, aki a lova hátán egy fiatal leányt kísérelt meg elrabolni. László sebesülten utánaeredt, és végül ádáz küzdelemben legyőzte a kunt. Így megszabadította a leányt az elrablójától. Habár a kerlési csata leányrablás jelenete nem került be az 1192 után készült *Legenda Sancti Ladislai regis*be, minden bizonnyal része lehetett a 11. és 12. század között keletkezett *Gesta Ladislai regis*nek,⁶²⁴ amelynek elbeszélése a 14. századi krónikakompozícióban maradt fenn. Ám mindenekelőtt e ponton érdemes visszatérni az Anjou Legendárium kerlési csatát bemutató miniatúráihoz. A képsorozatot a *Gesta Ladislai regis*, illetve egy hozzákapcsolódó egyházi tradíció ihlette, mely igen szoros kapcsolatot mutat a gyógyító érintésről alkotott középkori hagyománnyal.⁶²⁵ A legendaciklust a kunokkal való küzdelem bemutatása nyitja meg. E képen Szent László látható, ahogy lovával a kun sereg felé vágat. A második jeleneten ismét a szent király figyelhető meg, ahogy sérülten egy kun vitézzel küzd. A harmadik képen László az elrabolt leány mellett látható. A szent a pogány haját fogja, a leány jobbáiban a szent csatabárdja figyelhető meg, ahogy épp a kun fejére készül vele csapást mérni. A negyedik jeleneten már a halálos csapás pillanata tárul elénk. A leány magasba emeli a szent király bárdját, a kun vitéz a lábai alatta fekszik, nyakából vérözön folyik. Az ötödik epizód a későbbiek során ikonikussá váló pihenés jelenete. E kompozícióban a leány ülő pózban figyelhető meg, ahogy az előtte elterülő szent király baljában a keresztet pajzsát tartja, fejét pedig az ölében pihenteti. A hatodik és hetedik jelenet meglehetősen rendhagyónak mondható. Vélhetően e ponton találkozhatott a Szent László tetteit elbeszélő epika az egyházi hagyományokkal és ezáltal vált teljessé a legendaciklus. A hatodik képen a sebesült Szent Lászlónak Szűz Mária jelenik meg, aki kezeit a szent fejére helyezve meggyógyítja őt. A hetedik jelenetben már csak a szent király látható, ahogy imára kulcsolt kézzel a levegőbe emelkedik. Gyanítható, hogy e hét jelenet fedhette le a kerlési csata teljes eseménysorozatát, hiszen az ütközet képi epizódjai szorosan egymásra épülő

⁶²³ HORVÁTH 1928. 55.; SZEGFÜ 1977. 23–31.; GYÖRFFY 1977. 560.; VESZPRÉMY 1991. 69–73.

⁶²⁴ GYÖRFFY 1948. 174.; GERICS 1961. 85–103.; KRISTÓ 1972. 52–70.; GERICS 1974. 129–131.; FONT 1996. 119–129.; BOLLÓK 1998. 223–229.; KLANICZAY 1999. 359–360.;

⁶²⁵ BLOCH 2005. 73–161.

jelenetek kompozícióját adja, amely szöveges elbeszélés hiányában önmagában is értelmezhető. Mindazonáltal, ahogy a legendárium miniatúrái elkészültek, a 14. századi krónikakompozíció összeállítója jelentősen átalakította a legendát, és művében a kerlési csatajelenetet a következőképpen írta le:

„Végül László herceg meglátott egy pogányt, aki a lova hátán egy szép magyar leányt hurcolt magával. Szent László herceg pedig azt gondolta, hogy a váradi püspök leánya, és habár súlyosan meg volt sebesülve, üldözőbe vette lova hátán, akit Zugnak nevezett. Már csaknem elérte lándzsájával s meg is szúrta, de mégsem sikerült neki, mert sem az ő lova nem vágatott gyorsabban, sem pedig azé nem maradt le, így csupán egy karnyújtásnyira volt lándzsája a kun háta mögött. Oda kiáltott tehát Szent László herceg a leánynak, és azt mondta: Szép húgom, ragadd meg a kunt az övénel és vedd le magad a földre! Ezt is tette, így Boldog László herceg távolról a földön fekvőre szegezte a lándzsáját és meg akarta ölni, nagyon kérte őt a leány, hogy ne ölje meg, hanem bocsássa el. Ebből is látszik, hogy nincs hit az asszonyokban, mert feltételezhetően kéjvágyból akarta őt megszabadítani. Így a szent herceg ezután sokáig birkózáván vele átvágván inát, megölte. Azonban ez a leány nem a püspök leánya volt.”⁶²⁶

Amint az látható, a krónikaszerkesztmény szövege elhagyta a legendáriumban bemutatott kerlési ütközet hatodik, illetve a hetedik jelenetét, vagyis a pihenést követő gyógyítás és imádkozás epizódját. E változtatás a krónikaszerkesztmény szerzőjének részéről minden bizonnyal tudatos volt, hiszen Szent László karakterének elhanyagolható profanizálásával és a szent király lovagi tettének hangsúlyozásával feltételezhetően az udvar lovagi ideáljának elvárásait kívánta teljesíteni. Ehhez hasonló törekvés a krónika Szent István alakjával kapcsolatban is megfigyelhető, hiszen a szent király egyházszervező munkájával szemben elsősorban hadi vállalkozásait, illetve lovagi jellemét igyekezett előtérbe állítani.⁶²⁷ Vélhetően a krónikakompozíció iránymutatásának megfelelően készülhetett el az 1330-as években Kakaslomnic Szent Katalin-templomának sekrestyéjében található kerlési csatajelenet ábrázolása,⁶²⁸ amelynek mára már csak az üldözés, birkózás, és lefejezés jelenete maradt meg. Az üldözés epizódjában Szent László alakja már nem látható, csupán lova, és hosszú lándzsájának vonalai figyelhetők meg, ahogy az a hátrafelé nyilazó kun vitéz mellkasába szúródik. A legendaábrázolás harmadik, avagy a birkózás jelenetében látható az aránytalanul felnagyított szent király alakja, ahogy a leányrabló pogánnyal összefonódva kezitusát vív, eközben a háttérben megjelenik az elrabolt leány, aki a szent segítségére kel, László

⁶²⁶ „Vidit denique Ladislaus dux unum paganorum, qui super dorsum equi sui ducebat unam puellam Hungaram speciosam. Sanctus ergo dux Ladislaus putans illam esse filiam episcopi Waradiensis et quamvis esset graviter vulneratus, tamen illum celerrime persectus est super equum illum, quem Zug nominabat. Cum autem attingeret ut eum lancearet minime poterat, quia hominis erat inter lanceam et dorsum Cuni. Clamavit itaque sanctus dux Ladislaus ad puellam et dixit: Soror speciosa accipe Cunum in cingulo et iacta te in terram. Quod fecit. Cumque Beatus Ladislaus dux procul illum lanceasset in terra iacentem, voluit eum interficere. Quem puella valde rogavit ne eum interficeret sed ut dimitteret. Unde in hoc natotur quod fides in mulireribus non sita, quia forte amore stupri illum liberare voluit. Sanctus autem dux diu cum eo luctando et absciso nervo illum interfecit. Sed illa filia episcopi non fuit.” SRH I. 368–369.

⁶²⁷ WEHLI 1986. 57.

⁶²⁸ KERNY 2000. 188.; PROKOPP – MÉRY 2009. 28–33.

csatabárdját magasba emelve azt a kun Achilleszébe vágja. Különös figyelmet érdemel a lovagkirály ábrázata. A freskón láncinget és kék fehér csíkozott felöltőt visel.⁶²⁹ Fejét korona és diadém ékesíti. Arcának fiziológiai jegyei leginkább a szepesi prépostság Szent Márton-templomának Károly király koronázását bemutató freskójával mutatnak egyáltalán nem elhanyagolható rokonságot.⁶³⁰ A legendajelenet utolsó megmaradt eleme a lefejezés. A képen a szent király a hajánál hátulról elkapott kun vitézt fogja. A háttérben ismét a szép leány alakja rajzolódik ki, aki kezében a pogány törökös kardját fogja, miután már a támadója torkát átvágta. Ugyancsak ebben az időben készülhetett Vitfalva Szent Jakab és Szent Fülöp titulusára felszentelt templomának Szent László ciklusa,⁶³¹ mely megjelenését tekintve erősen népies ábrázolásmódúnak tekinthető.⁶³² A legenda első része a karzat takarása miatt nem vizsgálható. Az azt követő üldözés jelenetének karakterei mára már elkoptak, csupán a menekülő kun vitéz lovának elülső lábainak vonalai maradtak fenn. A harmadik jelenet a birkózás epizódja. Szent László alakja rendkívül töredezett, a kun vitéz felsőteste és torzója ugyancsak hasonló állapotban látható, ám szembetűnő, hogy karakterének megalkotása során a művész a kakaslomnici freskó pogányának mintáját követte. A kompozíció háttérében látható az aránytalanul kis megjelenésű szép leány, aki a szent király csatabárdját éppen a kun inába vágja. Ezt követi a lefejezés jelenete, amelyben Szent László hajánál fogva ragadja meg a kun vitézt, a leány pedig a megmentője csatabárdjával sújt le a pogány nyakára. A képsor mellett látható a lefejezett kun, ahogy testét egy farkas marcangolja, nyakából pedig madarak lakmároznak. Az utolsó jelenet a pihenés epizódja. Szent László egy finom posztón a leány ölében pihen,⁶³³ aki jobbát gyengéden a szent király fejére helyezi. Mindeközben az uralkodó felett a mogyoródi csatajelenetből ismert angyalpár alakjai elevenednek meg, akik László fejére helyezik a földi koronát.⁶³⁴

I. Lajos király uralkodása alatt két olyan fontos esemény is történt, amely számottevő hatást gyakorolt a Szent László-legenda kerlési csatajelenetét bemutató freskóciklusok ikonográfiájára és jelenetkompozícióira, továbbá nagymértékben elősegítették országos szintű

⁶²⁹ MAROSI 1987. 347.; KERNY 2000. 188.; WEHLI 2001. 48.

⁶³⁰ PIRHALLA 1899. 43.; DIVALD 1927. 119–122.; KŐSZEGHY 1933. 6.

⁶³¹ PROKOPP–MÉRY 2009. 42–45.; MÓZER 2012. 136–137.

⁶³² DIVALD 1906. 16.

⁶³³ Itt fontos megjegyezni, hogy László Gyula és Vargyas Lajos a kerlési csata pihenés epizódjában alapvetően ősi, keletről hozott mitologikus elemeket láttak. A jó és a rossz kozmikus harcát, a világfát és a táltos lovat. (VARGYAS 1960. 479–518.; LÁSZLÓ 1993. 13–34.) Azonban le kell szögezni, hogy a Szent László-legenda kerlési kompozíciója alapvetően keresztény ihletésű és gyökerű, amelynek elemeit a királyi udvar szerkesztette és szabta meg.

⁶³⁴ KERNY 2018. 68–87.

terjedésüket. Az első 1342. júliusában történt, amikor Lajos király koronázását követően Váradra zárandokolt Szent László sírjához, és kegyes ajándékokkal látta el a püspökséget.⁶³⁵ Ekkor Bátori András Várad főpapja úgy döntött, hogy az uralkodó tudtára adja, hogy a Szűz Mária-székesegyház már nem elég tágas ahhoz, hogy a város híveit, és a népesebb zárandoktömegeket fogadja.⁶³⁶ Ezért Lajos támogatásával a királyi adományokat felhasználva hozzálátott a dóm kibővítéséhez.⁶³⁷ A grandiózus építkezés megkezdése, valamint Várad egyre növekvő szerepe miatt a Szent László-legenda falképciklusának kompozíciójában döntő változást indított el, amely habár nem is azonnal, de idővel nélkülözhetetlen eleme lett a legenda ábrázolásának. E változás pedig nem volt más, mint Várad megjelenése a freskóciklusok kezdő képsorain. Az eddigi meglehetősen komplex legenda képsorának csatajelenete elé bekerült a váradi vár ábrázolása, a hatalmas fehér falaiival, illetve bástyaival, közepén a tornyaival kiemelkedő Szűz Mária-székesegyházzal, és a városból kilovagló magyar sereggel. Ezt követte a csata, az üldözés, a birkózás, a lefejezés, és a pihenés jelenete. Eme ikonográfiai fejlődés talán azért is érdemel különösebb figyelmet, mivel a kompozíciónak sosem volt része e jelenet, még epikus hagyománya sem lehetett, hiszen a csata időrendben is megelőzte a társaskáptalan alapítását, és a bihari püspökség Váradra helyezését.⁶³⁸ A másik egyáltalán nem elhanyagolható tényező 1345-ben Lajos király tatár hadjáratai alkalmával következett be, amelyről a Névtelen Minorita a következőképpen számolt be:

„Mondják azt is, hogy míg folyt a csata a keresztények és a tatárok között, a váradi egyházban nem találták Szent László király fejét. Ez bizony csodálatos. Mikor tehát az egyház másodőre is a fej keresésére, a sekrestyébe lépett, a maga helyén találta a fejet, de úgy átizzadva, mintha élne s nagy munkából, kihevülve tért volna meg valahonnan. Ezt a másodőr nemcsak a kanonokoknak, hanem sok szerzetesnek is elmondta. A csodát bizonyítja az említett foglyok közül egy igen öreg tatár is, aki azt beszélte, hogy nem a székelyek és a magyarok verték le őket, hanem maga László, akit mindig segítségül hívnak. Más társai is mondták, hogy midőn a székelyek ellenük indultak, valami nagy lovag járt előttük, magas paripán ült, fején arany korona, kezében csatabárd, mely hatalmas csapásokkal és vágásokkal pusztította mindnyájukat. E lovag feje fölött a levegőben, csodálatos fényességben nagyszépségű úrasszony jelent meg, akinek fején nagyon ékes és tündöklő korona látszott. Nyilvánvaló ebből, hogy a Jézus Krisztus hitéért harcoló székelyeket maga a Boldogságos Szűz Mária és Szent László király segítette meg a pogányok ellen, akik elbizakodtak vitézségükben és sokaságukban.”⁶³⁹

Habár Szent László úgynevezett patrocínium-csodája különösebb változást nem eredményezett a falképek ikonográfiájában, Szent László kultuszát a korábbiakhoz képest jócskán felerősítette, hiszen a fent említett *miraculumot*, amelyet még a legyőzött ellenség is alátámasztott valóságos csodaként tartották számon. Az országban pedig hamar híre ment

⁶³⁵ FEJÉR IX/1. 58–60.

⁶³⁶ BATTYÁNY 1827. 344.; BUNYITAY 1883. 178.

⁶³⁷ AO IV. 292–293

⁶³⁸ GYALÓKAY 1913. 1–28.; TAKÁCS 1989. 19–39.

⁶³⁹ NÉVTELEN SZERZŐ. 50.

annak, hogy a tatárokkal harcoló szorongatott erőket a sírjából felkelő, és magyarjai élére álló szent király vezette győzelemre, aki mellett még Szűz Mária is megjelent.⁶⁴⁰ Ennek következtében a kerlési csata jeleneteinek ábrázolása országos igényűvé vált.⁶⁴¹

1350 körül készülhetett a türjei premontrei prépostság Szűz Mária-templomának északi falán található Szent László-legenda ábrázolása.⁶⁴² A falkép indítójelenete a váradi kivonulás, amely kompozícióját tekintve inkább kilovaglásnak mondható, mintsem kivonulásnak. A város egy dombon tűnik fel, hatalmas meszelt falai körbe zárják a belső vár területét, illetve a székesegyházat, aminek tornyai jól láthatóan a magasba emelkednek. A kapukban feltűnő magyar sereget Szent László vezeti. A háttérben a magyar lovasíjászok nyílzáport zúdítanak a kunokra. A pogány sereg hátrafelé nyilazva próbálja a keresztény erőket és Lászlót legyőzni, ám a lövéseik közül egyetlen egy vessző sem ér célt. Szent László fehér paripáján lándzsáját maga elé szegezve vágat a támadók felé. Testét lánc és selyeming borítja. Fején Lajos király sisakdíszéhez hasonló harci dísz figyelhető meg, mely az egész jelenetsor alatt takarja torzóját. A következő jelenet az üldözés epizódja, amelyen rendhagyó módon a szent király hosszú dárdájával gyakorlatilag kiüti a nyergéből a kun vitézt, amely a korabeli lovagi tornákra utaló jelként is értelmezhető. A birkózás jelenetének ábrázolása rendkívül fregmentált, csupán a leány kardot tartó alakja ismerhető fel, azonban arcképe jelentősen elkopott. A pihenés jelenetében látható a leány ölében pihenő szent király sisakdíszben.⁶⁴³ Ugyanebben az időben készült az ócsai premontrei prépostsági templom északi falán található Szent László legenda.⁶⁴⁴ Jeleneteiből csupán a birkózás, valamint a lefejezés maradt fenn. Néhány évvel később, 1355 körül festhették meg Tereske Szűz Mária tiszteletére szentelt bencés apátság templomának északi falán található kerlési csatajelenetét.⁶⁴⁵ A kompozíció indítójelenete Várad városa, amelyből csupán egy templomtorony, és a város fala látszódik. A torony ablakában imádkozva összeborult asszonyok alakjai tűnnek fel, míg a városfal egyik bástyájából egy kikandikáló alak figyelhető meg, aki egy kürtöt fúj, ezzel jelt adva a keresztény seregek számára a támadás megindítására. A következő képen a szent király alakja rajzolódik ki, ahogy a megkopott lován,

⁶⁴⁰ HORVÁTH 1928. 38.; SÁNTHA 1943. 58–59.

⁶⁴¹ László Gyula Szent László freskóciklusait bemutató könyve szerint a falképek kizárólagosan határvédelmi céllal készültek, és emiatt a kerlési csata ábrázolásai csupán távol a határ menti falvak templomaiban találhatóak meg. (LÁSZLÓ 1993. 13–15.) Állítása véleményem szerint azonban erősen túlzó, hiszen mind Szent László álló alakos ábrázolásai, mind pedig a legenda jeleneteit bemutató freskóciklusok a 16. század végéig az ország középső területein is megtalálhatóak voltak. HORVÁTH 2017. 141.

⁶⁴² ROMHÁNYI 2000. 102.; LÁNGI 2013. 459–474.

⁶⁴³ MADAS – HORVÁTH 2008. 81.

⁶⁴⁴ TÓTH 1995. 147–148.

⁶⁴⁵ KERNY 2000. 104.

dicsfényvel a torzóján vágat a kun vitéz felé. A ciklus csatajelenete hiányzik, így hirtelen az üldözés epizódja tárul elénk. A lovagkirály a kun vitéz után lovagol, aki ellenfelét hátrafelé nyilazva próbálja ártalmatlanítani. A ló hátsó tájékán látható az aprócska szép leány. Ezt követi a birkózás jelenete, amelyen Szent László a pogányt erősen megragadva küzd vele. A kompozíció háttérében a szép leány alakja tűnik fel, aki a szent király bárdját a kun inába vágja. A következő epizódon László alakja figyelhető meg, ahogy támadóját maga elé térdeltetve a hajánál fogja, aki összetett kézzel kegyelemért könyörög. A kun mögött látható a leány, aki magasba emelt karddal a pogány fejére készül csapást mérni. A legenda pihenés jelenetének lényegi része egy a későbbiek folyamán emelt diadalív miatt takarásba került. Így erről nem rendelkezünk bővebb információval.

Az 1360-as években készülhetett a Homoródkarácsonyfalva unitárius templomának északi falán található monumentális legendaábrázolása.⁶⁴⁶ Noha a kezdőjelenet már megkopott, eredetileg a váradi várból való kivonulást ábrázolta. Ezt közvetlen követi a csatajelenet, amelyen a keresztény és a pogány erők összecsapása látható. A csatajelenet kompozíciója különösen realiztikusra sikeredett, hiszen a lovasok alatt az elrabolt férfiak és nők holttesteire lehetünk figyelmesek. A keresztény seregek felé vágató kunok lovain további rabszolgának szánt jobbágyok alakjai tűnnek elénk. A jelenetet a későbbi idők folyamán kialakított ablak vágja félbe. A jelenetsor folytatásában az üldözés epizódja tárul elénk, amelyből azonban csupán a kun vitéz alakja maradt fenn, aki lóháton, hátrafelé nyilazva menekül. Mögötte a szép leány alakja rajzolódik ki. A jelenetsor a birkózással folytatódik, amelyen a szent király selyemingben fején glóriával látható, amint a kun vitézbe kapaszkodik. A pogány ismét a szép leány alakja elevenedik meg, amint a szent király csatabárdját az elrablója lábába vágja. A következő képen Szent László hátulról a kun harcos haját fogja, nyakát hátraszege, miközben a szép leány a kun kardjával átvágja ellensége torkát. A pihenés jelenete roppant fregmentált. Csupán a szent király lábának kontúrjai ismerhetők fel. Különösen érdekes, hogy a kompozíció alatt később, vélhetően 1420 körül a Három királyok imádása című falképet is megfestették, amelyen mára már csupáncsak két szent király alakja ismerhető fel. E képen Szent Imre egy csillagra mutat, mellette Szent István látható, akinek a profiljában Luxemburgi Zsigmond arcvonásait ismerhetjük fel. Ugyanebben az időben festhették meg a gelencei Szent Imre-templom északi falán található Szent László-legenda freskóciklusát.⁶⁴⁷ A szinte a teljes hajót elfoglaló freskóciklus a váradi kivonulással kezdődik, amelyen egy püspök megáldja a szent

⁶⁴⁶ JÁNÓ 2013. 280–287.

⁶⁴⁷ GEREVICH 1940. 153.

királyt és seregét, majd ezt követően veszi kezdetét a csatajelenet, és az üldözés, amelynek epizódjai mára már szinte teljesen elkoptak. A birkózás jelenetében a szent király és a kun párviadala rajzolódik ki. László páncélt visel, fején sisak és dicsfény figyelhető meg. A kun mögött a szép leány alakja tűnik fel, amint a szent király csatabárdját a kun lábába vágja. A következő jelenetsoron a szent a hajánál hátulról megragadott kun fejét tartja, miközben a leány a kun kardjával elrablója torkát vágja át, s ezzel ér véget a legenda. A pihenés jelenet hiányzik a koncepcióból.⁶⁴⁸ Feltételezhető, hogy az 1370-es évekből származik Sepsikilyén⁶⁴⁹ unitárius templomának északi falán található Szent László-legendája. A ciklus nyitójelenete a váradi kilovaglás, valamint a csatajelenet Szent László alakja a magyar sereggel egyetemben mára már teljesen elkopott. Csupán a támadó kun csapatok alakjai maradtak fenn. Különösen érdekes, hogy a mű festője a támadó pogány seregek pajzsaira az árpádsáv motívumát festette fel. A ciklus üldözés jelenetében tűnik fel először a szent király, aki kettőskeresztes pajzsa mögé bújva, lándzsáját előrszegezve a leányrabló kun szívébe szúrja. Ezt követi a birkózás jelenete. A szent király testét páncél borítja, jobbával a kun torkát szorítja. A pogány mögött látható a leány, aki gyengéd mozdulattal Szent László csatabárdját a kun Achilleszébe vágja. Majd ezt követi a lefejezés jelenete. László a kun haját hátulról megmarkolva szabaddá teszi ellensége nyakát, miközben az elrabolt leány két kézzel elrablója nyakára sújt. Ugyanekkor készülhetett el a Bögöz református templomának nyugati és északi falán található kerlési csata ábrázolása.⁶⁵⁰ A legendát a váradi jelenet nyitja meg. Naiv kidolgozottságban látható a vár, belsejében a székesegyház három egyoldalon elhelyezkedő tornyaival. A város előtt egy szent püspök áll, aki csata előtt megáldja a szent királyt. Kerny Terézia szerint a glóriás, erős fiziognómiájú püspök, aki jobb kezével áldást oszt Lászlónak, baljában pedig pásztorbotot tart nem más, mint Kálmán herceg, akit Dalmáciában szentként tiszteltek.⁶⁵¹ Az északi falon csupán a birkózás jelenete maradt, amelyen csupán az egymással viaskodó lovag alakjai ismerhetők fel.

Luxemburgi Zsigmond királyá koronázását követően egy új korszak köszöntött be a templomi falképfestészet terén, amely igen különös hatást gyakorolt a szent király legendáját bemutató freskóciklusokra. Zsigmond részint követte az Anjou-dinasztia hatalmi reprezentációját, és maga is különös figyelemmel fordult Szent László kultusza felé,⁶⁵² s mi több – ahogy Windecke is fogalmazott –, az uralkodó személyes patrónusaként tartotta számon

⁶⁴⁸ ENTZ 1967. 247.; MAROSI 1987. 236.

⁶⁴⁹ VÉGH 2008. 421.

⁶⁵⁰ GYÁRFÁS 1910. 75.

⁶⁵¹ KERNY 2018. 442.

⁶⁵² KERNY 1987. 355.

a lovagkirályt, akinek egész életében szívesen szolgált.⁶⁵³ Különösen jól mutatja a király alázatát, hogy Zsigmond felkarolta a váradi építkezéseket, pompás templomot építtetett, amely méltó volt a szent király nyughelyéhez, kegyes adományokkal tisztelte meg a püspökséget, elkészítette a ma ismert Szent László hermát,⁶⁵⁴ Váradot európai szintű zarándokhellyé tette, sőt saját sírját is a szent király mellett jelölte meg, ezen óhaját pedig még német-római császárként is fenntartotta.⁶⁵⁵ Ugyanakkor a három magyar szent király kultuszát – I. Károlyhoz hasonlóan – az udvar falképprogramjának legfőbb tárgyává tette, ám közülük is Szent László személyét és legendáját emelte ki a leginkább. Ennek köszönhetően nem csak országos szinten, de még európai viszonylatban is terjedni kezdtek a szent király alakját ábrázoló freskók.⁶⁵⁶ Zsigmond uralkodói reprezentációja által a Szent Lászlót és a legendáját bemutató falképek, illetve freskóciklusok egy meglehetősen gyors ikonográfiai változáson mentek keresztül, amely egyrészt a legendaciklus kompozíciójában is éreztette hatását, hiszen rögzültek a legenda állandó epizódjai: a váradi kivonulás, a csata, az üldözés, a birkózás, a lefejezés, illetve a pihenés jelenete. Másrészt atyja, IV. Károly német-római császár uralkodói reprezentációját követve Zsigmond maga is élt a kriptoportré által nyújtott lehetőségekkel, és a szent király képmásában saját arcképét rejtette el. Az ehhez hasonló rejtett portrék olyannyira elterjedtek lehettek, hogy a Szent Lászlót ábrázoló falképek lassacskán követni kezdték az uralkodó arcának fiziológiai változásait is, amelynek következményeképpen, mint azt látni fogjuk, Zsigmond uralkodásának utolsó évtizedében már Szent László nem egy fiatal lovag képében jelenik meg a kerlési csatát bemutató freskóciklusokon,⁶⁵⁷ hanem egy megöszült, idős uralkodóként, akinek megjelenése agg kora ellenére is roppant erőt sugároz. Alighanem a korabeli Szent László falképek azok a hazai műalkotások, amelyek méltán párhuzamban állíthatók Zsigmondot, és az uralkodó kriptoportróját ábrázoló európai műalkotásokkal, illetve a magyar művészettörténet egyedüli olyan alkotásai, amelyek az uralkodó reprezentációja miatt Szent Zsigmond ábrázolásával egyetemben végig követik az uralkodó arcvonásainak változásait.

A Zsigmond-kor hajnalán, 1389-ben készült el Bántornya Szűz Mária-templomának diadalívén található Szent László-legendafalképciklusa, amelynek megfestésével az egyház kegyurai Bánfi János néhai szlavón (1381–1385) és macsói bán (1386–1387), valamint fia

⁶⁵³ WINDECKE 2008. 335–337.

⁶⁵⁴ HORVÁTH 2018. 15–19.

⁶⁵⁵ FEDELES 2012. 178.; HORVÁTH 2018. 7.

⁶⁵⁶ HORVÁTH 2017. 136, 139.

⁶⁵⁷ HORVÁTH 1937. 23.; HORVÁTH 2017. 136.

János,⁶⁵⁸ Aquila János műhelyének egy festőjét bízhatták meg.⁶⁵⁹ A legenda képi jelenetei meglehetősen komplikáltak, hiszen a piktor vélhetően több forrásból dolgozott, vagy éppen más, eddig feltáratlan szándékok vezérelhették. A Szent László-legenda kerlési csatajelenete a templom hajójának északi falán lett megfestve. Az első képen igen töredékesen a váradi kivonulás látható, ahogy a szent király seregével elhagyja a várost, miközben a kun vitéz ellovagol a szép leánnyal. A következő epizód szokatlannak mondható, hiszen a leány ölében pihenő pogány alakja rajzolódik ki előttünk. Ezt követi a monumentális csatajelenet, majd a leányrablás epizódja, amelyen a leány éppen lerántja elrablóját a lova nyeregből. A következő epizódon egy duplikált képi jelenet figyelhető meg, amelynek első felében Szent László karaktere figyelhető meg, ahogy a kun vitézzel birkózik, míg a leány a szent király csatabárdját belemélyeszi elrablója inába. A jobboldali képen László a kalapjánál fogva nyomja le a pogány fejét, hogy a szép leány az uralkodó csatabárdjával csapást mérhessen rá.⁶⁶⁰ A történet a keleti falon folytatódik. A 19. század folyamán még olvasható volt a „*post obitum regis*” felirat, mely minden bizonnyal Géza halálát adta közre, hiszen alatta László királlyá választását festették meg. Majd ezt követte a koronázás jelenete, amely felett a „*coronatus est beatus ladislaus*” volt olvasható. Az epizód különös érdekessége, hogy e jelenet az egyedüli, amelyen a fehérvári Szűz Mária-prépostság templomának egyidejű ábrázolása látható. A koronázás jelenetét követően látható Salamon és László párharca, fejüket dicsfény veszi körül. A következő epizódban István király és Imre herceg szentté avatása, illetve Salamon szabadon bocsátása látható. A történet a déli falon folytatódik. Az első epizódban a váradi székesegyház építése figyelhető meg, amely fölé a művész „*hic beatus ladislaus edificavit ecclesiam in quo ibidem requiescit*” feliratot festette. Az utolsó képi jeleneten egy vezeklő, zarándokbotos személy tűnik fel, ahogy egy nyílt lilomos koronát nyújt át egy barátságos szakállas férfinak. Mindkettőjük fejét dicsfény övezi. E jelenet értelmezésére két lehetőség kínálkozik. Rómer Flóris feltételezése szerint a képen Marcellus⁶⁶¹ prépost látható, ahogy egy égi követtől átveszi a koronát, hogy azt Szent László választott utódjának, Kálmánnak adhassa át.⁶⁶² A másik feltételezés a Képes krónika 136. fejezetének⁶⁶³ valamint Mügelin Henrik Magyar Krónikájának 47. fejezetének elbeszélésén alapul.⁶⁶⁴ E szerint a szakállas szerzetes nem más, mint a bűnei miatt vezeklő Salamon király,

⁶⁵⁸ ENGEL II. 21.

⁶⁵⁹ STELÉ 1935. 12.; HÖFLER – BALAZIC 1992. 29–37.; KERNY – MÓSER 2010. 43–81.;

⁶⁶⁰ STELÉ 1935. 3–39.; FRODL 1944. 28.; STELÉ – BOGYAY 1951. 119–128.; BOGYAY 1986. 147–158.

⁶⁶¹ SRH I. 419.

⁶⁶² RÓMER 1874. 28.

⁶⁶³ SRH I. 419.

⁶⁶⁴ BOGYAY 1986. 155.

aki földi királyságát elveszítve Pulába menekült és ott lelt menedékre. Élete hátralevő részét pedig Istennek szentelte, így végül halála utána elnyerte a szentség égi koronáját.⁶⁶⁵

Igen hasonló elgondolású, bár jeleneteiben mégis eltérő Szent László-legenda került megfestésre az 1400-as évek fordulóján az oklándi unitárius templomban, ahol a donátor a kápolna nyugati, valamint északi falára kiterjedően ábrázoltatta a kerlési csatajelenetet. 2018-ban a legenda epizódjai még részben mészréteg alatt voltak. A nyugati oldalon csupán a két kezdőjelenet: az angyali koronázás, és a váradi kivonulás töredékei tűntek elő. Az északi falon pedig csak néhány lovas alakja látszódott. A freskó alapvetően több érdekességet is rejteget, ugyanis a ciklus nem a megszokott váradi kivonulással veszi kezdetét, hanem a Képes Krónikából ismert angyali koronázással. A töredékes feltáratlan jelenetben a fiatal szent király torzója látszódik, az égből pedig két kéz nyúlik le, amelyek egy lilimos koronát helyeznek a szent király fejére. Külön figyelmet érdemel László arcképe. Profiljában a homoródkarácsonyfalvai freskóciklus Szent Lászlóját fedezhetjük fel. E jelenetet követi a kivonulás epizódja, mely szintén roppant fontos érdekességet tartogat számunkra, hiszen itt már nem az árpád-kori román stílusú váradi bazilika képe jelenik meg, hanem az újonnan gótikus stílusban átépített Szűz Mária-székesegyház, amelyen jól látható a dóm robosztus kapuja, valamint a karcsú délnyugati tornya a maga impozáns díszítésével. Az északnyugati torony részletei még mészréteg alatt vannak. A feltárást követően vélhetően láthatóvá válik majd a két keleti toronypár, valamint a szentély egy része. Az északi falon megfestett epizódokból, csupán a csatajelenet vagy az üldözés epizódjának töredékei látszódnak. A ciklus további részletei folyamatos restaurálás alatt állnak.⁶⁶⁶ A századfordulót követően szinte robbanásszerűen jelentek meg a szent király legendáját bemutató freskóciklusok, melyek donátorai közt

⁶⁶⁵ „Do der kunig Salamon von dem keyser von Kriechen umbgeslagen wart, als vor gesprochen ist, do kom er mit den sein in ein grossen wald und sprach das di pferl liessen essen. Und legt den schilt von im und sprach er wolt schir komen: behilt sich in dem dicken wald und kom nicht wider. Do begund der kunig Salamond zu gedencken wie er mit unrecht gefochten hett mit gotes warheit, und gegund in rewen sein sund. Und die liesz di irdischen ding vorn und stund mit gepet und mit vasten in grossen ellende noch hymmlischen sachen. Pey kunig Lasla czieten wart er gesehen zu Weyssenburg. Don am er daz almusen von der hant dez heiligen kunigs sant Lasla in muches gewande. Dow olt yn sant Lasla gefangen haben, und tarst nicht vor dem volt, wenn er kein rechtgen ym hett. D overkert sich der kunig Salamon und komi n anderm gewande aus der stat und wart in Ungern nicht furbasmer gesehen. Darnach ennpfing er den orden in der stat Bolan. Und lebt in muches weysse und verczert sein tag selickeit und wart do sebe begraben. Do selbs hat vil czeihen gethan als uns di munch sagen.” SRH II. 191–192.; VÉRTESY 1905. 14.; GERICS 1984. 135. MAKK 1987. 31–44.; ROKAY 1990.

⁶⁶⁶ 2018. március 22-én a Nemzeti Tehetség Program keretében utaztam Homoródkarácsonyfalvára, ahol az egyház gondnoka tájékoztatót arról, hogy néhány hete fedezték fel az oklándi freskókat egy felújítás során. Tekintve, hogy a templom néhány km-re volt a tartózkodási helyemtől, így azonnal átutaztam. Az impozáns kápolna szerencsére nyitva volt. Ekkor már megkezdték a képek feltárást és restaurálást, azonban a Szent László-legendából csupán az általam közreadott jelenetek látszódtak. A restaurálási munkák 2019. októberében fejeződtek be, és október 5-én adták át a falfestményeket. A szakmai beszámoló még várat magára, de annyi bizonyos, és látható, hogy a legendának több jelenete is előkerült a mészréteg alól. Vö. JANÓ 2012. 188–195.; LÁNGI 2012. 191–208.

elsősorban az ország prelátusait, nemeseit, valamint az egyházi középréteg képviselőit láthatjuk.⁶⁶⁷ Ez idő tájt kerülhetett megfestésre Perényi Péter országbíró⁶⁶⁸ jóvoltából a vizsolyi református templom északi falán található Szent László-legenda. Napjainkra csak a váradi kivonulás, a csatajelenet valamint a pihenés epizódjának egy része maradt fenn.⁶⁶⁹ Ugyancsak ebben az időben, az 1400-as évek elején készülhetett Vörösalma Szent Márton-templomának északi falán található freskóciklusa.⁶⁷⁰ A templom kegyurairól kevés információnk van. A birtokot még II. Rikolf kapta I. Károly királytól Csák Máté ellen szerzett hadi érdemeiért.⁶⁷¹ Fiai közül János, és Henrik gyermekei a Tarkői, valamint a Tarcai nevet viselték.⁶⁷² A Zsigmond-kor folyamán a család tagjait ott találjuk az uralkodó közvetlen környezetében. Lőrinc fia, Tamás királyi adószedőként tevékenykedett,⁶⁷³ hűséges szolgálatai fejében a királytól a sárosi várhoz tartozó Hanig birtokot kapta.⁶⁷⁴ Tarkői Pál esztergomi kanonok sikeres egyházi pályát futott be. 1391-ben Kanizsai János kegyéből dömösi prépost lett, majd 1414 elnyerte az Esztergom-hegyfoki prépostságot.⁶⁷⁵ János fiát, Pétert 1435-től Borbála királyné mellett találjuk, ugyanebben az évben a királyné kegyéből a lipitói várkapitánnyá lépett elő.⁶⁷⁶ Erősen gyanítható, hogy a család tagjai azért festethették meg a szent király legendáját, mert így próbálták kifejezni hálájukat azért, mert az uralkodó és felesége Borbála királyné gondosan egyengették útjukat. Azonban az általuk megfestetett legenda ábrázolása valami oknál fogva sosem készült el teljesen. Vagy éppenséggel késznek mondható, de megjelenése roppant szerénységet sugároz, illetve azt a benyomást kelti, mintha a lónyai mester dolgozott volna rajta, hiszen a jelenetsorokban, csupán a résztvevő alakok kontúrjai látszanak, amelyet a festő erős vöröses vonalakkal emelt ki. Ugyanakkor a legenda egyes jelenetei idővel takarásba kerültek, hiszen a templom boltozása miatt a ciklus immár a padlástérben látható. Epizódjait a boltívek takarják. A legenda kivonulás jelenete szinte teljesen elkopott. Csak a szent király koronás torzója, és vértete látszik. Az üldözésben már előtűnik a teljes test, ám a királynak nincs arca, ugyanis a művész nem formálta meg. A csatajelenet kunjai már kidolgozottabbak. Arcvonásaik felismerhetőek. Itt figyelhető meg először az egyik hátrafelé nyilazó kun vitéz lovának farán az

⁶⁶⁷ KERNY 1987. 356.

⁶⁶⁸ ENGEL II. 191.

⁶⁶⁹ JÁNÓ 1994. 35.

⁶⁷⁰ BERZEVICZY 1894. 424.

⁶⁷¹ WAGNER 1780. 318.

⁶⁷² MÁLYUSZ 1984. 105.

⁶⁷³ ENGEL II. 421.

⁶⁷⁴ MNL OL DL 64 683.

⁶⁷⁵ ZSO I. 2124.; C. TÓTH 2007. 34–41.

⁶⁷⁶ ENGEL II. 421.

elrabolt szép leány, ahogyan éppen lerántja nyergéből a pogányt. Ezt követi a birkózás, ahol a szentnek ugyancsak a kontúrjai tárulnak elének, ám a kun vitéznek már látható az arcképe. Sajnálatos módon a lefejezés és a pihenés jelenete itt nem vizsgálható, hiszen a boltívek teljes egészében kitakarták. Egyedül csak Szent László glóriás fejdíszének maradványai látszódnak.⁶⁷⁷

1405 körül készülhetett el Rimabánya erődtemplomának északi falán található Szent László-legenda falképciklusa,⁶⁷⁸ amelynek donátora az egyház kegyura, Szécsi Miklós tárnokmester volt.⁶⁷⁹ A monumentális freskóciklus indítójelenete Várad városának képe. A falak mögött látható a székesegyház három, illetve egy robusztusabb kör alapzatú toronnyal. A tornyok tetejéről harosonások emelkednek ki. A dóm belsejében asszonyok egy csoportja figyelhető meg. Egy tőlük látszólag független nemesasszony a városfalon kívül áll, és intő kézmozdulattal a keresztény sereget búcsúztatja. Ruhája és megjelenése egyértelműen különbözik az elrabolt szép leánytól. A legenda legnagyobb részét az ezt követő csatajelenet teszi ki. Szent László az első sorokban tűnik fel páncélban, fejét dicsfény övezi. Lándzsáját maga elé szegezve azt a leányrabló kun mellkasába szúrja. A pogány lovának hátsó felén figyelhető meg az elrabolt magyar leány alakja. Hasonlóan a homoródkarácsonyfalvai freskóciklushoz a rimabányai művész úgy kívánta fokozni a csatajelenet hangulatát, hogy az egymással harcoló seregek lovasai alá levágott emberi testrészek sokaságát festette meg. E jelenetet a birkózás epizódja követi. Szent László összeszorítkozva küzd a kun vitézzel, miközben az elrabolt magyar lány a szent király csatabárdját a pogány inába vágja. Közvetlen e képsor után látható a lefejezés epizódja. László a kun fejét hátraszegi, miközben az elrabolt leány a szent kardjával a pogány fejét veszi. A pihenés jelenete csupán töredékesen maradt fenn. A szent király torzója és a szép leány alakja elkopott. Habár a szent király arca kissé töredezett, és megkapott, egyértelműen felismerhetők rajta Zsigmond profiljának jellegzetes vonásai. László alakját tekintve, szinte bizonyos, hogy Pónik templomának Szent László falképét megfestő mestere e kompozíciót használta mintául, és a szent király alakját e ciklusról emelte át. Szintén ugyanezen években készülhetett a szomszédos Karasztkó Szent László-templomának Szent László falképe,⁶⁸⁰ amelynek donátora ugyancsak Szécsi Miklós lehetett. Gyanítható, hogy a képen a rimaszombati legenda mesterének egyik piktorja készíthette, hiszen nagyjából ugyanazokat az elemeket használták. A nyitójeleneten Várad figyelhető meg. Falai körkörös

⁶⁷⁷ KOVÁCS – GÖRFÖL 2014. 114.

⁶⁷⁸ PROKOPP 1969. 141.

⁶⁷⁹ ENGEL II. 223.

⁶⁸⁰ GROH 1895. 235.

ölelik a székesegyházat. A front oldalon a városfal egyik tornya látszik. A székesegyháznak pedig csupán az egyik nyugati és egyik keleti tornya látható. A nyugati ablakából egy harsona mered kifelé. A város előtt látható a donátor lován ülve, fehér köpenyben, jobbában egy pálcával. Ezután következik a csata epizódja, amelyben rögtön a szent király alakja tűnik elénk, aki baljában kettős kereszt pajzsát tartja, jobbában pedig előre meredő lándzsájával a kunok felé vágat. Őt követi a serege valamennyi keresztény vitéz páncélt visel. Szemben velük láthatók a kunok, akik lovukon ülve, hátrafelé ijazva próbálják meghátrálásra bírni a szent katonáit. Az események láncolatából hiányzik az üldözés jelenete, hiszen a soron következő epizód a birkózás. A szent király alakja jobboldalt tűnik fel, amint hátulról megragadja a pogány nyakát. Vele szemközt látható a szép leány, aki a szent csatabárjával csapást mér elrablója lábszárára. A lefejezés jelenetben ugyanez a pozitúra figyelhető meg, azonban annyi különbséggel, hogy a szent ehelyütt hátulról a kun vitéz torzóját tartja, amelyből vér csordogál. Szemben vele ismét a szép leány alakja tűnik fel, aki magasba emelve tartja a szent király kardját. A pihenés jelenetében a szép leány egy sziklán ül. Előtte fekszik Szent László, aki fejét a leány ölében pihenteti. A szent mögött látható a kettős kereszt pajzs. A falképet vizsgálva rögtön észrevehető, hogy a festő a szent király karakterének megalkotásánál Zsigmond profilját vette alapul.⁶⁸¹ Még egyértelművé teszi a hasonlóságot a kerlési csatajelenet alatt található Háromkirályok imádása, amelynek Menyhért, vagy, mint azt később látni fogjuk Szent László alakjában ugyancsak Zsigmond kriptoportréja tűnik fel, aki a képen egy angyalra hívja fel a figyelmet. Vélhetően ugyanekkor, 1405 és 1410 között készülhetett a Gömörháros Szentháromság-templomának északi falán található Szent László-legenda ciklusa.⁶⁸² A freskó gyaníthatóan a Csetneki család tagjainak megrendelésére készülhetett, köztük is vélhetően György néhai asztalnokmester, illetve gömöri ispán⁶⁸³ lehetett az, aki a kerlési csatajelenet képsorozatát megrendelhetette. A falkép témáját tekintve minden bizonnyal egy olyan festőművész alkototta, aki közel állhatott a karaszközi és rimabányai templom mestereihez. A meglehetősen töredezett képsorozat indítójelenete a váradi várból való kivonulás. A háttérben egy magányos templomtorony tűnik fel, mely lehetséges, hogy a váradi székesegyházra kíván utalni. A következő képen Szent László jelenik meg vértben, feje körül glóriával. Alakja a rimabányai, és karaszközi legenda szent királyát követi, megkopott profiljában az uralkodó arcképe figyelhető meg. Az ezt követő képi jelenetek roppant zavarosak és rossz állapotúak, jelenetei mára már teljesen felismerhetetlenek.

⁶⁸¹ KOVÁCS – GÖRFÖL 2014. 88–89.

⁶⁸² PLEKANEC – HAVIAR 2010. 134–159.

⁶⁸³ ENGEL II. 52.; MÁLYUSZ 1984. 21.

Az 1410-es évek elején készült a Szentmihályfalva Szent Mihály tiszteletére szentelt templomának északi falán található Szent László-legenda. A faluról gyakorlatilag szinte semmilyen információnk nincs. Csupán annyi ismert, hogy a Zsigmond-korban a plébániatemploma (*Sanctus Michael*) a pozsonyi esperesség alá tartozott.⁶⁸⁴ A legendaciklus donátorának kilétét ugyancsak homály fedi. A freskóciklus eredetileg teljes lehetett, ám a templom 1787-es barokk átalakítása során a falon vágott ablakok megtörik. Emiatt a képsorokból csak három epizód látszódik. A ciklus erős hasonlóságot mutat a vitfalvai Szent László-legendával, hiszen kidolgozottságát tekintve naiv és meseszerű. A látható jelenetek közül az üldözés az első. A szentnek csupán az előre meredő lándzsája, valamint a lóról hátrafelé nyilazó kunok alakjai maradtak fenn. A birkózás jelenetből a pillér takarása miatt csak a szép leány alakja mutatkozik meg, ahogy a szent király csatabárdjával éppen lesújt. A lefejezés epizódjában a kun a földön fekszik, nyaka átvágva, haját pedig a szent király, aki zöld felöltöt, lilomos koronát visel, feje körül dicsfény látható. Arcképében ugyancsak az uralkodó profilja figyelhető meg, amely igen komoly hasonlóságot mutat a csetneki Szent Zsigmondot ábrázoló, valamint az 1415-ben készült Konstanz Szentháromság-templomát ékesítő burgund szent király freskójával. A pihenés jelenete az ablakkivágás miatt fregmentált. Csupán a szép leány torzója, a király kettőskeresztes pajzsa, valamint a kun lándzsára tűzött feje figyelhető meg a képen. Erős a gyanú, hogy a freskóciklus festője ugyanekkor a Gutori család székhelyén a néhai Kisgutor Szent Kereszt-plébániatemplomának északi falán található freskóciklusát is ő alkotta Gutori Mihály udvari lovag⁶⁸⁵ megbízásából, hiszen a mára már felismerhetetlenségig megkopott jeleneteiben szinte azonos meseszerű vonásokat láthatunk, színvilágában majdnem tökéletesen megegyezik a két ciklus.

Az 1410-es években festhették meg a Pónik Assisi Szent Ferenc-templomának északi falán látható Szent László-legendát, valamint a szent király alatta található álló alakos portréját. A korábbi kutatások azt feltételezték, hogy a freskók a templom új mellékkápolnájának építésével egyidőben készültek, mindezt arra alapozva, hogy a két freskó közti üres felületre egy felirat került, amelyen az 1478-as év szerepelt. A két műalkotás közt található írás valójában csupán annyit árul el, hogy Lőrinc, a templom akkori plébánosa egy bizonyos Mihály mesterrel fehérítette, vagy meszeltette (*dealbationis*) ki az egyházat.⁶⁸⁶ Tehát a képek közti írás semmiképpen sem utalhat a falképek elkészítésének idejére. Katarína Biathová és Vladimír

⁶⁸⁴ MNL OL DF 228 245.; ENGEL TÉRKÉP, 13 191.

⁶⁸⁵ ENGEL II. 89.

⁶⁸⁶ „Anno domini m84 octavo f(a)ct(u)m est hoc opus dealbationis huius ecc(lesi)e in t(em)p(or)e do(min)i laure(n)cii pleba(n)is. q(ui). hui(us) ecc(lesi)e per ma(nus) michaelis de...”

Úradníček megállapítása szerint a kápolna átjárója, valamint a keleti fal egyidős a hajó északi falának mészrétegével, így a freskó rétege minden kétséget kizáróan 1478-ban került fel, ennek következtében az északi falon található freskókat a nevezett Mihály mester készítette.⁶⁸⁷ Ám a tanulmány írói különítették el a kápolna kifestésének 14. és 15. századi rétegeit, a Zsigmond-kori falképek megfestését a korábbi donátor feliratokkal azonos időre, 1415-re helyezték, így Úradníček lajstroma szerint a kerlési csata jelenete Zsigmond európai körutazása előtt készült. Szintén nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy az északi fal tetején található Szent László-legenda alatt nemcsak a szent király egészalakos freskója látható, hanem mellette helyezkedik el Szent György sárkányölési jelenete, amellet pedig a Borbála királyné által készíttetett Háromkirályok imádása című freskó. Még inkább problémás, hogy a fent említett freskókat nem egy, hanem legalább három különböző mester készítette. Továbbá a főhajó és a mellékhajó átjárója mellett található ismeretlen freskóciklust, amely egykoron a hajó északi falának legalsó sorában helyezkedett el éppen a fal áttörése roncsolta szét. Ugyancsak a korábbi kutatások félreértése, hogy a freskók eredeti helyét nem a hajó északi falán, hanem a 15. század végén emelt mellékhajó falán jelölték meg.⁶⁸⁸ A feloldhatatlan ellentmondásokat félretéve, amit valójában el lehet mondani a két freskóról az csupán annyi, hogy megrendelője vélhetően az lehetett, aki 1410 és 1426 között a királyi birtokot kezelte. A legendaciklus naiv ábrázolásmódú. A templom további freskóihoz képest a Szent László-legenda, valamint a szent királyt ábrázoló egészalakos falkép egy jóval alacsonyabb képzettségű művész munkája. A szent király legendáját bemutató falképciklus indítójelenete a váradi kivonulással veszi kezdetét. Szent László városából a mester csupán a székesegyház kontúrjait festette meg. A városból kilovagló sereg élén látható a szent király. Testét kékes színű páncél borítja, fején dicsfény látható. A csatajelenet képe gyakorlatilag magába foglalja az üldözés jelenetét is. Szent László a jobbában látható lándzsájával nyakon szúr egy kun vitézt, akinek a lova hátsóján a szép leány foglal helyet. A két sereg alatt levágott emberi maradványok láthatók. A kun sereg egyik fele a keresztény hadakra küldi nyilait, a másik része egy úgyszintén Váradot megjelenítő város felé nyargal. A következő epizódon látható Szent László és a kun párharca. A pogány mögött pedig a szép leány, aki a szent király csatabárdját a kun inába vágja. A legenda birkózás jelenetében László a kun vitéz fejét fogja, a szép leány kezében pedig újból csatabárd látható, a lefejezés jelenetében a szent király a kun fejét fogja, a háttérben ismét a szép leány alakja tűnik fel, aki magasra emeli a szent király csatabárdját. A legendaciklus utolsó jelenete a pihenés. A

⁶⁸⁷ BIATHOVÁ – ÚRADNÍČEK 1987. 301–310.

⁶⁸⁸ LUKÁCS 1980. 11.; DÁVID 1981. 21–24.

megfáradt király a szép leány ölében fekszik, aki kezével László haját simogatja. A háttérben jelenik meg a szent fegyverzete, a csatabárd és a lándzsa, amely utóbbin a kun vitéz levágott fejére lehetünk figyelmesek. A képsorozat alatt közvetlen látható a legendaciklus Szent László alakja.⁶⁸⁹ Ugyanabban az öltözetben, melyben a kerlési csatajelenet során is megfigyelhető. Jobbjában országalma, baljában kétélű csatabárdja látható. Fejét dicsfény, és egy nehezen kivehető, kevésbé kidolgozott lilimos korona díszíti. Különösen érdekes adalék, hogy a szent király arcvonásaiban Zsigmond korabeli profilja figyelhető meg.

Ugyancsak a magyar uralkodó arcvonásai ismerhetők fel a bibarcfalvai református templom északi falán található Szent László-legenda szent király alakjának profiljában, amelynek csupán a lovagkirály alakja maradt fenn. Sajnálatos módon a templomról, valamint a donátor személyéről nem rendelkezünk bővebb információval, ám egészen bizonyos, hogy a műalkotás készítője közel állt az udvarhoz.

Vélhetően 1418-ban készülhetett a cserényi Szent Márton-templom déli falán található Szent László freskó, amelyen a donátor a szent király fegyverhordozójaként szerepel az apródi-familiáris viszony elterjedt formájában ajánlva magát védőszentjének jóindulatába.⁶⁹⁰ A donátor személye és kiléte ismeretlen, annyi azonban ismert, hogy 1426-ig Cserény királyi birtok volt, majd ezt követően Zsigmond Borbála királynénak adományozta. Hogy a konstanzi zsinat ideje alatt a király mely híve igazgatta nem tudni, annyi azonban bizonyos, hogy a falkép készítője tisztában volt az udvar szokásaival, és így Szent László profilját rejtette el.⁶⁹¹

1419-ben készült el a Székelyderzs erődtemplomának északi falán található kerlési csatajelenetet ábrázoló impozáns legendaciklus.⁶⁹² A donátor kiléte ismeretlen, azonban a freskóciklus festőjét ismerjük, hiszen a derzsi Szent László-legenda azon kevés alkotások egyike, amelyet készítője úgymond dedikált. A műalkotása fölé a mester a következő minuszkulás feliratot írta: „E művet festette és bevégezte Pál mester,⁶⁹³ Ungi István⁶⁹⁴ fia az Úr 1419. évében” (*Hoc opus fecit de pingere seu praeparare magister paulus filius stephani de ung anno domini milesimo cccmo x nono*), majd hozzátette, hogy „az írást megírtam a szép

⁶⁸⁹ KAHOUN 2002. 23.; ÚRADNÍČEK 2005. 52–66.

⁶⁹⁰ MAROSI 1984. 532.

⁶⁹¹ JUDÁK – POLÁČIK 2009. 54.

⁶⁹² HUSZKA 1887. 33–332.; HUSZKA 1888. 50–53. ROTH 1931. 246.; GEREVICH 1934. 153.; BALOGH 1943. 23.; ENTZ, 1944. 122.

⁶⁹³ Pál mester munkájának tulajdonítható a Csiknémasági Szent László freskó is. HUSZKA 1885. 212.

⁶⁹⁴ Ungi István neve csupán egyszer tűnik fel a Zsigmond-kori oklevelekben. 1411-ben bodrogi alispánként említik. (ENGEL 1996 II, 251.) Tekintve, hogy a családnév a kor viszonylatában relatíve ritkának mondható, vélhetően rokoni kapcsolatban állhatott Ungi Lászlóval, aki Bajoni Katalin férje volt. Egy ugyanekkor keltezett oklevél szerint Ungi eredeti családnéve Berecki volt. MNL OL DL 75 404.

leányt mindvégig észben tartottam” (*scriptum scribebat et pulchram puellam in mente tenebat*). Az impozáns legendajelenet látszólag az üldözés epizódjával vette kezdetét, azonban 2008-ban, a restaurálás során a karzat mellől előbukkant a ciklust indító váradi kivonulás jelenete. Sajnálatos módon a karzat továbbra is takarja a város kontúrjait, valamint a csatajelenet nagy részét, ám a magyar sereg egy részlete láthatóvá vált a szent király alakjával, aki jobbában csatabárdját magasra emeli, baljával pedig lova gyeplőjét fogja. Mellette látható Szent László meglehetősen aprólékosan kidolgozott nehézlovassága, ám a kun seregnek hűlt helye a freskón. A következő jelenet az üldözés. E képen tűnik fel először a szent király teljes valójában: fehér lován ülve, nehézpáncélban és láncingben. Fejét erősen bizantizáló korona és dicsfény övezi. Arcvonásai Zsigmond profilját követik. Lándzsáját előrszegezi, és a kun vitéz felé szúr, aki hátrafelé nyilazva próbálja legyőzni őt, ám a felé repülő nyilak nem találják el. A pogány felsőtestét a későbbiekben beépített hálóboltozat gyámköve végleg elpusztította, mindössze alsó teste és a lova hátán, az övébe kapaszkodó szép leány aprócska alakja maradt meg. A birkózás jelenete különösen érdekes, hiszen a képen egy rendkívül ritka motívum tűnik fel. Szent László jobbával a kun vállát fogja, baljával a nyakát szorítja, miközben a pogány tüzet köp a szent királyra. A háttérben látható a szép leány, aki László csatabárdját a kun achilleszébe vágja. A következő képen a király a pogány haját fogja hátulról, miközben a leány átvágja elrablója torkát a szent csatabárdjával. A ciklus a pihenés jelenetével ér véget. A meghitt jelenetben a szent király koronája a földön haver. László felső testével a sziklára nehezedik, és mondhatni szerelmes tekintettel a leány felé borul. A szenthez képest aránytalanul kicsi leány két kezét a szent király torzójára téve, fejével a szentre borul.

1420 körül készülhetett a siklói vár Boldogságos Szűz Mária tiszteletére felszentelt várkapornájának déli fülkéjében található Szent Lénárdot és Szent Lászlót bemutató falkép,⁶⁹⁵ amelyet Garai Miklós nádor és Garai János ispán készíttetett. A freskó különös érdekességgel bír, hiszen eredetileg egy második réteg takarta, amelynek karakterei szinte megegyeztek a korábbi falképpel, azonban mivel a múlt század elején jelentős romlásnak indult ezért leválasztották, és egy vászonhordozóra helyezték. Ekkor került elő a Garai-testvérek által készíttetett freskó. A kép jobb oldalán látható Szent László, baljában kettőskeresztes pajzsával, jobbában csatabárdjával. Fejét liliomos korona, és dicsfény ékesíti. A torzón továbbá IV. Vencel Kendő-rendjének devizája, a körformává összekötött kendő balra csúszott csomóval, és szétnyúló szárossal is megjelenik, amelyet Garai Miklós nádor 1401. augusztus 19-én nyert el

⁶⁹⁵ FEHÉR–MENRÁTH 2006. 45.

IV. Vencel cseh királytól évi 1000 aranyforint járadékkal.⁶⁹⁶ A szent király profiljában Zsigmond arcképe figyelhető meg. A szent király és az uralkodó profilbeli azonosságát alátámasztani látszik, hogy Szent László siklói vár kápolnájában található alakjának szinte tökéletesen egyező mását 1420 körül a St. Peter am Kammersberg plébániatemplomának északi falán található Három királyok imádása című freskóján is megfestették diadém nélkül. Személyében pedig Luxemburgi Zsigmondot azonosították.⁶⁹⁷ Szent Lénárd megfestése mögött elsősorban Garai János személyes devócióját fedezhetjük fel. Miután János 1415-ben Hervoja fogságába esett, majd Zsigmond váltságdíjának fejében megszabadult, vasbilincseit a bátai Szent Vér-apátság ajtajára szögelte.⁶⁹⁸ Szent Lénárd alakja, legendája és mirákulumai miatt válhatott fontossá Jánosnak. A szent keresztapjától Klodvig királytól kapta azt a kiváltságot, hogy szabadon engedik azokat a rabokat, akiket meglátogat. Ennek következtében a szent számos foglyot megszabadított.⁶⁹⁹ A későbbi idők folyamán a foglyok azt mesélték, hogy a szent segítségül hívására lehullottak róluk bilincseik, a betegek pedig meggyógyultak, ennek hálájából pedig vastárgyakat ajánlottak fel neki.⁷⁰⁰ Minden bizonnyal e motívum miatt festette meg János a szentet, akiknek baljában – igaz mára már megkopva, de még mindig – láthatók a béklyók.

A siklói vár Szent Lénárdot és Szent Lászlót bemutató freskójával egyidőben készült a csetneki templom Szent Lászlót és a burgund szent királyt, Szent Zsigmondot ábrázoló falképe, valamint a Talentumokról szóló példabeszéd képsorozata. A templom kegyurai a Bebek családból a 13. század elején kivált Csetneki család tagjai voltak, akik közül ketten országos méltóságot is viseltek. Az egyikük György volt, aki 1387 és 1396 között asztalnokmester, majd 1397-től 1402-ig gömöri ispán volt. A templom 14. század végén készült freskóit vélhetően ő rendelhette meg. A mellékhajó képeit György unokatestvére, Csetneki László készítette el, aki az uralkodó feltétlen híve-, és bizalmasaként igen szép egyházi pályát futott be. 1401-ben esztergomi kanonokként a honti főesperesi címet is magáénak tudhatta. 1408-ban az uralkodó kegyéből az esztergom-zöldmezei Szent György prépostság előjárója lett, majd Zsigmond 1420-ban az esztergomi érsekség kormányzójává nevezte ki.⁷⁰¹ 1432-től Borbála királyné főkancellárja, majd a király halálát követően, 1439-ben nyitrai püspök lett.⁷⁰² Tekintve, hogy

⁶⁹⁶ ÁRVAI 2014b. 84–101.

⁶⁹⁷ FEHÉR 2007. 76–80.

⁶⁹⁸ RMKT III. 343.; THURÓCZY 2001. 254.

⁶⁹⁹ MGH. SS. RER. MEROV. 3. 396–399.

⁷⁰⁰ FEHÉR 2007. 80.

⁷⁰¹ MÁLYUSZ 1984. 221.; C. TÓTH 2003. 895.; FEDELES 2018. 95.

⁷⁰² ENGEL II. 52.

az uralkodó nagy figyelemmel egyengette László egyházi pályáját, a prépost azzal hálálta meg a király gondos figyelmét, hogy a család székhelyének központjában, a csetneki templom déli mellékhajója keleti ívének bélében megfestette az uralkodó dinasztikus szentjét, Szent Zsigmondot, valamint patrónusát, Szent Lászlót.⁷⁰³ A lovagkirály alakja a diadalív felső harmadában lett megfestve. Testét ezüstös páncél, és köpeny borítja. Arcképe megkopott, fején virágokkal ékesített lilomos korona és dicsfény látható. A szent király jobbában egy élére fordított pajzs, míg baljában egy lándzsa figyelhető meg. Ábrázolását tekintve rokon vonásokat mutat a prágai Szent Vitus-székesegyház Szent Vencel-kápolnáját díszítő Szent Vencel szoborral. Alatta került megfestésre Szent Zsigmond egészalakos freskója, melynek profiljában Csetneki az uralkodó arcképét rejtette el. A kép különös érdekessége, hogy a freskón látható alakot maga Zsigmond is megfestette német mestereivel a konstanzi ágoston-rendi szerzetesek Szentháromság-templomában. Ugyanakkor a déli hajó keleti falán a Talentumokról szóló példabeszédek képsorain is megfestette Zsigmondot. A jobboldali képen Zsigmondot egy fehér lovon ábrázoltatta, ahogy az uralkodó elhagyja a budai palotát. A baloldali képen ugyancsak a budai palota látható, amely előtt szintén az uralkodó figyelhető meg, amint a donátor családjának ajándékait, és hódolatát fogadja.⁷⁰⁴

Valamikor az 1420-as években készülhetett a Liptószentandrás templomának északi falán található Szent László-ciklus. A faluról szinte alig van forrásunk, a Zsigmond-kori oklevelek csupán egyszer említik. 1424. június 19-én a király abban a kegyben részesítette Andrásfalvi Jakab és János fiait, hogy Szentmiklós birtokukon minden év pünkösdtől megelőző vasárnapján, illetve Szent Miklós ünnepén és a rá következő napokon országos vásárt tarthatnak.⁷⁰⁵ Jakab fia János Berzevici Péter tárnokmester, és liptói ispán familiárisa volt,⁷⁰⁶ majd 1421-től liptói alispánként tevékenykedett.⁷⁰⁷ Egyáltalán nem kizárható, hogy a legendaciklus megrendelése mögött János és családja állhatott. A Szent András-templom Szent László-legendája igen mértéktartó jelenetekben került megfestésre, és zsúfolásig össze lett szorítva. A kompozíció szinte felét a váradi kivonulás epizódja foglalja el. A háttérben jobbra látható Várad, és a város falai. Mögötte a tornyaival kimagasló Szűz Mária-székesegyház, előtte pedig a keresztény seregek, élükön Szent Lászlóval. A szent király egy szürkés lovon tekint előre. Testét lovagi páncél fedi, fején sisak és toll látható. Dicsfényt nem festettek torzója köré. Tekintete alapján

⁷⁰³ GERECZE 1905., 465.; DIVALD 1914.50.

⁷⁰⁴ PROKOPP 2000. 58-60.; SZAKÁCS 2006. 325.

⁷⁰⁵ MNL OL DF 274 556.

⁷⁰⁶ ENGEL II. 34. MÁLYUSZ 1984. 71, 231.

⁷⁰⁷ ENGEL II. 13.

roppant fiatalos, szinte alig lépett be felnőtt korba, vagy sokkal inkább még gyerek, mintsem harcos. Fiziológiai jegyeit tekintve erősen párhuzamba állítható a Garamszentbenedeki-apátság Szent György vitézének alakjával. A csata, illetve az üldözés epizódja nem lett megfestve, így a kivonulást követő epizód a birkózás képsorai, ám a templom későbbi átalakítása miatt ennek helyére egy ablakot építettek, így a legenda e részletei elvesztek. A legendaciklust záró jelenet, a pihenés szerepeltetve van ugyan, azonban mára már annyira megkopott, hogy ábrázolása szinte felismerhetetlen. Ugyancsak az 1420-as években készülhetett a necpáli Szent László-templom északi falán található Szent László-legenda falképciklusa,⁷⁰⁸ melynek donátorai az egyház kegyuraiként is ismer Necpáli Demeter és Necpáli László voltak. Demeterről ismert, hogy korábban Bebek Detre familiárisa volt, majd Borbála királyné szolgálatába állt. Végül pályája csúcsán lipcei várnaggyá léptette elő az uralkodó.⁷⁰⁹ Testvére, László Jolsvai György tárnokmester szolgálatában állt, majd 1426-ban, Demeterhez hasonlóan Borbála királyné szolgálatába lépett.⁷¹⁰ Ettől kezdve az uralkodó mellett is több ízben feltűnik, aki dobronyai (1432), majd sztrecsényi és óvári várnaggyá (1434) léptette elő,⁷¹¹ végül pedig trencsényi ispánná is megtette.⁷¹² Feltételezhető, hogy a két testvér a király iránti hálából kifolyólag festethette meg a templom freskóciklusát. Sajnálatos módon a falkép a 16. századi boltozás miatt a padlástérbe került, a legenda egyes jeleneteit pedig a boltívek kitakarják, így mindössze a csata, és az üldözés jelenetei maradtak meg. A képek művészi kidolgozottságát tekintve gyanítható, hogy a munkát egy, a Kolozsvári Tamás műhelyéhez köthető festő készíthette. A csata képsorában – fregmentáltan ugyan, de –igen magas színvonalon kidolgozott arcképek tárulnak elénk. Az embertömeg közepén emelkedik ki a szent király alakja, zöldes ingben, fején sisakkal, ám glória itt sem látható. Erősen megfakult arcképében Zsigmond profilját ismerhetjük fel.

1424 körül készülhetett az ozorai Szent Fülöp és Szent Borbála titulusára felszentelt várkapolna Szent László freskója, amelyet Ozorai Pipo készített.⁷¹³ A falképből mára már csak a szent király torzója, illetve csatabárdja maradt fenn. Az idős szent profilján jól látható kettéfésült szakáll, közepesen hosszú, már őszülő göndör haja. Fejét liliomos korona és dicsfény díszíti. Tekintetében Zsigmond arcvonásai mutatkoznak.

⁷⁰⁸ DIVALD 1911. 45, 550.; DIVALD 1912. 12.; ZOLNAY 1981. 48–52.

⁷⁰⁹ MNL OL DF 280 628.

⁷¹⁰ MNL OL DF 249 910.

⁷¹¹ ENGEL II. 174.

⁷¹² MNL OL DL 12 620.

⁷¹³ FELD 2003. 7.; FEDELES – PRAJDA 2014, 366.

Vélhetően 1427 után készülhetett a laskodi templom déli falán található Szent László-legenda.⁷¹⁴ A templom falképeit vélhetően Kállai „Lökök” János alnádor⁷¹⁵ rendelhette meg, aki Zsigmondtól katonai érdemei elismeréseként nyerte el Laskod birtokot. Gyanítható, hogy ezt követően festethette meg a kerlési csatajelenetet, ám nem a megszokott módon, hiszen a laskodi templomban található freskóciklus csupán három epizódból: az üldözés, a birkózás, valamint a lefejezés jelenetéből tevődik össze. Ábrázolását tekintve naiv és meseszerű. A szent király alakja a lefejezés jelentében tűnik elénk. Testét páncél és köpeny borítja, fején virágos korona látható, ám a dicsfény elmarad. Profilja Kolozsvári Tamás Kálvária-oltárának Zsigmond alakját követi.

1430 után készült a szepesmindszenti Mindenszentek-templomának északi falán található Szent László-legenda ábrázolása, amely alighanem a legékesebb bizonyítéka annak, hogy Szent László freskóin látható királyt Luxemburgi Zsigmondról mintázták. A legendaciklus jelenetei ma már nem láthatók a templomtérben, hiszen 1747-ben a kápolnát átalakították, és boltozás miatt a legenda jelenetei a padlásra kerültek. A legenda epizódjai valaha teljes kompozíciót alkothattak, azonban ciklus roppant töredékes állapotban maradt fenn. Az első jelenetben a Zsigmond által építtetett váradi székesegyház képe tűnik elénk, amelyen a katedrális homlokzata, illetve a két nyugati toronypár figyelhető meg. A városfal vélhetően nem került megfestésre, hiszen a bevezető jelenet észrevehetően nem a castrumra, hanem a Szűz Mária-székesegyházra exponál. Ezután látható a kivonuló sereg egy részlete. A magyar katonák talpig páncélt viselnek, csupán a jól kidolgozott arcuk látszik. Kezükben pajzsok, kardok, dárdák és zászlók figyelhetők meg. A csatajelenet szinte teljesen elkopott, ám roppant aprólékos ábrázolás egy meglehetősen véres ütközet nyomait feltételezik. Gyanítható, hogy a csatajelenet folytatása a boltív mögül kimagasló szent király alakja, akit ehelyütt talán meg is személyesíthetünk. Szent László alakjában ezúttal is Luxemburgi Zsigmond tűnik fel. Az uralkodó testét vörös brokátselyem köpeny, láncing, és ezüstös páncél borítja. Fején sisak és diadém látható. Közepesen hosszú szőkésbarna haja kilóg a sisak alól, állát jellegzetes ketté fésült barnás szakálla díszíti, mely még inkább felismerhetőbbé teszi az uralkodó profilját. Jobbjában lándzsát tart, amelyet magabiztosan maga a kun felé szegez. A következő képsorozaton a kun vitéz alakja tűnik fel. A lándzsa elkerüli a pogány lova hátán látható szép leány torzóját, és egyenesen a kun szívét szúrja át. Azonban hiába a halálos döfés, a kun hátrafelé nyilazva próbálja kiiktatni támadóját, ám a szent felé repülő íjvesszők közül egyetlen

⁷¹⁴ G. HORVÁTH 1995. 174.; SIPOS 2000. 279.

⁷¹⁵ ENGEL II. 226.

egy sem talál célba. Ezután következik a birkózás jelene. Zsigmond összegabalyodva ellenfelével ádáz harcot vív, miközben a kun kinyújtott nyelvvel néz a király felé. Mögötte egykoron minden bizonnyal a szép leány alakja tűnt fel csatabárdal a kezében, ahogyan egy precíz vágással inát vágja az elrabolójának, azonban alakja mára már elveszett. A lefejezés jelenetből csupán Zsigmond és a szép leány alakja maradt fenn. Zsigmond lefelé tekint, vélhetően a megszokott tartalmak szerint a kun fejét fogja hátulról, miközben a szép leány a király kardját a magasba emelve elrablója nyakára sújt. A pihenés epizódja mára már teljes egészében elkopott, a jelenet részletei közül csupán a szent király koronás sisakja, valamint a kun lándzsára tűzött torzója maradt fenn.⁷¹⁶ A szepesmindszenti freskóciklus korábban szinte teljesen elkerülte a kutatások figyelmét. Azon munkákban, ahol említés szintjén előkerült, elkészítésének idejét a szerzők általában a 14. századra helyezték. Azonban talán a szepesmindszenti Mindenszentek-templomának Szent László-legendája a legkonkrétabb, és legszembetűnőbb bizonyítéka annak, hogy a 15. századi Szent László ábrázolások szent király alakját Zsigmondról mintázták. Jelen ciklus kapcsán a vizsgálatok figyelmét mind a szent király, mind pedig a kivonulásban szereplő magyar katonák alakja elkerülte. Mielőtt azonban erre rátérnék, érdemes egy kis kitekintést tenni a 15. századi magyar táblakép festészet irányába. Ismert, hogy 1427 körül Petüs fia, Miklós győri lektor és kanonok (1420–1437), valamint a királyi kápolna kántora (*lector et canonicus ecclesie Jauriensis cantorque Capelle Regie maiestatis*)⁷¹⁷ az uralkodó egyik familiárisát, és nagybecsben tartott festőművészt, Kolozsvári Tamást⁷¹⁸ bízta meg a garamszentbenedeki Kálvária-oltár elkészítésével, illetve megfestésével.⁷¹⁹ A meglehetősen impozáns munka 1427-ben készült el, és ahogy a megrendelő kívánta a műalkotás az apátság főoltárának fényét emelte. Tamás mester az oltár középső elemén a Keresztfeszítés, a szárnyképek belső oldalán balra: az Olajfák hegye, alatta a Keresztvitel, jobboldalt pedig a Feltámadás, illetve a Mennybemenetel képi témáit alkotta meg. Míg az úgynevezett hétköznapi oldalon csodák témáit: a subiacói barlangban a világtól visszavonultan élő Szent Benedeket böjti jelene, Szent Egyed legendájának vadászat epizódja, Szent Miklós gabonaszaporítása festette meg. A táblakép negyedik csodajelenetének sajnálatos mód az idők folyamán nyoma veszett.⁷²⁰ Jelen vizsgálat szempontjából a

⁷¹⁶ HORVÁTH 2017. 142.

⁷¹⁷ C. TÓTH – HORVÁTH 2019. 26.

⁷¹⁸ HORVÁTH 1937, 132–133.

⁷¹⁹ A táblakép donációs felirata: „Item istam fecit fieri honorabilis vir dominus Nicolaus de sancto benedicto filius Petri dicti Petws lector et Canonicus ecclesie Jauriensis Cantor que capelle Regie maiestatis permanus magistrum Thomam pictorem de Coloswar.” GEREVICH 1923. 1.; HORVÁTH 1937. 24–28.; RADOCSAY 1955. 12.; RADOCSAY 1963. 45.; BOSKOVITS–MOJZER–MUCSI 1964. 116–121.; TÖRÖK 1978. 7–27.; TAKÁCS 2001. 159–186.

⁷²⁰ MAROSI 1995. 134.

Keresztrefeszítés és a szárnyképek bal, belső oldalán látható Keresztvitel kompozícióját kell kiemelnünk. A Keresztvitelen középen látható Jézus Krisztus, ahogy a súlyos keresztjét cipeli, a háttérben katonákat figyelhetünk meg páncélban és láncingben. A tömegeből fegyverek, lándzsák és egy csatabárd magasodik ki. A sorból egy lator keze nyúlik előre, aki bottal üti az Urat. Baloldalt a háttérben a Szűzanya alakja tűnik elő, aki könnyeit csurgatva figyeli fia passióját. A középső képen Krisztus Keresztre feszítésének jelenete látható.⁷²¹ Középen Jézus látható a kereszten, felette a *titulus crucis*. A kereszt mellett egy szolga, egy hosszú botra tűzött vizes szivaccsal vizet ad neki. Baloldal Szűz Mária látható négy szent társaságában, mellettük pedig a donátor, Miklós kanonok térdel. Mögöttük a tömegeből kimagaslik Szent Longinus, aki a jobbjaiban található lándzsájával az Úr oldalát szúrja át, baljával pedig a szemére mutat. Ennek oka a szent legendájában keresendő. Longinus már idős volt, a szemei pedig elhomályosodtak, azonban amikor lándzsája Krisztus testébe mélyedt, és a fegyveren végig csurgó vér a szeméhez ért, azonnal látni kezdett. Mivel hinni kezdett Jézusban ezt követően visszavonult a katonaságból, és huszonnyolc éven át remeteként a kappadókiai Caesarea városában élt, ahol sokakat megtérített. Emiatt a helytartó elfogatta, és megkínóztatta, mert nem akart áldozatot bemutatni. Még utolsó erejével fejszét ragadott és összetörte a bálványokat, ám az azokból kiszabaduló démonok a helytartót és katonáit szállták meg. Az előjáró ennek következtében elvesztette szeme világát, mire a szent azt mondta neki, hogy csak akkor gyógyulhat meg, ha őt megöli, és ezt követően imádkozik hozzá. Ezért a helytartó lefejeztette Longinust, majd leborult előtte, és meggyóna bűneit, így azonnal visszanyerte a szeme világát. Habár láthatón Kolozsvári Tamás ismerte a szent legendáját, a képén a katonaszent nem kapott dicsfényt. Mögötte katonákat láthatunk. Magasba emelt fegyverekkel és zászlókkal. Csendben, mély alázattal figyelik az eseményeket. Jobboldalt egy jellegzetes ló és lovása jelenik meg serege élén, mely a Szent László-legenda falképeiről már jól ismert, azonban ehelyütt nem Szent László, hanem egy római *centurio*, vagy éppen maga Pilátus alakjában jelenik meg Luxemburgi Zsigmond. Páncélban, vörös felöltővel, nyaka körül láncingben, fején pedig fríg sapkával. Mögötte látható a magyar sereg, magasba emelt fegyverekkel és zászlókkal, amelyeket közt a jobb hátsó sorokban feltűnik egy sárkányos zászló is. Hogy Kolozsvári Tamás Kálvária-oltára, miként és hogyan kapcsolható össze a szepesmindszenti Szent László-legenda jeleneteivel? A válasz az epizódokban résztvevők összevetésében áll. A freskó készítője, ki vélhetően roppant közel állt Kolozsvári Tamáshoz, esetleg műhelyének tagja, a legenda kivonulás és csatajelenetét a táblakép mestereinek alakjaival kombinálta. Így a Keresztvitel, és a Keresztrefeszítés katonáit

⁷²¹ MUCSI 1969. 9–92.

másolta át a freskóciklus első két jelenetében. Mögöttük felbukkan a fekete és fehér sávokkal tagolt zászló is, mely ugyancsak megjelenik a Kálvária képein. Ami pedig a szent király illeti, a freskóciklus megfestője Szent László alakjának megalkotásán sem lamentált sokat, nemes egyszerűséggel a Kálvária Zsigmond portréját vette alapul, és építette be a legenda epizódjaiba. A két karakter kidolgozása olyannyira aprólékos, hogy csupán egyetlen egy különbség figyelhető meg köztük. Míg Zsigmond a Kálvárián fríg sapkát visel, a szepesmindszenti freskón a Szent Lászlóként megfestett Zsigmondon már a reá jellemző dicsfény látható.

Szent István és Szent Imre kultusza

Szent István és Szent Imre kultuszközpontja a székesfehérvári Szűz Mária-prépostság temploma

„Láttam dicsőült Szt. István apostoli buzgósága világszerte híres maradványát a magyarok nagy asszonya gazdag templomának északi oldalát ahhoz ragasztott bálványkövekből ékesen faragott, sudaras oszlopokat és ezekből kihajtott különféle állatoknak s képzeleteknek kimetszéseivel ékesített boltozatoknak karjait. Láttam annak túlsó oldalán a még harmadrészben fedél alatt, első Lajos királytól (...) kőből fonyott boltozatú, hármass padolat osztályra felségesen épített (...) kápolnát.”⁷²² Az idézett sorok Jankovich Miklós történész tollából származnak, amelyet még a 19. század elején vetett papírra. Ő még azon kevés szemtanúk közé tartozott, akik habár romjaiban, de saját szemükkel láthatták a Szent István és Szent Imre kultuszközpontjának számító fehérvári Szűz Mária-prépostság templomát, és annak kápolnáit, amelyet nem sokkal később Milassin Miklós Bertalan székesfehérvári püspök (1790–1811) elbontatott.⁷²³ Ennek következtében a század közepén folytatott feltárások, már csupán csak elméleti adatokat szolgáltatottak a néhai templom építészeti jellegzetességeiről, illetve a két szent király, Szent István és Szent Imre egykori kultuszhelyéről. Ugyanakkor a történeti források sem engednek nagyobb betekintést a Szűz Mária-prépostság történetébe, hiszen Szent István és Szent Imre tiszteletére vonatkozó levéltári adatok, valamint különböző miraculumai a századok folyamán maradéktalanul elpusztultak. Ezáltal a két szent király kultuszának reprezentációját elsősorban a királyi, valamint a világi főurak temetkezési szokásaiban érhetjük tetten. Tágabb értelemben éppen a *depositio ad sanctos* töretlen és folytonos kinyilvánítása az, amely jól mutatja, hogy a két szent király kultusza az egész középkor folyamán milyen erős tiszteletnek örvendett. Figyelembe véve a 14. és 15. századi világi főurak Szent István és Szent Imre által táplált mély devócióját, illetve a királyhoz intézett folyamodványait, melyben leendő nyughelyüket a két szent király sírja mellett kívánták kijelölni, nyilvánvalóvá válik, hogy e jelenség a Zsigmond-korban kulminálódott.

A székesfehérvári Szűz Mária-prépostságot valamikor 1003 és 1018 között alapította Szent István.⁷²⁴ Azonban a legfontosabb szerep 1031-ben jutott a templomnak. Szeptember 2-

⁷²² JANKOVICH 1806. 46.

⁷²³ DERCSÉNYI 1943. 106.

⁷²⁴ SRH I. 315–316.; SRH II. 385.; SRH II. 459. ÁKÍF 306.; PAULER 1883. 803–804.; SEBESTYÉN 1925. 376–375.; FITZ 1958. 8–24.; DEÉR 1964. 156–161.; GYÖRFFY 1977. 316–332.; KRÁLOVÁNSZKY 1990. 51–95.; GERICS–LADÁNYI 2000. 187–196.; KRISTÓ 2000. 63.; KRISTÓ 2002. 92–99.; THOROCZKAY 2012. 463–481.; KISS 2013. 105–106. Több jel is arra mutat, hogy a templom alapításával István valószínűleg Nagy Károly aacheni palotakápolnáját használta előképként. DEÉR 1977. 372–423.

án, István fia, Imre herceg egy tragikus vadászbalesetben elhunyt, ezért az uralkodó úgy döntött, hogy fiát az ekkor még épülő prépostság templomába helyezi nyugalomra.⁷²⁵ Bizonyos, hogy ekkor már az egyház fontosabb elemei, mint a fő és mellékhajók, illetve az apszis alkalmasak voltak a különböző egyházi funkciók ellátására. A Hartvik-legenda narrációja alapján ismert, hogy 1038. augusztus 15-én Szent István halálakor a templom még nem volt felszentelve, ezért az ország főpapjai úgy határoztak, hogy előbb felszentelik a templomot, aztán helyezik végső nyugalomra az uralkodót.⁷²⁶ Szent István sírba tételével a templom néhány kivételtől eltekintve az őt követő uralkodók temetkezési helyévé, majd pedig koronázó bazilikájává fejlődött.⁷²⁷

Tekintve, hogy a ránk maradt források hallgatnak a templom építészeti jellegzetességeiről, csupán a régészeti kutatások eredményeire támaszkodhatunk. A Szent István-kori templom vélhetően 64 méter hosszú és 14 méter széles, félköríves, háromhajós bazilika volt. Főhajója 16 méter széles lehetett, és egy félköríves apszissal zárult, amelyet mozaik padló díszített. A szentélyt a mellékhajók tengelyében négyszögletes, legfeljebb kétszintes épületek vették körül. Itt őrizhették az ereklyéket, illetve az okleveleket. A templombelsőt hét oszloppár díszítette. Az egykori bazilika nyugati része a mai püspöki palota alatt helyezkedik el, vélhetően itt egy nagyobb kiterjedésű épületrész lehetett, amely három arkáddal nyílt a főhajóba. Az oltármennyezetes főoltár, az apszis a főhajó találkozásánál helyezkedhetett el, a padlózatot pedig fehér mészkőlapok alkották. A nyugati, illetve a keleti oldalán két-két torony állhatott. A két szent király sírjáról meglehetősen kevés adatunk van. Szent István nyughelyéről Hartvik püspök legendája tudósít, amely szerint 1038-ban a királyt a templom főoltára elé temették. Azonban a szent király Kisebbik legendája szerint az 1045 és 1046 között kirobbanó pogánylázadás miatt sírját földbe rejtették, s az csupán az Úr szemeinek mutatkozott.⁷²⁸ A sír a királyi hatalom konszolidációját követően egy meghatározatlan év október 11-én került vissza a főoltár elé. A korai egyházi szerkönyvek ezt a napot Szent István teste megtalálásának (*Sancti Stephani regis corporis inventio*) nevezték, és e neves eseményt már a 12. századtól ünnepnapként tartották számon.⁷²⁹ István és Imre szentté avatását 1083-ban László király kezdeményezte, amely mögött, mint politikai törekvés elsősorban a királyi hatalom megszilárdítása, valamint az *idoneitas* reprezentálása húzódott meg.⁷³⁰ A két szent

⁷²⁵ DEÉR 2005. 30–140.

⁷²⁶ SRH II. 432 ; THOROCZKAY 2015. 6.

⁷²⁷ FOERK 1915. 43–70.; HORVÁTH 1935. 74. GEREVICH 1938. 49.; PAPP 1938. 10.; KRALOVÁNSZKY 1984. 189–206

⁷²⁸ SRH II. 399.

⁷²⁹ KNIEWALD 1938. 23.

⁷³⁰ KRISTÓ 1974. 587–603.; KLANICZAY 1986. 15–33.; BOLLÓK 2013. 191–205.

kanonizációs folyamatáról ugyancsak a Hartvik-legenda tudósít. A Szent István-*vita* elbeszélése szerint augusztus 15-én László király gyűlést hivatott össze a szentté avatás céljából Fehérvárra, ahol háromnapos imát és böjtöt tartottak, majd megkísérelték István fehér mészkő szarkofágjának fedelét elmozdítani, ám az valamely oknál fogva nem mozdult. Egy Karitás nevű bakonyosmlyói apáca ekkor égi kinyilatkoztatásban részesülvén, felkereste László királyt, és tudatta vele, hogy mindaddig nem fogják tudni felnyitni a szent király sírját, míg nem eresztik ki fogságából Salamon királyt (1063–1074). Miután Salamont szabadon engedték augusztus 19-én éjszaka számos csoda történt. A vakok, sánták, süketek és leprások mind meggyógyultak, egy csecsemő pedig feltámadt holtából. Augusztus 20-án a szent *elevatió*jának napján a sír fedelét a püspökök jelenlétében elmozdították, és István maradványait díszes ereklyetartókba helyezték.⁷³¹ Ezt követően épülhetett meg az első sírépítménye, valamint ekkor kerülhetett sor oltárának megalapítására is.

Szent István fiának, Imre szentté avatásáról ugyancsak kevés információval rendelkezünk, ám annyi bizonyos, hogy kanonizációja szorosán kapcsolódott az augusztusi ünnepekhez. Ismert, hogy 1031-ben bekövetkezett tragikus halálát követően testét a bazilika kanonoki kórusának déli részén temették el.⁷³² A sír helyét pedig már viszonylag hamar, vélhetően a temetését követően fehér mészkő táblákkal igyekeztek kihangsúlyozni.⁷³³ A források szerint Istvánnal ellentétben a pogánylázadások során Imre maradványait nem helyezték át ideiglenes sírba, teste mindvégig eredeti nyughelyén maradt. A múlt század régészeti kutatásai alapján azonban erős a gyanú, hogy a Szent István-legendában leírt sírfelnyitási kísérlet éppen az ő földbe süllyesztett szarkofágjával fordulhatott elő. Ugyanis Imre sírja ekkorra már jóval díszesebb és komplexebb sírépítmény volt. Roncsolásmentes felnyitása pedig hosszabb időt vehetett igénybe. Szentté avatásáról legendája csupán annyit közöl, hogy azt megelőzően László király zsinatot hivatott össze, és háromnapos böjtöt hirdetett, majd november 5. napján a királyfi testét felemeltette.⁷³⁴ A kor szokásaihoz híven László vélhetően ekkor Szent Imre tiszteletére is oltárt alapíthatott. Ettől kezdve Fehérvár hamarosan az ország legfontosabb szakrális központjává vált, melyet már a külföldi zarándokok is számon tartottak. Ebben nagy szerepet játszott a vallásos áhítat mellett a város kedvező fekvése is, ugyanis a Balkánra vezető fő zarándokútvonal mentén helyezkedett el, melyet a Szentföldre igyekvők –

⁷³¹ SRH II. 438–439.; MAROSI 1999. 337–348.

⁷³² GYÖRFFY 1977. 357.; BICZÓ–BUZÁS–SZABÓ 2007. 161–164.

⁷³³ REISSENBERGER–HENSZLMANN 1883. 70–80.; SZABÓ 1996. 26.; KRALOVÁNSZKY 1971. 73–75.

⁷³⁴ SRH II. 460.

köztük a keresztes hadjáratok egyes kontingensei – is használtak. Alighanem Fehérvár lehetett a Jeruzsálembe vezető szárazföldi úton igyekvő peregrinusok egyik fő gyülekező helye.⁷³⁵

Habár László különösen nagy hangsúlyt fektetett Szent István és Szent Imre kultuszának reprezentációjára, nyughelyét mégsem Fehérváron, hanem az általa újonnan alapított váradi székesegyházban jelölte ki. Az őt követő Kálmán azonban már mondhatni hagyományt teremtett, hiszen családjával együtt a Szűz Mária prépostság templomát választotta végső nyughelyül (1116).⁷³⁶ Az őt követő uralkodók II. Béla (1141),⁷³⁷ II. Géza (1162),⁷³⁸ II. László (1163),⁷³⁹ IV. István (1165) és családjai is szívesen jelölték meg leendő sírjukat Fehérváron.⁷⁴⁰ III. Béla uralkodása alatt (1173–1196) vélhetően nagyobb átépítések zajlottak a templomban, amely alighanem kapcsolatban állt saját sírkápolnájának kialakításával is.⁷⁴¹ A ránk maradt kőtöredékek alapján elmondható, hogy a munkát a pécsi kőfaragó műhely mesterei végezheték, akik többek közt a bazilika új boltozatát is készíthették. A fragmentumok dekoratív megmunkáltsága alapján feltételezhető, hogy a műhely mesterei jelentős itáliai tapasztalattal rendelkeztek.⁷⁴² Vélhetőleg ők készítették el III. Béla és családja vörösmárvány mauzóleumát is, ahova ő és első felesége, Châtillon Anna temetkeztek.⁷⁴³ Béla király temetését követően utódai már szakítottak a családi hagyományokkal és más nyughelyet választottak maguk és családjuk számára. Ám a bazilika továbbra is az uralkodók figyelmének középpontjában maradt. A 13. századra vonatkozólag kevés forrásunk van. Rogerius Síralmas Énekéből ismert, hogy a tatárjárás során a város mocsaras környezete miatt a mongol horda nem támadta meg.⁷⁴⁴ Ám a század második felében két ízben is súlyos csapások érték a templomot. 1270-ben V. István nővére, Anna macsói hercegnő a kincstárból számos ereklyét eltulajdonított, köztük Szent István kardját, és azokat Prágába szállíttatta.⁷⁴⁵ Az ereklyék túlnyomó része sohasem került vissza. III. Vencel a relikviák többségét Zbraslavba vitette, néhányat pedig elajándékozott.⁷⁴⁶

⁷³⁵ FEDELES 2015. 88–89.

⁷³⁶ SRH I. 182.

⁷³⁷ SRH I. 452.

⁷³⁸ SRH I. 127.

⁷³⁹ SRH II. 201.

⁷⁴⁰ ENGEL 1987. 620.

⁷⁴¹ KOVÁCS 1972. 21. 1.

⁷⁴² HENSZLMANN 1864. 136–137.; GERECZE 1897. 22.; DERCSÉNYI 1943. 38–39.; SZABÓ 2018. 24–39.

⁷⁴³ SRH I. 198.

⁷⁴⁴ „Et cum ad Albam Regiam civitatem accederent que est paludibus circumsepta cum esset in dissolutione nivis et glaciei, nequierunt eam occupare.” SRH II. 585.

⁷⁴⁵ VAJAY 1974. 357.; ZSOLDOS 2007. 199.

⁷⁴⁶ CRONICA AULE 50–51.; PODLAHA –ŠITTLER 1903. 21.; DUGGAN 1995. 285.; HLEDÍKOVÁ 2007. 128–143.

A kincstár kifosztását követően IV. László király egyik, 1289. február 10-én kelt adományleveléből ismert, hogy a templomot hatalmas tűz pusztította. Habár a károkról nem történt említés, az oklevél megjegyzi, hogy bazilika *camerájában* őrzött iratok mind a tűz martalékává váltak.⁷⁴⁷

A székesfehérvári Szűz Mária-prépostság temploma igazi jelentőségre az Árpádok kihalását követően tett szert. Fontosságát leginkább az emelte, hogy az Árpádokkal többnyire oldalági rokonságban álló királyaink számára a legitimitás egyik jelentős bizonyítékának számított, hogy Fehérváron Szent István templomában tették a fejükre a koronát. A 14. századra alakult ki a koronázási rend állandó formulája, mely szerint csak azt ismerték el törvényes királynak, akinek Szent István templomában az esztergomi érsek helyezi a fejére a Szent Koronát.⁷⁴⁸ E szempontból igen szimbolikus I. Károly harmadszori megkoronázása, akit először 1301-ben Esztergomban, majd 1309-ben Budán, harmadszorra pedig 1310. augusztus 27-én már a birtokába került Szent Koronával koronáztak meg.⁷⁴⁹ Károly kitüntetett figyelemmel fordult Szent István kultuszhelye felé. A királyi hatalom megszilárdítását követően Fehérváron helyezte végső nyugalomra az 1317-ben elhunyt első feleségét, Piast Máriát.⁷⁵⁰ Majd a következő évben hozzálátott a korábbi tűzvészben megsérült templom helyreállításához. Ekkor az épületet ólomtáblákkal boltoztatta be, és megerősítette a pilléreit. Ám a Pozsonyi krónika narrációja szerint 1327-ben az egyház ismét leégett, az ólomtáblák pedig úgy folytak le a falakról, mint a viasz. A tűzvész vélhetően sokkal nagyobb volt a korábbiaknál, hiszen csupán egy torony, mégpedig a sekrestye felőli harangtorony maradt épségben, ahol a szentek ereklyéit őrizték.⁷⁵¹ Károly azonnal hozzálátott az egyház újjáépítéséhez, és gyanítható, hogy 1342-re már ismét régi fényében pompázott, vagy legalábbis alkalmas lehetett arra, hogy a július 16-án az elhunyt uralkodó testét befogadja.⁷⁵² Erzsébet királyné egyik 1349-ben kelt okleveléből ismert, hogy a temetést követően János örkanonok⁷⁵³ hűtlenség vétkébe esett, kirabolta Károly sírját, és eltulajdonította díszes aranyból készült koronáját.⁷⁵⁴ Vélhetően e szentségtelen cselekedet ösztönözte Lajos királyt arra, hogy nagyobb

⁷⁴⁷ ZALA. OKL. I. 97.

⁷⁴⁸ BERTÉNYI 1996a. 15–162.; PÁLFFY 2015. 29–45.; PÁLFFY 2015. 3–25.

⁷⁴⁹ DERCSÉNYI 1943. 49.; BARTONIEK 1987. 58–84.; ZSOLDOS 2009. 405–413.

⁷⁵⁰ SRH II. 48.

⁷⁵¹ „Anno Domini CCCXXVIII feria quarta ante Dominicam Palmarum ecclesia Beata Virginis de Alba Regali quamvis plumbo tecta fuisset, flebiliter est combusta uno campanuli excepto quod est supra sacristiam ubi sanctorum reliquie conservatur quod nemo dubitat eorum meritis remansisse. SRH II. 50.

⁷⁵² ENGEL 1987. 622.

⁷⁵³ RIBI 2018. 137.

⁷⁵⁴ „Johanne quondam custode Ecclesie Albensi regalis, pro eiusdem demeritis et criminosis excessibus et perpetrata eius infidelitatis nota, in qua idem propter ipsius Domini Caroli regis, naturalis sui Domini et

figyelemmel forduljon Fehérvár felé, ezért ugyanebben az évben a bazilikában kápolnát alapított Alexandriai Szent Katalin tiszteletére, amelyet saját és családja leendő nyughelyéül szánt.⁷⁵⁵ A kápolna művészi kiképzéséről kevés információnk van. Thuróczi János krónikájában ekképpen emlékezett meg a sírboltról:

„Ott voltak a királynék is, akiket meghívtak e kegyetlen látványossághoz. Ezek előbb sorra járták az oltárokat, azután Lajos király temetőkápolnájába léptek. Mikor meglátták a jámbor király márványképét, szívük hasadozott, hosszan tapadtak a hideg köre, csókolták a bús szobrot, és könnyeikkel áztatták a vörös követ.”⁷⁵⁶

Az alighanem az érzékletes beszámolóból kitűnik, hogy Lajos tumbája egy díszesen faragott márványkoporsó lehetett, amelyet az uralkodó egészalakos vörös márványképe díszített. Jankovich Miklós 1806-ban Hazai Tudósítások című folyóiratban megjegyezte, hogy e kápolna azon kevesek közé tartozott, amely akkor is állt még, amikor a német seregek kiostromolták a városból a törököt, ám a felmentő csapatok különös kegyetlenséggel bántak a sírral; kirabolták és felrobbantották. Maradványai egészen az 19. század végéig láthatóak voltak, mindaddig míg Milassin Miklós Bertalan püspök (1790–1811) el nem bontotta a megmaradt kápolnákkal egyetemben. Egyidejű beszámolók szerint a kápolna falain még látták Magyarország örökös tartományainak címereit.⁷⁵⁷

Az Anjou királyok regnálása alatt indult meg a magánosok a prépostsági templomba való temetkezésének folyamata, amely Druget Fülöp nádor⁷⁵⁸ 1327-ben bekövetkezett halálával kezdődött,⁷⁵⁹ és a Zsigmond-korban eszkalálódott igazán, ami jelentős átépítéssel, valamint az egyház architektonikus részeinek jelentékeny megváltoztatásával járt. Zsigmond zászlósurai közül elsőként Marcali Miklós erdélyi vajda⁷⁶⁰ választotta nyughelyéül a Szűz Mária-prépostság templomát.⁷⁶¹ Temetkezési szándékát minden bizonnyal Zsigmond is jóváhagyta, amelyben vélhetőleg nagy szerepet játszhatott az a tény, hogy az 1412. évi velenceikkel vívott mottai csatában súlyosan megsebesült, amely alighanem a halálát is okozta.⁷⁶² 1414-ben Stiborici Stibor erdélyi vajda⁷⁶³ is Szent István mellett jelölte meg nyughelyét.⁷⁶⁴ Zsigmond

benefactoris in ipsa Ecclesia Albensi, loco scilicet suo cathedrali, honorifice sepulti funeris nequitiosam elumulationem, eis que corporis exfossi denudationem, atque coronae eiusdem aureae mirifici operis, tempore sui depositiones in ipsius caput locatae manifestam subtractionem.” FEJÉR IX/1. 659–661.

⁷⁵⁵ DERCSÉNYI 1943. 52.; ENGEL 1987, 623–624.

⁷⁵⁶ THURÓCZY 2001. 225–226.

⁷⁵⁷ JANKOVICH 1806. I. 234.

⁷⁵⁸ MAROSI–BARTUCZ–JOACHIM–KISS 1937. 10.; ENGEL 1996. 66.; ZSOLDOS. 2017. 32.

⁷⁵⁹ ENGEL 1987. 626.

⁷⁶⁰ ENGEL II. 154.

⁷⁶¹ ENGEL–LÖVEI–VARGA 1984. 33–63.

⁷⁶² ENGEL 1987. 626.

⁷⁶³ ENGEL II. 217.; DVOŘÁKOVÁ 2009. 299–304.

⁷⁶⁴ ENGEL–LÖVEI–VARGA 1984. 31–32.

egyik legfőbb támaszaként választása korántsem meglepő, hiszen alapításaiból ismert, hogy különös tisztelettel fordult Szent István és Szent László kultusza felé.⁷⁶⁵

A firenzei Scolari-családból származó Ozorai Pipo temesi ispán⁷⁶⁶ és felesége, Borbála is Fehérváron jelölte ki sírját. Pontosán nem tudjuk, hogy mikor kérvényezte az uralkodót, hogy járuljon hozzá fehérvári temetkezéséhez, azonban a forrásokból ismert, hogy leendő nyughelyét gondosan előkészítette. A bazilika romos és omladozó délnyugati tornyát gótikus stílusban átépítette, és ólomtetővel látta el. A torony alsó szintjén pedig kápolnát alapított Szent Fülöp és Jakab apostolok, valamint Szent László tiszteletére, és azt a maga és hitvese számára a prépost és a káptalan jóváhagyásával temetkezési helyül választotta.⁷⁶⁷

1426 és 1427 fordulóján Rozgonyi István temesi ispán⁷⁶⁸ fordult a királyhoz, hogy engedélyezze, hogy saját és családja leendő nyughelyét Szent István sírja mellett jelölhesse ki. 1427. január 2-án az uralkodó kiváltságlevelében engedélyezte, hogy a fehérvári egyházban, ahol Szent István és Szent Imre teste nyugszik, s csodáktól ragyog, maga, hitvese, gyermekei, és nemzetsége testének nyugalma az egyház bármely pontján oltárt, vagy más kőépítményt emelhet.⁷⁶⁹ Gyanítható, hogy a temesi ispán még ebben az évben megalapította leendő

⁷⁶⁵ HORVÁTH 2018. 18.

⁷⁶⁶ ENGEL II. 180.

⁷⁶⁷ „quandam mediam turrim in acie seu cornu dicte collegiate ecclesie Sancte Marie Virginis penes curiam prepositalem ab occidente existentem, vethutustate nimia nedum in superioribus, sed et in fundamentalibus semiconsumtam, et utique iam tendentem in ruinam, etiam corpori et testudini tocus ipsius ecclesie formidabiliter periculosam, sumptibus nostris propriis cum Dei auxilio restauratam, et in excelsum debite proportionalitatis erectam, et plumbeo tecto coopertam, ac partem eiusdem inferiorem decenti et laudabili fabricatura in capellam fundatam et constructam, sub titulo et vocabulo nominum Sanctorum Philippi et Iacobi apostolorum, ac Beati regis Ladislai huius regni Hungarie felicissimi patroni, fecimus consecrari, in qua pro nobis, et magnifi ac conthorali nostra domina Barbara, filia scilicet condam nobilis Andree de Ozora, antefatis dominis preposito et canonicis id benivole nobis annuentibus, faventibus, ymo et consentientibus, conformi voto et voluntate specialem inspirante nobis et eidem Altissimo elegimus sepulturam.” WENZEL 1884. 731.

⁷⁶⁸ ENGEL II. 206.

⁷⁶⁹ „Nos Sigismundus (...) memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis, quod fidelis noster sincere dilectus magnificus Stephanus de Rozgon comes Albensis culminis nostri adiens conspectum maiestati nostre declaravit, quod ipse ob spem et sinceram devotionem, quam ad gloriosam virginem Mariam genitricem domini nostri Yhesu Christi, in cuius nomine glorioso alma ecclesia Albaregalis laudabiliter est constructa et fundata ac ad beatissimus et sanctissimus Stephanum primum christianissimum regem Hungarie et ducem Emericum eius genitum, quorum sancta corpora seu reliquie in prenotata ecclesia feliciter requiescunt et coruscant miraculis, quorum intercessionibus et precibus nedum in terris, verum etiam in celesti yerarchia speraret pie confoveri, geretur et haberetlocum sepulture pro sui ac suorum consortis, prolium et quorumlibet fratrum et generationum corporis requie in prenotata ecclesia beate Marie virginis Albaregalis eligere proposuisset et decernisset, si ad hoc nostre maiestatis concessio benivola accederet et annuentia gratiosa, supplicans maiestati nostre prece humili et devota, ut huiusmodi suum propositum et intentum regia benivola annuentia et concessione gratiosa admittere dignaremur. Unde nos, qui inter ceteras rei publice curas ab alto nobis commissas etiam ad ea, per que salutis procurantur opera, summopere debemus et tenemus invigilare, precibus et votivis desideriis prefati Stephani de Rozgon regia benignitate favorabiliter inclinati id eidem tephano de Rozgon, ut ipse in pretacta ecclesia beate Marie virginis Albaregalis in quocumque angulo et loco maluerit, pro sui et suorum consortis, prolium et fratrum ac generationum predictorum corporis requie unum locum sepulture eligere, et in eodem loco sepulture altare vei alias structuras ex lapidibus construui seu edificari facere, ac huiusmodi sepulturam altareque seu alias structuras pro sue et aliorum predictorum animarum salutis remedio iuxta sue voluntatis libitum certis

aedikuláját Szűz Mária tiszteletére, és hozzálátott az építkezéshez is, amelynek kialakítását az uralkodó kitüntetett figyelemben részesítette. Habár a váradi székesegyház átalakítása kapcsán csak közvetett forrásaink vannak arra nézve, hogy az építkezések fő támogatója Zsigmond volt, a Rozgonyi-kápolna esetében már közvetlen adataink vannak. 1434. május 29-én az uralkodó tájékoztatta a Szentatyát Rozgonyi István kápolna alapításáról, majd búcsúengedélyt kért az azt felkeresők számára. Ugyanakkor IV. Jenő pápa felé prezentálta Rozgonyi István feleségének, Cecíliának a beadványát, amiben a báróné búcsúengedélyt kért a Szentatyától a tatai Szentháromság-plébániatemplomukat felkeresők számára.⁷⁷⁰ Feltételezhető, hogy e búcsúból származó kegyes adományok szolgáltatták az építkezés anyagi forrását. Minden bizonnyal 1438-ban a kápolna már fel volt szentelve, továbbá alkalmas lehetett arra, hogy a temetési szertartást is elvégezzék itt, hiszen a báróné ez évben hunyt el, férje István pedig már itt helyezte végső nyugalomra feleségét. Mindazonáltal az építkezések a továbbiakban is folytatódhattak, hiszen 1438. szeptember 10-én a Szentatya ismét búcsút engedélyezett a Szűz Mária-kápolnát felkeresők számára.⁷⁷¹

Az esztergomi Szent István társaskáptalan alapítása

Kanizsai János esztergomi érsek kivételes egyházi férfiú volt. Már fiatalon őszinte hajlandóságot mutatott a papi pálya felé, amelyre nagybátyja, István zágrábi püspök (1362–1366) is ösztönözte.⁷⁷² Egyházi útja elején Lajos király vette pártfogásába, aki rövidesen egri prépostnak nevezte ki. Kivételes pozíciójának köszönhetően 1374-től 1378-ig a paduai egyetemen jogot tanult, egy ideig pedig még az egyetemi rektori tisztségét is betöltötte (1377). Hazatérte után nem sokkal Erzsébet királyné egri püspökké nevezte ki (1384–1387). Szolgálatait Zsigmond is nélkülözhetetlennek tartotta. Magától értetődő módon az ifjú uralkodónak hatalmas megszilárdításához szüksége volt tanácsadókra és támogatókra, és mivel Kanizsai képzett diplomatának és nem utolsó sorban nagy befolyással rendelkező, tehetséges

possessionibus ac rebus et bonis dotare valeat atque possit duximus annuendum et gratiose concedendum, ymmo annuimus et concedimus harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante.” MNL OL DL 11 889.

⁷⁷⁰ Supplicatur, ut litterae de petitione Sigismundi imperatoris conficiendae cum expressione expediantur, ut capella S. Mariae Y. in collegiata ecclesia S. Mariae de Albaregali, Vesprimiensis d. per Stephanum de Rozgon, nobilem baronem, Agriensis d., Themisiensis, Jauriensis et Albensis comitatum comitem fundata cum canonicatu et praebenda dictae ecclesiae in posterum annectanda sit. Ius patronatus ipsius capellae pertinet ad fundatorem et haeredes eius. Item supplicat praedictus comes, ut dictam capellam visitantibus indulgentia concedatur. Item supplicat nobilis baronissa Cecilia, uxor dicti Stephani comitis, et ecclesiam S. Trinitatis de Tata, Jauriensis d., visitantibus indulgentia concedatur. LUKCSICS II. 369. sz.

⁷⁷¹ „Conceditur indulgentia capellam B. Mariae in ecclesia collegiata B. Mariae de Albaregali Vesprimiensis d., quam nobilis Stephanus de Rozgon, baro Agriensis d., fundavit, visitantibus.” LUKCSICS II. 581. sz.

⁷⁷² PÓR 1891. 194–235.; BEKE 2003. 161-170.

politikusnak számított a luxemburgi uralkodó egyik fő bizalmasa lett. Hatalmát még inkább növelte az, hogy 1387. októberében a Szentatya esztergomi érsekké emelte, az uralkodópár pedig királynéi főkancellárnak nevezte ki (1387–1395).⁷⁷³ 1395-ben pedig a pápa született legátusi, illetve hercegprímási (*primas et legatus natus*) címmel tüntette ki.⁷⁷⁴ Politikai befolyását mi sem mutatja jobban, minthogy Zsigmond ingatag belpolitikai helyzetét az általa vezetett liga tudta csak stabilizálni,⁷⁷⁵ amiért az uralkodó korántsem bizonyult hálátlannak.⁷⁷⁶

Miután a Szentatya érsekké emelte Jánost, azonnal hozzálátott Esztergom liturgikus életének revitalizálásához, és nagyszabású építkezésekbe kezdett, amelyek többnyire a várost és a székesegyházat, különösképp pedig azok kápolnáit érintették.⁷⁷⁷ Ennek eredményeképpen oltárt emelt Szent László tiszteletére,⁷⁷⁸ majd 1396. június 24-én a Szent Adalbert-székesegyházban kápolnát alapított Szűz Mária tiszteletére, ahol saját és utódai lelki üdvére misealapítványt tett. Ennek értelmében elrendelte, hogy négy káplán minden kedden a holtakért, csütörtökönként Szent Lászlóért, péntekenként Krisztus Testéért, szombatonként Szűz Mária tiszteletére kötelesek misét mondani. Egyebek mellett pedig a kor szokásaihoz híven e kápolnában jelölte ki saját nyughelyét is.⁷⁷⁹

1390-ben a Szent Adalbert-székesegyház mellett található Szent István protomártír tiszteletére alapított romos kápolnát kívánta felvirágoztatni. A templom története még I. István (997/1001–1038) korába nyúlik vissza, és alighanem a szent király kultuszában is rendkívül fontos szerepet játszhatott. Habár egyidejű forrásaink nincsenek, a hagyomány szerint alapítását Géza fejedelemnek tulajdonították, és úgy tartották, hogy maga Szent István király is e kápolna falai között született (*in qua ecclesia gloriosus locus natalis ipsius Sancti Stephani regis regni Hungarie apostoli et patroni consistit*).⁷⁸⁰ Ezt megerősíteni látszik a Kanizsai érsek által

⁷⁷³ FEDELES 2018. 109.

⁷⁷⁴ KOLLÁNYI 1900. 45.; CAMERALIA I. 96, 491, 525, 534a, 535, 544, 554, 558, 563. sz.; FÜGEDI 1965. 489.; BEKE 2003. 196–200.; C. TÓTH 2018. 183–258.; C. TÓTH 2021. 32.

⁷⁷⁵ MÁLYUSZ 1984. 22.

⁷⁷⁶ 1387. november 3. Bakonoki Péter hűtlensége miatt Jánosnak adta, MNL OL DL 7317.; 1388. május 6. Endrédi Szász Miklós fia Mátyás Sopron megyei nemes birtokaitól megfosztotta, mert részt vett Erzsébet Királyné és Mária elfogatásában, és kincseinek kirablásában, így birtokai a király kegyéből az érsekre szálltak, ZsO I. 534.; MNL OL DL 7413.; 1388. augusztus 10-én Kanizsai új adományul kapta: Gelse, Laak, és Zygeth Zala megyei birtokokat. FEJÉR X/1. 472.; 1390. február 26-án a Sopron megyei Kismarton uradalmának lakosait az uralkodó felmenti az adófizetés alól, abban az esetben, ha a déli végekkel kereskednek. MNL OL DL 7568.

⁷⁷⁷ Az építkezéseket Telegdi Csanád érsek kezdte meg. Ekkor a román-kori katedrális gótikus stílusban kezdték újjáépíteni. Az építkezés még Demeter érsek idejében is folyt, és az ekkor kiadott búcsúengedélyek tanúsága szerint gyaníthatóan még Kanizsai János idején zajlottak a munkálatok. ZOLNAY 1983. 75–104.

⁷⁷⁸ FEJÉR X/2. 207.

⁷⁷⁹ FEJÉR X/2. 360.

⁷⁸⁰ MNL OL DF 238 044.; A 19. század végétől kezdett szárnyra kapni az az elmélet, hogy eredetileg a várpalota egyik román-kori földszinti szobája volt Szent Istvánnak a születési helye. A 15. századi leltárakban e szoba pusztán csak lakószobaként szerepel. Nem kötődött hozzá olyan hagyomány, amely azt bizonyítaná, hogy itt

elrendelt 1397-es vizitáció, amely során a főpap Pontói Antal sebenicói püspököt (1392–1401)⁷⁸¹ és esztergomi vikáriust (1395-1397)⁷⁸² kérte fel, hogy vizsgálja meg a vár és a város egyházzogilag alávetett egyházait, hogy kánonjogi szempontokat betartva működnek-e.⁷⁸³ E vizitáció során Antal megvizsgálta a Szent Istvánról elnevezett egyház működését is, majd számos kérdést intézett az egyház előljárójához, amelyek közt az első az volt, hogy tudják-e ki alapította az egyházukat. Erre a sebenicói püspök azt a választ kapta, hogy az egyházat az alapította, aki egykoron a várat is emelte, e személy pedig nem volt más, mint Szent István király atyja, Géza fejedelem.⁷⁸⁴ A történeti kutatások szerint vélhetően ez lehetett az első keresztény templom a várban, amelyet ténylegesen Géza nagyfejedelem alapíthatott,⁷⁸⁵ ugyanis a 10. század derekán az udvarba érkező térítők számára nélkülözhetetlen volt egy olyan liturgikus tér kialakítása, ahol méltóképpen el tudták végezni az egyházi szertartásokat, s emellett szállásként is funkcionált. Ugyanakkor Szent István és Szent Imre életében is különös szerepet tölthetett be. Ugyanis akkoriban még egyedüli egyházként fennálló Szent István-kápolna volt az egyetlen olyan templom, ahol a fejedelem gyermekét megkeresztelheték, valamint alkalmas lehetett arra, hogy a koronázási szertartást is elvégezzék. Ezáltal gyanítható, hogy Szent Istvánt itt keresztelheték meg,⁷⁸⁶ és Géza halálát követően ugyanitt helyezhették a fejére a koronát. A későbbiek folyamán pedig Szent Imre herceg is e kápolna falai közt nyerhette el a keresztség szentségét. István és Imre kanonizációját követően a város vélhetően igyekezett fenntartani a szent királyok kegyes emlékét, és reprezentálni a két szent kapcsolatát a templommal. Ezért nem véletlen, hogy a 14. század végére már a Szent Adalbert-székesegyházban találjuk Szent István és Szent Imre egy-egy karereklyéjét (*Brachia duo ex argento, deaurata S[an]ctorum Stephani Regis et Emerici Ducis*), amely később Várday Pál esztergomi érsek hagyatéki leltárában is szerepelt.⁷⁸⁷ Ugyanakkor, ez idő tájt már általános szokássá formálódott az a Szent Istvánhoz köthető vasárnapi processzió, amely során a város

született az államalapító szent király. Míg a kápolna egészen a 16. század végéig megőrizte e kegyes hagyományt. A témáról bővebben: LEOPOLD 1938. 25.

⁷⁸¹ ENGEL I. 86.

⁷⁸² ZsO I. 4518.

⁷⁸³ C. TÓTH 2014. 3–4.

⁷⁸⁴ „Martino preposito dictam ecclesiam esse fundatam ante tempora beati regis Stephani, scilicet per dominum Geyzam regem, patrem eiusdem, qui construxit etiam castrum Strigoniense.” PÓR 1909. 105.

⁷⁸⁵ GYÖRFFY 1977. 96, 158.

⁷⁸⁶ „si dominus archiepiscopus vellet et posset perducere ad effectum, videlicet quod duodecim canonicos in ecclesia processionali seu capella sancti Stephani prothomartiris collocaret, eorundemque canonicorum hospicia iuxta eandem ecclesiam sancti Stephani prothomartiris, ubi beatissimus Rex Stephanus sanctum nomen suum proprium et navititatis sue pronunciacionem per os sancti Stephani prothomartiris omnipotentis Dei veri nuncii recepit.” MES II., 748.

⁷⁸⁷ MIKÓ 1993. 76.

összes plébániája keresztek és zászlók elővitele mellett a székesegyházból körmenetre indult Szent István protomártír templomába.⁷⁸⁸ Maga az egyház ekkoriban még eléggé „atyátlan” képet nyújthatott. A szegényes kápolna gondját a székesegyház egyik rektora viselte, és a feladatainak elvégzéséért Báth tizedeit kapta.⁷⁸⁹ Egy 14. századi adat szerint a templomnak még tornya sem volt, csupán a homlokzatáról lógott egyetlen harangja. Tehát gyanítható, hogy többé-kevésbé megőrizte Szent István-kori állapotát. János érsek minden bizonnyal e képen kívánt változtatni, amikor 1390-ben elhatározta, hogy Szent István iránti tisztelete jeléül az egyházat társaskáptalanná alakítja. Minden jel arra mutat, hogy Kanizsai még ebben az évben megszervezte az új káptalan papi testületét,⁷⁹⁰ ám az alapításról szóló okiratot csak egy évvel később meglehetősen szimbolikusan 1391. december 26-án, Karácsony másnapján, Szent István protomártír ünnepén foglalta írásba.⁷⁹¹ Az okirat tanúsága szerint az érsek Szent István protomártír és Szent István király tiszteletére alapította meg az új társaskáptalant. Tehát az alapítólevél szövege alapján a templom korábbi címét kibővítette Szent István király titulussal is, amely által méltóképpen kihangsúlyozta Szent István vértanú egyházának és Szent István magyar király kultuszának kultikus kapcsolatát. Ezenfelül fundációjával a nevezett szentek, továbbá Szűz Mária, Szent Adalbert tiszteletét, egyebek mellett pedig saját, illetve a keresztény hívek lelki üdvét kívánta előmozdítani.⁷⁹²

Ami a templom stallumait illeti, János érsek úgy rendelkezett, hogy Mártont nevezi ki a társaskáptalan prépostjává, aki korábban az egyház rektori tisztségét is viselte, azzal a megkötéssel, hogy egyházában mindig jelen legyen. Ha pedig az érsek engedélye nélkül egy hónapnál tovább távol maradna, tisztségétől megfosztottnak tekintik. A prépost mellé János hat

⁷⁸⁸ 1397-ben a székesegyház kanonokjai arra panaszkodtak, hogy a falakon túli plébánosok már nem személyesen vezetik a hívőket körmenetben, hanem csupán a kereszt és zászlóvivőket küldik maguk helyett. Ezért kérték Kanizsai Jánost, hogy ez ellen tegyen, hiszen korábban már Demeter püspök is fél aranyforint büntetést helyezett kilátásba azon plébánosok ellen, akik vonakodnak megjelenni a körmeneten. „Item dicti domini de capitulo dixerunt, quod ex antiqua consuetudine ipsius ecclesiae Strigoniensis, obligabantur omnes plebani intra muros civitatis Strigoniensis existentes, singulis diebus dominicis cum crucibus et vexillis processioni, quae lit ad ecclesiam sancti Stephani Protomartyris, interesse; sed jam non veniunt personaliter, sed vexilla cum cruce tantummodo mittunt; et hoc eget declaratione domini archiepiscopi; et si quis plebanorum contrarium faceret, incurrit ipso facto poenam medii floreni, prout in bullis bone memoriae domini Demetrii archiepiscopi et cardinalis dicitur contineri; et hanc poenam habet exigere succentor totiens quotiens non aderit vexillum cum cruce” KOLLÁNYI 1901. 244.; ugyanez a szokás élt Egerben is, ahol feketevasárnap kivételével minden közvasárnap megtartották a körmenetet. Ld. ORD.ECCL.AGRISENSIS 52.

⁷⁸⁹ PÓR 1909. 8.

⁷⁹⁰ FEJÉR X/1. 704.; ZsO I. 1435.

⁷⁹¹ FEJÉR X/1. 695. Pápai megerősítése: 1394. június 21-én történt meg. MON. VAT. I/3. 261.

⁷⁹² „Divina miseratio semper salutem fidelicum operando ecclesiam gloriosi protomartyris sui Stephani voluisse videtur in castro archiepiscopali nostro Strigoniensi non sine misterio collocari ut ubi beatus Stephanus rex apostolus Ungarorum originem et vocabulum habuit illic ex quodam consortio sanctitatis et nominis utriusque redderetur honorificentia specialis.” PÓR 1909. 96.

kanonokot állított, és elrendelte, hogy ha valamely kanonok időközben távozna az élők sorából, a prépost feladata volt, hogy újat jelöljön meg a Szent Adalbert-székesegyház javadalmasai közül, akit köteles volt az érseknek bemutatni. A kanonokok más egyház megbízását nem vállalhatták el, ha pedig beiktatták a Szent István társaskáptalan stallumába, úgy megfosztották őket korábbi tisztségeiktől. Ha pedig egy hónapnál tovább távol maradnának székiükől, úgy megfosztottnak tekintik őket. A jövedelmeket tekintve a prépostot Báth összes termése után tized és bordézsma illette meg, amelyhez az érsek hozzáadta Szőlős, Újvár, Tót-baka és alapi bordézsmaját. Mindemellett Somlyó tizedeit. Azonfelül a néhai Tamás gömői főesperes sedecimáját, valamint a Kéménd melletti falvak szőlőjét. Saját birtokaiból a kanonokoknak egy budavári házat adományozott, amely a Szent György-kápolnával szemben állt, egy másik háza jövedelméből pedig évi 30 forintot ítelt oda. Ezen felül a vár Verpech-tornya alatt található malomból négy köből búzát biztosított a testület számára. Továbbá Rozsnyóbánya érseki asztalt megillető bérét, 30 forintot is örök időkre átengedett. A sussuli dézsmakerület quartáját pedig az egyház custosának adományozta, akinek feladata az volt, hogy e jövedelemből az istentisztelethez szükséges gyertyákat és olajat beszeresse.

Az érsek a társaskáptalan prépostjának, valamint kanonokjainak feladatául naponkénti szentmise és vecsernye éneklését jelölte meg heti beosztásban, amelyet a prépostnak kellett megkezdenie minden vasárnap, aztán kor szerint a többi kanonok követte. Hétfőnként a holtakért, kedden Zsigmond királyért (*feria tertia pro domino nostro rege infrascripto*), csütörtökön Szent István vértanúért, szombatoként Szűz Mária tiszteletére voltak kötelesek misét bemutatni.⁷⁹³ Ha pedig valamely egyházi ünnep miatt jelen misealapítványokat nem lehetett megtartani, a *commemoratio*t akkor is el kellett mondani. A Zsigmond királyért mondott misét úgy indokolta, hogy az uralkodó szem előtt tartva az érsek szolgálatait, neki ajándékozta Marót, Bajót, Újfalut, Süttöt, Mócs birtokokat, és más falvakat, ezért a prépost, és a kanonokok a szentmisében és a vecsernyén, amíg Zsigmond Magyarország királya, és Kanizsai János a főpapja, addig a királyság valamint az egyház szerencsés kormányzásáért misét tartoznak mondani. Ha pedig már mind a kettőjük eltávozott az élők sorából, úgy külön-külön imádságot voltak kötelesek mondani a lelki üdvükért. Ezen felül haláluk évfordulójában a prépost és kanonokjai ugyancsak misét voltak kötelesek mondani.⁷⁹⁴ Tehát az alapítással

⁷⁹³ PÓR 1909. 98.

⁷⁹⁴ „quod praepositus et canonici quolibet die in missa et vesperis, quamdiu serenissimus princeps et dominus noster, dominus Sigismundus dei gratia Hungariae rex etc. et nos vixerimus pro salute nostra et felici gubernatione regni dicto domino regi et ecclesiae nobis commissae dicant orationes seu collectas; cum autem fuerimus viam universae carnis ingressi, tunc quolibet die pro anima cuiuslibet nostrorum specialis oratio fiat in missa et vesperis praedictis. In capite autem anni pro quolibet nostrorum anniversarium solemniter fiat annuatim.” PÓR 1909. 99.

Kanizsai János érsek nem csupán Szent István kultuszát kívánta vitalizálni, hanem egyszer s mind saját és királya lelki üdvét, valamint emlékét is fenn akarta tartatni.

Az alapítást követően a Szentatya 1394. június 21-én erősítette meg Kanizsai János intézkedéseit. Habár az egyház Zsigmond-kori működéséről kevés információnk van, annyi bizonyos, hogy a megválasztott és beiktatott prépostoknak mind az érsek mind pedig a király elvárásainak egyaránt meg kellett felelniük. Az egyház vizitációját követően (1397) Márton prépost személyéről már nem szólnak a források. Így gyanítható, hogy ekkoriban távozott az élők sorából. Helyébe 1399-ben választhattak új előljárót Esztergomi János személyében.⁷⁹⁵ Ő műveltségében meghaladta elődjét, hiszen a szabad művészetek *baccalaureus* volt. 1404 és 1410 között esztergomi vikáriusként tevékenykedett, majd 1411-től Zsigmond birodalmi alkancellárja lett.⁷⁹⁶ Működését XXIII. János pápa is méltatta. 1415. január 22-én kelt levelében Jánost és utódait azzal tüntette ki, hogy az érsek és a püspökök jelenlétében más egyházban főpapi jelvényeit, tehát a püspöksüveget, a pástorbotot, valamint a gyűrűt szabadon viselhették. Mindemellett arra is engedélyt adott, hogy a misét, vagy a zsolozsmázást követően ünnepélyes főpapai áldást adhasson.⁷⁹⁷ Utóda Bodonyi Domokos prépost (1418–1434)⁷⁹⁸ ugyancsak művelt egyházi férfiú volt. Váradí örkanonokként még részt vett a konstanzi zsinaton. Vélhetően itt léphetett kapcsolatba Kanizsai János érsekkel, hiszen egy 1417. december 7-én keltezett beadványban Domokos *decretum doctort* már⁷⁹⁹ János érsek familiárisaként, illetve káplánjaként szerepel. 1418-ban pedig egy esztergomi kanonokságért

⁷⁹⁵ MNL OL DF 249 000.

⁷⁹⁶ C. TÓTH 2013. 40.

⁷⁹⁷ „Johannes episcopus serum seruoruni dei dilecto filio magistro Johanni Nicolai de Strigonio, preposito ecclesie sancti Stephani Strigoniensis, notario nostro salutem et apostolieam benedictionem. Exposcit tue deuotionis sinceritas et tuorum morum promeretur honestas, ut tam personam tuam quam speciali dilectione prosequamur, quam preposituram tuam, quam in ecclesia sancti Stephani Strigoniensi obtines, dignis honoribus attollamus. Hinc est, quod nos carissimi in Christo filii nostri Sigismundi romani regis illustris et tuis in hac parte supplicationibus inclinati, ut tu prepositus, qui etiam referendarius ac secretarius noster ac eiusdem regis vicecancellarius existis, et successores tui prepositi dicte ecclesie, qui pro tempore fuerint, mitra, baculo et anulo et aliis pontificalibus insigniis libere et licite uti predicta et hinc etiam in quacunque alia ecclesiis, in qua dignitatem seu personatum uel officium canonicum te contingerit obtinere, in presentia archiepiscopi Strigoniensis pro tempore existentis, siue alterius antistitis, uel legati sedis apostolice, ipsis archiepiscopo, uel antistiti siue legato in diuinis solemnitatibus ut est moris partium illarum astando etiam in maiori ecclesia Strigoniensi, necnon benedictionem solemnem post missarum, vesperarum et matutinorum solemnium largiri possitis felicis recordationis Alexandri pape IV. predecessoris nostri et constitutionibus apostolicis et aliis, in contrarium editis non obstantibus tibi et eiusdem successoribus auctoritate apostolica de speciali dono gratia tenore presentium indulgemus. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostre concessionis infringere uel ei ausu temerario contraire. Siquis autem hoc attemptare presumpserit, indignationem omnipotentis dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius se noverit incursurum. Datum Constande, XI. Kalendis Februarii. Pontificatus nostri anno quinto.” PÓR 1909. 30. 1.

⁷⁹⁸ LUKCSICS I. 109 sz.; MNL OL DF 201 264.; C. TÓTH 2013. 40.

⁷⁹⁹ KÖRMENDY 1998. 529.

folyamodott a pápához.⁸⁰⁰ Ugyanebben az évben nyerte el az esztergomi Szent István társaskáptalan préposti méltóságát.

„Míg egész teste hamuvá lett, jobbja Magyarország tiszteletének örvend”⁸⁰¹

1308-ban a zágrábi egyházmegyei zsinaton Gazotti Ágoston püspök Szent Istvánt dicsőítő beszédében ekképpen emlékezett meg a szent király földi maradványáról, valamint ereklyéiről, hozzátéve, hogy jobbját a róla elnevezett templomban országszerte tisztelik. A Szent Jobb valószínűleg a kor egyik, vagy talán a legfontosabb Szent István ereklyéi közé tartozott. Jelentőségét kiválóan érzékeltette Ágoston zágrábi püspök, aki beszédében megjegyezte, hogy István király valamennyi elsődleges ereklyéje csaknem maradéktalanul porrá lett, ám jobbja romolhatatlan állapotba nagy tiszteletnek örvend. A 14. század fordulójára világossá vált, hogy Szent István és Szent Imre hercegek földi maradványaiból szinte semmi nem maradt. Ám nem csupán a két test tűnt el mondhatni nyomtalanul, hanem még a másodlagos ereklyéiknek, azaz brandeumaiknak is nyoma veszett, amelynek okát elsősorban a magyar királyok bőkezű ajándékozásában lelhetjük meg. István és Imre szentté avatását (1083) követően I. László király még igyekezett a két szent testét maradéktalanul egyben tartani, azonban néhány évvel később számára is nyilvánvalóvá vált, hogy ez lehetetlen feladat. A szent testének korai aprózódásáról már a Hartvik püspök által alkotott Szent István-legenda is beszámolt. A vita szerint egy bizonyos Mercurius nevű szerzetes, aki az Örök Szűz kincstárának őre volt, jelen volt a szent király koporsójának felnyitásánál, azonban László méltán tartott tőle, hogy a szent ereklyék közül valamit eltulajdonít, így keményen megszidva elküldte a szarkofág közeléből. Mercurius a szentélybe vonult, ám hamarosan egy fehér ruhába öltözött ifjú lépett oda hozzá, és egy összecsavart szövetet adott át a szerzetesnek, mondván, hogy őrizze, és ha eljön az ideje, akkor fedje fel. Mercurius felbontotta a posztót, és látta, hogy Szent István jobbja van benne, rajta azzal a csodás gyűrűvel, amelyet László király is keresett. A szerzetes megörült, és azonnal magával vitte a Berettyó melletti birtokára, ahol három esztendeig rejtegette. Amikor László tudomást szerzett arról, hogy az ereklye Mercurius birtokában van, díszes kísérettel megjelent, hogy visszavigye azt Fehérvárra, ám a szerzetesnek sikerült meggyőznie a királyt, hogy a relikvia isteni rendelésből került hozzá. László, hogy ne sértse meg Szent István emlékét e helyen bencés apátságot alapított Szűz Mária tiszteletére, amelynek apátjává Mercuriust tette meg, és a testvérek feladataként az ereklye őrzését és tiszteletét jelölte meg. A Szent Jobb

⁸⁰⁰ LUKCSICS I. 47. 62 sz.

⁸⁰¹ „Eandem dexteram reliquo toto corpore in cineres residente integrum adhuc extare, amplissioque templo ab ipsa dextera denominato universae Ungariae cultui venerationi haberi” KERCHELICH 1776. 106.

megtalálásának emlékére pedig *Inventio dexteræ S. Stephani regis* néven egy új ünnepet vezetett be az, amelynek napja május 30.-ára rögzült a kalendáriumban.⁸⁰² László halála után Álmos vette pártfogásába a kolostort, ám miután Kálmán került a trónra a nyíltan testvérét támogató kolostort megfosztotta kiváltságaitól, és az ereklyéjét Fehérvárra szállíttatta. II. Géza király állította helyre a kolostor kiváltságait, és gyaníthatóan ő volt az, aki az ereklyét is visszaszállíttatta a templomba. Fia, III. István folytatta apja reprezentációját és új privilégiumokkal biztosította az egyház működését, valamint a legszentségebb jobb kéz átkával sújtotta azokat, akik az egyház birtokait háborgatni merészelik.⁸⁰³ Ezt követően az apátság töretlen fejlődésnek indult, a Szent Jobbnak pedig nem csupán az egyházi szertartásokban, de még az igazságszolgáltatásban is nagy szerepet kapott. Az apátság hiteleshelyi tevékenységének múltjából ismert, hogy a pereskedő felek gyakran Szent István karereklyéjére tettek esküt.⁸⁰⁴

A tatárjárást követően az ereklye rövid időre Dalmáciába került, majd a 13. század közepén maradéktalanul ismét visszakerült eredeti őrzési helyére a Szent Jobb-apátságba. Az egyház komoly károkat szenvedett a tatárok pusztításai következtében, azonban vélhetően a 14. század elejére ismét helyreállt.⁸⁰⁵ Ám Lajos király uralkodása alatt fokozatosan vesztett a fényéből. Az uralkodó 1351-es rendelete nyomán elveszítette hiteleshelyi joghatóságát. 1370-ben a Szent Jobb felkar részét a lengyel-magyar perszónálunió létrejöttével Lajos király Lembergbe szállította.⁸⁰⁶ Az ereklye további aprózódásához Luxemburgi Zsigmond is hozzájárult, aki 1421-ben leválasztatta a *brachium* alkar részét, és azt vejének, Albertnek adományozta nászajándékkul. Erős a gyanú, hogy az ereklye ekkor kerülhetett a bécsi Szent István-templomba.⁸⁰⁷ Ugyanakkor az uralkodó az utolsó Szent István ereklyéjétől is megfosztotta az apátságot, hiszen a kézfejet Fehérvárra vitette. Habár konkrét forrásunk nincs az ereklye *translatiójára*, annyi bizonyos, hogy 1433-ban már a Szűz Mária prépostság

⁸⁰² KNIEWALD 1939. 7.

⁸⁰³ SIMON 1797. 93–95.

⁸⁰⁴ „cum dies sacramenti advenisset talis inter eos facta compositio, sicut in litteras Conventus Sanctae Dextrae ubi praestare debuerunt sacramentum recepimus” BOTKA 1829. 32.

⁸⁰⁵ ROMHÁNYI 2000. 90–91.

⁸⁰⁶ 1634-ben János Kázmér lengyel király arany ereklyetartót készíttetett az értékes ereklye számára. „reliquias S. Stephani I. reg. Hung, quas nos oculis vidimus inclusas in manu aurea, sat ponderis magni, quam manum ipse rex Joannes Casimirus manu sua elaboravit, et inferius sub manu ipsius est nomen exaratum : Joannes Casimirus princeps Poloniae et Sueciae.” PRAY 1797. 43.; FRAKNÓI 1901. 880–904.; SZÁNTÓ 1988. 173–179.

⁸⁰⁷ „Die nachgeschriben Stuckh sein zu dem Hayltumb komen zu den Zeiten, als Herr Niclas Holprunner Custos gewesen item ain silbrein wolgezierten Arm, mit einer vergulten Krön in der Handt. Darinn der Arm des Heiligen Sand Steffans, ains Kunigs von Hungern: und ist herkommen von Kunig Lasslaw und geziert von den Guet des Tolter, in Werd : und wigt mit samht dem Heiltumb XII. Margks. X- Lot.” PRAY 1797. 70.

templomában találjuk, ugyanis a király ekkor különböző búcsúkat eszközölt ki a közszemlére bocsájtott Szent István és Szent Imre ereklyéket felkeresők számára.⁸⁰⁸

A forrásokból ismert, hogy Szent István különböző koponyarelikviái megtalálhatók voltak a zágrábi székesegyházban és a fehérvári Szűz Mária prépostság templomában. A zágrábi dómban a szent aranyozott és drágakövekkel díszített feje a 14. század elején a templom főoltárán volt látható, és a királyi látogatások alkalmával az ereklyét a város kapui elé vitték, és ekképp tisztelték meg az uralkodót.⁸⁰⁹ Pierre Choque Bretagne-i Anna heroldjának *Discours des cérémonies du mariage d'Anne de Foix, de la maison de France, avec Ladislas VI, roi de Bohême* című művében Candale-i Anna (1502–1506) és II. Ulászló (1490–1516) fehérvári esküvőjük és Anna királynéva koronázása kapcsán megjegyezte, hogy a templom oly gazdag volt, hogy a díszes ceremónia alkalmával hatvan szent király, püspök, és mártír hermáját látta a templom főoltárán.⁸¹⁰ Az egyház 1600. évi leltárából ismert, hogy Szent Márton, Keresztelő Szent János, valamint Szent András apostol hermáját is a kincstárban őrizték, illetve Szent László váradihoz hasonló büsztjét is megcsodálhatták a hívek, amelyet, arany korona illetve négy aranyos virág díszített.⁸¹¹ Így egészen bizonyos, hogy Szent István és Szent Imre herceg hermája is megtalálható volt a templom kincstárában. Szent István fejereklyetartójának meglétét, és Zsigmond-kori elkészítését két adat is valószínűsíti. Az 1386. augusztus 27-én a főurak Fehérváron gyűltek össze és ekkor kezüket Szent István fejére (*capite S. regis*) téve megesküdtek, hogy megszüntetik egymás közt az egyenlőtlenségeket.⁸¹² A szimbolikus aktus során a főurak Szent István pusztá koponyaereklyéjét használták az eskütételhez. Ellenben 1440. július 17-én I. Ulászló (1440–1400) koronázásánál a Szent Korona hiányában – amelyet korábban Kottáner Jánosné tulajdonított el a visegrádi palotából – a főurak a fehérvári Szűz Mária prépostságban található Szent István hermáját (*theca capitis reliquiarum*) díszítő diadémot használták fel a ceremóniához.⁸¹³ E két forrás valószínűsíti, hogy Zsigmond 1386 és 1437 között épp olyan díszes hermát készíttetett Szent István koponyaereklyéjének tárolására, mint amelyet Szent László váradi relikviái számára. Tágabb következtetéseket nem vonhatunk le, hiszen a büsztnek a 17. század elején nyoma veszett.

⁸⁰⁸ FRAKNÓI 1901. 891.

⁸⁰⁹ „Regale caput eius auro gemmisque fulgidum; memoria eximiae Sanetitatis, gloriae et honoris augustius, tutelare numen universi Hungarici regni, patriae huiusce nostrae praesentaneum decus, insidet arae sacrosanctae, sicut videtis.” KERCHELICH 1776. 109; PRAY 1774. 60.

⁸¹⁰ LINCY 1861. 21.

⁸¹¹ „Caput S. Ladislai Regis Ungarorum argentum cum reliquiis eisdem corona argentea cum floribus quatuor deurata” INVENTARIUM ALBENSI. 711.

⁸¹² DRH I. 153.; BÓNIS 1972. 33.

⁸¹³ FEJÉR 1844. 42.; KUBINYI 2001. 85-86.

Ami Szent Imre ereklyéit illeti, a források erről hallgatnak a leginkább. Ennek magyarázatát azonban elsősorban ugyancsak az ereklyék aprózódásában kereshetjük. Testének felemelését követően ereklyéi egy részét Fehérváron őrizték díszes ereklyetartókban, de László király halála után az őt követő uralkodók számos relikviát osztottak szét, és küldtek ajándékba. Ugyanakkor ereklyéiből a különböző egyházalapításokhoz is kérvényeztek, így az István patrocínium már a 11. valamint a 12. században elterjedt volt, relikviái pedig csakhamar megjelentek Aachenben, valamint Passauban.⁸¹⁴ Az utóbbiról ismert, hogy amikor 1421-ben Zsigmond Hohenlohe György passauai püspököt⁸¹⁵ kívánta megtenni esztergomi érsekké magával hozta Szent Imre karereklyéjét Magyarországra,⁸¹⁶ azonban korai halálát követően a relikvia sorsa szinte homályba vész. Talán ideiglenesen Fehérvárra került, ám teljes bizonyossággal csupán annyit mondhatunk el róla, hogy rövid időn belül, 1439-ben Albert király visszaküldte a passauai egyháznak.⁸¹⁷ Habár források hiányában túlzó következtetéseket nem vonhatunk le Szent István és Szent Imre ereklyekultuszát illetően, annyit azonban elmondhatunk, hogy a 14. század elejére Szent István és Szent Imre hercegek ereklyéit túlnyomó részt elajándékozták, a megmaradt relikviák pedig elaprózódtak az idők folyamán. Zsigmond uralkodása alatt azonban egyértelműen kirajzolódik egyfajta törekvés a király részéről, amely nem más, minthogy a két szent király maradványait összegyűjtse és kultuszukat ismét Fehérváron koncentrálja. Vélhetően ezt igazolja az 1433-ban IV. Jenő pápához benyújtott folyamodványa is.

Búcsúk és zárandoklatok

Szent István és Szent Imre felemelését követően a Fehérvári Szűz Mária-prépostság temploma országos jelentőségű kegyhellyé vált. A város kedvező fekvése miatt a két szent király kultusza csakhamar európai viszonylatban is ismertté vált. Ennek következtében tiszteletük az európai uralkodóházak tagjainak figyelmét is felkeltette, így nem véletlen, hogy a 12. századtól a fejedelmi zárandokok egyik kedvelt célpontjává vált. Már az 1100-as évektől kezdve a városba érkező peregrinusok valamennyi nagyobb ünnep alkalmával megtekinthették a két szent sírját, azonban a legtöbben minden bizonnyal Szent István és Szent Imre főbb ünnepein keresték fel

⁸¹⁴ KARÁCSONY 1899. 15.

⁸¹⁵ FEDELES 2018. 95.; C. TÓTH 2003. 885–896.

⁸¹⁶ ASS. VOL 63. 487.

⁸¹⁷ „Nam Georgius Hohenlohius Passauensis Episcopus dum anno MCCCLXXXVII. coenobium Carthausianorum molori coepisset inter ceteras Sanctorum Reliquias etiam brachium S. Emerici Ducis coenobio illi designavit, quod tamen postea quam ab Sigismundo Rege Strigoensis Archiepiscopus nominatus fuisset in Hungaricum fecum abstulit ab Alberto deinde Imperatore et Rege Hungariae anno MCCCXXXIX Ecclesiae Passauensi restitutum.” – PRAY 1774. 118–119.

kultuszhelyüket. A Pray-kódex *sanctoraléja* alapján a két szent királynak nem kevesebb, mint hét ünnepe volt, amely magyar viszonylatban kimagasló, hiszen a 13. századtól Szent Lászlónak csupán két fő ünnepét; halálának, valamint a szentté avatásának emléknapját tartották számon. Szent István legfontosabb ünnepei a következők voltak; augusztus 15-e a halálának (*Depositio S. Stephani*), augusztus 20-a a szent király szentté avatásának (*Elevatio S. Stephani regis*), október 11-e a szent testének megtalálásának (*Inventio corporis S. Stephani regis*), illetve május 30-a Szent István jobbjának megtalálásának napja (*Inventio manus dexteræ S. Stephani Regis*). Míg Szent Imre ünnepei közt szeptember 2-át, halálának (*Depositio S. Emerici ducis*), valamint november 5-ét, szentté avatásának (*Translatio S. Emerici Ducis*) napját tartották számon.⁸¹⁸ Vélhetőleg az ekkor tájt jelentősen megnövekedett zarándokforgalom is közrejátszhatott abban, hogy Martirius esztergomi érsek (1151–1157) Székesfehérváron ispotályt alapított Szent István király tiszteletére.⁸¹⁹

A fehérvári Szűz Mária-prépostság temploma által elnyert búcsúk száma meglehetősen alacsony. Bizonyára hasonlóan el volt látva búcsú kiváltságokkal, mint a váradi székesegyház, azonban a templom többszöri leégése és sekrestyéjének pusztulása miatt csupán néhány kiváltság ismert. 1249-ben IV. Ince pápa adományozott negyvennapos búcsút a szent királyok nyughelyét felkeresőknek, amennyiben Szűz Mária vagy az adott király ünnepén érkeznek meg.⁸²⁰ 1366-ban Piast Erzsébet királyné közbenjárása végett V. Orbán pápa egy év és negyven nap búcsút engedélyezett a székesfehérvári bazilika ereklyéit, valamint Szent István király testét felkeresők számára.⁸²¹ 1395. április 30-án – valószínűleg Zsigmond közbenjárása végett – IX. Bonifác pápa búcsút engedélyezett a Mindenszentek-kápolnáját felkeresőknek.⁸²² 1423-ban Zsigmond figyelme leginkább Róma felé fordult, hiszen az uralkodó ebben az évben értesült arról, hogy a Szent István által alapított magyar zarándokház (*Hospitium Ungarorum in ecclesia Sancti Stephani minoris*) épületei részben IX. Bonifác építkezései, részben pedig a háborúk viszontagságai miatt elpusztultak. Ezért az uralkodó a ferences-rendi György testvért bízta meg, hogy vegye át a zarándokház igazgatását, és állítsa helyre.⁸²³ György azonnal Rómába utazott,

⁸¹⁸ SRH II. 383.; KNIEWALD 1939. 28.

⁸¹⁹ RA I. 155. sz.; RIBI 2015. 71–88.

⁸²⁰ BÁLINT–BARNA 1994. 53.

⁸²¹ KERNY 2013. 12–21.

⁸²² MON. VAT. 1/3. 295.

⁸²³ „provisio hospitalis Sancti Stephani Protomartyris de Urbe pro tempore pertinere dignoscitur, quod B. Stephanum Hungariae nationis regem fundatam exitit et dotatum propter guerrarum turbines et calamitates multiplices quae praefatam urbem diutius miserabiliter afflixerunt in substructuris et aedificiis est totaliter collapsum, ac desiderans út hospitale ipsum in suis aedificiis et rebus aliis reparetur curam et regimen et administrationem eiusdem hospitalis tibi per suas litteras commisit” FEJÉR X/6. 564.

és hozzálátott az ispotály renoválásához, ám mielőtt nagyobb építkezésekbe kezdett volna, pápai megerősítésért folyamodott. A helyreállítást Zsigmond finanszírozta, de az építkezések anyagi fedezése végett kénytelen volt különböző búcsúkat kieszközölni IV. Jenő pápától. 1432. február 22-én a szentszékhez benyújtott *supplicatió*jában kérte a Szentatyát, hogy engedélyezzen búcsút mindazok számára, akik pénzadományokkal járulnak hozzá a zarándokház újjáépítéséhez. Továbbá kérte a Szentatyát, hogy a zarándokház valamennyi privilégiumát, korábbi kiváltságát, és búcsúengedélyeit, amelyeket más pápáktól a múltban kapott, vagy a jövőben kapni fog erősítse meg, a híveknek pedig engedélyezze, hogy végrendeletükben ingatlant vagy ingóságot adományozhassanak a menedékház számára.⁸²⁴ Habár a Szentatya által kiadott bulla nem maradt fenn, annyi bizonyos, hogy támogatta az uralkodó kérését.⁸²⁵ Ugyanekkor György is *supplicatió*t nyújtott be Jenő pápához, hogy bízta a gondjaira, egyszer s mind tegye meg Zsigmondot a menedékházhoz kapcsolt kápolna patrónusának. A Szentatya támogatta György kérését, így a kápolna 1433-ra magyar irányítás alá került.⁸²⁶ Gyanítható, hogy az uralkodó személyesen is figyelemmel kísérte az építkezéseket, valamint a kápolna ügyeit, hiszen császárrá koronázása alkalmából, 1433. május 23-tól augusztus 12-ig Rómában tartózkodott.⁸²⁷ Vélhetően az ő közbenjárására nevezte ki a Szentatya Valkói Györgyöt a kápolna új káplánjának, ám Zsigmond jelöltje nem töltötte be sokáig ezt a tiszteletet, hiszen még ősszel lemondott tiszteről és visszautazott Magyarországra. November 14-én Rasztaliczi György fia Márk, esztergomi plébános folyamodott a tisztségért, amit nem sokkal később el is nyert.⁸²⁸ Ugyanakkor Zsigmond a fehérvári kultuszközpontról sem feledkezett meg, 1433. július 21-én kérte a Szentatyát, hogy a fehérvári Szűz Mária-prépostság templomában található két szent király sírját felkeresők számára engedélyezzen búcsút.⁸²⁹ A pápa 1434. január 21-én teljesítette az uralkodó kérését, és búcsú kiváltságban részesítette mindazokat, akik Szent István és Szent Imre sírját felkeresik.⁸³⁰ Ugyanezen év

⁸²⁴ *Supplicatio Sigismundi etc. regis in persona fratris Georgii Henrici, professi tertiae regulae ordinis S. Francisci, rectoris hospitalis S. Stephani ad latus basilicae principis Apostolorum de Urbe pro quibusdam indulgentiis ad dictum hospitale pertinentibus: 1. Pro confirmatione privilegiorum dicti hospitalis, 2. Pro indulgentia hospitale visitantibus et 3. ut facultas legendi et relinquendi aliqua bona dicto hospitali omnibus in regno Hungariae existentibus concedatur. „Concessum, ut petitur de omnibus in praesentia domini nostri papae. B. Graden.” LUKCSICS II. 57. sz.; MOLNÁR 2016. 391–412.; MOLNÁR 2017. 117–131.; FRAKNÓI 1893. 169–195.*

⁸²⁵ FRAKNÓI 1893. 179.

⁸²⁶ Uo. 179.

⁸²⁷ ENGEL–C. TÓTH 2005. 127.

⁸²⁸ „Marki Georgii de Rastakt presbyteri Strigoniensis d. in curia Romana praesentialiter extensis, pro provisione regemini hospitalis S. Stephani prothomart. de Urbe iterum rescripta.” LUKCSICS II. 324 sz.

⁸²⁹ „Albaregali, in qua corpora BB. Stephani primi regis Hungariae ac ducis Emerici requiescunt, visitantibus indulgentia concedatur.” LUKCSICS II. 261. sz.

⁸³⁰ „Conceditur indulgentia ecclesiam B. Mariae V. Albaeregalis Vesprimiensis d. in qua corpora SS. Stephani primi regis Hungariae ac ducis Henrici eius nati requiescunt, visitantibus.” LUKCSICS II. 329. sz.

május 29-én, szintén folyamodványt intézett IV. Jenő pápához, hogy engedélyezzen búcsút mindazok számára, akik a Rozgonyi István temesi ispán által Szűz Mária tiszteletére alapított új kápolnát felkeresik.⁸³¹

Fehérvár mellett egészen bizonyos, hogy Szent Istvánnak és Szent Imrének igen élénk kultusza lehetett Győrben, Pozsonyban, Zágrábban, Pécsen, Váradon, Vácon, Egerben, Kalocsán, és Csanádon, Gyulafehérváron, Nyitrán, illetve Esztergomban. Habár ismert, hogy fent említett székesegyházak mindegyike birtokolt egy-egy ereklyét a két szent testéből,⁸³² a hozzájuk kapcsolódó búcsúkra, valamint zarándoklatokra vonatkozó írásos emlékek maradéktalanul elpusztultak. Ám a különböző kisebb plébániatemplomokat illető anyag vizsgálata jól mutatja, hogy Szent István és Szent Imre kultusza egészen a magyar középkor végéig (1526) igen jelentő részét képezte a társadalom vallásosságának. A legújabb kutatások szerint a 11. századtól 1543-ig Szent István tiszteletére 161, Szent Imrének 79 templomot szenteltek a Kárpát-medencében. Ezzel szemben – összehasonlításképp – Szent Lászlónak a középkorban mindössze 147 patrocíniuma volt.⁸³³ A Zsigmond-kori búcsúikat tekintve meglehetősen ekletikus adatok állnak a rendelkezésünkre. Szent Imre kapcsán ismert, hogy miután Perényi Miklós szörényi bán 1390. szeptember 29-én a török elleni harcokban szerzett érdemeiért az uralkodótól megkapta Patak és Újhely városokat, beleértve a közelükben fekvő várakat,⁸³⁴ templomot alapított Szent Egyed, Szent Imre és Szűz Mária tiszteletére. 1418. február 2-án folyamodványt nyújtott be a Szentszékhez, melyben kérvényezte, hogy az általa alapított templomokat, beleértve az újhelyi Szent Imre nevére szentelt egyházat felkeresőknek engedélyezzen búcsút.⁸³⁵ Szent István tekintetében már jóval több forrásos anyagunk van. 1418. január 23-án Miklós, Zsigmond király kincstárnoka kért búcsút a hermányi Szent István király-plébániát felkeresők számára.⁸³⁶ 1421. március 19-én az újraalapított lippai Szent István király-

⁸³¹ „Supplicatur, ut litterae de petitione Sigismundi imperatoris conficiendae cum expressione expediantur, ut capella S. Mariae Y. in collegiata ecclesia S. Mariae de Albaregali, Vesprimiensis d., per Stephanum de Rozgon, nobilem baronem, Agriensis d., Themisiensis, Jauriensis et Albensis comitatum comitem fundata cum canonicatu et praebenda dictae ecclesiae in posterum annectanda sit. Ius patronatus ipsius capellae pertinet ad fundatorem et haeredes eius. Item supplicat praedictus comes, ut dictam capellam visitantibus indulgentia concedatur. Item supplicat nobilis baronissa Cecilia, uxor dicti Stephani comitis, et ecclesiam S. Trinitatis de Tata, Jauriensis d., visitantibus indulgentia concedatur.” LUKCSICS II. 369. sz.

⁸³² IPOLYI 1863. 77–79.

⁸³³ MEZŐ 2003. 211–221.

⁸³⁴ ZSO I. 1674. sz

⁸³⁵ „Nicolai de Peren, mag. agasonum regis Rom. in sua et in persona Ladislai Nicolai de Peren fratris sui, Agr. d., de indulg. ecclesias B. Marie V., S. Agathe, S. Michaelis, S. Nicolai, S. Johannis, S. Dominici de Pathak, S. Egidii, S. Emerici et S. Marie V. de Wyhel, S. Nicolai in Sina, S. Georgii de Poron, omnes Agr. d., in suis possessionibus sitas et a suis maioribus fundatas, visitaturis.” LUKCSICS I. 49. sz.

⁸³⁶ „Andree Nicolai, camerarii regis Sigismundi de indulg. ecclesiam S. regis Stephani de Herman.” LUKCSICS I. 41. sz.

egyház rektora folyamodott a Szentatyához, hogy búcsút kérjen azok számára, akik a templomot felkeresik.⁸³⁷ 1423. december 20-án „Dauxbun” az egyház presbitere kérte a pápát, hogy a lippai Szent István-templomot felkeresők számára engedjen búcsút.⁸³⁸ 1432. december 22-én Batho János, a titeli Szent Bölcsesség káptalan kanonokja kérte IV. Jenő pápát, hogy engedélyezzen búcsút a Szent Miklós kápolna számára, amelyben két oltárt alapított Szent István király és Szent Pál apostol, valamint Szűz Mária és Szent Dorottya tiszteletére.⁸³⁹ 1433. július 13-án László vajda kérte, hogy a tamásiban található Szent István-plébániatemplomot felkeresőknek, amelyben saját sírját is megjelölte, engedélyezzen búcsút.⁸⁴⁰ Ugyancsak ekkor fordult a pápához Rédei Demeter, aki vanyarci Szent István király-plébániatemplom számára kérvényezett búcsút.⁸⁴¹

Habár egészen bizonyos, hogy számos vezeklő zarándok is felkereste Szent István és Szent Imre sírját, hogy ott szabaduljanak meg bűneiktől,⁸⁴² a forráshiány miatt leginkább az uralkodói, valamint a főúri peregrinációkat lehet jobban adatolni. Imre és István szentté avatását követően a Szűz Mária-prépostság temploma nem pusztán országos, hanem egyúttal európai szintű zarándokhelyé vált. Gyanítható, hogy a hazatérők ugyancsak ezt az utat használhatták, és Fehérváron át folytathatták útjukat hazafelé. Elsősorban az átutazó zarándokoknak köszönhetően terjedt el a két szent kultusza Európában, amely igen korán felkeltette a külföldi királyi és főúri réteg figyelmét is.⁸⁴³ Így nem véletlen, hogy a város már a 12. század elején különböző messzeföldről érkező fejedelmi vendégeket fogadott. 1137-ben került sor II. István magyar király lánya, Riedenburgi Adelhaid⁸⁴⁴ és férje, I. Soběslav cseh fejedelem (1125–1140) zarándoklatára, akinek legfőbb vágya az volt, hogy jelen lehessen Szent István ünnepén.⁸⁴⁵ 1146-ben pedig Konrád salzburgi érsek (1106–1147) tervezte Szent István sírjának felkeresését.

⁸³⁷ „Johannis Andree rect. par. eccl. S. regis Stephani refundate de Lyppa, Chanad. d. de indulg. dictam ecclesiam non bene dotatam et in confinibus Hung. et Walchie et Moldwe situatam visitaturis.” LUKCSICS I. 367.

⁸³⁸ „Supplicatio Dauxbun dicti presbyter ecclesie S. Stephani regis de Lippa, Cenadiensis diocesis, et civium de Lippa de indulgentia dictam ecclesie parochialis visitantibus” LUKCSICS I. 699.

⁸³⁹ „Johannes Batho, presbyter, canonicus ecclesie collegiatae S. Sapientiae de Titulio, Baciensis d., ut capellam S. Nicolai de Titulio, in confinibus regni Hungariae, circa et prope partes infidelium sitam, visitantibus indulgentia concedatur. — Exponens in dicta capella duo altaria sub vocabulo SS. Stephani regis et Pauli apostoli ac S. Mariae et Dorotheae fundavit.” LUKCSICS II. 127. SZ.

⁸⁴⁰ „Supplicat Ladislaus waywoda de Thamasi, nobilis baro Quinqueecclesiensis d., Sigismundi imperatoris ianitorxim magister pro remissione plenaria in articulo mortis. Item pro altari portatili et pro facultate curandi missam ante diem et in locis interdictis celebrandam. Item, ut ecclesiam parochialem S. Stephani regis de Thamasi, dictae d., cuius idem orator patronus existit, visitantibus indulgentia concedatur.” LUKCSICS II. 177.

⁸⁴¹ „Item, ut ecclesias parochiales S. Stephani regis de Wltnyarcz [...] quarum idem Mathias patronus existit, visitantibus indulgentia concedatur.” LUKCSICS II. 256.

⁸⁴² CSUKOVITS 2002. 305.

⁸⁴³ FEDELES 2014. 67–101.

⁸⁴⁴ Könyves Kálmán unokája.

⁸⁴⁵ KARSAI 1938. 176.

Ám igen kedvelt zarándokhelynek számított a magyar uralkodóház női tagjainak körében is, hiszen ismert, hogy Piast Erzsébet (1305–1380), Nagy Lajos király anyja számos alkalommal felkereste a két szent király sírját, és különböző adományokban részesítette oltáraikat.⁸⁴⁶ Férje, halálát követően pedig Kázmér lengyel királlyal, valamint Károly morva őrgóffal⁸⁴⁷ zarándokolt Szent István városába, ahol gyászmisék keretében emlékeztek meg I. Károlyról.⁸⁴⁸

Zsigmond ugyancsak kitüntetett figyelemmel fordult Szent István és Szent Imre kultusza iránt. Uralkodása alatt nem kevesebb, mint 19 alkalommal kereste fel Szent István városát. 1386. november 5-én Szent Imre ünnepén (*Translatio S. Emerici Ducis*), 1403. november 5-én ugyancsak a szent király szentté avatásának napján, 1412. október 11-én pedig Szent István teste megtalálásának napján látogatott el Fehérvárra, ahol minden bizonnyal részt vett Szent István és Szent Imre ünnepén.⁸⁴⁹ 1424. szeptember 9-én pedig unokatestvérével, Erik dán királlyal zarándokolt el Szent István sírjához, ahol a két uralkodó két napot töltött, majd búcsút vettek egymástól. Eberhard Windecke a következőképpen számolt be a fejedelmi zarándoklatról:

„Tudnod kell, hogy az 1424. évben a dán uralkodó Budáról egészen Velencéig vonult, hogy onnan felkeresse a Szent Sírát. A nemes Zsigmond magyar és római király pedig vele tartott Budáról egészen Fehérvárig, amely Budától nyolc mérföldre van. Itt a két uralkodó búcsút vett egymástól, és a dán király a Szent Sírhoz zarándokolt, onnan pedig vissza Magyarországon, Lengyelországon át egészen haza Dániáig.”⁸⁵⁰

Szent István és Szent Imre alakja a kor falképfestészetében

Szent Istvánról királyról, valamint Szent Imre hercegről nem maradtak ránk monumentális freskóciklusok, az utókor számára csupán néhány állóalakos falkép ismert.⁸⁵¹ Ennek alapvetően több oka lehet. Hiányuk egyrészt az egyházi intézmények török-kori pusztulásával is párhuzamba állítható, hiszen Fehérvár, de különösképp a Szűz Mária-prépostság végső pusztulásával az a liturgikus centrum is megsemmisült, amely a két szent király kanonizációját követően a képzőművészetben jelentkező tiszteletük kiindulópontja lehetett.⁸⁵² Másrészt a művészettörténet azzal magyarázza hiányukat, hogy az Anjou-korban Szent István és Szent Imre legendájának, vagy pusztán egészalakos ábrázolásának templomi megjelenítése világi-lovagi viszonylatban azért nem volt népszerű képi téma, mert legendájuk alapvetően távol állt

⁸⁴⁶ GYÖRFFY 1963. 394.

⁸⁴⁷ CDM VII. 312–314.

⁸⁴⁸ THURÓCZI 2001. 156.

⁸⁴⁹ ENGEL–C. TÓTH 2005. 57, 81, 95.

⁸⁵⁰ WINDECKE 2008. 213.

⁸⁵¹ Itáliai emlékeikről ld. BOLOGNA 1965. 150.; PROKOPP 2014. 8–35.

⁸⁵² WEHLI 1986. 57.

a lovagi kultúra eszmei háttérétől, s így a két szent életének különböző jeleneteiből, csupán Imre szüzességi fogadalma, István egyházszerzése, valamint Magyarország Szűz Mária oltalmába való ajánlása rögzült. Ugyanakkor a korábbi kutatások rávilágítottak, arra is, hogy a magyar Anjou Legendáriumban Imre legendáját illetően életének fontosabb jelenetei közül, csak azok kerültek rögzítésre, amelyek az egyházi szolgálatra vonatkozhattak, Szent István vitája, és miniatúrái pedig elvesztek a kódex lapjai közül.⁸⁵³ A Képes Krónika már igyekezett mind a hagiografikus, mind a világi-lovagi, mind pedig az egyházi és uralkodói elvárásoknak eleget tenni. Ennek következtében Szent István legendája és vitája alapvetően a legkimerítőbben tárgyalt szent királyok közé tartozik. Életjeleneteinek megfestője István születésével vezette be a kompozíciót és temetésével zárta le. A kerettémák között helyezte el a világi, és történelmi témájú jeleneteket, mint Koppány lefejezése, Gyula elfogatása, Keán legyőzése. Istvánt alapvetően a pogányokkal szemben védelmező, az ország területeit gyarapító és kincsekkel gazdagító, harcra lovas szentként mutatta be. Majd az Anjouk hatalmi reprezentációjának eleget téve olyan témák is megfestésre kerültek, mint az óbudai egyház alapítása, Imre herceg temetése háttérben Vazul megvakítása melléktémával, és ehhez a szorosán kapcsolódó kép, amelyben István menekülésre inti Szár László fiait, Andrást, Bélát, és Leventét. A jeleneteket István álló, valamint lovagtípusú ülőalakos formája váltogatja, és ezen ábrázolások ritmikusan tagolják a képsort. Habár a krónika Istvánt minden tekintetben lovagkirállyá avasztotta, legendáinak jelenetei továbbra sem gyökereztek meg a templomi falképfestészetben.⁸⁵⁴ Azonban tekintve, hogy Szent László-freskóciklusa éppen ebben az időben kezd formálódni, és annak képi jelenetei a Zsigmond-korban forrnak ki teljeséggel, egészen bizonyosnak vehető, hogy Szent István és Szent Imre falképei is hasonló fejlődésnek indultak. Habár ennek nyomait még nem sikerült azonosítani, a napjainkig mészkővakolat alatt rejtőzködő freskók minden bizonnyal tartogatnak még meglepetéseket.

Ami a két szent király álló alakos ábrázolásait illeti, alacsony számuk miatt meglehetősen nehéz őket vizsgálat alá vetni. Annyi bizonyos, hogy Szent Imre ábrázolásai között az első, amely még 1300-as évek fordulóján készülhetett a magyarjakabfalvai Szent Lőrinc-templomban található. A kép korai datálását megerősíti, hogy a szent királyt bizánci hatásra tógában ábrázolták, jobbában kormánypálccával.⁸⁵⁵ A 14. század végéről ismert a

⁸⁵³ WEHLI 1994. 115.; Árpád-kori emlékeikre vonatkozólag: EDI 1928. 6.; DERCSÉNYI 1947. 20; BOGYAI 1950. 85–129.; MAROSI 1971. 222.; HORVÁTH 1980. 345–362.

⁸⁵⁴ PÉTER 1925.; WEHLI 1994. 115.

⁸⁵⁵ KOVÁCS–GÖRFÖL 2014. 38.

rimabányai falképe, amelyet 1380 körül Szécsényi Frank erdélyi vajda, majd országbíró⁸⁵⁶ készíttetett. Ugyancsak ebben az időben készülhetett a besztercebányai székesegyház előcsarnokának oldalfalán található falképe is, amelyen a lilimos herceg Szent László társaságában látható.⁸⁵⁷ 1413 körül készülhetett el a lónyai Szent Péter- és Pál-templom Szent Imre (*S. dux Emericus*) és Szent István (*S. rex Stephanus*) egészalakos portréja, amelyet vélhetően Lónyai Péter, és gyermekei rendelhették meg.

A Szent Istvánt ábrázoló képzőművészeti ábrázolások száma ugyancsak csekély, azonosításuk pedig többé-kevésbé megnehezíti a kutatásokat, hiszen ikonográfiája szinte teljesen összeforrt Zsigmond dinasztikus szentjének, a burgund Szent Zsigmondnak az attribútumaival. Kíváló példa erre a gömöri főesperességhez tartozó Zsíp Szűz Mária-templomának a 14–15. század fordulóján, a diadalív baloldalán megfestett Szent István alakja, aki baljában országalmával, jobbában pedig jogarral ábrázoltatott a megrendelő. A kép koncepciója párhuzamba állítható Szent Zsigmond csetneki falképével is, amely beállítását tekintve igen hasonló mintát követ, de stílusát tekintve sokkal stilizáltabb és óvatosabb vonalakat követ. A megrendelő személyét illetően erős a gyanú, hogy a képek donátora Alcsebi Miklós lehetett, aki az esztergomi kanonoki cím (1401-től 1406) mellett a gömöri főesperesi hivatalt is viselte.⁸⁵⁸ Ugyanebben az időben készülhetett Huszt Szent Lászlót, Szent Istvánt és Szent Imre herceget ábrázoló freskója is, vélhetően Zsigmond megbízására, hiszen 1403-ban az uralkodó Drág királyellenes szervezkedése miatt visszavette tőle Husztot,⁸⁵⁹ így az rövid időre ismét királyi birtokká vált. Szent Erzsébet tiszteletére szentelt temploma felett az uralkodó gyakorolta a patrónusi jogokat.⁸⁶⁰ Valószínűleg az uralkodó megbízására került megfestésre Szent László és Szent István álló alakos, valamint Szent Imre falképe is, amely a karzat alól került elő. Ábrázolásuk különös sajátossága, hogy mind Szent Lászlót, mind pedig Szent Istvánt zárt lovagi lemezpáncélban festették meg. A mellettük helyet foglaló Szent Imre ugyancsak harcidíszben figyelhető meg. Mindhárman bőszárú kesztyűt viselnek, baljukat, pedig egy-egy Árpád-sávokkal díszített pajzson tartják, amelynek közepén egy-egy vörös kereszt látható. Szent László jobbjára már megkopott, de feltehetőleg eredetileg bárdot tarthatott a kezében. Szent Imre jobbjában állandó attribútuma, a tisztaságot jelképező lilium figyelhető meg, míg Szent

⁸⁵⁶ ENGEL II. 221.

⁸⁵⁷ RADOCSAY 1954. 118.

⁸⁵⁸ Tekintve, hogy a Zsíp a gömöri főesperességhez tartozott, elképzelhető, hogy a megrendelő Alcsebi Miklós lehetett, aki amellet, hogy 1401 és 1406 között esztergomi kanonok volt, még a gömöri főesperesi címet is viselte. De, mint donátor Csetneki László személye sem kizárt. FEDELES 2018. 128.

⁸⁵⁹ MNL OL DL 35 303.

⁸⁶⁰ LÁNGI 2013. 108–129.

István teljes fegyverzetben, jobbában lándzsával került megfestésre. Lángi József, a templom falképeinek restaurátora egy érdekes művészeti megoldásra is felhívta a figyelmet. A helyreállítás során ugyanis észrevette, hogy ez az egyetlen olyan falkép, ahol a szent királyok liliomos koronáját egy fémszínezett fából készítették el, és szögekkel rögzítettek a vakolathoz.⁸⁶¹

1403 és 1426 között készülhetettek el a lőcsei Szent Jakab-templom freskói, az irgalmasság cselekedetei, valamint a hét főbűn. Továbbá ekkor került megfestésre Szent Dorottya-legendájának falképciklusa, a Vértó szent ostya csodája, valamint a szentség fülke helyén a Krisztus életének különböző jelenetei. A gerinchordó oszlopokon pedig Szűz Mária, *Vir dolorum*, illetve Szent László és Szent István alakja.⁸⁶² Habár konkrét források nem nyilatkoznak a megrendelő személyéről, gyanítható, hogy az impozáns falképeket a lőcsei Corpus Christi testvérület tagjai rendelhették meg, és mint a társaság alapítója a képek elkészítéséhez az uralkodó is hozzájárulhatott, hiszen, donátorként több alkotáson is feltűnt kriptoportréja.

Valamikor a 15. század második felében készíthették a szepeshelyi Szent Márton-székesegyház Szent István képét, amely eredetileg a sekrestye ajtaja felett függött. A kép különlegessége, hogy habár eredetileg Szent Istvánt ábrázolta, azon az idős Zsigmond király profilja figyelhető meg. E műalkotás alapján feltételezhető, hogy alapját olyan más környékbeli Szent Istvánt ábrázoló műalkotások képezték, amelyek profiljában az uralkodó kriptoportréja volt elrejtve.⁸⁶³

Sancti reges Hungariae. A magyar háromkirályok kultusza

Az Árpád-házi szent királyok kultuszának és képtípusának rögződése a 14. század fordulóján ment végbe. E folyamatot több tényező is lehetővé tette. Egyfelől a 13. századtól, de különösen III. Béla uralkodásától kezdve a magyar szent királyok tisztelete jelentősen felerősödött, és a szent királyoktól való eredetnek minden eddiginél nagyobb szerep jutott. Álmóstól,⁸⁶⁴ valamint a három szent királytól való származás nem csupán a király hatalmi legitimációját segítette, de érdekeik kihangsúlyozása alighanem a különböző politikai célok

⁸⁶¹ LÁNGI 2013. 113.

⁸⁶² HENSZLMANN 1878. 82–113.; RADOCSAY 1954. 165.

⁸⁶³ KOVÁCS–GÖRFÖL 2014. 76.

⁸⁶⁴ „vocatus est Almus id est sanctus, quia ex progenie eius sancti reges et ducis erant nascituri” SRH I, 284.; és „Cum Bela rex Hungarie inter principes Christianos zelator catholice fidei nosceretur, ad instar progenitorum suorum Stephani, Emerici, Ladislai, et Colomani regum, qui sanctorum catholico sunt ascripti.” SRH I. 394. 546.

elérésére is alkalmasnak bizonyult.⁸⁶⁵ Másfelől egyre inkább a figyelem középpontjába került a kölni dómban őrzött Három Napkeleti bölcs ereklyéje.⁸⁶⁶ A bibliai háromkirályok kultusza elsősorban a Jézus születése körüli teológiai, illetve dogmatikai viták következtében lendült fel, ugyanakkor kultuszuk a lovagi kultúrába is jól illeszkedett, hiszen a korszak számára az értelmezés sokféle lehetőséget kínált. A három életkor, a három temperamentum megtestesítése mellett az Egyház szolgálatának három formáját is jelenthette. Így nem véletlen, hogy Közép-Európában a kultuszt jelentősen motiválta ezeknek a területeknek a dinasztikus, illetve a nemzeti öntudatra való ébredése.⁸⁶⁷ Fokozottan jelentkezett ez az igény az újonnan hatalomra került uralkodóházaknál, akik az előtük uralkodó dinasztiákkal igyekeztek közös őst, kiváltképp szent elődöt felmutatni, hogy ekképp tegyenek tanúbizonyságot a kontinuitásról, valamint a legitimitásukról egyaránt. Ennek jelei leginkább a Cseh Királyságban, valamint Magyarországon követhetők nyomon. Míg IV. Károly német-római császár Szent Vencelben, Nagy Károlyban, valamint Szent Zsigmondban találta meg dinasztikus elődjét, addig I. Károly legitimitásának az teremtett alapot riválisaival szemben, hogy származását Szent Istvánig, Szent Imréig, valamint Szent Lászlóig vezethette vissza.

A szent királyokat elsőként bemutató oltárművészeti emlék III. András király diptichonja, amely még minden bizonnyal velencei tartózkodása alatt készült. Az egyházi év ünnepeinek ábrázolásait keretelő függőleges tagozatokon egész alakos, a vízszinteseken félalakban ábrázolt, párosával elrendezett szentek hegyi kristály mögött látható miniatúr képei sorakoznak. E sorozatban látható Szent István, Szent Imre, Szent László valamint Szent Erzsébet portréja.⁸⁶⁸ A magyar szent királyok reprezentációjához nagyban hozzájárult Árpád-házi Mária (1285–1323) Sánta Károly (1285–1309) nápolyi királlyal 1270-ben kötött házassága is.⁸⁶⁹ Vélhetően Mária reprezentációjának tulajdonítható az Assisi Szent Ferenc-bazilika altemplomának Simone Martini által 1316 és 1319 között készített Szent Lajost, Szent Erzsébetet, Szent Margitot, és Szent Erzsébetet, valamint a Szent Lászlót és Szent Istvánt a Madonnával ábrázoló falképe.⁸⁷⁰ Továbbá a nápolyi Santa Maria Donna Regina-templom északi falára 1320 és 1323 között készült három magyar szent király freskója, amelyen már láthatóan elkülönül a három uralkodó archetípusa. Szent László fiatal, erős harcos szentként jelenik meg, Imre szűzies herceggként, Szent István pedig az idős, bölcs uralkodó vonásait viseli

⁸⁶⁵ Ld. IV. Béla levele IV. Ince pápához. FEJÉR IV/2. 223.; ZSOLDOS 2007. 34–150.

⁸⁶⁶ PETNEKI 1994. 381.; CSUKOVITS 2003. 23.; FINGER 2014. 13–112.; FEDELES 2015. 67.

⁸⁶⁷ WEHLI 1994. 110.

⁸⁶⁸ POSZLER 2000. 178.; KERNY 2000. 33.

⁸⁶⁹ SZŰCS 1973. 645.; ENGEL 2001. 110–111.; BLUME 2007. 308.; MAROSI 2009. 54–57.

⁸⁷⁰ MARTINDALE 1988. 173.; PROKOPP 1992. 137–144.; NORMAN 2010. 297–334.; MAROSI 2011. 175–206.

magán. Azonban a későbbi időkből ismert, jellegzetes attribútumaik maradéktalanul hiányoznak.⁸⁷¹

1301-ben a nápolyi udvar és a Szentszék minden erejével támogatni kezdte a 13 éves Károly magyar királlyá koronázását. A fiatal uralkodó nagyban támaszkodott az Árpád-házi Mária által Dél-Itáliában meghonosított mintákra, különösképp a nápolyi királyné falképprogramjára, amelyet a magyar udvartartása is csakhamar átvett. De legfőképpen Piast Erzsébet királyné és udvara járt élen a három magyar szent király reprezentációjában.⁸⁷² Vásári Miklós váradi kanonok⁸⁷³ Telegdi Csanád egri püspök⁸⁷⁴ követeként 1331-ben elkísérte a királynét itáliai útjára. Tekintve, hogy Miklós igen közeli kapcsolatot ápolt a királynéval, mindemellett pedig Csanád esztergomi érsek unokatestvére volt, pályája gyorsan ívelt felfelé. 1339-ben már esztergomi nagyprépostként tűnt fel. Valószínűleg 1343-ban készülhetett el Bolognában festett *Decretalisa*, amely számos, korábban ismeretlen ikonográfiai ábrázolást tartalmaz.⁸⁷⁵ A kézirat első lapját Szent István négy jelenete díszíti. A bal felső mezőben Géza álma, a jobb felső képen István megkeresztelése látható. A bal alsó mezőben István koronázása, a jobb alsó mezőben a pogány magyarok megkeresztelkedése lett megfestve. A négy részre osztott miniatúrát hosszában középen egy képszalag választja el, melynek háromkaréjos felső végződésében a Kálvária látható. Ezalatt a megnyújtott, hatszögű mezőkben legfelül Szent István ülő alakja jelenik meg ősz szakállal, koronával a fején. Fejét glória övezi, bal kezében országalmát, jobbáiban pedig egy templomot tart. Alatta Szent Imre herceg látható, jobb kezében liliom, fején korona és glória látható. Őt Szent László alakja követi jobbáiban csatabárdal. Alattuk egy indadíszes keretben Miklós térdelő alakja, a képszalagos végződésben pedig Szent Miklós vagy Gellért püspök alakja látható.⁸⁷⁶

1357-ben került sor Piast Erzsébet IV. Károly német-római császár, valamint felesége, Schweidnitzi Anna (1353–1362) közös aacheni, kölni, illetve margburgi zarándoklatára.⁸⁷⁷ A fejedelmi zarándoklat Prágából indult, s első állomása Marburg volt, ahová május 18-án, az Úr mennybemenetelének napján érkeztek meg. Az ünnep alkalmával részt vettek a körmeneti ünnepeken, majd arannyal, ezüsttel és más drágakövekkel ajándékozták meg Szent Erzsébet sírját. Ezt követően Kölnbe látogattak, ahol a Háromkirályok ereklyéit keresték fel. Ekkor

⁸⁷¹ PROKOPP 1998. 171–182.

⁸⁷² SZENDE 2011. 78–100.

⁸⁷³ ENGEL II. 255.

⁸⁷⁴ MNL OL DF 209 908.; EUBEL I. 464.

⁸⁷⁵ KLANICZAY 2000. 282.

⁸⁷⁶ GEREVICH 1957. 133.; LÉVÁRDY 1964. 192.; WEHLI 1987. 363.; MAROSI 2009. 61–63.

⁸⁷⁷ PÓR 1901. 35. 1-14.; HILGER 1978. 344–356.

kerülhetet sor a magyar szent királyok tiszteletét előmozdító kápolna alapítására.⁸⁷⁸ Majd ezután tovább utaztak Aachenbe, ahová május 29-én érkeztek meg. Nagyon valószínű, hogy Piast Erzsébet zarándoklata elősorban az aacheni magyar kápolna építésének előkészületeire irányult, melyet Lajos király Szent István, Szent László, illetőleg Szent Imre herceg kegyes elődeinek tiszteletére szenteltetett fel.⁸⁷⁹ Lajos 1367-ben Henrik pilisi apátot bízta meg, hogy vigye el a kápolnába ajándékait, amelyek közt megtalálható volt – a számos egyházi kellék mellett – Szent István, Szent Imre, valamint Szent László monstranciája, egy-egy ereklyével. Ugyanakkor gyanítható, hogy a magyar kápolnának küldött ajándékok közt lehetett az a meglehetősen reprezentatív címerpajzs is, amely jelenleg is a kápolnát díszíti. Az ezüsből készült aranyozott műalkotáson két griffmadár fogja közre az Anjou dinasztia címerét, felettük pedig a három magyar szent király állóalakos aranyozott szobrocskája látható.⁸⁸⁰

A magyar Anjou-dinasztia uralkodói mindent megtettek a három magyar szent király együttes kultuszának előmozdításáért. Gondoskodtak arról, hogy Szent László kultuszhelyén, Váradon oltárt állítsanak Szent István és Szent Imre tiszteletére, valamint minden bizonnyal ezt a két szent ereklyéivel is ellátták. A székesegyház előtt pedig szobrot emeltettek a három uralkodó tiszteletére, amelynek elkészítésével a Kolozsvári testvéreket bízták meg.⁸⁸¹ Ugyanakkor Lajos igyekezett a Szent Istvánról elnevezett zágrábi székesegyházban is előmozdítani a három szent király együttes tiszteletét. Így Szent László ereklyét adományozott a dómnak, és oltárt alapított Szent Imre, és Szent László tiszteletére.⁸⁸² Ugyanakkor az udvar nagy hangsúlyt fektetett a három szent király együttes ábrázolására a templomi falképfestészetben is. Lajos uralkodása alatt készült Krasznahorkaváralja Mindenszentek-templomának északi falán található három magyar szent királyt ábrázoló falképe,⁸⁸³ Gömörháros Szentháromság-templomának szentélyében található Szent Lászlót, Szent Istvánt,

⁸⁷⁸ SNIEZYNSKA-STOLOT 1979. 23-25.; KLANICZAY 2000. 273.

⁸⁷⁹ TÖMÖRY 1931. 8.; POHLE 2005. 377–395.

⁸⁸⁰ BOCK 1860. 75.; GÁRDONYI 1936. 12–18.; MACHAT 1985. 16–27.; BERTÉNYI 1986. 56–60.

⁸⁸¹ GYALÓKAY 1912. 265.; BALOGH 1934. 38. 286–299.; BALOGH 1982. 136.; MAROSI 1995. 93.; POSZLER 2000. 176.

⁸⁸² WEHLI 1994. 111.

⁸⁸³ LÁNGI 1995. 183–191.; KERNY 2006. 79–123.; KUŠNIEROVÁ–TÖKÖLY 2008. 46.

és Szent Imrét ábrázoló freskója,⁸⁸⁴ valamint Zsiga Szent Lélek-templomának diadalívén található Szent Imrét ábrázoló⁸⁸⁵ falképe.⁸⁸⁶

E tekintetben Zsigmond is követte elődei hagyományát és még inkább előmozdította a három magyar szent király tiszteletét, amelyben bárói, valamint udvari lovagjai is támogatták. 1421-ben leválasztatta a Szent Jobb apátságban található Szent István relikvia alkar részét, és azt Habsburg Albertnek adományozta, aki azt a bécsi Szent István-dómba szállíttatta. Ezt követően az uralkodó a szent király kézfejét Fehérvárra, Szent István sírjához vitette. Majd Hohenlohe György kancellár halála után, a Passauból Esztergomba érkezett Szent Imre ereklyét Fehérvárra vitette. Ugyanebben az időben a szent királyok reprezentációját tekintve roppant fontos szerepet játszottak Ozorai Pipo fehérvári prépostsági templomban való építkezései is, hiszen ennek keretében a koronázó bazilika délnyugati tornyát gótikus újjáépítette az alsó szintjén pedig kápolnát alapított.⁸⁸⁷ Ugyanakkor sejthető, hogy az általa alapított kápolnát Szent László relikviával is ellátta, s vélhetően ezek tárolására készülhetett el Szent László fehérvári hermája, mely alighanem szinte tökéletes másolata lehetett váradi fejkelytartójának.⁸⁸⁸

Zsigmond komoly hatást gyakorolt a magyar szent királyokat megjelenítő falképekre. Elterjedésüket pedig nagyban elősegítette a nemzeti öntudat felerősödése, emiatt megfestésük alapvetően a nemzeti reprezentáció, valamint a király iránti hűség kifejezésére is alkalmasnak bizonyult. Zsigmond uralkodásának első éveiben készülhettek el a rótfalvai Szűz Mária-templom északi falán található festmények. A donátorok személye mögött elsősorban a Kanizsai-család tagjait vélhetjük, hiszen 1390-ben Zsigmond Kanizsai István székelyispánnak,

⁸⁸⁴ TOGNER 1989. 51-77.; PROKOPP 2007. 21.

⁸⁸⁵ A kutatások úgy tartják, hogy a Szent Istvánnal szemközt álló király Szent László. Azonban különösen fiatalos megjelenése, valamint a kezében látható kormánypálca, vagy liliom miatt erős a gyanú, hogy a festmény Szent Imrét ábrázolja. Ugyanakkor igen számottevő a két szent fiziológiai és arcbeli hasonlósága. Mind a szemgödör, szemöldök, orr, száj, illetve a szakáll stilizálása az apa-fia kapcsolatot igazolja. Kiindulva a Lajos-kori falképek ábrázolásától, a királyi pictorok nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy az apa-fia hasonlóságot kiemeljék. Kiváló példája ennek Krasznahorkaváralja falképe, amelyen Szent Imre és Szent István arcvonásai szinte teljesen megegyeznek.

⁸⁸⁶ KOVÁCS – GÖRFÖL 2014. 57.; JENDRASSIK 1938. 14.

⁸⁸⁷ „quandam mediam turrim in acie seu cornu dicte collegiate ecclesie Sancte Marie Virginis penes curiam prepositalem ab occidente existentem, vethutustate nimia nedum in superioribus, sed et in fundamentalibus semiconsumentam, et utique iam tendentem in ruinam, etiam corpori et testudini tocuis ipsius ecclesie formidabiliter periculosam, sumptibus nostris propriis cum Dei auxilio restauratam, et in excelsum debite proportionalitatis erectam, et plumbeo tecto coopertam, ac partem eiusdem inferiorem decenti et laudabili fabricatura in capellam fundatam et constructam, sub titulo et vocabulo nominum Sanctorum Philippi et Iacobi apostolorum, ac Beati regis Ladislai huius regni Hungarie felicissimi patroni, fecimus consecrari, in qua pro nobis, et magnifici conthorali nostra domina Barbara, filia scilicet condam nobilis Andree de Ozora, antefatis dominis preposito et canonicis id benivole nobis annuentibus, faventibus, ymo et consentientibus, conformi voto et voluntate specialem inspirante nobis et eidem Altissimo elegimus sepulturam.” WENZEL 1884. 731.

⁸⁸⁸ „Caput S. Ladislai Regis Ungarorum argentum cum reliquiis eisdem corona argentea cum floribus quatuor deaurata” INVENTARIUM.ALBENSI. 711.

későbbi királyi ajtónállómesterének és testvérének,⁸⁸⁹ János esztergomi érseknek adományozta a lékai uradalmat.⁸⁹⁰ Valószínűleg emiatt került megfestésre a rótfalvai templom szentélyének északi falára a három magyar szent király ábrázoló képe.⁸⁹¹ Ugyanebben az időben készült el Szepesmindszent Mindenszentek-templomának északi falán található Szent István és Szent Lászlót ábrázoló freskója.⁸⁹² Habár e templom kegyurának kiléte ismeretlen, falait díszítő freskók különösen fontosak Zsigmond hatalmi reprezentációjának szempontjából, hiszen Szent László falképe – mely 1427 és 1433 között készülhetett – Kolozsvári Tamás Kálvária-oltárának alakjait utánozza. Így a szent király legendájának falképciklusán Zsigmond Szent László alakjában tűnik fel. A templom 1390 és 1400 között készült Szent Istvánt és Szent Lászlót ábrázoló freskója ugyancsak egy olyan műalkotásnak tekinthető, amely erősen kötődik Zsigmond személyéhez. Ugyanakkor képi megjelenítése alighanem egyedülálló a maga nemében, hiszen ikonográfiai szempontból is jelentős eltérést mutat a korban készült három szent király alakját megjelenítő műalkotásoktól. Már csak azért is, mert a két uralkodó nem visel koronát, fejüket csupán dicsfény övezi. A megszokott uralkodói, valamint lovagi öltözék helyett egyszerű köpenyt viselnek. Szent István alakja öregedő, őszes figura. Alighanem a bölcs uralkodó archetípusaként jelenik meg. Jobbjában kormánypálcát tart, baljában pedig az országalma látható. Míg Szent László jobbjában csatabárdot tart, baljában pedig az országalma látható igen fregmentált állapotban. Alakja azonban nem a reá jellemző erős lovagias figura vonásait prezentálja, hanem egy törékeny ifjú uralkodó képét mutatja, akinek arcvonásai szinte tökéletes azonosságot mutatnak a huszonkét esztendő Zsigmondéval.⁸⁹³

A 15. század fordulóján a három magyar szent királyt ábrázoló műalkotások egyre inkább helyet kaptak a templomok és világi intézmények külső falain is.⁸⁹⁴ Az 1400-as évek fordulóján került megfestésre a Bebek-család pelsőci nemzetségi templomának külső, déli falára a három szent király egészalakos freskója. Ugyancsak ekkor készülhetett a füzéri uradalom területén fekvő, az újvári főesperességhez tartozó Petőszinnye Szent Anna-templomának három uralkodót ábrázoló freskója is, amely a déli, román kori bejárat bélétes

⁸⁸⁹ ENGEL II. 122–123.

⁸⁹⁰ 1388. május 7-én adományozta Zsigmond a birtokot Kanizsai Jánosnak és testvérének. MNL OL DL 7317.; MNL OL DL 7392.; MNL OL DL 7413.; FEJÉR X/1. 472.; MNL OL DL 7450.; ZsO I. 1606.; ZsO I. 3252.

⁸⁹¹ BERG 1998. 223–230.; KERNY 2000. 69–88.

⁸⁹² TOGNER – PLEKANEC 2012. 254.

⁸⁹³ KÉRY 1972. 12–45.

⁸⁹⁴ KERNY 2009. 81–88.

kapuzata felett került megfestésre.⁸⁹⁵ Habár az utóbbi műalkotás mára már szinte teljesen elkoptott, elkészítése mögött elsősorban Perényi Miklós személye vélelmezhető.

1419-ben készült Körtvélyes,⁸⁹⁶ valamint Erdőfüle háromkirályok falképeiről nem vonhatunk le bővebb következtetéseket, hiszen felismerhetetlenségig elkoptak, az utóbbi esetben pedig a templom átépítésével egy időben elpusztult.⁸⁹⁷ Ugyanebben az időben készülhetett Napkor Szent István-temploma diadalívének déli pillérére megfestett három magyar szent király freskója.⁸⁹⁸ Fregmentáltsága miatt, itt sem vonhatunk le számottevő következtetést.

Vélhetően az 1420-as években lett megfestve Almakerék Szent Vér-templomának négy szent királyt és szent püspököt ábrázoló freskója, amelyen Apafi Miklós a falképek donátora Szent Gellértet,⁸⁹⁹ Szent Lászlót, Szent István, Szent Zsigmondot, valamint Szent Imrét ábrázoltatta. E templom falképeinek datálása kapcsán alighanem egy évszázados vita bontakozott ki, amely abból adódik, hogy 1903-ban Roth Viktor felfedezett egy hibás évszámot a szentély délkeleti oldalán, melyen olvasata szerint „*millesimo quadringentesimo quarto*”, vagy „*quinto*”, azaz 1404 vagy 1405 szerepelt. Ám Roth a felirat szövegének olvasatát további két alkalommal is megváltoztatta.⁹⁰⁰ Majd 1954-ben Radocsay Dénes állt elő egy megoldási

⁸⁹⁵ KOVÁCS–GÖRFÖL 2014. 64.

⁸⁹⁶ KERNY 2009. 83.

⁸⁹⁷ RADOCSAY 1954. 55.

⁸⁹⁸ LÁNGI 2009. 266.

⁸⁹⁹ Dragos Gh. Nastasoiu több tanulmányban különböző megoldási lehetőséget vázolt fel a püspök személyét illetően. Alakjában pedig több esetben is Szent Adalbert, Szent Miklós, valamint Szent Gellért személyét ismerte fel. (NASTASOIU 2017. 90–105.) Okfejtése szerint Szent Miklós személye még indokolt is lenne, hiszen Apafi Miklós patrónusa volt. Ám fontos szempont, hogy ikonográfiája igen távol áll az általa ábrázoltatott szent püspökétől, alakja pedig a legkevésbé sem illik bele a három szent királyt ábrázoló műalkotások körébe. Ugyanakkor Nastasoiu Szent Adalbert személyét illető megoldási lehetősége is nyitott kérdéseket hagy maga után. Noha ismert, hogy a párizsi egyetem magyar diákjai apostoli szerepet tulajdonítottak a szentnek, és ünnepét országos szinten számontartották, kultusza az esztergomi egyházmegyén belül maradt. A királyi udvar nem tűzte a zászlajára az ábrázolását, így felképei sem ismertek. Szent Adalbert kultusza még akkor sem erősödött fel, mikor Zsigmond Prága alá vonult, ugyanakkor az udvart sem érintette meg a szent tisztelete pedig Prága városa IV. Károly uralkodása óta a szent püspök egyik európai kultuszközpontja volt. Ugyanakkor Nastasoiu által emlegetett egy templom patrocínium, valamint egy településnév a legkevésbé sem utal a szent kultuszának országos terjedésére, vagy éppen erdélyi jelentőségére. Amennyiben Váradon is jelentős lett volna, úgy a székesegyházban egészen bizonyosan lett volna oltára, de nem volt. (Ld. BUNYITAY 1883. 41.) Ellentétben Szent Gellérttel püspökkel, akinek viszont nem csak oltára, ahol ereklyéit is tisztelték, hanem szobra is volt, amely a Szent László-kápolnában állt. (Uo. 41.) Mi több kultusza, ha nem is olyan jelentősen, de bizonyosan része volt az udvar reprezentációjának. Ugyanakkor tiszteletét a csanádi egyházmegye, valamint az erdélyi püspökség is reprezentálta. Apafi Miklós budai tartózkodása során udvari lovagként egészen bizonyosan személyesen is felkereshette a pesti Nagyboldogasszony-templomát, szemközt azzal a legendás hegyvel, ahol egykoron a pogányok a Kánáról a megyeri rév felé tartó szent püspököt elfogták és meggyilkolták. E templomban Apafi személyesen is találkozott a szent emlékeztető püspök ereklyéivel, kultuszával, valamint falképével, amely meglepő hasonlóságokat mutat az almakeréki három szent királyok falképével. A freskóról lásd: PROKOPP 2012. 7–22.

⁹⁰⁰ JENEI 2015. 47–76.

javaslattal, aki a falképek keltezését 1380 és 1400 közé helyezte.⁹⁰¹ Némi eltéréssel lényegében ezt a datálást erősítette meg Dana Jenei,⁹⁰² valamint Dragos Gh. Nastasoiu is.⁹⁰³ Ennek következtében e dátum lett a falképek általánosan elfogadott készítési ideje. Azonban a korábbi kutatások minden valószínűség szerint figyelmen kívül hagyták azt az egyáltalán nem elhanyagolható tény, hogy Apafi Miklós 1399 körül látta meg a napvilágot, majd 1403-ban már Csáki Miklós erdélyi vajda⁹⁰⁴ familiárisaként tevékenykedett. Alig húsz esztendő lehetett, amikor felkerült a budai udvarba, ahol Zsigmond lovagja lett. Mondhatni pályája csúcsán az uralkodó megtette szreberniki és dubočaci várnaggyá.⁹⁰⁵ Tehát Miklós – legkorábban 1410-ben – Budán találkozhatott a királyi udvar által reprezentált Szent Zsigmond falképfestészeti, valamint ikonográfiai programjával. Ugyanakkor az sem hagyható figyelmen kívül, hogy 1424. március 28-án folyamodványt nyújtott be V. Márton pápához, hogy búcsúengedélyt kérjen az almakeréki templom számára, amely kérvényben a Krisztus Vére-kápolna alapítójának nevezte magát (*fundatoris capelle Sanguinis Christi de Malenkrach*).⁹⁰⁶ Tehát a kápolna építése és alapítása az 1410-es évek végére, falképeinek megfestése pedig az építkezéssel arányosan 1420 és 1424 közé tehető.

Ugyanebben az időben készült el a küüllői főesperességhez tartozó Darlóc templomának Szent Istvánt és Szent Zsigmondot ábrázoló falképe, amely a szentély déli falán kapott helyett. A két szent ábrázolása alighanem erős bizánci hatást tükröz, amit öltözetük is jól mutat: hosszú vöröses fehér köpenyben, és könnyű harcidíszben ábrázolták őket. Míg Szent László jobb kezében a rá jellemző csatabárd figyelhető meg, baljában pedig az országalma. Szent István attribútumai eltérnek a megszokottól, hiszen jobbában csupán lándzsával ábrázolták. Profiljukat tekintve mindkét szent királyt fiatalon, erőteljes harcos szentként örökítették meg. Szent László alakja Szent Györgyre, míg Szent Istváné Szent Demeter bizánci harcosszentekére hasonlít. Ugyancsak az 1420-as években készült a váradi püspök joghatósága alá tartozó Remete templomának három szent királyt ábrázoló falképe, melyet a donátor a szentély északkeleti falán festetett meg. A szintén bizánci hatást mutató falkép erős rokoni kapcsolatot mutat a székelyderzsi képekkel.⁹⁰⁷ Jobbról balra haladva láthatjuk Szent Imre

⁹⁰¹ RADOCSAY 1954. 109.

⁹⁰² ROTH 1902. 49.; ROTH 1912. 128–184.

⁹⁰³ NASTASOIU 2010. 93–119.

⁹⁰⁴ CSÁKY I. 175.

⁹⁰⁵ ENGEL II. 14.

⁹⁰⁶ „Nicolai Abe, militis, fundatoris capelle Sanguinis Christi de Malenkrach, Transilv. d. de indulg. capellam, in confinibus Turchorum constructam, visitantibus” LUKCSICS I. 731 sz.

⁹⁰⁷ NÉMETHY 1927.; SZÖNYI 1928. 234.; ȘTEFĂNESCU 1938. 46.; RADOCSAY 1954. 168.; MAGYAR 1996. 211.; KERNY 1999. 423.; SZAKÁCS 2006. 329.

herceget, aki lovagi páncélban, fején liliomos koronával látható, jobbában a rá jellemző liliomos kormánypalcát tartja, baljában az országalma figyelhető meg. Középen Szent István látható, páncélban, ugyancsak liliomos koronával, jobbában buzogánnyal, de az sem kizárt, hogy a koronázási jogar egyfajta megjelenítésével van dolgunk, hiszen annak fejrésze körbe aranyozott, ám a középső felén egy hegyikristálynak látszó köralakú képződmény látható. Szent László alakja talán a legérdekesebb témánk szempontjából. Ránézésre elsősorban a váradi székesegyház Szent László szobrának mintáját követi. Testét páncél fedi, fején a liliomos korona vonalai rajzolódni látnak ki. Jobbában a (már elkopott) csatabárd, baljában a lába mellett pajzs. Profilja pedig erős hasonlóságokat mutat a konstanzi Ágoston-rendi kolostor falán található Szent Zsigmond ábrázolással, valamint a csetneki Szent László, és Szent Zsigmond falkép profiljával, melyek Luxemburgi Zsigmond rejtett portréiként ismertek.

Az 1420-as évek végére, datálható a Várad melletti Mezőtelegd Szent István-templomának freskója, amely a templom mindössze Szent István alakja maradt épen. A jobb oldali alak, akinek kezében liliomos pálca fénylik, minden bizonnyal Szent Imrével azonosítható. Bal oldalt pedig Szent László alakja látható, csatabárddal és országalmával. Középen Szent István alakja figyelhető meg, jobbában buzogánnyal, baljában pedig az országalmával. A donátor vélhetően különösen közel állt az udvarhoz, hiszen profiljában az idősödő Luxemburgi Zsigmond arcképét rejtette el.⁹⁰⁸

Zsigmond halálát követően készült, ám jól tükrözi az uralkodó reprezentációjának hatását a három szent királyt ábrázoló falképek kapcsán a nagyszebeni Szűz Mária-templom szentélyének északi falán található Keresztrefeszítés jelenet, amelyet Rozsnyói János mester készített 1445-ben. A kép két szélén látható Szent István és Szent László alakja. Felettük pedig a magyar, illetve az osztrák címer. Az osztrák címer alatt figyelhető meg Szent László fiatalos alakja, jobb kezében csatabárddal, baljában pedig az országalmával. Míg az Árpádok címere alatt Szent István öregedő alakja látható, jobbában jogarral, baljában az országalmával. Profiljában pedig az öreg Luxemburgi Zsigmond kriptoportéját figyelhetjük meg. Két évvel később, 1447-ben készült el a bécsi Szent István-dóm Szentháromság oltára, amely bal szélén Szent László, közepén Szent Imre, jobb szélén pedig Szent István alakja figyelhető meg. A felettük futó felirat szövege – tévesen – „*S Emericus könig – S. Stephan könig – S. Ladislaus könig*”. Jobbról balra haladva, Szent István páncélt visel, baljában a lába mellett kettőskeresztes pajzsot tart, jobbában lándzsa látható, mely némileg Szent Vencel ikonográfiáját tükrözi vissza. Középen hercegi öltözetben Szent Imre ifjú kori alakja, jobbában az országalmát tartja fel,

⁹⁰⁸ József Huszka. Néprajzi Múzeum Rajzgyűjtemény. R. 10208.; HUSZKA 1892. 385–398.

baljában pedig egy liliom látható. A baloldali figura Szent László, akinek alakja a váradi szobrát tükrözi vissza. Szent Istvánhoz hasonlóan páncél borítja testét, baljában kettőskeresztes pajzsot tart, jobbában pedig csatabárdja látható, amelyet az uralkodó a vállán pihentet. Profiljában a megfáradt, megöregedett Zsigmond király arcvonásai fedezhetők fel.

***Sancti reges Hungariae* és a Zsigmond-kori ortodoxia. A három magyar szent király alakja a görög rítusú templomfestészetben**

A 14. század során Erdély különböző területein kisebb havasalföldi, görög, szerb, szláv kolóniák jöttek létre, amelyek élén a vajdák (*voievozi*), vagy kenézek (*cnezi*) álltak. E csoportok elsősorban a tatárok miatt, majd a törökök térhódításainak következtében választották a Magyar Királyságot menedékkül. Letelepülésüknek azonban feltételei voltak. Nevezetesen *quingagesima ovium* formájában adózniuk kellett, illetőleg hadkötelezettek voltak. A magyar uralkodók, különösen Zsigmond számos privilégiumban részesítette e csoportokat.⁹⁰⁹ Többek között birtokadományokkal segítette a közösségeket, és hozzájárult ahhoz, hogy az elhagyott kápolnákat használhassák. Mindemellett engedélyezte, hogy a közösség előjárói nyugati mintára templomot emelhessenek,⁹¹⁰ és azokba plébánost helyezhessenek.⁹¹¹ E kiváltságok miatt hamarosan a magyar szent királyok ábrázolásai is megjelentek a templomaikban, ami azért is bír nagy jelentőséggel, mert az ortodoxia Árpád-házi Irénnel⁹¹² kívül egyetlen magyar uralkodót, vagy királylányt sem iktatott a szentek sorába. Egyedül Zsigmond és Hunyadi János érték el, hogy a bizánci krónikások tetteik, és erényeik miatt kvázi szentként (*αγιος*) tiszteljék őket. Jól példázza ezt a görög követség dicsőítőbeszéde (*Προσφώνημα*), melyet 1434. június 2-án adtak elő az uralkodó előtt. A szenvedélyes szónoklatban a bizánci követség nem nélkülözte a hagiografikus, valamint az apokaliptikus elemeket. Kiemelték, hogy Zsigmond ifjú korában mellőzte a testi gyönyöröket, nem pihenésre adta magát, hanem szüntelen küzdelmekkel és párviadalokkal edzette a testét. Előadásukban dicsőítették IV. Károly német-római császár nemes erényeit, és cselekedeteit, s nagyrészt a császár érdemeinek tulajdonították, hogy Zsigmond maga is császár lett. A követek dicsbeszédjükben kiemelték, hogy a magyar uralkodó már fiatalon felülmúlta a legidősebbeket, és legtapasztaltabbakat. Olyannyira művelt volt, hogy tudósokkal folytat vitákat, és ez ámulatba ejtette őket. Kiemelték különös nyelvismeretét;

⁹⁰⁹ BOLDEA 2008a. 135–154.; BOLDEA 2008b. 197–222.

⁹¹⁰ RUSU 1997. 131 – 143. A Nikodémosz-hagyomány szerint severini csúcson Zsigmond találkozott tismanai Szent Nikodémosz szerb szerzetessel, aki megkeresztelte Zsigmondot, ennek köszönhetően a magyar uralkodó megengedte, hogy az ortodoxia templomokat emelhessen a Magyar Királyság területén. DOC.ROM I, 70 sz.

⁹¹¹ ZsO III. 1572.; THEINER II. 344 n.

⁹¹² Szent Piroska (1088–1134). MORAVCSIK 1923. 4–84.; A témáról újabban: SAGHY–OUSTERHOUT 2019.

latinul, németül, csehül, olaszul kiválóan beszélt. Ám a bizánciak szerint a magyar királynak már fiatalon kellett fegyvert fognia, amely felgyorsította ifjúsága viharos lendületét. A csatákban olyan nagy tetteket hajtott végre, amelyek nem maradnak el a hősök megénekelt tetteitől. Említést tettek a várépítési hullámról, amely Zsigmond uralkodását fémjelezte, ezért a követek kiemelték, hogy őfelsége mindenütt városokat emelt (sic!), melyek páratlan szépségűek, és nagyságukkal túlszárnyalják a legtekintélyesebb nyugati városokat is. Ugyanakkor Buda szépségét is méltatták, amely felülmúlt minden palotát. Továbbá dicsérettel illették az ország gazdaságát. Majd ezt követően hagiografikus és apokaliptikus elemek sorát vonultatták fel. A követek a császár konstanzi fellépését a legistenibb műként aposztrofálták, amelyet a következőképp írtak le; a sátán betört a latinok szent egyházába, és vihart támasztott, mely harminc évig tartott. E kígyó szétszaggatta a kormányzatot, és egy pápa helyébe hármat állított. Hatalmas zűrzavar támadt, amiből gyilkosságok és más sebek eredtek, mindaddig, amíg az Isten meg nem könyörült a latinok egyházán, és keresni nem kezdte azt, aki méltón szolgál neki, s így megtalálta Zsigmondot, hisz csak őt találta alkalmasnak. Ezért a császár az isteni sugallatnak köszönhetően helyreállította az egyházat. Minden fejedelmet felkeresett, hogy a szent egyház egyesítésére buzdítsa őket. Aztán szárnyaló sasként a földkerekség valamennyi határát bejárta, hogy mindenkit meggyőzőn, hogy az egyetértés mindennél fontosabb. Végül zsinatot hívott össze, ám a kígyó, amely csúfos vereséget szenvedett Zsigmondtól nem maradt tétlen, más oldalról támadta az egyházat, amelyen belül másokat arra ösztönzött, hogy tévtanoknak hódoljanak, és ezzel mérget fröcskölt a csehekre. Ezért Isten ismét lendületbe hozta Zsigmondot, hogy visszahívja a cseheket. De mivel ők nem hallgattak rá, fegyvert kellett, hogy fogjon, s most itt vannak, hogy hatalmas városukat, Prágát alávessék a német császár hatalmának. Mindenekelőtt felszólították Zsigmondot, egy apokaliptikus jelenésbe burkolva, hogy tartsa meg a szavát, hisz oly hatalmas harc vár a kereszténységre, mint még soha. Achilleusz és Xanthos párbeszédéhez hasonló jövendölést tártak a magyar király elé, melyben tudatták őfelségével, hogy amennyiben győzedelmeskedik, emléke örökké él majd. Számára elkerülhetetlen a harc, ugyanis e háborúban csak ő diadalmaskodhat. Élete és sorsa arra van rendelve, hogy legyőzze a hitetleneket, csodákat tegyen, hisz mi másra sarkalja őt a diadém, és a bíbor? – Tették fel a kérdést a bizánci császár követei. Ha Zsigmond harcol, oly hírnévre tehet szert, amely sosem múlik majd el, míg a víz folyik, és a fák zöldellenek. Az egyház pedig egyesülni fog.⁹¹³ A beszédben előadott különös tisztelet, amellyel az ortodoxia a magyar uralkodót illette egészen haláláig töretlen volt. Ehhez minden bizonnyal az is hozzájárult, hogy

⁹¹³ LAMPROS. *Ἀνέκδοτος*. Uo.

Zsigmond az ortodoxok katolikus hitre térítését nem sürgette, jogaik gyakorlásában pedig védelmezte őket.⁹¹⁴ Emiatt a vajdák és kenézek úgy igyekeztek kifejezni tiszteletüket az uralkodó iránt, hogy a három magyar szent király képét is megfestették templomaikban. A kristyóri Szent Szűz elszenderülése-templom alapítója (*ktetorja*) Bălea kenéz és felesége, Vișe 1404 és 1414 között készítették el templomuk freskóit. A kápolna déli falán, jobboldalt látható az alapítás pillanata, mellettük pedig a három magyar szent király egészalakos portréja. Jobb oldalt látható Szent László alakja, ami mára már teljesen elkopott, csupán jobbjának csatabárdot tartó része maradt meg. Középen Szent Imre herceg alakja látható, liliosomos koronával és diadémmal. Jobbjában liliummal, baljában a lába mellett egy pajzs látható, amelyben egy kereszt motívum figyelhető meg. A pajzs mögött, övéről kard lóg. Baloldalt Szent István alakja látható, fején liliosomos koronával és diadémmal. Jobbjában kormánypálcát tart baljában pedig egy fregmentált pajzs látható, amelyet egy kereszt díszít. Ugyanebben az időben alapíthatta Miklós és Vladislav testvérpár a Kristyórral szomszédos Ribice Szent Miklós-templomát. Majd az építkezések befejeztével festtethették meg templom nyugati falán található devóciós képüket, ahol az alapítók térdhajtással fejezik ki hódolatukat, az idősebb testvér pedig a templom kicsinyített mását tartja. A déli falon a három magyar szent király egészalakos portréját ábrázolták.

Szintén az 1420-as években készülhetett Kéménd templomának déli hajóján található három magyar szent királyt ábrázoló freskója. Ám ez esetben sem az alapításról, sem pedig a donátorokról nincs információnk. Vélhetően a magyar szent királyok mellett lehetett a donátorokat ábrázoló falkép is, viszont ez mára már teljesen elkopott. Szent Imre és Szent László alakja ugyancsak súlyosan fregmentált. Sem arcképük, sem pedig attribútumaik nem látszódnak már. Egyedül csupán a falkép középső figurája, Szent István alakja maradt épségben. A szent fején egy kalap látható, azon pedig liliosomos korona töredezett képe elevenedik meg. A torzót dicsfényt veszi körbe. A szent jobbjában buzogány látható, míg baljában az országalmát tartja.

A három magyar szent király és a *L'Adorazione dei Magi* témája a képzőművészetben

Szent István, Szent Imre, valamint Szent László király alakjának megjelenítése a Háromkirályok imádása (*L'Adorazione dei Magi*) témájú képzőművészeti alkotásokon Zsigmond uralkodása alatt terjedt el Magyarországon. E jelenet, vagy bizonyos esetekben

⁹¹⁴ ZsO III. 2651.

jelenetsorozat hazai viszonylatban rendkívül ritkán került megfestésre. Ennek oka legfőképpen abban rejlik, hogy maga a Háromkirályok imádása lényegében Krisztus élettörténetének, az evangéliumnak a része. Leszűkítve, Krisztus gyermekségtörténet ciklusának egy jelenete, amely a fogantatással veszi kezdetét, és a jeruzsálemi zarándoklattal ér véget. Tehát a téma kijelölésétől függően 10-15 egymást követő epizódról van szó, amelyet nagyban befolyásolt a forráshasználat is, hiszen ismertek olyan falképciklusok, amelyek még Augustus császár vízióját is bemutatták.⁹¹⁵ Tehát önmagába véve ábrázolása egy jelentős, és számos elemet tartalmazó sorozat megfestését vontatta maga után, amelynek megfestését, csak leggazdagabb egyházi intézmények engedhették meg maguknak.

A Háromkirályok imádásának témáját még az Anjou-dinasztia uralkodói sem építették be hatalmi reprezentációjukba, így az udvar falképprogramjában sem kapott szerepet. Ennek következtében, noha a három magyar szent király különösen fontos szerepet játszott I. Károly és I. Lajos király hatalmi reprezentációjában, személyüket nem vonták párhuzamba a Napkeleti bölcsek alakjával. Ellentétben az Anjoukkal a Luxemburgi-dinasztia uralkodói, különösen IV. Károly cseh király, és német-római császár már hercegi éveiben igyekezett megtalálni magának azt a királyi hármast, amellyel méltán reprezentálhatta kapcsolatát a Přemysl-dinasztiával, és túlbuzgó vallásossága miatt arra törekedett, hogy az evangélium valamennyi jelenetét beépítse hatalmi reprezentációjába. Az utóbbival minden kétséget kizáróan a pápai és a császári hatalom egyenjogúságát is hangsúlyozni kívánta.⁹¹⁶ Azonban, ami a szent királyokat illeti, jóval nehezebb helyzetben volt, mint magyar kortársai, hiszen csupán Szent Ludmilla (860–921) és Szent Vencel (921–935) kultusza állt rendelkezésére, amellyel méltán bizonyíthatta kötődését a királyságot alapító dinasztiához. Illetőleg Szent Adalbert, Szent Prokopp, és Szent Vítus, utóbbi habár korántsem volt cseh származású, a Szent Vencel-legenda hatására mégis a Cseh Királyság védőszentjévé emelkedett.⁹¹⁷ Károly cseh királlyá koronázását (1346) követően hatalmi ambíciói egyre inkább a császári, valamint a burgund korona megszerzésére irányultak, így nem véletlen, hogy reprezentációjában különös szerepet kapott Nagy Károly, valamint a burgund Szent Zsigmond személye, illetve kultusza.⁹¹⁸ Ennek következtében Károly és udvara

⁹¹⁵ A komplett evangéliumi Krisztus-vita freskóciklusa az prágai Emmaus-kolostor kerengőjében lett megfestve.

⁹¹⁶ MATĚJČEK–PEŠINA 1950. 81.; ROTH 1967. 76.; FRITZSCHE 1983. 144.; PUJMANOVÁ 1981. 56-64.; SCHULTES 2002. 68.; SUCKALE 2003. 136.; PUJMANOVÁ 2003. 86-102, 366-375.

⁹¹⁷ KLANICZAY 2000. 278.

⁹¹⁸ Arnošt z Pardubice prágai érsek delegációja a következő formában támasztotta alá Károly igényét a császári cím megszerzésére: „per lineam vero maternam [...] ex radice et stirpe beatissimi Wenczeslay patris, Bohemorum quondam ducis et Patronis, descenderunt” Tanítója VI. Kelemen pedig a következőkkel szavakkal méltatta: „Et videte quod ipse sit ita catholicus, ita devotus, ita ecclesie munificus, non solum sibi debetur ex successione, quia a sanctis parentibus et consimilia facientibus noscitur descendisse, sed etiam debetur sibi ex nomine, quia Karolus.

egyre inkább igyekezett kihangsúlyozni a három szent király patrónus, illetve dinasztikus szent szerepét. Ennek talán az egyik legkésebb példája az 1360 és 1365 Jan z Jenštejna későbbi prágai érsek számára készített imakönyvének Szent Vencel és Szűz Mária alakja, amelyben a megrendelő a cseh szent király alakjában az ifjú Károly király arcvonásait rejtette el.⁹¹⁹ Ugyanakkor példaként említhető az 1370–1375 között ismeretlen kéz által megrajzolt *Drei Könige* című tollrajz, amelyen Nagy Károly és Szent Vencel alakja látható.⁹²⁰ Az 1370-ben megfestett két szent király képe is említhető a petschauer várkapolna északi falán, amely az említett *Drei Könige* ábrázolását vette alapul.⁹²¹

Tekintve, hogy Károly reprezentációjában előszeretettel használta fel az evangéliumi történetek témáit, különösen Krisztus gyermekségtörténetének, valamint szenvedésének különböző jeleneteit, valamint ezek liturgikus és ceremóniális kereteit, az általa újonnan megteremtett három szent király: Szent Vencel, Nagy Károly, és Szent Zsigmond alakját beillesztette a Háromkirályok imáadásának jelentébe. E programját pedig udvara is támogatta. 1355 körül készült el Jan ze Středy Olmütz püspökének, illetve Károly kancellárjának *Liber Viaticusa*, amelynek „O” iniciáléjában a három, mondhatni immár cseh szent király látható, ahogy ajándékaikkal Szűz Mária és a gyermek Jézus elé járulnak.⁹²² Ugyanebben az időben szintén Jan ze Středy püspök megrendelésére készült a Háromkirályok imáadását, valamint Mária elszenderülését ábrázoló táblakép, amelyet a karlštejní vár kápolnáit művészetileg kiképző Theodoric műhelyének egyik mestere festetett meg.⁹²³ E kép azonban némileg eltér a megszokott ábrázolásoktól, hiszen Károly mellett csupán egy szent király látható, a balján harmadik felesége, Schweiditzi Anna foglal helyet. A cseh *adorazione* képi témájának IV. Károly, IV. Vencel, és V. (Bölcs) Károly (1364–1380) francia király metzi (1356) valamint párizsi (1378) találkozója adott újabb lendületet. 1356. december elején V. Károly úgy döntött, hogy maga is részt vesz a birodalmi gyűlésen, így elhagyta a francia udvart apja, II. János francia király (1350–1364) Károly császárnak szánt ajándékaival, és díszes kíséretével Metzbe utazott. Látogatásának erős politikai vonzata is volt, azonban Károly reprezentációjában ennek feudális és liturgikus szerepét emelte ki. Miután V. Károly letette a hűbéresküt a császár előtt, december 28-án átadta családjá nagybecsű ajándékát, mely nem volt más, mint egy tövis darab

Quis autem magis devotus et munificus ecclesie quam Karolus Magnus fuit?" Uo. 143. Giovanni de Marignola krónikás pedig már egyenesen arról értekezett, hogy Nagy Károly született benne újjá. KLANICZAY 2000. 262.

⁹¹⁹ DROBNÁ 1956. 43.

⁹²⁰ Herzog Anton Ulrich Museum. Braunschweig. Nr. Z. 53.

⁹²¹ FAJT 2007. 130–131.

⁹²² Národní Muzeum Praha. Knihovna. XIII A 12. fol. 97v.

⁹²³ Piermont Morgan Museum New York. Library. AZO022.1; SWOBODA 1969. 193.; ROSARIO 2000. 33–34.

Jézus töviskoronájából. E becses ajándékot Károly azonnal Karlštejnbe szállíttatta és az ereklye átnyújtásának momentumát megfestette piktorával, Nicolas Würmserrel.⁹²⁴

1376-tól Károly nagyrészt Karlovy Varyban (Karlsbad) gyógyíttatta magát. Már nem tervezett nagyobb utakat, hiszen egészségi állapota ezt nem tette lehetővé. Azonban 1377-ben V. Károly francia király sajátkezű levelet címzett a császárnak, hogy fiával, IV. Vencellel egyetemben utazzanak Párizsba. Kezdetben Károly visszautasította a francia király ajánlatát, ám végül elfogadta meghívást, és úgy döntött, hogy még egyszer, utoljára átkel az Alpokon.⁹²⁵ A sorbonni delegáció beszámolója szerint az idős és beteg uralkodót meghatotta annak gondolata, hogy párizsi látogatása alkalmával lehetősége nyílna arra, hogy a szentek ereklyéit újra megcsodálhassa, ráadásul az utazását egybeköthetné egy nagyszabású zárandoklattal. Ugyanakkor a császár már rég fel akarta keresni szeretett unokaöccsét, a francia királyt.⁹²⁶ Károly és Vencel párizsi zárandoklata meglehetősen reprezentatív jellegű volt, érkezésüket pedig a közelgő Vízkereszt ünnepéhez időzítették. Károly és Vencel kísérete január 2-án érkezett meg a Louvrehoz. Tekintve, hogy a császárt meglehetősen megviselte a hosszú utazás, V. Károly egy gyaloghintót küldött a segítségére, hogy mozgásában ne legyen korlátozva.⁹²⁷ Január 4-én a császár korán kelt, és megparancsolta kíséretének, hogy szállítsák őt a Szent Dénes-apátságba, hogy felkereshesse a templom ereklyéit. Az udvar tagjai, valamint a város éjjeli őrsége átszállította Károlyt az apátság templomába, ahol az uralkodó könnyeit csorgatva csókolta végig a relikviákat, és lerótta kegyeletét a francia királyok előtt. Ezt követően erőt vett magán, fiával lóra ültek, és pompás felvonulás keretében a francia király elé vonultak,⁹²⁸ aki a palotában látta őket vendégül.⁹²⁹ A grandiózus ünnepséget követően, január 6-án, a Háromkirályok ünnepén az uralkodó ismét hajnalban ébredt, és azzal a kéréssel fordult a francia király felé, hogy engedélyezze, még egyszer utoljára hadd tekinthesse meg a Saint-Chapelle ereklyéit,⁹³⁰ hiszen azokat kifejezetten jelen ünnep keretein belül kívánja látni. V. Károly teljesítette a császár akaratát, kinyitatta a kapukat, és lovagi kíséret nélkül Vencel társaságában csendben átvonultak a kápolnába. Itt a császár felmászott a kápolna relikviáriumára, ahol

⁹²⁴ 1363-ban Lusignani Péter látogatott el hozzá Prágába, aki Károlynak adományozott egy darabot a Szent Keresztből, hogy megpróbálja rávenni egy keresztes hadjárat megindítására az Oszmán Birodalom előretörése miatt. E jelenetet Károly ugyancsak megfestette Karlštejnben, ŠMAHEL 2014. 167.

⁹²⁵ FANTYSOVÁ-MATĚJKOVÁ 2008. 627-650.

⁹²⁶ A látogatás mögött sokkal inkább az állt, hogy XI. Gergely pápa 1376. szeptember 13-án elhagyta Avignont, és visszatért Rómába. E folyamat pedig a nagy egyházszakadáshoz vezető út első mozzanata volt. HEINZ 1988. 69–104.

⁹²⁷ BIBL PARIS. MS. FR. 281, fol. 469r.

⁹²⁸ BIBL PARIS. MS. FR. 281, fol. 470r.

⁹²⁹ BIBL PARIS. MS. FR. 281, fol. 468v.

⁹³⁰ KISS 2015. 127–149.

felnyitotta az ereklyetartókat, majd sapkáját levéve, kezét imára kulcsolta és könnyeivel küszködve fohászodott. Amikor imáját befejezte közelebb kúszott az ereklyékhez, hogy azokat megcsókolhassa. Miután végzett a kápolna oratóriumába vitték. Hamarosan megjelent Reims érseke,⁹³¹ aki szimbolikusan átadta a szentelt vizet és az evangéliumot az uralkodónak, hogy ő celebrálja a misét. Tekintve, hogy a császárt ekkorra minden ereje elhagyta, vissza kellett utasítania a tiszteletteljes felajánlást. Ezután V. Károly lovagjai jelentek meg, akik aranyat, mirhát és tömjént hoztak elé, ám ezeket sem tudta már felemelni, így néhány lovag vállalta át szimbolikusan a három királyok szerepét. Felemelték az Úrnak szánt ajándékokat, és egy sorban elvonultak a császár előtt majd az oltárhoz járultak. Az első lovag, aki az aranyat vitte átadta azt a királynak, aki felajánlotta az érseknek, majd kezét csókolt neki. A második lovag, aki a tömjént tartotta átadta azt az elsőnek, az pedig a királynak, aki felajánlotta az érseknek, és kezét csókolt neki. A harmadik, aki a mirhát tartotta, átadta azt a második lovagnak, aki az elsőnek adta tovább, az pedig a királynak. A király pedig felajánlotta az érseknek, aki elfogadta ajándékát, majd kezét csókolt az főpapnak. Mikor az áldozatbemutatás véget ért a király felmászott a relikviáriumra, és megcsókolta az ereklyéket, ezt követően pedig leereszkedett a relikviáriumról, és elhagyták a kápolnát. A látogatás egy másik fénypontja IV. Vencel esküje volt, mely során ceremoniális keretek közt letérdelt V. Károly előtt, és megfogadta, hogy amíg él, szeretni és szolgálni fogja őt.⁹³² Ezután Károly és Vencel fogadták a nekik szánt fejedelmi ajándékokat, és Reimsbe utaztak,⁹³³ onnét pedig Luxemburgba,⁹³⁴ majd Nürnbergben⁹³⁵ keresztül Prágába tértek vissza.⁹³⁶ E látogatás, és a hozzákapcsolódó ceremoniális keretek ettől kezdve Vencel hatalmi reprezentációjának is szerves részét képezték, és ennek következtében a párizsi zarándoklat emlékét, különösképp a Háromkirályok ünnepéhez fűződő eseményeket igyekezett a legkülönbözőbb módokon megjeleníteni. Mindazonáltal reprezentációjában a háromkirályok, nem a szent királyok vagy a napkeleti bölcsek allegorikus képében jelentek meg, hanem konkrét személyüket ábrázoltatta a Szentcsalád előtt. Minden bizonnyal a párizsi peregrinációt követően készült az a magántulajdonban lévő prágai táblakép, amelyen már IV. Károly, Vencel és V. Károly alázatát ábrázolja Szűz Mária előtt. A kép készítője nem ismert, az viszont bizonyos, hogy a művész az udvar szolgálatában állt, hiszen V. Károly megfestésénél a karlštejní várban található profilját

⁹³¹ 1375 és 1389 között Richard Picque töltötte be az érseki széket. EUBEL I. 419.

⁹³² BIBL. PARIS. MS. FR. 281. fol. 478r.; ŠMAHEL 2014. 210–211.

⁹³³ RI VIII. 5863 nr.

⁹³⁴ RI VIII. 5864–5870 nr.

⁹³⁵ RI VIII. 5888–5899. nr.

⁹³⁶ RI VIII. 7467. nr.

vette alapul.⁹³⁷ Szintén ebben az időben készült el Jobst morva örgróf megbízásából az brnoi Szent Péter és Pál-székesegyház tulajdonában levő miseruha, melynek kereszt mintájába a párizsi zarándoklat lett megörökítve.⁹³⁸ 1400-ben készült el a Prága szomszédságában található libísi Szűz Mária-plébániatemplom kórusának északi falán található Háromkirályok imádása című jelenet, amelyen ugyancsak Károly császár, Vencel, valamint V. Károly francia alakja került megfestésre. 1410 körül fejeződött be annak a Graduálénak a művészi kiképzése, amely eredetileg vélhetően Konrád z Vechty (1413–1421) prágai érsek számára készült. A misekönyv „E” iniciáléjában látható a Háromkirályok imádása, amelyen Károly császár Szűz Mária előtt térdelő alakja ismerhető fel. A felső sorban Vencel király, ahogyan baljával az esthajnalcsillagra mutat, jobbán pedig V. Károly francia király fiatalos alakja látható.⁹³⁹ Ugyanekkor készült el – vélhetően a király megrendelésére – a Willehalm-kódex, melynek kifestésére csupán 1410 és 1420 között került sor. A kódex „O” iniciáléjában Malifer és Penthesilea találkozásának képi megjelenítése látható.⁹⁴⁰ Itt is feltűnik a három király, azonban azzal az eltéréssel, hogy Penthesilea mögött Károly látható császári koronával, a királyné előtt Zsigmond magyar és Vencel cseh király alakjai figyelhetők meg. A kép két oldalán pedig két-két sárkány fogja közre a jelenetet, amelyet korábban a művészettörténeti kutatások a Sárkányos-rendre való utalásként értelmeztek.⁹⁴¹

Luxemburgi Zsigmond magyar királlyá koronázásától kezdve, épp úgy, ahogy egykoron IV. Károly német-római császár igyekezett megtalálni azokat a képzőművészeti témákat, amelyekkel egyrészt reprezentálhatta kapcsolatát az Árpád-házi szent királyokkal, másrészt pedig saját nimbuszát is növelhette. Apjához hasonlóan ő maga is a királyság dinasztikus szentjeinek ábrázolásában látta meg ennek politikai jelentőségét, aminek mintái már rendelkezésére álltak, ám nagyságát és politikai ambícióit előszeretettel jelenítette meg különböző bibliai,⁹⁴² illetve evangéliumi témájú műalkotásokon is.⁹⁴³ De legfőképp a szentek

⁹³⁷ PUJMANOVÁ 2005. 245.

⁹³⁸ MORAVSKÁ GALERIE V BRNĚ. INV. 27414 NR.; WETTER 2001. 8.

⁹³⁹ ZENTRAL- UND HOCHSCHULBIBLIOTHEK. LUCERNE, SONDESSAMMLUNG HANDSCHRIFTEM UND ALTE DRUCKE P. 19. fol. fol. 1r.

⁹⁴⁰ ÖNB. COD. SERN. n. 2643. Willehalm-codex. 369r.

⁹⁴¹ EISLER 1977. 189–210.

⁹⁴² LIBER BIBLIE CONRADI MAGISTRI MONETE, ANTWERPEN, MUSÉE PLATIN-MORETUS. Cod. M 145. fol.129r Jozsué megállítja a napot és a holdat miniatura. Zsigmond, mint Jozsué jelenik meg. Dávid király alakjában: Missale Poseniense D. fol.11r.; Psalterium cum cantu. Kalocsa. Érseki Könyvtár. Ms 382.

⁹⁴³ 1340. Prágai Keresztre feszítés című műalkotás. Károly, mint Pilátus jelenik meg. SCHMIDT 2005, 229–258. E műalkotás kompozícióját utánoztatta Zsigmond is a Kolozsvári Tamás által készített Kálvária-oltáron. RADOCSAY 1955, 307–310.; valamint Dirk Bouts: Keresztvitel. PIGLER 1950. 12.

életét bemutató képzőművészeti alkotásokon igyekezett kifejezni hatalmi törekvéseit a kriptoportré által nyújtott lehetőségekkel.⁹⁴⁴

Zsigmond már uralkodása első éveiben a reprezentációja fő tárgyává tette a három magyar szent király képi megjelenítését, különös tekintettel patrónusa, Szent László alakjára, amelyben az uralkodó már idejekorán saját profilját rejtette el. A Háromkirályok ábrázolásának tényleges kibontakozása Zsigmond hatalmi reprezentációjában 1419 után, IV. Vencel cseh király halálát követően vette kezdetét. Hiszen testvére halálával, mint a cseh korona leendő várományosa alá kellett támasztania trónigényét. E tekintetben Zsigmond Szent Vencel kultuszát is igyekezett beépíteni reprezentációjába, valamint a Vencel által „használt” Háromkirályok ábrázolásának témáját is terjeszteni kezdte. Ám, míg Vencel király reprezentációjában a Háromkirályok ábrázolását a párizsi látogatás emléke indikálta, Zsigmondnak meg kellett teremtenie a saját kompozícióját. Így – elsősorban IV. Károly Háromkirályok ábrázolásait alapul véve – a három magyar szent király alakját illesztette be a Napkeleti bölcsek allegorikus képébe. Radocsay Dénes falképkatalógusa szerint e képi témát a boroskrakkói, brassói, dévai, feketeadói, gerényi, kőszegi, malomvizi, martonházi, miszlai, nagytótlaki, őraljaboldogfalvai, poprádi, prislopi, rimabrézói, rozsnyói, siteri, sopronbánfalvai, szentsimoni templomok falán ábrázolták.⁹⁴⁵ Emellett ismert a veleméri Szentháromság-templomában található ábrázolása, illetve a karaszközi, és póniki freskója. Tekintve, hogy a Radocsay által felsorolt freskók mára már rendkívül fregmentáltak, valamint elvesztek vagy mészkőréteg alatt lappanganak, így mindössze az utóbb említett három műalkotást érdemes vizsgálat alá vetni. A veleméri Szentháromság-templomról a korábbi kutatások elsősorban Rómer Flóris vizsgálatait vették alapul, aki 1874-ben azt írta, hogy a templom délnyugati sarkában található kőfaragvány Aquila Jánost ábrázolhatja, aki nem csupán a falképeit elkészítő művész lehetett, hanem maga az alapító is.⁹⁴⁶ Ennek következtében a templomot érintő vizsgálatok szinte kivétel nélkül átvették ezt a megállapítást, és megelégedtek Rómer leírásaival.⁹⁴⁷ Azonban a történeti források némileg más megvilágításba helyezik az alapítás körülményeit. A veleméri templomról nem találunk említést a 14. századot megelőzően, így annak alapítását gyaníthatóan az Anjou-korra tehetjük. 1365-ben Szécsi Miklós szlavón bán és

⁹⁴⁴ Különösen jó példa erre a brnoi Szent Kereszt megtalálása c. táblakép. Brno. Moravská Galerie, A 628.; illetve Masolino da Panicale: Alexandriai Szent Katalin hitvitája c. műalkotáson Zsigmond Maxentiusként jelenik meg. RASMO 1955. 11–16.

⁹⁴⁵ RADOCSAY 1954. 120–218.

⁹⁴⁶ RÓMER 1874. 14.

⁹⁴⁷ KERNY 2005. 331–363.

Domokos erdélyi püspök⁹⁴⁸ szerezték meg a felsőlendvai uradalmat, amelynek birtokai közt szerepelt Velemér is. Ennek következtében gyanítható, hogy őket tarthatjuk a kápolna alapítóinak is. A templom kifestése két fázisban történhetett meg. Az első valószínűleg 1377 körül indulhatott, mely során Szécsi Miklós vélhetően Aquila Jánost kérte fel a templom szentélyének, valamint keleti falának művészeti kikészítésére. Ezt igazolja a szentély boltozatának északi falán található Aquila János térdelő önarcképének maradványa, valamint a mondatszalg töredéké, melynek minuszkulás feliratán „*ane aquila pictore*” szerepel.⁹⁴⁹ A második fázisban készülhetett a templom északi falának alsó részén található Háromkirályok imádása, valamint a Szent Lászlót és Szent Miklóst ábrázoló freskó.⁹⁵⁰ Ennek elkészítésére 1430 körül kerülhetett sor. A képet vélhetően Szécsi Miklós fia, Miklós tárnokmester, a veszprémi püspökség kormányzója, illetve Zsigmond tárnokmestere⁹⁵¹ rendelhette meg. A mű stilisztikai vonásai alapján feltételezhető, hogy a munkát olyan művész készíthette, aki korábban Aquila János műhelyében tevékenykedett. E datálást megerősíti az a tény, hogy a Szent László freskó alakjának arcképe a váradi herma arcvonásait követi, így minden bizonnyal a művész azt vette alapul. A szent király alakja a kép jobb szélén található Szent Miklós püspök társaságában. A lovagkirály jobbáiban kétélű csatabárd látható, balját pedig kardján pihenteti. Fejénél egy angyal látható, aki éppen egy liliomos koronát helyez László fejére. Tőle balra figyelhető meg az háromkirályok imadásának jelenete, amelyben alakja újra feltűnik a Gáspár személyében, azonban itt fegyverzete és diadémje nélkül került megfestésre, ahogy baljával az esthajnalcsillagra mutat. Mögötte baloldalt látható, Szent Imre alakja, ahogyan jobbával egy arany serleget emel a magasba. Szent István térdelő, őszes alakja Szűz Mária és a kis Jézus előtt figyelhető meg, ahogy baljában koronáját tartja, jobbával pedig ajándékát nyújtja át a gyermek Krisztusnak. Ugyanezekben az években készülhetett Karaszko Szent László-templomának Háromkirályok falképe, amely a Szent László-legenda falképciklusa alatt kapott helyett. A korábbi kutatások szerint a templom kegyura Szécsényi Frank országbíró⁹⁵² volt, akinek vonásai felismerhetőek a Szent László-legenda falképciklusán.⁹⁵³ E megállapítást azonban a

⁹⁴⁸ ENGEL 1977. 214.; ENGEL II, 222.

⁹⁴⁹ RADOCSAY 1977. 172.

⁹⁵⁰ A képeket több alkalommal átfestették. Először vélhetően a 19. századot megelőzően. Majd 1937-ben Kákay Szabó György dolgozta át. 1968-ban Bozó Pál, Deák Klára, valamint Lente István restaurálta. RADOCSAY 1977. 172.

⁹⁵¹ ENGEL II. 223.

⁹⁵² Valójában Szécsi Frank szörényi bánról, és temesi ispánról van szó, aki 1396. szeptember 28-án Nikápolynál elesett. ENGEL II. 222.

⁹⁵³ PROKOPP 2002. 52–55. E megállapítást igen erős kritikával illette Jékely Zsombor, bár bővebb észrevételt, és forrást a kép megrendelőjére vonatkozólag ő maga sem tudott felmutatni. Elvégre is kritikájában a forráshasználat hiányát említette. (JÉKELY 2004. 135-140.) Ugyanakkor átvette Prokopp Mária ténylegesen hivatkozásoktól mentes megállapítását Karaszko templomával kapcsolatban. JÉKELY 2010. 165-211. 132.lj. Roppant túlzó Jékely

források nem igazolják, hiszen nincs bizonyosság arra, hogy a templom patrónusa az említett báró lett volna, a Szent László-legenda, és a Háromkirályok ábrázolása pedig a 15. század elején készült.⁹⁵⁴ Ekkor viszont a rimabányai uradalomhoz tartozó Karaszkót Szécsi Miklós birtokolta.⁹⁵⁵ Arra vonatkozólag, hogy ki rendelhette meg a műalkotást, nincs adatunk. A művészettörténeti kutatások a Szécsi család tagjait valószínűsítik. Azonban az igazolhatónak látszik, hogy freskói a templom fallal való körülövezésével egyidőben születtek. Hasonlóan a veleméri templomhoz, a Háromkirályok imádása című falképen Szent László a Napkeleti bölcsek egyikeként tűnik fel a freskó középső alakjaként, ahogy jobbával a Szentcsaládnak szánt ajándékát tartja, baljával pedig az angyalra mutat. Mögötte látható Szent Imre, ahogy két kezével a mirhát tartó edényt tartja. A gyermekével trónon ülő Szűzanya előtt pedig Szent István, mára már elkopott alakjának körvonalai rajzódnak ki. Hogy azonosításuk mennyire helytálló, azt egy 16. századi hagyomány is említi, melyet Szenczi Molnár Albert is közrebocsátott.⁹⁵⁶

megállapítása, miszerint az Anjou illetve Zsigmond freskói „majdnem teljesen elpusztultak”. E megállapítás nagyrészt az ország közepére igaz. A határon túli területeken, (a mai Felvidék, Szlovénia, Erdély) szép számmal maradtak fenn freskók, amelyek sajnos elkerülték a magyar művészettörténeti kutatások figyelmét. Ugyanakkor Prokopp Mária azon megállapítása, hogy a kor freskóit készítő piktoroknak közvetlen kapcsolata volt az udvarral igenis verifikálható. Elvégre is a nagyobb volumenű alkotások megfestését csak az udvar valamely tagja finanszírozhatta. Gondoljunk csak a konstanzi Szent Zsigmond és Szent László freskóra, melynek ára a források szerint tetemes összegbe, 3000 guldenbe került. Ez alapvetően túl nagy summa ahhoz, hogy a vidéki templom plébániaközössége pusztán adományokból finanszírozhassa. Ennek fedezetére nélkülözhetetlen volt egy vagyonos donátor, aki hajlandó volt saját templomát főúri reprezentációja miatt kidíszíteni, és a vele járó költségeket megfizetni. A Zsigmond-korból nem melleleg ismert egy 1412-ben kelt megrendelőlevél, amelyben egy templom közössége felkérte a Kassa mellett tevékenykedő királyi piktor, hogy álljon szolgálatukba és az általuk kért képeket fesse meg. A művész válaszelevele majdnem teljes terjedelmében fennmaradt, mely a következőképp hangzik: „Viris debitae discretionis circumspectis et providentiis cum honore merito adornatis domino plebano de Z. Johanni literato ceteris etiam civibus civitatis eiusdem dominis suis honorandis. Viris honore debito condigni domini et fautores mihi honorandi. Vestris notum facimus reverentiis quomodo per vestram nobis insonuit benivolentiam quo ad salutis remedium animarum vestrarum necnon et honorem, utilitatem et profectum eccl. vestrae quoddam subtile opus fabricari et pictuari in thabulis in gremio almae ecclesiae Szathmar habitae conficerimus fabricaremus et formaremus, capropter tantae propositionis ne salutifer effectum ad inane vanum seu nichilum decidi convenit igitur si eadem propositionis intentionis et benivolentiae fueritis sicut nos certificare curastis adque etiam nos singulis attinentiis ad id aptis et abilibus adaptavimus et hornavimus tum ad ea perficienda et peragere debenda nobis vestras per litteras latorem etiam praesentium intimare curetis et assignare. Scripta Cassoviae feria tertia proxima post festum corporis Christi. Caspar pictor (..) Lásd: CAT. BIBL. UNIV. BUD. 2008, C. FF. 204. tehát magyarul: „Tudtára adjuk tisztelendőségeteknek hogy kegyességetek által hírünké lett az, hogy a ti lelketek üdvösségére nézve egyházatok díszét, hasznát és javait célozván egy finom munkát akartok festmény alakjában, a szatmári tiszteletré méltó templom belsőjében levő festmény mintájára s módjára készíttetni és festetni, azt mi megcsáljuk, elkészítjük és megformáljuk nektek, hogy ily fontosságú szándék üdvös kivitele meg ne hiúsuljon és füstbe ne menjen, ha kegyes szándékok mellett megmaradtok, amelyről biztosítottatok minket és mi is mindennemű alkalmasság és arra való eszközzel elláttuk magunkat és mindent megszereztünk, illik hogy nekünk leveletek s és soraitok átadója általl adjátok tudtunkra és határozzátok meg, hogy mikor a munka végrehajtásához fognunk.”

⁹⁵⁴ KERNY 2003. 188–201.

⁹⁵⁵ ENGEL 1977. 212.

⁹⁵⁶ KOVÁCS–GÖRFÖL 2014. 69.

1426 után készülhetett el Pónik Assisi Szent Ferenc-templomának déli falán, a Szent László-legenda alatt található adoratio Maggiore témáját bemutató műalkotás, amelynek donátora egészen bizonyosan Borbála királyné lehetett, hiszen 1424-ben Zsigmond a neki adományozta Zólyom területeinek túlnyomó részét,⁹⁵⁷ így Pónik is a királyné birtokát képezte.⁹⁵⁸ A meglehetősen impozáns freskón a Szűzanyától balra figyelhető meg a térdelő, már aggastyán Szent István király, ahogy kétkézzel nyújtja át ajándékát a Szentcsaládnak; mögötte Szent Imre herceg látható, ahogy egy díszes ereklyetartót emel a magasba. Felettük az esthajnalcsillag ragyog. A műalkotás bal oldalán látható két további alak: egy térdelő kezét összekulcsoló lány, mögötte pedig egy lovászfíú, aki a szent királyok lovait őrzi. A kép bal oldalán, közvetlen Szűz Mária mellett térdel Szent László, akinek alakjában Zsigmond arcvonásai figyelhetők meg, mögötte pedig a templom patrónusa, Szent Ferenc figyelő áhítatukat.

A három magyar szent király ábrázolása az adoratio Maggiore jelenetét bemutató képzőművészeti alkotásokon rendkívül elterjedt volt. 1426-ban ábrázolásuk megjelent a fehérvári káptalan függőpecsétjén is. Alakjukat vélhetően megfestették a fehérvári koronázó templomban is.⁹⁵⁹ Habár mára roppant alacsony számban maradtak fenn olyan freskók, melyek imádatukat jelenítik meg, Eberhard Windecke krónikájából ismert, hogy Zsigmond arcát további helyeken is megfestették, amelyről a következőképp számol be:

„Korábban már olvashattál Zsigmond császárról, aki Magyarország és Csehország királya is volt, általa és az ő idejében sok rendkívüli dolog történt, ezeknek most a felét sem írom le és jegyzem fel, az azonban bizonyos, hogy ő egy igen szép úr és fejedelem volt, ékesszóló és eszes. És senki sem volt, akit tegezett volna, mindenkit csak „ti”-nek szólított. Szép arca miatt több helyen is megfestették, a Lépcsős Boldogasszony-templomunk kereszthajójában a három királyok egyikeként látható, a karmelita templom kereszthajójában pedig Dávid királyként ábrázolták, amint a balga Sémieit elé hozzák. Mainz városában még festett képmását is megtalálhatod.”⁹⁶⁰

A fent idézett beszámoló az egyetlen olyan írott bizonyítéka annak, hogy Zsigmond a Háromkirályok imádatát, valamint a Dávid királyt bemutató képzőművészeti alkotásokat is felhasználta reprezentációjában, valamint élt a rejtett portré nyújtotta lehetőségekkel. A téma elterjedtsége, valamint kedveltsége Zsigmond nyomán Itália reneszánsz művészeit is megihlette. Gentile da Fabriano 1423-ban festette meg azt a Palla Strozzi firenzei bankár által 300 Forintért megrendelt oltárképet, amely a Háromkirályok imádatát mutatja be. A számos alakot felsorakoztató műalkotás baloldalán látható a Szentcsalád és a gyermek Jézus. Előttük

⁹⁵⁷ MNL OL DL 39 286.

⁹⁵⁸ ENGEL 1977. 193.

⁹⁵⁹ MNL OL DL 87 996.

⁹⁶⁰ WINDECKE 2008. 358.

térdel a már aggastyán Zsigmond király balja mellett a koronája, mögötte pedig Szent László és Szent Imre alakjai látható, ahogy ajándékaikat ajánlják Szűz Mária és Szent József figyelmébe. E képi ábrázolásnak két további különlegessége van. Az első, hogy a kisdéd az idős császár fejére helyezi a kezét, alighanem megáldja az uralkodót, a másik, hogy a jelenet hát- és előtérben megjelenik Zsigmond kísérete, alkalmasint a díszes magyar udvar. A háttérben mozgásban láthatjuk őket, ahogy éppen városról városra vonulnak. Baloldalt egy domb figyelhető meg, amelyen Szent István, Szent Imre, és Szent László alakja tűnik fel, majd a kíséretük közepén ismét megjelennek lovaikon, ahogyan épp egy következő városba tartanak udvartartásukkal.

Szent István király és a gyógyító érintés

A királyi érintés gyógyító erejéről már számos ókori forrás beszámolt. Az antik világban az érintés elsősorban egy olyan kézmozdulat volt, amely során nem csupán az áldásnak, hanem a gyógyításnak is egy különös gesztusa volt.⁹⁶¹ Ennek hagyományát az Evangélium is átvette, hiszen Márknál azt olvashatjuk, hogy Jézus, mint *rex iudeorum* végezte gyógyításait. Evangéliumának első fejezetében a leprás meggyógyítása kapcsán Márk azt írta, hogy amikor Jézus Galileában tanított odajött hozzá egy leprás, aki kérte, hogy gyógyítsa meg. Jézus megkönyörült rajta, kinyújtotta a kezét és azt mondta neki: „Akarom, tisztulj meg”. Amikor pedig ezt kimondta azonnal eltűnt róla a lepra. (Mk 1: 40–45). Az ötödik fejezetben Jairus arra kérte Jézust, hogy érintse meg beteg leányát, hogy az meggyógyulhasson, majd egy beteg asszony próbált közelebb férközni hozzá, hogy ruháját érinthesse, hiszen meg volt győződve arról, hogy a Megváltó köpenye segíteni fog a felépülésében (Mk 5:23–29). Később a tömeg egy vakot vezetett az Úr elé és kérték, hogy kezével érintse meg (Mk 8:23). Egy másik esetben a süketnémát gyógyította meg úgy, hogy ujjait saját nyálával nedvesítette meg, és ezzel érintette meg a beteg nyelvét, aki ezután elnyerte a gyógyulás kegyét. Máté evangéliumának kilencedik fejezetében, amikor Jézus a vakokat gyógyítja, érintésével azt olvashatjuk, hogy előbb megkérdezte őket, hogy hisznek-e benne (Mt 9:27–31), és csak azt követően segített rajtuk. Tehát a gyógyulás elnyerésében különösen fontos szerepet játszott a hit. Az Úr később ezt az attribútumot tanítványaira is átruházta. Az Apostolok Cselekedeteiben Pál apostol ugyancsak kézrátétellel segített Publius apján, aki vérhasban szenvedett (ApCsel 28:8).

⁹⁶¹ WEINREICH 1908. 34-99.

A középkorban leginkább az angol, francia, és aragón királyokat ruházták fel az érintéssel való gyógyítás attribútumával. Az alattvalók meggyőződése szerint a királyok gyógyító érintése elmulasztotta a nyakon kialakult daganatos megbetegedéseket, illetve a különböző mirigyduzzanatokat, különösképp a strúmát.⁹⁶² Ennek analógiája a skandináv királyságokban is felelhető. Szent Olaf (1015–1030) norvég királyról úgy tartották, hogy szintén birtokába volt ennek a különös erőnek. A forrásokban megemlítik, hogy volt egy ifjú, akinek nyaki daganata volt, és emiatt nyelni sem tudott, ezért felkereste a királyt, aki jól megnyomkodta a nyakát, s ennek hatására szemlátomást jobban lett.⁹⁶³ A francia királyokról úgy tartották, hogy különleges gyógyító erejüket az első frank királytól Chlodvigtól nyerték. A legenda szerint az első frank uralkodót Remigius keresztelte meg Reimsben egy olyan olajjal, amelyet egy galamb hozott az égből. Ez az olaj volt az, amely hatalmat adott neki a betegségek felett, és elnyerte a görvély, pontosabban a nyirokcsomó-megnagyobbodás gyógyításához szükséges hatalmat.⁹⁶⁴ Kezdetben maga a király sem tudott erről a képességéről, míg nem egyszer Lancinet nevű lovászmestere elkapta a súlyos kórt, s miután már mindent megtett gyógyulásáért, ám semmi sem segített, a királyhoz fordult, aki kezét a nyakára téve megérintette és így végre elnyerte a gyógyulás kegyét. Ettől kezdve a *main sacrée*, tehát a szent kézhez, a királyi gyógyító érintéséről alkotott kép egészen az újkorig központi eleme volt a francia királyok hatalmi reprezentációjának.

Ami a magyar királyokat illeti, e hagyomány csak külföldi kútfőkből ismert. A leginkább újkori források elsőként IV. Béláról királyról jegyezték fel, hogy a hidegrázást (*febrifugum*) tudta gyógyítani, II. Ulászlóról pedig úgy tartották, hogy magányos óráiban alkímiával foglalkozott, és ennek köszönhetően megalkotta a pestis ellenszerét, amit megküldött a pápának is.⁹⁶⁵ IV. Henrik francia király udvari orvosa, André Laurent 1609-ben a strúma gyógyításáról, valamint a királyi érintésről írt könyvében a francia királyok gyógyító képessége kapcsán kitért arra, hogy e képességnek a magyar királyok is birtokában voltak, ám ők nem a strúmát, hanem a sárgaságot (*icterus*) tudták gyógyítani (*Regibus Hungariie arquati morbi (icterum vocant) curationem datam ferunt*).⁹⁶⁶ Ugyancsak e feltevést erősítette meg François Eudes de Mézeray francia történész, aki 1643 és 1651 között írt *Histoire de France*

⁹⁶² LAURENTIO 1609. 3–346.; CRAWFURD 1911. 23–180.; BLOCH 1983. 70–440.

⁹⁶³ MAGYARY-KOSSA GYULA 1929. 16.

⁹⁶⁴ A görvély régies megnevezése a kórnak. Valójában nyirokcsomó-megnagyobbodásról beszélünk, amit a tuberkulózis okozott.

⁹⁶⁵ „Ein kunig von ungerm schickt dem babst dis nachgeschriben zu behalten: Nym boley, beyfüss, linden bletter, glich in der grössin, vnd pñlffers vnd müsche ymber vnd nim es iij tag nach ein ander zu morgen jn der rechten mausz, so sind ir sicher lang zytt vor der pestelencz.“ SUDHOFF 1913. 63.

⁹⁶⁶ LAURENTIO 1609. 34.

depuis Faramond jusqu'au règne de Louis le juste című munkájában, azt írta, hogy a magyar királyok azt állították magukról, hogy a sápkórt, vagyis a vérszegénységet (*chlorosis*) tudják gyógyítani (*les rois (...) ceux Hongrie disent qu'ils guerissent les pasles couleurs*).⁹⁶⁷ A 15. század elejétől a magyar uralkodók csodás gyógyító ereje kapcsán több aspektus is megjelenik, amely egy részről Luxemburgi Zsigmond származásával, illetve a dinasztiát övező legendákkal mutatnak párhuzamot. Másrészről pedig a király reprezentációja az, ami jelentősen megváltoztatja Szent István alakját és attribútumait, és ennek következtében pedig a szent király a francia és angol uralkodókhöz hasonlóan a gyógyító király aspektusát erősíti.

A 14. század közepétől a Luxemburgi-dinasztia uralkodóiról az a hír terjedt el, hogy immunisak a mérgezésre. E meggyőződés azonban egyáltalán nem volt alaptalan. 1308-ben miután VII. Henriket német királlyá koronázták elhatározta, hogy a Hohenstaufok példáját követve visszaállítja a birodalom fennhatóságát Itáliában, aminek következtében seregével átkelt az Alpokon és sorra meghódította a Milánót, Padovát, Veronát, Pármát, végül csapataival elfoglalta Bresciát is.⁹⁶⁸ 1312. júniusában továbbindult Rómába, ám mielőtt megérkezett volna Bölcs Róbert és guelf szövetségei csapatokat küldtek az Urbs védelmére, és fellázították a várost, hogy így próbálják megakadályozni Henrik császárrá koronázását. Róbert csapatai hamarosan meghátrálásra kényszerültek, így visszavonultak a Trastevere negyedbe, s ezáltal elzárták az uralkodó útját a Szent Péter-székesegyház felé.⁹⁶⁹ Henriknek 1312. június 29-én sikerült megegyeznie a V. Kelemen pápával, aki maga helyett pápai legátust küldött Rómába, és őt bízta meg a német uralkodó császárrá koronázásával. A ceremóniát követően Róbert és Henrik között méginkább kiélesedett az ellentét. Róbert ismerve Henrik terveit, hogy meg akarja támadni Firenzét és Sienát visszautasította a hűségeskü letételét. Emiatt Henrik kard általi halálra ítélte nápolyi riválisát, a guelf párti városokat pedig kiközösítéssel sújtotta. Augusztus 24-én éjszaka még javában folyt Siena ostroma, amikor a császár bounconventoi táborában a miséhez készülődött. A beszámolók szerint Henrik, miután magához vette a szentostyát mérgezés tüneteit mutatta, aminek következtében életének 39. évében elhunyt. A táborban csakhamar híre ment, hogy a császárt a domonkos rendi gyóntatója, Bernard de Montepulciano gyilkolhatta meg, aki a szentostyába rejtette a gyilkos mérget.⁹⁷⁰ Henrik halálát

⁹⁶⁷ MÉZERAY 1685. 276.

⁹⁶⁸ BOGDAN 2002. 35.

⁹⁶⁹ Számos történet létezik, amely szerint Henrik álruhát öltve közelítette meg a székesegyházat. Ezek közül az egyik legkülönlegesebb Cola di Rienzo elbeszélése, aki azt állította, hogy akkoriban a császár az édesanyja Trastevere negyedben található fogadójában húzta meg magát és az ott tartózkodása alatt igencsak közeli kapcsolatba került a fogadósasszonnyal, és a vele eltöltött órák következménye MUSTO 2003, 25–26.; HORVÁTH 2017. 138.

⁹⁷⁰ GESTA TREVIRORUM 1838. 230.; BOWSKY 1960. 59.

követően számos az uralkodó szentségét méltató beszámoló jelent meg. *Chronographia regum Francorum* narrációja szerint Henrik az utolsó óráiban tudatában volt annak, hogy megmérgezték, mi több még a gyóntatóját is felszólította arra, hogy meneküljön el a táborból, mert a katonái bosszút fognak állni rajta. A krónika szerint, amikor Henrik úgynevezett hánytatói megérkeztek, a császár nem akarta bevenni a gyógyszereket, amelyek megmenthették volna az életét, ugyanis nem volt hajlandó a szentostyát kihányani, amelybe Bernard a gyilkos mérget rejtette, mert ezzel megszenteltetné volna Krisztus testét. Önfeláldozó tettével és passiójával Krisztusnak, illetve az áldozati báránynak a szerepét öltötte magára.⁹⁷¹

Henrik unokája, IV. Károly német-római császár élete sem volt mentes az ehhez hasonló gyilkossági kísérletektől. Először 1331. március 29-én kíséreltek meg ellene merényletet Paviában, ahol Azzo Visconti próbálta meggyilkoltatni, ám ahogy maga is megjegyezte önéletrajzában az isteni kegyelem folytán szerencsésen megmenekült. A második eset 1348-ban történt. Matteo Villani firenzei krónikás szerint Károlyt véletlenül felesége mérgezte meg, aki egy olyan szerelmi bájitalt itatott vele, ami elviekben csillapította volna az uralkodó féktelen bujaságát. Sajnos arról nincs információnk, hogy Valois Blanka vagy Bajor Anna itatta-e meg Károllyal a szerelmi csodaszert, annyit azonban a krónikás elárult, hogy ettől az italtól az uralkodó életveszélyes állapotba került, de szerencsére idővel a szervezete leküzdte a mérget, és azonkívül, hogy kihullott a haja semmilyen más mellékhatást nem gyakorolt rá.⁹⁷² Ám alighogy Károly felépült az imént említett traumából, néhány évvel később, 1350. októberében féltestvére, János herceg kísérelt meg ellene merényletet, aki ezúttal feltehetően arzénal próbálta meg félreállítani testvérét. Henri Rebdorf narrációja szerint János herceg azért vetemedett erre a szörnyű tetre, mert bátyja korábban elvette tőle a tiroli grófságot, és ebben őt a cseh nemesség is támogatta. Az isteni kegyelem azonban ismét Károly mellé állt, hiszen újfent túlélte a mérgezést, bár a krónikás szerint a méregtől egy évre teljesen lebénultak az uralkodó végtagjai.⁹⁷³ Tekintve, IV. Károly német-római császár életében sem volt mentes a mérgezésektől. Viszont szintén tény, hogy az uralkodó több mérgezési kísérletet is túlél, idővel ő maga sem tartózkodott a méregkeveréstől, ezért Jean Froissart francia krónikás a mérgekkel szembeni eljárások szakértőjének (*expert en thérapies antipoisons*) kijáró nimbuszal övezte fel az uralkodót. A krónikás megemlíti, hogy amikor a császár unokaöccse, V. Károly francia

⁹⁷¹ CRF 1891. 197.

⁹⁷² VILLANI I. 34.

⁹⁷³ REBDORF 1922. 101.

király egy igen súlyos mérgezés áldozatává vált (1357-ben vagy 1366-ban), rögvest nagybátyjához fordult, hogy csodatévő gyógyszereivel siessen a segítségére.⁹⁷⁴

IV. Károly fiát, Zsigmond magyar királyt is gyakran méregpróba elé állították ellenfelei. Eberhard Windecke emlékirataiból ismert egy eset, miszerint 1404-ben Znojmo ostrománál a magyar királyt és IV. Albert osztrák herceget feketeborssal mérgezték meg. Albert nem sokkal később, Klosterneuburgban életét veszítette, Zsigmondot pedig Korlátkő várába szállították. Amikor Vilmos osztrák herceg tudomást szerzett arról, hogy Zsigmondot is megmérgezték, Bécsből orvost küldött a magyar királyhoz, akinél az osztrák specialista rendkívüli szakértelemről tett tanúbizonyságot. Az orvos a lábainál fogva lógatta fel a magyar uralkodót úgy, hogy annak mellkasa egy földön fekvő vánkost érintsen, és miközben huszonnégy órán keresztül így függött „sok tisztátalanság hagyta el a testét”. Csakhogy ettől a szokatlan gyógymódtól Zsigmond olyan beteg lett, hogy kísérete keményen megbüntette a doktort, aki erre azt felelte, hogy a természet nem tűrte volna el, ha a mérgek a testben lefelé törnek utat.⁹⁷⁵ Windecke két fontos információt is hozzátett az esethez. Először is, hogy az orvos Isten segítségével a legjobb munkát végezte annak érdekében, hogy a király felépüljön és még sok csodat vigyen véghez, másodszer pedig, hogy az ételből mások is ettek, mint például a bajorországi Kunzel herceg heroldja, Endres Lant, aki élete vége előtt lebénult és megvakult, majd ő is belehalt a mérgezésbe. Tehát a történetből világosan kitűnik, hogy Zsigmond az isteni kegyelemnek köszönhetően menekült meg a biztos haláltól, míg mások azonnal, vagy legalábbis röviddel az eset után belehaltak a mérgezésbe. Zsigmond ellen ismeretes egy másik gyilkossági kísérlet is. 1410-ben Velence háborút kezdett Dalmácia visszaszerzésének érdekében, amelyre válaszul Zsigmond 1411-ben szintén harcot indított, ám hamarosan be kellett látnia, hogy az itáliai köztársaságot katonai erővel nem lehet leigázni. Ezért a magyar uralkodó egy nagyszabású tervet dolgozott ki arra, hogy Velencét gazdaságilag tegye tönkre. A Velence ellen irányuló gazdasági intézkedéseket lassan az itáliai városállam is megérezte, emiatt a dózse és a városvezetés azt tervezte ki, hogy félreállítja a magyar királyt. A velencei titkos levéltárban található egy 1415. július 3-án keltezett okirat, amely Zsigmond és veronai szövetségese, Brunero della Scala ellen tervezett merénylet lehetőségéről tanúskodik. Az okirat szerint, aki megmérgezi Zsigmondot és Brunerót azt a velencei dózse 35 000 dukáttal jutalmazza. A feladatra a krétai Michele Muazzo vállalkozott, akinek a Signoria 1419. május 19-i döntésével megígérte, hogy minden mérget a szolgálatára bocsájt, ha megöli e két

⁹⁷⁴ FROISSART II. 70–110.

⁹⁷⁵ WINECKE 2000. 83.

kegyetlen ellenségüket, akik gazdaságilag próbálják megfojtani államukat. Zsigmond mondhatni ismét szerencsével járt, hiszen 1419. augusztus 16-án testvére, IV. Vencel cseh király elhunyt, emiatt pedig felhagyott Velence sanyargatásával, és figyelmét a Cseh Királyság felé fordította, a velenceiek pedig lemondtak arról, hogy meggyilkolják.⁹⁷⁶ A Luxemburgi-dinasztia császárai ellen elkövetett gyilkossági kísérletek kapcsán elmondható, hogy a dinasztia és szövetségeseik e gyilkossági kísérleteket felhasználták reprezentációjukban. A dicsősége csúcsán megmérgezett uralkodó alakjának mitografikus konstrukciója egyszerre szolgált arra, hogy megszentelje és egyben heroizálja is őt, mivel az ilyen típusú halál gyakorlatilag Nagy Sándorral emeli egy szintre az uralkodót. Mindemellett az is figyelemre méltó, hogy már a dinasztia alapítójánál rendkívül nagy jelentőséget tulajdonítanak a mérgezésnek, és így a család leszármazottainak a sorsát is a gonosz elleni harcra rendeli, lévén a mérge az ördöggel és bűnnel áll szoros kapcsolatban, ahogy ez VII. Henrik passiójából is kivehető. Ráadásul az is számottevő, hogy VII. Henrik német-római császár meggyilkolása után a Luxemburgi-dinasztia tagjai valami csoda folytán rezisztenssé váltak a mérgekkel szemben, attól függetlenül, hogy a kísérletek időben elvetéltek, vagy a kísérletükben található orvos kivételes szakértelmének köszönhetően menekültek meg. Ezutóbbi esetben is látható, hogy a többi fejedelem, akiket például Zsigmond mellett megmérgezték, azonnal belehaltak, sőt esélyük sem volt a túlélésre. Az így feltett sérthetetlenség remekül látja el a legitimációs funkciót. Zsigmond 1404-es váratlan felépülésével elválik a szerencsétlenül járt Habsburgoktól, akiket úgy mond elhagyott az ég, ám egyben követi apja, IV. Károly modelljét is, azaz nyomatékosít egy üzenetet, ami nem más, mint az, hogy isteni kiválasztottság és egyfajta rendelés áll mögötte, ahogy Eberhard Windeckénél, és IV. Károlynál is olvasható: *divina me gracia protegente*. Sőt, ugyanígy a velenceiek visszakozása is az isteni védelem, a kegy jelét hordozza magán.

Hogy a mérgepróba mennyire játszott fontos szerepet Zsigmond reprezentációjában, azt jól mutatják Lajos melki apát 1397 és 1410 eseményeit elbeszélő fejezetei a *Chronicon Mellicense*-ben. Znojmo ostroma kapcsán Lajos megjegyzi – ekkor már bizonyos, hogy a fejedelmek megmérgezésének ismeretében –, hogy míg az angol, francia, illetve aragón királyok kézzel tudják gyógyítani a strúmát (*strumas sanandi*) valamint az epilepsziát (*morbum comitialis*), továbbá arra is képesek, hogy a démont kiűzzék a beteg testéből (*facultas*

⁹⁷⁶ COLLARD 2010. 10.

daemones ex obsessorum corporibus pellendi), addig a magyar királyok a kereszt jelével képesek a mérgezést (*morbum venenato*) gyógyítani.⁹⁷⁷

Noha szinte ez az egyetlen egyidejű forrás méltatja a magyar királyok csodás gyógyító képességét, melynek alapját feltehetően Zsigmond 1404-es szerencsés felépülése adta, vélhetőleg éppen elég volt ahhoz, hogy a magyar uralkodót ugyanolyan attribútumokkal ruházza fel, mint nyugati társait. Mindazonáltal Zsigmond 1415 és 1417 közti spanyol, francia és angol útjai voltaképp tovább bővíthették ennek hagyományát. Így nem véletlen, hogy ettől kezdve egyre inkább hangsúlyosabbá vált a magyar szent királyok gyógyító képességének megjelenítése a művészetben.

A magyar szent királyok közül leginkább Szent István alakját emelték ki, és ruházták fel e képességgel, hiszen az első xenodochiumok megalapítását ő kezdeményezte. A hagyomány szerint 1000-ben ő alapította Esztergomban a falak kívül az első ispotályt (*xenodochium Sancti Lazari*), amelynek céljával a leprások ápolását tette meg.⁹⁷⁸ A Zsigmond-korban e legendás alapítás épp olyan erősen élhetett a köztudatban, mint a várban alapított Szent István-társaskáptalan fundációjának története, és a szent király *vitájához* való kötődése, így nem véletlen, hogy Szent István hamarosan a leprát kézzel gyógyító királyszentként tűnt fel. A szent e tulajdonságát az 1430 és 1450 között készült mateóci Szent István király-templom főoltárának Szent István és Szent Imre szárnyas oltára jeleníti meg leginkább, amelyen jobb és baloldalt Szent István és Imre herceg életének egy-egy jelenete, illetve haláluk látható. Az oltár középső képén pedig egészalakos ábrázolásuk figyelhető meg. A műalkotás jobb oldalán a Szent Imre-legendából ismert szüzességi fogadalmat láthatjuk, amely során a herceg a veszprémi Szent György-kápolnában imádságba merül. A kép alatt pedig a herceg halála látható, alakja felett angyalokkal, akik a legenda szerint Bizáncba is hírül vitték mennybemenetelét.⁹⁷⁹ A kép bal oldalán Szent István legendájának eddig ismeretlen jelenete tárul fel előttünk. Az uralkodó bal kezével egy fehér ruhás férfit takargat az oltár előtt, jobbával pedig a férfi fejét érinti. A korábbi kutatások szerint e kép nem más, mint a legenda azon

⁹⁷⁷ „Coronae etiam sacrae divinitus missae praefatiam cuius transmissae modum iam in Prima Parte attigimus quis ignorat quae divinis circum (...) favoribus numquam tetigit caput regis sacra Religione alieni, quare ab hac corruptione servata merito sacra proclamatur. Nec filandae Regum Hungariae praerogativae. (...) enim regibus Angliae, Aragoniae, Franciae strumas sanandi potestas concessa perhibeatur imo Regibus Gallorum et Anglorum divina gratia obtigerit, ut annulorum (..) quos ipsi benedicunt lues pellatur comitalis, Hispanorum etiam Regibus data facultas daemones ex obsessorum corporibus pellendi. At Hungariae Regum praerogativa est singularis, morbum a venenato haustu contractum impresso crucis signo propulsandi. Sed his non immorandum.” CHRONICON MELLICENSE 1702. 281.

⁹⁷⁸ HINTSCH 1930. 183–190.

⁹⁷⁹ SRH II. 449–460.

jelenete, amelyben István megbocsájt az éj leple alatt az életére törő gyilkosnak.⁹⁸⁰ Azonban az utóbbi azonosítással az a probléma, hogy a kisebbik legendája nem ír arról, hogy a király megbocsájtotta volna a merénylő tettét. Hiszen a narráció szerint, amikor a gyilkos elejtette kardját, István felriadt, és ettől a merénylő annyira megijedt, hogy nyomban a király lábai elé zuhant, és azokat átkarolva kegyelemért esedezett. Noha bevallotta bűnét, és társait is leleplezte, István nem kegyelmezett még neki sem. Habár, mint az ismert, a szent király nem kergette el a gonosztevőt, másnap mégis maga elé hozatta társaival egyetemben, és utódai okulására fejükre súlyos ítéletet mondott. Megfosztatta őket látásuktól, ártó kezüket pedig levágatta.⁹⁸¹ Így a fent említett legendajelenet aligha ábrázolhatja a feloldozás aktusát. Sokkal inkább István gyógyító érintését tárja elénk. Az oltár előtt fekvő fehérruhás, köpenyes férfi leprás mivoltát alighanem jól mutatja a bal orcáján megfigyelhető bőrelváltozás, valamint a görnyedt, megfáradt, beteges testtartás. Emiatt bizonyos, hogy a jelenet István gyógyító erejét hivatott megjeleníteni.⁹⁸² E kép alatt látható István halálának epizódja, amelyen az udvar tagjai a szent test mellett imádkoznak. Az oltárkép további érdekessége, hogy középen Szent István és Szent Imre herceg láthatók, azonban a mű készítője a korabeli ikonográfiai ábrázolásmódjuktól jelentősen eltérően jelenítette meg őket, amely arra enged következtetni, hogy a kép elkészítése mögött Luxemburgi Zsigmondot vagy az udvar egy magas rangú méltóságát sejthetjük. A meglehetősen reprezentatív jellegű műalkotáson a mateóci mester Szent Istvánt páncélban, és királyi köpenyben, baljában országalmával, jobbában pedig jogarral festette meg. Profiljában pedig Luxemburgi Zsigmond arcvonásait rejtette el. A vele szemben álló Imre herceg ugyancsak páncélban lett megfestve, azonban liliom helyett jobb kezében lándzsa látható, amely valószínűleg Szent Vencel ikonográfiáját tükrözi vissza. Arcképében pedig Habsburg Albert, a későbbi magyar király (1437–1439) kriptoportréját rejtette el, amellyel a művész talán egyfajta aktuálpolitikai jelentéstartással is felruházta művét, hiszen 1430-tól minden eddiginél jobban előtérbe került a trónutódlás kérdésköre. Az oltárképen apa és fia látható, tágabb értelemben a néhai és a soron következő trónörökös. Míg Szent István koronát visel, Szent Imre fejét csupán a szent mivoltából kijáró dicsfény övezi. Ugyanakkor a két király páncélban való ábrázolása sem indokolatlan, hiszen Zsigmond 1420-tól élete végéig folyamatosan hadat viselt a husziták ellen, Albert pedig az ország déli részein vette kis a részét a török ellenes harcokból.⁹⁸³

⁹⁸⁰ TÖRÖK 1980. 50, 64.

⁹⁸¹ SRH II. 396.

⁹⁸² BÁLINT. Augusztus 20.

⁹⁸³ TELEKI 1852. 154.

Ami a szent király gyógyító érintését illeti, a hagyomány gyaníthatóan 1420 után vert gyökeret Magyarországon, kiindulópontja pedig vélhetően a melki apátság lehetett. A Szent István életéről és haláláról számot adó legendairódalom nem ismer olyan életrajzi momentumot sem, amely során a szent még életében betegeket gyógyított volna. Csupán *post mortem*, tehát a szent halálát követően számolnak be a sírjánál történt csodás gyógyulásokról, többek közt a leprások felépüléséről. A királyok gyógyító érintéséről szóló históriák, pontosabban az azokat tartalmazó történetek a 13. és 14. század folyamán már egészen biztosan ismertek voltak Magyarországon, azonban egy krónikánk sem ruházta fel a magyar uralkodókat ezzel a különleges képességgel, csupán a legendákban tüntették ki vele szentjeinket, ideértve Szent Gellértet, valamint Szent Erzsébetet. Mindazonáltal a 15. század elejétől a külföldi kútfők már óhatatlanul a gyógyító királyok szintjére emelték a magyar királyokat, amelyben feltételezhetően a Luxemburgi-dinasztiáról alkotott kép, valamint Zsigmond csodás gyógyulása is közrejátszhatott. Ugyanakkor a magyar szent királyok, különösképp Szent István és Zsigmond csodás gyógyító erejét tekintve a melki hagyományt vélhetően Albert közvetíthette, és honosíthatta meg. E feltételezést látszik alátámasztani az a tény is, hogy Albert elkötelezett híve volt a konstanzi zsinat idején meginduló úgynevezett melki reformnak, amely az osztrák bencés kolostorok hitéletének megújulását célozta. A reform előmozdítását V. Márton pápa is támogatta. Albert kérésére engedélyezte, hogy Nicolaus Seyringer von Matzen subiacói perjel 1418. június 30-án elfoglalhassa a melki kolostor apáti székét, és hozzájárult az osztrák bencés kolostorok reformjának elindításához.⁹⁸⁴ Néhány hónappal később, 1418. augusztusában Albert ugyancsak a szentatyához fordult és kérte, hogy választottja, Nicolaus von Respitz számára engedélyezze a bécsi Schottenstift főpapi székének betöltését.⁹⁸⁵ Seyringer és Respitz elsőként a subiacói státútumot dolgozták át az osztrák viszonyokra, különös tekintettel a lelkiségre, valamint az egyházi szertartásokra. Ugyanakkor a bázeli zsinaton (1431–1449) Martin von Senging fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy az istentiszteletről közös irányelveket kell kialakítani, és a liturgikus könyveket is korrigálni kell. Noha a változtatások bevezetésére jóval később, 1471-ben került sor, a melki reformok már 1420-ban éreztették hatásukat. Gyanítható, hogy az 1420 körül készült soproni antifonálék is e reformtörekvések alapján készültek.⁹⁸⁶ E tekintetben feltételezhető, hogy a magyar királyok gyógyító aspektusa is ebben az időben jelent meg az országban. A mateóci Szent István és Szent Imre szárnyas oltár pedig nem sokkal

⁹⁸⁴ GLASSNER 2001. 535–546.

⁹⁸⁵ HANTSCH 1960. 39–49.

⁹⁸⁶ LAUF 2013. 124–134.

ezután, 1430 fordulóján készülhetett és erősen gyanítható, hogy Albert hatalmi reprezentációjának terméke.

Szent Zsigmond kultusza

„Ó micsoda tiszteletreméltó drága és leírhatatlan ajándék, Szent Zsigmond teste”⁹⁸⁷

A családjával együtt vértanúhalált halt Zsigmond burgund király (†523/524) volt az első olyan nyugati uralkodó, akit szent királyként (*rex sanctus*) tiszteltek,⁹⁸⁸ és kultusza mintáját képezte az Európában a 8. és 11. század között hatalomra került uralkodóházak dinasztikus reprezentációjának.⁹⁸⁹ Noha Zsigmond annak ellenére, hogy népét az ariánus tanok megtagadására kényszerítette, s gyermekeit az ortodoxia melletti helytállásra ösztönözte, törvénykezett,⁹⁹⁰ valamint monostort alapított Szent Móric és thébai légió mártírjainak tiszteletére, mégsem hitvallóként, hanem bűnbánó szent királyként vált ismertté. Ugyanis miután meggyilkoltatta Sigéric nevű fiát, Illés próféta példáját követve remeteségbe vonult, ahol szenvedélyesen keresni kezdte az érdekében imádkozó szerzetesek segítségével a megváltást. 523-ban a frankok háborút indítottak Burgundia ellen. A váratlan támadástól meglepett burgund sereg Lyonnál vereséget szenvedett. Majd miután a frankok elfoglalták és kifosztották az egész országot, számos burgund az ellenséghez szegődött. Az árulás hírére Zsigmond levágta a haját, és szerzetesi ruhát öltött. Nem sokkal később néhány híve felkereste, hogy elvezessék az általa alapított agaune-i Szent Móric apátság azilumába, csakhogy útközben burgund és frank harcosok állták útjukat, akik családjával együtt elfogták, majd Orléans-ba vitték, ahol feleségével és két fiával együtt megölték, testüket pedig kútba dobták.⁹⁹¹ A tragédia után, három évvel később egy éjszaka fény gyulladt a kút fölött. A legenda szerint Venerandust a Szent Móric apátság abbéját⁹⁹² ekkor egy angyal látogatta meg álmában, aki értesítette őt a csodáról, ezért a kolostor előjárója tüstént a királyhoz fordult, hogy engedélyezze Zsigmond testének kiemelését és a monostor falai közé temetését. A király kegyes volt az apáttal, és hozzájárult a testek kiemeléséhez, amelyeket Venerandus azonnal átszállíttatott az apátságba.

Szent Zsigmond testének elevációját követően a sírjánál rövid idő alatt jelentős helyi kultusz fejlődött ki, és csaknem két évszázaddal később a nyughelye mellett feljegyzett csodás

⁹⁸⁷ MIRACULA SIGISMONDI, 463.

⁹⁸⁸ FEDELES 2015. 23.

⁹⁸⁹ A germán királyok közül Zsigmond volt az első, aki áttért a katolikus vallásra. 516/17 körül Epaoban országos zsinatot hívott egybe, amely egy új tartományi egyház megalapítását jelentette. Az általa alapított Szent Móricz-apátságot birodalmi szent helynek szánta, ahol bizánci mintára bevezette a folytonos imádságot (*laus perennis*). Ezenfelül a germán uralkodók közül ő volt az első, aki Rómába zarándokolt, amely figyelemre méltó jele annak, hogy milyen mély befolyást gyakorolt a germán királyokra Rómának, mint vallási központnak Nagy Szent Leó pápa óta kibontakozott eszméje. ANGENENDT 1997. 314.; ANGENENDT 2008. 150.

⁹⁹⁰ LEGES BURGUNDIONUM 1863. 497–578.

⁹⁹¹ KLANICZAY 2000. 75.

⁹⁹² LACHENAL 1944. 84–88.

gyógyulások tanúsága szerint a szent király már a lázas megbetegedésekben szenvedők segítőjeként tűnt fel.⁹⁹³ A 9–10. század során a burgund szent király tisztelete fokozatos népszerűségnek örvendett, votív miséi pedig széles körben elterjedtek Nyugat-Közép-Európában.⁹⁹⁴ Szent Zsigmond kultuszának terjedésével ereklyéi hamarosan az einsiedelni bencés apátságban, valamint bambergi dóm kincsei között is megjelentek, azonban tisztelete szigorú egyházi keretek közé szorult.⁹⁹⁵

A kultusz valódi fénykora a Luxemburgi-házhoz köthető. Az 1306-ban kihalt Přemysl-dinasztiát a Habsburgokkal szemben diadalmaskodó Luxemburgi-ház váltotta a cseh trónon.⁹⁹⁶ Miután Luxemburgi Henriket 1308-ban német királlyá választották legidősebb fiát, Luxemburgi Jánost tette meg cseh királynak. Henrik János királyi hatalmát megerősítése érdekében 1310-ben eljegyeztette II. Vencel cseh király lányával, Přemysl Erzsébettel (†1330).⁹⁹⁷ Az újonnan érkezett Luxemburgi-dinasztiának – hasonlóan a magyarországi Anjoukhoz – hangsúlyoznia kellett a helyi ősök szent tradícióival való kapcsolatot, valamint dinasztikus hatalmuk megalapozásánál saját presztízszükre is támaszkodniuk kellett.⁹⁹⁸ János király „jövevény” (*advena*)⁹⁹⁹ szerepe a kezdetektől fogva rányomta a bélyegét uralkodására, amely körülmény jelentősen korlátozta őt abban, hogy saját dinasztikus szentjeit reprezentálhassa. Ezt különösen jól mutatja a királyi pár 1316-ban született első gyermekének névadása is, aki a keresztségben a Vencel nevet kapta. A névválasztásban a helyi dinasztikus hagyományok mellett kétségtelenül nagy szerepet játszott Erzsébet királyné döntése, valamint a cseh nemesség befolyása, emiatt Jánosnak ideiglenesen le kellett mondania a nagyapai névadás gyakorlatáról. Ugyanez az elv érvényesült második gyermekük, Ottokár (1318) születésekor, ahol szintén a királyné családjának névadási gyakorlata volt a meghatározó. János király csupán harmadik fia esetében, János Henrik (1322) születésekor tudta érvényre juttatni a Luxemburgi-dinasztiá tradicionális névadási szokását. A Přemysl-dinasztiá reprezentációjának szükségessége a király részéről olyannyira meghatározó volt, hogy Bourbon Beatrixszel kötött házasságából származó negyedik gyermeke szintén a Vencel (1337) nevet kapta, pedig benne már egyáltalán nem folyt Přemysl-vér.¹⁰⁰⁰

⁹⁹³ PASSIO S. SIGISMUNDI REGIS, 339.; SKEMER 2006. 188, 253.; PL. 71 1849, 1183.

⁹⁹⁴ PAXTON 1994. 23–43.

⁹⁹⁵ FOLZ 1932. 167.

⁹⁹⁶ BAGI 2008. 24–36., 70–80.

⁹⁹⁷ KRISTÓ–MAKK–KATONA 1988. 5.

⁹⁹⁸ KLANICZAY 2000. 262–263.

⁹⁹⁹ VITA KAROLI IV. 101.

¹⁰⁰⁰ Uo. 101.

Erzsébet királyné és János király házassága egyáltalán nem volt felhőtlen. János növekvő politikai befolyása miatt 1322-ben a királyné száműzetésbe vonult Bajorországba, ahol figyelmét nagyrészt ereklyegyűjtő szenvedélyével kötötte le. 1326-ban a királyné birtokába került Jézus töviskoronája, amelynek a fővárosba szállítása végett a prágai klérus 1327. október 28-án grandiózus ünnepséget rendezett.¹⁰⁰¹ A királyné ezt követően határozta el, hogy visszaszerzi azokat a családi ereklyéket, amelyek III. Vencel király uralmát követően veszték el. Erzsébet törekvését XXII. János pápa is támogatta, aki 1327-ben utasításba adta Třebíč és Louka apátjának, valamint Kounice prépostjának, hogy legyenek a királyné segítségére, továbbá segítsék az olmützi Szent Vencel székesegyházban található ereklyék visszaszerzésében, amelyek korábban a zbraslavi királyi kincstár tulajdonát képezték.¹⁰⁰² Ugyanebben az évben Erzsébet sikeresen visszaszerezte Szent Anna koponyáját, és Szent Margit fejereklyéjét.¹⁰⁰³ 1322 és 1330 között a királyné óriási relikviagyűjteményt halmozott fel. E tekintélyes kollekció egy részéről végrendeletében is említést tett. Hagyatéka szerint nem kevesebb, mint 102 darab ereklyét adományozott a waldsasseni ciszterci apátságnak, melyek közt Szent Bertalan, Szent György, Szent Bálint, Keresztelő Szent János, és Szent Péter különböző ereklyéi is megtalálhatóak voltak. Továbbá olyan relikviák, mint például Krisztus bölcsője, az oszlop melynél megkorbácsolták, kövek az olajfák hegyérők, valamint tej és hajsza Szűz Máriától.¹⁰⁰⁴

Erzsébetet ájtatosságában fia, Vencel is követte. A herceget 1323-ban János király Párizsba küldte, ahol a francia király bémáltatta és a Károly nevet ruházta rá, ezzel jelképezve Vencel és Nagy Károly közötti dinasztikus köteléket. Luxemburgi Károly herceg 1333-ban tért vissza Franciaországból, majd hamarosan hozzálátott a hazai tradíciók ápolásához.¹⁰⁰⁵ Miután 1346-ban apja halálát követően cseh királlyá koronázták, Prágát két szempontból is kitüntette: egyrészt a várost választotta királyi székhelyének, másrészt pedig itt tartotta személyes

¹⁰⁰¹ A töviskoronát a királyné 1330-ban a halálos ágyán Jan Volek Vyšehradi prépostnak ajándékozta. BOEHM – FAJT 2005. 141.

¹⁰⁰² RBM III. 1369, 1370, 1371, 1372.

¹⁰⁰³ Szent Anna koponyaereklyéjét az olmützi székesegyházból szerezte vissza. Szent Margit koponyáját pedig Mainzból. János pápa levele szerint a koponyaereklyét még dicső emlékű II. Vencel király őrizte nagy tisztelettel, azonban a jóemlékű Péter mainzi érsek látogatása során ezt sok más ereklyével együtt megvásárolta és Erzsébet akarata ellenére valamint nagy sérelmére egyházmegyéjébe szállította. János pápa levelében arra kérte a mainzi érseket, hogy a fejet, és az Erzsébet által említett ereklyéket kárpótlás fejében szállítsa vissza neki. RBM III. 538, 133.; ECCLESIAE PRAGENSIS. 374. RMB III. 1371.; Erzsébet vélhetően sikerrel járt, hiszen később fia, Károly több más ereklyével egyetemben Szent Margit fejereklyéjét a Szent Vitus-székesegyházban őrizteti. PODLAHA 1903. 21.

¹⁰⁰⁴ HLEDÍKOVÁ 2007. 128–143.; HORNÍČKOVÁ 2012. 52.

¹⁰⁰⁵ VITA KAROLI IV. 35–45.; NAGY 2010. 169.; NAGY 2013. 347–357.

ereklyegyűjteményének egy jelentős részét. Károly a királyság szentségének eszméjét¹⁰⁰⁶ felhasználva arra törekedett, hogy Prágát – Róma után –Európa második legnagyobb vallási és zarándokközpontjává tegye.¹⁰⁰⁷ Amikor az uralkodó egy újabb ereklyével bővítette kollekciónak, általában a Szentatyához folyamodott búcsúengedélyéért, hogy az alattvalói is megcsodálhassák az újonnan szerzett relikviákat.¹⁰⁰⁸ Szilárdan hitt abban, hogy ezen alkalmakkor az ereklyék kifejtik hatásukat, és csodákat „produkálnak”. Éppen ezért e célból növelte az egyházi ünnepek számát. Bevezette az *Allacio reliquiariumot*, a Szent Lándzsa és az Úr szögének ünnepét (*festum lanceae et clavorum Domini*),¹⁰⁰⁹ valamint a Szűz Mária fátylához kapcsolódó hétévente tartandó prágai bűnbocsánatot.¹⁰¹⁰ Miután Károly felismerte az ereklyék tiszteletében rejlő politikai és gazdasági lehetőséget, 1350-ben bevezette az évenkénti piacot, és az ereklyék felmutatásának ünnepét az *Ostensio reliquiarumot is*.¹⁰¹¹

„Ugyanazon év virágvasárnapján a birodalmi relikviákat és ereklyéket, tudniillik egy nagyobb darabot a Szent Kereszt fájából, hasonlóképpen pedig az Úr lándzsáját, egy szöveget, ugyanígy Szent Károly koronáját: hasonlóan a pogányok ellen az angyal által neki küldött kardot; éppúgy Szent Anna karját, és másokat, amelyeket a császárok birtokolni szoktak, Bajorországból Prágába szállították, Vyšehradon nagy ünnepi körmenettel fogadták, majd a prágai egyházba szállították.”¹⁰¹²

Az 1350-es évektől Károly figyelme a burgund korona megszerzésére irányult, melynek következtében hozzálátott a Luxemburgi-ház dinasztikus szentjének, Szent Zsigmond kultuszának fellendítéséhez. A burgund szent király tisztelete Károly uralkodása előtt teljesen ismeretlen volt a Cseh Királyságban. A 14. század közepéig tulajdonképpen egyetlen templomot, vagy oltárt sem ismerünk, amelyet Szent Zsigmond titulására szenteltek volna. Az első alapításokról Čáslavban¹⁰¹³ és Budweisban¹⁰¹⁴ csak 1362-től számolnak be a források, ám

¹⁰⁰⁶ KANTOROWICZ 1957. 43–52.

¹⁰⁰⁷ HARTMUT 2000. 32–106.

¹⁰⁰⁸ „Unde dictus Karolus, accensus speciali devocione, obtinuit a sede apostolica, ut specialis dies pro veneracione illarum in Boemie et Almanie partibus deputaretur, et solempniter sub speciali officio, quod idem dominus Karolus cum aliis theologis exposuit, celebraretur singulis annis perpetuis temporibus VI feria post dominicam Quasimodo geniti proxima. Et dominus papa ad instanciam domini regis predicti omnibus Pragam ad dictam solempnitatem et earundem reliquiarum ostensionem venientibus largitus est magnas indulgencias, que in bullis ipsius evidencius continentur. Et revera hiis temporibus, quando huiusmodi insignia in dicta solempnitate ostendebantur, conveniebat Pragam de omnibus mundi partibus tanta multitudo hominum, quod nullus crederet, nisi qui oculis suis videret. Propter hunc maximum concursum factum est et positum secundum annuale forum eo tempore in Nova civitate Pragensi.” ECCLESIAE PRAGENSIS. 519.

¹⁰⁰⁹ MVB II. 89, 90, 209.

¹⁰¹⁰ ECCLESIAE PRAGENSIS. 519, 522, 538.

¹⁰¹¹ ECCLESIAE PRAGENSIS. 519.

¹⁰¹² „Eodem anno in die palmarum reliquie et sanctuaria imperii, videlicet magna pars de ligno sancte crucis; item lancea Domini; item unus clavus; item corona sancti Caroli; item gladius eidem contra paganos per angelum missus; item brachium sancte Anne, et alia, que imperatores soliti sunt habere, portata sunt Pragam de Bavaria, et processionaliter recepta cum magna solempnitate in Wissegrado et ducta ad ecclesiam Pragensem.” ECCLESIAE PRAGENSIS. 520.

¹⁰¹³ „altare S. Martini, Marchi et Zygmundi.” LIBRI CONFIRMATIONUM. 190.

¹⁰¹⁴ LIBRI ERECTIONUM. 47, 91.

ezek feltehetőleg már az uralkodó dinasztikus reprezentációjával mutatnak egyfajta párhuzamot. E két oltárral kapcsolatban feltétlen meg kell jegyezni, hogy Szent Zsigmond valamennyi oltár és templom esetében mindig valamilyen más szent vagy szentek társaságában jelenik meg titulusként így például Čáslav esetében Szent Zsigmond, Szent Márk és Szent Márton oltárról van forrásunk.

Károly 1354-ben az einsiedelni Szent Meinrad bencés apátság látogatása során¹⁰¹⁵ került kapcsolatba Szent Zsigmond ereklyéivel. Az egyház kincstárának feljegyzése szerint az uralkodó látogatása során számos ereklyét magával vitt Prágába, melyek közt Szent Zsigmond koponyája, valamint Szent Móric egy karcsontja is megtalálható volt.¹⁰¹⁶ A mártírok ereklyéi 1355-ben már a prágai Szent Vitus-székesegyházban láthatók viszont, azonban a korábbiakhoz képest az uralkodó és prágai egyház semmilyen ünnepséget nem rendezett a relikviák fogadására. Szent Zsigmond ereklyéinek Prágába hozatalával Károlynak minden bizonnyal kettős szándéka volt. Egyrészt az uralkodó a burgund szent király ereklyéivel kívánta megalapozni saját uralkodói reprezentációját, másrészt relikviái segítségével szimbolikusan megerősíthette Szent Zsigmondtól való származását, így pedig igényt formálhatott Burgundia trónjára. A király törekvései idővel eredményesnek bizonyultak, hiszen 1365-ben Arlesben burgund királlyá koronázták. Ez volt Károly hatodik és egyben utolsó koronázása. A ceremónia szimbolikus elemeként az uralkodó megerősítette a birodalom befolyását Burgundia felett, ezzel felelevenítve azt a régi hagyományt, amely Barbarossa Frigyes 1178-as koronázása óta már szinte teljesen feledésbe merült.¹⁰¹⁷ A ceremónia után Károly hűbéresei társaságában ellátogatott az agaune-i Szent Móric-apátságba, hogy felkeresse patrónusának, Szent Zsigmondnak a sírját.¹⁰¹⁸

Az agaune-i apátság Szent Móric és Szent Zsigmond kultuszának egyaránt a központja volt, ám Szent Móric népszerűsége, valamint a hozzátapadó birodalmi ideológia¹⁰¹⁹ beárnyékolta Szent Zsigmond népszerűségét. A thébai légió mártírjának árnyékában Szent Zsigmond sohasem válhatott olyan nemzeti patrónussá, mint Szent István, Szent László, Szent Vencel, Szent Ludmilla vagy Szent Dénes. Emiatt tisztelete csupán helyi keretek között folyt. Károly azzal a nem titkolt szándékkal látogatott el a Szent Móric apátságba, hogy onnan

¹⁰¹⁵ RI VIII. Nr. 6776a.

¹⁰¹⁶ WYSS 1876. 222; FOLZ 1953. 338.

¹⁰¹⁷ SEIBT 1994. 350–359.; KLANICZAY 2000. 273.

¹⁰¹⁸ „venit in Aganum causa devocionis visitandi limina sanctorum martirum Thebeorum” ECCLESIAE PRAGENSIS. 533.

¹⁰¹⁹ GERICS – LADÁNYI 1996. 9–20; SZOVÁK 1996. 21–46.; GERICS – LADÁNYI 1999. 84–86.; KOVÁCS 2001. 99–136.

ereklyéket vigyen magával Prágába. Az uralkodó látogatása kapcsán a mintegy fél évszázaddal később készült *Chronique de Savoie* (1417 k.)¹⁰²⁰ arról számol be, hogy az apát¹⁰²¹ vonakodva mutatta meg az uralkodónak azt a kápolnát, amelybe a burgund szent király testét temették, hiszen ismerte a királyok ereklyegyűjtő szokásait, azonban Károlyal mégis kivételt tett. A narráció szerint az uralkodó egy csoda folytán talált rá a Szent Zsigmond-kápolnában egy kőfal mögött a burgund szent király maradványaira, amelyeket magával vitt Prágába. Az apátság feljegyzése szerint Károly nem csupán Szent Zsigmond ereklyéit vitte magával, hanem még számos további relikviát is, mint például Szent Móric és a thébai légió mártírjainak különböző maradványait. Egyúttal még azt is megemlíti a dokumentum, hogy az apát csak azzal a feltétellel engedélyezte az uralkodónak, hogy elvigye Szent Zsigmond csontjait, ha azokat Prágában oltárra emeli.¹⁰²²

Szent Zsigmond teste 1365. szeptember végén hatalmas ünnepségek közepette érkezett meg a Cseh Királyság fővárosába. Az ereklyék fogadásakor a Szent Vítus-székesegyház Szent Zsigmond-kápolnája már feltételezhetően elkészült, azonban ennek felszentelését minden bizonnyal a szent testének megérkezéséhez igazították.¹⁰²³ Károly uralkodása alatt számos relikviát vitt Prágába, ám egyetlen egyet sem kísért annyi csoda, mint a burgund szent király ereklyéi esetében a kortársak megfigyelhették. Szent Zsigmond első prágai csodáit a szent *miraculumai* szerint néhány nappal a szent relikviáinak megérkezését követően, 1365. szeptember 27-én Szent Vencel napján rögzítették:

„Nemrégiben, Szent Vencel ünnepén, a mondott hónap 28-án, miközben a reggeli zsolozsmát végeztek Prága templomában, hatalmas fény ragyogott fel és ereszkedett alá, amely csodás és nagyszerű módon világította meg szinte egész Csehországot és más, szomszédos tartományokat, ahogyan azt megbízható tanúságtételekből tudjuk. De leginkább Prága templomát világította meg, olyannyira, hogy a jelenlévők felismerhették, hogy a fény ennek a szentnek az érdemei miatt ereszkedett alá, és hogy jövőbeni események misztikus előrejelzőjének és prófétájának tekinthető, valamint felfedi az említett Szent Zsigmond érdemeit.”¹⁰²⁴

Jan Očko z Vlašim érsek maga is hozzájárult az új szent reprezentációjához, ezért az egyházmegyei zsinaton arra utasította a Cseh Királyság plébánosait, hogy a szószékről hirdessék ki Szent Zsigmond *translatio*ját és csodáit.¹⁰²⁵ A *translatio* szövegét Szent Zsigmond

¹⁰²⁰ CHRONIQUE DE SAVOIE. 76.

¹⁰²¹ I. Jean Bartolomei viselte a tisztséget. (1356–1376)

¹⁰²² MIRACULA SIGISMONDI. 62–69.

¹⁰²³ ECCLESIAE PRAGENSIS. 534.

¹⁰²⁴ „Nuper siquidem in die festi sancti Wenczeslai, XXVIII dicti mensis, dum matutia in ipsa Pragensi ecclesia agerentur officia, lux magna de caelo resplenduit et descendit, quae quasi totam terram Boemiae et non nullas alias provincias ei vicinas, sicuti sufficienti testimonio sumus edocti, et signanter Pragensem ecclesiam, illuminavit more mirabili atque magno ut hii qui ibi tunc aderant aperte cognoscerent eam lucem descendisse per merita hujus sancti, et ut cognoscerentur mystica futurorum praenuntia ac praesaga nec non relevatrix meritorum sancti Sigismondi praefati.” MIRACULA SIGISMONDI. 463.

¹⁰²⁵ C. MENGEL 2007. 26.

csodagyűjteménye is megőrizte, amely egy igen gondosan összeállított teológiai konstrukciónak tekinthető, hiszen a burgund szent király testének megérkezését, és helyét Csehország védőszentjei között, úgy prezentálja, mintha egyenesen Szent Vencel választotta volna maga mellé kísérőjéül a burgund szent királyt:

„Ó, micsoda tiszteletreméltó, drága és leírhatatlan ajándék, a gyengeség teljes megsegítője, Szent Zsigmond teste! Ki kételkedne abban, hogy a legszentebb patrónusunk, Vencel – aki még életében szent lakot készített magának – most, Isten színe előtt megszerezte magának Szent Zsigmondot kísérőjéül. Ó, micsoda szent és hűséges szövetség ez, amelyet semmiféle versengés nem törhetett meg, és amely egységében ellensúlyozza az emberek testi és lelki hiányosságait. Ó, Prága boldog és szent egyháza, aki kiérdemelted, hogy oly sokat mondhassál magadénak annyi szent drága kincseiből. Örvendj te is, boldog Csehország, hogy megpróbáltatásaid után még több közbenjáród van Istennél.”¹⁰²⁶

A szent ereklyéi körül ezt követően további csodák történtek. Szent Vencel napján történt fénycsodát követően három nappal egy törött lábú asszony és egy rokkant hölgy járult Szent Zsigmond sírjához, hogy gyógyulást nyerjenek, a szent pedig ismét közbenjárt, és meggyógyította a hozzá fohászkozókat. Nem kevesebb, mint három hét leforgása alatt összesen 35 csodát jegyeztek fel a szent sírjánál, és Prága közelében, amelyeket kizárólag a burgund szent király érdemeinek tulajdonítottak. A mirákulumok középpontjában általában Szent Zsigmond ereklyetartója állt. Kifejezetten érdekes adalék, hogy míg Agaunban általában a magas láz csillapítása érdekében fohászkoztak a szenthez, Prágában csupán egy feljegyzés számol be a szent e különös erejéről, amely szerint Szent Zsigmond egy alkalommal a magas lázban szenvedő Jan Očko z Vlašim érsek gyógyulását segítette elő. A burgund szent király prágai *miraculuma*i általában olyan történetekről számolnak be, mint; a sánta, a béna, és a vak meggyógyítása, ördögűzésben való segítségnyújtás, istenítélet, aminek hatására Szent Zsigmond egy kivégzésre váró férfi szabadságáért járt közbe, a kabócák kiirtása, illetve egy halott csecsemő feltámasztása.¹⁰²⁷

A források tanúsága szerint Szent Zsigmond ereklyéinek nem volt szükségük pápai búcsúkra, hiszen a zarándokokat elsősorban a szent király csodái vonzották Prágába. A *Miracula sancti Sigismondi martyris* leírásait tekintve megállapítható, hogy Szent Zsigmond kultusza a korabeli cseh társadalom egésze számára elérhető volt. A csodaleírások szerint a szent király prágai ereklyéit felkeresők közt találunk – mások mellett – nemest (*dominus*), katonát (*militis*), szolgát (*famulus*), péket (*pannifex*), kőművest (*murator*), kovácsot (*faber*),

¹⁰²⁶ „[...] O venerandum, pretiosum et ineffabile donum, omne infirmitatis auxilium sancti Sigismondo corpus. Quis dubilet sanctissimum patronum nostrum Wenczeslaum apud Deum sanctum Sigismondum sibi obtinuisse in socium, qui adhuc positus in humanis sanctum sibi impetravit et vicum. O sancta et fidelis societas, quae nullo potuit violari certamine, quaeque adunata corpibus pro delictis popolorum staret et mente. O felix et sancta Pragensis ecclesia, quae tantum tot sanctorum pretiosis meruisti possidere thesarius. Gaude et ti felix Boemia, quae habes afflicta multiplicatos pro te intercessores ad Dominum. [...]” MIRACULA SIGISMONDI. 463.

¹⁰²⁷ C. MENGEL 2007. 21.

szabót (*sutor*) plébánost (*presbyter plebanus*). A társadalmi rétegek mellett a csodaleírások további utalásokat tartalmaznak egyes fohászok származási helyéről is, így például: Katalin Čáslavból, Nicholas Kutna Horából, Lothar Řevniceből, Stanek Mníšekből, Nicholas Framus Česká Lípából, Nicholas Prágából kereste fel a szent király oltárát.¹⁰²⁸ Kifejezetten érdekes adalékul szolgál a zarándokok származásához a székesegyház inventáriumának egy bejegyzése, amely szerint Mazóvia fejedelme, akit nem nevez meg, és egy magyar nemes, akinek kiléte ugyancsak ismeretlen, látogatása során egy Szent Zsigmondot ábrázoló képet adományozott a kápolnának.¹⁰²⁹ Ezen forrásokból arra következtethetünk, hogy a burgund szent király ereklyéit nem csupán cseh zarándokok, hanem külföldi fejedelmek, és nemesek egyaránt látogatták.

Miután a szent ereklyéi még ugyanezen év októberében is számos csodát árasztottak, Jan Očko z Vlašim érsek az októberi zsinaton Szent Zsigmond ünnepét május 2-ra hirdette ki, és ünnepét felvette a Prágai érsekség ünnepei közé.¹⁰³⁰ A burgund szent király kultusza idővel annyira népszerű lett, hogy az isteni közbenjárás legfőbb tárgyává és forrásává vált. Az alattvalók gyakran látogatták kápolnáját, hogy esküt tegyenek vagy, a szent közbenjárását kérjék problémáik megoldásához. Ennek következtében 1366-ban a prágai zsinat a „csodák nagy sokasága miatt” Szent Zsigmondot a Cseh Királyság patrónusává emelte.¹⁰³¹

1368-ban a királyi család is tovább gazdagította a csodák számát. Luxemburgi Zsigmond magyar király születéskor Károly úgy kívánta enyhíteni a gyermekével vajúdó Erzsébet királyné szülési fájdalmait, hogy a palotába vitette Szent Zsigmond fejereklyéjét, amelyet a királyné fejére helyeztetett. A szent ismételt közbenjárása miatt, Károly tisztelete jeléül a gyermekét Szent Zsigmond után nevezte el.¹⁰³² Három évvel később, 1371-ben maga Károly köszönhette csodás gyógyulását a szent király közbenjárásának. A történet szerint Károly éppen Karlsteinben tartózkodott, amikor erőt vett rajta a gyengeség. Az orvosok szerint semmi remény nem volt a király felépülésére, ezért Erzsébet királyné félve, hogy férjét elragadja a halál azonnal Prágába sietett a Szent Vitus-székesegyházba, hogy fogadalmat tegyen Szent Zsigmond relikviáinál, és könyörögjön a szent közbenjárásért, hogy férje újra felépüljön.

¹⁰²⁸ MIRACULA SIGISMONDI. 463–469.

¹⁰²⁹ POLC 1967. 130.; POLC 1989. 191–193.; Szent Vitus inventárium: Archiv Pražského hradu. Archiv pražské metropolitní kapituly AMK. KA. sn. 260/1-7. inv. nr. 5187.

¹⁰³⁰ LIBER ORDINARIUS, NK. Cod. IV. D9.

¹⁰³¹ „Quia cum per miraculorum magnitudinem sit factus patronus Bohemiae.” ASS MAI. 89B.

¹⁰³² ASS MAI. 89F–90A.

Miután Erzsébet ajándékaival bőségesen elhalmozta a szent király oltárát, Karlsteinbe visszatérve Szent Zsigmond érdemeinek köszönhetően a királyt újra egészségesen találta.¹⁰³³

Károly uralkodása alatt nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy különös kapcsolatát a dinasztikus szentjeivel műalkotásokon is megjelenítse. 1370 és 1371 között az uralkodó elkészíttette az *Utolsó ítélet* című mozaikképet a Szent Vitus székesegyház déli kapuja fölé.¹⁰³⁴ A mozaikképen Károly a Cseh Királyság védőszentjeit: Szent Adalbertet, Szent Prokopot, Szent Ludmillát, Szent Vencelt, Szent Zsigmondot, és Szent Vitust ábrázoltatta, ahogy a trónoló Krisztus alakja alatt imádkoznak.¹⁰³⁵ A zarándokok így Prágában nemcsak a grandiózus székesegyházat és a dinasztia erekyéit csodálhatták meg, hanem a művészetben és az építészetben testet öltött birodalmat is.¹⁰³⁶ Ugyanebben az évben készült el Jan Očko z Vlašim votív képe is, amelyen a donátor az alsó sorban maga mellett; Szent Adalbertet, Szent Prokopot, Szent Vitust, és Szent Ludmillát ábrázoltatta. Fölöttük pedig a gyermekével trónoló Szűz Máriát, aki mellett balról Szent Zsigmond prezentálja Károlyt, jobbról pedig Szent Vencel a majdani trónörökös, IV. Vencelt.¹⁰³⁷

Károly halála után Szent Zsigmond csehországi kultusza lassan halványulni kezdett, majd szinte teljesen feledésbe merült. A 15. század elején már alig találunk néhány említést tiszteletéről. A szent király kultuszának sorsát feltételezhetően a század elején kibontakozó huszita felkelés pecsételte meg, ugyanis a cseh eretnekek John Wycliffe, és Husz János tanai alapján alapvetően elutasították a szentek tiszteletét, és a hozzájuk kapcsolódó liturgikus hagyományokat.¹⁰³⁸ A huszita felkelésnek számos erekye és műalkotás is áldozatul esett, ezért Zsigmond a prágai Szent Vitus székesegyház relikviáit ideiglenesen Karlsteinbe szállíttatta. Szent Zsigmond csehországi kultusza jóformán örökre eltűnt, emlékei csupán a főúri névadási gyakorlatban maradt meg.

¹⁰³³ „Eodem tempore dominus imperator, dum esset in castro suo Carlstein, incidit in maximam infirmitatem, ita ut medici de eius convalescencia omnino desperarent. Videns autem dimona imperatrix, sua coniunx, ipsum constitutum in mortis articulo et nullum sibi prodesse solamen medicorum, fidenti corde confugit ad auxilium beati martiris Sigismundi. Votum vovit transire pedes de Karlstein Pragam ad sepulchrum sancti Sigismundi et offere ibi pro salute domini sui octo scutellas, puri auri, aliter XXIII marcas auri et V lot. continentes in valore sedecim centena et quinquaginta florenos auri puri, pro capite sancti Zigismundi. Quo expleto viti et oblato auro pro fiendo capite santi Zigismundi, per gratiam Dei et sancti Zigismundi merita restitutus est dominus imperator pristinae sanitati.” *ECCLESIAE PRAGENSIS*. 543–544.

¹⁰³⁴ BELOHLAVEK 1990. 214.

¹⁰³⁵ PIQUÉ – DUSAN 2004. 28.

¹⁰³⁶ CROSSLEY 2000. 99–172.

¹⁰³⁷ „Item post hec die XV mensis eiusdem consecravit capellam novam in magna turri in castro suo Rudnicz in honore beate Marie Virginis et sanctorum patronorum ecclesie Pragensis: Viti, Wenceslai, Adalberti atque Zigismundi.” *MHB* IV. 53.; KLANICZAY 2000. 265.; BOEHM – FAJT 2005. 93.

¹⁰³⁸ PALACKY 1984. 16–18.; GRANT 2015. 45.

„Boldog emlékű apja példáját követve”¹⁰³⁹

Zsigmond 1387-es magyar királlyá koronázástól kezdve éppen olyan *advena* szerepben találta magát, mint egykoron nagyapja, Luxemburgi János cseh király. Újonnan jött idegen dinasztiaiból származó királyként hatalma megszilárdításának érdekében neki is nagyban támaszkodnia kellett a helyi dinasztikus szentek tradícióira. Noha uralkodásának kezdetétől különösen nagy figyelmet fordított a magyar szent királyok kultuszának ápolására – mindenekelőtt eszményképének Szent László kultuszának reprezentációjára¹⁰⁴⁰ – a századforduló után kibontakozó hatalmi harcok¹⁰⁴¹ szinte teljesen megakadályozták abban, hogy presztízisének növelése érdekében saját dinasztikus szentjeinek kultuszára támaszkodjon. Azonban ez persze nem azt jelentette, hogy az uralkodó nem is tett kísérletet erre. Zsigmond uralkodásának első éveiből egy elszigetelt adat világít rá arra, hogy már koronázását követően igyekezett Szent László mellett saját dinasztikus szentjének a kultuszát, illetőleg miséit meghonosítani az országban. E törekvése mögött elsősorban külpolitikai okok húzódtak meg. Lajos király halálát követően Zsigmond minden eszközzel meg akarta tartani a lengyel trónt, s ennek érdekében még a Német Lovagrenddel is szövetséget kötött, bár erőfeszítéseit nem koronázta siker. A problémát végül Lajos leányának, Hedvignek lengyel királynővé koronázása (1384) oldotta meg. Ám eközben a magyar belpolitika forrongott, s az ifjú brandenburgi örgróf számára egyre fenyegetőbbé vált, hogy hamarosan a magyar koronát is elveszíti.¹⁰⁴² A kialakult krízisen még Erzsébet anyakirályné és Mária királynő sem tudott úrrá lenni, ennek következtében a hazai politikai viszonyok rövidesen jelentősen átrendeződtek.¹⁰⁴³ Habár megkötésekkel, de végül a Kanizsai-liga Mária királynéval egyenrangú félként királlyá választotta Zsigmondot, s 1387. március 31-én, Székesfehérváron meg is koronázták.¹⁰⁴⁴ Zsigmond felkenése alapvetően sértette a lengyel udvar érdekeit, hiszen koronázása semmissé tette a korábban Lajos királlyal kötött megállapodásukat,¹⁰⁴⁵ s félő volt, hogy a közeljövőben a magyar király fel fogja használni a Német Lovagrendet, arra hogy a lengyel koronát is megszerezze. Emiatt Jagelló Ulászló lengyel király (1386–1439) követeket küldött Mircea havasalföldi vajdához (1386–1418), hogy a Magyar Királysággal szemben egyfajta kölcsönös

¹⁰³⁹ COPIAE HENRICI DE MACOGNINO 1634. f. 37r.

¹⁰⁴⁰ FEDELES 2012. 163–182.

¹⁰⁴¹ MÁLYUSZ 1984. 22–75.

¹⁰⁴² KRANZIERITZ 2016. 3–5.

¹⁰⁴³ SÜTTŐ 2003. 54–64.

¹⁰⁴⁴ MÁLYUSZ 1984. 22–23.

¹⁰⁴⁵ BAGI 2014. 54–64.

védelmi szövetséget hozzanak létre, amely 1390. január 20-án Lublinban meg is kötötték.¹⁰⁴⁶ A szövetség mondhatni életképességét Tirnovo 1393. július 17-ei ostroma, s Bulgária eleste azonnal felül is írta, hiszen Havasalföld egycsapásra szomszédos lett az expanzív politikát folytató Oszmán Birodalommal.¹⁰⁴⁷ Zsigmond csakhamar felismerte, hogy a török veszély habár közvetve is, de a Magyar Királyság számára is fenyegetővé válhat, ha Havasalföld elvész. Ezért Bethlen Gergely udvari lovagot a vajdához küldte követségbe.¹⁰⁴⁸ Mircea számára is egyre sürgetőbbé vált a magyar-havasalföldi szövetség megkötése, hiszen 1394. szeptemberében egy nyílt mezei csatában Bajezid győzedelmeskedett felette, majd október 10-én a török erők elfoglalták a székhelyét, Argeszt.¹⁰⁴⁹ A vajda arra kényszerült, hogy a Magyar Királyság területén keressen magának menedéket, ám ezzel egyidőben a törökök is visszavonultak, hiszen seregük nehezen tűrte az időjárás, valamint a terület viszontagságait. Azonban mielőtt távoztak volna, Bajezid Vladot tette meg fejedelemnek.¹⁰⁵⁰ E fordulat alapvetően kedvezően hatott a magyar és havasalföldi politikai kapcsolatok alakulására. Az év végén Zsigmond seregével benyomult Moldvába, hogy a lengyelekkel szövetségben levő István vajdát (1394–1399) maga mellé állítsa, csak hogy a vajda nem akarta elismerni a magyar korona fennhatóságát, ezért harcba bocsátkozott Zsigmond seregeivel. A magyar csapatok elfoglalták Szucsavát, melynek következtében István meghajolt Zsigmond előtt, letette a hűségesküt, és adófizetésre kötelezte magát.¹⁰⁵¹

A havasalföldi vajda és a magyar uralkodó 1395. március 7-én találkozott Brassóban, ahol kölcsönös segítségnyújtási egyezményt kötöttek egymással. A szerződés értelmében a király az omlási uradalmat, valamint Szörény- és Töröcsvárat adta át Mirceanak. A vajda pedig kötelezte magát, hogy a magyar királyt a török ellen seregével segíti. Mindemellett szabad átvonulást engedélyezett a királynak, segítséget ígért neki a városok megvédelmezésében, illetve hozzájárult a haderő élelmezéséhez, gondoskodott a betegek és a sérültek ellátásáról.¹⁰⁵²

¹⁰⁴⁶ ZsO I. 1406.

¹⁰⁴⁷ KRANZIERITZ 2016. 6.

¹⁰⁴⁸ MNL OL DL 62 754.

¹⁰⁴⁹ „ἐπὶ τοῦτον δὴ τὸν Μύρξαν, ὑπάρξαντα πρότερον πολέμου ἐς τοὺς βαρβάρους συστρατευόμενον τῷ Σιγισμούνδῳ, Ῥωμαίων αὐτοκράτορι, αἰτιασάμενος Παιαζήτης ὁ Ἄμου ράτεω ἐστρατεύετο, καὶ τὸν τε Ἴστρον διαβάς ἤλαυνεν ἐς τὸ πρόσω, τήν τε χώραν ἀνδραποδιζόμενος. Μύρξας δὲ συλλέξας στρατεύμα ἀπὸ τῆς χώρας ἐπεξελεῖν μὲν καὶ διαμάχεσθαι οὐκ ἐποιεῖτο βουλὴν, τὰς δὲ γυναῖκας καὶ παῖδας ἐς τὸ ὄρος τὸ Πρασσοβὸν κατεστήσατο περιποιούμενος. ἐφείπετο δὲ ὕστερον καὶ αὐτὸς τῷ Παιαζήτῳ στρατεύματι διὰ δρυμόνων τῆς χώρας, οἳ δὴ πολλοὶ τε ἐνυπάρχουσι καὶ ἀπανταχῆ περιδέουσι τὴν χώραν μὴ βάσιμον εἶναι τοῖς ἐναντίοις, μηδὲ εὐπετὴ χειρωθῆναι.” CHALCOCANDYLAE I. 3.

¹⁰⁵⁰ MÁLYUSZ 1984, 77.

¹⁰⁵¹ FEJÉR X/2. 273, 438.; C. TÓTH 2009. 455.

¹⁰⁵² MNL OL DL 8043.

Ugyanezen a napon az uralkodó megerősítette Brassó Lajos királytól nyert privilégiumait,¹⁰⁵³ melyek alighanem a városfal építésével hozhatók összefüggésbe.¹⁰⁵⁴ Ugyanakkor vélhetően a vajdával kötött egyezmény sikere miatt rendelkezett el, hogy a falon túli (*extra muros*) Szent Márton-kápolnában¹⁰⁵⁵ (*beati Martini in monte Brassouiensis*) minden hétfőn Szent Mártonról, szerdán Szent László királyról, csütörtökön Szent Zsigmondról, szombaton Szűz Máriáról, illetve más napokon a hozzájuk kapcsolódó miséket a kápolnában szolgáló egyháziak rendületlenül mondani, és ünnepelni tartoznak. Erre a célra a király évi negyven aranyforintot adott a város censusából.¹⁰⁵⁶ Különösen érdekes adalék, hogy Zsigmond még halála előtt sem feledkezett meg alapítványáról, hiszen 1437. szeptember 25-én megerősítette azt.¹⁰⁵⁷

¹⁰⁵³ Zso I. 3855, 3856, 3857, 3858, 3859, 3860.

¹⁰⁵⁴ ZsO I. 3872.

¹⁰⁵⁵ UGDS V. Nr. 2596.

¹⁰⁵⁶ „Quoniam qui est verae sanctae universalis ecclesiae militantis caput et rector et in ea sacerdos et sacrificium Jhesus Christus sic ipsam et illud in terris instituit, quod exinde nos, qui sumus eius utinam digna membra, possimus in caelis fieri participes gloriae triumphantis, attendentes nos igitur hoc et quod ex frequenti cultu maxime divinatorum dictae ecclesiae status crescit et procedit augmentum, ut quod hic corporaliter agimus illic mente et re pertingere valeamus, quodque per eum hic reges regunt et domini dominantur, cum nos zelus semper excitet domus dei, ex speciali devotione, quam ad beatum Martinum gerimus, ad laudem et gloriam eiusdem omnipotentis dei et honorem ipsius beati Martini duximus instituendum et tenore praesentium perpetuo et irrevocabiliter ex mera liberalitate et motu proprio certaue scientia et munificentia nostris regiis instituimus ex nunc, quod in capella ad honorem et sub vocabulo eiusdem beati Martini in monte Brassouiensis seu de Corona Strigoniensis diocesis constructa loci plebanus eiusdem scilicet Brassouiensis seu de dicta Corona qui nunc est et erit pro tempore perpetuo per idoneum sacerdotem singulis secunda de sancto Martino, quarta de sancto rege Ladislao et quinta feriis de sancto Sigismundo, ac Sabbati beatae Mariae virginis et aliis diebus sese sequentibus continuo successive missas in diebus illis et secundum cursum dictorum dierum et temporum celebrandas debite celebrari facere debeat inconcusse. Pro cuius quidem sacerdotis conservatione ad hoc per dictum plebanum perpetuo et debite conservandi eidem plebano qui est et erit pro tempore ut praefertur ex nunc harum serie perpetuo deputamus quadraginta florenos puri auri seu ipsorum verum iustumque valorem pro tempore currentem ipsi plebano et ad manus eiusdem singulis annis de censu nostro in et ex dicto loco seu civitate nostra Brassouiensis in festo beati Martini annis etiam singulis nobis debito per quoscumque officiales nostros seu alios exactores census eiusdem ad hoc deputatos et deputandos in dicto termino absque dilatione, contradictione et dissimulatione quibuscumque realiter et integre assignandos et persolvendos sic tamen, quod dictae missae sic ut praemittitur celebrandae in dicta capella absque praeiudicio ipsius capellae et rectoris celebrentur eiusdem quodque plebanus praedictus singulis diebus, quibus post solutionem dicti census sibi factam missam ut praemittitur non fecerit celebrari, unum florenum auri eadem die qua id obmiserit absque procrastinatione vitrico ipsius capellae pro eiusdem tamen fabrica sub poena dupli debeat assignare et persolvere ipso facto per dictum vitricum conservandos et congregandos et postea pro dicta fabrica exponendos. Mandantes ex nunc propterea per haec scripta nostro firmo regio sub edicto praedictis officialibus et exactoribus dicti nostri census praesentibus et futuris, quatenus eidem plebano Brassouiensis seu de dicta Corona scilicet qui nunc est et erit pro tempore ut praefertur dictos quadraginta florenos auri de censu praedicto in termino praenotato absque dilatione, contradictione et dissimulatione quibuscumque ut praemittitur assignare et persolvere debeant realiter et ad plenum.” Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. UGDS III, Nr. 1346.

¹⁰⁵⁷ „quod nos, qui ad beatissimum Martinum episcopum et confessorem inter ceteros dei sanctos singularem spem et devotionem specialem gerimus et habemus, sessionem seu fundum curiae nostrae maiestatis nunc desertam et aedificiis destitutam in civitate nostra Brassouiensis ex opposito claustrum beatorum Petri et Pauli apostolorum existentem simul cum omnibus utilitatibus et pertinentiis eiusdem quibuslibet ad ipsam sessionem seu fundum curiae spectantibus et pertinere debentibus praefatae capellae beati Martini episcopi consequenterque rectori eiusdem pro tempore constituto, ut eo magis divinus cultus in ipsa capella pro nostrae et nostrorum praedecessorum regnum Hungariae animarum refrigerio et salute continuetur atque augeatur ac eiusdem capellae ministri ad peragenda ibidem divina obsequia ferventius exardescant dedimus, donavimus et contulimus, imma donamus et

1408-ban Zsigmond és a bárók kiegyezésével, valamint ennek szimbolikus jelképeként a Sárkányos társaság alapításával¹⁰⁵⁸ a király hatalma valamelyest megszilárdult, s ennek következtében hozzáláthatott patrónusának, Szent Zsigmond kultuszának terjesztéséhez. Noha korántsem egyidejű forrás, ellenben érdekes történetet mesél el Tinódi Sebestyén, aki 1552-ben Zsigmond királyról írt énekes históriájában a népi hagyományokat alapul véve, arról számolt be, hogy Tar Lőrinc pokoljárásának¹⁰⁵⁹ alkalmával (1411) a purgatóriumban egy tüzes kádban látta Zsigmondot, ahogy Mária királyné lányával forgolódott. Tinódi által lefestett kép szerint a lovag nem késlekedett szörnyű látomását közölni királyával, aki ennek hatására azonnal elzalogosított tizenhárom várost (1412),¹⁰⁶⁰ hogy azok árából templomot építhessen Szent Zsigmond tiszteletére, s ezáltal pedig „*az ő ágát pokolból kiiktassa, és hogy mennyországba igazgathassa*”.¹⁰⁶¹ Habár kétségtelen, hogy az énekes história tartalmaz néhány valós elemet, mint például: a szepesi városok elzalogosítását, az viszont igen valószínűtlen, hogy Zsigmond így szándékozott volna megváltani a lelki üdvösségét. Tinódi Sebestyén művében megjelenő viszolygás a burgund szent király kultuszától feltehetően a király pénzügyi politikája, valamint a kultusz eddigi ismeretlensége miatt került előtérbe. A cseh előzményekhez hasonlóan Szent Zsigmond tisztelete korábban szinte teljesen ismeretlen volt Magyarországon. A burgund szent neve 1391-ig mindösszesként ízben fordul elő templom illetve oltár titulusként,¹⁰⁶² 1299-ben egy kopácsi plébánia templom esetében,¹⁰⁶³ illetve a körmöcbányai Szent Katalin-templomnak ismert egy Szent Zsigmond-oltára.¹⁰⁶⁴ A századforduló után a kultusz gyors terjedését jól mutatja, hogy a szent legendája a 15. század elején már megjelenik a magyar szentekkel kibővített *Legenda Aurea* kéziratok között, majd a század végén a magyar szentek hivatalos listájában, a *Legendae Sanctorum Regni Hungariae* gyűjteményben is.¹⁰⁶⁵ Mindemellett miséi is széleskörűen elterjedtek, votív szertartásának szövege (*in honore sancti Sigismundi regis pro*

conferimus iure perpetuo et irrevocabiler tenendam, possidendam pariter et habendam salvo iure alieno, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante.” UGDS, IV. Nr. 2296.

¹⁰⁵⁸ MNL OL DL 65 843.; BARANYAI 1926. 59–60.

¹⁰⁵⁹ KROPF 1896. 716–730.; BÁLINT 2004. Máj. 1.

¹⁰⁶⁰ C. TÓTH 2008. 447–485.; C. TÓTH 2014. 339–340.; INCZE 2016. 91–102.

¹⁰⁶¹ RMKT III. 358.; KOVÁCS 1985. 251–252;

¹⁰⁶² E ponton fontos megjegyezni, hogy a Várad Statútumok szerint egy bizonyos Vámos György várad polgár 1360–1375 között oltárt szentelt Szent Zsigmond királynak. Se a pontos dátum, se az oltár pontos helyét nem közli a forrás. Tekintve, hogy Szent Zsigmond legendája nem volt ismert, mi több se templom, sem pedig oltár titulusként nem fordul elő a neve, a várad oltár tényleges építéséről pedig csupán 1422-ből, valamint 1423-ból vannak forrásaink, mely királyi alapításhoz köthető, gyanítható, hogy e bejegyzés kompiláció. BATHYÁNY 1827. 246.

¹⁰⁶³ „ecclesia in honorem Sancti Sygismundi Regis.” CDA XII. 508.

¹⁰⁶⁴ MEZŐ 2003. 496.

¹⁰⁶⁵ PRÜSS 1484/87. Fol. 3r–4v.

fericantibus) a Pozsonyi missialékban¹⁰⁶⁶ is megjelent, további oratioja (*Sancti Sigismundi martiris* valamint a *Rex et martyr, Sigismunde, Ihesu Christo preces funde*) pedig Felvidékről ismert.¹⁰⁶⁷

1408-ban Zsigmond nagyszabású építkezésekbe kezdett Budán.¹⁰⁶⁸ Ezen építkezések keretében Zsigmond 1410-ben a budai vár Friss palotájának szomszédságában egy új társaskáptalan alapításához fogott.¹⁰⁶⁹ Egy 1410. augusztus 3-án keltezett oklevél szerint Zsigmond Ozorai Pipo temesi ispánt küldte XXIII. János pápához, akinél előadta, hogy a király Budán Szűz Mária tiszteletére egy prépostból, és néhány kanonokból álló társaskáptalan alapításhoz látott, s erre a célra pedig sok ezer forintot költött.¹⁰⁷⁰ A templomnak kezdetben egy titulusa volt, ám a források idővel csak Szent Zsigmond prépostságként emlegették.¹⁰⁷¹ Az egyház alapításában Zsigmond minden bizonnyal atyja példáját követte, aki már 1357-ben társaskáptalanná szervezte karlsteini várának Mária-kápolnáját, 1349. november 16-án pedig a nürnbergi városi tanács számára kiadott rendeletében engedélyezte a zsidó negyed házainak lerombolását, hogy piacteret hozzanak létre. Emellett elrendelte, hogy a helyi zsinagóga helyére, Mária tiszteletére templomot építsenek.¹⁰⁷² A *Frauenkapelle* építése 1352-ben kezdődött meg, és feltételezhetően 1355-re már készen is állt, ugyanis Károly a császárrá koronázásáról visszatérve szervezte meg kápolna testületét. Az alapítólevél tanúsága szerint Károly Nürnberg birodalmi városban, császársága dicsőségére, az Istenszülő Mária és Jézus Krisztus tiszteletére, valamint maga és felmenői lelki üdvössége érdekében új kápolnát épített

¹⁰⁶⁶ SOPKO 1982. 46–49.

¹⁰⁶⁷ CAT. BIBL. UNIV. BUD. 2008. f. 104.

¹⁰⁶⁸ VÉGH 1999. 25.

¹⁰⁶⁹ WINDECKE 2008. 201.

¹⁰⁷⁰ „prout idem Pipo nobis exposuit, (...) in honorem et sub vocabolo beate virgins Marie decrevisti collegiatam ecclesiam pro uno presbitero et certis canonicis.. in civitate Bude erigere et sufficienter dotare et iam tandem fundari feceris et exponi multa millia florenorum et ad consummationem et prosecutionem intendere salutarem.” THEINER I. 187.; ZSO II, 7807.; KUMOROVITZ 1963. 113–114.; MAGYAR 2008. 5-130.; KISS 2013. 119.

¹⁰⁷¹ SZÉKELY 1999. 15–17.

¹⁰⁷² „Wir Karl von Gots gnaden Romischer kung ze allen zelten merer des Reichs und kung ze Beheim variehen und tun kunt offenlich an diesem brief allen den, di in sehent oder horent lesen, dass wir angesehen haben solchen gebrechen der gemeinlich ist untz her gewesen in der Stadt ze Nürnberg, bei namen dar an, dass in der selben stat kein grosser platz nicht en ist, dar an di leut gemeinlich an gedienge kaufen und vorkaufen mugen, und andirren Iren nutz schaffen. Dar umb wann wir bedacht haben, dass es uns, dem Reich, der Stat un den Burgeren da selbst nutz und gut ist, haben wir den ratleuten un der bürgeren da selbst ze Nuremberg irlaubet und erlauben auch mit diesem brief dass si alle di Judenhauser zu Nuremberg, di gelegen sint zwischen Frantzen des Hallers und Fritzen des Beheims heuser, und dar zu di Juden schul und di vier Judenheuser, dl czu mittelst zwischen den zwein Strassen und gegen Ulriches des Stromayrs haus gelegen sint, brechen mugen und sullen darauz zwene pletze machen, dy ewiclichen also bleiben und zu der Stat gemeintlich gehören, und also, dass furbass nymmermer dar auf kein haus sol gemacht werden, auzgenommen duz man aus der Judenschul sol machen eine kirchen in sant Marien ere da ez di burger aller peste dunket. Und dar umb wann wir wollen gantzlich, dass dise unser erlubung, furgang hab, wollen wir, dass alle gab, Verleihung, brief und hantfesten, di wirandern leuten geben und getan habrn oder noch ieman anders teten oder geben umb di vorgeant(en) Judenhauser und Judenschul, wizzent oder unwizzent, weder craft noch mact haben sullen, und wiederrufen. " RI VIII. Nr. 1192.

és alapított, amelybe egy vikáriust és két szerepapot rendelt, akik a prágai székesegyház Szűz Mária kápolnájának voltak alárendelve. Károly egyúttal kijelölte a testület feladatköreit is, pontosan megszabta, hogy mely zsolozsmákat kell énekelniük Szűz Mária tiszteletére. 1358-ban, amikor a templombelső művészi kiképzése is elkészült második oltárát Johannes de Marignola bisignanói címzetes püspök szentelte fel Szent Vencel ereklyéivel, Szent Vencel, Szent Vince, Szent Vitus, Szent Mária Magdolna, Szent Borbála, Szent Katalin, Szent Margit, Szent Ilona, valamint a 10 000 mártír, és 11 000 szűz tiszteletére.¹⁰⁷³ Ettől a pillanattól kezdve a templomnak kettős titulusa lett: Szűz Mária és Szent Vencel. Károly ezt követően Szent Péter, Szent Pál, Szent Jakab, és Szent Miklós ereklyéivel is elhalmozta a templomot, a társaskáptalan harmadik oltárát pedig az apostolok tiszteletére szenteltette fel. Stephan Schuler, a templom néhai gondnokának egy 1442-es feljegyzése szerint Károly számos más ereklyét is a templomnak adományozott: egy darabot a szent keresztből, két tüskét Jézus töviskoszorújából, egy darabot Mária övéből, Mária fátylából, követ a Golgotáról, annak a jászolnak – valójában bölcsőnek - egy darabját melyben Krisztus feküdt, annak a szivacsnak egy darabját, mellyel Jézusnak vizet adtak a kereszten, Szent Péter egy fogát, Szent Antal, Szent Márton, Szent István, Szent Lőrinc, Szent Vince, Szent Katalin, Szent Ilona és más szentek ereklyéit.¹⁰⁷⁴ Kifejezetten érdekes adalék, hogy Károly nürnbergi királyi kápolnája a számos liturgikus funkció mellett az udvari reprezentáció igényeit is kiszolgálta. A templom nyugati karzatán elhelyezett *Michaelischor* ugyancsak karzattal nyílt a templomtérbe, ahonnan a császár az istentiszteletet követte. Mi több Michaelischorból lehetett kilépni az előcsarnok feletti erkélyre, amely kifejezetten a birodalmi koronázási jelvények és ereklyék ünnepi bemutatására készült.¹⁰⁷⁵ Ha megfigyeljük a Zsigmond által építtetett Szent Zsigmond-prépostság, és a IV. Károly német-római császár által alapított nürnbergi Szűz Mária és Szent Vencel-templom alapításának történetét, jelentős párhuzamokat találunk. Először is mindkét templom testülete káptalant alkot, másodsor pedig, mindkét egyház udvari rangjából kifolyólag *exemptio*val rendelkezett. Patrociniumukat tekintve mindkettőnél észrevehető, hogy idővel Szűz Mária titulusa kibővült az alapítójuk névadószentjének titulusával, így Szűz Mária és Szent Vencel kápolna esetében Károlyéval, a Szűz Mária és Szent Zsigmond társaskáptalan pedig Zsigmond névadószentjének, és patrónusának nevével.

A Szent Zsigmond prépostság építéséről nem maradt fenn írásos emlék. Vélhetően német építőmesterek tervei alapján folytatott az építkezés, amelyből a budai kőfaragók is

¹⁰⁷³ MACHILEK 1978. 99–100.

¹⁰⁷⁴ MACHILEK 1978. 100.

¹⁰⁷⁵ BRÄUTIGAM 1965. 170–197.

kivették a részüket. A külső munkafolyamatok valószínűleg 1417-ben már befejeződtek, azonban a kápolna díszítése csak 1422 és 1423 körül készülhetett el. E dátumokat indokolja, hogy az uralkodó 1417-től kezdte meg a stallumokhoz tartozó javadalmak rendezését,¹⁰⁷⁶ amelyek a káplánok jövedelmezését szolgáltatták.¹⁰⁷⁷ Mindemellett a kápolna életében ekkor tűnik fel először Szirmai Péter neve is, akivel egy 1417. június 27-én Konstanzban keltezett oklevélben találkozhatunk először. A dokumentum narrációja szerint Zsigmond Szirmai György szolgálataiért neki, és a felsorolt családtagoknak, köztük Péternek, aki a királyi kápolna *custosa* volt címert adományozott.¹⁰⁷⁸ Valamint ekkor tűnik fel először Alcsebi Miklós váci püspök neve kápolnaispánként.¹⁰⁷⁹ A templom díszítéséről roppant kevés információval rendelkezünk, hiszen a korabeli források hallgatnak róla, 1686-ban Buda visszafoglalása során pedig végleg elpusztult az épület. Architektúráját tekintve alighanem a korábban említett nürnbergi Frauenkirche mása lehetett.¹⁰⁸⁰ A templombelső díszítéséről 1526-ban Dzselaáldáde Musztafa török történetíró a következőket jegyezte fel:

„Budun városának egyik részén, mely rendkívül magas, van a király palotája, mely édig ér. Ugyanitt volt egy templom, bálványokkal megtömve, falai pedig az alávaló gyaurok képeivel telve. Aranyos festmények, a magyar szultánok képei díszítették, csodálatos elrendezéssel.”¹⁰⁸¹

Az oszmán krónikás elmondása alapján a templom igen gazdagon fel volt ékesítve: szobrokkal, falfestményekkel, és a magyar királyok képeivel. Vélhetően már ilyen méltóságteles állapotban lehetett 1423-ban is, amikor Zsigmond apja karlsteini várából, a huszita veszedelem miatt Visegrádra menekítette a Német-római Birodalom szent kincseit, majd ugyanebben az évben a karácsony előtti napon ünnepélyesen a budai Szent Zsigmond prépostságba szállíttatta tovább az ereklyéket, amelyről Windecke a következőképpen emlékezett meg:¹⁰⁸²

„Miközben az 1423. évben a dán király Krakkóba ment, karácsony napja előtti szerdán Zsigmond római király a Római Birodalom felséges ereklyekincsét nagy pompával a Budától öt mérföldre fekvő Visegrádról Budára vitette. Itt olyan tisztelet fogadta és övezte, amelyet az illendőség megkíván. A felséges ereklyekincs szent

¹⁰⁷⁶ Zsigmond történetírója Eberhard Windecke beszámolt arról, hogy miután Salgai Miklóst a királyi tanács főbenjáró ítélettel (*capitali sententia*) sújtotta és örökös hűtlenség gyalázatával (*sub perpetuo infidelitatis labe*) száműzetésbe küldték, Zsigmond valamennyi várát és birtokát lefoglalta, ezek javadalmait a Szent Zsigmond prépostágnak adományozta. Habár Salgai Miklós vagyonát csakugyan elkobozta Zsigmond, Engel Pál szerint ez a vagyon valójában sosem került a prépostsághoz. Ettől független a társaskáptalan minden bizonnyal kellően el volt látva javakkal, hiszen a királyi kápolna megszűnéséig ennek stallumai szolgálták a káplánok javadalmazására. ENGEL 1992. 15–26.; WINDECKE 2008. 201.

¹⁰⁷⁷ FONT–FEDELES–KISS 2007. 64–78.; KUBINYI 1999. 225–226.

¹⁰⁷⁸ „[...] Petrus filius Petri de Scirma custos capelle nostre [...]” MNL OL DL 67 416.

¹⁰⁷⁹ LUKSICS I. 29, 33, 36. sz.; C. TÓTH 2013. 26.

¹⁰⁸⁰ VÉGH 1999. 28. 2a-b.

¹⁰⁸¹ THURY II., 169.

¹⁰⁸² ALTMANN 1893. 179.

karácsony napján történő átvitelét a budai vár kincstárából a kápolnába Isten kegyelméből én magam, Eberhart Windecke is láthattam.”¹⁰⁸³

Joseph Aschbach kutatásai szerint a Szent Zsigmond prépostságba átszállított relikviák a következők voltak: 1. Nagy Károly kardja, 2. Szent Mór kardja, 3. a birodalmi korona, 4. egy barna, egy fekete, és egy fehér dalmatika. 5. hosszú stóla egyszerű sasokkal és gyöngyökkel kirakva, 6. pluviálé, császári karing, 7. Nagy Károly két öve, 8. két ezüst jogar, 9. három országalma, 10. a Szent Lándzsa, 11. Nagy Károly kucsmája, hét fekete sassal, 12. Nagy Károly aransarkantyúi, 13. Nagy Károly drágakövekkel kirakott kesztyűi, 14. két pár cipője arannyal és gyöngyökkel hímezve, 15. birodalmi klenódiumok, vagy ereklyék: a szent jászolból származó szilánk drágakövekkel díszített aranytartóban, három szem Szent Péter, Pál, és János láncából aranyozott ezüstdobozában, Szent Anna karcsontja, evangélista Szent János kabátjának egy darabja, Keresztelő Szent János foga, a szentkeresztől származó szilánk drágakövekkel és gyöngyökkel kirakott aranyozott ezüstkeresztben.¹⁰⁸⁴ Pontos információink nincsenek arról, hogy a Szent Zsigmond prépostság meddig őrizte az ereklyéket, de gyanítható, hogy Zsigmond még a következő évben azonnal továbbszállította a relikviákat, hogy „azok minden időkre visszavonhatatlanul és elvitathatatlanul Nürnbergben őriztessenek.”¹⁰⁸⁵

Két szent király Váradon

Husz János (†1415) és Prágai Jeromos (†1416) konstanzi máglyahalálát követően IV. Vencel cseh királynak egy rövid ideig még sikerült megőriznie a békét, azonban nem sokkal később, 1419. augusztus 16-án ő is elhunyt. A király halálhírétől megrendült csehek között forrongás tört ki. A prágaiak huszita érzelmű többségét az elmúlt fél év során sértette Vencel király „pálfordulása”, aki minden erejével igyekezett az új hitelveket visszaszorítani, részint pedig a katolikus papok viselkedése az 1419 februárjában visszakapott templomaik körül, akik elkezdték újra felszentelni a templomokat, oltárokat, falképeket, edényeket, valamint igyekeztek a huszitákat kizárni a misékről, illetve a szentségek kiszolgáltatásából.¹⁰⁸⁶ Augusztus 17-én a huszita érzelmű tömeg a templomok körül zsúfolódott össze, ahol összezúzták az orgonákat és a képeket, különösen azokban a templomokban, ahol nem engedélyezték a kelyhes úrvacsorát. A szerzeteseket és plébánosokat, akik mindennapi

¹⁰⁸³ WINDECKE 2008. 195.

¹⁰⁸⁴ ASCHBACH IV. 441. sz.

¹⁰⁸⁵ KAMMEL 2007. 480.

¹⁰⁸⁶ PALACKÝ I., 86; BŘEZOVÉ 1979. 347.; PALACKÝ 1984. 186.; SEIBT 1965. 25.; SEIBT 1987. 57-98.; ŠMAHEL 2002. 37-41.

feladataikat végezték, foglyul ejtették, néhányukat pedig úgy megverték, hogy a hír hallatán sokan elrejtöztek félelmükben.¹⁰⁸⁷ Emiatt a prágai érsekség elrendelte az ereklyék összeírását, és biztonságba helyezését. A Benedek-rendi Emmaus-kolostorban (*Emauzský klášter*),¹⁰⁸⁸ valamint a Szent Vitus-székesegyházban őrzött ereklyéket, egyházi kellékeket, valamint utóbbi könyvtárát Karlsteinbe, illetve az ojvini kolostorba szállították. Karlsteinbe olyan relikviák kerültek, mint a birodalmi ereklyék, Szent Katalin kristály monstranciája, Szent Vencel kardja, különböző táblaképek, Szent Viktor, Szent Vitus, Szent Adalbert, Szent Bertalan, Szent Krizogon fejereklyéje, Szent Vencel lándzsája, és Szent Móric kardja.¹⁰⁸⁹ Míg az ojvini kolostorba Szent Lukács, Szent Márk, Szent Orbán pápa, Szent Richárd hitvalló angol király, és Szent Zsigmond burgund király fejereklyéje¹⁰⁹⁰ (*Caput conthoralis s. Sigismundi carens mandibula*) került.¹⁰⁹¹ Később ezek egy részét visszaszállították Prágába, a fejereklyéket pedig Karlsteinbe vitték. Veit Arnpeck bajor krónikás elbeszélése szerint azon ereklyéket, melyeket Károly korábban Agaunéból a prágai várba szállíttatott, 1424-ben Zsigmond a cseh husziták fenyegetései miatt Váradon helyezte biztonságba, ahová később ő maga is temetkezett.¹⁰⁹² Noha Szent Zsigmond relikviái kétségtelenül Váradra kerültek, a krónikás által említett időpont minden bizonnyal téves, hiszen 1424-ben Zsigmond nem járt Csehországban.¹⁰⁹³ Erős a gyanú, hogy az uralkodó 1421 és 1422 között szerezhette meg Prágából dinasztikus szentjének ereklyéit, s 1422. június 4-én szállíthatta azokat Váradra.¹⁰⁹⁴ Minden bizonnyal ekkor alapíthatta az általunk ismert váradi Szent Zsigmond-oltárt is.¹⁰⁹⁵ Különösen érdekes adalék, hogy a király ez idő tájt erősítette meg ismét azon szándékát, hogy halála esetén Szent László

¹⁰⁸⁷ BŘEZOVÉ 1979. 347.; HÖFLER I, 158-162.

¹⁰⁸⁸ A birodalmi kincsek egy részét itt őriztette IV. Károly. Többek között olyan ereklyék voltak itt, mint Szent Longinus lándzsája.

¹⁰⁸⁹ PODLAHA 1903. LXVIII

¹⁰⁹⁰ Szinte megmagyarázhatatlan okból Szent Zsigmond fejereklyéjét úgy jegyezték fel, mintha az feleségének a koponya relikviája lett volna, azonban Szent Zsigmond családtagjainak ereklyékét nem a Szent Vitus-katedrálisban őrizte.

¹⁰⁹¹ PODLAHA 1903. LXVIII; Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy Zsigmond további hat fejereklyét hozott el a Szent Péter és Pál prépostságból, amelyeket 4000 forintért zálogba adott, hogy támogathassa a keresztes hadjáratát a husziták ellen. Szent Péter és Pál prépostság Inventáriuma. NA Nr. 27. F. 191.r. fol. 45r-47.

¹⁰⁹² „Corpus vero S. Sigismundi ad castrum Pragensem cum matre et filia in Bohamian ad castrum Pragensem est allatum per Carolum IV. Romanorum imperatorem et regem Boheme ex Agauno anno domini 1364. Postea anno Christi 1424 Sigismundus Romanus rex et Hungariae filius eius [sc. Caroli] ob Hussitarum metum in Hungariam in civitatem Baradiensem deferri fecit, ubi ipse Imperator postea sepultus est.” LEIDINGER 1915, 200.

¹⁰⁹³ ENGEL–C. TÓTH 2005. 115-117.

¹⁰⁹⁴ ENGEL–C. TÓTH 2005. 111.

¹⁰⁹⁵ Gyanítható, hogy mivel a források több ereklyéről adnak számot úgy elképzelhető az is, hogy Szent Zsigmond ereklyéinek egy része került csak Váradra, és Zsigmond ezeknek szentelt oltárt. Az ereklyéknek egy másik része feltételezhetően a budai Szűz Mária és Szent Zsigmond társaskáptalanba került, amelyekkel a templom második oltárát szentelheték fel. Ezáltal magyarázható lenne a társaskáptalan címének kibővülése Szent Zsigmond titulussal.

sírja mellett jelöli meg végső nyughelyét. Az uralkodó célja ezzel minden bizonnyal az lehetett, hogy Szent László és Szent Zsigmond kultuszát leendő nyughelyén kapcsolja össze. 1711-ben Pray György Szent László váradi ereklyéiről megjegyezte, ha előkerülnének, vigyázni kellene, nehogy összekeveredjenek Szent Zsigmond Váradra hozott ereklyéivel, melyekről Arnpekhuis is említést tett.¹⁰⁹⁶ Pray feltételezte, hogy a burgund szent király ereklyéi Váradon maradtak, azonban sokkal valószínűbb, hogy a források azért hallgatnak róluk, mert ezeket később visszazállították Csehországba, hiszen 1476-ban Plzeňben, 1503-ban pedig Prágában láthatjuk viszont azokat.¹⁰⁹⁷ Majd ezt követően Lengyelországba kerültek, ahol III. Zsigmond lengyel király tiszteletükre templomot alapított.¹⁰⁹⁸

Látogatás a Szent Móric-apátságban

1412 novemberében aachen-i koronázása, valamint az egyházszakadás megszüntetése miatt Zsigmond elhagyta a Magyar Királyságot. Több, mint egyéves itáliai tartózkodását követően fejedelmi kíséretével egyetemben 1414. június 26-án Trinóból a Szent Bernát-hágón keresztül Bernbe utazott.¹⁰⁹⁹ Az útvonal megválasztásában minden kétséget kizáróan komoly szerepet játszottak reprezentációs törekvései is, hiszen a hágón átvezető zarándokút a burgund szent király kultuszának központja, az agaune-i Szent Móric-apátság mellett haladt el,¹¹⁰⁰ amelyet a király és díszes kísérete 1414. július 30-án fel is keresett.¹¹⁰¹ Henri Macognin de la Pierre (1574–1649) kanonok gyűjteményében fent maradt oklevél (átirat) tanúsága szerint Zsigmond Itáliából tartott (*ex partibus Italiae*) Németországba (*ad partes Germaniae maximae*), azzal a céllal, hogy az Anyaszentegyházat megbékítse és egységét helyreállítsa (*pro sanctae matris ecclesiae unione tracanda et pacificato ecclesiae statu*). A diploma narrációja szerint az uralkodót Jean Sostion apát (1411–1427)¹¹⁰² fogadta, akinek előadta, hogy a fenséges, és istenfélő atyjának, Károly császárnak (1355–1378) példáját követve kereste fel az apátságot,¹¹⁰³ aki korábban onnét a Cseh Királyságba szállította Szent Zsigmond fejét,¹¹⁰⁴ és a szent iránt

¹⁰⁹⁶ „Si aliquando has, propitio Deo, repenn contingeret, diligenter esset cavendum, ne cum reliquis S. Sigismundi regis et martyris confundantur; de quibus Arnpekhuis in Chron. Bajoar. Lib. IV cap. 7.” PRAY 1784. 116.

¹⁰⁹⁷ PODLAHA 1903. LXXII, CII.

¹⁰⁹⁸ PUTANICZ 1711. 35, 66, 73–74, 79–80.

¹⁰⁹⁹ ENGEL – C. TÓTH 2005. 97.

¹¹⁰⁰ FOLZ 1932. 167.; Paxton 1994. 23–43.

¹¹⁰¹ A kíséretének tagjai közt találjuk VIII. Amadé savoyai grófot is, a későbbi V. Félix ellenpápát (1439–1449).

¹¹⁰² LACHENAL 1944. 255–256.

¹¹⁰³ „(Carolus) venit in Aganum causa devocionis visitandi limina sanctorum martirum Thebeorum” – ECCLESIAE PRAGENSIS. 533.; CHRONIQUE DE SAVOIE. 76.

¹¹⁰⁴ POLC 1989. 191.

¹¹⁰⁴ SEIBT 1994. 350–359.; KLANICZAY 2000. 273.

érzett mély devóciója miatt születendő fiát Zsigmondnak nevezte el.¹¹⁰⁵ Ugyanakkor a király egy rendkívül szövevényes történetben előadta, hogy korábban a Magyar Királyságban, a váci püspökség területén a Duna folyó mellett (*flumen Danubii propter*) a sziget-szigetén (*Insulam Insulatos*), egy elhagyatott helyen (*ibidem existente loco deserto*) Maros (*villem regalem Marus*) és Verőce (*villam dicti Voachiensis episcopi Voarenzae*) között kápolnát létesített Szent Zsigmond tiszteletére (*capella constructam sub vocabulo Sancti Sigismundi in Regno Ungariae*). Az említett egyházat pedig a pálosokra bízta, hogy Krisztus katonáinak felügyelete alatt az istenfélelem még buzgóbb legyen (*aedificare, et ad statum maiorem reducere, et ibidem eremitas ordinis Beati Pauli primi eremitaie laudibiliter collocare necessariis eandem dotando. Hinc est quod saepedictus rex benignus et triumphator semper augustus ut in dicto loco devotio ardentior per Christi incolas habeatur gratiose et devotissime requisivit*). Zsigmond terve alighanem az volt, hogy az apátságból ereklyét szerezzen, ezért nem mulasztotta el megjegyezni, hogy a Szent Zsigmond és fiának csontjait őrző relikviáriumot még fenséges atyja készítette (*capsa argentea, quam fabricari et fieri fecit inclytiae memoriae dominus dominus Carolus Augustus et antedictus in qua sunt inclusa ossa dictorum sanctorum patris et filiorum martyrum*). Csakhogy a Károly által hátrahagyott ereklyetartót senki sem tudta felnyitni. Viszont miután Zsigmond közelebb lépett hozzá és kinyilvánította szándékát, csodálatos módon megnyílt. Benne pedig Szent Zsigmond karjának egy apró darabja egy kisebb csonttal, valamint a burgund szent király egyik fiának koponyaereklyéje rejtőzött (*unum aliud os parvum partis brachii Sancti Sigismundi, et quandam partem ossis de capitibus cuiuslibet dictorum sanctorum filiorum suorum*).¹¹⁰⁶ Az említett ereklyét az uralkodó Magyarországra szállíttatta.

A Szent Zsigmond-kolostor alapítása

Miután a konstanzi zsinat eredményesen zárult, az uralkodó visszatért a Magyar Királyságba, ahol még inkább terjeszteni kezdte Szent Zsigmond kultuszát, amelyben kétségtelenül nagy szerepet játszhattak újonnan szerzett ereklyéi is. Habár a források igen szűkszavúak, gyanítható, hogy Zsigmond feltétlen híve, Albeni Henrik kolozsmonostori apát (1407–1421)¹¹⁰⁷ ekkor kaphatott egy darabot Szent Zsigmond csontjaiból, melyet az Antal apát által 1427-ben készített inventárium is feljegyzett.¹¹⁰⁸ Így 1420-as években már kolozsmonostori bencés apátság is

¹¹⁰⁵ COPIAE HENRICI DE MACOGNINO 1634. f. 33v.

¹¹⁰⁶ COPIAE HENRICI DE MACOGNINO 1634. f. 37r.

¹¹⁰⁷ EUBEL I. 431.; CAMERALIA I. 52., 188.; ENGEL 1996. I, 73.

¹¹⁰⁸ MNL OL DL 36 403.

helyt adott a burgund szent király tiszteletének. Ugyanakkor, mint ahogy azt korábban bemutattam az Zsigmond Buda mellett Váradon is megkísérelte elterjeszteni Szent Zsigmond kultuszát. Azonban az uralkodó által korábban az agaune-i apátságban bemutatott Maros és Verőce mezővárosok közt alapított Szent Zsigmond-kolostorról hallgatnak a források. E jelenség leginkább azzal magyarázható, hogy a prezentált fundáció egy hosszabb reorganizációs folyamat egyik fontos eleme lehetett, amely során az uralkodó nem csak a visegrádi rezidenciát, de még az uradalom egyházait is revitalizálni kívánta.

1323-tól Visegrád királyi székhely lett. Így ettől kezdve Esztergom, Fehérvár, Buda és Óbuda mellett a királyság úgynevezett *medium regni* rezidenciális hálózatának részévé vált. Csakhogy 1405 után az udvar Budára költözésével a visegrádi régió veszített jelentőségéből és hanyatlani kezdett.¹¹⁰⁹ Ezért Zsigmond úgy döntött, hogy az egyházi élet revitalizálásával kísérli meg a terület felvirágoztatását. 1421-ben első lépésként elhatározta, hogy obszerváns ferenceseket telepít Visegrádra, akik számára kolostort alapított, amelyet Szent György tiszteletére szenteltetett fel.¹¹¹⁰

1431 elején az uralkodó császárrá koronázása alkalmából kíséretével Rómába indult, azonban 1432. július 12-én a sienai bevonulását követően úgy döntött, hogy egy teljes éven át élvezi a város vendégszeretetét.¹¹¹¹ Sienai tartózkodása során ismerkedett meg tolemei Szent Bernát rendjével, az úgynevezett olivetánus szerzetesekkel, akiknek szigorú regulája, és istenszeretete megérintette a magyar királyt. A *Historia Olivetanae* elbeszélése szerint Zsigmond császárrá koronázására tartva felkereste a rend monostorait. Ellátogatott a Monte Oliveto Maggiore kolostorba, és amellet, hogy megerősítette kiváltságait, gazdag adományokkal is ellátta a rendházat.¹¹¹² Koronázását követően, 1433. augusztus 28-án jelenlétével Monte Morcino kolostorát is megtisztelte, ahol egy teljes napot töltött.¹¹¹³ Minden bizonnyal a Monte Oliveto Maggioreban tett látogatása készítette arra, hogy a korábbi elképzelésekhez képest teljesen új megoldással alapítsa újra a rendezetlen sorsú dömösi Szent Margit-társaskáptalant.¹¹¹⁴ Ezért 1433. június 21-én supplicatiót nyújtott be IV. Jenő pápának (1431–1447), melyben kérvényezte, hogy Dömös Szent Margit egyházába olivetánus

¹¹⁰⁹ KISS 2013. 152.

¹¹¹⁰ ROMHÁNYI 2008a. 109.

¹¹¹¹ E. KOVÁCS 2013. 363–364.

¹¹¹² HISTORIA OLIVETANAE 42.

¹¹¹³ PELLINI 1664. 358.

¹¹¹⁴ LASZLOVSZKY 2010. 222.

szervezeteket telepíthessen.¹¹¹⁵ Csakhogy Zsigmond vállalkozására a Szentatya azzal a feltétellel adott engedélyt, ha ezt még Sennberg Seifried prépost életében megteszi, és őt lemondásra bírja.¹¹¹⁶ Így az uralkodó lemondatta a nevezett prépostot, és 1435-ben a szentéletű Bernardo da Vercelli olivetánus testvért nevezte ki a kolostor előljárójává.¹¹¹⁷ Ugyanebben az időben Zsigmond a Duna túloldalán a Maros és Vác között található kolostorokat is revitalizálni kívánta. A források alapján olybá tűnik, hogy a terület több szempontból is különös jelentőséggel bírt számára. A 14. században Damásd és Hévkút királyi vadászhelyekké váltak. Damásd kapcsán ismert, hogy a néhai vár mellett, az Ipoly partján I. Károly (1310–1342) emelt vadászházat, amelyet több alkalommal is felkeresett. Minden bizonnyal fia, I. (Nagy) Lajos király (1342–1382) számára is kedvelt helynek számított, hiszen 1345 és 1376 között több oklevelet is itt keltezett. Különösen érdekes, hogy 1361-től a damásdi vadászház a forrásokban már várként jelenik meg, amely egy jelentősebb kiépítésre utal.¹¹¹⁸ Jelen építkezést követően Damásd vélhetően elvesztette a királyi szálláshely funkcióját, így szerepét a Maros mellett található Hévkút vette át.

A terület kedveltségét talán ennél is jobban előtérbe állítja, hogy Lajos a *Via Waciensis* mentén, a Börzsöny erdeiben is folytatta a pálos kolostorhálózat kiépítését, s ennek fényében alapította 1352-ben a nosztrai Szűz Mária, majd filiáját (1381 előtt) a toronyaljai Szent Mihály-kolostort.¹¹¹⁹ A pálos hagyomány szerint Lukács nosztrai perjel, a király tanácsadója az 1372 és 1381 között zajló velencei háború során¹¹²⁰ megjósolta a királynak, hogy hatalmas győzelmet arat majd, ezért Lajos ígéretet tett arra, hogyha megszerzi remete Szent Pál testét, akkor a nosztrai egyháznak ajándékozza. Ennek emlékére a perjel egy fát ültetett a kolostor elé. Noha Lajos győzedelmeskedett Velence felett, és még a szent testét is megszerezte, a becses relikviát Nosztra helyett a budaszentlőrinci kolostornak adományozta.¹¹²¹

A régió a Zsigmond-korban továbbra is a figyelem középpontjában maradt. Lajoshoz hasonlóan a luxemburgi uralkodó is gyakran választotta meg vadászatai helyszínéül a hévkúti kastélyt, amelyet rendszerint a marosi vagy a bogdányi révet használva közelített meg. Az uralkodó diplomáiból ismert, hogy gyakori vendége volt a szálláshelynek, 1412-ben II. Ulászló

¹¹¹⁵ „Item pro facultate ut monachos ordinis S. Benedicti de collegio Monteoliveti ad ecclesiam B. Margaretae V. villae Demesiensis Cisdanubium habitae transferre valeat, amoto prius praeposito dictae ecclesiae.” – LUKCSICS II, 261. sz.; MREV II. 92.

¹¹¹⁶ FRAKNÓI 1895. 165.

¹¹¹⁷ HISTORIA OLIVETANAE. 42.; FRAKNÓI 1895, 165. B. BERNARDO TOLOMEI 231.

¹¹¹⁸ BUZÁS 2015. 705–723.

¹¹¹⁹ ROMHÁNYI 2008A. 100.; ROMHÁNYI 2015. 775–760.

¹¹²⁰ KRISTÓ 1988. 126–161.

¹¹²¹ VITAE FRATRUM CAP. 35. A témáról újabban: PETŐ 2015. 243–262.

lengyel királlyal (1386–1434) ugyancsak vadászat alkalmából kereste fel a Maros melletti villát.¹¹²² Majd július 16-án innen kiindulva együtt látogatták meg a szomszédos toronyaljai Szent Mihály, majd július 21-én¹¹²³ a nosztrai Szűz Mária-kolostort.¹¹²⁴

A konstanzi zsinatot követően a budai, valamint a pilisi pálos rendházak szerepét tovább erősítette, hogy az 1419. június 10-én elhunyt Johannes Dominici pápai legátust a budaszentlőrinci kolostorba temették. Sírjánál számos csoda történt, ami miatt zarándokok sokasága kereste fel a kolostort.¹¹²⁵ E tekintetben a rend központjának számító kolostor már két szent testét is magáénak mondhatta. Erős a gyanú, hogy Zsigmond emiatt is döntött úgy, hogy saját dinasztikus szentjének relikviájával próbálja meg a Börzsönyben található két kolostor zarándokforgalmát fellendíteni egy új intézmény bekapcsolásával. 1433. július 21-én benyújtott supplicatiójában, amelyben az olivetánus testvérek dömösi prépostságba történő beiktatását kérvényezte, a pápától arra is engedélyt kért, hogy a váci egyházmegye területén egy újonnan létesítendő pálos kolostor alapítását olyan javadalmakkal támogathassa, amelyekből a váci püspököknek tizedjövedelem járna, cserébe méltó javakkal kárpótolja majd az egyházfőt.¹¹²⁶ E kérelemmel azért fordult a Szentatyához, mert a váci püspöki szék ekkor betöltetlen volt, az egyházmegyét János bíboros, olmützi püspök¹¹²⁷ valamint Gatalóci Mátyás pécsi prépost kormányozták.¹¹²⁸ Ugyanezen a napon Zsigmond egy másik folyamodványt is benyújtott, amelyben előadta, hogy a váci egyház területén – amelynek tizedéről korábban említést tett, mint az a fenti beadványból ismert – a pálos testvérek számára kolostort (*monasterium coenobiale*) kíván alapítani Szent Zsigmond tiszteletére, amelyet oly bőséges adományokkal látna el, amiből a szomszédos toronyaljai testvérek (*prope Toron*) is részesülnének. Ezzel

¹¹²² „Abinde per regem utrumque per Marussam in Varprim venationum locum itum est et aliquot illic dies resumendi virium respectu absumpti.” – DLUGOSS 1997. 206.

¹¹²³ C. TÓTH 2014. 347.

¹¹²⁴ „Feria quinta in die beate Mariae Magdalene reges una simul ex Vaprom egressi in monasterium, quod appellamus Nostra, fratrum heremitarum primi heremite situm in solitudine perveniunt et sermonibus multifariis atque amplexibus in magna caritate atque dulcedine celebratis valedictione alter in alterutrum -impensa discessionem faciunt.” – DLUGOSS 1997. 207.

¹¹²⁵ „Peregens igitur Iohannes Dominici in civitatem Ungarie Budam, inrimatus graviter, spiritum suum Domino commendans, ad coelos migravit: sepultus in monasterio Fratrum S. Pauli primi Eremitae, cum honore decenti ubi dicitur miraculis clarere.” – ASU I. 326.

¹¹²⁶ „Supplicat Sigismundus rex pro facultate monasterium fratribus heremitis ordinis S. Pauli primi heremite in terra ecclesiae Waciensis fundandi, ad quod sustentandum certas vineas ac alia beneficia, de quibus episcopus Waciensis decimas assolet accipere, intendit dotare, huiusmodi autem diminutos proventus Waciensis episcopi praevenit aliis cum bonis condignis.” – LUKSICS II. 261. sz.

¹¹²⁷ MNL OL DL 12 298.

¹¹²⁸ FEDELES 2018. 96.

egyetemben az uralkodó az újonnan létesített kolostort a toronyaljai pálos testvérek filiájává tette,¹¹²⁹ s vélhetően ígéretéhez híven itt kívánta elhelyezni a burgund szent király relikviáit.¹¹³⁰

Szent Zsigmond alakja a magyar művészetben

A burgund szent király falképeken való megjelenítése rendkívül fontos szerepet játszott Zsigmond uralkodói reprezentációjában. Szent Zsigmond templomi falképei az 1410-es évektől jelennek meg Magyarországon. Az ábrázolások különös jellegzetességei, hogy a burgund szent királyt többnyire Szent László, Szent Imre, és Szent István társaságában ábrázolták. Szent Zsigmond profilját tekintve gyakorlatilag valamennyi esetben az látható, hogy arcvonásai Luxemburgi Zsigmond vonásait követik. Ugyanez a hasonlóság Zsigmond eszményképének, Szent László ábrázolástípusairól is elmondható. A burgund szent király attribútumait tekintve szembetűnő, hogy Szent Zsigmondot abroncskoronával, joggal és az országalmával jelenítették meg, Szent Lászlóhoz hasonlóan. Az első olyan műalkotás, amelyen Luxemburgi Zsigmondot az egykori burgund uralkodó ikonográfiája szerint ábrázolták egy 1390 körül készült cseh tollrajz, amely a *Két királyszent* címet viseli. Az alkotás előképe minden bizonnyal az 1370 és 1375 között készített *Háromkirályok* című kép lehetett.¹¹³¹ A tollrajz készítőjéről semmilyen információnk nem maradt fenn, azonban annyit biztosan állíthatunk, hogy a művész Zsigmondot, és IV. Vencel cseh királyt kívánta megörökíteni. A két uralkodó felismerhetőségét a műalkotás készítője a figurák alá írt „S. Sigismundus”, illetve „S. Wenczeslawus” névalakokkal kívánta biztosítani.¹¹³² A két szent király attribútumait megvizsgálva észrevehető, hogy a kép közvetlen mintáját minden bizonnyal a három magyar szent király ábrázolásmódja ihlette. A műalkotáson Vencel király hercegi koronát visel, kezében lándzsa és pajzs látható. Mellette Zsigmond szintén koronás alakja látható, kezében pedig alabárdot tart, amely szokatlannak tűnik, de egyértelműen Szent László ikonográfiáját tükrözi vissza. A két figura alatt a talapzat láthatóan megszakad, így feltételezhető, hogy valaha egy harmadik alak is a rajz

¹¹²⁹ „Supplicat Sigismundus imperator pro licentia fundandi quoddam monasterium coenobiale fratribus heremitis ordinis S. Pauli primi heremite in loco et terra ecclesiae Waciensis, ubi ecclesia S. Sigismundi sit constructa. Item pro facultate annectandi certis vineas ad monasterium in territorio episcopali, quarum decimae ab episcopo praefatae ecclesiae Waciensis recepiuntur, facta prius dictae ecclesiae recompensatione. Praedictum monasterium bene dotation erit, ut etiam ex hoc fratribus alterius monasterii eidem loco propinqui Toron nominati satis possit subveniri.” – AAV REG. SUPPL. VOL. 287 FOL. 194RV.; REG. LUKCSICS II. 265. sz.

¹¹³⁰ A kolostor utóéletével és kutatásával kapcsolatban: HORVÁTH 2021. 265–301.; HORVÁTH 2023. o.n. A kolostor a Verőce felett, a Morgó-patak (1597-ben Szent Zsigmond-patakjaként emlegetett vízfolyás) feletti szigeten található. A területet a 16. században Monostorként emlegették. A középkor folyamán szigetként ismert terület volt.

¹¹³¹ Drei Könige. Prag. 1370-75. Museumfonds. Alte Sammlung Braunschweig. Herzog Anton Ulrich Museum. Inv. Nr. Z53.

¹¹³² BENESCH 1936. 30.

részét alkotta, aki vélhetőleg Szent Imre herceg lehetett, ő azonban nyilvánvalóan nem illett bele a kép koncepciójába, ezért alkotója eltávolíthatta. Kéry Bertalan szerint az idős királyszentek IV. Károly fiainak arcvonásait viselik,¹¹³³ ám ennek az elméletnek némileg ellentmond az, hogy a tollrajz készítésének idejében Zsigmond még csak húsz éves volt. Tehát valószínű, hogy a kép Szent Zsigmond/Szent László alakját az alkotó erősen stilizálta annak érdekében, hogy a rokon vonásokat mutasson fel IV. Károly fiaival. Amennyiben elfogadható az az álláspont, miszerint a tollrajz ténylegesen 1390 körül készült,¹¹³⁴ abban az esetben ez az első olyan ábrázolás, amelyen Szent László és Szent Zsigmond ikonográfiája összekapcsolódott Zsigmond uralkodói reprezentációjában. Azon felül a műalkotás arra enged következtetni, hogy a király közel két évtizeddel korábban a budai Szent Zsigmond prépostság alapítása (1410) előtt megkezdte saját dinasztikus szentje kultuszának ápolását és reprezentációját.¹¹³⁵

A budai Szent Zsigmond prépostság alapításával egyidőben ugrásszerű növekedés mutatkozik meg a burgund szent király falképeinek sorában. Az egykori Bereg vármagyében található található Lónya településről kevés információnk van. Az első adataink a 13. század elejéről származnak, amikor Bánk bán vásárlás útján megszerezte a lónyai uradalmat, majd később vejének Simon bánnak adományozta, aki mivel utód nélkül halt meg, a birtok a királyra szállt.¹¹³⁶ 1270-ben V. István király az uradalmat a Rosd nemzetségbeli Endre fia Mihálynak adományozta, amelyet 1272-ben meg is erősített. Mihály második felesége, a Hontpázmány nembeli Kozma lánya volt, aki férje halála után annak korábbi házasságából származó leányát kiházásította, és ezért kárpótlásul férje javai közül három falut kapott, köztük Lónyát. 1285-ben IV. László király immár második férjével, Berenczei Jakab főispánnal egyetemben megerősítette őt birtokukban, utódaik pedig ettől fogva kezdték magukat Lónyaiaknak

¹¹³³ KÉRY 1972. 42–43.

¹¹³⁴ A kép készítését az eddigi kutatások általában 1390 és 1400 közé helyezték, azonban feltehetőleg az 1400-as évek elején készülhetett. Azt követően, hogy Zsigmond kiszabadult a fogságából, hiszen ekkor az uralkodó elhatározta, hogy helyreállítja a rendet az ország nyugati határain, amely a trónkövetelők miatt erősen megbomlott. Eközben testvére, IV. Vencel cseh király levelet küldött Zsigmondnak, Kutna Horában. Vencel hatalma jelentősen meggyengült, ugyanis a vele szemben fellépő Józsa és Prokop cseh fejedelmek Ruprecht ellenkirállyal léptek szövetségre és elhatározták, hogy megfosztják koronájától. Vencel ismét levelet küldött Zsigmondnak, kellő útiköltséggel, s egyúttal a Cseh Királyság helytartójává nevezte ki. (FEJÉR X/4. 99.) Zsigmondot ekkor már nem annyira az inspirálta, hogy testvérét megsegítse, hanem hogy megszerezze a cseh, és német koronát. Vélhetően ennek következtében jelentek meg ismét a Szent Zsigmondot ábrázoló cseh műalkotások. Ugyanakkor ezzel egyidőben egy másik szent reprezentációjához is hozzátalált, aki nem más, mint a Cseh Királyság másik, akkora már kevésbé reprezentált védőszentje, Szent Vencel. Ennek nyomait a Múzeum Hlavního Mesta Prahy által őrzött falképein vizsgálhatjuk.

¹¹³⁵ „quod, prout idem Pipo nobis exposuit, [...] in honorem et sub vocabolo beate virgins Marie decrevisti collegiatam ecclesiam pro uno presbitero et certis canonicis.. [...] in civitate Bude erigere et sufficienter dotare et iam tandem fundari feceris et exponi multa millia florenorum et ad consummationem et prosecutionem intendere salutarem.” ZsO IV. 7807.; KUMOROVITZ 1963. 113-114.; SZÉKELY 1999. 15-17.; VÉGH 1999. 25.; KUBINYI 1999. 19-23.

¹¹³⁶ JÉKELY 2009. 184.

nevezni.¹¹³⁷ A falu templomáról első ízben az Anjou-kori pápai tizedjegyzék tájékoztat, amelyben a Szent Péter és Pál (*Sanctorum Petri et Pauli de Lonha*) titulusára szentelt egyházát a zempléni főesperesség joghatósága alatt sorolták fel.¹¹³⁸ A templom első nagyobb átalakítása gyaníthatóan a 15. század elején kerülhetett sor, amelyet vélhetőleg Lónyai Péter vagy gyermekei, Katalin és László kezdeményezhették. Ekkor készülhetett el az új boltozat,¹¹³⁹ amelynek kifestésével a család 1413-ban Miklós mestert (*magister Nicolaus*) bízta meg.¹¹⁴⁰ A templom déli falán, az ablak mellett jobboldalt festették meg Szent Imre (*S. dux Emericus*) és Szent István (*S. rex Stephanus*) egészalakos portréját, liliomos koronával, vállukon paláttal, bal kezükben országalmával, jobbjukban pedig kormánypálccával. A diadalív béléletében kapott helyet az uralkodó dinasztikus szentjének ugyancsak egészalakos portréja, a burgund Szent Zsigmond (*S. Sigismund*) is, akinek arcképe mára már a felismerhetetlenségig megkopott. A freskó készítője – valószínűleg az említett Miklós mester – ugyanazon attribútumokkal ruházta fel, mint a két magyar királyt: fején liliomos koronával, jobbában jogarral, baljában pedig országalmával ábrázolták. Feltételezhetőleg vele szemben kapott helyet Szent László is, akinek a portréja már teljesen egészében eltűnt.

A néhai Doboka vármegyében található Bádok falut 1306-ban említik először forrásaink, ám bizonyos, hogy története sokkal régebbre nyúlik vissza. Templomát, melynek még titulusa sem ismert, a 13. század derekén emelhatték. A 14. század közepétől az úgynevezett bádoki uradalmat (*possessio Badok*) a Bádoki család nyerte el, és birtokolta 1555-ig.¹¹⁴¹ Azonban az Anjou-, illetve Zsigmond-kori források hallgatnak a családi birtokról. A hazai szakirodalom szerint a templombelső művészeti kiképzése a Zsigmond-kor első harmadában, 1387 és 1400 között készülhetett el, s ekkor festhették meg a Háromkirályok imádása, valamint Szent Katalin (*Sc. (...) erina*) és Szent Ilona egészalakos falképét, illetve a burgund Szent Zsigmond (*S. Sigismund*) freskóját. A kutatások némileg későbbre, a század közepére teszik az ugyancsak a templom északi hajófalán található Fájdalmas Krisztust (*Feiertagschristus*)¹¹⁴² ábrázoló falképét szerszámokkal, amely alatt egy minuszkuálás felirat látható: „*hoc opus fecit fieri petrus de badok*”.¹¹⁴³ A falképek datálásnak viszont két fontos körülmény is ellentmond. Jékely Zsombor szerint a kép megfestése azzal mutat kapcsolatot, hogy Zsigmond a „szent Zsigmond

¹¹³⁷ KARÁCSONYI 1904. 94.; SZAKÁCS 2013. 270–273.; KOVÁCS 2015. 265–280.

¹¹³⁸ MON. VAT. I/1. 337.

¹¹³⁹ LÁNGI 2004. 357–374.

¹¹⁴⁰ E feltételezés hipotetikus, azonban az északi fal és a diadalív találkozásánál található egy mondatszalg, amelyben a következő felirat olvasható: „*mag(iste)r nicolaus ...e Anno dni ... xiii.*”

¹¹⁴¹ CSÁNKI 1912. 297–332.

¹¹⁴² WILDHABER 1956. 1–34.

¹¹⁴³ JÉKELY 2008. 26–42.; NĀSTĂSOIU 2016. 587–617.; ENTZ 1996. 75.; ENTZ 1958. 116.

burgund királyfi” ereklyéit Prágából Magyarországra hozatta.¹¹⁴⁴ Azonban az uralkodó a burgund király ereklyéit nem 1387 és 1400 között hozatta az országba, hanem 1414 és 1418 között. Mindaddig csupán egy miseadomány ismert, amelyben Szent Zsigmondot névszerint megemlíttette a király. Emellett falképei is csak 1410 körül jelennek meg, amely körülmény nem feltétlen az ereklyéi Magyarországra hozatalával mutat párhuzamot, hanem sokkal inkább a Szent Zsigmond prépostság építésével, és az udvar művészi programjával, amelyet Zsigmond főurai, valamint alattvalói is pontosan követtek, ahogy ezt a kor falképei is jól mutatják. A másik fontos szempont, amely minden bizonnyal elkerülte a kutatás figyelmét a donátor nevének feltüntetése a Vasárnapi Krisztus című falképen, aki nem más, mint Bádoki Péter (*Petrus de Badok*). Péterről, habár semmilyen további információnk nincs, annyi ismert, hogy 1437. október 10-én az úgynevezett második kolozsmonostori egyezmény *universis nobilisei* közt találjuk.¹¹⁴⁵ Ugyanakkor, noha Szent Zsigmond alakja igen fregmentált – arca szinte teljesen hiányzik, bal kezéből az országalma teljesen eltűnt – alighanem egy igen egyedülálló ábrázolástípusával találkozunk. A korabeli reá jellemző ikonográfiával ellentétben ugyanis Szent Zsigmondot nem misehallgató ruhájában, s kormánypálcával ábrázolta a festő, hanem a Szent Lászlóra jellemző ikonográfia szerint lovagi páncélban, jobbában pedig kettőskeresztes pajzzsal, amely a szent *patronus regni* aspektusát tárja elénk.¹¹⁴⁶ Ezen ábrázolástípus legközelebbi analógiáját Váradon, a székesegyház Szent László szobrán láthatjuk viszont.

Az 1420 évek végén készülhetett az Erdélyben található almakeréki Szent Vér-kápolna három magyar szent királyt ábrázoló falképe is, amelynek donátora minden bizonnyal Apafi Miklós udvari lovag volt.¹¹⁴⁷ Noha a kép kapcsán három magyar szent királyról tájékozott a magyar szakirodalom, valójában négy alak szerepel az alkotáson. Balról jobbra haladva: Szent László, a maga sajátos attribútumaival jobb kezében csatabárdal, baljában országalmával, utána következik Szent István jobbában joggal, baljában országalmával, majd őt követi Szent Zsigmond jobbában joggal és országalmával. A sort Szent Imre zárja, baljában országalmával. A freskó sajátossága, hogy míg a három szent király profilját egymáshoz igazították, s feltételezhető, hogy Szent Zsigmond és Szent László arcképe az uralkodó kriptoportróját rejt, addig Szent Imre alakjában Apafi Miklós lovag személyét vélhetjük.

¹¹⁴⁴ JÉKELY 2008. 8.

¹¹⁴⁵ MNL OL DL 26 778.

¹¹⁴⁶ Szembeötlő, hogy a három egymás mellett található szent titulusának betűtípusa különböző. Szent Zsigmond névalakja pedig olyannyira roncsolódott, hogy az alatta levő feliratok is látszódnak, bár nem kiolvasható. Nyilván e kérdés további kutatásokat igényelne, ám a felirat összességében azt a benyomást kelti, hogy a falkép eredeti alakja Szent László lehetett, csak később festették rá a *S. Sigismundo* névalakot.

¹¹⁴⁷ MOL DL 13 612; ZsO II. 7289.

A Gömör megyei csetneki templom három magyar szent királyt ábrázoló freskói 1420 körül készültek. A források alapján ismert, hogy a képeket Csetneki László esztergomi kanonok¹¹⁴⁸ rendelte meg a királyi kápolna ispánjának megbízásából. A három magyar szent király alakja a templom főhajóhoz kapcsolódó keleti félköríves bélletében lett megfestve, ám alattuk egy negyedik királyszent is helyet kapott szintén Zsigmond alakjában, aki nem más, mint az uralkodó patrónusa: Szent Zsigmond. A kép különös érdekessége, hogy szinte tökéletes másolata annak a falképnek, amelyet 1417-ben Zsigmond Caspar Sünderrel, Johann Ledeshoserrel, és Heinrich Grübelel készítettett Konstanzban.¹¹⁴⁹ Mindkét képen szembetűnő a profil tökéletes egyezése mellett az uralkodó öltözetének aprólékos, még színeiben is tökéletesen megegyező megjelenése. A hasonlóság miatt felmerül a kérdés, hogy a csetneki Szent Zsigmond falkép felett található Szent László ábrázolás, amelynek ikonográfiája némileg eltér a korban megszokott ábrázolásmódtól azonosítható-e konstanzi Augustenkirchéből Szent Zsigmond mellől hiányzó Szent László falkép másolatával? Tekintettel Szent László szokatlan attribútumaira, melyeket az alatta található Szent Zsigmond alakja birtokol, elképzelhető, hogy a konstanzi Ágoston-rendi templomban a magyar szent királyt lándzsával, és pajzzsal ábrázoltatta az uralkodó.

Zsigmond halálát követően a burgund szent kultusza szinte teljesen elhalványult. 1437 után gyakorlatilag csak egy esetben találkozunk Szent Zsigmondnak szentelt templommal, a Küküllő vármegyében található Hátság Szent Zsigmond-kápolnájával (*capellam S. Sigismundi de Hauschagen*), amelyet IV. Jenő pápa 1446. április 6-án búcsú kiváltságban részesített. A kultusz eltűnésének az okát elsősorban abban ragadhatjuk meg, hogy jellegét tekintve Zsigmond saját dinasztikus szentjének tiszteletét a főúri, illetve a nemesi réteg számára reprezentálta, emiatt nem igazán vert mélyebb gyökereket a társadalom alacsonyabb szintjein. A prágai előzményekhez képest a Magyar Királyságban ünnepe csupán a kalendáriumokban létezett, nem kapott nagyobb nyilvánosságot. Hozzáköthető csodákról nem szólnak a források. Ugyanakkor a kultusz helyeihez (Buda, Várad, Kisoroszi szigetsűcs) sem köthetők búcsúk, és zarándoklatok. Falképeinek megjelenése elsősorban az udvar reprezentációját tükrözik vissza, amely vélhetően olyannyira erős lehetett, hogy évekkel a király halála után is készültek olyan Szent Zsigmondot ábrázoló műalkotások, amelyben Zsigmond rejtettportróját ismerhetjük fel. Ennek ékes példája Pierro della Francesca: Sigismondo Pandolfo Malatesta Szent Zsigmond előtt című 1451-ben készült falképe, amelyen Zsigmond királyt kucsmával a fején, Szent

¹¹⁴⁸ C. TÓTH 2013. 39.

¹¹⁴⁹ A kép különlegessége, hogy a burgund szent király alakjába Zsigmond profilját ismerhetjük fel. ALTGRAF ZU SALM 1959. 46–64.

Zsigmond alakjában ábrázoltatta a donátor. A szent király előtt térdelő Sigismondo Pandolfo Malatesta ezzel a képpel kívánta kifejezni hódolatát Zsigmond iránt, aki – mint 1347-ben a szintén magyar király Nagy Lajos, Galetto Malatestát – 1433-ban Rómából visszatérve, elismerte őt Rimini urának majd lovaggá ütötte, és ezzel együtt elindította a pápát szolgáló condottiere-pályafutását.¹¹⁵⁰ Ugyanakkor Szent Zsigmond kultuszának emléke még egy különös szinten is megmaradt, amely nem más, mint a főúri és nemesi névadási gyakorlat.

¹¹⁵⁰ LAVIN 1974. 354-356.

Szent György tisztelete és az uralkodó Sárkány-rendje

A megalomártír kultusza a király és bárói hatalmi reprezentációjában

Szent György magyarországi tisztelete már a királyság alapítását megelőző időkből kimutatható,¹¹⁵¹ azonban kultuszának első említését az írott forrásaink a Szent István-hagyománnyal kapcsolják össze. A Nagyobbik Szent István-, illetve a Hartvik-legenda elbeszélése szerint Géza halálát (†997) követően István azon fáradozott, hogy szomszédjaival békét kössön, és népét keresztény hitre térítse, de Koppány belháborút szított ellene, és azon mesterkedett, hogy főembereivel együtt erőszakkal kivonja magát a királyi hatalom alól. Az uralkodó látva, hogy a felkelők már városait, majorságait, valamint az egyház szolgálait fosztogatják a dicsőséges kereszt jelének pártfogásával Szent Márton és Szent György zászlaja alatt (*sub vexillo Deo dilecti pontificis Martini Sanctique martyris Georgii*)¹¹⁵² seregével a felkelők ellenük vonult, és Veszprém mellett legyőzte a lázadókat. István ezt követő központosító hadjárata lényegében Szent György védelme alatt zajlott. Szent Gellért legendájából ismert, hogy 1028-ben az uralkodó egyik hű vezére, Csanád Oroszlámos mellett csatát vívott Ajtonnyal. Ám mivel nem tudott erőt venni rajta kénytelen volt csapataival visszavonulni. Az éjszaka folyamán Csanád nem tudott nyugodni, ezért Szent Györgyhez fohászzkodott, akinek fogadalmat tett, hogyha győzelmet arat Ajtony felett, akkor monostort épít a tiszteletére. Mikor az álom végül elnyomta István hű katonáját Szent György oroszlán alakjában jelent meg előtte, és megparancsolta, hogy haladéktalanul kelljen harcra és akkor győzedelmeskedni fog ellenségei felett. Csanád hadrendbe állította embereit és megrohanták Ajtony csapatait. A szent segítségével hatalmas győzelmet arattak felette, ezért Csanád beváltotta a megalomártírnak tett ígéretét, és azon a helyen, ahol legyőzte ellenségét kolostort emelt a szent tiszteletére.¹¹⁵³ 1018-ban Szent István II. (Bolgárölő) Baszileosz (976–1025) bizánci császár oldalán hadat vezetett a bolgárok ellen. A *Fundatio ecclesiae s. Albani Namucensis* szerint, miután a magyar és a bizánci seregek egyesültek, együttesen Caesarea ellen vonultak és elfoglalták a várost. Azonban míg a görög csapatok könyörtelen fosztogatásba kezdtek, István inkább a Szent György-templomba ment, ahonnét több ereklyét is elhozott,

¹¹⁵¹ A *Poveszty vremennih let* Borisz és Gleb történetében szerepel egy Georgi nevezetű magyar származású (syn ugresk) szolga, akit Borisz roppant nagy becsben tartott, ezért arany nyakékkal tüntette ki. Mikor Szvjatopolk nagyfejedelem emberei Boriszra támadtak szolgája a végsőkig védelmezte Urát. Borisz szentsége révén az ő neve is bekerült a szentek katalógusába. Régmúlt idők elbeszélése. PVL 2015. 105.; FONT 1998. 83.

¹¹⁵² SRH II. 389.

¹¹⁵³ ROMHÁNYI 2000. 67.; GYÖRFFY 1977. 175, 327.

köztük a katonaszent fejrelikviáját, amelyet egész életében kegyesen őrzött.¹¹⁵⁴ Az államalapító szent király minden kétséget kizárón nagy tisztelettel fordult Szent György felé. 1030-ban kezdeményezte a lyddai Szent György-kolostor újjáépítését, és *xenodochium*má alakítását.¹¹⁵⁵ Különösen érdekes adalék, hogy a Szent Imre-legenda szerint Imre herceg is kitüntetett figyelemmel fordult a sárkányölő szent kultusza felé, hiszen a róla elnevezett veszprémi templomban tette le tisztasági fogadalmát.¹¹⁵⁶ Ugyanakkor az István-kori Szent György kultusz népszerűségét jól mutatja, hogy alakja megjelent a koronázási paláston, valamint a Szent Korona alsó részén is.¹¹⁵⁷

A szent királyhoz hasonlóan utódai is kitüntetett figyelemben részesítették Szent György kultuszát. Noha a megalomártír László-kori kultuszáról nincsenek számottevő adataink, mégis vélelmezhető, hogy a bizánci szent különösen nagy tiszteletnek örvendett. E feltételezést erősíti Szent László I. törvénykönyvének a szentek ünnepeinek tiszteletéről szóló végzése, amely Szent György emléknapját az ország legfontosabb ünnepei közé sorolta. Ennek értelmében a törvény a mártír *festum*át minden évben megtartandónak nyilvánította.¹¹⁵⁸ A 12. századtól az Árpád-kor végéig a katonaszent kultusza meglehetősen nagy tiszteletnek örvendett az udvar körében, ezáltal patrocíniuma rendkívül gyors terjedésnek indult. Kedveltségét alighanem jól mutatja, hogy Jób esztergomi érsek a szent titulusra szentelte az esztergomi-zöldmezei prépostságot.¹¹⁵⁹ A főpap példáját követve az ország főurai szívesen választották monostoraik patrónusává a szentet. Ekkor alapíthatták ismeretlen kegyurai a jádsi Benedek-rendi Szent György-apátságot.¹¹⁶⁰ A tatárjárást követően tehette le a Hanva nemzetség a Szent György tiszteletére emelt bencés apátságuk alapkövét.¹¹⁶¹ Valamint ugyancsak ekkor, 1220 körül alapította a Ják nemzetség a jáki Szent Márton és Szent György tiszteletére szentelt bencés

¹¹⁵⁴ „Stephanus rex Pannoniorum, ex pagano christicola factus, vere fidei imitator erat Deoque devotus. Orta vero bellorum tempestate que a barbaris infertur imperatori Constantinopolitane urbis, rex Constantinopolis eundem Stephanum ad bellandam barbariem sibi adscivit cuius aminiculo Cesariem sibus infestam vi debellavit. Cumque Constantinopolitani predas raperent et urbem divitiis denudarent vir vere catholicus Stephanus a rapina deflexit mentem. Qui ingressus templum sancti Georgii reliquias quas invenerat asportavit, coluit et cum reverentia utpote christianus in vita sua servavit.” BRESSLAU 1883. 592–593.; BALOGH 1938. 458-459.

¹¹⁵⁵ INCHOFFER 1644. 110.

¹¹⁵⁶ SRH II. 451.

¹¹⁵⁷ BERTÉNYI 1996a. 13.

¹¹⁵⁸ ZÁVODSZKY 1904. 32.

¹¹⁵⁹ ROMHÁNYI 2000. 29.

¹¹⁶⁰ PRT XII/B. 313.; ROMHÁNYI 2000. 43.

¹¹⁶¹ ROMHÁNYI 2000. 38.

apátságot.¹¹⁶² Nem utolsó sorban 1283 körül tehető le a Zovárd nemzetség a szerepmonostori Szent György-apátság alapköveit.¹¹⁶³

A megalomártír kultusza az Anjou, illetve a Zsigmond-korban élte valódi fénykorát. Virágzását mi sem mutatja jobban, minthogy I. Károly király a tartományurakkal folytatott háborúját követően hatalmát többek közt az általa 1326-ban alapított Szent György-társaság (*Societas beati Georgii*) létrehozásával kívánta legitimálni.¹¹⁶⁴ Társasága tagjai közé hű főurait választotta, akik feladatául az egyház védelmét, a szegények ápolását, a foglyok kiváltását, valamint lovagi erények gyakorlását jelölte meg. A lovagi kultúra felerősödése alapvetően a Szent György kultusz megerősödését is elősegítette, hiszen az udvar *milesei* Szent László mellett Szent Györgyöt választották patrónusukká.¹¹⁶⁵ Lajos király is fontosnak tartotta hangsúlyozni a királyi hatalom és a szent kapcsolatát. Gyanítható, hogy ő alapította a budai Szent György-templomot, amely egykoron a vár piacterének közepén állt.¹¹⁶⁶ A forrásokból csupán annyi ismert, hogy a kápolnának a plébániáktól független egyházi testülete önálló rektorátust alkotott. Alapítását követően pedig már a piacot is Szent György piacként kezdték emlegetni.¹¹⁶⁷

1358. február 25-én Lajos a zárai békekötéssel lezárta a magyar-velencei háború egy epizódját, amelynek következtében az itáliai kereskedő állam lemondott egész Dalmáciáról a Quarnero öböl közepétől Durazzo határáig, s valamennyi általa bírt városról, várról, erősségről, szigetről, és kikötőről. A dózse pedig kötelezte magát, hogy a továbbiakban nem használja Dalmát és Horvát királyi titulását, valamint, ünnepélyes esküvel megfogadta, hogy e tartományokat a jövőben nem háborgatja. A több éves háborúskodást követően Lajos június 11-ét megelőzően (*post festum B. Barnabae Apostoli*) felkereste a veszprémi Szent György-kápolnát, és elrendelte, hogy az egyház papjai naponta egy misét mondjanak Szent György tiszteletére, akinek feje a veszprémi egyházban található és nagy tiszteletnek örvend. Az általa elrendelt misék biztosítása végett az uralkodó a káptalannak adományozta Gyimót falut. A megalomártír tisztelete minden bizonnyal különösen fontos szerepet játszott Lajos háborúiban, hiszen a misealapítvány indoklásában azt olvashatjuk, hogy jelen miséket azért rendeli, mert most és a jövőben ily módon kívánja elnyerni a mártír kegyeit, akinek oltalmába nem csak a

¹¹⁶² SZÉCHENYI 1901.; CSEMEGI 1939. 12–37.; RÁCZ 2000. 7–26., 159–181; VALTER 2005. 537–564.

¹¹⁶³ RÁCZ 1984. 75–80.

¹¹⁶⁴ VESZPRÉMY 1994. 3–8.

¹¹⁶⁵ KURCZ 1988. 214.

¹¹⁶⁶; HORVÁTH 1934. 105–126.; VÉGH 2006. 63.; VÉGH 2003. 7–42.

¹¹⁶⁷ KUBINYI 1973. 7–204.

királyságot, de még lovagjaival együtt bizalmát is helyezte.¹¹⁶⁸ Ugyancsak Lajos király reprezentációját dicséri a prágai Szent György lovas szobor, amelyet a magyar uralkodó 1373-ban készíttetett a Kolozsvári-testvérekkel IV. Károly német-római császár számára.¹¹⁶⁹

Luxemburgi Zsigmond még látványossá tette Szent György tiszteletét, amelyben minden bizonnyal nagy szerepet játszottak gyerekkori emlékei is. Apja, IV. Károly császár már uralkodásának kezdetén igyekezett reprezentációjában méltó helyre illeszteni a szent kultuszát, hiszen a Přemysl-dinasztia első temetkezési helyéül szolgáló prágai Szent György-templom is a szent titulusra volt felszentelve. Mindemellett a szomszédságában alapított kolostor őrizte Szent Vencel nagyanyjának, Szent Ludmillának földi maradványait. Ugyanakkor a dinasztia női tagjai, mint II. Vladislav leánya, Ágnes (1170–1228), és II. Ottokár leánya, Kunigunda (1265–1321) is apátnőként tevékenykedett itt.¹¹⁷⁰ Károlyt már csak a családi hagyományok is arra sarkallták, hogy kitüntetett figyelemben részesítse az egyházat.¹¹⁷¹ Azonban a császár Szent György iránti tisztelete elsősorban ereklyegyűjtői szenvedélyében csúcsonyult ki. Relikviakollekciójában a szentek legkülönbözőbb, első és másodlagos ereklyéi mellett számos olyan kuriózumnak mondható relikvia is feltűnt, mint Jézus bölcsője, vér és tej Szűz Máriától, vagy az oszlop, melyhez az Urat kikötözték, és amelynél megkorbácsolták. Így talán nem meglepő, hogy a karlštejní vár inventáriuma szerint a császár még a Szent György által legyőzött sárkány koponyáját is magáénak tudhatta.¹¹⁷² Károly császárrá koronázását (1355) követően Rómában megszerezte Szent György fehér és piros színű zászlaját, amelyet a prágai Szent Vitus-székesegyháznak adományozott.¹¹⁷³ Ugyanakkor vélhetően Piast Erzsébet jóvoltából kerülhetett a Szent Vitus kincstárába a számos magyar relikvia mellett Szent György karja, valamint a szent köpenye is (1357).¹¹⁷⁴ Ám Károly igazán nagy szerzeménye a megalomártír nagyra becsült szíve volt. Miután 1373-ban a császár megszerezte a brandenburgi

¹¹⁶⁸ „Nos Ludovicus [...] memorie commendantes tenore presentium ignificamus quibus expedit universis, quod nos ob reverentiam Dei omnipotentis, et beatissimi Georgii, martyris gloriosi, militum principis, cuius insigniis militaribus inter alios terrenos principes hoc in mundo gloriamur, cuiusque caput gloriosum pro thesauro perpetuo in Veszprimiensi ecclesia depositione veneratur cupientes ejusdem martyris gracia, et iuvamine, hic, et in futuro potiri, ad cuius auxilium cum regni nostri proceribus, et militum catervis spem devotam, et fiduciam securam semper habuimus, et gerimus singularem; ad eiusdem itaque gloriosi martyris laudem et gloriam, Suam capellam, circa eandem ecclesiam Veszprimiensem pulcherrime, ex dolatis lapidibus fabricatam, mirificeque in pictura adornatam, volentes pro nostre anime remedio et salute, una missa, perpetuo quotidie Capella in eadem celebranda decorare, quamdam possessionem – Gymolth vocatam, – eidem ecclesie Veszprimiensi et Capitulo de eadem dedimus.” FEJÉR IX/2. 665.; CSETE 1863. 892.

¹¹⁶⁹ CZAKÓ–KÁRÁSZ 1906. 12–15.; MAROSI 1987. 470.

¹¹⁷⁰ GIA 2003. 24.

¹¹⁷¹ BOEHM–FAJT 2005. Catalogue: No. 3, No. 31.

¹¹⁷² PÓR 1896. 317.

¹¹⁷³ ŠITTLER–PODLAHA 1903. XVIII.

¹¹⁷⁴ ŠITTLER–PODLAHA 1903. 390.

örgrófságot,¹¹⁷⁵ ideiglenesen Tangermündébe helyezte át székhelyét, amelyre azért volt szükség, mert az örgrófságot fiának, Zsigmondnak szánta örökségül. Emiatt Károly a mindössze ötesztendő herceget is magával vitte, hogy felkészítse őt az uralkodásra. Zsigmond számára ezek a gyerekkori emlékek voltak azok, amelyek uralkodásához a számára legmegfelelőbb mintát szolgáltatták. Miután Károly és Zsigmond megérkeztek, az uralkodó igyekezett a városnak császárhoz méltó megjelenést kölcsönözni, és természetesen egyházairól sem feledkezett meg. A város valamennyi templomát gazdagon megajándékozta, a várban pedig grandiózus építkezésbe kezdett, amelynek célja egy a karlštejni rezidenciájához hasonló királyi központ kialakítása volt. Ennek keretében a *castrum*ban kápolnát alapított Keresztelő Szent János és Szent János evangélista tiszteletére, amelybe Ágoston-rendi szerzeteseket telepített.¹¹⁷⁶ Minden jel arra mutat, hogy az uralkodó még ugyanebben az évben – hasonlóan a karlštejni várában található Szűz Mária-kápolnához – az egyházat társaskáptalanná alakította. A munkálatokkal azonos időben a császár vélhetően fiát, Zsigmondot és az ifjú herceg nevelőit bízta meg, hogy a Szent Vitus-székesegyház kincstárából az általa felsorolt ereklyéket szállítsák Tangermündébe. Károly gyaníthatóan ezzel az új királyi központ zarándokforgalmát kívánta növelni, hogy a kápolnát felkeresők kegyes adományából tovább finanszírozhassa az építkezéseket. A herceg 1377. április 3-án tért vissza az ereklyékkal apjához.¹¹⁷⁷ Egy későbbi levélből ismert, hogy Károly a prágai kincstárból Krisztus Szent Vérért (*una gotta Sanguinus Jesu Cristi*), egy darabot a Szent Keresztből (*una pars de ligno Sancte Crucis*), ugyancsak egy kis darabot Szent János evangélista köpenyéből (*sarracio Sancti Johannis Evangeliste*), valamint Keresztelő Szent János hermáját (*Sancti Johannis Baptiste in capite aureo*) szállíttatta át Prágából.¹¹⁷⁸ Ugyanebben az évben azonban tovább gyarapította a várkápolna relikviakollekcióját, hiszen a császár megszerezte a hildesheimi Marienrode-kolostorból Szent

¹¹⁷⁵ RI VIII. Nr. 5263.

¹¹⁷⁶ Károly 1377. június 13-án adta hírül az alapítás tényét, ám az építkezések jóval hamarabb vélhetően 1373 végén már megkezdődhettek. „Ad laudem igitur, gloriam et honorem omnipotentis dei necnon internerate eius et virginis sante Marie in castro Tangermunde super Albee fluvio diocesis Halberstandensis in quo nos et heredes nostri marchiones Brandenburgensis marchia tenemus domicilium principale de sciencia et consensu Alberti Halberstandensis episcopi loci eiusdem ordinarii, principis devoti nostri dilecti, capellam de novo erigi et magnifici operis preciosorum et aliorum lapidum ornamento fulcitam procuravimus ad debitum confirmari, quam etiam venerabilis Petrus archiepiscopus Magdeburgensis habens ad hoc loci ordinario legitimum potestatem secundum canonicas sanctiones personaliter in multorum episcoporum et prelatorum ac principum et nobilium presentia consecravit sanctorum Johannis baptiste, precursoris domini et Johannis apostoli et ewangeliste, patronum eius, necnon multorum aliorum sanctorum reverendas reliquias in ea devote recondens.” CDBr I/16. 22.

¹¹⁷⁷ Zsigmond 1377. március 3-án indult Prágából, és Berlinen keresztül vezetett az útja Tangermündébe, ahova április 3-án érkezett meg. RI VIII. Nr. 5731-5773, 5781.

¹¹⁷⁸ „Sancti Johannis Baptiste in capite aureo” CDBr I./16. 40.

György szívét, illetve lándzsáját, amelynek fia Zsigmond is tanúja volt.¹¹⁷⁹ Ezt követően Károly és Zsigmond Aachenbe mentek.¹¹⁸⁰ Majd December 4-én Károly Vencellel Párizsba indult, Zsigmond pedig visszatért Prágába. A következő évben Károly hosszas betegeskedés után elhunyt. Zsigmond pedig többé nem kereste fel Tangermündét. Ám ettől függetlenül számontartotta apai örökségét, illetve a Szent János-kápolnában őrzött ereklyéket. Azonban 1412-ben a Szent János-kápolna egyik kanonokja arról számolt be, hogy a már korábban elhunyt Jodok morva örgróf (†1411) egy alkalommal felkereste az egyházat és azon ereklyék közül, amelyet még a dicső, és kegyes emlékü Károly császár hozatott a kápolnába számos relikviát elrabolt, többek közt egy darabot a Szent Kereszt fájából, valamint Szent György mártír féltve őrzött szívét is eltulajdonította.¹¹⁸¹

Zsigmond uralkodása alatt, apjához hasonlóan különösen nagy tisztelettel fordult Szent György kultusza felé. 1401. április 24-én bizonyosan személyesen is felkereste a veszprémi Szent György-kápolnát, amelynek búcsúján maga is részt vett.¹¹⁸² Tekintve, hogy Szent György koponyarelikviáját e kápolna falai közt őrizték, emléknapján minden biztonnyal zarándokok sokasága kereshette fel Veszprém városát. Alighanem a kultusz népszerűségét, és a kápolna túlsúlyfoltóságát jelzi az a felirat is, melyet egykoron figyelmeztetés jelleggel az egyház bejáratának padlójába véstek: „küszöbön ne üljetek!” (*In limine non sedeto*). A korábbi szintézisek e jelzést szinte kivétel nélkül már a Zsigmond-korral hozták összefüggésbe.¹¹⁸³ Habár arról, hogy az uralkodó milyen módon támogatta az egyházat nincsenek forrásaink, annyi azonban valószínűsíthető, hogy Rozgonyi Péter,¹¹⁸⁴ illetőleg Rozgonyi Simon püspöksége¹¹⁸⁵

¹¹⁷⁹ „Tempore huius abbatis Henrici facta est alienatio reliquiarum beati Georgii de monasterio nostro hoc modo. Nam Carolus quartus Romanorum imperator, qui tunc tenuit curiam in Tangermunda super Albim, audiens desolationem lamentabilem hujus monasterii nostri propter nimietatem debitorum, simulque de reliquiis beati Georgii martyris, quas ecclesia nostra ab antiquo possidebat, petiit dominum Hinricum abbatem et dominum Gerardum episcopum Hildeshemensium pro hujusmodi reliquiis, ut sibi darentur. Erant autem reliquiae istae cor et lancea ejusdem martyris. Quas cum tandem de consensu Conventus et abbatum ordinis consilioque domini Gerardi episcopi imperator oblatas humiliter acceptasset [...]. Obtulit idem serenissimus imperator pro remedio animae suae, suorumque progenitorum propter Deum ad perpetuam memoriam monasterio nostro trecentas sexagenas grossorum Pragensium pro recuperandis veteribus possessionibus vel novis perpetuo comparandis [...].” CHRONICON MARIENRODE, 442.

¹¹⁸⁰ RI VIII, Nr. 5844-5846.;

¹¹⁸¹ „[...] Item Cor sancti Georgii in parva monstrancia pendente in cathena argentea. [...] Suprascriptas reliquias exceptis aliis, quorum nomina ignoramus, dominus Jodocus marchio Moravie pie defunctus de castro Tangermunde alienavit et ad Moraviam deportavit in detrimentum ecclesie Tangermundensis magnum etc.” CDBRAND I/16. 40.; OTAVSKÝ 2006. 149–151.

¹¹⁸² ZsO II/2. 1032.

¹¹⁸³ GUTHEIL 1979. 80.

¹¹⁸⁴ MNL OL DL 10 604; FEDELES 2018. 90.

¹¹⁸⁵ LUKCSICS I. 1023 sz.; FEDELES 2018. 95.

idején készülhetett el a mártír díszes fejereklyetartója is (*tece capitis Sancti Georgii*), amely már a székesegyház kincseinek 1429. évi összeírásában feltűnt.¹¹⁸⁶

Ugyanettől az időtől kezdve Szent György kultusza már a közigazgatásban is fontos szerepet kapott. Buda városának jogkönyvében olvasható, hogy Szent György-ünnepén a Nagyboldogasszony templomában tartott misét követően a választó polgárság a városháza előtti téren gyülekezett. A választás alkalmával tilos volt fegyvert viselni, és verekedni. A belépő bíró hatalmának jelképeit, a zöld gallyat, és a fehér bíróbottot a városháza előtt a földre helyezte, majd felmutatták a város pecsétjét. Az új bírónak be kellett mutatkoznia a király előtt. Majd a megválasztását követő vasárnapon a városban végigjárta a lakóházakat, végül a polgárok személyesen kísérték haza otthonába.¹¹⁸⁷ 1408. december 13-án az uralkodó és felesége, Borbála királyné még inkább középpontba helyezte a szent kultuszát a kormányzatban, hiszen a királyi pár, valamint az ország bárói antióchiai Szent Margit mellett a katonaszentet választották az általuk alapított Sárkányos-társaság patrónusául. A rend életre hívása véget vetett annak az egy évtizede tartó bizonytalanságnak, amelyet a Kanizsai- valamint a királyhűliga báróinak viszálykodása idézett elő. E társaság formájában az alattvalók számára nyilvánvalóvá vált, hogy az birtokolja a hatalmat, aki rend báróinak a tagja. Noha a sárkányosok számos nemes célt – mint például az ország védelmét a törökkel szemben – tűztek maguk elé, leginkább érdekvédelmi szövetségként működött a közösség, amely idővel az uralkodó egyik legjelentősebb hatalmi reprezentációs eszközévé vált.

1406 és 1413 között Zsigmond benyújtotta az igényét atyai örökségére és visszaszerezte Jordok morvaögróftól a tangermüdei Szent János-kápolnából elrabolt Szent György szívereklyét, valamint a Szent Kereszt egy darabját, melyeket Magyarországra hozatott. A relikviák minden bizonnyal az uralkodó személyes ereklyekollekciójának részét képezhette, ugyanis nyilvános tiszteletéről a korabeli források hallgatnak. Tekintve, hogy Zsigmond 1413-ban elhagyta az országot, a szívereklyét magával vitte európai körútjára. Legkésőbb 1416-ban nyilatkoznak róla a források, amikor a magyar uralkodó úgy döntött, hogy az egyház uniójának helyreállítása érdekében személyesen jár közbe az angol-francia náció közti béke megteremtésében. Bárány Attila Anglia középkori magyar emlékeit vizsgáló tanulmányából ismert, hogy 1416. májusában Zsigmond az ereklyét magával vitte a szigetországba, és egy Szent György képmását ábrázoló ikonképpel egyetemben V. Henriknek adományozta, aki a becses relikviát a Térdszalag-rendnek otthont adó windsori kápolnában őriztette.¹¹⁸⁸

¹¹⁸⁶ FEJÉRPATAKY 1886. 569.

¹¹⁸⁷ RELKOVIC NÉDA 1905. 154–155.; ZOLNAY 1969. 30.

¹¹⁸⁸ BÁRÁNY 2004. 5–30.; BÁRÁNY 2007. 73–74.;

Ugyanekkor a magyar uralkodó egy másik roppant becses fejedelmi tárgyat is Angliának adományozott, amely nem volt más, mint Zsigmond sárkányos kardja, amelyet ma „yorki kardként ismerünk”. A kard Richard Beauchamp Warwick 13. grófjának *pageant*jában, egy tollrajzon tűnik fel először a főúr kezében. Az illusztráció felett található szöveg szerint Zsigmond különös szeretettel viseltetett a gróf iránt, ezért megengedte neki, hogy kardját előtte vigye. A főúr mögött látható az uralkodó baljában az országalmával, jobbában a jogarral, fején a császári koronával. Mögötte Borbála királyné, a háttérben pedig Warwick grófja került ábrázolásra, ahogy Szent György szívét egy díszes monstranciában átnyújtja V. Henriknek. Ami a kardot illeti, vélhetően az uralkodó ezt is az angol királynak szánta, hiszen később ez is a Szent György-kápolna tulajdonába került.¹¹⁸⁹ Ismert, hogy a Térdszalag-rend ceremóniái során a felvételt nyert tagok feje fölé függesztették a fegyvert. Ám 1437-ben a kápolna dékánja ezt egy kanonoknak adományozta, aki két évvel később szintén tovább adományozta York városának.

Szent György kultuszának megjelenítése kapcsán különös figyelmet érdemel Zsigmond 1421. évi visegrádi egyházalapítása.¹¹⁹⁰ Miután 1415-ben a konstanzi zsinat kedvezően döntött a kisebb testvérek rendjének ügyében, és engedélyezték, hogy a francia obszervánsok kikerüljenek a rendi vezetők joghatósága alól, és szabadon választhassanak maguknak provinciális és generális vikáriusokat, akiket a rend generális miniszterének is el kellett ismernie, így lényegét tekintve új struktúra jött létre.¹¹⁹¹ 1421-ben az uralkodó maga is hozzájárult a ferences rend szigorúbb ágának magyarországi megtelepedéséhez,¹¹⁹² és ezzel együtt Szent György kultuszának emeléséhez, azzal, hogy Visegrádon egy templommal, kolostorral, temetővel, valamint harangtoronnyal rendelkező rendházat építtetett Szűz Mária tiszteletére, amelyet a boszniai ferences vikária alá rendelt. A következő években az uralkodó a testvéreknek adományozta a kolostor szomszédságában található Szent György-kápolnát, ám rendkívül rossz állapota miatt a kápolnát felkeresők számára Zsigmond 1424. június 27-én búcsúengedélyt kért V. Márton pápától.¹¹⁹³ Minden bizonnyal az uralkodó a zarándokok kegyes

¹¹⁸⁹ HORVÁTH 1937. 182.

¹¹⁹⁰ ROMHÁNYI 2000. 109.

¹¹⁹¹ KERTÉSZ 2015. 17.

¹¹⁹² ROMHÁNYI 2014. 210–211.

¹¹⁹³ „Cone, de indulg. capellam S. Georgii Visegrad., Strig. d., visitaturis. Sigismundus rex prope dictam capellam unum domum fratribus o. Min. de observ. construxit et etiam capellam in eccl. erigi facere vult.” LUKCSICS I. 744. SZ.

adományából kívánta támogatni az épület renovációs munkálatait. Ugyanakkor Zsigmond elrendelte, hogy az első magyar királyok által meghatározott miserendet tartsák meg.¹¹⁹⁴

A királyhú liga bárói, mint Krisztus katonái. A Sárkányos Társaság életre hívása

A Sárkányos Társaság életre hívását alapvetően két tényező befolyásolta. A 12. századtól a lovagi kultúra felerősödésével az európai fejedelmek igyekeztek olyan túlnyomó részt világi társulatokat, vagy mondhatni testvérületeket alapítani, amelyek különösen alkalmasnak bizonyultak saját hatalmi reprezentációjuk kifejezésére.¹¹⁹⁵ Ugyanakkor e testvérületek megalapításával az uralkodók, illetve némely esetben maga az uralkodópár azt is kifejezésre kívánta juttatni, hogy kiket tekintenek hatalmuk legfőbb támaszainak. A renhez való csatlakozás alapvetően nemcsak kiváltság volt, hanem egyszer s mind kötelmek sorát vonta maga után, melyet a fejedelem és a rend tagjai közösen vállaltak magukra egy általuk meghatározott szent ügyért cserébe, ami általában nem volt kevesebb, mint a kereszténység, a korona, a zarándokok, illetőleg az elesettek védelme. E céllal alapította 1150 és 1160 között II. Géza a Szent István király keresztesei, másnéven a Stefanita lovagrendet, 1233-ban Szent Lajos francia király a Rekettyerendet, 1266-ban Anjou Károly az Aranysarkantyú-rendet, 1326-ban I. Károly magyar király a Szent György-rendet,¹¹⁹⁶ 1344-ben II. János francia király a Csillagrendet, 1348-ban III. Edvárd angol király a Térdszalagrendet,¹¹⁹⁷ 1355-ben IV. Károly német-római császár a Kösöntyürendet (*Orden der Fürspänger*),¹¹⁹⁸ 1390-ben IV. Vencel cseh király a Kendőrendet,¹¹⁹⁹ amelynek tagjai közt Garai Miklós nádor is feltűnt.

A Kanizsai János esztergomi érsek által hirdetett Zsigmond-ellenes felkelés bukása hatalmas űrt okozott. A liga vereségének legmesszemenőbb következménye elsősorban a kormányzat átrendeződésében fogható meg. János érsek elveszítette főkancellári címét, egyházi, valamint családi birtokainak egy részét, mi több az uralkodó lefoglalva tartotta vagyonát is, amelynek kezelését Stiborici Stiborra bízta. Hasonlóképp bűnhődött az érsek legfőbb támogatója, Bebek Detre nádor is aki, habár ígéretet kapott arra nézve, hogy birtokai kezén maradnak,¹²⁰⁰ felségárulás miatt elvesztette a Körös megyei Szentgyörgy várát, valamint

¹¹⁹⁴ „licentiam edificandi unum domum prope capellam s. c. S. Georgii opidi Vicegrad., Strig. d., pro usu et habitatione fratrum o. Min. de observ. vicarie Bosne et ut capella, in qua etiam priores reges Hungarie divina officia celebrari faciebant, in ecclesiam erigatur.” LUKCSICS I. 818. sz.

¹¹⁹⁵ BOULTON 1987. 23.

¹¹⁹⁶ VESZPRÉMY 1994. 23.

¹¹⁹⁷ RENOARD 1949. 290.; KURCZ 1988. 127–129.

¹¹⁹⁸ MÜLLNER 1623 II. 13–16.; WIPPEL 1817. 124.

¹¹⁹⁹ BAROCH 2005. 1-20.

¹²⁰⁰ MNL OL DL 8906.

Szikszót. Garai Miklós igyekezett konszolidált feltételeket szabni az általa hirdetett általános amnesztiának,¹²⁰¹ azonban a közvetlen cél mégis az volt, hogy a királyellenes szervezkedésben résztvevőket kiszorítsák a hatalomból, a királyhű liga támogatóinak pedig teret engedjenek a kormányzásban. Ugyanakkor maga az amnesztia lehetőséget nyújtott arra, hogy ne csupán a királyi kincstár, hanem a Zsigmondhoz hű bárók magánvagyonra is jelentősen gyarapodjék. Szinte általánossá vált, hogy az uralkodó hűségére visszatérők pénzfizetés ellenében kaptak büntetlenséget.¹²⁰² Kiváló példa erre Újlaki László esete, aki Garai Miklós nádor közbenjárása kapcsán nyert kegyelmet, azonban testvére, Imre már 12000 aranyforint fejében nyerhetett csak bocsánatot. Esetében az uralkodó 3000 aranyforintot vett át, további 9000 Forint értékben pedig birtokokat foglalt le, amelyeket közvetlen az amnesztiát követően Ozorai Pipónak adományozott.¹²⁰³ A kegyelem osztogatásból a legnagyobb hasznot Zsigmond rendíthetetlen híve, az új főkancellár, Albeni Eberhard¹²⁰⁴ húzta. Ő maga kevésbé volt türelmes a király hűségére visszatérőkkel szemben, hiszen mindenki számára általánosan kötelezővé tette a bűnbocsánat leróását. Kimondta, hogy Lajos király, Erzsébet és Mária királynék, valamint Zsigmond összes birtokjogi vonatkozású oklevelét 1405 Szent György napjától számítva egy éven belül be kell mutatni a kancellárián megerősítés végett. Ám ezzel még Eberhard nem elégedett meg, hiszen azt is megvizsgáltatta, hogy az oklevelek hitelesek-e, felmutatójukat pedig megilleti-e a benne foglalt jogok összessége, illetve, hogy a felkelés során a birtokos hogyan viselkedett, kapott-e királyi amnesztiát.¹²⁰⁵ 1403. december 28-án Kőrösre hívatta Szlavónia nemeseit, ahol négytagú bizottság várta a megjelenőket, amelyben ott ült Eberhard, valamint Ders Márton,¹²⁰⁶ és özdögei Bessenýő Pál¹²⁰⁷ is, aki a felkelés alatt fogságba került, így alighanem volt miért bosszút állnia. Ugyanakkor Eberhard is bosszút állhatott azokon, akik a püspöksége területein ujjat mertek húzni vele.¹²⁰⁸ Az új hatalmi rend igyekezett kiszorítani a kormányzathoz a prelátusokat is. Ennek alapvető oka az volt, hogy IX. Bonifác Nápolyi Lászlót támogatta, Zsigmonddal szemben pedig bizalmatlanságot táplált mióta bátyja, Vencel a francia királlyal szövetkezve az egyházszakadás megszüntetésén fáradozott. 1403 tavaszán a szentatya Angelo Acciaiuoli firenzei bíborost küldte Magyarországra, és azzal a feladattal bízta meg, hogy

¹²⁰¹ MNL OL DL 8900, 8997.

¹²⁰² MNL OL DL 87 747.

¹²⁰³ MNL OL DL 87 747.

¹²⁰⁴ ENGEL II. 10.; MÁLYUSZ 1960. 162–190.; FEDELES 2009. 117–126.

¹²⁰⁵ MÁLYUSZ 1984. 56.

¹²⁰⁶ ENGEL 1996. 60.

¹²⁰⁷ ENGEL 1996. 35.

¹²⁰⁸ MÁLYUSZ 1984. 56.

a szentszék befolyását László ellenkirály javára érvényesítse. Mindemellett a királyhű ligát támogató főpapokat elmozdította, és helyükbe olyan prelátusokat emelt, akikre László számíthatott. Elsőként Andrea Benzi da Gualdo András spalatói érseket¹²⁰⁹ mozdította el, és helyére Aragóniai Peregrinust nevezeti ki.¹²¹⁰ Ezzel egy időben a szentatya utasította legátusát, hogy Albeni Eberhard zágrábi püspököt mozdítsa el, a főpapi székbe pedig Szepesi János kalocsai érseket ültesse.¹²¹¹ Szepesi János érsek helyébe pedig Krisogon traui püspököt iktassa be.¹²¹² Március 9-én a szentatya György boszniai püspököt nevezte ki a veszprémi püspökség élére,¹²¹³ aki augusztus 5-én Zárában Kanizsai Jánossal, valamint Angelo Acciaioli pápai legátussal megkoronázta Nápolyi Lászlót.¹²¹⁴ A királyhű liga gyors fellépésének köszönhetően a királypárti erők megsemmisítő vereséget mértek a lázadókra, ezért László megriadva a felkelőkre mért vereség híretől azonnal elhagyta Zárát, és visszatért Nápolyba. A kialakult helyzetre való tekintettel Zsigmond a Szent Római Birodalom vikáriusaként felmondta az engedelmességet Bonifácnak. Továbbá, mint a Cseh Királyság kormányzója a Cseh és Magyar Királyság klérusa számára megtiltotta az Apostoli Kamarába történő befizetéseket és a szentszéki utasítások betartását.¹²¹⁵ A lázadók többségét Zsigmond kegyelemben részesítette. Ám akadtak, akik külföldre menekültek. Ludányi Tamás egri püspök¹²¹⁶ Lengyelországban talált menedéket, de végül 1412-ben ő is letette a hűségesküt. Mindeközben az uralkodó kísérletet tett egy pápaságtól független személyzeti politikát kialakítani a magyar egyházon belül. 1404. április 6-án kiadta a királyi tetsvényjogról (*placetum regium*)¹²¹⁷ hozott dekrétumot, amelyben megerősítette az 1397-es országgyűlés vonatkozó rendelkezéseit. Az előírás értelmében azokat az egyházi javadalmakat, amelyeket korábban a pápák legátusaiknak, főpapoknak, és más klérusoknak adományoztak, birtokosaik a jövőben csak a király hozzájárulásával tarthatták meg. Mindezen felül megtiltotta, hogy az országban engedélye nélkül pápai kinevezőbullákat, idézőleveleket, vagy a *Curia Romana* bíróságai által hozott ítéleteket kihirdessenek.¹²¹⁸ 1411-ben Dietrich von Nieheim krónikás a *Viridarium imperatorum et regum romanorum* című munkájában azt írta, hogy Zsigmond olyannyira

¹²⁰⁹ CAMERALIA I. 144.; EUBEL I. 197.; BEINHOFF 1995. 256.

¹²¹⁰ FRAKNÓI 1895. 532.

¹²¹¹ EUBEL I. 360.; ÚDVARDY 1991. 258–252.; ENGEL I. 65.; C. TÓTH 2009. 46.; FEDELES 2018. 90–134.

¹²¹² MON. VAT. I/4. 565.; ZSO II/1. 2447.

¹²¹³ ZSO II/1. 2303.

¹²¹⁴ MON. VAT. I/4. 532.

¹²¹⁵ ZSO II/1. 2568. MARTIN 1790. 92.

¹²¹⁶ CAMERALIA I. 117, 129, 555–556.; EUBEL I. 78, 454.; FÜGEDI 1965. 489.; SUGÁR 1984. 135–140, 145–147.; ENGEL I. 68–69, 74.; WINDECKE 2000. 43.;

¹²¹⁷ FRAKNÓI 1895. 95.; ERDŐ 1996. 83–95.; C. TÓTH 2012. 108.

¹²¹⁸ FEDELES 2018. 87.

gyűlölte IX. Bonifác pápát, hogy magához vonta a *spiritualiat*, és hosszú időn át maga rendelkezett országa főpapi székeinek, és más egyházi javadalmainak betöltéséről.¹²¹⁹ Egy másik munkájában, *De schismate* című művében Nieheim még árnyaltabban a következőképpen jellemezte Zsigmond egyházpolitikáját: „*Zsigmond Magyarországon a székesegyházakat, az egyházakat és a monostorokat, valamint minden egyházi javadalmat annak adja, akinek akarja*”¹²²⁰ Azonban a király még ennél is továbbment. Azon főpapi székeket, amelyek birtokosai a felajánlott amnesztiát nem eszközölték ki, vagy nem fogadták el, megüresedettnek tekintette. 1404-ben nem kevesebb, mint tizenhárom főpap székről jelentik, hogy üresedésben vannak. A magyar főpapi székek javadalmait az uralkodó lefoglalta, és világi kormányzók kezelésére bízta.¹²²¹ Így a kalocsai érsekség Garai Miklós nádor és Maróti János macsói bán felügyelete alá került.¹²²² Az egri püspökség Stiborici Stibor,¹²²³ a veszprémi Szécsi Miklós,¹²²⁴ a váci Lévai Cseh Péter, és Korbáviai Károly, a szerémi püspökség Garai János kezére került.¹²²⁵

A Kanizsai-ligával szemben az új alakulatnak a legjellemzőbb vonása a főpapok hiánya, valamint zárt jellege és megszabott létszáma volt. A prelátusok távoltartása velejárt az egyház magyarországi viszonyaiban a századfordulón bekövetkezett változással, de ugyanakkor visszahatással volt Kanizsai János nyomasztó fölényével szemben is. Az egykori bizonytalansággal szemben, hogy a bárók közül kik igényelhetek részt a hatalomból főképp, hogy kiknek a szava döntött az országos tisztségek betöltésénél a királyság 1408. december 13-én választ kapott a Sárkányos Társaság formájában.¹²²⁶ A forma megállapítsa minden kétséget kizáróan Zsigmondtól származott, hiszen az ő pompakedvelő szemléletéhez illet leginkább az az elgondolás, hogy a hatalmasok szövetsége a világ előtt, mint rettenthetetlen lovagok rendje jelenjen meg, amelyet olyan magasztos célok lelkesítenek, mint a harc a pogányok ellen az igaz hit védelmében, hasonlatosan Szent Györgynek és Szent Margitnak a sárkány ellen vívott küzdelméhez. Ugyanakkor a két szenthez igen közvetlen kapcsolat fűzte az uralkodót, így nem véletlen, hogy a sárkányos lovagok Szent Györgyöt (*beatus Georgius Martyr*) és antióchiai

¹²¹⁹ „Et paulatim adauctis dictis rancoribus propter ea dicti pontificis dictus Sigismundus ad se traxit omnia spiritualia, quoad provisionem episcopatum et aliorum ecclesiasticorum titularum disponendo de illis extunc per multos annos, quibus voluit, et prout placebat eidem” NIEHEIM 1956. 95.

¹²²⁰ „Sed ipse Sigismundus postea cathedrales, ecclesias et monasteria, necnon omnia beneficia ecclesiastica in Hungaria dedit, quibus voluit.” NIEHEIM 1535. 94.; FEDELES 2018. 85.

¹²²¹ FEJÉR X/4. 310.

¹²²² ZsO II/2 5129.

¹²²³ ZsO II/1 3608.

¹²²⁴ ZsO II/1 3982.

¹²²⁵ FRAKNÓI 1895. 96.

¹²²⁶ MNL OL DL 65 843.; MÁLYUSZ 1984. 60.

Szent Margitot (*Sanctissima Virgo et Martyr Margaretha*) választották patrónusaiknak.¹²²⁷ Az alapítólevél előadja, hogy a rend alapítója Zsigmond király és Borbála királyné az ország főpapjaival és báróival, valamint főembereikkel, akikkel érintkezni kívánnak az álnok ellenségnek és a sárkány követőinek, a pogány hadaknak és az egy igaz hit és Krisztus keresztiének, és országainak veszedelmére törő más nemzetek kipusztítására, valamint Krisztus keresztiének zászlaja alatt győzedelmeskedő szent és üdvözítő hit minden akarattal való szolgálatára és növelésére hozták létre a társaságot. A király kiemelte hű bárói erényeit, akik a Szent Koronáért megküzdöttek külső és belső ellenségekkel, életüket nem kímélve megszabadították a királyt fogságából. Az uralkodópár ezt méltányolva, esküjüket teljesítve a társaság keretein belül méltóságukat igyekeznek tovább gyarapítani. A továbbiakban pedig a király szavatolja, hogyha a bárók egymás közt harag támadna, azt a királyi felségükkel egyetemben szükséges megtárgyalni, és ezáltal igazságot szolgáltatni a felek között. Ugyanakkor Borbála királyné szavatolta, hogy jövőben mindenben férje, és hűséges báróik tanácsa szerint jár majd el. Ezt követően olvashatjuk a bárók¹²²⁸ ígését, amelyben fogadják, hogy a királyi párt minden kártól megoltalmazza. Ugyanakkor vállalják, hogy életüket nem kímélve a királyi pár mindkét nemű gyermekét megvédelmezik. A társaság bárói szintén vállalják, hogy igaz testvériséget fognak egymás közt tartani. Vita kapcsán a pert a király és a társaság bárói elé terjesztik, és egyetemesen határoznak. Ugyanakkor Zsigmond fogadalmat tett arra, hogy az ország Szent Koronája joghatóságának alávetetteket, legyenek bármilyen rangúak és jogállásúak törvényes szokásaikban megtartja. Ha pedig újításokat gondolna ki, akkor azt öt báróval köteles megvitatni. Az alapítólevélben Borbála és Zsigmond ígéretet tettek a pogány veszélyre nézve, illetve az ország védelmének szem előtt tartására is, mely kapcsán a bárók is fogadalmat tettek: ha a király vagy a királyné, a továbbiakban pedig valamely utódjuk hadba vonul, a bárók vonakodás nélkül követik őket. Az alapító okirat ezt követően rendelkezett a társaság tagsági feltételeiről is, valamint a későbbi tagfelvételről, amely szerint a király és a bárók együttesen megállapodtak abban, hogy akaratuk szerint bárkit felvehetnek a társaságba. De a felvételt nyert tagnak esküt kell tennie, csupán ezt követően vehet részt a tanácskozáson. A létszámot tekintve a bárók számát állandónak határozták meg. Hiszen amennyiben egy

¹²²⁷ BARANYAI 1926. 575.

¹²²⁸ István despota, Cillei Hermann Cilli és Zagória grófja, Cillei Frigyes gróf, Garai Miklós nádor, Stiboriczi Stibor erdélyi vajda, Tamási Henrik fia János, és Szántói Laczk Jakab, Maróti János macsói, Ozorai Pipo szörényi bánok, Szécsi Miklós királyi tárnokmester, Korbáviai Károly ispán, királyi főkinestartó, néhai Szécsényi Konya bán fia Simon ajtónállómester, Korbáviai János ispán, étekfogómester, Alsáni Gergely fia János, pohárnokmester, Lévai Cseh Péter lovászmester Csáki Miklós erdélyi vajda, Bessenyei Pál és Pécsi Pál, Dalmácia, Horvátország és Szlavónia bánjai, Nádasdi Salamon fia Mihály székelyispán, Perényi Péter Máramaros vármegye ispánja, Perényi Imre titkos kancellár és Garai János

közülük eltávozna – írja az alapítólevél – olyan tagot kell az ország főurai közé emelni, ki már több, mint egy éve a társaság tagja.¹²²⁹ Ugyanakkor a királyi pár és a bárók megadták a végtisztességre vonatkozó rendelkezéseket is, hiszen elrendelték, hogy amennyiben egy báró meghalna, akkor minden egyes tagnak amennyiben tehető meg kell jelennie a temetésen. Ha pedig akadályozva lennének, akkor az elhunyt lelki üdvéért harminc misét kötelesek mondatni legalább négy nehézsúlyú dénár értékben. Az elhunyt tag tiszteletére, a halál jelzésére pedig fekete gyászruhát kell öltetni, amelyet a nap elmúltával a gyászoló köteles Krisztus szegényeinek átadni. Ha pedig ezt elmulasztaná, akkor öt misét köteles rendelni Krisztus öt sebének dicséretére, ugyancsak négy dénár értékben. Az okirat lezárásaképpen Zsigmond változtatást iktatott be a koronázási ordó tekintetében, hiszen elrendelte, hogy az ország leendő királyai koronázásuk alkalmával vegyék fel a társaság jelvényét. Alkalmassint, miután letették az esküt, mely szerint az ország törvényeit és szokásait jólélekkel megtartják, kötelesek fogadalmat tenni, hogy a jelen társaság szabályait megtartják és megerősítik. A király és a bárók az életadó szent kereszt fájának érintésével esküt tettek, hogy az előadottakat megtartják. A memorandumot Eberhard váradi püspök, illetve főkancellár foglalta írásba és keltezte, vélhetően Váradon. Gyanítható, hogy a főurak, szimbolikusan itt gyűltek össze, és hasonlóan a Kanizsai-liga 1403-as eskütételéhez, Szent László sírja mellett tettek fogadalmat. Különösen érdekes adalék, hogy az eskütételhez a társaság tagjai nem a szent király koponyarelikviáját használták, hanem ahogy azt az okirat is írja, kezüket Krisztus keresztfájára, vagyis a Szent Kereszt egy darabjára helyezték. Minden jel arra mutat, hogy a szövegben említett relikvia egyike lehetett annak a számos ereklyének, amelyet még Jordok morva őrgrof a tangermüdei Szent János-kápolnából elrabolt.

A társaság jelvénye

„Ó, milyen irgalmas az Isten. Igazságos és kegyes”.¹²³⁰ Windecke beszámolója szerint egykoron e felirat ékesítette a társaság emblémáját, amely a sárkány felett elhelyezkedő kereszt függőleges és hosszanti oldalaira volt felvésve. A jelvény, amelyet a rend tagjai viseltek reprezentációjuk legfontosabb kelléke volt. Az alapítólevél tanúsága szerint a királyi pár és a bárók a deviza viselését kötelezővé tették. Emiatt külön rendeletbe iktatták, hogy: ha valaki a társaság függőjét valamely napon elmulasztaná viselni, annak öt misét kell mondatnia, minden egyes miséért pedig négy dénárt köteles fizetni. Azonban, ha betegség, vagy fogság okán nem

¹²²⁹ BARANYAI 1926. 579.

¹²³⁰ „O quam misericors est Deus. Iustus et pius” WINDECKE 2000. 150.

viselhetné, azt a társak nem kérhetik számon. Mindazonáltal a szabályzat azt is előírta, hogy: ha valaki elvesztené, mindaddig, míg újra meg nem szerzi, ne essék semminemű kifogás alá.¹²³¹ Zsigmond alighanem a koronázási ordóra nézve is változásokat kívánt alkalmazni, hiszen a leendő magyar uralkodók számára kötelezővé tette, hogy koronázásukat követően a sárkányt nekik is el kell nyerniük, uralkodásuk alatt pedig viselniük kell. Utódai közül Hunyadi Mátyás király (1458–1490) volt az, aki követte Zsigmond példáját, és nemcsak használta, hanem is adományozta a rendjelvényt.¹²³²

A Zsigmond-korban elemeiben és ikonográfiájában eltérő jelvényt használtak. Azonban le kell szögezni, hogy a két embléma párhuzamos idejű használata semmilyen rendi hierarchiára nem utalt. Az első típus az alapítással egyidőben került forgalomba. Formáját az alapítólevél a következőképp adja közre:

„jelül és jelképül a körré görbült sárkány jelét, vagyis képét, amint a farkát a nyaka köré tekeri és a háta közepén hosszában a feje és az orra elejétől a farka végéig fel van hasítva s a vére vesztése miatt fehér és vértelen hasíték belső széle mentén hosszában elhelyezett vörös keresztet visel, hasonlót ahhoz, amelyen vörös keresztet fehér mezőben a dicső György vértanúnak zászlaja alatt vitézkedők szoktak viselni, hordani és használni, mi magunk is választjuk, elfogadjuk és egyforma díszíték módjára akarjuk felvenni, ha azt mind magunk, mind országunk hű bárói és főemberei láthatóan nyilvánosan viseljék és használják.”¹²³³

A deviza megjelenítésének megválasztása a király és a bárók konszenzusán alapult. Különös érdekessége, hogy az emblémán nem Szent György és Szent Margit harcát kívánták megjeleníteni, hanem ahogy arra az alapítólevél is utal: a nemzetek kipusztítására törekvő szörnyeteget, avagy a sárkány képében megjelenő pogányokat kívánták holtukban ábrázolni. A magyar bárók és Zsigmond leginkább ezt a fajta jelvényt használták. Ám idejekorán egy más típusú jelvény is forgalomba került, amelyben rendkívül komoly szerepet játszott Zsigmond hatalmi reprezentációja. Miután 1411-ben német királlyá választották, és ezzel egyidőben igényt formált a német-római császári címre megszerzésére, Zsigmond a rend jelvényét saját hatalmi reprezentációjának szolgálatába állította. Hatalmi törekvéseinek kifejezéseként a sárkány föle egy lángoló keresztet illesztetett, „*O quam misericors est Deus*”, vízszintes felületén pedig az „*Iustus et pius*”, vagy *Iustus et paciens*” vésettel.¹²³⁴ A lángoló kereszt ikonográfiai megjelenése komoly jelentéstartalommal ruházta fel a devizát. E ponton érdemes visszatérni az uralkodó neveltetéséhez. További két nagyon fontos tényező is döntő hatással volt Zsigmond választására. IV. Károly német-római császár meglehetősen nagy hangsúlyt

¹²³¹ BARANYAI 1926. 579–580.

¹²³² BALOGH 1966 I. 376.; ZENTAI 1973. 365–371.

¹²³³ BARANYAI 1926. 575.

¹²³⁴ Windecke beszámolójában „pius” szerepel, ám Reinprecht von Wallsee síremlékén a következő felirat szerepel: „quam misericors est dominus, iustus et paciens”. BERZEVICZY 1893. 95.; LÖVEI 2006. 251–263.

fektetett a Szent Kereszt, és Krisztus passiójához tartozó ereklyék reprezentációjának. A keresztrelikvia tiszteletét elsősorban a bizánci uralkodók aspektusában értelmezte, miszerint az uralkodó maga az új Konstantin, felesége, Szent Heléna, az országa pedig az antik Római Birodalom, amelynek ellenségei a perzsák. A korszak gondolkodásában a perzsák az oszmánokat szimbolizálták, akik a keresztény birodalomra törnek azzal a nem titkolt szándékkal, hogy elpusztítsák azt. E gondolatok megfogalmazásában az uralkodónak nagy segítségére volt a Bolognában jogot tanult, és a Szent Patrik-purgatóriumot megjárt *aulicusa*, a ferrarai Niccolò Beccari.¹²³⁵ Többek között ő volt az, aki 1376-ban Károly tangermüdei udvarában azt a megtisztelő feladatot kapta, hogy megkedveltesse a klasszikus kor hadvezéreit Zsigmonddal.¹²³⁶ Ő általa ismerkedett meg a magyar uralkodó a *Legenda Aurea* Szent Kereszt legendájával, valamint a Duna jelentőségével,¹²³⁷ és ő hívta fel az uralkodó figyelmét arra, hogy a Duna mellett egy hatalmas csatában dől majd el a világ sorsa, ahol ismét fel kell állítani a keresztet, amely a világalom bizonyosága lesz.¹²³⁸ Minden bizonnyal Zsigmondot Beccari tanításainak emlékképei ösztönözték arra, hogy a lángoló kereszt jelét megjelenítse rendjének devizáján. Ugyanakkor a német szakirodalom mutatott rá arra, hogy a király e küzdelemben az ország határainak védelménél jóval többet látott. A magyar uralkodó célja Európa fejedelmeinek összekovácsolása, és a döntő harc megvívása volt, amely során végképp le akart számolni a törökkel. Életének betetőzése pedig a Szentföld visszafoglalása lett volna.¹²³⁹ Ebben azonban már idős kora jelentősen akadályozta. Zsigmond életének utolsó napjaiban felismerve halálának közeledtét, igyekezett utódlását biztosítani, azonban a életét még nem tekintette lezártnak, hiszen a jövődönt utolsó ütközetét még nem vívta meg.¹²⁴⁰

¹²³⁵ HRDINA 1932. 159-77.; CHADRABA 1967. 63-78.; CHADRABA 1971. 32.; STEJSKA 1984. 456-67.

¹²³⁶ KOVÁCS 1987. 142.

¹²³⁷ „Die inventione sancte crucis. In illo tempore congregata est iuxta Danubium fluvium multitudo innumerabilis barbarorum volens fluvium transire et omnes regiones usque ad occidentem suo domino subiugare. Quod ubi Constantinus imperator comperit castra movit. Et contra Danubium se cum suo exercitu collocauit. At barbarorum crescente multitudine et iam fluvium transeunte Constantinus nimio terrore concutitur vidensque essent die crastino cum eo oraelium commissuri. Sequenti igitur nocte ab angelo excitatur et út sursum rescipiat admonetur. Qui in celum aspiciens vidit signum crucis ex clarissimo lumine factum litteris aureis hun titulum habens scriptum: In hoc signo vinces. Qui celesti visione confortatus similitudinem crucis fecit et ipsam ante suum exercitum ferri iussit. Irruensque in hostes ipso sin fugam vertit et multitudinem maximam interfecit. [...] De axaltatione sancte crucis. Tunc Eraclius imperator exercitum copiosum collegit et contra filium osdroe iuxta Danubium fluvium dimicaturus advenit. Tandem utrisque exercitus imperium usurparet. Decretum etiam exiit út quicumque principem suum iuuare presumeret cruribus abscissis et brachiis ob hoc contiuo in flumine mergetur. At Eraclius totum se deo obtulit et sancte Cruci devotione qua potuit commendavit. Ambobus itaque in conflictu durantibus Eraclio victoriam dominus contulit et contrarium exercitum suo imperio subiugavit adeo quod universus populus osdroe fidei christiane se subdidit et sacrum baptisma suscepit.” VORAGINE 1850. 89v, 176v.

¹²³⁸ MÁLYUSZ 1984. 40.

¹²³⁹ BECKMANN 1902. 2–93.

¹²⁴⁰ DRTA XII. 260–263.

A két különböző ikonográfiai sajátosságú devizák adományozásából kitűnik, hogy az uralkodó az első típusba tartozókat csupán a rendalapító 22 bárónak adományozta. A második típust 1411 után kezdte veretni, és ezeket az újonnan felvett tagok kapták meg, illetőleg azok, akik korábban valamilyen oknál fogva elvesztették jelvényüket. Különösen érdekes adalék, hogy Antonio di Puccio Pisano több ízben is megfestette az uralkodó portréját. Egy 1433-ban készített képen Zsigmondot oldalnézetből rajzolta le. Az uralkodó mellkasán pedig ott látható a második típusú jelvény a sárkánnyal és a lángoló kereszttel, ám Zsigmond valójában nem ezt a formát viselte. Mint ahogy a császár sírmellékletei is mutatják, az 1755-ben feltárt váradi sírjában csupán egy maga köré tekeredett sárkányt találtak függővel kereszt nélkül. Zsigmondot azzal a jelvénnel helyezték végső nyugalomra, amelyet ő maga és a magyar főurak.¹²⁴¹

Egy titkos záradék: A trónutódlás biztosítása

A Sárkányos Társaság alapítólevelének vállalásai között található egy Eberhard váradi püspök által elrejtett titkos záradék, amely a következőképpen hangzik:

„Tiszta hűségünkre és egyező akarattal hasonlóképp ígérjük és csalárdság és álnokság nélkül megfogadjuk, hogy említett urunk, királyunk és az ő hitvestársa, királyné asszonyunk és mindkét nemű gyermekeik iránt igaz engedelmisséget és állhatatos hűséget fogunk tartani [...] minden javaikban őket megvédelmezzük [...] kik ellenük támadnak tehetségeink igyekezeteink erőink szerint és minden képességeinkkel hűségesen igyekszünk oltalmazni, valamint védelmezni, nem kímélve személyünket és nem vonakodva a sors esélyeinek kitenni önmagunkat: és hogy a bizalmas megállapodásokat titkon tartjuk és megőrizzük, senkinek fel nem fedve”¹²⁴²

Tehát Zsigmond bárói kötelezték magukat, hogy a királyi pár mindkét nemű gyermekének (*prolibus [...] sexus utriusque*),¹²⁴³ igaz hűséget és engedelmisséget fogadnak. Ha pedig a sors úgy hozza, hogy fegyvert kell fogniuk, életüket nem kímélve tekintet nélkül fognak harcba szállni a nevükben. E záradékot, alkalmasint a rend szent titkát megtartják, és senki előtt fel nem fedik. A Zsigmond-kor viszonyait tekintve érthető, hogy az uralkodópár elsődleges motivációja az érdekszövetség létrehozásán túl az volt, hogy a jövőben a bárók szavatolják a királyi pár gyermekeinek hatalomra jutását. Zsigmond uralkodásának első éveiben nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy maga és örökösei hatalmát, mind a Cseh Királyságban, mind pedig a magyar trónon jó előre biztosítsa. Törekvéseit elsősorban a személyes tapasztalatai, valamint a Habsburg hercegek dinasztikus politikája indikálta, amely Vencel gyengekezű uralmának köszönhetően idővel már Zsigmond cseh örökségét is közvetlenül veszélyeztette. Zsigmond nem felejtette el, hogy első felesége, Anjou Mária, fiúsítás s ezáltal koronázás jogán

¹²⁴¹ MNL OL Csáky család levéltára. P 72; r. sz. 103. fasc. 647-648, fol. 5.

¹²⁴² BARANYAI 1926. 577.

¹²⁴³ MNL OL DL 65 843.

lett Magyarország királya. Míg ő maga Lajos és IV. Károly szerződése kapcsán, mint Mária jegyese, a Kanizsai-liga választottjaként nyerte el a királyi koronát. A királyné korai halálával (1395) Zsigmondra nézve roppant fenyegetővé vált, hogy trónörökös nélkül maradt. Ám e tekintetben az uralkodó nem keseredett el, hiszen továbbra is ragaszkodott apai örökségéhez. Még 1388. május 22-én a három fivér, Vencel cseh király, Zsigmond magyar király, és Luxemburgi János Görlitz hercege örökösödési szerződést kötöttek, amelyben megegyeztek, hogy ha Vencel fiú örökös nélkül halna el, akkor a cseh koronát a legfiatalabb testvérük, János örökli. Zsigmond azért mondott le öccse javára, mert korábban Vencel katonai erővel segítette a magyar korona elnyeréséhez.¹²⁴⁴ Azonban 1396. március 1-én egy váratlan fordulat állt be. János herceg tragikus hirtelenséggel elhunyt. Ezért Vencel és Zsigmond új szerződést kötöttek, amelyben megállapodtak, hogyha a cseh király fiú örökös nélkül halna el, akkor a cseh korona Zsigmondé lesz viszont, ha a magyar uralkodó távozna előbb örökös nélkül, akkor a magyar korona Vencelre száll.¹²⁴⁵ Noha a megállapodást a főurak is ellátták pecsétjükkel, kevésbé volt szavatolható, hiszen Nikápolynál valamennyien elestek. Ugyanakkor a magyar király három évvel később szerződést bontott Vencellel, és ugyanezen feltételekkel megállapodást kötött Jodokkal. Ám tekintve, hogy Zsigmond szavahihetetlennek bizonyult, a morva őrgróf számára ki akarta kényszeríteni a magyar uralkodótól, hogy a szerződésüket a főurak, a főpapok, és a városok pecsétjeivel is ellássák. Zsigmond vélhetően eleget tudott tenni Jodok kívánalmainak, de szerződésük ideje korán felbomlott. Ezt követően Zsigmond 1402. augusztus 16-án szerződést kötött II. Ernő osztrák és Vilmos stájer hercegeivel, melyben megegyeztek, hogy haláluk esetére egymást kölcsönösen örökösökké fogadják. Zsigmond pedig ígéretet tett, hogy a legközelebbi pozsonyi országgyűlésen a főurakkal és a városokkal elismerteti az egyik herceget utódjának, cserébe elvárja, hogy a hercegek támogassák őt Prokop ellen vívott háborújában.¹²⁴⁶ Szeptember 14-én Zsigmond érvénytelenítette Jodokkal kötött szerződésüket, és úgy rendelkezett, hogy ha fiú utód nélkül halna el, IV. Albert osztrák herceget teszi meg örököséül, azzal a kikötéssel, hogy a magyar király leányainak mindegyike számára 100.000 aranyforint hozományt köteles biztosítani.¹²⁴⁷ Három nappal később, szeptember 17-én a prelátusok, és a bárók hozzájárulásával Albertet az ország kormányzójává nevezte ki, és születendő fia gyámjává tette.¹²⁴⁸ Különös érdekesség, hogy a magyar uralkodó Jodokkal

¹²⁴⁴ AKČ V. 43.

¹²⁴⁵ AKČ V. 66.

¹²⁴⁶ CDM XIII. 221.; FEJÉR X/4. 130–132.

¹²⁴⁷ ZSO II/1. 1895.

¹²⁴⁸ ZSO II/1. 1900.

keltezett szerződése idején még Briegi Margit sziléziai hercegnő, míg Alberttel kötött egyezsége idején pedig már Cillei Hermann 10 éves leányának, Borbálának a jegyese volt.¹²⁴⁹

Két évvel később IV. Albert elhunyt, majd 1406-ban Vilmos is távozott az élők sorából. Így az utolsó jelölt II. Ernő osztrák herceg maradt, ám vele szemben az uralkodó roppant ellenszenvvel viseltetett, így a megállapodásról nem esett több szó. Az uralkodó ehelyett a Garai és Cillei rokonsággal kötött egyességre fordította a figyelmét, s ennek jelképeként értelmezhető a Sárkányos Társaság megalakulása is, mely által Zsigmond és Borbála születendő gyermekei előjogait is biztosítani kívánta.

Mindeközben Ernőt nem hagyta nyugodni a kialakult helyzet ezért 1404. november 3-án, Budweissban (České Budějovice) megállapodást kötött Vencel cseh királlyal, és úgy próbálta Zsigmondot döntéskényszerbe hozni, hogy kiszorította apai örökségéből.¹²⁵⁰ Így Zsigmond nem tehetett mást, mint hogy II. Ernő ellen szövetséget kötött IV. Lipót osztrák herceggel.¹²⁵¹ A magyar király terve bevált, hiszen IV. Albert halála után komoly vita alakult ki fia, V. Albert herceg gyámsága kapcsán. Vilmos herceg halálával Lipót és Ernő között merült fel gyámsági konfliktus, amely mögött nyilván a feladattal járó jelentékeny vagyoni jövedelem elosztása állhatott. Mi több hamarosan IV. Frigyes is bejelentette igényét Albert gyámságára. Tekintve, hogy egymás közt nem tudtak megegyezni, 1408. október 7-én Zsigmondot kérték fel arra, hogy hozza meg a döntést.¹²⁵² Tekintve, hogy Ernő saját maga védelmére egy főúri szövetséget hozott létre, a magyar uralkodó úgy kívánta megtámadhatatlanná tenni döntését, és a herceg befolyását némileg mérsékelni, hogy őt és a vele szövetségben álló 24 osztrák főurat 1409. február 16-án Sopronban felvette a saját Sárkányos Társaságába. Mindemellett a társaság tagságát kiterjesztette az ifjú Albert hercegre is.¹²⁵³

Március 13-án Zsigmond ítéletet hozott Albert gyámságának ügyében, amely szerint mindkét pereskedőt gyámként ismerte el, és emiatt elrendelte, hogy a tisztséggel járó jövedelmeket felezzék meg.¹²⁵⁴ Tekintve, hogy Ernő immár szövetségese volt, elérkezettnek látta az időt arra, hogy hatálytalanítsa a budweiss-i kontraktust, akképpen, hogy egyszer és mindenkorra kizárta Jodok morva örgrófot az örökösödési szerződésből, és örökös nélküli

¹²⁴⁹ WERTNER 1889. 772–776.; WINDEKCE 2000. 19.

¹²⁵⁰ CDM XIII. 338.

¹²⁵¹ LICHNOWSKY–BIRK V. 679.

¹²⁵² LICHNOWSKY–BIRK V. 1049.

¹²⁵³ ZSO II/2. 6598.

¹²⁵⁴ MNL OL DL 53 467.

halála esetén a Cseh Királyság és Morvaország a Habsburg hercegekre száll. Ugyanakkor záradékolta, hogy amennyiben fia születik Ernőnek nem lehet igénye a cseh koronára.¹²⁵⁵

1409. október 7-én, Pozsonyban megszületett Zsigmond és Borbála gyermeke, Erzsébet. Nagyon valószínű volt, hogy Borbálának nem születhetett több gyermeke, így Zsigmond biztosítani akarta Erzsébet jogait a magyar koronához. Az elkeseredett uralkodó mivel törvényes fia nem született, egyre inkább megkedvelte Albert herceget, és fiaként tekintett rá, ezért elhatározta, hogy összeházasítja Erzsébettel. E törekvésére 1411. szeptember 28-án tett kísérletet. Zsigmond Hohenzollern Frigyessel¹²⁵⁶ Bécsből Pozsonyba hozatta Albert herceget,¹²⁵⁷ majd a főurak elé tárta szándékát, miszerint leánya trónöröklési jogát fogadják el. A rendek elfogadó nyilatkozatát ugyan sikerült megnyernie, de kijelentették, hogy: ha fiú hátrahagyása nélkül halna meg, és csupán Erzsébet maradna utána, trónra fogják emelni és férjet fognak neki adni. A bárók és főpapok adta válasz alapvetően lehetetlenné tette számára, hogy ily módon jelölhesse meg Albertet utódjául. Tekintve, hogy a báróktól nem kapta meg az elvárt támogatást, Erzsébetet október 7-én eljegyeztette Alberttel, hogy ezáltal legalább a prelátusokat megnyerje.¹²⁵⁸ Albert személye nem nyerte el a főurak tetszését. Ennek szemléletes példája, hogy amikor 1428-ban Zsigmond át akarta adni neki az ország déli részeinek kormányzását a főurak meghiúsították tervét. Így a magyar uralkodó mindössze a cseh területekből adhatott további hűbért a hercegnek. Addig is a hercegnek és a hercegnőnek be kellett érniük az 1423. október 4-én elnyert Morva örgrófsággal, és annak minden tartozékával, lakosával és jövedelmével együtt.¹²⁵⁹ 1435-ben az uralkodóban felmerült a gondolat, hogy Erzsébetet még életében megkoronáztatja. Minden bizonnyal ezen ötletét azon felbuzdulva próbálta megvalósítani, hogy február 16-án megszületett első fiú unokája, aki a György¹²⁶⁰ nevet kapta a Sárkányos Társaság védőszentje után.

Borbála királyné nem osztotta Zsigmond rajongását Albert iránt. Egyenesen gyűlölte lánya leendő férjét, és mindent megtett annak érdekében, hogy félreállítsa. E törekvésére 1437-ben került sor, azonban az uralkodó elfogatta feleségét, és elzárva tartotta. Amikor Zsigmond érezte, hogy utolsó órái közelegnek, magához hívatta az esztergomi érseket, valamint kíséretének tagjait, és figyelmükbe ajánlotta vejét, Albertet. A szimbolikus aktust követően a

¹²⁵⁵ CDM XII. 48.

¹²⁵⁶ ENGEL II. 101.

¹²⁵⁷ ALTMANN 1896. 126.

¹²⁵⁸ MNL OL DF 258 548.

¹²⁵⁹ MNL OL DF 287 532.; MNL OL DF 287 533.

¹²⁶⁰ FRAKNÓI 1913. 247–264.

főurak Albertet magyar királynak megválasztották. E tekintetben Zsigmond lovagjai megtartották a rend titkos záradékát, és teljesítették a király végső akaratát.¹²⁶¹

A rend felemelkedése és elhalványulása

Miután Zsigmond, Borbála királyné és az ország bárói (*barones regni*) megalapították a Sárkányos-társaságot az uralkodó igyekezett rendjét nagy hatalmi céljai eléréséhez is felhasználni. Ennek következtében a társaság igen hamar elveszítette a kizárólagos magyar jellegét.¹²⁶² Azonban e változás a rend felemelkedésének természetes velejárója volt, s nem idézett elő átalakulás a rend belső hierarchiájában. Ugyanakkor a magyar báróknak sem volt ellenére, hogy a társaság új tagokkal bővüljön. 1409. február 16-án Zsigmond felvette II. Ernő, és Albert osztrák hercegeket, valamint szövetségeseiket, a már említett 24 világi főurat társaságba,¹²⁶³ amellyel az uralkodó jóformán negligálni kívánta Ernő hatalmi törekvéseit, illetve vele szemben meg akarta alapozni Albert örökösödési jogát. Zsigmond ugyanebben az évben a boszniai hadjáratát követően fogadta az előtte meghódoló Hervoját,¹²⁶⁴ aki megvásárolta a királytól spalatói hercegi címének megerősítését, melyet korábban a bosnyák főúr még Nápolyi Lászlótól nyert el. A király előtt vezeklő főurat Zsigmond további birtok adományokkal tüntette ki, emellett abban a kegyben részesítette, hogy felvette őt a Sárkányos-rendbe, illetve leánya, Erzsébet keresztapjának (*compater*) is megtette.¹²⁶⁵

Hervoja azonban korántsem bizonyult hűséges rendtársnak. Több ízben is fellépett a magyar uralkodó ellen,¹²⁶⁶ azonban a valós veszélyt 1413-ban Sandalj Hranićcsal való összetűzése jelentette, amelynek következtében a sértődött főúr szövetséget kötött a törökkel. Zsigmond kérte, hogy legyen kegyes és gondoljon a keresztlányára, mire Hervoja hivatkozva a Sárkány-rend szabályzatára, hogy ügyét a bárók előtt ki kell vizsgálni felszólította Zsigmondot, hogy folytassa le az eljárást, különben ügyét a világ főurai elé tárja.¹²⁶⁷ A magyar uralkodó

¹²⁶¹ WINDECKE 2000. 369.; MÁLYUSZ 1994. 120–150.

¹²⁶² Baranyai Béla úgy értelmezte ezt, hogy Zsigmond kiszolgáltatta rendjét a németeknek. Azonban le kell szögezni, hogy Zsigmond pusztán csak tagként vette fel szövetségeseit, nem juttatott nekik bárói címet.

¹²⁶³ Az oklevél szerint a következők nyerték el a társaság rendjelményét: Wallseei Reimprecht, Cellkingeni Henrik, Meyssau Otto, Pottendorfi Hertneid, Puchaimi György, Windeni Burkhard, Puchaimi Albert, Lichtensteini Bernát, Stubembergi János, Eckhartzau Lipót, Starhembergi Gáspár, Puchaimi Henrik, Puchaimi Pilgrim, Polhaimi Veikard, Rorer Vilmos, Vehinger Konrád, Windeni János, Perneggi Vilmos, Eberstorfi János, Losenstaini Bernát, Polheim Frigyes, Plankenstainer Heidenreich, Hohembergi János, és Hawnvalder Albert. ZsO II/2. 6598.

¹²⁶⁴ THALLÓCZY IV. 4. XXXIX.

¹²⁶⁵ ASCHBACH I. 263.

¹²⁶⁶ ZsO II/2. 7355.

¹²⁶⁷ FEJÉR X/5. 384–387. Az ügyről bővebben: ZsO IV. 801.

azonban válasza sem méltatta, vélhetően, azért mert ekkor már tudomást szerzett arról, hogy Hervoja a törökkel szövetséget kötött, így ügyében nem tartotta következetesen alkalmazandónak a rend igazságszolgáltatására vonatkozó cikkelyeket. Büntetésül Csupor Pált és Garai Jánost küldte ellene, ám a hadjárat katasztrofális végkimenetelű volt. A magyar seregek vereséget szenvedtek, több főúr pedig Hervoja fogságába esett.¹²⁶⁸

1411-től Zsigmond elsősorban pusztán jutalmazás céljából a rend tagjai közé fogadta Várdai Miklós lovászmestert,¹²⁶⁹ a Szent Patrik-purgatóriumát megjárta és a továbbiakban Zsigmond diplomáciai küldetéseit teljesítő Tari Lőrinc pohárnokmestert, illetve Kompolti László pohárnokmestert.¹²⁷⁰ Ugyanakkor itáliai híveit is a társaság tagjai közé emelte. 1411. július 21-én XXIII. János pápa unokaöccsének, Loisius de Torcellisnek¹²⁷¹ ítélte meg a sárkányosok rendjét,¹²⁷² majd december 23-án Jakab Anguillara grófját és Carrara hercegét is felvette a Szent György társaság katalógusába (*katalogo [...] societatis nostre Sancti Georgii*). Jakab felvételét az uralkodó azzal indokolta, hogy a Szent György társasága tagjai közé olyanokat kíván felvenni, kik az udvar fényét emelik, s őseik, illetve kiváltképp maguk is szolgálatukkal bizonyították hűségüket hozzá és a Szent Birodalomhoz. Ezért valamennyi kiváltsággal és privilégiummal, mellyel más rendtársak bírnak Jakabot is felruházta. Mindemellett elrendelte, hogy akinek e levelet Jakab felmutatja megfelelő tisztelettel viseltesék iránta, illetve ha a területükre érkezik, familiájával háboríthatatlanul hagyják átvonulni.¹²⁷³ A következő évben, 1412. január 11-én veronai szövetségesét, Brunero della Scala birodalmi vikáriust iktatta a rend tagjai közé.¹²⁷⁴ Ugyancsak szolgálatai miatt 1412. szeptember 26-án Soana és Pitigliano grófját, Bertoldo degli Orsinit is kitüntette.¹²⁷⁵

A konstanzi zsinat ideje alatt (1414–1418) Zsigmond igyekezett minél magasabb rangú fejedelmi személyeket felvenni a Sárkányos Társaságba. 1416. február 16-án Zsigmond a rend tagjai közé fogadta Ferdinánd aragón királyt.¹²⁷⁶ Március 30-án Zsigmondnak küldött levelében jelezte, hogy fiai közül a leendő trónörökös, Alfonz, illetve Pedro fia is felvette a rend

¹²⁶⁸ MNL OL DF 290 224.

¹²⁶⁹ WAGNER III. 9.

¹²⁷⁰ ENGEL–LŐVEI–VARGA 1983. 41.

¹²⁷¹ A szakirodalomban Torcellis neve elsősorban Horváth Henrik véletlen elírása miatt „Detorcellisként” terjedt el. HORVÁTH 1937, 54. E hibás névalakot Lövei Pál is átvette, noha a forrás pontos helyét maga is megjelölte Horváth Henrik nyomán. LŐVEI 1987. 165.

¹²⁷² ZsO III. 728 sz.; RI XI. Nr. 63.

¹²⁷³ RI XI. Nr. 152.

¹²⁷⁴ ZsO III. 1546.

¹²⁷⁵ RI XI. Nr. 359.

¹²⁷⁶ RI XI. Nr. 1930.

jelvényét.¹²⁷⁷ 1416. május 14-én Zsigmond Angliába utazott, ahol ünnepélyes rendjelvény csere történt. V. Henrik kitüntette a magyar uralkodót a Térdszalag-renddel, cserébe Zsigmond felvette az angol uralkodót a Sárkányos-rend tagjai közé.¹²⁷⁸ Konstanzba visszatérve a magyar uralkodó tovább folytatta a rend tagságának kibővítését. 1418. január 22-én Guarsias Fernandit nevezte ki tanácsosává és ezzel együtt felvette a Sárkány-rendbe.¹²⁷⁹ Március 19-én magyar híveit is kitüntette. Csapi András asztaltársának, aki már a rend tagja volt szolgálatai jutalmaként neki és rokonságának: Csapi, Szécsi, Agóci, Sztirei, Bocskai, Sóvári Sós, és Szerdahelyi család tagjainak, valamint Csapi Péter prépostnak, Szécsi Péter zempléni főesperesnek, Mihály szécsi plébánosnak, Agóci Elek őrsi prépostnak, címert adományozott, valamint engedélyezte, hogy abban a sárkányt is feltüntethessék.¹²⁸⁰

1419-ben Zsigmond unokatestvérét, Eriket is kitüntette a rend jelvényével. Habár a két uralkodó ekkor személyesen nem találkozott, Hagen Hermann Lübeck ítélmesterének leveléből ismert, hogy Zsigmond követe március 29-én, egy bizonyos Trulle lovag a Sárkány-rend drágakövekkel kirakott aranyjelvényét szállította Erik dán királynak ajándékba.¹²⁸¹ Maga a leírás különös jelentőséggel bír, hiszen ez a gazdagon díszített jelvény alighanem eltér a korábbiakban megismert típusoktól, ugyanis nem ismerünk olyan devizát, amely aranyozott, drágakő berakású sárkánymotívum lett volna. Nem tartható kizártnak, hogy Zsigmond csupán a rokoni kapcsolatok végett adományozott egy ilyen különösen nagyértékű, és a szokott formától eltérő devizát Eriknek.

1419. augusztus 16-án Zsigmond testvére, IV. Vencel cseh király elhunyt. Ezért Zsigmond udvara tanácsára félbeszakította törökellenes hadjáratát, és Prága ellen vonult, hogy mielőbb megkoronáztathassa magát. Azonban a prágai vár a huszitákat támogató Čeněk z Vartemberka várnagy kezén volt. Így a magyar uralkodó egyezséget kívánt kötni vele, hogy adja át neki az erősséget, ezért Schweidnitzbe hívta, hogy ott tárgyalják meg a feltételeket.

¹²⁷⁷ ZsO V. 1710.

¹²⁷⁸ KOVÁCS 1982. 92.

¹²⁷⁹ ZsO VI. 1403.

¹²⁸⁰ ZsO VI. 1660.

¹²⁸¹ „Minen getruwn schuldingen willigen denst touorn. Ersamen gunstighen leuen holden heren. Ik bidde juwe ersamheid demodichliken weten, also ik to Witterberge gelegen byn na juwen schriffden unde bevelnisse unde alsodun is her Trulle van dem romschen konige komen unde van hynnen gereden van des konigs wegen mid bodeschop an den konig van Dennenmarken unde duncket my, naden ik van eme irtvaren konde unde ok van synen knechten dat de bodeschop vaste grod unde sware is unde lichte wedder de hensestede unde sunderken wedder jw. So bringet de sulue her Trulle dem koninge van Dennenmarken des Romschen konings geselschop alse den lyntworm yn gold, unde edelstente vormaket, de my de sulue der Trulle hest laten seen unde morgelang vro red ik myt ene na Wittenberge eyne halue myle unde quam mit eme to worden se verne, dat he my sede in hemelicheid, dat g yenen alto ungedighen heren hedden an deme Romschen konige unde grofliken vor ene bracht weren dat gy unde esst de koning von Lubeck qweme, dat gy lichte ene nicht wolden yn laten als juwen heren.” GRAUTOFF 1881. 128.

Čeněk szövetséget kötött a magyar uralkodóval és elpártolt a huszitáktól. De hamarosan megszegte egyezségüket, emiatt Zsigmond eskütételre kötelezte. Amikor a várnagy ezt ismét letette az uralkodó előtt, Zsigmond kitüntette a Sárkány-rend jelvényével, hiszen abban bízott, hogy ezáltal többé nem vetemedik árulásra.¹²⁸² Miután a várnagy visszaindult Prágába, V. Márton pápa 1420. március 1-én kiadta az *Omnium plasmatoris domini* kezdetű bulláját, amelyben teljes bűcsút ígért azoknak, akik a wyclifita, huszita és más (*Wiclefistarum Hussistarum ac ceterorum hereticorum*) eretnokség kigyomlálásában segédkeznek.¹²⁸³ Március 17-én Boroszlóban Ferdinand de Palacios lugoi püspök, pápai legátus (*legatus missus*) hirdette ki a bullát, amelynek hatására a husziták egyre inkább az idők végezetéről (*consumatio seculi*) kezdtek el prédikálni. Jan Želivský huszita prédikátor szermójában pedig úgy írta le Zsigmondot, mint a hétfejű, hétkoronájú vörös sárkányt, amely ellen az igazhitűeknek – tehát a huszitáknak – harcolniuk kell.¹²⁸⁴ Miután Čeněk tudtára jutott, hogy a magyar uralkodó azzal a céllal indult Prága felé, hogy kiirtsa a huszitákat, azonnal felmondta engedelmességét Zsigmondnak, és levelében visszaküldte neki Sárkányos jelvényt.¹²⁸⁵

1429. augusztus 3-án Zsigmond felvette a rendbe Vitold litván fejedelmet is a Sárkány-rendbe, valamint engedélyezte számára, hogy más hercegeket, és bárókat is felvegyen a társaság tagjai közé. Ugyanakkor II. Ulászló lengyel királyt is kitüntette a rend jelvényével, hiszen a huszitákkal szemben elsősorban tőle várt segítséget.¹²⁸⁶

Az 1430-as évektől a rend összetétele döntően megváltozott. Egy 1431. április 14-én kelt oklevél szerint, amelyet Zsigmond lovagjai jegyeztek, a társaság tagjai közt szerepelt Rozgonyi István, Csupor Ákos, valamint Albeni János zágrábi püspök.¹²⁸⁷ János püspök említése, és tagsága azért is meglepő, mivel tagságával a rend kizárólagos világi jellege ezzel végérvényesen megszűnt. Ugyanebben az évben történt, hogy Zsigmond hírt kapott, hogy Havasalföld fejedelme, Dán havasalföldi vajda elhunyt, ezért országuk buzogányt küldött a magyar uralkodónak, hogy nevezzen ki új vajdát országuk élére. Ezért Mircea fiát, Vladot választotta vajdának, és ezzel együtt kitüntette a Sárkány-rend jelvényével is.¹²⁸⁸

1433-ban, császárrá koronázását megelőzően Zsigmond német és itáliai híveivel tovább gazdagította rendjét. A rend sorai közé iktatta Antonio Callaltot, Luigi del Varnet, Antonio de

¹²⁸² WINDECKE 2000. 149.

¹²⁸³ PALACKÝ I., 12.; ŠMAHEL 2002. 1071.

¹²⁸⁴ HORVÁTH 2018. 253.

¹²⁸⁵ WINDECKE 2000. 150–151.

¹²⁸⁶ FEJÉR X/8. 617–620.

¹²⁸⁷ RI XI. Nr. 8465 sz.

¹²⁸⁸ WINDECKE 2000. 280.

Nagarolit, Bartolomeo Campagnat, Jacopo Lavagnolot, Giovanni de Cavallit, Gentile Spolverinot, Wiligelmo Della Pozzat, Alexandro Guagninot, Niccolò de Medicit, Jacopo Emiglit.¹²⁸⁹ 1433. május 31-én Erhart Hallert avatta lovaggá, akit ünnepélyesen a Tevere egyik hídján ütött lovaggá, valamint Marquart Brisachert,¹²⁹⁰ Niklas Sannawert,¹²⁹¹ Sebold Beheimet,¹²⁹² Franz Rummelt,¹²⁹³ Martin Haydent,¹²⁹⁴ és Paul Hallert¹²⁹⁵ is kitüntette.

1433. július 21. és 24. között Zsigmond számára világossá vált, hogy az általa alapított társaság már túlnőtt rajta, és alaprendelkezéseit a felvett tagok már nem tartják be, vagy még csak fel sem esküdtek a rend szabályaira, ezért IV. Jenő pápához fordult, akinek előadta, hogy sok fejedelmet megajándékozott a rend jelvényével és a tagok lelki üdvére szabályokat állapított meg. Ezek közt szerepelt, hogy aki a társaságban elhalt, az élő társak a temetésen és a végtisztességén nehézség nélkül jelen kell lenniük, lelki üdvéért pedig 30 misét kötelesek rendelni. Ugyanúgy, hogy a temetés napján viseljenek gyászruhát. A temetést követően pedig adományozzák Jézus valamely szegényének. A társaság tagjai számára elrendelte, hogy Jézus kínszenvedésének emlékére minden pénteken viseljen fekete ruhát. E kötelezettségük elmulasztása esetén minden egyes alkalommal mondassanak öt misét. Ha a jelvényt nem viselik, ugyanúgy öt misét tartoznak mondani. Zsigmond kérte a szentatyát, hogy mivel az idők folyamán sok tagot vett fel tart attól, hogy kötelességeiket nem teljesítik, ezért fizessenek a felhévizi Szent Erzsébet ispotályos ház gondviselőjének öt magyar forintot. Akik pedig más hatalom alattvalói akkor fizessenek öt forintot az ispotály számára, ha Magyarországra érkeznek. Mindemellett kérte, hogy a pápa rendelje el, a társaságba a jövőben csak úgy lehessen belépni, hogy a tagok ezen szabályokat elfogadják, és felesküsznek rájuk. Végezetül Zsigmond nem feledkezett meg az ország védelméről sem, hiszen kérte a szentatyát, hogy azok, akik az ország megsegítésére érkeznek, azok számára engedélyezzen teljes bűnbocsánatot.¹²⁹⁶

Szent György alakja a művészetben

A bizánci harcok szentek kultusza, valamint művészeti megjelenítésük a 11. században bizánci hatásra terjedt el Magyarországon. Szent György ábrázolásának legkorábbi megjelenése a

¹²⁸⁹ SMITMER 1895. 77.

¹²⁹⁰ RI XI. Nr. 9434.

¹²⁹¹ RI XI. Nr. 9459.

¹²⁹² RI XI. Nr. 9460.

¹²⁹³ RI XI. Nr. 9460.

¹²⁹⁴ RI XI. Nr. 9460.

¹²⁹⁵ RI XI. Nr. 9460.

¹²⁹⁶ FRAKNÓI 1893. 11.

magyar Szent Korona alsó részének egyik zománcképén figyelhető meg, amelyen a katonaszent társához, Szent Demeterhez híven¹²⁹⁷ jobbában lándzsával, baljában pedig pajzzsal látható. A szent e korai megjelenése valószínűleg a konstantinápolyi császári udvar, valamint az ortodox kereszténység által szigorúan megszabott ikonográfia sajátosságait tükrözte, mely minden bizonnyal a Magyar Királyság korai időszakában az udvari reprezentáció egyik közkedvelt szentje lehetett, így alakját több helyütt is megfesthették. Ugyancsak bizánci hatásra terjedhetett el a Szent György-legenda sárkányölés jelenete is, ami már a 13. század folyamán szakított az ortodox vonásokkal, és sokkal inkább az életteli nyugati típusú ábrázolásmódot kezdte követni. Bizánc az általa kialakított sárkányölő ábrázolása során az antik kor küzdő lovasát vette alapul. De ezzel együtt megfosztotta az eredeti képet a mozgalmasságtól, és az ágaskodó paripa helyébe a nyugodtan álló lovat iktatta. Ezáltal a drámai jelenetből egy reprezentatív ikon lett.¹²⁹⁸ Ezzel szemben a szent és legendakompozíciójának nyugati típusú megjelenítését a lovagkor új érülettel töltötte meg, melyet kiválóan reprezentál a genovai Duomo di Genova Szent György freskója, ami külső formáiban bizánci típusú műalkotás, ám megjelenését tekintve már a nyugati felfogás hatotta át.¹²⁹⁹ Szent György legendáját feldolgozó falképek nyugati típusú megjelenítése már a 13. század folyamán gyökeret vert Magyarországon. Az első ilyen ábrázolás Benedek bán egy 1221-ben keltezett oklevelének pecsétjén tűnik fel, amelyen egy lovag látható – vélhetően Szent György –, aki dárdájával egy állatot szúr le.¹³⁰⁰ Szent György ugyancsak ezen ábrázolása figyelhető meg V. István király fragmentált pecsétjén,¹³⁰¹ és a katonaszentről elnevezett csanádi székeskáptalan pecsétjén is.¹³⁰²

A magyarországi Szent György ábrázolások elterjedésének második gyűjtőpontja kétségtelenül az Anjou-kor volt. I. Károly igyekezett még központibb szerepet tulajdonítani a szentnek, amelynek legfigyelemreméltóbb jele, hogy 1326. április 24-én, a szent ünnepén megalapította saját lovagrendjét, a társaság patrónusául pedig Szent Györgyöt választotta.¹³⁰³ A szent udvarban betöltött népszerűségét rendkívül jól szemlélteti a Károly által 1320 körül készített Magyar Anjou Legendáriuma, amelyben a bizánci harcos szent legendáját 12 miniatúrán ábrázolták.¹³⁰⁴ Ugyanakkor az udvari lovagok Szent László mellett őt is

¹²⁹⁷ MORAVCSIK 1938. 421.; KERNY 1984. 161.; MACRIDES 1990. 194-197.; BRENK 1994. 27-38.

¹²⁹⁸ WALTER 1995. 295-326.; MILYAEVA 2000. 102-117.; GROTHOWSKI 2010. 98, 300, 313, 379.

¹²⁹⁹ BALOGH 1929. 138.

¹³⁰⁰ WERTNER 1898. 64.

¹³⁰¹ MNL OL DL 630.

¹³⁰² MNL OL DF 257 468.; MNL OL DL 86 897.; JUHÁSZ 1930. 259.; JUHÁSZ 1933. 121.; TAKÁCS 1992. 112.;

¹³⁰³ VESZPRÉMY 1994.

¹³⁰⁴ WEHLI 1991. 144.; SZAKÁCS 2006. 32-300.

patrónusukként tisztelték. Ennek következtében a Szent György-legenda ábrázolása épp oly fontos részévé vált az udvar reprezentációjának, mint a magyar szent királyokat bemutató műalkotások. Nem véletlen tehát, hogy ekkor került megfestésre a jáki Szent György-templomban található monumentális freskó, amely a bizánci katona legendájának sárkányölési jelenetét mutatja be.¹³⁰⁵ Habár donátoráról, semmilyen információnk nincs, annyi bizonyos, hogy a kép festője a genovai székesegyház Szent György freskóját vehette alapul és festette meg a jáki templomban. I. Lajos király tovább erősítette a harcos szent kultuszát, amelyben minden bizonnyal édesanyja, Piast Erzsébet is komoly szerepet játszott. 1343-ban legendájának több jelenete bekerült Vásári Mikós Decretalisába.¹³⁰⁶ 1358-ban Lajos Gyimót falut adományozta a veszprémi Szent György-kápolnának, hiszen velencei sikereit elsősorban a bizánci harcos szent közbejárásának tulajdonította. A misealapítványokat elrendelő okiratában utalt a templom díszítettségére. Tekintve, hogy e kápolna falai közt őrizték a szent koponyaereklyéjét, valamint a lovagszent egyik jelentős kultuszközpontja volt, gyanítható, hogy a templombelső falait legendájának több jelenete is díszíthette, amelyet korábban Piast Meskó (1335–1344),¹³⁰⁷ vagy Zsámboki László (1358–1371)¹³⁰⁸ veszprémi püspök készíttethetett.¹³⁰⁹ Ugyancsak az udvar reprezentációját dicséri a prágai Szent György lovas szobor, amelyet vélhetően 1373-ban Nagy Lajos király rendelt meg Kolozsvári-testvérektől. Az impozáns műalkotást a király IV. Károly német-római császárnak szánta ajándékkul, aki a műkincset a prágai Szent György-templom előtt helyezte el, így a Szent Vitus-székesegyházat felkereső zarándoktömegek nyilvánosan is megcsodálhatták a műremeket. Szintén ebben az időben készültek el Mártonhely Szent Márton-templomának freskói, amelyeket Aquila János készített Szentgróti Miklós megbízásából. A diadalív felső részen került megfestésre a Szent György-legenda sárkányölési jelenete, amelyen a lovagszent paripáján, a kor lovagi hadviselésének megfelelően frontálisan rohanja le a bestiát.

A Zsigmond-kor alapvetően új színezetet adott a Szent György-legendát megjelenítő műalkotásoknak, és bárók, valamint az udvar lovagjainak reprezentációjában egyre nagyobb szerep jutott Szent Györgynek. Ennek következtében a lovagszent legendáját bemutató freskók országos szinten, robbanásszerűen szaporodtak meg. A Sárkányos-társaság és Zsigmond pompakedvelő reprezentációja új tartalommal töltötte meg a Szent György-legendát bemutató

¹³⁰⁵ ERNST 2000. 54. 22–26.

¹³⁰⁶ KLANICZAY 2000. 282.

¹³⁰⁷ MREV II. 102.

¹³⁰⁸ ENGEL II. 154.

¹³⁰⁹ GUTHEIL–H. GYÜRKY–ERDEI–KOPPÁNY 1960. 136–143.

falképeket. Egyszer s mind az ősellenség ellen viaskodó harcos szent a rend báróit és tagjait szimbolizálta, akik *miles christiként* harcolnak és győzedelmeskednek a nemzetek kipusztítására törekvő fenevad felett. Az első ilyen műalkotás, amely már előzménye lehetett az országban elterjedő legendaábrázolásoknak a Garamszentbenedeki Szent Benedek-apátság északi falán látható. A freskó donátora, vélhetően Albeni Henrik volt, aki 1403-tól 1407-ig töltötte be az apáti méltóságot.¹³¹⁰ Henrik már hivatalba helyezését követően igyekezett helyreállítani az egyház régi fényét, amelyhez nem habozott a szentatya segítségét is igény bevenni. 1404 végén kérvényezte, hogy a pápa részesítse búcsúban azokat, kik a monostort felkeresik. 1405. november 2-án, VII. Ince pápa engedélyt adott erre és válaszában – a supplicáció szövegére támaszkodva – előadta, hogy kolostort még I. Géza király alapította, utódai pedig gondosan ellátták adományokkal, ám régisége miatt jelentősen megrongálódott. Habár a templom régi fényét helyreállították, a hozzátartozó épületek újjáépítésére a monostornak nincs fedezete, ugyanis birtokait végigpusztították. Emiatt a szentatya búcsút engedélyezett mindazok számára, kik kegyes adományaikkal a kolostor újjáépítését segítik.¹³¹¹ A búcsúk minden bizonnyal az építkezések befejezése mellett a falképek elkészültét is elősegítették. Henrik apát meglehetősen reprezentatív módon, a legenda két jelentét is megfestette, amely már erősen a legenda nyugati mintáit tükrözte. Az első képen látható a sárkányölési jelenet. Szent György lovával a bestia hátára nehezedik, jobbában tartott lándzsájával pedig szúrást mér a sárkány fejére. A háttérben látható a királylány, ki pogány hitét megtagadva, bizalmát lovagszentbe vetette. A legenda narrációjának megfelelően, összekulcsolt kézzel imádkozva látható a távolban. A legendaábrázolás második jelenetében a legyőzött ősellenség látható, ahogy a királylány övével megláncolva vezeti a városba és őt követi az isteni kegyelemből felette győzedelmeskedő szent.

Az 1408 körül készülhetett a lónyai templom¹³¹² Szent György-legenda sárkányölés jelenetét bemutató freskója is. A jelenet megfestését vélhetően a templom kegyurai, Lónyai Péter és gyermekei kezdeményezhették. A freskóról nagyon nehéz megállapítani, hogy félkész állapotban maradt-e, vagy az idők folyamán teljesen elkopott, az viszont egészen bizonyos, hogy a falkép készítője korántsem volt annyira kifinomult szakember, mint a templom későbbi freskóinak festője, Miklós mester, aki Szent 1413-ban Szent István és Szent Imre herceg egészalakos portréját is megalkotta. A Szent György freskó mestere jóformán egy színt alkalmazott, mind a szent, mind a sárkány, mind pedig a királylány megformálásánál. Minden

¹³¹⁰ ENGEL II. 10.

¹³¹¹ MNL OL DL 9084.

¹³¹² LÁNGI 2004. 357–374.

bizonytal ismerhette a kor lovagszent ábrázolásait, hiszen már a Zsigmond-korban elterjedt formavilággal dolgozott. A ló két elülső lábával a sárkány gyomrára tapos, a szent pedig előredőlve a jobbában tartott lándzsával nyakon szúrja a bestiát. A kép jobb alsó sarkában látható a királylány, aki imára kulcsolt kézzel térdelve figyeli a párviadalt. Különösen érdekes, hogy a képek donátorai a Sárkányos-társaság másik védőszentjét, Antióchiai Szent Margitot is megfestették. Ugyancsak 1408 körül kerülhetett megfestésre Vizsoly templomának keleti falán Szent György egészalakos képmása, valamint az alatta található Szent György-legenda sárkányölési jelenete. A templom kegyura korábban Debrői István¹³¹³ volt, aki Ludányi Tamás egri püspökkel a legtávolabbi harcolt Zsigmond ellen. István Egert, valamint számos borsodi, szabolcsi, szatmári birtokot tartott a kezén, és nem kért a király által készségesen felajánlott amnesztiából ezért folytatta a harcot az uralkodó ellen. Garai Miklós és Zsigmond Rozgonyi Simont és Perényi Péter zempléni ispánt¹³¹⁴ küldte Debrői ellen. Egert harc nélkül sikerült bevenniük, onnét Perényi Péter seregei egyesülve Perényi Imre csapataival Sárospatak közelében ütköztek meg Debrői embereivel. A csata a királpárti erők győzelmével zárult, ezért Debrői Ludányi Tamással Erdélybe menekült. Zsigmond az árulás miatt azonnal lefoglalta a főúr birtokait, majd november 5-én ezeket Perényi Péternek, és Perényi Imre fiának, Gergelynek adományozta, aki Péter zászlaja alatt (*sub banderio eiusdem*) vonult harcba.¹³¹⁵ A Péternek tett adományok között szerepelt Vizsoly, így 1403. november 5-től¹³¹⁶ már ő rendelkezett a birtok és a templom felett. Gyanítható, hogy a Sárkány-rend megalapítását követően festethette meg Szent György egészalakos képmását, melyen a lovagszentet baljában karjával, jobbában zászlajával és kereszties címerével ábrázoltatta. A szent álló alakos freskója alatt a sárkányölést bemutató legendája is megfestésre került, amelyen a szent lovával a sárkány mellkasára nehezdedve, a baljában látható lándzsával a fenevad fejét szúrja át. A kép jobboldalán látható a legendából ismert királylány is, aki rendhagyó módon nem visel koronát, ám tekintetével a lovag hőstette miatt epekedve figyeli a harc végkimenetelét. A szokatlan ábrázolásmód miatt személyében talán a donátor feliségét, Szécsi Annát vélhetjük.¹³¹⁷ Ugyancsak érdekes adalék, hogy Perényi többek között ugyanitt Szent László legendáját is megfestette.

¹³¹³ ENGEL II. 57.

¹³¹⁴ ENGEL II. 190.

¹³¹⁵ MNL OL DL 70 734.

¹³¹⁶ MNL OL DL 78 569, 78 570; MNL OL 70 781, Továbbá Debrői lázadása miatt, a főúr familiárisainak birtokait is lefoglalta. Ezek közt találjuk többek közt Leukus fia Mihályt, akinek a földjeit azért vette el az uralkodó, mert volt tulajdonosai Durazzói Károly fiához, Lászlóhoz csatlakoztak. MNL OL DL 70 735., valamint MNL OL DL 70 739., és MNL OL DL 71 555.

¹³¹⁷ ENGEL II. 190.

1410 és 1414 között készült a kristyóri Szent Szűz elszenderülésének-templomának Szent György legendáját bemutató freskója, mely a három magyar szent királyt bemutató falképe mellett került megfestésre. A művet a kápolna alapítója (*ktetorja*) Bălea kenéz és felesége, Vișe rendelte meg. Szent György legendáját a szomszédos Ribice Szent Miklós-templomának kegyurai Miklós és Vladislav is megfestette, amely a három magyar szent királyt ábrázoló freskója mellett kapott helyet. Ugyanekkor készülhetett Küküllőalmás templomának Szent György-legendája is, amely a szentély déli falán került kidolgozásra. A donátor személyét illetően csak találgatni tudunk. Tekintve, hogy Almást 1337 óta a Szalók nembéli Almásai birtokolták, a donátor Almási Péter, vagy László¹³¹⁸ lehetett, akik fejéri követként tevékenykedtek.¹³¹⁹ Vélhetően csupán csak az udvar reprezentációját követték, és nem engedhették meg maguknak, hogy családi kápolnájuk kifestésére magasabb minőségű festőt fizessenek. Az általuk felfogadott művész egészen bizonyos, hogy a Garamszentbenedeki ábrázolást is ismerte, hiszen ennek elemeit beépítette művébe, sőt, a lovagszent ábrázolását is átvette, azonban az általa ábrázolt förtelmes bestia madárszárnyakat kapott, feje pedig egy inkább egy kígyótestű farkas képére hasonlít, mint sárkányra. Azonban a motiváció minden téren tetten érhető, hiszen a donátorok vele kívánták elkészíteni a magyar három királyokat ábrázoló falképet is, azonban a mű félbemaradt.

Az 1420-as években készülhetett el az almakeréki Szent Vér-templomának Szent György-legendát bemutató freskója, mely a szentély déli falára lett megfestve. A képek donátora a templom kegyura, Apafi Miklós udvari lovag volt. Az első képen látható a szent harca a sárkánnyal. A nyugati ábrázolásokhoz hasonlóan Szent György a paripája elülső két lábával a sárkány hátára nehezedik, a jobbjaiban található lándzsával pedig a bestia fejét szúrja át. A mellett látható folytatásban Szent György és a királylány álló alakos portréja látható, alattuk pedig a fenevad. A lovagszent kezében lándzsa van, és álló helyzetben kvázi kivégzésszerűen pusztítja el a sárkányt a királylány szeme láttára.¹³²⁰ Ugyancsak Apafi Miklós lehetett a donátora Berethalom¹³²¹ plébániatemplomának tornya alatt található kápolna falát ékesítő Szent György freskónak is. E szolid kis freskón a donátor a lovagszentet állva ló nélkül festette meg, jobbjaiban lándzsájával, ahogy az alatta tekergőző sárkányra szúrást irányoz.

¹³¹⁸ MNL OL DL 29 762.

¹³¹⁹ ENGEL II. 11.

¹³²⁰ ROTH 2012. 159–160.

¹³²¹ Apafi Miklós udvari lovag berethalmi működéséről: UGDS V. 63.; ZSO IV. 1670, 1677.; MUNTEANU 1994. 277-285.

1423-ban készült Szentsimon plébániatemplomának északi falán található Szent György-legendája,¹³²² amelyet vélhetően a kápolna kegyura, Szécsi Miklós tárnokmester, a Sárkányos-társaság bárója.¹³²³ A legendajelenet igen fregmentált, mind a sárkány, mind pedig a királylány alakja elveszett, azonban Szent György alakját sikerült konzerválni. A kép különlegessége, hogy ez az első olyan Szent György ábrázolás, amelyen a lovag pajzsán már a kettős kereszt motívum is feltűnik. Így alighanem a donátor a sárkányölő szent *patronus regni* aspektusát kívánta előtérbe helyezni. Különösen érdekes adalék, hogy Miklós ugyanebben az évben temploma diadalívére a három magyar szent király freskóját is megfestette.

Minden bizonnyal Borbála királyné reprezentációjának tulajdonítható a cserényi Szent Márton-templom északi falán található Szent György-legendá ábrázolása, amely vélhetően 1426 körül lett megfestve.¹³²⁴ A művet egy bizonyos Ágoston mester festette (*Istum opus scripsit magister Augusti*), aki egészen biztosan a királyné szolgálatában állhatott, hiszen műveit az ugyancsak a királyné birtokában álló Pónik Szent Ferenc-templomának Három királyok imádása falképén is felismerhetjük. A kép megfestésének motivációja nem érdemel különösebb okfejtést, hiszen a királyné a Sárkányos-társaság alapítója volt. Így nem véletlen, hogy reprezentációjában Szent György is hangsúlyos szerepet kapott. A freskón a lován vágató Szent György látható, aki éppen Silena városából vágat kifelé. Paripája két elülső lábával földre teríti a bestiát, a jobbában található lándzsával pedig keresztülszúrja a sárkány fejét. Jobbra látható a királylány, aki imádkozva figyeli a viadalt. Gyaníthatóan, hogy 1427 után készülhetett a laskodi templom északi falán található Szent György-legendá ábrázolás. A templom falképeit vélhetően Kállai „Lökös” János alnádor¹³²⁵ rendelhette meg, aki Zsigmondtól katonai érdemei miatt nyerte el Laskod birtokot. Vélhetően e királyi adomány indokolhatta a templom meglehetősen reprezentatív kifestését, hiszen Szent György mellett Szent László-legendáját is megfestette. Ami Szent György legendáját illeti mára már szinte teljesen elkopott. Csupán a bestia felsőteste és feje látszik, illetve a katonaszent lándzsája, ahogy a sárkány száján átszúródik.

Valószínűleg az 1420-as években lett megfestve Ófehértó Szent Margit-templomának északi falán található Szent György legendája. A donátorok személyét illetően csupán csak

¹³²² MAROSI 1987. 693.

¹³²³ ENGEL II. 223.

¹³²⁴ Zolnay László igen bőszégesen írt a templom freskóiról, ám ő elsősorban 14. századnak gondolta őket, figyelmen kívül hagyva annak tényét, hogy némely esetben a freskó készítője és a készítés évszáma is látható a falkép alatt. Más esetben a Szent László ábrázoló freskót, mely Zsigmond profilját rejtí ugyanacsak Lajos-korinak gondolta, és Simone Martini hatását valószínűsítette. ZOLNAY 1978. 179–196.

¹³²⁵ ENGEL II. 226.

találgatni tudunk. A falu birtokosai a Bátor-család szaniszlófi ágának tagjai voltak. 1407-ben Bátor György és Péter fia, János osztottak a birtokon.¹³²⁶ Kettőjük közül is talán György lehetett a donátor. A freskó mára már szinte teljesen elkopott. Pusztán a ló két elülső lába látható, ahogy a sárkány hátára nehezedik, illetve a szent lándzsája, ahogy keresztül szúrja a bestia fejét. A sárkány mögött továbbá sárkányfejek láthatók egy barlangban, ezek a szörnyű bestia gyermekei. Ugyancsak a Bátor-család reprezentációját dicséri Tarpa Szent András-templomának Szent György-legendája, amely a kápolna északi falára lett megfestve. 1410-től a falut kisebb nagyobb megszakításokkal a Bátor-család ecsedi ágának tagjai birtokolták. Bátor János és fia 1433-ban szerezték meg véglegesen,¹³²⁷ s egészen a Rákóczi-szabadságharcig töretlenül birtokolták. Vélhetően 1437 körül adhattak megbízást a templomuk északi falának kifestésére, amelynek eredményeképpen Szent György legendájának sárkányölési jelenete, a Kálvária, valamint Szent Mihály egészalakos ábrázolása került megfestésre. Ami Szent György freskóját illeti a műalkotást megfestő pictor roppant jól érzékeltette a lovagszint nemzeti pantheonban való elhelyezkedését, hiszen pajzsára már nem a tradicionális Szent György-kereszt, hanem a magyar kettős kereszt került fel. A falképen a lovagszent paripájának elülső lábaival a sárkány hátra nehezedik, jobbában látható lándzsájával a sárkány fejét szúrja át. A háttérben látható a királylány is, ki imájával segíti a lovagot a harcban. Alatta a bestia két kicsinye látható egy barlangban.

¹³²⁶ ZsO II/2. 5694.; ENGEL II. 25.

¹³²⁷ MNL OL DL 54 814.

A női szentek szerepe a király reprezentációjában

Miután láttuk, hogy a szent királyok és a lovagszentek milyen markánsan jelentek meg Zsigmond és a királyi udvar reprezentációjában, jogosan merülhet fel a kérdés, hogy ebben a rendszerben hol helyezkednek el a női szentek, mint Árpád-házi Szent Erzsébet, Szent Margit, valamint az ekkoriban Európa-szerte különösen nagy tiszteletnek örvendő *Quattuor Virgines Capitales*,¹³²⁸ vagyis a négy fő szűz; Szent Dorottya, Szent Margit, Szent Katalin és Szent Borbála kultusza? E téren a Zsigmond-kori írott, valamint képi forrásanyag roppant szerénynek bizonyul. A fennmaradt emléktanyag ismeretének tükrében mindössze néhány templom és oltáralapításról van információnk, amely első pillantásra hazai kultuszuk elhalványulására utal, ezzel szemben a négy fő szűzet ábrázoló művészeti alkotások 15. századi megsokasodása éppen a tiszteletük megerősödésére hívja fel a figyelmet.¹³²⁹ Mindazonáltal a tiszteletükre vonatkozó források hiánya miatt minderről nehéz átfogó képet alkotni. Ugyanakkor a téma vizsgálata során az uralkodó egy nem éppen ereklyetisztelő aspektusa is előtérbe kerül.

Mindenekelőtt az Árpád-ház női szentjei közül, a szent életű domonkos apáca, Margit (1242–1270) országos szintű kultuszát kell kiemelnünk, aki iránt Zsigmond különös tisztelettel fordult. IV. Béla magyar király leánya, már életében a szentség hírében állt (*fama sanctitatis*) halálát követően pedig a Nyulak-szigetén található sírját gyógyulni vágyó zarándokok sokasága kezdte felkeresni. Ugyanebben az évben V. István 1270. augusztus 27-én nővére, Kinga hívására Krakkóba utazott egy II. Ottokár cseh király elleni lengyel–magyar szövetségekötés céljából, ahol tanúja volt az ekkor még folyamatban levő krakkói boldog Salome (1211–1268) elevációs eljárásához szükséges csodák összegyűjtésének.¹³³⁰ Tekintve, hogy a magyar uralkodó ugyanebben az évben vesztette el szeretett hűgát, Margitot, akinek sírja körül egyfajta spontán kultusz alakult ki. Nyughelyét különböző betegségekben szenvedő zarándokok keresték fel, ahonnan közülük számos meggyógyulva távozott,¹³³¹ a sír körül megnövekedett érdeklődés, valamint a krakkói példa ébresztette rá Istvánt, hogy hasonló eljárást kezdeményezzen testvére esetében. 1271. január 18-án, Margit halálának évfordulóján, Szent Piroska napján az uralkodó és az ország báróinak jelenlétében megtörtént az első nyilvános csodák egyike. A szent életű apáca érdemei által egy Erzsébet nevű leányból kiűzték a gonoszt és azt követően tökéletesen visszanyerte egészségét. A csoda hatására István levelet küldött a

¹³²⁸ HEFFERNAN 1988. 180–230.; WEED 2010. 1076–1091.

¹³²⁹ RADOCSAY 1954. 65–241.; RADOCSAY 1955. 255–465; BÁLINT 1977. Febr 6; Júli 13.; Nov. 25.; Dec 4.

¹³³⁰ KLANICZAY 2000. 182.

¹³³¹ INQUISITIO 1896. CIX.

Szentszéknek, amelyben alázatosan könyörögve kérte, hogy testvérét, Margitot iktassák a szentek sorai közé. A pápai Kúria hamarosan választ adott a magyar királynak és az esztergomi érseket, a váci, valamint a zirci apátot bízta meg a szent életű királylány szentségének kivizsgálásával. Azonban a következő évben István elhunyt, sírhelyét pedig testvére, Margit mellett jelölte meg, emiatt a kanonizációs procedúra rövid időre félbeszakadt. Az eljárás folytatását IV. László király (1272–1290) kísérelte meg előmozdítani, hiszen csodás gyógyulását Szent Margit fátylának köszönhette, amelyről a legenda is beszámolt.¹³³² Ám próbálkozása nem járt sikerrel. Emiatt szövetségese Habsburg Rudolf osztrák herceg (1278–1282) és német király (1273–1291) is *supplicatiót* nyújtott be V. Ince pápához (1276), annak érdekében, hogy a királyi nemzetségből származó szentéletű apáca megérdemelt elevációs eljárását folytassák le.¹³³³ Rudolf folyamodványa már meghallgatásra került, így a szentanya 1276. május 14-én, egy itáliai klerikusokból álló bizottságot küldött Magyarországra, amelynek az volt a feladata, hogy a korábban meghallgatott tanúkat újból hallgassák ki, és azt, amit mondanak kimerítően, szó szerint és világosan jegyezzék fel. A testület július 23-án kezdte meg munkáját. A közel fél esztendeig itt tartózkodó megbízottak 110 tanút hallgattak meg, azonban a remélt szentté avatás végül nem történt meg.¹³³⁴ Margit ügyét végül 1306-ban I. Károly magyar király is felkarolta, amelyben minden kétséget kizáróan hatalmi reprezentációs törekvései is nagy szerepet játszottak. Ezért András atyát, a Domonkos-rend egy magyarországi tagját küldte V. Kelemen pápához (1305–1314) Bordeauxba, hogy a szent apáca ügyének befejezését szorgalmazza, de továbbra sem történt előlépés.¹³³⁵ Mindazonáltal a dinasztia igyekezett Margit kultuszát széles körben terjeszteni, és kegyes ajándékaikkal ápolni. Közülük

¹³³² „Cum dominus Ladislaus post Sanctum regem Ladislaum rex Hungarorum secundus etate tener annorum circiter XIII. diversis et gravissimis infirmitibus deibus pluribus laborasset, tandem vehementissimo capitis urgente dolore extra se positus omni medicorum, qui aderant cura auxilio deficitente vita erat desperatus. Tunc astantibus nobis fratribus et baronis aliquibus principalioribus cum nobilibus tantum tam adolescentis regis, quam totius regni periculum aspicientibus sororibusque suis proxmis et amicis cum aliis omnibus in claustro sante Dei genitricis Maria, ubi corpus virginis Margarete requiescit, existentibus, quia prope claustum ipse dominus rex infirmabatur, ne rege adhuc parvulo extincto regnum amplioribus quam tunc periculis exponeretur, ad placandum Omnipotentem lacrimae pro regis vita fundebantur copiose. Tunc diligencia et devotione de regis sanitate sollicitorum velum caput sante virginis Margarete, quo capiti eius superposito spiritum emiserat, de claustro festinanter es allatum, dicto velo cum caput regis in periculi mortis existis, diligencia provida Anna ducisse amite sue fuisset involutum, omnibus astantibus fide et devotione plena virginiis Margarete suffragia invocantibus, ecce continuo infirmus primo in capite deinde in toto corpore sudore salutari perfunditur sensibusque corporis, quos prius amiserat intelligencia et suorum noticia recuperatis sanitatem perfectam recepit ipsumque velum iam dictam super caput suum cooperiens Deo et eius gloriose genitrici gratias egit recognoscens se ipse domunis rex multis narrantibus fuis multorum circumstancium precibus ad Deum, per suffragia sororis virginis Margarite amite sue omnino esset curatus post dies paucos confortatus ad plenum sepulchrum dicte virginis Margarete humiliter, ut peregrinus pedibus gradiens visitavit gracionumque ut decebat retulit actiones.” SRH II. 706.

¹³³³ ASS 1643. 899.; INQUISITIO 1896. CXII.; KIRÁLY 1979. 187.

¹³³⁴ INQUISITIO 1896. CXIII.

¹³³⁵ INQUISITIO 1896. CLII.

is a királyi ház női tagjai pártfogolták leginkább a szent életű apáca tiszteletét. Luxemburgi Beatrix 1319. március 18-án a királyi jegyzőket tiltotta attól, hogy rendkívüli adót szedjenek az apácák birtokain.¹³³⁶ Piast Erzsébet pedig 1346. december 17-én az apácák két baranyai birtokát mentesítette a *descensus* kötelezettsége alól.¹³³⁷ Minden jel arra mutat, hogy 1379-ben Erzsébetnek nagyszabású tervei voltak Margit kultuszával, hiszen ebben az évben supplicációt intézett VI. Orbán pápához (1378–1389) amelyben előadta, hogy Margit már élete során a szentség fényétől ragyogott, halálától fogva pedig sírhelye mellett csodák sokasága történik. Erre válaszul a szentatya megbízást adott egy ismeretlen bírónak, hogy István jeruzsálemi pátriárkával, valamint Alsáni Bálint pécsi és Himházi Benedek veszprémi püspökkel együtt folytasson vizsgálatot Margit életével és csodáival kapcsolatban.¹³³⁸ Ugyanebben az időben a Nyulak-szigetén élő domonkos nővérek felismerték, hogy egyházuk már nem elég tágas ahhoz, hogy a szent nővérük csodáktól ragyogó testét felkereső zarándokokat méltóképpen fogadhassák, így vélhetően Erzsébet királyné támogatásával nagyszabású építkezésekbe kezdtek. Ám a következő évek eseményei csakhamar romba döntötték az elvárt reményeket. Noha Orbán pápa elrendelte Margit életszentségének vizsgálatát, illetve még az ehhez szükséges bizottság tagjait is megjelölte, az érintettek sosem kapták meg a szentatya levelét. Az év végén pedig a kolostor mecénása, Erzsébet királyné is elhunyt. Ezáltal a nővérek magukra maradtak. Az építkezések fedezésére áruba bocsájtották ingatlanaikat, amelyet jól mutat egy 1381. június 17-én kelt oklevél, melyben elcserélték baranyai Csuza birtokukat Szántói Demeterrel és fiával, Pál mesterrel, azok budai házáért, különbözetként még további 500 aranyforintot fizettek az apácáknak. Azonban ebből az összegből a nővérek 200 forintot átadtak Pál mesternek kolostoruk megújításához (*fabrica seu reparatione claustrum earum [...] expendissent*).¹³³⁹ Arra vonatkozólag, hogy Lajos király mecénásként támogatta volna a nővéreket nincs adatunk.

A király halála után Zsigmond és felesége, Mária királyné vették pártfogásukba a nővéreket s egyúttal támogatták kolostoruk újjáépítését is. E nagy volumenű munkához a királyi

¹³³⁶ „Cum ab antiquo tempore Reges ordinassent, quod a possessionibus seu villis pertinentibus ad insulam beate Margarete nullam actinem seu collectam unius fertonis dicere seu exigere permisissent ob devotionem beate Margarete virginis cuius orationibus in celis et in terris refrigerium expectamus unde fidelitati universitatis vestre percipimus firmiter et districte quatenus super villas pertinentem ad insulam beate Margarete Woosyan, Taxun, Tukul, Ragald, Scingata, Jeneu, Pamaz, Chabia, Chohnok collectam unius fertonis exigere seu recipere non audeatis quia nos a domino nostro Rege carissimo pia petitione monialia seu nobilissimi ac honestissimi domine pro domino nostro rege carissimo et pro nobis nimium vallet, unde cum dicit multum enim vallet deprecacio iusti assidua, ideo si gratiam domini nostri regis et nostre habere desideratis aliud de predictis facere non audeatis nec presumatis.” MNL OL DL 1955.

¹³³⁷ MNL OL DL 3873.

¹³³⁸ SZENT MARGIT ÉLETE 1990. 19.; KRAFT 2006. 457.

¹³³⁹ MNL OL DL 6794.

pár igyekezett az egyház privilégiumainak fenntartásán keresztül megteremtetni az anyagi hátteret, mely a továbbiakban kellő fedezetet nyújtott az építkezésekhez. A nővérek számára rendkívül nagy bevételi forrást jelentett, hogy minden év augusztus 1-én, vasas Szent Péter napján, Budán az évi vásáron *tributum forit* szedhettek az idegen kereskedőktől. Azonban 1391. augusztus 1-én ezt a jogot Buda városa elvitatta tőlük, és azért az uralkodóhoz fordultak panaszukkal. Zsigmond augusztus 12-én továbbra is meghagyta a nővéreknek és azok vámszedőinek, hogy beszedjék az adót.¹³⁴⁰ Ám a király hiába erősítette meg a nyúlszigeti apácák vásárvámjának privilégiumát 1393. augusztus 1-én Buda ismét megakadályozta, hogy vámszedőik hozzájussanak a jussukhoz. Így Gál domonkos-rendi perjel Mária királynéhoz fordult, hogy erősítse meg, apja, Lajos király adománylevelét, amelyben engedélyt adott a fenn említett adó beszedésére. A királyné eleget tett a perjel kérésének, és szeptember 21-én megerősítette az apácák kiváltságait.¹³⁴¹ A következő esztendőben, 1394. július 18-án a pesti közgyűlésén Szentersébet hospesei perbe hívták a nővéreket, és felmutatták V. István egy keltezetlen oklevelét, amelyben az uralkodó felmentette őket a pesti, valamint budai vám megfizetése alól. Ám a nővérek ügyvédje, Somogyi Sebestyén IV. Béla király 1255. július 25-én kelt oklevelével igazolta, hogy a vámszedés jogosan történik. Így a közgyűlés az apácák javára döntött.¹³⁴² De vámszedési jogukat továbbra is háborgatták, így ügyük 1395. április 24-én Zsigmond elé került, aki megállapítva, hogy privilégiumokat a régi királyoktól nyerték, így ezt tiszteletben tartva úgy határozott, hogy ne háborgassák vámszedőiket, rendelete végrehajtását pedig tárnokmesterére és helyettesére bízta.¹³⁴³

A 15. század elején minden valószínűség szerint a Margit sírját felkereső zarándokok száma jelentősen megnövekedett,¹³⁴⁴ így ennek, valamint az uralkodó nagylelkű támogatásának köszönhetően a nővérek ismét hozzáláttak kolostoruk renoválásához, valamint bővítéséhez. Ennek keretében a templom szentélyét hosszanti irányban bővítették, a templom hajójában egy új karzatot emeltek, amelyet az emeletre helyeztek. Ez utóbbi kialakítása miatt a hajó tengelyére merőlegesen egy-egy dongaboltozatot építettek. A karzat mögött pedig egy csarnokot alakítottak ki, amelyet hálóboltozattal láttak el. A templom falain kívül is nagyszabású munka folyt. Ekkor kezdtek hozzá a kútház megépítéséhez, valamint a kolostorépületek felújításához.¹³⁴⁵ Az apácák számára igen kedvező volt, hogy 1409. január 8-án XII. Gergely

¹³⁴⁰ MNL OL DL 7716.

¹³⁴¹ MNL OL DL 7823

¹³⁴² MNL OL DL 7918.

¹³⁴³ MNL OL DL 8056.

¹³⁴⁴ WACZULIK 1944–1946. 280 – 290.

¹³⁴⁵ TÓTH 1964. 115–131.; TÓTH 1971. 245 – 269.

pápa (1406–1415) Dominici János raguzai érseket küldte Magyarországra, hogy távol tartsa Zsigmondot a pisai zsinattól.¹³⁴⁶ Jánosról ismert, hogy pályáját domonkos-rendi szerzetesként kezdte,¹³⁴⁷ így nem véletlen, hogy Budára érkezve azonnal támogatni kezdte az uralkodó és a nyúlszigeti nővérek építkezéseit.¹³⁴⁸ 1409. március 24-én vélhetően az uralkodó kérésére abban a kegyben részesítette az apácákat, hogy 140 nap búcsút engedélyezett azok számára, akik a Nyulak-szigetén található Szűz Mária-egyház és Szent Margit sírját felkeresik, valamint kegyes adományaikkal hozzájárulnak az építkezésekhez.¹³⁴⁹

Talán nem járunk messze a valóságtól, ha azt feltételezzük, hogy a *Virgines Capitales* kultuszát éppen Zsigmond emelhette volna országos szintre, hiszen apai öröksége révén a legfontosabb ereklyék már kezébe kerültek. Azonban Zsigmondot más célok hajtották, és hagyta elveszni annak lehetőségét, hogy a négy fő szűz tisztelete, különösképp azok relikviái a magyar egyházakat ékesítsék. Uralkodása alatt a szűz vértanúk ereklyéi közül Margit és Dorottya relikviáival került közelebbi kapcsolatba.

Antióchiai Szent Margit kultusza rendkívül fontos szerepet játszott az Árpád-korban. Tiszteletének meghonosodását a hagyomány szerint 11. század fordulójára tehetjük, és szoros kapcsolatot mutat Álmos herceg (1070–1129) meszesi bencés, illetve dömösi alapításaival, hiszen mindkét egyházát Szent Margit tiszteletére szentelték fel.¹³⁵⁰ A meszesi bencés kolostort Álmos még 1096 és 1098 között a bihari dukátus uraként kezdte építtetni, azonban testvérével, Kálmánnal folytatott harcai során az uralkodó megfosztotta őt hercegségétől.¹³⁵¹ A XIV. századi Krónikakompozíció elbeszélése szerint ezt követően Álmos jeruzsálemi zarándokútra indult, ahonnét visszatérve a vadászat szenvedélyének kezdett hódolni, Kálmán pedig

¹³⁴⁶ KISS 2014. 70–76.

¹³⁴⁷ FERRARIUS 1637. 156–180.

¹³⁴⁸ „sunt enim authenticae literae Iohannis Cardinalis S. Sixti Legati Greg. 12. datae Budae pro indulgentia 140. dierum Ecclesiam S. Mariae insula Danubii. Corpusque B. Margaritae Virginis visitantibus et coet. anno Pontif. eiusdem Gragorii tertio, quas agentes de Sancta illa Virgine integre proferemus.” FERRARIUS 1637. 187.; 341.

¹³⁴⁹ „Splendor paternae gloria qui sua mundum illuminat instabili claritate pia vota fidelium, de clementissima ipsius maiestate sperantium tunc praecipue benigno favore presenquitur quum devota ipsorum humilitas Sanctorum precibus et meritis adivattur. Quum itaque sicut accepimus sit locus Ecclesiae beatae et gloriosae virginis Mariae de Insula Danubii ordinis Pradicorum diocesis Wespremiensis, in quo quidem Monasterio, sive loco gloriosum corpus B. Margaretae Virginis in Domino requiescit, ad quod corpus visitandum maxima se dirigit devotorum multitudo nos cupientes divinum cultum et Sanctorum Dei ubilibet ardentem reverentiam augeri, ut eandem Ecclesia congruis honoribus frequentetur, et Corpus dictae Beatae Virginis sedulis devotionibus eo frequentius ac libentius fidelis Christi visitent confluent ad eosdem quo exinde dono coelestis gratiae uberius conspexerint se refertos auctoritate Apostolica, qua specialiter fungimur in hac parte omnibus vere poenitentibus et confessis, dictam Ecclesiam Beatae et gloriosae Virginis Mariae, et dictae Beatae Margaretae Virginis corpus devote visitantibus ac ad dicti Monasterii sive Ecclesiae fabricam manus porrigentibus adiutrices vice qualibet in perpetuum centum et quadraginta dies de indulgentia tenore praesentium misericorditer elargimur.” FEJÉR X/4. 771–772.

¹³⁵⁰ PRT XII/B. 449–450.; ROMHÁNYI 2000. 60.; GEREVICH 1983. 385–409.

¹³⁵¹ KOSZTA 2009. 257–318.; BAGI 2013. 381–409.; ZSOLDOS 2014. 167–190.; BAGI 2015. 176–177.

kibékülésük okán megadott neki mindent.¹³⁵² E belharcoktól mentes időszakban látott hozzá Álmos a dömösi prépostság építéséhez,¹³⁵³ amelyet a hagyomány szerint ugyancsak Antióchiai Szent Margit tiszteletére szenteltetett fel.¹³⁵⁴ Habár az egyház titulusa ekkor még nem jelenik meg a vonatkozó oklevelekben, a kultusz feltűnésének első jelét ezen alapításnak tulajdoníthatjuk. Ugyanakkor erősen vélelmezhető, hogy a 11. század során fent maradt, és a később Zágrábba került Szent Margit-szakramentárium bencés kötődése miatt, eredetileg a dömösi Szent Margit társaskáptalan számára készült.¹³⁵⁵ A szent tiszteletének népszerűvé válását jól mutatja, hogy a század második felében újonnan alapított bencés és premontrai apátságok, Hahót, Garáb, Pornó, Béla, Csécse és Hatvan esetében az udvarral szoros kapcsolatban álló családok szívesen választották Margit leendő monostoraik patrocíniumául.¹³⁵⁶ A század végén ünnepe pedig már a Pray-kódex Sanctoraléjában is megjelent, július 13-ai dátummal (*Margarete v. et m.*).¹³⁵⁷

A szent kultuszának tisztelete vélhetően III. Béla udvarában erősödött fel, ami ugyan haloványan, de valamelyest kapcsolatot mutat az ekkoriban ismét kibontakozó kereszties eszme felbukkanásával. Koszta László szerint a lovagok a Szentföldet fenyegető erők ellen hadba vonuló, a gonoszt legyőző, a sárkány fölé kerekedő Margit tiszteletével támogatást reméltek. A kereszties eszme és Margit kultuszának összekapcsolódását mutatja a stefaniták (Karcsa) és a johanniták (Curgó) egy-egy tiszteletére szentelt temploma is.¹³⁵⁸ II. András személyében bizonyosan összekapcsolódott e két motívum. Édesanyja Margitot már származásánál fogva is kiemelten tisztelő Antióchiai Anna volt. Ugyanakkor András örökölte és végül teljesítette apja kereszties fogadalmát. A Krónikakompozíció elbeszélése szerint 1217-ben a magyar király a pápa meghagyására teljesítette apja fogadalmát és hadjáratot vezetett a Szentföldön. Ott tartózkodása során pedig előszedte királyi kincseit, és különféle ereklyéket vásárolt, nevezetesen Szent István protomártír koponyáját, Szent Tamás és Szent Bertalan apostol jobbát, Áron vesszejének egy darabját, egyet a kánai kancsók közül, valamint Szent Margit vértanú koponyáját (*caput Beate Margarete virginis*). Amikor visszaérkezett Magyarországra

¹³⁵² „Deinde dux Iherosolimam profectus est et cum prosperitate rediens rex eum suscepit ad pacem. Delectabatur autem dux in venationibus et assiduus erat in eis, et dabat ei rex omnia ad venandum neccessaria.” SRH I. 427.; CSUKOVITS 2003. 24.

¹³⁵³ „Dux autem construxit monasterium de Demes” SRH I. 427.

¹³⁵⁴ ORBÁN 1997. 42–47.; ORBÁN 2001. 93–134.

¹³⁵⁵ KNIEWALD 1938. 100.; RADÓ 1939. 352–353.; KÜHÁR 1939. 213–214.; KNIEWALD 1941. 213.

¹³⁵⁶ ROMHÁNYI 2000. 33, 37, 72.; KOSZTA 2006. 124.

¹³⁵⁷ KNIEWALD 1939. 9.

¹³⁵⁸ KOSZTA 2006. 26.

e drága kincseket azon egyházak főpapjai közt osztotta szét, akik a király elébe siettek.¹³⁵⁹ Hogy a nagybecsű koponyarelikviát hol őrizték arra a források nem adnak választ, azonban teljességgel kizárható az az elmélet,¹³⁶⁰ amely szerint András a szepesi Szent Márton-prépostságnak adományozta volna.¹³⁶¹ Sokkal valószínűbb, hogy az uralkodó Székesfehérváron a Szűz Mária-prépostság templomában helyezte biztonságba, és ott örvendett nyilvános tiszteletnek. Habár kultuszáról hallgatnak a források, különösen érdekes a dinasztia és a szent között kibontakozó kapcsolat. András fia, IV. Béla a szent tiszteletének jeléül második leányát Margit után nevezte el, ám ő 1240 körül elhunyt. 1242-ben megszületett az uralkodó kilencedik gyermeke, a leendő szent életű domonkos apáca Margit, aki Sigismundus Ferrarius szerint az uralkodó Szent Margit előtti hódolata miatt adományozta leányának e nevet, illetve egyszer s mind azért, mert a birtokában tartotta az antióchiai szent koponyaereklyéjét.¹³⁶² Ugyancsak érdekes adalék, hogy a nyúlszigeti domonkos apácák számára 1255 és 1261 készült *wolfenbütteli Psalteriumban* Szent Margitnak két ünnepe is feltűnik július 13-án (*Margarete virginis secundum Hungaros*), valamint egy héttel később július 20-án (*Margarete virginis et martyris*).¹³⁶³

Érdekes adatra hívja fel a figyelmet Johannes Bolland *Acta Sanctorum Ungariae* művének második kötetében, amelyben az olvasható, hogy Antióchiai Szent Margit II. András király regnálása óta *Patrona Ungariae*ként tündökölt,¹³⁶⁴ azonban a 13. század végén mégsem tudta méltó helyét elfoglalni a nemzet szentjeinek pantheonjában, aminek oka elsősorban a fejedelmek eltűnésével magyarázható. 1270 után a relikviáról hallgatnak a források. Véleményem szerint – habár *expressis verbis* egyetlenegy oklevélben sem tűnik elő – Szent Margit büszkje azon kincsek közt lehetett, amelyet még V. István nővére, Anna macsói hercegnő

¹³⁵⁹ „Regali denique thezauro exposit diversorum sanctorum per ipsum relique comparantur: caput videlicet sancti prothomartyris Stephani et caput Beate Margarete virginis et martiris, dextera Beati Thome apostoli et sancti Bartholomei. Item de virga Aaron et una de sex idriis illi sin quibus Christus mutavit aquam in vinum et alie multe, quas potuit tunc congrege. Reversus est in Hungariam cum pretiosis thezaurus sanctorum. Regnum autem suum reinvenit in prospero statu. Non tamen hoc suis meritis sed sanctorum quorum reliquias afferbat, ascribi voluit. In occorsum ergo regis Benedictus filius Ega, cancellarius regime omnes prelatos ecclesie compellebat. Modo autem illas reliquias sanctas specialiter ille ecclesie habent, quarum prelati regi venienti obviam occurrerunt” SRH I. 466.

¹³⁶⁰ KOSZTA 2006. 26.; UHRIN 2016. 564.

¹³⁶¹ A feltételezés Pirhalla Mártontól származik, aki szerint András király nem a Szentföldön szerezte meg Margit koponyarelikviáját, hanem Monte Fiasconéban, ahol ebben az időben testét is őrizték. Pirhalla elmélete megalapozásához az *Acta Sanctorum Ungariae* II. kötetéből idézte is az ereklye Magyarországra szállításáról szóló beszámolót, csupán az „ex bello Palestrino” részt hagyta el. (ORBÁN 2001, 112. 414. l.) Mindemellett talán az sem mellékes információ, hogy Szent Margit testét nem a 13., hanem a 15. század elején, 1405-ben szállították Monte Fiasconéba. ASS VOL 34. 44.

¹³⁶² „ob Caput S. Margaritae Virginis martirisque” FERRARIUS 1637. 224.

¹³⁶³ CSAPODI 1975. 231–242. Különösen: 234.

¹³⁶⁴ „Ex quibus non vane ne fallor arguere licet S. Virginem ob translatas illus reliquias iam inde ab Andreae II. temporibus pro Patrona Ungariae cultam esse.” ASU II. 23–24.

(1226–1271) tulajdonított el a székesfehérvári Szűz Mária-prépostság kincstárából, és adott át vejének, II. Ottokár cseh királynak.¹³⁶⁵ Az elorzott koronázási jelvények és ereklyék visszaszerzése kapcsán már 1271. júniusában megindultak a tárgyalások, ám István király elsősorban a koronát és a kardot kívánta visszaszerezni, ennek reményében pedig az elrabolt szentek ereklyéiről kénytelen volt lemondani.¹³⁶⁶ 1292-ben az ereklyéket II. Vencel cseh király az általa alapított zbraslavi ciszterci monostorba vitte,¹³⁶⁷ ám a hadjáratai miatt az anyagilag megszorult uralkodó hamarosan kénytelen volt áruba bocsájtani ereklyegyűjteményének egy részét, különösképp 1301-ben, amikor elhatározta, hogy segít fiának megszerezni a magyar trónt. Ám ezzel a lépésével magára vonta Habsburg Rudolf figyelmét, aki 1306-ban, elfoglalta Prágát, és cseh királlyá koronáztatta magát. Ezt követően a *Cronica Francisci Pragensis* elbeszélése szerint az újdonsült uralkodó kifosztotta a prágai egyház kincstárát, és a számos ereklye valamint klenódium mellett Antióchiai Szent Margit fejereklyéjét is elrabolta.¹³⁶⁸ A

¹³⁶⁵ „Rex Boemie memorato regi Ungarie omnes thesauros reddere quos aliquando amita ipsius regis Ladislavi Anna regina de Mazowe asportaverat eique tradiderat, videlicet duas coronas aureas et scepra regalia, ac preciosissimam amphoram auream nobilissimis gemnis undique adornatam mire pulcritudinis et alia quam plura clenodia aurea que a tempore regis Ungarie Attilae et ad alios successoribus suis usque in Hungaria fuerant conservata. Sicque rex Boemie reversus est ad propria.” CONTINUATIO VINDOBONENSIS 1851. 708.; VAJAY 1974. 357.; ZSOLDOS 2007. 199.

¹³⁶⁶ „Renuntiamus insuper iuri et actioni nobis et nostris heredibus competentibus de insigniis regalibus corona videlicet gladio monili sella scutellis et aliis clenodiis ac thesauro delatis per dominam Anna min regnum Bohameroum” CDM IV. 72.

¹³⁶⁷ „Antequam rex Wenceslaus versus Cracovie ducatum procederet, fundacionis sue intentus profectibus, ipsi sue fundacioni crucem auream cum gemmis preciosis decoratam, quam pro mille quadringentis marcis argenti paulo ante comparaverat, multas monstrancias ex auro argento quoque fabricatas cum sanctorum reliquiis et nichilominus ecclesiasticum preciosissimum ornatum multiplicem cum multis calicibus argenteis, ducentas marcas quoque argenti pro libris comparandis obtulit et abbates suos de Waldsachsen videlicet, de Scedlicz et de Aula Regia ad generale ordinis sui capitulum destinavit, quatenus ipsi devocionis sue affectum patribus ordinis insinuantes ipsum oracionibus eorundem studiose committerent et pro incorporacione fundacionis sue iuxta ordinis consuetudinem ibidem cum devota reverencia laborarent. Abbates igitur predicti ad capitulum generale venientes primis abbatibus palefridos, ciphos quoque argenteos, quos rex Wenceslaus eisdem destinavit pro munere, protinus obtulerunt et regie benignitatis affectum patribus ordinis exprimentes per singula, novellam suam plantacionem incorporari ordini cum instancia petiverunt. Patres autem ordinis devocionis regie magnificenciam pio, ut decebat, mancipantes affectu, non transmissorum munerum, quin potius tam solempnis fundacionis intuitu exhilarati non modicum abbatum piis postulacionibus indilate annuunt et regi Wenceslao fraternitatem ordinis conferentes ipsum universi ordinis personarum oracionibus recommittunt, nec non et ipsum ceteris fundatoribus patronisque ordinis aggregantes pro salute eiusdem creatori omnium communiter preces fundunt Dicentes: Christe fac, vivat rex pius iste Letus et illesus, exaltetur quasi Cresus Diviciis vite. Fac hunc consumere rite Cursum presentis, furor hostis eum vehementis Nunquam turbare valeat, sed magnificare Ipsum digneris, qui corda fidelium queris. Et tibi sint grata sua munera Virgo beata, Protege, defendas hunc et sibi cuncta rependas In facie Christi, quem virgo manens peperisti. Peracto generali capitulo predicti abbates Parisius venientes pro pecunia, quam rex eisdem dederat, multa librorum volumina emerunt et redeunt in Bohemiam ipsum regem cum triumpho rediisse de Cracovia invenerunt. Adventu quorum letatur rex Bohemorum.” CRONICA AULE 56.

¹³⁶⁸ „Huius rei gracia barones quidam et nobiles predicto regi Rudolpho se viriliter opponerent et Henrico, duci Karinthie, adhererent. Et ex hoc regno varia dampna et incommoda multa acciderunt et inter cetera mala, que fecit, cum magno exercitu ante Horadzeyowicz civitatem domini Bauari de Strakonicz castra metatus est volens ipsam expugnare. Et ex percussione divina propter dissenteriam nimis debilitatus de hac vita decessit. Quidam vero nobiles adduxerunt predictum dominum Bauarum ad tentorium obscurum, ubi corpus iam defuncti regis iacebat, et compulsus timore castrum Zwiekow resignavit, et mox dominus Henricus de Rosenberch se de eodem intromisit et usque hodie id filius suus dominus Petrus de Rosenberch possidet et tenet. Et idem rex Rudolphus caput sancte

szent ereklyék még vélhetően abban az évben Péter mainzi érsek (1306–1320) birtokába kerültek, aki a kincseket a mainzi Szent István-dómba szállíttatta. A koponyarelikviát Péter érseksége alatt kegyes zarándokok sokasága kereste fel. 1319. február 21-én Péter végrendeletében úgy határozott, hogy a nagybecsű ereklyét halálát követően a székesegyházra hagyja.¹³⁶⁹ Így miután elhunyt, Szent Margit tisztelete tovább növekedhetett az érsekség területén. Azonban ugyanebben az időben a cseh királyi pár, Luxemburgi János (1296–1346) és Přemysl Erzsébet (1292–1330) jelentősen megromlott, emiatt a királyné Bajorországba vonult, ahol elhatározta, hogy figyelmét azon családi ereklyék visszaszerzésére fordítja, amelyek II. Vencel és III. Vencel uralkodása alatt kerültek ki a kincstárból. A királyné ambícióit az egyház, s különösképp XXII. János pápa (1316–1334) is támogatta. 1327-ben a királyné tudomást szerzett arról, hogy Antióchiai Szent Margit fejereklyéje testvére halálát követően a néhai mainzi érsek birtokába került, ezért petíciót nyújtott be a szentatyához, amelyben kérte, hogy a korábban az atyja által birtokolt ereklyéket, különösképp a fent említett koponyát a mainzi egyház szolgáltassa vissza.¹³⁷⁰ Ugyanazon év október 28-án, Erzsébet visszatért Prágába atyja ereklyéivel és még a töviskorona egy darabját is magával vitte. Ennek tiszteletére a prágai egyház üdvözlő körmentet rendezett.¹³⁷¹ Az ereklyék java részét Erzsébet a vyšehradi Szent Péter és Pál-társaskáptalannak és a zbraslavi ciszterci apátságnak adományozta. Személyes ereklyekollekcióját pedig a várban féltestvére, Jan Volek vyšehradi prépost gondnoksága alá helyezte.¹³⁷² Azonban 1333-ban, a királyné halálát követően az ereklyék ismét szétszóródtak, s

Margarete virginis et alia multa clenodia et sanctuaria ab ecclesia Pragensi alienavit, propter quod Deus iustus iudex dies eius abbreviavit. Mortuus est igitur anno Domini MCCCXVII, V nonas Julii anno primo sui regni et nullum heredem superstitem reliquit, et sicut rex Wenczeslaus, sic et ipse XX milia marcarum coniugi sue nomine testamenti assignavit. Sepultus est autem in ecclesia Pragensi. Eodem anno fuit siccitas magna, ita quod semina perierunt et magnus victualium fuit defectus.” CFP. Cap. XIX.

¹³⁶⁹ „Der Mainzer Domkirche hinterläßt er das Haupt der hl. Margarete” RM I., 2086 n.

¹³⁷⁰ „Petitio Elizabeth regine Boemie nobis super exhibita continebat, quod tam caput S. Margarite quam nonnullae alie sanctorum reliquie penes clare memorie Wenczeslaum patrem et post eius obitum penes Wenczeslaum fratrem suos reges Boemie, que ad eos iuste pervenerant fuerant cum devotione maxima custodia quodque bone memorie Petrus archiepiscopus Maguntinus caput et alias sanctorum reliquias supradicta ad ipsam reginam rationabiliter pertinentia pro quandam summa pecunie non sine scitu et voluntate ipsius regine auctoritate propria asportari seu deduci fecit ipsius regine non modicum prudicium et gravamen. Quare prefata regina nobis humiliter supplicavit ut venerabilem fratrem nostrum archiepiscopum et dilectus filios capitulum Maguntinum ac singulares personas de ipso capitulo ad quos caput et reliquie supradicta pervenisse dicuntur cum sit ut asseritur parata solvere pecuniam supradictam ad restitutionem capitis et reliquiarum predictorum compellere de benignitate apostolica dignaremur. Quia vero de premissis notitiam non habemus gerentes quoque de vestre circumspectionis industria fiduciam in domino specialem, discretioni vestre dat. RBM III. 1371. sz.

¹³⁷¹ „Hoc anno Elizabeth, regina Boemie, a diversis personis et ecclesiis sollempnes sanctorum reliquias obtinuit, ipsasque, que nude erant, cum gemmis preciosis in tabulis et monstranciis aureis et argenteis decentissime decoravit. Ad devotam petitionem etiam eiusdem regine Karulus, rex Francie, sibi unam spinam, sive particulam ad unius digiti longam, sed gracilem de sacrosancta corona spinea Domini destinavit, que cum devocione populi et processione cleri tocius Pragensis V^o kalendas Novembris reverentissime est suscepta et cum aliis regine reliquiis collocata.” CRONICA AULE 67.

¹³⁷² ANTONÍN 2017. 97–107.

a relikviakollekció egy része a waldsasseni ciszterci apátságba került.¹³⁷³ Hogy Szent Margit koponyarelikviája hová került, nem tudni. Az viszont bizonyos, hogy miután a királyné fia, Károly visszatért Prágába, azonnal átvette anyai örökségét, és az Erzsébet által összegyűjtött relikviákat a városba hozatta, majd Karlštejn megépítését követően a várban őriztette.¹³⁷⁴ Különösen érdekes, hogy az ereklyét nem rögzítették a karlštejni és a prágai egyház 14. századi inventáriumában. Vélhetően Károly legszemélyesebb ereklyekollekciójának részét képezte, így Margit más ereklyéivel ellentétben¹³⁷⁵ nem volt kitéve nyilvános tiszteletnek. 1420-ban az ereklyének nyoma veszett. Erős a gyanú, hogy Szent Margit koponyáját a Német-római Birodalom szent ereklyéivel és koronázási ékszereivel együtt¹³⁷⁶ 1423-ban Zsigmond hozathatta Budára,¹³⁷⁷ hiszen ezt követően az ereklye már egyszer sem tűnik fel a cseh inventáriumokban. A relikvia hazahozatala vélhetően különösen fontos volt az uralkodónak, ugyanis Szent Margit kultusza ekkor ismét megerősödött, amelyben igazán nagy szerepet játszott a királyi pár, valamint az ország bárói, akik a Sárkányos Társaság egyik patrónájává emelték Margitot (*Sanctissima Virgo et Martyr Margaretha*).¹³⁷⁸ Az ereklyét Zsigmond minden bizonnyal az általa alapított Szent Zsigmond-társaskáptalanban őriztette, nyilvános tiszteletéről azonban hallgatnak a források. A király halálát követően a relikvia minden bizonnyal Stock János préposthoz (1433–1464),¹³⁷⁹ az uralkodó orvosához került, aki később a szepesi Szent Márton-társaskáptalanba vitte, ahol napjainkban is őrzik.¹³⁸⁰

Igen hasonló eseménysorozatot láthatunk az Anjou-korban meghonosodott Szent, Dorottya kultuszával kapcsolatban is. A kappadókiai szűz tisztelete I. Károly uralkodása alatt kezdett terjedni hazánkban, és elsősorban az erdélyi, valamint a felvidéki bányavásároknak jelent meg. Legendája pedig igen kedvelt témája lett Szepes vármegye templomi falképfestészetének.¹³⁸¹ Hazai relikviái nem ismertek, azonban a 14. század során ereklyéi kiváltképp nagy tiszteletnek örvendtek a prágai, illetve az olműtzi székesegyházban, amelyeket zarándokok sokasága keresett fel.¹³⁸² A szent koponyáját eredetileg a prágai Ágoston-rendi Szent Tamás-kolostorban őrizték. 1355-ben IV. Károly úgy döntött, hogy fellendíti az

¹³⁷³ HLEDÍKOVÁ 2007. 130.

¹³⁷⁴ INVENTARIUM KARLŠTEJNA. 1–90.

¹³⁷⁵ A Szent Vitus-székesegyház sekrestyéjében őrizték Antióchiai Szent Margit karereklyéjét (*Manus sanctae Margariae deaurata*). PODLAHA–ŠITTLER 1903. IV.; STHELÍKOVÁ 1993. 325–340.

¹³⁷⁶ ASCHBACH IV. 441. sz.

¹³⁷⁷ PODLAHA–ŠITTLER 1903. 86.

¹³⁷⁸ BARANYAI 1926. 575.

¹³⁷⁹ C. TÓTH 2013. 62.; BUJÁK 2019. 203–233.

¹³⁸⁰ PIRHALLA 1899. 14.

¹³⁸¹ BURAN 2002. 70–86.

¹³⁸² INVENTAR DER OLMÜTZER DOMKIRCHE. 149.

Ágostonos testvérek zarándokforgalmát, ezért a szent relikviái számára egy aranyozott ezüst hermát készíttetett.¹³⁸³ Azonban miután az ereklyetartó elkészült, az uralkodó korábbi szándékával ellentétben a fejereklyét Karlštejnbe szállította.¹³⁸⁴ Hasonlóan Antióchiai Szent Margit koponyájához, Dorottya ereklyéit sem katalogizálták. A források tanúsága szerint a szent büszkje mindvégig a várban maradt, ám 1423-ban Zsigmond Budára vitette az relikviát, és vélhetően személyes ereklyekollekciójának részét képezte. Az uralkodó reprezentációjában különös szerepet töltött be a kappadókiai szűz kultusza, ám azt leginkább a templomi falképfestészetben követhetjük nyomon. Vélhetőleg az uralkodó lehetett a donátora a lőcsei Szent Jakab-templom északi falán található monumentális freskóciklusnak, amely a szűz életét nem kevesebb, mint 20 jelenetben mutatja be. Henszlmann Imre a legenda ábrázolás jeleneteit a következőképp kategorizálta: 1. Szent Dorottya atyja keresztény hite miatt a császár előtt védi magát; 2. Útra kel családjával; 3. Szent Dorottya születése, csecsemőként anyja előtt imádkozik; 4. Megkeresztelése; 5. Megtagadja a házassági ajánlatot; 6. Olajban fürdetik; 7. Tömlöcbe vetik; 8. Vitatkozik a bírával; 9. Csigára feszített testét égő fáklyákkal kínozzák; 10. A szentet egy angyal ápolja a tömlöcben; 11. Egy oszlopon ül a rossz szellem, a levegőben angyalok karddal üldözik; 12. Kriszten és Kallisten vallató bíró előtt állnak; 13. Dorottya megtéríti nővéreit; 14. A vesztőhelyre viszik mind a három nőt; 15. Krisztent és Kallisztent megégetik; 16. Dorottya nem áldoz a bálványnak; 17. Teofil kigúnyolja a vesztőhelyre vezetett szüzet; 18. Lefejeztetik. Előtte áll kis fiúcska rózsza és gyümölcskosárával; 19. Teofil dolgozószobájában hártját készít. Előtte áll a kisfiú kezében a neki ígért kosárával. 20. Dorottya testét angyalok emelik ki a sírból.¹³⁸⁵ A falkép érdekessége, hogy az uralkodó Teofil alakjában látható, fejét pedig jellegzetes usánkája borítja. Talán nem tartható kizártnak, hogy a Szent Dorottya hermát Zsigmond uralkodásának egy meg nem határozott időszakában itt őrizték, míg az Wrocław került volna.¹³⁸⁶ Azonban a hermával kapcsolatban korántsem tisztázott az ereklyetartó elkészítésének ideje, valamint az, hogy az ereklye milyen úton került a lengyel városba. Habár ismert, hogy Zsigmond a huszita háborúk folyamán gyakran támaszkodott a városra, meglehetősen kétséges, hogy pusztá ajándéknak szánta volna. Sokkal inkább valószínűsíthető, hogy a hermát halála előtt zálogba adta, hisz több forrásból ismert, hogy Zsigmond gyakran zálogosította el az egyház kincseit, hogy megfelelő anyagi fedezetet

¹³⁸³ CODEX THOMAEUS. 48.

¹³⁸⁴ „Pragae olim, vel Carelsteinii in Bohemia asservatum ferunt S. Dorotheae caput a Carolo IV. Imp. ut reor isthuc allatum.” ASS. VOL 34. 781.

¹³⁸⁵ HENSZLMANN 1878. 99–112.

¹³⁸⁶ HINTZE 1902. 193–201.

teremtsen különböző céljai eléréséhez, jelen esetben a husziták ellen folytatott hadjárataihoz.¹³⁸⁷ 1431. február 27-én, Nürnbergben 1000 rajnai forintért cserébe 22 aranyozott ezüst hermát adott zálogba Eberhard Clibernek.¹³⁸⁸ Ám erről nem csupán a birodalomban volt híres. 1419-ben a csehek elborzadva figyelték, ahogy az uralkodó csapatai felnyitják a Szent Vitus-székesegyház kincstárának relikviáriumait, és összegyűjtik őket, hogy nyers arannyá és ezüstté olvasszák őket. Ennek kapcsán moralizált úgy Brezovai Lőrinc huszita krónikás, hogy vajon kié a nagyobb véték, azé, akik fából készült képeket pusztítanak el, vagy azoké, akik ezüsből készült műalkotásokat semmisítenek meg?¹³⁸⁹ A következő évben az uralkodó eddig nem látott mennyiségben kezdte elzálogosítani a prágai egyház kincseit, hogy zsoldosait az ereklyékből befolyó pénzekből finanszírozza. Jelen ügyletei során Wrocław polgársága volt az egyik leghűségesebb partnere. Habár az oklevelekben nem sikerült a Szent Dorottya hermanomára bukkanni, igen sokat mondó egy 1420 nyarán keltezett inventárium bejegyzés, amely szerint az uralkodó Szent Vitalis, Szent János, Szent Gereon, Szent Móric, Szent Lőrinc, és Szent Kristóf hermáját, hat ezüst kézrelikviát, különböző templomi kellékeket, szentség- és gyertyatartókat gyűjtött össze a prágai Szent Péter és Pál prépostságból, és zálogosított el Wrocław városának 4000 forintért, hogy abból finanszírozza a husziták elleni hadjáratát.¹³⁹⁰ Ezáltal erős a gyanú, hogy Dorottya hermája nem ajándékozás kapcsán kerülhetett Wrocławba, hanem az uralkodó valamikor 1420 és 1437 között elzálogosította.

¹³⁸⁷ MORAVEC 1985. 89–173.; ČECHURA 1994. 121–131.; BARTA 2012. 7-45.; BARTA 2015.; BARTA 2016.

¹³⁸⁸ RI IX. Nr. 8290.

¹³⁸⁹ BRÉZOVÉ 1979. 350–359.

¹³⁹⁰ „Anno dmi Millesimo CCCC XX feria quinta. In die Petri ad Vinculam infrascripte Relique sancte sunt de Castro Carlsstein ad Ecclesiam Wissegradensem per venerabilem virum dominum Jacobum decanum ecclesie predicte et dominum canonicum eiusdem ecclesie. Caput s. Vitalis cum corona aurea, Caput S. Iohannis Baptiste in disco, Caput S. ? Gereonis, Caput S. Mauricii, Caput S. Laurencii, Caput S. Cristofori. Tres imagines argente et deaurate videlicet, S. Petri, S. Pauli, S. Nicolai. Quatour monstrantie argente et deaurate, sex manus argente, duo turribula argentea, quorum unum erat deauratum, duo candelabra deaurata, pulpitem argento circumdatum, una pyxis pro Thure. Item due Cruces una tota aurea habens in pondere XXX: Marcas auri. Alia tota ab ante aurea et attergo argentea. Hec omnia abstulit Sigismundus Rex. Ablato que auro argento Relixuias perlas et lapides remisit in Carlsstein. Que tandem omnia obligavit in Wratislavia pro quatour milibus florenorum Benedictus olim prepositus Albe Regalis in Ungaria episcopus Jauriensis alias in Rab scit. res. ecclesie Wissegradiensis. Item de Registris Ecclesie et Nonnullis rebus fuit in monasterio Melch in Austria esset sciscit, de eis et repetere.” NA Nr. 27. F. 191.r. fol. 45r-47.

Összegzés

Doktori értekezésemben Luxemburgi Zsigmond magyar király hatalmi, illetve művészeti reprezentációjának jellemzőit vizsgáltam, különös tekintettel az abban megjelenő szentkultuszokra. Munkám során négy forráscsoport anyagát vizsgáltam meg, hogy választ kapjak az értekezés bevezetésében feltett kérdésekre. A vizsgálat alá vett első forráscsoport a korabeli magyar, német, illetve cseh oklevelek, illetőleg a Vatikáni magyar Okirattár,¹³⁹¹ valamint Lukcsics Pál XV. századi pápák kétkötetes munkája volt.¹³⁹² A második csoportban a kor elbeszélő irodalmát, különösképpen a haza és a külföldi, német, cseh és lengyel krónikáirók műveit használtam. A harmadik csoportban a Zsigmond-kori ereklyetranslatiók kapcsán a prágai inventáriumokat anyagát,¹³⁹³ valamint a magyar uralkodó zálogosításait tekintettem át. Míg a negyedik forráscsoportban a régészeti leletek, valamint a történelmi Magyarország egyházaiban fennmaradt freskókat és falképciklusokat vizsgáltam meg.

Jelen értekezés legfontosabb eredményeit a következőképpen foglalhatjuk össze. Miután Zsigmond 1379-ben a magyar udvarba került páratlan műveltségének köszönhetően nem volt nehéz igazodnia a királyi család tónusához. Azonban szangvinikus személyisége, valamint Kotromanić Erzsébet anyakirálynéval való ellenséges viszonya gyakran kiszolgáltatott helyzetbe sodorta.¹³⁹⁴

A főurak támogatásának hiányától szenvedő herceg céljai elérésének érdekében nemcsak apai örökségét volt kénytelen latba vetni, de ha körülmények megkívánták még testvérét, IV. Vencel cseh királyt segítségül hívta.¹³⁹⁵ Vencel célratörő fellépésének köszönhetően Zsigmond pozíciója jelentősen megerősödött, és amellett, hogy Erzsébet királyné új territóriumokkal gazdagította, a Luxemburgi és Anjou dinasztiák közt létrejött házassági szerződés értelmében engedélyezte, hogy hitvestársként éljen együtt Mária királynéval. Mindazonáltal a békeidők nem tartottak sokáig, hiszen rövidesen Durazzói Károly személyében egy új trónkövetelő lépett a színre, aki kihasználva Erzsébet és Mária tehetetlenségét Fehérváron királlyá koronáztatta magát (1385). Azonban uralmának a királyné hűséges főurai, Garai Miklós nádor, és Forgács Balázs főpohárnok mester csakhamar véget vetettek. Károly hívei azonnal elhagyták az udvart, és délre menekültek. Ekkor a királynék végzetes lépésre szánták el magukat. Úgy döntöttek, hogy a kedélyek lecsillapításának érdekében az ország déli

¹³⁹¹ MON. VAT. I/III.; MON. VAT. I/IV.

¹³⁹² LUKCSICS I.; LUKCSICS II.

¹³⁹³ PODLAHA 1903.

¹³⁹⁴ MÁLYUSZ 1984. 14.

¹³⁹⁵ ASCHBACH I. 38.

végeibe utaznak, hogy megbékítsék Károly párthíveit. Viszont a lázadók útjukat álltak és végeztek kísérőikkel, nemsokára pedig Horváti Pál emberei Erzsébetet is meggyilkolták.¹³⁹⁶ A belviszályokból Zsigmond emelkedett ki győztesen, aki serege élére állva azonnal délre utazott, hogy elrabolt feleségét kiszabadítsa Horvátiék fogságából. Noha különösebb eredményeket nem tudott felmutatni, teátrális fellépése meggyőzte a Kanizsai János esztergomi érsek köré csoportosuló főurakat *idoneitasáról*, és így 1387. március 31-én elnyerte Magyarország koronáját és jogarát. A ceremóniát követően az uralkodónak sikerült elég erőt felsorakoztatnia, így 1387. június 4-én kiszabadította Máriát fogságából, ezt követően pedig nekiláthatott hatalma megerősítéséhez.

Követve az Anjouk dinasztikus politikáját hozzálátott a három magyar szent király kultuszának ápolásához, valamint igyekezett az újonnan megjelenő bátai Szent Vértiszteletét saját és felesége személyes jelenlétével és áhítatával megerősíteni. Zsigmond uralkodásának kezdetétől okleveleiből kitapintható egyfajta bensőséges devóció Szent László iránt, amely az egész uralkodását végigkísérte. Minden kétséget kizáróan ő és Mária királyné lehetettek a donátorai Szent László váradi lovasszobrának, amelyet még Cudar János váradi püspök rendelt meg a Kolozsvári-testvérektől,¹³⁹⁷ és amely később a Szent László-hagyomány epikus jelképévé vált. Ugyanakkor Zsigmond már ideje korán különböző privilégiumokkal és más királyi adományokkal kezdte támogatni a váradi püspökséget,¹³⁹⁸ amelyek minden bizonnyal a Szűz Mária-székesegyház gótikus katedrálissá való átalakítását célozták, vagy legalábbis a már folyamatban levő építkezések mielőbbi befejezését kívánták elősegíteni. Szintén ugyanebben az időben figyelhető meg, hogy az uralkodó és az udvar tagjai igyekeztek Szent István kultuszát, valamint a szent királyhoz köthető hagyományokat újraéleszteni.¹³⁹⁹ Az 1387-ben esztergomi érsekké választott Kanizsai János Esztergom egyházi életének és intézményeinek reorganizációját tűzte ki céljául. Ennek keretében első lépésként a Szent Adalbert-katedrális mellett található Szent István protomártírról elnevezett templomot társaskáptalanná alakította.¹⁴⁰⁰ A leromlott kápolnához köthető hagyományok szerint e helyen keresztelték meg Istvánt, itt koronázták királlyá, később pedig itt keresztelték meg Szent Imre herceget is. Emiatt Kanizsai érsek az alapítás során szükségesnek találta az intézmény megnevezésének kiegészítését Szent István királyi titulussal. Az, hogy a király mennyiben támogatta az új

¹³⁹⁶ FÜGEDI 1986. 104–127.

¹³⁹⁷ SCHEIDUS 1804. 89. l.

¹³⁹⁸ KERESZTÚRY II. 193–194.

¹³⁹⁹ MES 1874. 748.; C. TÓTH 2013. 40.

¹⁴⁰⁰ FEJÉR X/1. 695. Pápai megerősítése: 1394. június 21-én történt meg. MON. VAT. I/3. 261.; PÓR 1909. 8.

egyházi intézmény létrejöttét, jól mutatja a számos privilégium és birtokadomány, amelyet Kanizsai érsek a kanonokok javadalmazására rendelt, illetőleg az alapítólevélben az uralkodó lelki üdvéért elrendelt misealapítvány is.¹⁴⁰¹ Zsigmond nagyszabású munkáját azonban csakhamar félbeszakította Mária tragikus halála, és az Oszmán Birodalom terjeszkedését meggátló keresztes hadjárat, amely súlyos kudarccal végződött.¹⁴⁰² Ezzel egyidőben királyi hatalma is megingani látszott, hiszen korábbi támogatója, Kanizsai János maga mellé állította a főurakat, és hamarosan azt a követelést tárták az uralkodó elé, hogy idegen híveit azonnali hatállyal távolítsa el a hatalomból (1397), ám ezt Zsigmond nem hajtotta végre, ennek következményeképpen 1401-ben az uralkodót Siklós várában helyezték fogságba. Ez idő alatt az ország két pártra szakadt. 1403-ban a Kanizsai liga bárói Váradon Szent László sírjánál gyűltek egybe, és kezüket a szent hermájára helyezve megfogadták, hogy Zsigmondot megfosztják a hatalomtól és Durazzói Károly fiát, Lászlót segítik trónra. A liga bárói király ellenes agitációjukhoz gyakran használták a szentek relikviáit.¹⁴⁰³ Kíváló példának tekinthető Kanizsai János esete, aki Szent László esztergomi hermájának koronájával utazott Zárába, hogy azzal koronázza királlyá Lászlót. Ám eközben Siklóson egy másik érdekszövetség korai jelei látszottak kirajzolódni, amelyet a szakirodalom leginkább a királyhű liga báróiként aposztrofált. A királyhoz lojális főurak, Garai Miklós nádor, valamint Stiborici Stibor vajda gyors fellépésének köszönhetően hathatós és megsemmisítő vereséget mértek a lázadókra. Miután az uralkodó visszatért Budára híveivel nyomban Visegrádra vonult, ahol Szent István koronáját a fejére helyezvén prezentálta, hogy Nápolyi Lászlóval szemben ő a Magyar Királyság egyetlen és legitím uralkodója. Majd tovább seregével továbbvonult Esztergom alá, ahol a város elfoglalását követően Stibor a kincstárból eltulajdonította a király ellenes agitációhoz alkalmas Szent László hermát, és magával vitte Bolondóc várába.¹⁴⁰⁴ Mindenbizonnyal az esztergomi herma felvidéki jelenléte tovább erősítette a szent király lokális tiszteletét, hiszen a vajda és rokonai több ízben is a lovagkirályt választották leendő templomuk patrónusául. A lázadás leverését követően a felesleges vérontás elkerülése végett a király kegyelmet ajánlott fel a hűségre visszatérők számára.¹⁴⁰⁵ Habár e lehetőséggel a felkelők többnyire éltek, akadtak olyanok, mint Ludányi Tamás egri püspök, aki a Debrői-testvérekkel karöltve az ország keleti területein továbbra is Nápolyi László zászlóit hordozták körbe.¹⁴⁰⁶ Emiatt Zsigmond 1406-ban

¹⁴⁰¹ PÓR 1909. 98.

¹⁴⁰² KRANZIERITZ 2015. 162–183.

¹⁴⁰³ HORVÁTH 2018. 3–20.

¹⁴⁰⁴ HORVÁTH 2018. 3–20.

¹⁴⁰⁵ MNL OL DL 8900.

¹⁴⁰⁶ BALÁSSY 1878. 3-34.

úgy döntött, hogy felkeresi Váradot. A király kegyes zarándoklata, alighanem hatalmas fordulópontnak bizonyult Zsigmond kormányzásában. E látogatás valószínűleg döntő jelentőségű volt, teátrális és reprezentatív jellege pedig egyszer és mindenkorra rányomta bélyegét a szent király kultuszára. Zsigmond vonatkozó diplomájának narrációja szerint az uralkodó utalva a Szent László-legendára, maga is vadászat alkalmával kereste fel a várost, hogy kinyilvánítsa szívének leghőbb vágyát, hogy halála esetén a szent sírja mellett kívánja megjelölni végső nyughelyét. Ám a királyi látogatás során a kanonokok tudtára adták, hogy a székesegyházat korábban tűzvész sújtotta, amely során nem csupán az új szentély, és a sekrestyében őrzött okiratok, de még a szent király relikviáriumainak thecai is elpusztultak. Zsigmond számára ez kiváló lehetőségnek bizonyult, hogy kegyességét gyakorolja. Ezért a váradi püspökség korábbi privilégiumait megerősítette, majd új adományokban részesítette az egyházat. Mindemellett leendő sírhelyénél különböző misealapítványokat tett.

Az uralkodó számára a Kanizsai felkelés nyilvánvalóvá tette, hogy Várad főpapi székét a jövőben csak olyan püspök töltheti be, aki a feltétlen s megbízható hívei közül kerül ki, ezért Albeni Eberhardot tette meg püspökké.¹⁴⁰⁷

Zsigmond reprezentációjában külön figyelmet érdemelnek a váradi építkezések. A székesegyház alaprajza és a kőtöredékek alapján vélelmezhető, hogy a munkálatokon a prágai, illetve a budai kőfaragók dolgoztak. Az uralkodó minden bizonnyal e tekintetben is atyja, IV. Károly példáját követte, s a prágai Szent Vitus-székesegyház mintájára kívánta felépíteni a váradi Szűz Mária-katedrális. A források alapján vélelmezhető, hogy a századfordulótól az építkezések anyagi hátterét a király birtokadományai mellett az általa kérvényezett pápai búcsúengedélyek szavatolták. Ám ez utóbbiak nemcsak a munkálatok gyors befejezését szolgálták, hanem Váradot egyszer s mind kiemelték az országos kegyhelyek közül és Európa szintű zarándokközponttá tették.¹⁴⁰⁸ Zsigmond kegyessége ám még ezen is túlmutatott. Habár pontos információink nincsenek, gyanítható, hogy Zsigmond 1420 és 1433 között készíttette el Szent László új fejereklyetartóját, amely az új székesegyház éke lett. Mariano di Jacopo *De ingeneis* című könyvének Zsigmond ábrázolásaiból kitűnik, hogy az uralkodó saját önarcképét rejtette el a hermában.¹⁴⁰⁹ Így Szent László relikviumának képében elsősorban az idősödő Zsigmond király profiljának jellegzetes vonásai ismerhetők fel. Egyúttal bizonyos, hogy az új dóm építése, a templomtér kialakítása, a zsolozsmák elrendelése, a számos búcsúengedély és királyi adomány, alighanem egyetlen célt szolgáltak, amely nem volt kevesebb, mint az acheni

¹⁴⁰⁷ EUBEL I. 360.; UDVARDY 1991. 258–252.; ENGEL I. 65.; C. TÓTH 2009. 46.; FEDELES 2018. 90–134.

¹⁴⁰⁸ MON. VAT I/4. 207, 214, 232, 283. 367–368.; LUKCSICS II. 199, 333.; FEDELES 2012. 182.

¹⁴⁰⁹ PRAGER–SCAGLIA 1972. Fol. 27r.

és a prágai előképek alapján, egy császári katedrális megépítése ahol akár az uralkodó saját kultusza is gyökeret ereszthet. Ezt igazolja a császár *pompa funebris*e, illetőleg a Tinódi Lantos Sebestyén Zsigmondról írt énekes krónikájának azon része is, amelyben megjegyzi, „*Mondják hamar írták szentek köziben*”.¹⁴¹⁰

Szent László kultuszának reprezentációja magától érthetődően a kor falképfestészetét sem hagyta érintetlenül. Zsigmond devóciója nemcsak országos, de még európai szinten komoly hatást gyakorolt szent állóalakos portréját, valamint a legendáját megjelenítő képzőművészeti alkotásokra. Uralkodása alatt a szent király ábrázolásai számottevően megnövekedtek. Így alighanem a Zsigmond-kort tekinthetjük a Szent Lászlót bemutató műalkotások második gyűjtőpontjának. a király reprezentációját követve az egyházi és világi főuraktól kezdve, a városi polgárság, az udvari lovagok, illetőleg a vidéki plébániák közössége megfestette a szent királyt illetve legendájának országosan nagy kedveltségnek örvendő epizódját a kerlési csatajelenetet. A műalkotások gyors terjedése csakhamar megszilárdította a legenda képi jelenteit is – kivonulás, csatajelenet, üldözés, birkózás, pihenés – illetve azok tartalmát, mindazonáltal pedig reflektálva az aktuálpolitikai eseményekre, a legenda kezdő jelentében megjelent Várad városa, illetőleg az épülő, monumentális gótikus katedrális képe. Ugyanakkor a legplasztikusabb változás a szent király profilját érintette. A disszertációmban bemutatott emlékből kitűnik, hogy az uralkodó már regnálásának első éveiben apjához, IV. Károlyhoz hasonlóan igen céltudatosan kezdte használni a rejtett portré nyújtotta lehetőségeket. Szent László kultuszának reprezentációjával összhangban egyáltalán nem tekinthető véletlennek, hogy a kor a lovagkirályt, illetve a szent király legendájának kerlési csatajelenetét bemutató freskók szent király alakjában Zsigmond kriptoportréját ismerhetjük fel. A falképek elkészítését tekintve, egyes plébánia templomok tekintetében megállapítható, hogy a donátorok többnyire az udvar valamely rangos tagjai voltak, akik igen szoros kapcsolatban álltak az uralkodóval. Az uralkodó profiljának az elrejtésében elsősorban a hűség kifejezésének egyfajta eszközét láthatjuk viszont, ám igen számottevő, hogy más esetben rendszerint valamilyen birtokadományozás vagy az uralkodó által biztosított privilégium hatására készülnek el e műalkotások. Ezutóbbira talán a legfigyelemre méltóbb megjelenése az erdélyi ortodox, valamint az ugyancsak transzilvániai udvari *mílesek* kegyurasága alatt álló templomokban felbukkanó, a három szent király alakját bemutató freskók, amelyek túlnyomó részt a Zsigmond által adományozott kiváltságok miatt, illetőleg király iránti hűség kifejezésekként jelentek meg. Ugyanakkor megjelenítésük a *natio*hoz való tartozás aspektusát

¹⁴¹⁰ RMKT III. 356–357.

is magukon hordozzák. Mindazonáltal amely a szent király profiljának sajátosságát illeti, a cserényi, székelyderzsi, illetve a szepesmindszenti templomok falképeinek esetében látható, hogy Szent László portréja olyannyira felvette Zsigmond arcképének vonásait, hogy az idő múlásával e képek már az uralkodó profiljának fiziológiai változását is követték.

Noha láthatóan Zsigmond Szent László kultuszát emelte ki leginkább, a Kanizsai-liga lázadását követően ismét kitüntetett figyelemmel fordult Szent István és Szent Imre herceg tisztelete iránt. A 15. század elején az uralkodó felismerte, hogy a két szent király ereklyéi az idők folyamán elaprózódtak, emiatt programjául tűzte ki, hogy István és Imre relikviáit összegyűjti, és kultuszhelyükön, Fehérváron a Szűz Mária-társaskáptalan templomában helyezi őket biztonságba. 1420-ban sikerült elérnie, hogy Hohenlohe György passauai püspök magával hozza Magyarországra Szent Imre karereklyéjét, a következő évben pedig leválasztatta a Szentjobb-apátságban található Szent István karereklye alkar részéről a kézfejet, és Fehérvárra szállította. Egészen bizonyos, hogy ekkor készítette el Szent István új hermáját is. A kultusz fényét különösen emelte az az esemény, amely során az uralkodó 1424-ben unokatestvére, Erik dán király társaságában kereste fel a szent királyok sírját. Zsigmond mélyreható reprezentációja alighanem felkeltette a bárók figyelmét is Fehérvár iránt, hiszen egyre többen fejezték ki végakarataikban, hogy haláluk után Szent István csodáktól ragyogó sírja mellett kívánják megjelölni leendő nyughelyüket. A bárók közül Marcali Henrik, Stiborici Stibor, Ozorai Pipo és felesége, valamint Rozgonyi István és hitvese Cecília is a Szűz Mária prépostság templomába temetkeztek. Mindazonáltal ismert, hogy Pipo, és a Rozgonyi-család oly átalakításokat is végzett a templomon, amelyek az épület architektonikus részeinek megváltoztatásával járt. A Rozgonyi család építkezései esetében látható, hogy a leendő sírkápolna tervét az uralkodó is készséggel támogatta, hiszen két ízben is közben járt IV. Jenő pápánál, hogy búcsúengedéllyel segítse ennek mihamarabbi elkészültét. Az uralkodó és a bárók reprezentációja jelentős hatást gyakorolt a falképfestészetre is. A három szent király együttes ábrázolása egyre inkább elterjedt a vidéki plébániatemplomokban. Ugyanakkor kifejezetten Zsigmond reprezentációjának tulajdonítható, hogy Szent István, Szent Imre, és Szent László alakja cseh mintára különös szinkretizmusba került a bibliai Háromkirályok alakjával. Az udvar falképprogramjának tulajdonítható, hogy a téma különös gyorsasággal jelent meg a nagyobb illetve a kisebb plébániák falain, legtöbb esetben pedig a már meglévő Szent László-legenda falképciklusa alatt kapott helyett. Az Adoratio falképein Zsigmond többnyire Szent László alakjában ismerhető fel, amelyet kiválóan prezentál Karaszko, illetőleg Velemér templomának falképe is. E hasonlóságot az uralkodó történetírója, Windecke is megerősítette, aki krónikájában egy-egy

hazai, illetve külföldi műalkotás megjelölésével emlékezett meg arról, hogy Zsigmond szívesen ábrázoltatta magát a Napkeleti bölcsék egyikének alakjában.

Szent István reprezentációja kapcsán kétségtelen, hogy Zsigmond az államalapító szent király alakjában is szívesen ábrázoltatta magát. Azonban ennek bizonyosságát leginkább két az uralkodó halálát követően készült műalkotás igazolja csupán. Az egyik a szepeshelyi Szent Márton-társaskáptalan egy néhai oltárát díszítő kép, amelyet talán éppen Stock János prépost, valamint az uralkodó orvosa készíthetett. Illetőleg a mateóci Szent István-templom Szent István és Szent Imre herceg legendáját ábrázoló szárnyasoltára, amelyen a szent király képében Zsigmond, míg Szent Imre alakjában Habsburg Albert ismerhető fel, aki egyúttal vélhetően a műalkotás donátora volt. A kép talán minden bizonnyal legérdekesebb jelenete, amelyen Szent István kezét egy beteg homlokára helyezi. Habár a korábbi kutatások többnyire azt vélelmezték, hogy a kérdéses epizód annak történetét meséli el, mely során a szent király megkönyörült az életére törő gyilkoson, azonban legendák erről nem tesznek említést. Erős a gyanú, hogy a jelenet a szent gyógyító, illetve a korban a külföldi kútfők által hangsúlyozott gyógyító királyok aspektusát hivatott bemutatni, amely a Luxemburgi-ház hatalmi reprezentációjában is különösen fontos szerepet játszott.

A konszolidációt követő időszak különösen alkalmasnak bizonyult az uralkodó számára, hogy a Luxemburgi-ház által különösen nagy tiszteletnek örvendő Szent György kultuszát, illetve saját dinasztikus szentjének, a burgund Szent Zsigmond tiszteletét is terjeszteni kezdje. Ugyanakkor nagy hangsúlyt fektetett az újonnan megjelenő Szent Vér kultuszának propagálására is. Szent György kultusza korántsem volt ismeretlen az udvar számára. Szent István óta jelentős hagyomány bontakozott ki a tisztelete körül. Ugyanakkor az udvari lovagok Szent László mellett Györgyöt is személyes patrónusukként tisztelték. Zsigmond kihasználva a megalomártír iránti nagyfokú devóciót, 1408-ban feleségével, Borbála királynéval a szent patronátusa alatt szövetséget kötött hű báróival, és azontúl, hogy egyfajta érdekszövetség kontúrjait hordozta magán céljai közt az ország és a kereszténység kipusztítására törekvő pogányok – tágabb értelemben az oszmánok – elleni küzdelmet jelölte meg. Mindazonáltal a *Societas Draconis* keretein belül az uralkodó szavatolni kívánta a dinasztia öröklési jogait, még akkor is, hogyha a királyi pár a jövőben leánygyermeket nemzene. A társaság jelvényét a sárkányt valamennyi tagnak viselnie kellett. A reprezentatív deviza megalkotásában minden bizonnyal nagy szerepet játszottak Zsigmond tangermüндеi emlékei, különösképp Beccari által az ifjú hercegnek közre adott Szent Kereszt legenda és eszkatológikus jövendölései a Duna mellett vívandó utolsó csatáról. Habár láthatóan az uralkodó hatalma reprezentálása végett is

ajándékozta devizáját, célja mégis egy európai szintű szövetség létrehozása volt a rohamosan terjeszkedő Oszmán Birodalommal szemben. Szent György kultuszának reprezentációja során Zsigmond igyekezett a megalomártír ereklyéit is összegyűjteni és kellő becsben tartani. 1408 körül sikerült visszaszerezni a Jordok morva örgróf által a tangermüdei Szent János-kápolnából elrabolt szívereklyét, illetőleg új és pompás hermát készíttetett a veszprémi Szent György-kápolnában található koponyarelikvia tárolására. Zsigmond reprezentációja jelentékeny hatást gyakorolt a Szent György-legendát bemutató falképekre is, hiszen a megalomártír attribútumai közt csakhamar megjelent a *crux gemina* motívum is, amely már a szent *patronus regni* mívoltját hivatott jelképezni.

Szintén a királyi hatalom konszolidációját követően Zsigmond kísérletet tett saját dinasztikus szentje, a burgund Szent Zsigmond kultuszának terjesztésére is. Atyja reprezentációját követve elsősorban a szent tiszteletének prágai formáját kívánta meghonosítani. A források alapján megállapítható, hogy az uralkodó már 1395-ben kísérletet tett a dinasztikus szentjének reprezentációjára, azonban e törekvését a keresztes hadjárata, valamint a későbbiekben kitört királyellenes felkelés meggátolta. Végül 1410-ben valósította meg szándékát, amikor IV. Károly német-római császár nürnbergi Frauenkapelle alapításának mintáját követve a budai várban egy prépostból és négy kanonokból álló társaskáptalant alapított Szűz Mária és Szent Zsigmond tiszteletére. Az uralkodó mindvégig különös figyelemben részesítette egyházát. Falait király elődei freskójával ékesítette, 1423 karácsonyan az uralkodó különös kegyben részesítette az egyházat, hiszen a huszita veszély miatt apja karlsteini várából a Budára, a Szent Zsigmond-templomba szállíttatta a Német-római Birodalom szent kincseit. Ugyanakkor a források alapján elmondható, hogy Buda mellett Zsigmond két másik helyen is megpróbált kultuszhelyet létesíteni a burgund szent király számára. A 1421-ben szintén a husziták miatt kimenekítette Karlsteinből Szent Zsigmond hermáját és Magyarországra szállította. 1422-ben az ereklyéket a váradi Szűz Mária-székesegyházba vitette, és oltárt alapított tiszteletére. Ezáltal erős a gyanú, hogy az uralkodó célja ezzel nem volt kevesebb, mint hogy leendő nyughelyén kapcsolja össze Szent László és Szent Zsigmond tiszteletét. Úgyszintén ismert, hogy 1414 körül Zsigmond európai körútja során – IV. Károly példáját követve – felkereste az augaune-i Szent Móric-apátságot, hogy Szent Zsigmond ott maradt relikviáit megszerezze. A látogatás során egy különös csodának köszönhetően megnyílt előtte az apja által készíttetett Szent Zsigmond relikviáit őrző doboz, s ezért az apát az uralkodónak adományozta a becses ereklyéket. Az apát elbeszélése szerint Zsigmond korábban Maros és Verőce között elterülő kisoroszi szigetcsúcson kolostort alapított a burgund szent király tiszteletére, amelyet a pálosokra bízott, s ott kívánta biztonságba helyezni

a relikviákat. Az alapítás ténye a hazai forrásokban is ismert, azonban az új kutuszközpont nem volt hosszú életű. Elnéptelenedését követően az ereklyét Prágába szállították, majd nem sokkal később egy dunai ár végleg elpusztította az egyházat. Mindazonáltal a szent reprezentációja a burgund szent király megjelenítő alkotásokat érintette a leginkább, amely messzemenő változásokat idézett előtt ikonográfiájában. Zsigmond már uralkodásának első éveiben szívesen rejtette el profilját a szent képében. Ugyanakkor hazai falképeinek gyors elterjedésével az udvar szolgálatában álló művészek Szent Zsigmondot lassan elkezdték Szent István attribútumaival felruházni, amelynek köszönhetően alakja felvette a *patronus regni* aspektusát. E megállapítást jól mutatja, hogy Szent Zsigmondot már egyre inkább a három királyok társaságában is megjelenítették.

Zsigmond uralkodása alatt lehetünk tanúi a Szent Vér kultusz fellendülésének, valamint a bátai Benedek-rendi Szent Mihály-apátság országos kegyhellyé válásának. A Szent Vér kultusza a 14. század elején kezdett el terjedni az országban, amelynek hírnökei és fáklyavivői első sorban a konfraternitások voltak. A század folyamán az eucharisztia során számos csoda történt, amelynek hatására több ereklye is megjelent. Ezek közül a legismertebb az országos jelentőségre szert tett bátai Szent Vér ereklye volt. A bátai kegyhely felemelkedésében rendkívül fontos szerep játszott az uralkodó és a Garai család. Garai I. Miklós macsói bán 1359-ben tűnt fel először az apátság életében, amikor Lajos király kíséretében az egyház védelmében felkeresték az egyházat. Ezt követően Miklós élete végéig személyes védelme alatt tartotta az apátságot. Ugyanakkor az uralkodói család is rendkívül nagy tisztelettel fordult az egyház iránt, különösképp Mária és Zsigmond, akik a jeles ünnepek alkalmával személyes jelenlétükkel emelték Bába fényét. A századfordulót követően Garai Miklós támogatásával Szanai Pál foglalta el az apáti méltóságot, akinek megválasztása ellen hamarosan IX. Bonifác pápa is felemelte a szavát, hiszen az öntörvényű eljáró nem kérte a Szentszék megerősítését tisztsége betöltéséhez. Azonban Pál az uralkodó közvetlen támogatását élvezve megtarthatta hivatalát. Minden bizonnyal ő volt Bába első olyan apátja, akinek csakhamar szembe kellett néznie a hivatala alatt jelentősen megnövekedett zarándokforgalommal, amely ráébresztette arra, hogy egyháza nem elég tágas a kegyhelyet felkereső peregrinusok számára. Emiatt grandiózus építkezésekbe kezdett. Valószínűsíthető, hogy a munkálatokhoz szükséges anyagi forrásokat pereiből kívánta megteremteni. A kegyhely jelentősége a Lasva környéki ütközetet követően nőtt meg igazán. A magyar seregek tragikus vereségét követően Garai János bán fogságba esett, és csupán hosszú raboskodás után nyerte vissza szabadságát. Miután hazatért, azon vasbilincseit, amelyekkel megláncolták az apátság kapuira szegezte, hisz megszabadulását a bátai Szent Vérnek tulajdonította. Garai zarándoklatának országos híre ment, 1420-ban már

kolozsmonostori vezeklők is az apátság küszöbéhez járultak. 1433-ban pedig az uralkodó az ország legfontosabb zarándokhelyei közt említve kérvényezett IV. Jenő pápától bűcsút Bata számára. A Szent Vér kultuszának virágzásával a vallásos társulatok szerepe valamint a Corpus Christi ünnepének jelentősége is felértékelődött. Zsigmond követve a főurak, és a városok példáját, 1402 után Lőcsén Krisztus legszentebb testének tiszteletére maga is életre hívta saját alapítású társulatát. Ám a legtekintélyesebb szerep a budai ünnepségeknek jutott. 1412-ben az uralkodó Krisztus Testének ünnepén fogadta Európa fejedelmeit, ahol a legfényesebb ünnepségek közepette mélyszégyes áhíttattál reprezentálta hatalmát. 1424-ben ugyancsak pompás ünnepségek közepette fogadta VIII. Ioannés Palaiologosz bizánci császárt, és Pomerániai Erik dán, svéd, és norvég királyt.

Értekezésemben választ kerestem arra is, hogy a női szentek milyen formában jelentek meg az uralkodó hatalmi reprezentációjában? A források számottevő hiánya nem engedett bővebb betekintést a témába, azonban rendelkezésre álló oklevelek alapján megállapítható, hogy Zsigmond kitüntetett figyelemmel fordult a nyúlszigeti domonkos nővérek kolostora, illetőleg Árpád-házi Szent Margit tisztelete iránt. Mária királynő halálát követően pártfogásába vette a nővéreket és szavatolta privilégiumaikat. A 15. század elején a királyi támogatásnak, illetve a megnövekedett zarándokforgalomnak köszönhetően a nővérek hatalmas építkezésekbe kezdtek. A nagy volumenű átalakításokra igen kedvezően hatott Dominici Boldog János raguzai érsek megjelenése Magyarországon, aki bűcsúengedélyekkel szorgalmazta az építkezéseket, és Árpád-házi Szent Margit kultuszának terjedését.

Habár Antióchiai Szent Margit kultuszára vonatkozó ismereteink hiányosak, köztudott, hogy az ország korábbi patrónájának koponyáját még Anna macsói hercegnő rabolta el Fehérvárról, és adta ajándékba II. Ottokár cseh királynak. Ezáltal Csehországban különösen erős tisztelet bontakozott ki körülötte, ám a 14. század elején Péter mainzi érsek az ereklyét eltulajdonította és egyházmegyéjébe szállította. A becses relikviát Přemysl Erzsébet cseh királyné szerezte vissza és ezzel ismét Prágába került. Erzsébet halálát követően az ereklye, fia Károly birtokába került, aki Karlštejnben őriztette. Zsigmond uralkodása alatt a szentnek kitüntetett figyelem jutott, hiszen Szent György mellett az uralkodó Szent Margitot választotta a Sárkányos Társaság patrónájává. 1420 után a király Magyarországra szállíttatta a szent koponyaereklyéjét, így hosszú idő után az ország néhai patrónájának feje ismét visszatért, ám nem lett kitéve országos tiszteletnek. Az uralkodó halálát követően az ereklyének nyoma veszett, és évekkel később a szepesi Szent Márton-társaskáptalan kincstárában tűnt fel.

A feltárt eredmények alapján megállapítható, hogy habár Zsigmond folytatta az Anjou-dinasztia reprezentációját, ő maga már nem alapozott a szent királyoktól való származására ehelyett igyekezett a szentek felé oly mély devócióval fordult, amely például szolgált a társadalom valamennyi rétege számára. Reprezentációjának vizsgálata során bizonyítást nyert, hogy az Anjouk propagandája mellett nagyobb részt atyja, IV. Károly német-római császár modelljét követte, és használta hatalmi reprezentációja során. Ugyanakkor Zsigmond nem csupán a szentkultuszokat használta fel hatalma növeléséhez, hanem a művészetet is saját szolgálatába állította, melynek a legitimáción túl a szentségre való törekvés is jelentős szerepet játszott.

Rövidítések

Források

AAV REG. SUPPL. VOL. 287 FOL. 194RV. = Archivio Apostolico Vaticano. Regesta supplicationum.

AKČ V. = Archiv Koruny české V. (Archivum Coronae Regni Bohemiae) Catalogus 1378–1437. Ed. Haas, Antonín. Praze, 1947.

ÁKÍF = Az államalapítás korának írott forrásai. Szerk. Kristó, Gyula. Szeged, 1999. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 15.)

AKO I–XL. = Anjou-kori Oklevéltár I–XL (Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia 1301–1387.) Szerk. Kristó, Gyula – Blazovich, László – Géczy, Lajos – Almási, Tibor – Makk, Ferenc – Érszegi Géza – Piti, Ferenc. Budapest-Szeged, 1993–2014.

ASS MAI = Acta Sanctorum. Mai Tomus Primus. Vol 14. Ed. Carnandet, Joanne. Parisiis et Romae, 1866.

ASU II. = Acta Sanctorum Ungariae II. Ed. Bolland, Johannes. Tyrnaviae, 1745.

B. BERNARDO TOLOMEI = B. Bernardo Tolomei. Fundator Dell'ordine di Monte Oliveto. Ed. Oraffy, Pietro da Marcellino. Venetia, 1650.

BATTHYÁNY 1827 = Batthyány, Ignatius: Leges Ecclesiasticae Regni Hungariae Et Provinciarum Adiacentium III. Albae-Carolinae, 1827.

BENESCH 1936 = Benesch, Otto: Österreichische Handzeichnungen des XV. und XVI. Jahrhunderts. Freiburg, 1936.

BIBL. PARIS. MS. FR. 281 = La Bibliothèque historique de la ville de Paris. Les Grandes Chroniques de France. MS. fr. 281, fol. 470r.

BONFINI 1744 = Antonii Bonfinii: Rerum Hungaricarum Decades Quinque. Posenii, 1744.

BONFINI 1995 = Antonio Bonfini: A magyar történelem tizedei. Ford. Kulcsár, Péter. Balassi Kiadó, 1995.

BÓNIS 1997 = Bónis, György: Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bíraskodás történetéhez a középkori Magyarországon. Szeged, 1997. (Acta Juridica Et Politica Tom. I)

BRESSLAU 1883 = Bresslau, Harry: Fundatio ecclesiae Sancti Albani Namucensis. In: Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde 8. (1883) 587–598.

BŘEZOVÉ 1979 = Vavřinec z Březové: Husitská kronika - Píseň o vítězství u Domažlic. (Chronicon Laurentii de Brzyezowa) Ed. Heřmanský, František – Čapek, Jan Blahoslav. Svoboda, 1979.

BUDA VÁROS JOGKÖNYVE I–II = Buda város jogkönyve I–II. Szerk. Blazovich, László – Schmidt, József – Kristó, Gyula. Szeged: Szegedi Középkorász Műhely, 2001. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 17.)

BULLA AUREA KAROLI IV = Bulla Aurea Karoli IV imperatoris anno MCCCLVI promulgata. In: Monumenta Germaniae Historica. Fontes Iuris Germanici Antiqui in usum scholarum separatim editi. 11. Hg. Fritz, Wolfgang D. Weimar, 1972. 43–93.

CAMERALIA I–II = Cameralia documenta pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae I. (Obligaciones, Solutiones), II. (Visitationes, Quindennia, Rationes, Annatae, Oblig. part., Legationes, Varia, Taxae). Ed. † Lukcsics, József – Tusor, Péter – Fedeles, Tamás. Budapest – Róma, 2014. (Collectanea Vaticana Hungariae Classis I. Vol. 9–10)

CAT. BIBL. UNIV. BUD. 2008 = Orationes de Sanctis. In: Catalogus codicum latinorum medii aevi Bibliotheca Universitatis Budapestinensis. Ed. Tóth, Péter. Budapest, 2008.

CAT. PAR. 1889 = Catalogus Codicum Hagiographicorum Latinorum Antiquiorum Saeculo XVI Qui Asservantur In Bibliotheca Nationali Parisiensi, Volume IV. Bollandist, Bibliothèque nationale. Département des manuscrits. Ed. Picard, Alphonse – Schepens, Oscar. Bruxellis, 1889.

CB = Podhradczky, József: *Chronicon Budense*. Buda, 1838.

CDA I–XII = Árpád-kori új okmánytár. *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*. I–XII. Közzéteszi: Wenzel, Gusztáv. Budapest, 1860–1874. (*Monumenta Hungariae Historica* Vol. 6–22.)

CDBR I. = *Codex Diplomaticus Brandenburgensis*: Sammlung der Urkunden, Chroniken und sonstigen Quellenschriften für die Geschichte der Mark Brandenburg und ihrer Regenten. Bd. I./16. Hg. Riedel, Adolph Friedrich. Berlin, 1859.

CDMI–XV = *Codex Diplomaticus et epistolaris Moraviae I–XV*. Boczek, Antonin – Bertholz, Berthold – Brandl, Vincenz – Ritter, Peter von Chlumecky, Chytil, Joseph. Brünn, 1858–1903.

ÇELEBI 1904 = Evliya Çelebi: *Evlia Cselebi török világotutató magyarországi utazásai*. 1660–1664. I. Ford. Karácsonyi, Imre. Budapest, 1904.

CFP 1884 = *Cronica Fracisci Pragensis*. In: *Fontes Rerum Bohemicarum*. IV. Hg. Emler, Josef. Pragae, 1884. 347–456.

CHALCOCANDYLAE I–II = *Laonici Chalcocandylae Historiarum demonstrationes I–II*. Ed. Darkó, Eugenius Budapestini, 1922–1927.

CHRONICON MARIENRODE = *Heinrici de Bernten Chronicon Marienrode*. In: *Scriptores rerum Brunsvicensium illustrationi inservientes, antiqui omnes et religionis reformatione priores*. II. Hg. Leibnitz, Gottfried Wilhelm. Hanoverae, 1710. 432–469.

CHRONICON MELLICENSE 1702 = Anselm Schramb: *Chronicon Mellicense*. Viennae, 1702.

CHRONIQUE DE SAVOIE 1995 = Jean D' Orville: *Chronique de Savoie*. Chambéry, Bibl. mun. Ms B 507. La bibliothèque unicipale de Chambéry est une bibliothèque municipale; Jean Cabaret d' Orville-Daniel Chaubet: *La Chronique de Savoye*. La Fontaine de Siloë, 1995.

CODEX THOMAEUS = *Codex Thomaeus Conventus Pragensis*. Das Augustinerkloster Sankt Thomas in Prag: Vom Gründungsjahr 1285 bis den Hussitenkriegen. Ed. Kadlec, Jaroslav. Würzburg, 1985.

CONTINUATIO VINDOBOENSIS = *Continuatio Vindobonensis*. In: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. IX. Ed. Pertz, Georg Heinrich. Hannover, 1851. 698–722.

COPIAE HENRICI DE MACOGNINO 1634 = *Archives historiques de l'Abbaye de Saint-Maurice: Copiae Henrici de Macognino de Petra canonici Agaunensis*, f. 37r. 1634–1635.

CRF 1891 = *Chronographia regum Francorum*. Publiée pour la Société de l'histoire de France par Moranvillé, Henry. Paris, 1891–1897.

CRONICA AULE = *Petri Zittaviensis Cronica Aule Regie*. In: *Fontes Rerum Bohemicarum*. IV. Hg. Emler, Josef. Pragae, 1884. 3–337.

CSÁNKI I–V = Csánki, Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. I–V. Budapest. 1890.

DAP I–III = *Documenta Artis Paulinorum I–III*. A magyar rendtartomány monostorai. Ed. Gyéressy, Béla – Hervay, L. Ferenc – Tóth, Melinda. Budapest, 1975–1978.

DHA = *Diplomata Hungariae antiquissima accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia I*. (ab anno 1000 usque ad annum 1131) Edendo operi praefuit Georgius Györffy, adiuverunt Johannes Bapt. Borsa, Franciscus L. Hervay, Bernardus L. Kumorovitz et Julius Moravcsik. Budapestini, 1992.

DLUGOSS 1711 = Johannes Dlugoss: *Historiae Poloniae Libri XII*. Lipsiae, 1711.

DLUGOSZ 1997 = Joannis Dlugossii *Annales seu cronicae incliti regni Poloniae, Liber Decimus et Undecimus 1406–1412*. Ed. Baczkowski, Krzysztof – Sikora, Franciszek – Turkowska, Danuta. Varsaviae, 1997.

DOC.ROM I = *Documenta Romaniae Historica*. B. Vol. 1. Ed. Panaitescu, Petre – Otetea, Andrei – Damaschin, David Prodan. Bucaresti, 1966.

DRH I–II. = Döry, Franciscus: Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungars 1301–1457 I–II. Budapest, 1976. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai, II. Forráskiadványok 11.)

DRTA I – XXII = Deutsche Reichstagsakten I–XXII. Hg. Weizsäcker, Julius – Angermeier, Heinz – Seyboth, Reinhard – Bock, Ernst – Gollwitzer, Heinz – Kerler, Dietrich – Heil, Dietmar – Beckmann, Gustav – Weigel, Helmut – Herre, Hermann – Quidde, Ludwig – Kaemmerer, Walter – Grüneisen, Henny – Helmrath, Johannes – Annas, Gabreile – Wolff, Helmut. Gotha – Göttingen – München – Stuttgart. 1867–1901.

EBENDORFER I–II. = Thomas Ebendorfer: Chronica Regum Romanorum. Pars I–II. Hrg. Zimmermann, Harald. Hannover, 2003. (Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicum. Nova series 18.)

ECCLESIAE PRAGENSIS = Cronica ecclesiae Pragensis Benessii Krabice de Weitmile [Kronika Benese z Weitmile] In: Fontes rerum Bohemicarum IV. Ed. Emler, Josef. Pragae, 1884. 457–548.

ENGEL – C. TÓTH 2005 = †Engel Pál – C. Tóth Norbert: Itineraria regum et reginarum. (1382–1438). Budapest, 2005. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 1.)

ENGEL CD = Engel, Pál: Magyar középkori adattár: Magyarország világi archontológiája, 1301–1457. Arcanum Adatbázis: MTA Történettudományi Intézet. Budapest, 2001. CD-ROM

ENGEL I–II = Engel, Pál: Magyarország világi Archontológiája I–II. Budapest, 1996.

ENGEL TÉRKÉP = Engel, Pál: Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről. CD-ROM. Térinformatika: Kollányi, László – Sallay Ágnes. Budapest, 2002.

EUBEL = Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi, sive Summorum Pontifi cum, S.R.E. Cardinalium, ecclesiarum Antistitum series I–VIII. Gulik, van Guilelmus – Eubel, Conradus – Gauchat, Patricius – Schmitz-Kallenberg, Ludovicus – Ritzle, Remigius – Sefrin, Priminus. Monasterii – Patavii, 1913–1978.

FEJÉR 1844 = Fejér, Georgius: Genus, incunabula et virtus Joannis Corvini de Hunyad, regni Hungariae gubernatoris: argumentis criticis illustrata. Budae, 1844.

FEJÉR I–XI = Fejér, Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tom. I–XI. Budae, 1829–1884.

FEJÉRPATAKY 1886 = Fejérpataky, László, A veszprémi káptalan kincseinek összeírása 1429–1437. évekből. Magyar Történelmi Tár 3. (1886), 553–576.

FERRARIUS 1637 = Ferrarius, Sigismundis: De rebus Hungariae provinciae ordinis praedicatorum, partibus quatuor, et octo libris distributi commentarii. Vienna, 1637.

FROISSART I–II. = Les Chroniques de Jean Froissart I–II. Ed. Buchon, Jean Alexandre. Paris, 1835–1852.

GESTA TREVIRORUM 1838 = Gesta Trevirorum. integra lectionis varietate et animadversionibus illustrata ac duplici instructanunc primum adiderunt. Ed. Wyttenbach, Johannes Hugo – Müller, Michael Franciscus Josephus. Lintz, 1838.

GOMBOS I–IV. = Gombos, Franciscus Albinus: Catalogus fontium historiae Hungariae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descendentium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCXI. Vol. I–IV. Budapest, 1937–1943.

GRAUTOFF 1881 = Urkundenbuch der Stadt Lübeck. Codex Diplomaticus Lubecensis. VI. Hg. Grautoff, Ferdinand. Lübeck, 1881.

GYÖNGYK = Gyöngyösi Kódex. Az 1500-as évek elejéről. Közzéteszi Dömötör, Adrienne. Budapest, 2001. (Régi magyar kódexek 27.)

HÁZI I–II. = Házi, Jenő: Sopron szabad királyi város története I–II. Sopron, 1921–1943.

HELTAI 1574 = *Heltai Gáspár*: Cancionale, azaz históriás énekeskönyv. Kolozsvár 1574. A kísérő tanulmányt írta és a faksimile szövegét gondozta: Varjas Béla. Budapest. 1962.

HISTORIA OLIVETANAE = Historia Olivetanae. Ed. Lancellotti, Secondo. Venetia, 1623.

HO I–VIII. = Hazai Okmánytár I–VII. (Codex diplomaticus partius) Szerk. Ipolyi, Arnold – Nagy, Imre – Véghely, Dezső. Győr–Budapest, 1865–1891.

HÖFLER I–III. = Geschichtsschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen I–III. Hg. Höfler, Karl Adolf Constantin. Graz, 1969. (Fontes rerum Austriacarum. Vol. I, VI, VII.)

HUNGARIA 1938 = Nicoalus Olahus: Hungaria – Athila. Ed. Eperjessy, Carolus – Juhász, Ladislaus. Budapest 1938.

INCHOFFER 1644 = Inchoffer, Melchior: Annales ecclesiastici regni Hungariae. Roma, 1644.

INQUISITIO 1896 = Inquisitio super vita, conversatione et miraculis beatae Margarethae virginis, Belae IV. Hungarorum regis filiae, sanctimonialis monasterii virginis gloriosae de insula Danubii, Ordinis Praedicatorum, Vesprimiensis diocesis. In: Ed. Fraknói, Vilmos. Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. Budapest, 1896.

INV. ALBENSI 1600 = Registrum seu Inventarium rerum et paramentorum in ecclesia Maiore Albensi contentarum et repositorum. Anno Dmi 1600. 18. Mai. Magyar Sion 1. (1863), 711–713.

INV. S. VITA s. 260. = Szent Vitus inventárium: Archiv Pražského hradu. Archiv pražské metropolitní kapituly AMK. KA. sn. 260/1-7. inv. nr. 5187.

INVENTAR DER OLMÜTZER DOMKIRCHE 1435 = Inventar der Olmützer Domkirche vom Jahre 1435 oder Verzeichnis aler Kostbarkeiten derselben in Gold und Silber. Reliquien von Heilingen, Bücher, Mess- und ChorgeWänder. Archiv für österreichischer Geschichtsquellen. 1852. 145–151.

INVENTARIUM KARLŠTEJNA = Účty hradu Karlštejna z let 1423-1434. Ed. Josef Pelikán. Státní historický ústav v Praze, 1948. 1–90.

JANKOVICH 1827 = Jankovich Miklós: Tudományos Gyűjtemény 11. (1827), II. 46.

JOACHIM 1912 = Joachim, Erich. “König Sigmund und der Deutsche Ritterorden in Ungarn 1429–1432.” Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichte 33. (1912), 108–115.

KERCSELICH I = Oratio S. Augustini Gazotti. Dicta in Campo Rakos pro Carolo. Historia cathedralis Ecclesiae Zagrabienensis. I. Ed. Kercselich, Balthasar Adam. Zagrabiae, 1776.

KERESZTÚRY 1806 = Keresztury, Alajos József: Compendiaria descriptio foundationis, ac vicissitudinum Episcopatus et Capituli M. Varadinensis. Magno–Varadini, 1806.

KK = Képes Krónika. Ford. Bollók, János. Budapest, 2004.

KOLLÁNYI 1901 = Kollányi, Ferenc: Visitatio capituli e. m. strigoniensis anno 1397. Történelmi Tár 2. (1901), 239–272.

LAURENTIO 1609 = Laurentio, Andrea: De Mirabili Strumas sanandi vi solis Galliae Regibus Christianissimus divinitus concessa: De strumarum natura differentiis causis, cuatione quae sit arte et industria medica. Parisiis, 1609.

LEGES BURGUNDIONUM 1863 = Leges Burgundionum. Hg. Pertz, Georgius Heinricus. Hannoverae, 1863. Hannoverae, 1863. 497-578. (Monumenta Germaniae Historica: Leges Alamannorum. Leges Baiuvariorum. Leges Burgundionum. Lex Frisionum. Legum Tomus III.)

LEIDINGER 1915 = Leidinger, Georg: Veit Arnpeck. Sämtliche Chroniken. München, 1915.

LIBRI CONFIRMATIONUM 1874 = Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim I. Ed. Emler, Josef. Prague, 1874.

LIBRI ERECTIONUM 1875 = Libri erectionum archidioecesis Pragensis 1. Ed. Borovy, Clemens. Prague, 1875.

LICHNOWSKY–BIRK V. = Geschichte des Hauses Habsburg. Bd. 5: Vom Regierungsantritt Herzog Albrecht IV. bis zum Tode König Albrecht II. Ed. Lichnowsky, Fürst Eduard Maria von – Birk, Ernst: Wien, 1841.

LINCY 1861 = Antoine Le Roux de Lincy: Discours des cérémonies du mariage d'Anne de Foix, de la maison de France, avec Ladislas VI, roi de Bohême, précédé du discours du voyage de cette reine dans la seigneurie de

Venise, le tout mis en écrit du commandant d'Anne, reine de France, duchesse de Bretagne, par Pierre Choque, dit Bretagne, l'un de ses rois d'armes. Mai 1502. Lyon, 1861.

LOSERTH 1875 = Die Königsaal-er Geschichts-Quellen mit den Zusätzen und der Fortsetzung des Domherrn Franz von Prag. Hg. Loserth, Johann. Wien, 1875.

LUKCSICS I–II. = Lukcsics, Pál: XV. századi pápák oklevelei I–II. Budapest, 1931–1938. (Olaszországi Magyar Oklevéltár I–II.)

MAHI–V. = Monumenta Antiquae Hungariae I–V. 1550–1600. Edidit Lukács, Ladislaus. Romae, 1969–1987.

MÁTHES 1827 = Máthes, Joannes: Veteris arcis Strigoniensis, monumentorum ibidem erutorum, aliarumque antiquitatum lithographicis tabulis ornata descriptio. Strigonii, 1827.

McRT Kt I–XXI. = Erdélyi Országgyűlési Emlékek (Monumenta comitalia Regni Transylvaniae) I–XXI. Kt. 1540–1699. Budapest, 1876.

MES I–IV. = Monumenta ecclesiae Strigoniensis I–VI. Hrsg: Simon, Johannes, Knauz, Nándor – Dedek, Crescens Lajos – Dreksa, Gábor – Érszegi, Géza – Hegedűs, András – Neumann, Tibor – Szovák, Kornél – Tringli, István. Esztergom – Budapest, 1874–1999.

MÉZERAY 1685 = Mézeray, François Eudes: Histoire de France depuis Faramond jusqu'au règne de Louis le juste. II. Paris, 1685.

MHB I–VI = Monumenta Historica Boemiae nusquam antehac edita I–VI. Hg. Dobner, Gelasius. Pragae, 1779–1785.

MIKÓ 1993 = Mikó, Árpád: Várday Pál esztergomi érsek hagyatéki leltára (1549) és az esztergomi egyház kincseinek sorsa Mohács után. *Ars Hungarica* 21. (1993), 61–89.

MIRACULA SIGISMONDI = "Miracula sancti Sigismondi martyris, per ipsum in sanctam Pragensem ecclesiam manifeste demonstrate." In: Ed. Bollandists. *Catalogus codicum hagiographicorum latinorum antiquorum saeculo XVI qui asservantur in Bibliotheca Nationali Parisensi*. Vol. III. Brussels, 1893. 461–493.

Missale Strigoniense 1484. = Monumenta Ritualia Hungarica. Szerk. Déri, Balázs. Budapest, 2009.

MISKOLCZY 1609 = Miskolczy István beszámolója. *Zeitschrift von und für Ungern, zur Beförderung der vaterländischen Geschichte, Erdkunde und Literatur*. Pesth, 1804. 89–95.

MNL OL CSÁKY = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Csáky család levéltára. P 72; r. sz. 103. fasc. 647–648, fol. 5.

MNL OL DF = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár Diplomatikai Fényképgyűjtemény

MNL OL DL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár Diplomatikai Levéltár Diplomatikai Levéltár

Mollay 1978 = Mollay, Károly: A korona elrablása. Kottanner Jánosné emlékiratai 1439/1440. Budapest, 1978.

MON. VAT. I/1. = Rationes collectorum pontificorum in Hungaria. Pápai tizedszedők számadásai. 1281–1375. Budapest, 1887.

MON. VAT. I/4 = Monumenta Vaticana. Historiam Regni Hungariae Illustrantia. Ed. Fraknói, Vilmos. Budapest. 1888.

MREV I–IV = Monumenta Romana Episcopatus Vespremiensis – A veszprémi püspökség római oklevéltár. I–IV. Ed. Lukcsics, József – Fraknói, Vilmos Budapest, 1896–1907.

MRT IV = Magyarország régészeti topográfiája. Veszprém megye régészeti topográfiája. Szerk: Torma, István. Budapest, 1972.

MÜLLNER 1972 = Müllner, Johannes: Die Annalen der Reichsstadt Nürnberg von 1623, Teil II: Von 1351–1469. Nürnberg 1972.

MVB II = In redemptoris nostri, Monumenta vaticana res gestas Bohemicas illustrantia. Vol. II. Acta Innocentii VI. Pont. Rom. 1352-62. Ed. Novák, Jan Bendrich. Prague, 1907.

NA Nr. 27. F. 191.r. = Prágai Szent Péter és Pál prépostság Inventáriuma. National archive III. Archive of Collegiate chapter Vyšehrad. sn. KVš manuscript RKP. Nr. 27. F. 191.r. fol. 45r-47.

NÉVTELEN 2000 = Névtelen szerző: Geszta Lajos királyról. Ford: Kristó, Gyula. Budapest, 2000.

NIEHEIM 1535 = Nieheim, Dietrich von: De schismate, quod in ecclesia Rhomana inter Urbanum papam et Clementem Antipapam eorumque successores ab anno Christi MCCCLXXIX usque ad concilium Constantianse viguit. Norimbergae, 1532.

NIEHEIM 1956 = Nieheim, Dietrich von: Viridarium imperatorum et regum romanorum. Hg. Alphons Lhotsky, Karl Pivec. Stuttgart, 1956.

NK. COD. IV. D9. = Liber ordinarius – National Library of the Czech Republic, Prague. NK. Cod. IV. D9.

OLÁH 2003 = Oláh Miklós: Hungária. Szerk. Szigethy Gábor. Budapest, 2003.

ORD. ECCL. AGRISSENSIS = Ordinarius secundum veram notulam sive rubricam Alme Ecclesiae Agrisensis de observatione divinarum officiorum et horarum canonicarum. A krakkói unicum könyvpéldány után. Eger, 1905. (Adatok az Egri Egyházmegye történelméhez III/3.). Közre adja, Kandra, Kabos. 52.

ORTVAY 1892 = Ortway, Tivadar: Magyarország egyházi földleírása XIV. század elején a pápai tizedjegyzék alapján feltüntetve. Budapest, 1892.

ÖNB KOLOWRAT = Österreichischen Nationalbibliothek. Psalmodia chori ferialis cuiusdam ecclesiae Bohemicae. Regensburg; Prag: 13. Jhdt.; Um 1260/1270; nach 1387.

PALACKÝ I = Urkundliche Beitræge des Hussitenkrieges. Band 1 (1419-1428). Hrsg. Palacký, Franz von. Prag, 1873.

PASSIO S. SIGISMUNDI REGIS = Passio Sancti Sigismundi regis. Hg. Krusch, Bruno Hannover, 1888. (Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Merovingicarum II.) 329–340.

PELLINI 1664 = Dell'istoria di Perugia. Parte Seconda. Ed. Pellini, di Pompeo. Venetia, 1664.

PL 71, 1849 = Sancti Georgii Florentii Gregorii Episcopi Turonensis Libri miraculorum. 702–1103. Patrologia Latina. Vol. 71. Ed: Migne, Jacques Paul. Paris, 1849.

PRAGER – SCAGLIA 1972 = Prager, Frank D.– Scaglia, Gustina: Mariano Taccola and His Book De Ingeneis. Cambridge, 1972.

PRAY 1763 = Gregorius Pray: Annales Regnum Hungariae II. Vindobonae, 1763.

PRAY 1774 = Gregorius Pray: Dissertatio historico-critica de sancto Ladislao Hungariae rege. Posonii, 1774.

PRAY 1784 = Georgius Pray: Epistolae exegeticae. Pestíni 1784.

PRP = Regesta pontificum Romanorum inde ab anno post Christum natum MCXCVIII ad annum MCCCIV. Hg. Potthast, August. Berolini, 1874.

PRT XII/B = Sörös, Pongrácz: A pannonhalmi szent Benedek-rend története. XII. B. kötet. Az elenyészett benczés apátságok. Budapest, 1912.

Reformatio Sigismundi = Magyar Tudomány Akadémia Könyvtára. Kézirattár. Inc. 3084.

PRÜSS 1484 = Prüss, Johann: Legendae sanctorum regni Hungariae in Lombardica Historia non contentae. Straßburg, 1484/87. Fol. 3r-4v.

PUTANICZ 1711 = Putanicz, Joannes: Vita Sancti Sigismundi. Tyrnaviae, 1711.

PVL 2015 = Régmúlt idők elbeszélése. A kijevi Rusz első krónikája. Ford. Ferincz, István. Budapest, 2015.

RA = Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. (Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica. I–II/4.) Ed. Szentpétery, Imre – Borsa, Iván. Budapest, 1923–1943., 1961–1987.

RADÓ 1973 = Radó, Polikárp: Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae et limitropharum regionum. Budapest, 1973.

RBM III. = Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Vol. III. annorum 1311-1333. Hrsg. Josef Emler. Prag, 1890.

REBDORF 1922 = Henricus Surdus von Selbach, alias Rebdorf, Henri: Die Chronik. Hg. Bresslau, Harry Scriptores rerum, Nova series I: Die Chronik Heinrichs Taube von Selbach Chronica Heinrici Surdi de Selbach. Berlin, 1922. 1–157. (Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum, Nova series I.)

REGISTRUM VARADIENSE = Regestrum Varadiense (1208–1235). Szerk. Solymosi, László – Szovák, Kornél. Arcanum CD, 2009.

RÉTHY 1907 = Réthy, László: Corpus Nummorum Hungariae II. Budapest, 1907.

RI VIII = Die Regesten des Kaiserreichs unter Kaiser Karl IV. 1346–1378, Bearb. Huber, Alfons von. Nachdruck der Ausg. Innsbruck, 1877.

RI XI = Die Urkunden Kaiser Sigmunds I–II. (1410–1437), bearb. Altmann, Wilhelm von. Nachdruck der Ausg. Innsbruck 1896-1900.

RIMELY 1880 = Rimely, Carolus: Capitulum insignis ecclesiae osoniensis ad S. Martinum Ep. olim SS. Pozsony, 1880.

RM I = Regesten der Erzbischöfe von Mainz von 1289-1396. Abt. 1 Bd. 1: 1289-1328. Ed. Vogt, Ernst. Darmstadt, 1913.

RMKT I = Régi Magyar Költők Tára. 1. Közzéteszi Szilády, Áron. Budapest, 1877. (Középkori magyar költői maradványok I.)

ROMHÁNYI 2000 = Romhányi, Beatrix: Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Budapest, 2000. (2008)

SEIWER 1872 = Seiwert, Gustav: Die Bruderschaft des heiligen Laichnams in Hermannstadt. Archiv des Vereines siebenbürgische Landeskunde. Neue Folge 10. (1872:3), 310–360.

SERMO ADALBERTUM RANCONIS = Sermo factus per dominum Adalbertum Ranconis de Ericinio post mortem imperatoris Caroli IV. In. Fontes rerum Bohemicarum III. Hrsg. Tadra, Ferdinand. Prag. 1882. 433–441.

SIMON 1797 = Simon, Matheus: Supplementum ad dissertationem historicocriticam clar. Georgii Pray de Dextra S. Stephani primi Hungariae regis cum historia monasterii Sz. Jog, ubi olim sacra haec Dextra asservabatur. Vacii, 1797.

SRH I-II = Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque Arpadianae gestarum. Tom. I-II. Ed. Szentpétery, Emericus Budapestini 1938. Újabban: SRH = Scriptores rerum Hungaricum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum I–II. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. Budapestini 1937–1938. (Reprint kiadása Szovák Kornél és Veszprémy László jegyzeteivel. Bp. 1999)

SUDHOFF 1913 = Sudhoff, Karl: Archiv für Geschichte der Medizin. Bd. 7. Leipzig, 1913.

SÜTTŐ 2003 = Süttő, Szilárd: Anjou-Magyarország alkonya. Magyarország politikai története Nagy Lajostól Zsigmondig, az 1384–1387. évi belviszályok okmánytárával. Szeged, 2003.

SYLVESTRUM SGUROPULUM = Vera historia unionis non verae inter Graecos et Latinos, sive Concilii Florentini exactissima narratio, graece scripta per Sylvestrum Sguropulum, Ed. Creighton, Robert. Hagae, 1660.

SZENT MARGIT ÉLETE 1510 = Szent Margit élete 1510. Bevezetést írta: P. Balázs, János. Budapest, 1990. 19. (Régi magyar kódexek 10.)

SZENTPÉTERY 1923 = Szentpétery, Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica. I. kötet. 1. füzet. Budapest, 1923.

- SZÖGI 1995 = Régi Magyar Egyetemek emlékezete. 1367–1777. Szerk. Szögi, László. Budapest, 1995.
- TELEKI I. = Teleki, József: Hunyadiak kora Magyarországon. I. Pest, 1852.
- THALLÓCZY IV. = Thallóczy, Lajos: Jajca (bánság, vár és város) története. (Magyarország melléktartományainak oklevéltára. Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum 4.) Budapest, 1915.
- THALLÓCZY – HORVÁTH III = Thallóczy, Lajos – Horváth, Sándor: Alsó-szlavóniai okmánytár (Dubicza, Orbász és Szana vármegyék). 1244-1710. Budapest, 1912. (Magyarország melléktartományainak oklevéltára. Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum 3.)
- THEINER I–II. = Theiner, Augustin: Vetera monumenta historica Hungarum sacram illustrantia I–II. Roma, 1860.
- THOMAE HISTORIA = Ex Thomae Historia pontificum Salonitanorum et Spalatinorum. In: Ex rerum Danicarum scriptoribus saec. XII. et XIII. Hg. Heimann, Lothar von. Hannover, 1892. 568–598. (Monumenta Germaniae Historica. Scriptores XXIX.)
- THURÓCZY 2001 = Thuróczy János: A magyarok krónikája. Ford. Bellus, Ibolya. Osiris Kiadó, 2001.
- THURY II. = Thury, József: Török történetírók II. Budapest, 1896.
- UGDS III–V. = Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. III–V. Hrsg. Zimmermann, Franz – Werner, Carl – Müller, Georg. Hermannstadt, 1902.
- V. KOVÁCS 1985 = Tar Lőrinc pokoljárása. Középkori magyar víziók. Szerk. V. Kovács Sándor. Budapest, 1985.
- VERANCICS 1897 = Verancics, Antonius: Memoria rerum quae in Hungaria a nato rege Ludovico ultimo acciderunt qui fuit ultimi Ladislai filius. Pest, 1897.
- VERESS 1941 = Veress, András: Matricula et Acta Hungarorum In Universitatibus Italiae Studentium 1221-1864. Budapest, 1941.
- VILLANI 1581 = Villani, Matteo: Istorie. Firenze, 1581.
- VITA KAROLI IV. = Karoli IV Imperatoris Romanorum Vita ab Eo Ipso Conscripta. Ford. Nagy, Balázs. Budapest, 2010.
- VITAE FRATRUM = Gyöngyösi, Gregorius: Vitae Fratrum Eremitarum Ordinis S. Pauli Primi Eremitae. Ed. Hervay, Franciscus L. Budapest, 1988. (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Series nova XI.)
- VORAGINE 1850 = Voragine, Jacobi A: Legenda Aurea. Vulgo Historia Lombardica dicta. Lipsiae, 1850.
- WAGNER 1780 = Wagner, Carolus: Diplomatarium comitatus Sarosiensis quod ex tabulis et manuscriptis eruit Carolus Wagner. Pozsony-Kassa, 1780.
- WAGNER 1802 = Wagner, Carolus: Collectanea genealogico-historico illustrium Hungariae familiarum III. Posonii, Pestini, et Lipsiae, 1802.
- WENCZEL 1863 = Wenczel, Gusztáv: Okmánytár Borbála és Erzsébet királynék birtokáról. Magyar Történelmi Tár 12. (1863) 268–287.
- WENCZEL 1884 = Wenzel, Gusztáv: Okmánytár Ozorai Pipo életéhez. Történelmi Tár 7. (1884) 1–31, 220–247, 412–437, 613–627
- WINDECKE 2008 = Eberhard Windecke emlékirata Zsigmond királyról és koráról. Ford. Skorka, Renáta. Budapest, 2008. (História könyvtár. Elbeszélő források 1.)
- WIPPEL 1817 = Wippel, Wilhelm Jakob: Die Ritterorden: ein tabellarisch-, chronologisch-, literarisch-, historisches Verzeichniß über alle weltliche Ritterorden. Berlin, 1817.
- ZALAOKL. I. = Zala vármegye története. Oklevéltár 1. 1024–1363. Szerk. Nagy, Imre, Véghely, Dezső, Nagy, Gyula. Budapest, 1886.

ZÁVODSZKY 1904 = Závodszy, Levente: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Budapest. 1904.

ZEILER 1664 = Zeiler, Martin: Neue Beschreibung des Königreichs Ungarn. Leipzig, 1664.

ZICHY I–VII. = A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vaseonkeo. I–VII. Szerk: Nagy, Imre – Nagy, Iván – Véghely, Dezső. Pest, 1874.

ZIMMERMANN–LHOTSKY XVI. = Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses. XVI. Hrsg: Zimmermann, Heinrich – Lhotsky, Alphons. Wien, 1895.

ZsO = Zsigmond-kori Oklevéltár I–XV. (1387–1427). Szerk. Mályusz, Elemér – Borsa, Iván – C. Tóth, Norbert – Neumann, Tibor – Lakatos, Bálint – Mikó, Gábor. Budapest, 1951–2022. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 1., 3–4., 22., 25., 27., 32., 37., 39., 41., 43., 49., 52., 55.)

Feldolgozások

ÁCS 2022 = Ács Pál: A Szent László-ének mint zarándokének. Magyar Könyvszemle 138. (2022:2) 149–175

ÁLDÁSY 1927 = Áldásy, Antal: Zsigmond és Spanyolország. Budapest, 1927.

ALTGRAF ZU SALM 1959 = Altgraf, Christian zu Salm: Die Wandgemälde der Augusenkirche in Konstanz. In: Studien zur Kunst des Oberrheins. Festschrift für Werner Noack. Hg. Wielandt, Friedrich – Homburger, Otto – Reinhardt, Hans. Konstanz Wielandt Freiburg, 1959. 46–64.

ALTMANN 1893 = Altmann, Wilhelm: Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigismunds. Berlin, 1893.

ANGENENDT 1997 = Angenendt, Arnold: Geschichte der Religiosität im Mittelalter. Darmstadt, 1997.

ANGENENDT 2008 = Angenendt, Arnold: A kora középkor – A nyugati kereszténység 400-900-ig. Budapest, 2008.

ANTONÍN 2017 = Robert Antonín: The ideal Ruler in Medieval Bohemia. Leiden–Boston, 2017. (East Central and Eastern Europe in the Middle Ages 450 – 1450. Vol. 44)

ARANY 2007 = Arany Krisztina: Firenzei kereskedők, bankárok és hivatalviselők Magyarországon (1370-1450). Fons 14. (2007:3), 483–549.

ARLINGHAUS 2011 = Arlinghaus, Franz-Josef: Einheit der Stadt? Religion und Performanz im spätmittelalterlichen Braunschweig. In: Die Pfarre in der Stadt. Siedlungskern – Bürgerkirche – Urbanes Zentrum. Hg. Freitag, Werner. Köln, 2011. 77–96.

ÁRVAI 2013 = Árvai, Tünde: A házasságok szerepe a Garaiak hatalmi törekvéseiben. In: Kor - szak - határ. A Kárpát-medence és a szomszédos birodalmak (900-1800). Szerk. Fedeles, Tamás – Font, Márta – Kiss, Gergely. Pécs, 2013. 103–118.

ÁRVAI 2014a = Árvai, Tünde: „Magnus comes de Hungaria” – Garai Miklós nádor Nyugat-Európában. In: „Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris.” Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából. Szerk. Bárány, Attila – Pósan, László. Debrecen, 2014. 316–327.

ÁRVAI 2014b = Árvai, Tünde: Vallásos áhitat és hatalmi reprezentáció a Garai családban. In: Mesterek és Tanítványok. Tanulmányok a bölcsészettudományok területéről. Szerk: Böhm, Gábor – Fedeles, Tamás. Pécs, 2014. 81-105.

ASCHBACH I-IV = Aschbach, Joseph: Die Geschichte Kaiser Siegmunds. Bd. I-IV. Hamburg, 1838-1845.

B. SZABÓ 1995 = B. Szabó, János: Vázlat egy ellenségkép történetéről I. A tatárok emlékezete Erdélyben, 1241–1621. Aetas 10. (1995:1–2), 5–23.

BÁCSATYAI 2015 = Bácsatyai, Dániel: Az egresi ciszterci monostor korai történetének kérdései. Századok 149. (2015:2), 263–299.

- BAGI 2008 = Bagi, Dániel: Csehország 1204–1389. In: „Kelet-Európa” és a „Balkán” 1000–1800. Intellektuális-történeti konstrukciók vagy valós történeti régiók. Kelet-Európa és Balkán Tanulmányok 4. Szerk. Sashalmi, Endre. Pécs, 2008. 24–36.; 70–80.
- BAGI 2013 = Bagi Dániel: Egy barátság vége. Álmos 1106. évi alávételése és az Árpádok korai dinasztikus konfliktusai. Századok 147. (2013). 381–409.
- BAGI 2014 = Bagi Dániel: Az Anjouk Krakkóban. Nagy Lajos lengyelországi uralmának belpolitikai kérdései. Pécs, 2014.
- BAGI 2017 = Bagi, Dániel: Divisio Regni. Országmegosztás, trónviszály és dinasztikus történetírás az Árpádok, Piastok és Přemyslidák birodalmában a 11. és a korai 12. században. Pécs, 2017.
- BALANYI 1953 = Balanyi, György: Középkori magyar Úrnapok. Vigília 18. (1953:6), 292–299.
- BALÁSSY 1878 Balássy, Ferenc: Ludányi Tamás egri püspök. Értekezések a történelmi tudományok témaköréből 8. (1878) 1–34.
- BALÁZS 2002 = Balázs, Mihály: „A hit... hallásból lészön.” Megjegyzések a négy bevett vallás intézményüléséhez a 16. századi Erdélyben. In: Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére. Szerk. Fodor, Pál – Pálffy, Géza – Tóth, István György. Budapest 2002. 51–73. (Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek 2.)
- BÁLINT 2004 = Bálint, Sándor: Ünnepi kalendárium I–II. Budapest, 2004.
- BÁLINT–BARNA 1994 = Bálint, Sándor – Barna, Gábor: Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza. Budapest, 1994.
- BALOGH 1929 = Balogh, Jolán: A magyarországi Szent György-ábrázolások forrásai. Archaeológiai Értesítő 43. (1929) 134–155.
- BALOGH 1934 = Balogh, Jolán: Márton és György kolozsvári szobrászok. Erdélyi Múzeum 38. (1934) 286–299.
- BALOGH 1938 = Balogh, Albin: „Szent István egyházi kapcsolatai Csehországgal, Németországgal, Franciaországgal, Belgiummal” In: Emlékkönyv Szent István halálának kilencszázadik évfordulóján III. Szerk. Serédy, Jusztinián. Bp, 1938. 448-464.
- BALOGH 1943 = Balogh, Jolán: Az erdélyi renaissance. Kolozsvár, 1943.
- BALOGH 1966 = Balogh, Jolán: Művészet Mátyás korában. I-II. Budapest, 1966.
- BALOGH 1982 = Balogh, Jolán: Varadinum. Várad Vára I–II Budapest, 1982.
- BANFI 1941 = Banfi, Florio: Ricordi Ungheresi in Italia. Annuario 4. (1941), 137–189.
- BÁRÁNY 2004 = Bárány, Attila: Zsigmond király 1416-os angliai kísérete. Aetas 19. (2004:3–4), 5–30.
- BÁRÁNY 2007 = Bárány, Attila: Középkori magyar királyi emlékek: Luxemburgi Zsigmond angliai kéziratokon. Történeti Tanulmányok. Acta Universitatis Debreceniensis – Series Historica XIV. Debrecen, 2007. 51–80.
- BÁRÁNY 2013 = Bárány, Attila: A fejedelmi lovagrendek hatása a magyar bárói társadalomban a 15. században. In: A magyar arisztokrácia társadalmi sokszínűsége, változó értékek és életviszonyok. Szerk. Papp, Klára – Püski, Levente. Debrecen, 2013. 11–43.
- BARANYAI 1926 = Baranyai, Béla: Zsigmond király ú.n. Sárkány-rendje. Adalék a magyar trónöröklési kérdés történetéhez. Századok 60. (1926:7–8), 681–719.
- BAROCH 2005 = Baroch, Miroslav: Řád Točenice. Heraldika a genealogie Praha: Klub pro českou heraldiku a genealogii Roč. 38. (2005), 1–20.
- BÁRTA 2006 = Bárta, Stanislav: Zástavní listiny Zikmunda Lucemburského na církevní statky (1420–1437). Brno, 2016.
- BÁRTA 2012 = Stanislav Bárta: Zástavní listiny Zikmunda Lucemburského na statky chotěšovského kláštera (1420-1437). Praha, 2012.

- BÁRTA 2015 = Stanislav Bárta: Zástavní listiny Zikmunda Lucemburského pro Něpra Duce z Vařin - příklad z ediční praxe Regesta Imperii XI Neubearbeitung. In: Editorství a edice středověkých pramenů diplomatické povahy na úsvitu 21. století. Směry – tendence – proměny. Ed. Krafl, Pavel. Praha, 2015. 75–97.
- BARTONIEK 1987 = Bartoniek, Emma: A magyar királykoronázások története. Budapest, 1987.
- BÁTA ÉVSZÁZADAI 1993 = Báta évszázadai. Szerk. Sümegei, József – Lakatos, Pál – Kápolnás, Mária. Báta, 1993.
- BECKMANN 1902 = Beckmann, Gustav: Der Kampf Kaiser Sigismunds gegen die werdende Weltmacht der Osmanen. Eine historische Grundlegung. Gotha, 1902.
- BEKE 2003 = Esztergomi érsekek 1001–2003. Szerk. Beke, Margit. Budapest, 2003.
- BÉKEFI 1892 = Békefi, Remig: A pilisi apátság története. II. Pécs, 1892.
- BÉKEFI 1906 = Békefi, Remig: A népoktatás története Magyarországon. Budapest, 1906.
- BÉKEFI 1910 = Békefi, Remig: A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig. Budapest, 1910.
- BELOHLAVEK 1990 = Belohlavek, Alexander: Die böhmischen Krönungsinsignein. Zeitschrift für Kunstgeschichte 53. (1992), 209–215.
- BENEŠOVSKÁ 2007 = Benešovská, Klára: Drobná poznámka k původnímu významu točenice. In: Žena ve člunu. Ed. Horníčková, Kateřina – Šroněk, Michal. Praha, 2007. 371–381.
- BERG 1998 = Berg, Friedrich: Bemerkungen zur Ikonographie der Bilderwand von Rattersdorf. In: Zur Landeskunde des Burgenlandes. Festschrift Hanns Schmid. Ed. Schlag, Gerald – Weghofer, Lieselotte. Eisenstadt, 1998. 223–230.
- BERTÉNYI 1986 = Bertényi, Iván: A magyarországi Anjouk heraldikájának néhány kérdése. Művészettörténeti Értesítő 35. (1986), 56–60.
- BERTÉNYI 1996a = Bertényi, Iván: A magyar Szent Korona. Magyarország címere és zászlaja. Budapest, 1996.
- BERTÉNYI 1996b = Bertényi, Iván: Szent László kultuszának Anjou-kori történetéhez. Századok 130. (1996:4), 985–989.
- BERTRAUX 1899 = Bertraux, Emil: Santa Maria di Donna Regina e l'Arte sense a Napoli nel secolo XIV. Napoli, 1899.
- BERZEVICZY 1893 = Berzeviczy, Edmund: Adalékok a Sárkány-rend ismeretéhez. Turul 2. (1893), 2–95.
- BERZEVICZY 1894 = Berzeviczy Edmund: A Tarkóiek hatalmi törekvései Sárosban a XIV; XV. és XVI. század folyamán. Századok 28. (1894:6) 728–747.
- BEUMANN 1967 = Beumann, Helmut: Grab und Thron Karls des Großen in Aachen. In: Karl der Große. Lebenswerk und Nachleben. IV. Hg. Braunfels, Wolfgang – Schramm, Percy Ernst. Düsseldorf, 1967. 9–38.
- BIATHOVÁ – ÚRADNÍČEK 1987 = Biathová, Katarína – Úradníček, Vladimír: A zólyom megyei Pónik (Poniky) r. k. templomának feltárása. In: Művészet Zsigmond korában I–II. Szerk. Beke, László – Marosi, Ernő – Wehli, Tünde. Bp, 1987. 301 – 310.
- BICZÓ – BUZÁS – SZABÓ 2007 = Biczó Piroska – Buzás Gergely – Szabó Zoltán: Székesfehérvár. A Szűz Mária-prépostság temploma. A déli oldalon feltárt kápolna. Műemlékvédelmi Szemle 2. (2007) 161–164.
- BLOCH 1983 = Bloch, Marc: Les Rois Thaumaturges: Etude sur le Caractere Surnaturel Attribue a la Puissance Royale Particulierement en France et en Angleterre. Paris, 1983.
- BLUME 2007 = Blume, Dieter: Hausaltar des Königs Andreas III. von Ungarn: In Elisabeth von Thüringen: Eine europäische Heilige. Ed. Blume, Dieter – Werner, Matthias. Petersberg, 2007.
- BOBKOVÁ 2004 = Bobková, Lenka: Hrad Karla IV. v Laufu a Tangermünde. Panovnická reprezentace vepsaná do kamene. In: Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám. Ed. Nodl, Martin – Sommer, Petr. Praha, 2004. 148–157.
- BOCK 1860 = Bock, Franz: Der Reliquienschatz des Liebfrauen-Münster zu Aachen in seinen kunstreichen Behältern zum Andeken an die Heiligthumfahrt von 1860. Aachen, 1860.

- BODA 2011 = Boda, Miklós: Janus Pannonius Várad-verséről. Irodalomtörténeti Közlemények 115. (2011:2), 137–143.
- BODOR 1984 = Bodor, Imre: A középkori Magyarország főpapi pecsétjei a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatócsoportjának pecsétmásolat-gyűjteménye alapján. Budapest, 1984.
- BOEHM –FAJT 2005 = Boehm, Barbara Drake – Fajt, Jiri (szerk.): Prague, The Crown of Bohemia, 1347-1437. Metropolitan Museum Of Art Series, 2005.
- BOGDAN 2002 = Bogdan, Henry: Histoire des Habsbourg des origines à nos jours. Perrin, 2002.
- BOGYAY 1950 = Bogyay, Tamás: Iconographie de la Porta Speciosa D'Esztergom et ses sources d'inspiration. Revue des Etudes Byzantines 8. (1950), 85–129.
- BOGYAY 1986 = Bogyay Tamás: A bántornyai freskók donátorairól. Ars Hungarica 14. (1986:2) 147–158.
- BOGYAY 1986 = Bogyay Tamás: Der gesellschaftliche Hintergrund des Ladislauslegende von Turnišču. New York, 1986.
- BOLDEA 2008a = Ligia Boldea: Nobili și cnezi bănățeni: noi reflecții asupra unor mutații sociale (1350-1450). Analele Banatului. Arheologie. Bd. 16. (2008), 135–154.
- BOLDEA 2008b = Ligia Boldea: Veleități și oportunități ale nobilimii banatene în vremea lui Sigismund de Luxemburg. In: Banatica Bd. 18 (2008), 197–222.
- BOLDOG VÁRAD 2011 = Boldog Várad. Szerk. Bálint, István János. Budapest, 1992.
- BOLLÓK 1998 = Bollók, János: Die Gesta regis Ladislai. Acta antiqua et archeologica 27. (1998), 223–229.
- BOLLÓK 2013 = Bollók, János: Szent Imre alakja középkori krónikáinkban. In: Philologia nostra. Bollók János összegyűjtött tanulmányai. Szerk.: Mészáros, Tamás. Budapest, 2013. 191–205. (Antiquitas – Byzantium – Renascentia IV.)
- BOLOGNA 1965 = Bologna, Ferdinando: Gli affreschi de Simone Martini ad Assisi. Milan, 1965. (L'Arte Racconta 18.)
- BOLOGNA 1969 = Bologna, Ferdinando: I pittori alla corte Angioina di Napoli 1266–1414. Un riesame dell' arte nell'età Fridericiana. Roma, 1969.
- BÓNIS 1972 = Bónis György: A székesfehérvári törvénynaptól az „ország szabadságáig”. In: Székesfehérvár Évszázadai 2. Szerk. Kralovászký, Alán. Székesfehérvár 1972. 83–102.
- Boskovits – Mojzer 1964 = Az Esztergomi Keresztény Múzeum képtára. Szerk. Boskovits, Miklós – Mojzer, Miklós – Mucsi, András: Budapest, 1964.
- BOSL 1974 = Bosl, Karl: Die Geschichte der Repräsentation in Bayern. Landständische Bewegung, landständische Verfassung, Landesausschuß und altständische Gesellschaft (Repräsentation und Parlamentarismus in Bayern vom 13. bis zum 20. Jahrhundert 1). München, 1974.
- BOTKA 1829 = Botka, Tivadar: De duellis Hungarorum litisdecisoriis. Pesthini, 1829.
- BOULTON 1987 = Boulton, D'Arcy Jonathan Dacre: The Knights of the Crown. The Monarchical Orders of Knighthood in Later Middle Ages 1325-1520. Woodbridge, 1987.
- BOULTON 2000 = Boulton, D'Arcy Jonathan Dacre: The Knights of the Crown. The Monarchical Orders of Knighthood in Later Medieval Europe. New York, 2000.
- BRANDMÜLLER 1997 = Brandmüller, Walter: Das Konzil von Konstanz. II. Paderborn, 1997.
- BRÄUTIGAM 1965 = Bräutigam, Günther: Die Nürnberger Frauenkirche. Idee und Herkunft ihrer Architektur. In: Festschrift für Peter Metz. Hg. Schlegel, Ursula – Manteuffel, Claus Zoege. Berlin, 1965. 170–197.
- BRENK 1994 = Brenk, Beat: "Zum Baukonzept von Hagios Demetrios in Thessaloniki" In: Bild- and Formensprache der spatantiken Kunst: Hugo Brandenburg zum 65. Geburtstag. Boreas 17. (1994) 27–38.
- BROWE 1928 = Browe, Peter: Die Ausbreitung des Fronleichnamfestes. Jahrbuch für Liturgiewissenschaft 8. (1928), 107–143.

- BROWN 1993 = Peter Brown: A szentkultusz kialakulása és szerepe a latin kereszténységben. Budapest, 1993.
- BUDAK 2001 = Budak, Neven: John of Palisna: The Hospitaller Prior of Vrana. In: The Crusades and the military orders. Expanding the frontiers of Medieval Latin Christinity. Ed. Hunyadi, Zsolt – Laszlovszky, József. Budapest, 2001. 283–290.
- BUJÁK 2019 = Buják, Gábor: Stock János és a szepesi egyház kiváltságai. In: Mátyás király és az egyház. Szerk. Fedeles, Tamás. Pécs, 2019. 203–233.
- BUNYITAY 1883 = Bunyitay, Vincze: A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig. Nagyvárad, 1883.
- BUNYITAY 1887 = Bunyitay, Vincze: Szilágymegye középkori műemlékei. Budapest, 1887.
- BUNYITAY 1935 = Bunyitay Vincze: A váradi püspökség története 1–4. Debrecen, 1935.
- BURAN 2002 = Buran, Dušan: Studien zur Wandmalerei um 1400 in der Slowakei: Die Pfarrkirche St. Jakob in Leutschau und die Pfarrkirche St. Franziskus Seraphicus in Poniky. Weimar: VDG, 2002. 70–86.
- BUZÁS 2015 = Buzás, Gergely: Királyi rezidenciák és szálláshelyek a késő középkori Magyarországon. In: In medium Regni Hungariae. Régészeti, művészettörténeti és történeti kutatások „az ország közepén”. Szerk. Benkő, Elek – Orosz, Krisztina. Budapest, 2015. 705–723.
- C. MENGEL 2007 = C. Mengel, David: Remembering Bohemia’s Forgotten Patron Saint. In: The Bohemian Reformation and Religious Practice. Ed. Zdenek, V. David – Holeton, David R. Prague, 2007. 17–33.
- C. TÓTH 2003 = C. Tóth, Norbert: Az esztergomi érseki szék üresedése 1418–1423. Századok 137. (2003:4) 885–896.
- C. TÓTH 2008 = C. Tóth Norbert: Az 1395-ös lengyel betörés (A lengyel–magyar kapcsolatok egy epizódja). In: „Honoris causa.” Tanulmányok Engel Pál emlékére. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 40. – *Analecta Mediaevalia* 3.) Piliscsaba–Budapest, 2008. 447–485.
- C. TÓTH 2009 = C. Tóth, Norbert: Az 1395. évi lengyel betörés. A lengyel–magyar kapcsolatok egy epizódja. In: *Honoris causa*. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére. Szerk. Neumann, Tibor – Rácz, György. Budapest–Piliscsaba, 2009. 447–485.
- C. TÓTH 2011 = C. Tóth, Norbert: Királynőből királyné. Mária és Zsigmond viszonya a források tükrében. *Acta Universitatis Szegediensis Acta Historica* 132. (2011) 59–72.
- C. TÓTH 2012 = C. Tóth, Norbert: A főpapi székek betöltésének gyakorlata Zsigmond király uralkodása alatt. *Gazdaság és Társadalom* 4. (2012) 102–118.
- C. TÓTH 2013 = C. Tóth, Norbert: A székes- és társaskáptalanok prépostjainak archontológiája 1387-1437. Budapest, 2013.
- C. TÓTH 2014A = C. Tóth Norbert: C. Tóth Norbert: Az esztergom-szentistváni prépostság második vizitációja. *Egyháztörténeti Szemle* 15. (2014:1), 3–23.
- C. TÓTH 2014b = C. Tóth, Norbert: Zsigmond magyar és II. Ulászló lengyel király személyes találkozója a lublói béke után (1412–1424). *Történelmi Szemle* 56. (2014:3) 339–340.
- C. TÓTH 2018 = C. Tóth, Norbert: Mária királyné udvara. In: Nagyvárad és Bihar az Anjou-korban. (Tanulmányok Biharország történetéből 5.) Szerk. Zsoldos, Attila. Nagyvárad, 2018. 183–258.
- C. TÓTH 2021 = C. Tóth, Norbert: Az esztergomi székeskáptalan a 15. században III. rész. Az ún. 1397. évi esztergomi székeskáptalani egyházlátogatási jegyzőkönyv. (*Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam* 13.) Budapest, 2021.
- ČECHURA 1994 = Čechura, Jaroslav: ‘Die Säkularisation der kirchlichen Güter im hussitischen Böhmen und Sigismund von Luxemburg’, In: Sigismund von Luxemburg. Kaiser in Mitteleuropa 1378–1437. Ed. Macek, Josef – Marosi, Ernő – Seibt, Ferdinand. Münster, 1994. 121–131.
- CEVINS 2009 = Cevins, Marie Madeleine de: Entre conformisme et particularisme regional: les pratiques de l’eucharistie en Hongrie medieval. In: *Pratiques de l’eucharistie dans les Églises d’Orient et d’Occident (Antiquité et Moyen Âge)*. II. Les receptions. Éd. Nicole Bériou – Caseau, Béatrice – Rigaux, Dominique. Paris, 2009. 699–734.

- CHADRABA 1967 = Chadraba, Rudolf: Der Triumph-gedanke in der böhmischen Kunst unter Karl IV. und seine Quellen. *Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität Jena* 16. (1967), 63–78.
- CHADRABA 1971 = Chadraba, Rudolf: Staromestská mostecká vez a triumfální symbolika v umění Karla IV. Praha, 1971.
- COLLARD 2010 = Collard, Frank: D'Henri VII à Sigismond de Luxembourg: une dynastie impériale à l'épreuve du poison. In: *Emperor Sigismund and the Orthodox World*. Ed. Mitsiou, Ekaterini – Popović, Mihailo – Preiser-Kapeller, Johannes – Simon, Alexandru. Austrian Academy of Sciences Press, 2010. 9–16.
- COULET 1982 = Coulet, Noël: Procession, espace urbain, communauté civique. In: *Liturgie et musique IX–XIVe siècle*. Toulouse, 1982. (Cahiers de Fanjeaux 17.)
- CRAWFURD 1911 = Crawford, Raymond: *The King's Evil*. Oxford, 1911.
- CROSSLEY – ZOË OPAČIĆ 2005 = Crossley, Paul – Opačić, Zoë: Prague as a new Capital. In: *Prague. The Crown of Bohemia 1347–1437*. Ed. Boehm, Barbara Drake – Fajt, Jiří. The Metropolitan Museum of Art. New York 2005. 72–73., 72–73.
- CROSSLEY 2000 = Crossley, Paul: The Politics of Presentation: The Architecture of Charles IV of Bohemia. In: *Courts and Regions in Medieval Europe*. Ed. Jones, Sarah Rees – Marks, Richard – Minnis, Alastair J. York, 2000. 99–172.
- CZAKÓ–KÁRÁSZ 1906 = Czakó Elemér – Kárász Leó: A prágai Szent György-szobor. *Archeológiai Értesítő* 26. (1906), 12–15.
- CSÁNKI 1912 = Csánki Dezső: Kolozsvármegye birtokállapotai a XV. században. *Erdélyi Múzeum* 29. (1912), 297–332.
- CSÁNYI 1930 = Csányi Károly: Az Iparművészeti Múzeum egyházművészeti kiállítása. *Ötvösművek*. Magyar Művészet 6. (1930), 301–310.
- CSAPODY 1975 = Csapody Csaba: XIII. századi magyarországi Psalterium Wolfenbüttelben. *Magyar Könyvszemle* 91. (1975:1–2) 231–242.
- CSEMEGI 1939 = Csemegi József: A jáki apátság temploma. *Vasi Szemle* 6. (1939:1–2) 12–37.
- CSEMEGI 1948 = Csemegi József: Hol állott egykoron Szent László nagyváradai lovasszobra? *Antiquitas Hungarica* 2. (1948) 189–208.
- CSERNÁK 1934 = Csernák Béla: A református egyház Nagyváradon 1557–1660. Oradea–Nagyvárad. *Klly. a Református Híradó* 14. (1934) o.n.
- CSEERNUS 1995 = Csernus Sándor: Francia források Zsigmond párizsi tartózkodásáról (1416 március) In: *Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére*. Szerk. Koszta, László. Szeged, 1995. 103–140.
- CSETE 1863 = Csete Antal: Szent György vértanú fejereklyéje. 1863, *Magyar Sion* 1. (1863:12) 889 – 899.
- CSUKOVITS 1994 = Csukovits, Enikő: László 5. (Opuliai László) In: *Korai Magyar Történeti Lexikon*. Szerk. Kristó, Gyula. Budapest, 1994. 396–397.
- CSUKOVITS 1998 = Csukovits Enikő: Egy nagy utazás résztvevői. (Zsigmond király római kísérete) In: *Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére*. Szerk. Csukovits, Enikő. Budapest, 1998. 11–35.
- CSUKOVITS 2002 = Csukovits Enikő: Bűn és bűnhődés a középkori Magyarországon. *Századok* 136. (2002:2) 303–326.
- CSUKOVITS 2003 = Csukovits Enikő: *Középkori magyar zarándokok*. Budapest, 2003.
- CSUKOVITS 2005 = Csukovits Enikő: Csodás szabadulások a török rabságból. *Aetas* 20. (2005:4) 78–90.
- DÁVID 1981 = Dávid László: A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei. Bukarest, 1981.
- DEÉR 1964 = Deér, Joseph: Der Anspruch der Herrscher des 12. Jahrhunderts auf die apostolische Legation. *Archivum Historiae Pontificae* 2. (1964) 117–186.

- DEÉR 1977 = Deér, Josef: Aachen und die Herrschersitz der Arpaden. In: *Byzanz und das abendländische Herrschertum. Ausgewählte Aufsätze von Josef Deér.* Hg. Classen, Peter. Sigmaringen, 1977. 372–423.
- DEÉR 2005 = Deér József: *A magyarok Szent Koronája.* Budapest – Máriabesenyő – Gödöllő, 2005.
- DEMPF 1973 = Dempf, Alois: *Sancrum Imperium. Geschichts- und Staatsphilosophie des Mittelalters und der politischen Renaissance.* München, 1973.
- DERCSÉNYI 1942 = Dercsényi, Dezső: *Kőszeg. Szent Jakab templom.* Budapest, 1942.
- DERCSÉNYI 1943 = Dercsényi Dezső: *A székesfehérvári királyi bazilika.* Budapest, 1943.
- DERCSÉNYI 1947 = Dercsényi Dezső: *Az esztergomi Porta Speciosa.* Budapest, 1947.
- DERCSÉNYI 1984 = Dercsényi Dezső: *Baranya középkori templomai.* Budapest, 1984.
- DINASZTIA 2009 = *Dinasztia, hatalom, egyház: régiók formálódása Európa közepén (900-1453).* Szerk. Font, Márta Pécs, 2009.
- DIVALD 1906 = Divald Kornél: *Szepesvármegye művészeti emlékei II.* Budapest, 1906.
- DIVALD 1911 = Divald Kornél: *Csúcsíveskori szárnyasoltárok Bars és Túróc vármegyében. A Magyar Mérnök és Építész Egylet Közleménye.* 45. (1911). 556–558.
- DIVALD 1912 = Divald Kornél: *Túróc vármegyei kutatások. Múzeumi és Könyvtári Értesítő* 6. (1912:1), 10–13.
- DIVALD 1914 = Divald Kornél: *Gömörvármegyei kutatások. Múzeumi és Könyvtári Értesítő* 6. (1914:1), 42–51.
- DIVALD 1927 = Divald Kornél: *Magyarország művészeti emlékei.* Budapest, 1927.
- DRASKÓCZY 1994 = Draskóczy, István: *Olaszok a 15. századi Erdélyben.* In: *Scripta manent. Ünnepi tanulmányok a 60. életévét betöltött Gerics József professzor tiszteletére.* Szerk. Draskóczy, István. Budapest, 1994. 125–143.
- DROBNÁ 1956 = Drobná, Zoroslava: *Die gotische Zeichnung in Böhmen.* Prag, 1956.
- DUGGAN 2002 = Duggan, Anne J.: *Queens and queenship in medieval Europe: proceedings of a conference held at King's College London, 1995.* Woodbridge, 2002.
- DVOŘÁKOVÁ 2009 = Dvořáková, Daniela: *A lovag és királya.* Pozsony, 2009.
- DVOŘÁKOVÁ 2012 = Dvořáková, Daniela: *Aspekte der Narrationen der Schenkungsurkunden Sigismunds für ungarische Adelige.* In: *Kaiser Sigismund zur Herrschaftspraxis eines Europäischen monarchen (1368-1437).* Hg. Hruza, Karel – Kaar, Alexandra. Wien, 2012. 235–244.
- E. KOVÁCS 2013 = E. Kovács, Péter: *Ceremonia és politika. Zsigmond bevonulásai Itáliában. Történelmi Szemle* 55. (2013), 351–379
- E. KOVÁCS 2014 = E. Kovács Péter: *Zsigmond Sienában.* Budapest, 2014.
- EDI 1928 = Edi, Illés Gyula: *Az esztergomi főszékesegyház.* Budapest, 1928.
- EISLER 1977 = Eisler, János: *Zu den Fragen der Beinsättel des Ungarischen Nationalmuseums. Folia Archaeologica* 28. (1977) 189–210.
- EKDAHL 1963 = Ekdahl, Sven: *Die Flucht der Litauer in der Schlacht bei Tannenberg. Zeitschrift für Ostforschung* 12. (1963) 11–19.
- ELEKES 1940 = Elekes, Lajos: *Buda, Mátyás király birodalmi székvárosa. Városi Szemle* 26. (1940) 1–43.
- ENGEL 1977 = Engel Pál · *Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban.* Budapest, 1977.
- ENGEL 1992 = Engel Pál: *Salgai Miklós. Levéltári közlemények* 63. (1992:1–2) 15–26.
- ENGEL–LÖVEI–VARGA 1984 = Engel, Pál – Lövei, Pál – Varga, Livia: *Grabplatten von ungarischen Magnaten aus dem Zeitalter der Anjou-Könige und Sigismunds von Luxemburg. Acta historiae artium* 30. (1984), 33–63.
- ENTZ 1944 = Entz, Géza: *Székely templomerődök.* Budapest, 1944.
- ENTZ 1958 = Entz, Géza: *A gyulafehérvári székesegyház.* Budapest, 1958.

- ENTZ 1967 = Entz, Géza: A középkori Magyarország falfestészetének bizánci kapcsolatairól. Művészettörténeti Értesítő 4. (1967), 275.
- ENTZ 1996 = Entz, Géza: Erdély építészete a 14-16. században. Kolozsvár, 1996.
- ERDÉLYI 1925 = Erdélyi, László: Bajtársi egyesületek a középkorban. In: Emlékkönyv Dr. Gróf Klebelsberg Kuno negyedévszázados kultúrpolitikai működésének emlékére. Budapest, 1925. 249–258.
- ERDŐ 1996 = Erdő, Péter: A Pápaság és a Magyar Királyság Zsigmond király idején (1387–1437). In: Magyarország és a Szentszék kapcsolatának 1000 éve. Szerk. Zombori, István Budapest, 1996. 83–95.
- ERNYÉY 1927 = Ernyei, József: A Csák Máté herma történetéből. Az Országos Magyar Régészeti Társulat Évkönyve 2. (1923–26), 196–223.
- ÉRSZEGI 2003 = Érszegi, Géza: A leleszi monostor alapítóleveléről. (1214). Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv 16. (2003) 13–19.
- FANTYSOVÁ-MATĚJKOVÁ 2008 = Fantysová-Matějková, Jana: Cesta Karla IV. do Francie: příspěvek ke kritice Velkých francouzských kronik. Český časopis historický 106. (2008), 627–650.
- FARKAS 2006 = Farkas, Gábor Farkas: Az 1595-ös rejtélyes csillag. Magyar könyvszemle 122. (2006:2), 162–200.
- FEDELES 2003 = Fedeles, Tamás: Matthias von Gatalócz Propst von Pécs/Fünfkirchen (1428-1437). Specimina Nova. Pars Prima Sectio Mediaevalis II. (2003), 72–82.
- FEDELES 2007 = Fedeles, Tamás: Vallásos áhítat, közösségtudat, reprezentáció. A késő középkori körmenetek főbb jellemzői. Aetas 23. (2007:3) 79–82.
- FEDELES 2009 = Fedeles, Tamás: A pécsi egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009-1543). Pécs, 2009.
- FEDELES 2009 = Fedeles, Tamás: Az Albeniek a pécsi egyházmegye élén. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 21. (2009:1–4), 117–129.
- FEDELES 2011 = Fedeles, Tamás: Egy középkori főúri család vallásossága. Az Újlakiak példája. Századok 145. (2011:2), 377–418.
- FEDELES 2012 = Fedeles, Tamás: „Ad visitandumque sepulchrum sanctissimi regis Ladislai”. Várad kegyhelye a késő középkorban. In: „Köztes-Európa” vonzásában.” Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére. Szerk. Bagi, Dániel – Fedeles, Tamás – Kiss, Gergely. Pécs, 2012. 163–182
- FEDELES 2014a = Fedeles, Tamás: Mennyei és földi kommunikáció. A késő középkori főúri-nemesi devóció mint az információáramlás csatornája. Világtörténet 36. (2014:1), 67–102.
- FEDELES 2014b = Fedeles, Tamás: „Medicina contra peccata mundana”. Késő középkori főúri misealapítványok. Századok 148. (2014), 443–469.
- FEDELES 2015 = Fedeles, Tamás: Isten nevében utazunk. Zarándokok, búcsújárás, kegyhelyek a középkorban. Pécs, 2015.
- FEDELES 2018 = Fedeles, Tamás: Az uralkodó, a Szentszék és a magyar főpapok Luxemburgi Zsigmond korában. In: Mesterek és Tanítványok 2. Tanulmányok a bölcsészet- és társadalomtudományok területéről. Szerk. Czeferner, Dóra – Böhm, Gábor – Fedeles, Tamás. Pécs 2018. 81–146.
- FEDELES 2018 = Fedeles, Tamás: Az uralkodó, a Szentszék és a magyar főpapok Luxemburgi Zsigmond korában. In: Mesterek és Tanítványok 2. Tanulmányok a bölcsészet- és társadalomtudományok területéről. Szerk. Czeferner, Dóra – Böhm, Gábor – Fedeles, Tamás. Pécs, 2018. 81–146.
- FEDELES–KOSZTA 2011 = Fedeles, Tamás – Koszta, László: Pécs (Fünfkirchen). Das Bistum und die Bischofsstadt im Mittelalter. Wien, 2011.
- FEDELES – PRAJDA 2014 = Fedeles, Tamás – Prajda, Katalin: „Olyan vallásosan, szokásaiban és életmódjában olyan mértéktartóan élt” Adalékok Filippo Scolari és családja vallásosságához. Történelmi szemle 56. (2014:3) 357–382.
- FEHÉR 2007 = Fehér, Ildikó: Szent László és Szent Lénárd freskói a siklói várkápolna kegyúri fülkéjében. Magyar Műemlékvédelem 14. (2007), 76–80.

FEHÉR–MENRÁTH 2006 = Fehér Ildikó – Menráth Péter: A restaurálás és a művészettörténeti kutatás átfedései: a siklósi várkapolna egyik, falról leválasztott freskójának helyreállítása és újraértékelése. *Műtárgyvédelem* 45. (2006), 45–54.

FELD 2003 = Feld István: Az ozorai várkastély története. *Műemlékvédelem* 47. (2003), 1–13.

FILIPOVIĆ 2010 = Filipović, Emir O.: 'Viteske svečanosti u Budimu 1412. godine i ucesce bosanskih predstavnika'. In: *Spomenica akademika Marka Sunjica (1927–1998)*. Ed. Lovrenović, Dubravko. Sarajevo 2010. 289–93.

FILIPOVIĆ 2017 = Filipović, Emir O.: The Key to the Gate of Christendom? The Strategic Importance of Bosnia in the struggle against the Ottomans. In: *The Crusade in the Fifteenth Century. Converging and competing cultures*. Ed. Housley, Norman. Routledge, 2017. 151–168.

FINGER 2014 = Finger, Heinz: Die Translation der Dreikönigsreliquien 1164, In: *Die Heiligen Drei Könige. Die Translation ihrer Gebeine 1164 und ihre Verehrung in Köln - eine Ausstellung der Diözesan- und Dombibliothek Köln zum 850 jährigen Anniversarium der Translation der Dreikönigsreliquie*. Hg. Finger, Heinz – Wessel, Werner. Köln, 2014. 13–112.

FITZ 1958 = Fitz, Jenő: A székesfehérvári középkori bazilika. Székesfehérvár, 1958.

FOERK 1915 = Foerk, Ernő: A kalocsai székesegyház. Magyarország műemlékei. Budapest, 1915.

FOLZ 1932 = Folz, Robert: Zur Frage der heiligen Könige: Heiligkeit und Mittelalter. Freiburg, 1932.

FOLZ 1958 = Folz, Robert: „Zur Frage der heiligen Könige”. *Deutsches Archiv* 19. (1953), 317–344.

FONT 1996 = Font, Márta: Az óorosz évkönyvek első szerkesztése és forrásai. In: *A honfoglaláskor írott forrásai. A honfoglalásról sok szemmel. II. Szerk. Györffy, György. Budapest. 1996. 119–129.*

FONT 1998 = Font Márta: Oroszország, Ukrajna, Rusz. Pécs, 1998.

FONT 2000 = Font, Márta: Siklós középkori története. In: *Város a Tenkes alján. Siklós évszázadai. Szerk.: Vonyó, József. Siklós, 2000. 55–76.*

FONT 2017 = Font, Márta: A siker reménye és a kudarc okai. Egyetemalapítások a középkori Magyarországon. *Per Aspera ad Astra. A Pécsi Tudományegyetem művelődés- és egyetemtörténeti közleményei. 4. (2017), 78-102.*

FONT– FEDELES—KISS 2007 = Magyarország kormányzati rendszere (1000–1526). Szerzők: Font, Márta – Fedeles, Tamás – Kiss, Gergely. Pécs, 2007.

FONZO 2009 = Fonzo, Claudia Di: The Legend of the Purgatory of Saint Patrick: From Ireland to Dante and Beyond. *Allegorica: Traditions and Influences in Medieval and Early Modern Literature. 26. (2009), 44–81.*

FRAKNÓI 1893 = Fraknói Vilmos: Genelógiai és heraldikai közlemények a vatikáni levéltárakból. *Turul* 11. (1893) 1–8.

FRAKNÓI 1893 = Fraknói, Vilmos: A Szent Istvántól Rómában alapított magyar zarándokház. *Katholikus Szemle* 7. (1893) 169–195.

FRAKNÓI 1895 = Fraknói, Vilmos: A magyar kegyúri jog Szent Istvántól Budapest, 1895.

FRAKNÓI 1901 = Fraknói Vilmos: A Szent Jobb. *Századok* 35. (1901:10) 880–904.

FRAKNÓI 1913 = Fraknói Vilmos: Az első Habsburg-király trónra jutása Magyarországon, *Századok* 47. (1913) 247–264.

FRENKEN 2007 = Frenken, Ansgar: Gelehrte auf dem Konzil: Fallstudien zur Bedeutung und Wirksamkeit der Universitätsangehörigen auf dem Konstanzer Konzil. In: *Die Konzilien von Pisa (1409), Konstanz (1414–1418) und Basel (1431–1449)*. Hg. Müller, Heribert – Helmuth, Johannes. Ostfildern, 2007.

FRITZSCHE 1983 = Fritzsche, Gabriela: Die Entwicklung des „Neuen Realismus” in der Wiener Malerei. Vienna, 1983.

FRODL 1944 = Frodl, Walter: Die gotische Wandmalerei in Kärnten. Klagenfurt, 1944.

FUDGE 1993 = Fudge, Thomas: Art and Propaganda in Hussite Bohemia. *Religio: Revue pro religionistiku* 1. (1993) 135–152.

- FUDGE 1996 = Fudge, Thomas: *The Crown and the Red Gown: Hussite Popular Religion*. In: *Popular Religion in Germany and Central Europe 1400-1800*. Ed. Scribner, Robert W. – Johnson, Trevor. London, 1996. 38–57.
- FUDGE 2002 = Fudge, Thomas: *The Crusade against Heretics in Bohemia, 1418–1437: Source and Documents for the Hussite Crusades*, Burlington, 2002.
- FÜGEDI 1965 = Fügedi, Erik: *A XV. századi magyar püspökök*. *Történelmi Szemle* 8. (1965:8) 477–498.
- FÜGEDI 1986 = Fügedi, Erik: *„Könyörülj, bánom, könyörülj...”* Budapest, 1986.
- G. HORVÁTH 1995 = G. Horváth, Erzsébet: *Előzetes tájékoztatás a lakosdi falképek feltárásáról*. *Műemlékvédelmi Szemle* 5. (1995:1–2). 169–176.
- GÁRDONYI 1936 = Gárdonyi, Albert: *A magyar Anjouk címeres emlékei*. *Turul* 50. (1936) 12–18.
- GEDAI 1982 = Gedai, István: *A pénzverés Nagy Lajos korában*. In: *Művészet I. Lajos korában 1342-1382*. Katalógus. Szerk. Marosi, Ernő – Tóth, Melinda – Varga, Lívia. Budapest, 1982. 153–154.
- GERECZE 1897 = Gerecze, Péter: *A pécsi székesegyház egykori oltársátra és szobrászati maradványai*. Budapest, 1897.
- GERECZE 1905 = Gerecze, Péter: *Magyarország régi falképeinek jegyzéke és irodalma*. *Magyarország műemlékei* 1. (1905) 486–544.
- GEREVICH 1923 = Gerevich, Tibor: *Kolozsvári Tamás, az első magyar táblaképfestő*. Budapest, 1923.
- GEREVICH 1934 = Gerevich, Tibor: *Erdélyi magyar művészet*. *Magyar Szemle* 22. (1934), 225–241.
- GEREVICH 1938 = Gerevich, Tibor: *Magyarország románkori emlékei*. Budapest, 1938.
- GEREVICH 1945 = Gerevich, László: *Budai kelyhek*. *Budapest Régiségei*. 14. (1945), 338–378.
- GEREVICH 1957 = Gerevich, Lászlóné: *Vásári Miklós kódexei*. *Művészettörténeti Értesítő* 6. (1957) 133–137.
- GEREVICH 1983 = Gerevich, László: *The Royal Court, the Provost's Residence and the Village at Dömös*. *Acta Archeologica* 35. (1983), 385–409.
- GERICS 1961 = Gerics, József: *Legkorábbi gesta szerkesztéseink keletkezésrendjének problémái*. Budapest, 1961.
- GERICS 1974 = Gerics, József: *Krónikáink és a Szent László-legenda szövegkapcsolatai*. In: *Középkori kútfőink kritikus kérdései*. Szerk. Horváth, János – Székely, György. Budapest, 1974. 129–131.
- GERICS 1984 = Gerics, József: *A korona fogalma az Kálmán-kori legendáinkban és krónikáinkban*. In: *Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok. Mályusz Elemér emlékkönyv*. Szerk. H. Balázs, Éva – Fügedi, Erik – Maksay, Ferenc. Budapest, 1984. 131–145.
- GERICS – LADÁNYI 1996 = Gerics, József – Ladányi, Erzsébet: *A szentszék és a magyar állam a 11. században*. In: *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve*. Szerk. Zombori, István. Budapest, 1996. 9–20.
- GERICS – LADÁNYI 1999 = Gerics, József – Ladányi, Erzsébet: *„Sem ingyen, sem ellenszolgáltatásért”: az investitúra és kánoni választás fogalmának történetéhez*. *Turul*. 72. (1999:3–4), 84–86.
- GERICS – LADÁNYI 2000 = Gerics, József – Ladányi Erzsébet: *A magyarországi keresztény egyházszervezet forráskritikájához*. In: *„Magyaroknak eleiről”*. Ünnepi tanulmányok a hatvanesztendő Makk Ferenc tiszteletére. Szerk.: Piti, Ferenc. Szeged, 2000. 187–196.
- GIESEY 1960 = Giesey, Ralph E.: *The Royal Funeral Ceremony in Renaissance France*. Genève 1960.
- GLASSNER 2001 = Glassner, Gottfried: *Das Zeitalter der Melker Reform*. In: *Die benediktinischen Mönchs- und Nonnenklöster in Österreich und Südtirol*. II. Bearb. Faust, Ulrich. St. Ottilien, Eos, 2001. 535–546. (Germania Benedictina 3/2.)
- GODA 2015 = Goda, Károly: *„Ecce panis angelorum”*. *Történelmi Szemle* 57. (2015:2), 183–210.
- GRANT 2015 = Grant, Jeanne E.: *For the Common Good. The Boheian Land Law and the Beginning of the Hussite Revolution*. Brill, Leiden, 2015.
- GROH 1895 = Groh, István: *Középkori falképek Gömörmegyében*. *Archeológiai Értesítő* 15. (1895.), 255–261.

- GROTOWSKI 2010 = Grotowski, Piotr: Arms and Armour of the Warrior Saints. Traiditon and Innovatiion in Byzantine Iconography (843–1261). Leiden, 2010.
- GUENÉE 1999 = Guenée, Bernard: Liturgie et politique. Les processions spéciales à Paris sous Charles VI. In: Saint-Denis et la royauté. Mélanges offerts à B. Guenée, Actes du Colloque international en l'honneur de B. Guenée. Ed. Gauvard, Claude – Autrand, Françoise – Moeglin, Jean-Marie. Paris, 1999. 23–49.
- GUTHEIL 1979 = Gutheil, Jenő: Az Árpád-kori Veszprém. Veszprém, 1979.
- GYALÓKAY 1912 = Gyalókay, Jenő: A nagyvárad királyszobrok helyéről. Archeológiai Értesítő 32. (1912) 293–295.
- GYALÓKAY 1913 = Gyalókay, Jenő: A nagyvárad várban 1911–12-ik évben folyt ásátások eredménye. Biharvárad, 1913. (Die Ergebnisse der Ausgrabungen in der Burg zu Nagyvárad in den Jahren 1911–12. B.) Biharvárad. 13.
- GYÁRFÁS 1910 = Gyárfás, Tihamér: Régi falfestmények Brassóban. Erdélyi Múzeum 28. (1910), 73–76.
- GYÖNGYÖSSY 2004 = Gyöngyössy, Márton: A Tárnok utcai aranyforintlelet. Budapest Régiségei 38. (2004), 93–106.
- GYÖRFFY 1948 = Györffy, György: A kun és komán népnevek eredetének kérdéséhez. Antiquitas Hungarica 2. (1948). 158–176.
- GYÖRFFY 1977 = Györffy, György: A „lovagszent uralkodása (1077–1095). Történelmi Szele 20. (1977: 3–4) 533–565.
- GYÖRFFY 1977 = Györffy, György: László király emlékezete. Szerk. Kurcz Ágnes. Budapest, 1977.
- GYÖRFFY 1984 = Györffy, György: A lovagszent uralkodása. In: Magyarország története tíz kötetben. I/2 Szerk. Székely, György – Bartha, Antal – Kristó, Gyula. Budapest. 1984.
- GYÖRFFY 2002 = Györffy, György: István király és műve. Budapest, 1977.
- HAESELE 1990 = Haesele, Maria: Az oltáriszentség csodái a világ minden táján. Budapest, 1990.
- HAIMERL 1937 = Haimerl, Xaver: Das Prozessionswesen des Bistums Bamberg im Mittelalter. Kösel-Pustet, München, 1937.
- HALECKI 1930 = Halecki, Oskar: Un empereur de Byzance í Rome. Vingt ans de travail pour l'union des églises et pour la défense de l'empire d'Orient 1355—1375 [Travaux historiques de la Société des Sciences et des Lettres de Varsovie VIII.]. Warszawa, 1930.
- HANTSCH 1960 = Hantsch, Hugo: Die Geschichte der Schottenabtei im Mittelalter und die Melker Reform. Vierteljahresschrift der Wiener Katholischen Akademie 11. (1960), 39–49.
- HEFFERNAN 1988 = Heffernan, Thomas J.: Sacred Biography. Saint and Their Biographers in the Middle Ages. Oxford, 1988.
- HEINZ 1988 = Heinz, Thomas: Frankreich, Karl IV. und das Große Schisma, In: "Bündnissysteme" und „Außenpolitik" im späteren Mittelalter. Hg. Moraw, Peter. Berlin, 1988. 69–104.
- HELLAS 1999 = Hellas, Philine: Lebende Bilder in der italienischen Festkultur des 15. Jahrhunderts. Berlin, 1999.
- HENSZLMANN 1864 = Henszlmann, Imre: A székesfehérvári ásátások eredménye. Pest, 1864.
- HENSZLMANN 1878 = Henszlmann, Imre: Lőcsének régiségei. Budapest, 1878.
- HENSZLMANN 1881 = Henszlmann, Imre: Jelentés a nagyvárad vár felfedezéséről. Archeológiai Értesítő 1. (1881).
- HILGER 1978 = Hilger, Hans Peter: Der Weg nach Aachen. In: Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen. Ed. Seibt, Feridnand. München, 1978. 344–356.
- HINTSCH 2010 = Hintsch, Elek: A középkori orvostudomány. Budapest. 1930.
- HINTZE 1902 = Hintze, Ervin: Szent Dorottya hermája a boroszlói Iparművészeti Múzeumban. Archeológiai Értesítő 22. (1902), 193–201.

- HLEDÍKOVÁ 2007 = Hledíková, Zdenka: Závet Elišky Premyslovny (Das Vermächtnis Eliška Premyslovnas) Královsky Vyšehrad 3. (2007), 128-143.
- HOLETON 2002 = Holeton, David: "The Bohemian Eucharistic Movement in its European Context. In: The Bohemian Reformation and Religious Practice. Vol. 4. Ed. Zdeněk David – Holeton, David. Prague, 2002. 23–38.
- HOMOLKA 1997 = Homolka, Jaromír: Umelecká výzdoba paláce a menší veže hradu Karlštejna. In: Magister Theodoricus, dvorní malír císaře Karla IV. Ed. Fajt, Jirí. Praha, 1997. 95–142.
- HOÓR-TEMPIS 1929 = Hoór-Tempis, István: Zsigmond király és császár a baseli zsinaton (1433–1434.) Budapest, 1929.
- HORLER 1955 = Horler, Ferenc: Középkori Kőfaragó- és elhelyező jelek. A Budavári lakónegyed épületein. Budapest Régiségei 16. (1955:2), 373-385.
- HORNÍČKOVÁ 2012 = Horníčková, Kateřina: My Saints: „Personal” Relic Collection in Bohemian before Charles IV. *Medium Aevum Quotidianum* 64. (2012), 50–61.
- HORVÁTH 1928 = Horváth, Cyrill: Középkori László-legendáink eredetéről. *Irodalomtörténeti Közlemények* 38. (1928), 22–56.
- HORVÁTH 1934 = Horváth Henrik: A budai Szent György-relief. *Tanulmányok Budapest múltjából* 3. (1934), 105–126.
- HORVÁTH 1935 = Horváth Henrik: Pannóniai antik elemek továbbélése Árpád-kori épületplasztikánkban. Pécs, 1935.
- HORVÁTH 1937 = Horváth Henrik: Zsigmond király és kora. Budapest, 1937.
- HORVÁTH 1980 = Horváth, István: Ein weiterer fragment der Esztergomer Porta Speciosa. *Acta archeologica Academia Scientiarum Hungaricae* 32. (1980:1–4), 345–362.
- HORVÁTH 2016 = Horváth, Illés: „Ó, micsoda tiszteletreméltó, drága és leírhatatlan ajándék, gyengeség teljes megsegítője, Szent Zsigmond teste!” *Vallástudomány szemle* 12. (2016:2) 29–50.
- HORVÁTH 2017 = Horváth, Illés: The Role of Trial by Poison in the Representation of the Power of the Luxembourg Dynasty. Attempts on the Lives of Emperors of the Luxembourg Dynasty 1313–1437. In: *Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis IX.* (2017), 135–148.
- HORVÁTH 2017 = Horváth, Illés: Szent László kultusza Luxemburgi Zsigmond uralkodói reprezentációjában. *Aetas* 32. (2017:3) 128–144.
- HORVÁTH 2018 = Horváth, Illés: Brezovai Lőrinc Zsigmond-ellenes satírái. In: *Középkortörténeti Tanulmányok X.* Szegedi Középkorász Műhely. Szerk. Szanka, Brigitta – Szolnoki, Zoltán – Nagy, Zsolt Dezső. Szeged, 2018. 251–262.
- HORVÁTH 2021 = Horváth, Illés: Volt egyszer egy Szent Zsigmond-kolostor. *Pontes* 4. (2021), 265–301.
- HÖFLER – BALAZIC 1992 = Höfler, Janez – Balazic, Janez: Johannes Aquila. Murska Sobota, 1992.
- HRDINA 1932 = Hrdina, Karel: Niccolò Beccari, Ital na dvoře Karla IV. In: *Sborník prací věnovaných Janu Bedřichu Novákovi k šedesátým narozeninám 1872–1932.* Ed. Novák, Jan Bedřich. Prague, 1932. 159–177.
- HUSZÁR 1958 = Huszár, Lajos: A budai pénzverde története. Budapest, 1958.
- HUSZKA 1885 = Huszka, József: A Szt. László-legenda székelyföldi falképeken. *Archeológiai Értesítő* 5. (1885), 212.
- HUSZKA 1887 = Huszka, József: Székely festőiskola a XV. században. *Archeológiai Értesítő* 7. (1887), 33–332.
- HUSZKA 1888 = Huszka, József: A derzsi falképek. *Archeológiai Értesítő* 8. (1888), 50–53.
- HUSZKA 1892 = Huszka, József: A mező-telegdi ev. ref. templom falképei. *Archeológiai Értesítő* 12. (1892), 385–398.

- INCZE 2016 = Incze, János: 360 évig zálogban. In: *Micae Mediaevales V. Fialat történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Szerk. Fábrián, Laura – Gál, Judit – Haraszi Szabó, Péter – Uhrin, Dorottya. Budapest, 2016. 91–102.
- IPOLYI 1863 = Ipolyi, Arnold: Magyar ereklyék. *Archeológiai Közlemények* 3. (1863), 65–125.
- IPOLYI 1868 = Ipolyi Arnold: *Reliquaria Hungarica*. In: *Publicationes Archeologicae Academiae Scientiarum Hungaricae III*. Pestini, 1868.
- IRSIGLER 1999 = Irsigler, Franz: *Landesgeschichte als regional bestimmte multidisziplinäre Wissenschaft*. In: *Brandenburgische Landesgeschichte heute*. Hg. Lieselott Enders, Klaus Neitmann. Potsdam, 1999. 9–22.
- JAKÓ 1984 = Jakó, Zsigmond: Három erdélyi vajda Zsigmond király korában. In: *Mályusz Elemér Emlékkönyv. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok)*. Szerk. H. Balázs, Éva – Fügedi Erik – Maksay Ferenc. Budapest., 1984. 189–207.
- JANKOVITS 2002 = Jankovits, László: *Accessus ad Janum. A műértelmezés hagyományai Janus Pannonius költészetében*. Budapest, 2002.
- JÁNÓ 1994 = Jánó, Mihály: *A Gelencei műemléktemplom Sepsiszentgyörgy*. 1994.
- JÁNÓ 2012 = Jánó, Mihály: Riadalom és megnyugvás Homoródoklándon 1937-ben. *Műemlékvédelem* 56. (2012:4), 188–195.
- JÁNÓ 2013 = Jánó, Mihály: Donátor-ábrázolások a székelyföldi templomokban. In: *Kastélyok, udvarházak és lakóik a régi Székelyföldön. In memoriam Demény Lajos (1926–2010)*. Szerk. Tüdős, S. Kinga. Sepsiszentgyörgy, 2013. 280–287.
- JÁVOR 1991 = Jávor, Egon: *Hét pozsonyi missale a Nemzeti Múzeumban*. Budapest, 1942.
- JÉKELY 2004 = Jékely, Zsombor *Négy könyv magyarországi freskókról*. *Ars Hungaricana* 32. (2004:1), 135–140.
- JÉKELY 2008 = Jékely, Zsombor: *Középkori falképek Erdélyben*. Budapest, 2008.
- JÉKELY 2009 = Jékely, Zsombor – Lángi, József: *Falfestészeti emlékek a középkori Magyarország északkeleti megyéiből*. Budapest, 2009.
- JÉKELY 2010 = Jékely, Zsombor: *A Lackfi család pálos temploma Csáktornya mellett,* In: *Építészet a középkori Dél-Magyarországon. Tanulmányok*. Szerk. Kollár, Tibor. Budapest, 2010. 165–211.
- JENDRASSIK 1938 = Jendrassik, Borbála: *Szepes vármegye középkori falképei*. Budapest, 1938.
- JENEI 2015 = Jenei, Dana: *Les peintures murales de l'église de Malâncrav. Notes avant la restauration*. In: *Revue roumaine d'histoire de l'art. Série beaux-arts* 52. (2015), 47–76.
- JUDÁK–POLÁČIK 2009 = Judák, Viliam – Poláčik, Štefan: *Katalóg patrocínií na Slovensku. Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave*, 2009.
- JUHÁSZ 1930 = Juhász, Kálmán: *A marosmenti hiteleshelyek legrégebb emlékei*. *Erdélyi Múzeum* 35. (1930) 258–270.
- JUHÁSZ 1933 = Juhász, Kálmán: *A csanádi püspökség története (1243–1307)*. Markó, 1933.
- KAHOUN 2005 = Kahoun, Karol: *Gotická sakrálna architektúra Slovenska*. Bratislava 2002.
- KAMMEL 2006 = Kammel, Frank Matthias: *Zsigmond császár és Nürnberg*. In: *Sigismundus Rex Et Imperator – Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában*. Hrsg. Takács, Imre. Budapest: Szépművészeti Múzeum, 2006. március 18 – július 18. 480–486.
- KANTOROWICZ 1957 = Kantorowicz, H. Ernst: *The King Two Bodies. A Study in Medieval Political Theology*. Princeton University Press, Princeton, 1957.
- KANUZ 1890 = Knauz, Nándor: *A Garam-melletti szent-benedeki apátság története I*. Budapest, 1890.
- KARÁCSONY 1899 = Karácsony, Imre: *Szent Imre herceg*. Budapest, 1899.
- KARÁCSONYI 1889 = Karácsonyi, János: *Tót püspökségek Magyarországon*. *Katolikus Szemle* 3. (1889:1), 8–107.

- KARÁCSONYI 1895 = Karácsonyi, Imre: Szent László király élete. Győr, 1895.
- KARÁCSONYI 1903 = Karácsonyi, János: Két váradi püspök vezetékneve. Turul 21. (1903), 109.
- KARÁCSONYI 1904 = Karácsonyi, János: Az első Lónyayak. Családtörténeti tanulmány. Nagyvárad, 1904.
- KARÁCSONYI 1910 = Karácsonyi, János: Az oláhországi (havaselvi) vajdák családfája. Századok. (1910:1), 642–652.
- KARÁCSONYI 1926 = Karácsonyi, János: Szent László király élete. Budapest, 1926.
- KEJR 1984 = Kejr, Jiri: Husité. Praha, 1984.
- KERNY – MÓSER 2010 = Kerny, Terézia – Móser, Zoltán: Képet öltött az Ige. Johannes Aquila freskói. Budapest, 2010.
- KERNY 1984 = Kerny, Terézia: A katonaszentek ikonográfiájának néhány sajátossága és szerepe a középkori magyar művészetben. Ars Hungarica 12. (1984:2), 161–176.
- KERNY 1988 = Kerny, Terézia: „László király szentté avatása és kultuszának kibontakozása (1095-1301). In: Ősök, táltosok, szentek. Tanulmányok a honfoglaláskor és Árpád-kor folklórijából. Szerk. Pócs, Éva – Voigt, Vilmos. Budapest, 1988. 175–197.
- KERNY 1993 = Kerny, Terézia: Szent László lovas ábrázolásai. Ars Hungarica 21. (1993:1–2), 39–54.
- KERNY 1999 = Kerny, Terézia: Dokumentumok a magyarremetei falfestményekről. Ars Hungarica 27. (1999:2) 423–429.
- KERNY 2000a = Kerny, Terézia: Néhány Dunántúli Szent László-ábrázolásról. In: Szent László király emlékei a Dunántúlon. Szerk. Kerny, Terézia – Miklósi-Sikes, Csaba. Sümeg, 2000. 69–88.
- KERNY 2000b = Kerny, Terézia: Szent László tisztelete és középkori ikonográfiája. In: Ave Rex Ladislaus. Szerk. Hankovszky, Béla J. OP – Kerny, Terézia – Móser, Zoltán. Budapest, 2000.
- KERNY 2003 = Kerny Terézia: História Sancti Ladislai. A kerlési ütközet ábrázolásairól. In: Történelem-kép. Szerk. Mikó, Árpád – Sinkó, Katalin. Budapest, 2003. 188–201.
- KERNY 2005 = Kerny, Terézia: A veleméri Szent László-freskó XIX. századi feltámadása. Ars Hungarica 33. (2005:2), 331–363.
- KERNY 2007a = Kerny, Terézia: Zsigmond király temetése és temetkezőhelye. In: Sigismundus Rex et Imperator – Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában. Szerk. Takács, Imre. Budapest, 2006. 475–479.
- KERNY 2007b = Kerny, Terézia: A magyar szent királyok tisztelete és ikonográfiája a XIII. századtól a XVII. századig. In: Az ezeréves ifj. ú. Tanulmányok Szent Imre herceg 1000 évéről. Szerk. Lőrincz, Tamás. Székesfehérvár, 2007. 79–123.
- KERNY 2009 = Kerny, Terézia: Magyar szent királyok középkori kompozíciói a templomok külső falain. In: Omnis creatura signifi cans. Tanulmányok Prokopp Mária 70. születésnapjára. Szerk. Tüskés, Anna. Budapest, 2009. 81–88.
- KERNY 2013 = Kerny, Terézia: Szent István ereklyéiről. Kutatástörténeti áttekintés. In: István a szent király. Tanulmánykötet és kiállítási katalógus Szent István tiszteletéről halálának 975. évfordulóján. Szerk. Kerny, Terézia – Smohay András. Székesfehérvár, 2013. 12–21.
- KERTÉSZ 2015 = Kertész, Balázs: Magyarországi obszerváns ferencesek eredetiben fennmaradt iratai 1448–1526. Budapest, 2015. (Fontes historici Ordinis Fratrum Minorum in Hungaria/Magyar ferences források 7.)
- KÉRY 1972 = Kéry, Bertalan: Kaiser Sigismund: Ikonographie. Wien, 1972.
- KIRÁLY 1979 = Király, Ilona: Árpádházi Szent Margit és a sziget. Budapest, 1979.
- KISS – LASZLOVSZKY 2013 = Kiss, Andrea – Laszlovszky, József: Árvíz hullámok a Dunán? A Duna árvizei és a visegrádi ferences kolostor a késő középkorban és a kora újkorban. Korall 53. (2013) 36–65.
- KISS 2007 = Kiss, Etele: A sodronyománc kezdetei. In: Sigismundus Rex et Imperator – Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában. Szerk. Takács, Imre. Budapest, 2006. 279–283.

- KISS 2010 = Kiss, Gergely: Pápai legátusok a XI–XIII. századi Magyarországon. In: „Fons, skepsis, lex”. Ünnepi tanulmányok a 70 esztendő Makk Ferenc tiszteletére. Szerk. Almási, Tibor – Révész, Éva – Szabados, György. Szeged, 2010. 195–201.
- KISS 2011 = Kiss, Gergely: Az esztergomi érsek királyi egyházak feletti joghatóságának kialakulása a 11–13. században. Századok 145. (2011:2) 269–292.
- KISS 2013 = Kiss, Gergely: Királyi egyházak a középkori Magyarországon. Pécs, 2013.
- KISS 2014 = Kiss, Gergely: Magyar követség a pisai zsinaton? In: „Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris.” Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából. Szerk. Bárány, Attila – Pósnán, László. Debrecen, 2014. 70–76.
- KLANICZAY 1986a = Klaniczay, Gábor: Az 1083. évi magyarországi szentté avatások. In: Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerk. Fügedi, Erik. Budapest, 1986. 15–33.
- KLANICZAY 1986b = Klaniczay, Gábor: Az Anjouk és a szent királyok. Fejezetek a középkori szenttisztelet történetéhez. In: „Mert ez Isten hagyta..” Tanulmányok a népi vallásosság köréből. Szerk. Tüskés, Gábor. Budapest, 1986.
- KLANICZAY 2000 = Klaniczay, Gábor: Az uralkodók szentsége a középkorban. Magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek. Budapest, 2000.
- KLANICZAY 2014a = Klaniczay, Gábor: A Szent László-kultusz kialakulása. In: Nagyvárád és Bihar a korai középkorban. Szerk. Zsoldos, Attila. Nagyvárád, 2014. 7–39.
- KLANICZAY 2014b = Klaniczay Gábor: A királyné, mint bűnbak, mártír és szent a középkori Európában. In: Egy történelmi gyilkosság margójára: Merániai Gertrúd emlékezete, 1213–2013. Ed. Majorossy, Judit. Szentendre: Ferenczy Múzeum, 2014. 149–162.
- KLASSEN 1978 = Klassen, John: The Nobility and the Making of the Hussite Revolution. New York, 1978.
- KLASSEN 1992 = Klassen, John: Images of Anti-Majesty in Hussite Literature. In: Bohemia 33. (1992), 267–281.
- KNIEWALD 1938 = Kniewald, Károly, A „Hahóti kódex” (Zágrábi MR 126. kézirat) jelentősége a magyarországi liturgia szempontjából. Budapest, 1938.
- KNIEWALD 1939 = Kniewald, Károly: A Pray-kódex Sanctorableja. Magyar Könyvszemle 1. (1939:1), 1–53.
- KNIEWALD 1941 = Kniewald, Károly: Az Esztergomi Benedictionale (XI. század) Magyar Könyvszemle 3. (1941:3), 213–231.
- KOMÁROMY 1891 = Komáromy, András: A Rákóczyak kincse Munkács várában. Századok 25. (1891:2), 739–750.
- KONDOR 2003 = Kondor, Márta: Fejedelmi frigyek, választási ígéretek: Luxemburgi Zsigmond első koronái. In: „Köztes-Európa” vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére. Szerk. Bagi, Dániel – Fedeles, Tamás – Kiss, Gergely. Pécs, 2012. 286–294.
- KÓNYI – HOLUB – CSALOG – DERCSÉNYI 1940 = Kónyi, Mária – Holub, József – Csalog, József – Dercsényi, Dezső: A bátai apátság és Krisztus-vére ereklyéje. Tolna vármegye multjából 5. (1940). 61–64.
- KOPPÁNY 1962 = Koppány, Tibor: Csesznek vára. Budapest, 1962.
- KOPPÁNY 1994 = Koppány, Tibor: A siklósi vár. In: Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000-1541. Szerk. Mikó, Árpád – Takács, Imre. Budapest, 1994. 374–375.
- KORONDI 2018 = Korondi, Ágnes: Eucharisztikus imádságok a késő középkori magyar nyelvű imakönyvekben. In: Eucharisztia és Úrvacsora a 16–18. századi Magyarországon. Szerk. Szelestei Nagy, László. Budapest, 2018. 133–150.
- KOSZTA 2006 = Koszta László: Adalékok Antiochiai Szent Margit Árpád-kori tiszteletéhez. Acta Universitatis Szegediensis: Acta historica 124. (2006), 23–28.
- KOSZTA 2009 = Koszta, László: A nyitrai püspökség létrejötte: Nyitra egyháztörténete a 9–13. században. Századok 143. (2009:2), 257–318.

- KOSZTA 2013 = Koszta, László: A zobori bencés apátság kezdetei (Morva kontinuitás vagy passai térítés.) *Historia Ecclesiastica* 1. (2013:4), 3–34.
- KOSZTA 2014 = Koszta, László: A bihari püspökség alapítása. In: Nagyvárad és Bihar a középkorban. *Tanulmányok Biharország történetéről*. Szerk. Zsoldos Attila. Nagyvárad, 2014. 41–81.
- KOVÁCS 1964 = Kovács, Éva: *Kopfreliquiare des Mittelalters*. Leipzig, 1964.
- KOVÁCS 1972 = Kovács Éva: III. Béla és Antiochiai Anna halotti jelvényei. *Művészettörténeti értesítő* 21. (1972:1) 19–33.
- KOVÁCS 1976 = Kovács Éva: Magyarországi Anjou koronák. *Ars Hungarica* 4. (1976:1), 7–19.
- KOVÁCS 1982 = Kovács, Éva: A gótikus ronde-bosse zománc a budai udvarban. *Művészettörténeti Értesítő* 31. (1982:2), 89–94.
- KOVÁCS 1987 = Kovács Éva: Luxemburgi uralkodók rendjei. In: *Művészet Zsigmond király korában. Művészet Zsigmond korában I.* Szerk. Beke, László – Marosi, Ernő – Wehli, Tünde. Bp, 1987. 135–147.
- KOVÁCS 2001 = Kovács, László: A Szent István-i lándzsa. In: *Koronák, koronázási jelvények*. Szerk. Bende, Livia – Lőrinczy, Gábor. Ópusztaszer, 2001. 99–136.
- KOVÁCS 2006 = Kovács Éva A gótikus ronde-bosse zománc a budai udvarban. *Művészettörténeti Értesítő* 31. (1982), 89–94.
- KOVÁCS 2014 = Kovács, Gergely: *Vég nélkül. Szentavatás régen és ma*. Budapest, 2014.
- KOVÁCS 2015 = Kovács, Viktória: A leleszi premontreiek szalókai birtoklásának háttere. *Történelmi Szemle* 57. (2015:2) 265–280.
- KÖBLÖS – SÜTTŐ – SZENDE 2000 = Köblös, József – Süttő, Szilárd – Szende, Katalin: *Magyar békeszerződések 1000–1526*. Pápa, 2000.
- KÖRMENDY 1998 = Körmendy, Kinga: Padova kánonjogi doktorai és kódexek az esztergomi káptalanban a XIV–XV. században. In: *A magyar művelődés és a kereszténység II. A IV. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai, Róma-Nápoly, 1996. szeptember 9-14.* Szerk. Jankovics, József – Monok, István – Nyerges, Judit. Budapest–Szeged, 1998. 527–537.
- KÖSZEGHY 1933 = Kőszeghy, Elemér: *Bildnismalerei in der Zips. Katalog der Zipser Pertätausstellung*. Késmárk, 1933.
- KRAFT 2006 = Kraft, Otfried: Árpád-házi Szt. Margit szentté avatási perének 1379-es újrafelvétele. *Századok* 140. (2006:1), 455–464.
- KRALOVÁNSZKY 1971 = Kralovánszky, Alán: Székesfehérvár – Bazilika. (Romkert) *Régészeti Füzetek* 24. (1971), 73–75.
- KRALOVÁNSZKY 1984 = Kralovánszky, Alán: Újabb adatok Veszprém és Székesfehérvár településtörténetéhez. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 17. (1984), 189–206.
- KRALOVÁNSZKY 1990 = Kralovánszky, Alán: The settlement History of Veszprém and Székesfehérvár in the Middle Ages. In: *Towns in Medieval Hungary*. Szerk. Gerevich, László. Budapest, 1990. 51–95.
- KRANZIERITZ 2005 = Kranzieritz, Károly: A Lašva környéki csata 1415-ben. *Hadtörténeti Közlemények*. 125. (2012:4), 949-958.
- KRANZIERITZ 2016 = Kranzieritz, Károly: Havasalföld szerepe az 1396-os kereszties hadjárat előkészítésében és végrehajtásában. *Hadtörténelmi Közlemények* 129. (2016:1), 3–26.
- KRISTÓ 1972 = Kristó, Gyula: XI–XIII. századi epikánk és az Árpád-kori írásos hagyomány. *Ethnographia* 83. (1972), 52–70.
- KRISTÓ 1974 = Kristó, Gyula: Legitimitás és idoneitás. (Adalékok Árpád-kori eszmetörténetünkhöz. *Századok* 108. (1974:3), 587–603.
- KRISTÓ 1988 = Kristó, Gyula: *A vármegyék kialakulása Magyarországon*. Budapest, 1988.

- KRISTÓ 1988 = Kristó, Gyula: Az Anjou-kor háborúi. Budapest, 1988.
- KRISTÓ 1992 = Kristó, Gyula: Középkori históriák oklevelekben (1002–1410). Szeged, 1992.
- KRISTÓ 2002 = Kristó, Gyula: A korai Erdély (895–1324). Szeged, 2002.
- KRISTÓ 2005 = Kristó, Gyula: Károly Róbert családja. *Aetas* 20. (2005:4), 14–28.
- KRISTÓ 2007 = Kristó, Gyula: Magyarország története 895-1301. Budapest, 2007.
- KRISTÓF 2014 = Kristóf, Ilona: Egyházi középréteg a késő középkori Váradon (1440–1526). Pécs, 2014.
- KRISTÓ – MAKK – KATONA 1988 = Kristó, Gyula – Makk, Ferenc – Katona, Tamás: Károly Róbert emlékezete. Budapest, 1988.
- KROPF 1896 = Kropf, Lajos: Pászthói Rátholdi Lőrinc zarándoklása 1411. *Századok* 30. (1896:3), 716–730.
- KRUPPA 2010 = Kruppa, Tamás: A Báthoryak szentkultusza és a pietas Báthoryana. *Magyar Könyvszemle* 129. (2010:1), 337–340.
- KRUPPA 2015 = Kruppa Tamás: Tradíció és propaganda keresztútján. Fejezetek Báthory Zsigmond udvarának kultúrájából. Szerk: Jankovics József. Budapest, 2015.
- KUBINYI 1973 = Kubinyi, András: Budapest történeténe a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig). In: Budapest története II. Szerk: Gerevich László. Budapest, 1973. 7–204.
- KUBINYI 1986 = Kubinyi, András: A nagybirtok és jobbágysai a középkor végén az 1478-as Garai-Szécsi birtokfelosztás alapján. *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 18. (1986), 197–226.
- KUBINYI 1994 = Kubinyi, András: A középkori Pápa. In: *Tanulmányok Pápa város történetéből*. I. Szerk.: Kubinyi, András. Pápa, 1994. 45–76.
- KUBINYI 1995 = Kubinyi, András: Stadt und Kirche in Ungarn im Mittelalter. In: *Stadt und Kirche*. Hrsg. Hye, Franz-Heinz. Österr. Arbeitskreis für Stadtgeschichtsforschung–Ludwig-Boltzmann-Inst. für Stadtgeschichtsforschung, Linz, 1995. (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 13.) 194–197.
- KUBINYI 1999 = Kubinyi, András: A budavári Szent Zsigmond káptalan a késő középkorban. In: *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. Szerk. Kubinyi, András. Budapest, 1999. 225–226.
- KUBINYI 2001 = Kubinyi, András: A királyi trón a középkori Magyarországon. In: *Koronák, koronázási jelvények*. Szerk. Bende, Livia – Lőrinczy, Gábor. Ópusztaszer, 2001. 85–86.
- KULCSÁR 2008 = Kulcsár, Péter: Antonio Bonfini és műve. In: *Uő: Humanista történetírás Magyarországon*. Budapest. 2008. 94–107.
- KUMOROVITZ 1963 = Kumorovitz, L. Bernát: A budai várkapolna és a Szent Zsigmond-prépostság történetéhez. *Tanulmányok Budapest múltjából* 15. (1963) 109–153.
- KURCZ 1988 = Kurcz, Ágnes: Lovagi kultúra Magyarországon a 13-14. században. Budapest, 1988.
- KUŠNIEROVÁ–TÖKÖLY 1995 = Kušnierová, Edita – Tököly, Gábor: Középkori falképfestészet a gömöri bányavidéken. *Bányászattörténeti Közlemények* 6. (2008:3), 44–63.
- KÜHÁR 1939 = Kühár, Flóris: A Pray-kódex rendeltetése, sorsa, szellemtörténeti értéke. *Magyar Környvszemle* 3. (1939), 213–233.
- KÜHNE 2000 = Kühne, Hartmut: *Ostensio reliquiarum. Untersuchungen über Entstehung, Ausbreitung, Gestalt und Funktion der Heiltumsweisungen im römisch-deutschen Regnum*. Berlin, 2000.
- LACHENAL 1944 = Lachenal, Léon Dupont: Les abbés de St-Maurice d'Agaune. *Dans Echos de Saint-Maurice*, 1944.
- LAKATOS – SÜMEGINÉ – SÜMEGI 2000 = Lakatos, Pál – Sümeginé, Szép Mária – Sümegi, József: Az oltáriszentség tisztelete és Krisztus vérenek csodái a középkori Európában. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 15. (2000), 45–103.
- LÁNGI 1995 = Lángi, József: Új, eddig ismeretlen Szent László-ábrázolások. *Műemlékvédelem* 39. (1995), 183–191.

- LÁNGI 2004 = Lángi, József: Előzetes beszámoló a lónyai reformatus templom falkepeinek kutatásáról, feltárasáról. Műemlékvédelem 48. (2004), 357–374.
- LÁNGI 2012 = Lángi, József: Szent László ábrázolásairól. Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából 6. (2012), 191–208.
- LÁNGI 2013 = Lángi, József: A türjei premontrei prépostság templomának falkép-restaurátori kutatása. In: Kő kövön. Stein auf Stein. Dávid Ferenc 73. születésnapjára. Festschrift für Ferenc Dávid I. Szerk. Szentesi, Edit – Mentényi, Klára – Simon, Anna. Budapest, 2013. 459–474.
- LÁNGI 2013 = Lángi, József: Huszt, református templom. In: Középkori templomok a Tiszától a Kárpátokig. Középkori templomok útja Szabolcsban, Beregben és Kárpátalján. Szerk: Kollár, Tibor. Nyíregyháza, 2013. 108–129.
- LÁSZLÓ 1993 = László, Gyula: Szent László a középkori magyar falképeken. Budapest, 1993.
- LASZLOVSZKY 2010 = Laszlovszky, József: A Zsigmond-kori királyi palota és a visegrádi ferences kolostor. Rezidencia és egyházi alapítások. In: A visegrádi királyi palota. Szerk. Buzás, Gergely – Orosz, Krisztina. Budapest, 2010. 213–223.
- LAUF 2013 = Lauf, Judit: A Sopronban őrzött liturgikus kódextöredékek és a Schottenstift. Ars Hungarica 29. (2013) 124–134.
- LAUSCHMANN 1998 = Lauschmann, Gyula: Székesfehérvár története IV. Közlemények Székesfehérvár történetéből IV. Székesfehérvár, 1998.
- LAVIN 1974 = Lavin, Marily Aronberg: Pierro della Francesco's Fresco of Sigismondo Pandolfo Malatesta before St. Sigismund. The Art Bulletin 56. (1974), 345–374.
- LEOPOLD 1938 = Leopold, Antal: Szent István király születési helye. In: Emlékkönyv Szent István halálának kilencszázadik évfordulóján 3. Szerk. Serédy, Jusztinián. Budapest, 1938. 25–89.
- LEVÁRDY 1964 = Lévárdy, Ferenc: A Bibliotheca Vaticana, a Morgan Library és az Ermitage Magyar Anjou Legendáriuma. Művészettörténeti Értesítő 13. (1964), 161–213.
- LOVCSÁNYI 1886 = Lovcsányi, Gyula: Adalékok a magyar–lengyel érintkezések történetéhez a mohácsi vész előtt. IV. Századok 20. (1886:4), 425–440.
- LŐVEI 1989 = Lővei, Pál: Sírkövek, sírkőtöredékek. In: Váradai kőtöredékek. Szerk. Kerny, Terézia. Budapest. 1989. 169–175.
- LŐVEI 1995 = Lővei, Pál: A siklói plébániatemplom szentélye és középkori falképei. Műemlékvédelmi Szemle 5. (1995), 177–214.
- LŐVEI 2006 = Lővei, Pál: Uralkodói lovagrendek a középkorban, különös tekintettel Zsigmond Sárkányrendjére. In: Sigismundus. Rex et imperator. Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában 1387–1437. Kiállítási katalógus. Szerk. Takács, Imre. Budapest, 2006. 251–263.
- LŐVEI – BOROMISZA – PROKOPP 1995 = Lővei, Pál – Boromisza, Péter – Prokopp, Mária: Siklós, Plébániatemplom. Budapest, 1995.
- LUKÁCS 1980 = Lukács, Zsuzsa: A Szent László legenda a középkori felképfestészetben. In: Athleta Patriae. Tanulmányok Szent László történetéhez. Szerk. Mezey, László. Budapest, 1980.
- LUKCSICS 1912 = Lukcsics, József: Középkori magyar papi imatársulatok. Katholikus Szemle 26. (1912), 698–710.
- MACHAT 1984 = Machat, Christoph: Die Chormantelschließes Ludwigs des Großen von Ungarn im Aachener Domschatz. Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde 1. (1985), 16–27.
- MACHILEK 1978 = Machilek, Franz: „Privatfrömmigkeit und Staatsfrömmigkeit” In: Kaiser Karl IV. Staatsmann und Mäzen. Hg. Seibt, Ferdinand. München, 1978. 87–94, 99–101, 441–443
- MACRIDES 1990 = Macrides, Ruth J.: "Subversion and Loyalty in the Cult of St. Demetrios", Byzantinoslavica 51. (1990), 189–197.

- MADAS – HORVÁTH 2008 = Madas, Edit – Horváth, Zoltán György: A középkori prédikációk és falképek Szent László királyról. Budapest, 2008.
- MAGYAR 1996 = Magyar, Zoltán: Keresztény lovagoknak oszlopa. Szent László a magyar kultúrtörténetben. Budapest, 1996.
- MAGYAR 2008 = Magyar, Károly: A budai középkori királyi palota építészeti együttesének változásai (1340–1440) európai kitekintésben. ELTE PhD-disszertáció. Budapest, 2008. 5-130.
- MAGYARY – KOSSA 1929 = Magyary-Kossa, Gyula: A királyi érintés gyógyító erejéről. Magyar orvosi emlékek. Értekezések a magyar orvostörténelem köréből II. Budapest, 1929. 13–23.
- MAJOROSSY 2004 = Majorossy, Judit: A Krisztus Teste Konfraternitás helye a középkori pozsonyi polgárok életében. Történelmi Szemle 46. (2004: 1–2), 69–111.
- MAJOROSSY 2008 = Majorossy, Judit: Late Medieval Confraternities in Pressburg. In: Pfarreien im Mittelalter: Deutschland, Polen, Tschechien und Ungarn im Vergleich. Hg. Kruppa, Nathalie – Leszek, Zyger. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 2008. 339–362.
- MAJOROSSY 2009 = Majorossy, Judit: A polgári térhasználat elemei a késő-középkori Pozsonyban. In: Urbs: Magyar várostörténeti Évkönyv. Szerk. Varga László. Budapest, 2009. 73–97.
- MAJOROSSY 2013 = Majorossy, Judit: Towns and Nobility in Medieval Western Hungary. In: Mittler zwischen Herrschaft und Gemeinde. Die Rolle von Funktions- und Führungsgruppen in der mittelalterlichen Urbanisierung Zentraleuropas. Hrsg. Gruber, Elisabeth et al. Innsbruck, 2013. 109–150.
- MAKK 1987 = Makk, Ferenc: Megjegyzések Salamon és I. Géza történetéhez. Acta Historica 84. (1987), 31–44.
- MALÉTH 2013 = Maléth, Ágnes: Viták a konstanzi zsinaton. In: Műhelyszemináriumi dolgozatok I. SZTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola. Szerk. Kovács, Szilvia – Révész, Éva. Szeged, 2013. 57–72.
- MÁLYUSZ 1960 = Mályusz, Elemér: Zsigmond király központosító törekvései Magyarországon. Történelmi Szemle 3. (1960: 2–3.), 162–192.
- MÁLYUSZ 1984 = Mályusz Elemér: Zsigmond uralma Magyarországon. 1387–1437. Budapest, 1984.
- MÁLYUSZ 1994 = Mályusz, Elemér: Az első Habsburg a magyar trónon. Albert király 1438–1439. Aetas 9. (1994:1), 120–150.
- MÁLYUSZ 2005 = Mályusz, Elemér: A Konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog. Máriabesenyő-Gödöllő, 2005.
- MAROSI 1971 = Marosi, Ernő: Einige stilistische Probleme der Inkurstationen von Gran. Acta Historiae Artium 17. (1971) 171–230.
- MAROSI 1988 = *Marosi, Ernő*: Der heilige Ladislaus als Ungarischer Nationalheiliger (Bemerkungen zu seiner Ikonographie im 14–15. Jahrhundert). Acta Historiae Artium 33. (1988)
- MAROSI 1988 = Marosi, Ernő: Művészettörténeti megjegyzések az illusztrációkhoz. In: Károly Róbert emlékezete. Szerk. Kristó, Gyula – Makk, Ferenc. Budapest, 1988. 199–209.
- MAROSI 1988 = Marosi, Ernő: Der heilige Ladislaus als Ungarischer Nationalheiliger (Bemerkungen zu seiner Ikonographie im 14-15. Jahrhundert). In: Acta Historiae Artium 33. (1988), 211–256.
- MAROSI 1995 = Marosi, Ernő: Kép és hasonmás. Művészet és valóság a 14-15. századi Magyarországon. Budapest, 1995.
- MAROSI 1997 = Marosi, Ernő: A középkor művészete I–II. Budapest, 1997.
- MAROSI 1999 = Marosi, Ernő: „Quievit corpus beatum eodem in loco annis XLV.” Bemerkungen zum Sarkophag Königs Stefan des Heiligen von Ungarn. In: Arte d’Occidente: tmi e metodi. I. Roma, 1999. 337–348.
- MAROSI 2001 = Marosi, Ernő: The Diptych of King Andrew III. (1290–1301). In: On the stage of Europa. The Millennial Contribution of Hungary to the Idea of European Community. Ed. Marosi, Ernő. Budapest, 2009. 54–57.
- MAROSI 2001 = Marosi, Ernő: A Kolozsvári bronzöntő testvérektől Kolozsvári Mártonig és Györgyig. Korunk 3. (2001), 6–14.

- MAROSI 2007 = Marosi, Ernő: Reformatio Sigismundi: Művészet és politikai reprezentáció Luxemburgi Zsigmond környezetében In: Sigismundus Rex et Imperator – Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában. Szerk. Takács, Imre. Budapest, 2006. 24–39.
- MAROSI 2010 = Marosi, Ernő: Saints at home and abroad: some observations on the creation of iconographic types in Hungary in the Fourteenth and Fifteenth centuries. In: Promoting the saints. Ed: Ottó Gecser, József Laszlovszky, Nagy, Balázs – Sebők, Marcell Szende, Katalin. Budapest, 2011. 175–206.
- MAROSI – BARTUCZ – JOACHIM – KISS 1937 = Marosi, Arnold – Bartucz, Lajos – Joachim, József – Kiss, Dezső: A székesfehérvári bazilika feltárása. Székesfehérvári Szemle 7. (1937), 2–18.
- MARTIN 1790 = Martin, Franz: Lebensgeschichte des römischen und böhmischen Königs Wenceslaus. II. Prag, 1790.
- MARTINDALE 1988 = Martindale, Andrew: Simone Martini. New York, 1988.
- MATĚJČEK – PEŠINA 1950 = Matějček, Antonín – Pešina, Jaroslav: Czech Gothic painting, 1350-1450. Prague, 1950.
- MERÉNYI-METZGER 2002 = Merényi-Metzger, Gábor: Az aradi címzetes prépostok onomasztikonja (1581–1945). Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 14. (2002), 171–196.
- MEZEY 1980 = Mezey, László: Athleta patriae. A korai László-irodalom kialakulása. In: Athleta Patriae. Tanulmányok Szent László történetéhez. Szerk. Mezey, László. Budapest, 1980. 19–56.
- MEZŐ 2003 = Mező, András: Patrocíniumok a középkori Magyarországon. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközössége, Budapest, 2003.
- MIHALIK 1912 = Mihalik, Sándor: A zománc. In: Az iparművészet könyve. III. Szerk. Ráth György. Budapest, 1912.
- MIHALIK 1958 = Mihalik, Sándor: Denkmäler und Schulen des Ungarischen Drahtemails im Ausland. Acta Historiae artium Academiae Scientiarum Hungaricae 5. (1958: 1–2), 71–106.
- MIHALIK 1961 = Mihalik, Sándor: Emailkunst im alten Ungarn. Budapest, 1964.
- MIKÓ 2020 = Mikó, Gábor: Andrea Scolari váradi püspök végrendelete és annak hiteleshelyi és közjegyzői intézmények együttműködéséhez. In: Nagyvárad és Bihar a Zsigmond-korban. Tanulmányok Biharország történetéről 8. Szerk. Zsoldos Attila. Nagyvárad, 2020. 195–226.
- MIKÓ – MOLNÁR 2003 = Mikó, Árpád – Molnár, Antal A váradi középkori székesegyház kincstárának inventáriuma (1557). Művészettörténeti Értesítő 52. (2003:3–4), 303–318.
- MILYAEVA 2000 = Milyaeva, Liudmyla: "The Icon of Saint George with Scenes from His Life, from the Town of Mariupol." In: Perceptions of Byzantium and its Neighbors (843-1261), Ed. Pevny, Olenka Z. New York, 2000. 102-117.
- MITTERWIESER 1930 = Mitterwieser, Alois: Geschichte der Fronleichnamsprozession in Bayern. München, 1930. 9–26.
- MOLNÁR 2016 = Molnár, Antal: L'ospizio degli Ungari presso la Basilica di San Pietro, Quando la Fabbrica costruì San Pietro. Un cantiere di lavoro, di pietà cristiana e di umanità XVI–XIX secolo, a cura di Assunta di Sante, Simona Turriziani. Roma, 2016.
- MOLNÁR 2017 = Molnár, Antal: Una struttura imperfetta: le istituzioni religiose ungheresi a Roma (secoli XI–XVIII), Chiese e nationes a Roma: dalla Scandinavia ai Balcani: Secoli XV–XVIII, a cura di Molnár Antal – Pizzorusso, Giovanni – Matteo Sanfilippo. Roma, 2017.
- MORAVCSIK 1923 = Moravcsik, Gyula: Szent László leánya és a bizánci Pantokrator monostor. Budapest, 1923.
- MORAVCSIK 1938 = Moravcsik, Gyula: Görög nyelvű monostorok Szent István korában. In: Emlékkönyv Szent István halálának kilencszázadik évfordulóján 3. Szerk. Serédy, Jusztinián. Budapest, 1938. 227–260.
- MORAVCSIK 1953 = Moravcsik, Gyula: Bizánc és a magyarság. Budapest, 1953.
- MORAVEC 1985 = Moravec, Milan: Zástavy Zikmunda Lucemburského v Českých zemích z let 1420–1437. Folia historica Bohemica, 9. (1985), 89–173.

- MÓZER 2012 = Mózer, Zoltán: Alámerült Atlantiszom IV. – Laskótól Laskodig. 2012.
- MUCSI 1969 = Mucsi, András: Kolozsvári Tamás. Budapest, 1969.
- MUSTO 2003 = Musto, Ronald: Apocalypse in Rome: Cola di Rienzo and the Politics of the New Age. California, 2003.
- NAGY 2010 = Nagy, Balázs: Saints, Names, and Identities. Promoting The Saints. In: Essays in Honor Of Gábor Klaniczay for His 60th Birthday. Gecser, Ottó – Laszlovszky, József – Nagy, Balázs. Budapest, 2010. 165–171.
- NAGY 2013 = Nagy, Balázs: Luxemburgi IV. Károly önéletrajza: szövegtani és forráskritikai megközelítések. In: Archivariorum historicorumque magistra. Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára. Kádár, Zsófia. Budapest, 2013. 347-358.
- NAGY 2014a = Nagy Balázs: Az uralkodó emlékezete. IV. Károly császár önéletrajza és a történeti emlékezet alakítása. Aetas 29. (2014:1), 59 – 65.
- NAGY 2014b = Nagy Balázs: Párhuzamok és eltérések a Luxemburg-dinasztia csehországi és magyarországi uralkodásának kezdete. In: Arcana tabularii: Tanulmányok Solymosi László tiszteletére I–II. Szerk. Bárány, Attila – Dreska, Gábor – Szovák, Kornél. Budapest, 2014. 583–592.
- NAGY 2016 = Nagy, Balázs: Ceremony and Diplomacy: The Royal Summit in Buda in 1412. In: The Jagellonians in Europe: Dynastic Diplomacy and Foreign Relations. Ed. Bárány, Attila. Debrecen, 2016. 9–18.
- NÄSTÄSOIU 2010 = NastasoIU, Dragos Gh.: Political Aspects of the Mural Representations of „sancti reges Hungariae” in the Fourteenth and Fifteenth Centuries. In: Annual Of Medieval Studies at CEU. Vol. 16. Ed. Szende, Katalin – Rasson, Judith A. Budapest, 2010. 93–113.
- NÄSTÄSOIU 2011 = NastasoIU, Dragos Gh.: Regii sfinți ai Ungariei: „Stâlpi” ai Bisericii maghiare locale [The Holy Kings of Hungary: „Pillars” of the Hungarian Local Church]. In: Revue Roumaine d’Histoire De L’Art 48. (2011), 149–154.
- NÄSTÄSOIU 2016 = Nástásouiu, Dragoș Gh.: A New "sancta et fidelis societas" for Saint Sigismund of Burgundy: His Cult and Iconography in Hungary during the Reign of Sigismund of Luxemburg. The Hungarian Historical Review. Acta Academiae Scientiarum Hungaricae 5. (2016), 587–617.
- NASTASOIU 2017 = NastasoIU, Dragos Gh.: Holly Bishop among Holly King sin the Frescoes of Malancrav. Transylvanian Review 26. (2017), 90–105.
- NÉMETHY 1927 = Némethy, Gyula: Remetei középkori templom falfestményei. Nagyvárád 5. (1927), o.n.
- NEUWIRTH 1897 = Neuwirth, Josef: Der Bildercyklus des Luxemburger Stammbaumes aus Karlstein. Prague, 1897.
- NIEDERSTÄTTER 1996 = Niederstätter, Alois: Das Jahrhundert der Mitte. An der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit. Wien, 1996.
- NORMAN 2010 = Norman, Diana: Sanctity, Kingship and Succession: Art and Dynastic Politics in the Lower Church at Assisi. Zeitschrift für Kunstgeschichte 73. (2010), 297–334.
- NOWAK 1988 = Nowak, Zenon Hubert: Kaiser Siegmund und die polnische Monarchie (1387–1437). Zeitschrift für historische Forschung 15. (1988), 423–436.
- ORBÁN 1997 = Orbán, Imre: Miért éppen Margit? Aetas 12. (1997:), 42–47.
- ORBÁN 2001 = Orbán Imre: „Ecce iam vici mundum” Antiochiai Szent Margit tisztelete Magyarországon. Budapest, 2001.
- OSTROGORSKY 1953 = Ostrogorsky, Georg: A bizánci állam története. Budapest, 2003.
- OTAVSKÝ 2006a = Otavský, Karel: Art. Reliquiar für den Arm des hl. Georgs, In: Karl IV. Kaiser von Gottes Gnaden. Kunst und Repräsentation des Hauses Luxemburg 1310–1437. Hg. Fajt, Jiří. München–Berlin, 2006. 149–151.
- OTAVSKÝ 2006b = Otavský, Karel: Ostensorium s relikvií sv. Víta. In: Karel IV., císař z boží milosti. kultura a umění za vlády Lucemburků 1310-1437. Praha, 2006.

- ÓVÁRY 1947 = Óváry, Lipót: A nápolyi magyar történelmi műemlékek. Budapesti Szemle 84. (1947), 407–408.
- P. ÁNGYÁN 1930 = P. Ángyán, Aurél: Gyűd vidéke és a siklói vár eredete történelmi megvilágításban. Simontornya, 1930.
- PALACKÝ 1984 = Palacký, František: A huszitizmus története. Budapest, 1984.
- PÁLFFY 2015a = Pálffy, Géza: Régi hagyományok – új szokások: Uralkodókoronázások az újkori Magyarországon (1526–1916). In: *Coronatus in regem Hungariae. A magyar uralkodókoronázások érméi.* Szerk. Bertók, Krisztina. Cluj Napoca–Budapest, 2015. 29–45.
- PÁLFFY 2015b = Pálffy, Géza: A magyar királynék koronázása a mohácsi csatát követő évszázadokban. Veszprémi Szemle 17. (2015), 3–25.
- PAPP 1938 = Papp, Ferenc: Szent István-korabeli építőkövek a Dunántúlról. Technika 19. (1938), 359–363.
- PAPP 2016 = Papp, Kinga: Szent László-napi beszédek a bécsi egyetemen és Kálnoki Ádám Bellator pacificusa. In: „...sok punctumocskáknak öszveköttötött lánca avagy kötele” A Res Litteraria Transylvaniae Vetus Irodalom- és Művelődéstörténeti Műhely fiatal kutatóinak tanulmányai. Szerk. Pap, Kinga. Kolozsvár, 2016.
- PÁSZTOR 2000 = Pásztor Lajos: A magyarság vallásos élete a Jagellók korában. Budapest, 2000. (Reprint)
- PAULER 1883 = Pauler, Gyula: „Ki volt Hartvik püspök?” Századok 17. (1883), 803–804.
- PAXTON 1994 = Paxton, Fredrick: Liturgy and Healing in an Early Medieval Saint’s Cult. The Mass In honore sancti Sigismundi for the cure of Fevers. *Traditio* 49. (1994), 23–43.
- PESTY 1877 = Pesty, Frigyes: Brankovics György rácz despota birtokviszonyai Magyarországon és a rácz despota cím. Budapest, 1877.
- PÉTER 1925 = Péter, András: Árpádházi Szent István, Szent Imre és Szent László a középkori művészetben. 1925. (Kézirat. Szépművészeti Múzeum Könyvtára. 3214. sz.)
- PETNEKI 1994 = Petneki, Áron: Advenae et peregrini. Utazás és zarándoklás a középkori mentalitástörténetében. Századok 128. (1994), 352–393.
- PETŐ 2015 = Pető, Zsuzsa Eszter: Medieval Pauline Monastic Space in a royal forest: Spatial analysis in the Pilis. *Annual of Medieval Studies at CEU*. 21. (2015), 243–262.
- PIGLER 1950 = Pigler, Andor: Das Problem der Budapester Kreuztragung. *Phoebus* 3. (1950), 12.
- PIQUÉ-STULIK 2004 = Piqué, Francesca– Stulik, Dusan: Conservation of the Last Judgment Mosaic, St. Vitus Cathedral. Prague, 2004.
- PIRHALLA 1899 = Pirhalla, Márton: A szepesi prépostság vázlatos története. Lőcse, 1899.
- PLEKANEC –HAVIAR 2010 = Plekanec, Vladimír – Haviar, Tomáš: Gotický Gemer a Malohont – Italianizmy v stredovekej nástennej maľbe. Martin, 2010.
- PODHRADCZKY 1836 = Podhradczky, József: Szent László királynak és viselt dolgainak históriája. I. Buda, 1836.
- PODLAHA –ŠITTLER 1903 = Podlaha, Antonín – Šittler, Eduard: Chramový Poklad u. sv. Víťus v Praze. Jeho Dějiny a Popis Prague, 1903.
- POHL 1968 = Pohl, Artur: Zsigmond király pénzverése (1387-1437). *Numizmatikai Közölny* 66-67. (1967-1968) 43–56.
- POHLE 2005 = Pohle, Frank: Die Ungarische Kapelle des Aachener Münster in der Gegenreformation. *Ungarn Jahrbuch* 27. (2005:7), 377–395.
- POLC 1967 = Polc, Jaroslav: Zapomenutý český patron, In: *Se znamením kříže.* Ed. Zahrádka, Miroslav. Řím, 1967. 127–131.
- POLC 1989 = Polc, Jaroslav: Svatý Zikmund, In: *Bohemia sancta: životopisy českých světců a přátel Božích.* 2. vyd. Hg. Kadlec, Jaroslav. Česká katolická charita, Praha 1989, 191 – 193.
- PÓR 1885 = Pór, Antal: A pozsonyi társas-káptalani egyház leltára 1605-ből. *Történelmi Tár* 8. (1885), 772–782.

- PÓR 1891 = Pór, Antal: Kanizsai István zágrábi püspök 1330–1376. *Katholikus Szemle* 5. (1891), 194–235.
- PÓR 1896a = Pór, Antal: A karlsteini vár magyar érdekű emlékei. In *Archeológiai Értesítő* 16. (1896), 352–360.
- PÓR 1896b = Pór, Antal: Kis Károly és Erzsébet utolsó évei. *Századok* 30. (1896), 145–147.
- PÓR 1901 = Pór, Antal: Erzsébet királyné aacheni zárandoklása 1357-ben. *Századok* 35. (1901), 1–14.
- PÓR 1909 = Pór, Antal: Az Esztergom-várbeli Szent István első vértanúról nevezett prépostság története. Budapest, 1909.
- PÓSÁN 1998 = Pósán, László: Zsigmond és a Német Lovagrend. *Hadtörténelmi Közlemények* 111. (1998:3), 85–112.
- POSZLER 2000 = Poszler, Györgyi: Az Árpád-házi szent királyok a magyar középkor századaiban. In: *Történelem–Kép, Szemelvények múlt és művészet kapcsolatáról Magyarországon*. Szerk. Mikó, Árpád – Sinkó, Katalin Budapest, 2000. 170–187.
- PRAJDA 2012 = Prajda, Katalin: Unions of Interest. Florentine Marriage Ties and Business Networks in the Kingdom of Hungary during the Reign of Sigismund of Luxemburg. In: *Marriage in Premodern Europe. Italy and Beyond*. Ed. Murray, Jacqueline. Toronto, 2012.
- PRAJDA 2013a = Prajda, Katalin: Kultúraközvetítő firenzeiek. A Scolari megrendeléseit teljesítő ötvösműhelyek. In: *Egyházi műveltség a régi Magyarországon* című konferencia tanulmánykötete. Ed. Jankovits, László. Pécs, 2013. (Kézirat)
- PRAJDA 2013b = Prajda, Katalin: Andrea di Filippo Scolari váradi püspök és firenzeiek a Zsigmond-kori Erdélyben. In: *Táguló horizont*. Szerk. Kovács, Zsolt – Orbán, János. Maros Megyei Múzeum/Muzeul Judetean Mures, Marosvásárhely, 2013. 21–32.
- PRAJDA 2014a = Prajda, Katalin: A Magyar Királyság és a Firenzei Köztársaság diplomáciai kapcsolatai a Zsigmond-korban. In: *Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et me-mbris*. Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából. Szerk. Pósnán, László – Bárány, Attila. Debrecen, 2014. 161–175.
- PRAJDA 2014b = Prajda, Katalin: A Scolari család és néhány jelentős firenzei textil- és ötvösműhely kapcsolata Zsigmond-korban. *Obeliscus* 1. (2014), 45–55.
- PRAJDA 2016 = Prajda, Katalin: Goldsmiths, Goldbeaters and Other Gold Workers in Early Renaissance Florence 1378–1433. In: *Craftsmen and guilds in the medieval and early modern periods*. Hrsg. Jullien, Éva – Pauly, Michel. Stuttgart, 2016. 195–220.
- PROKOP 1975 = Prokop, Mária: Az itáliai trecento hatása. *Ars Hungarica* 3. (1975), 330.
- PROKOPP – HORVÁTH 2014 = Prokopp, Mária – Horváth, Zoltán György: Nápoly középkori magyar emlékei. Budapest, 2014.
- PROKOPP 1969 = Prokopp, Mária: A gömöri falképek a XIV. században. *Művészettörténeti Értesítő* 18. (1969), 128–147.
- PROKOPP 1974 = Prokopp, Mária: A nagyváradi freskótöredék. *Ars Hungarica* 2. (1974), 77–89.
- PROKOPP 1989 = Prokopp, Mária: Középkori freskók Gömörben. *Mérv Ratio*, 2007.
- PROKOPP 1992 = Prokopp, Mária: Simone Martini Szent László képe Altomonteben. In: *Szent László és Somogyvár*. Tanulmányok a 900 éves somogyvári bencés apátság emlékezetére. Szerk. Magyar, Kálmán. Kaposvár, 1992. 137–144.
- PROKOPP 1998 = Prokopp, Mária: L'ex-chiesa di Donnaregina a Napoli e i suoi affreschi. In: *Jankovics József et al. eds., La civiltà ungherese e il cristianesimo - A magyar művelődés és a kereszténység*. 1 vol. Budapest-Szeged, 1998. 171–182.
- PROKOPP 2000 = Prokopp, Mária: A csetneki evangélikus templom középkori falképei. *Credo*. Evangélikus műhely. A Magyarországi Evangélikus Egyház folyóirata 6. (2000), 58–60.
- PROKOPP 2012 = Prokopp, Mária: Újonnan felfedezett középkori falképek Pest város plébániatemplomának főhelyén. *Tanulmányok Budapest múltjából* 36. (2012), 7–22.

- PROKOPP–MÉRY 2009 = Prokopp, Mária – Méry Gábor: Középkori falképek a Szepességben. Somorja, 2009.
- PUJMANOVÁ 1981 = Pujmanová, Olga: Prague, Naples et Avignon: oeuvres de Tomaso de Modena à Karlštejn. *Revue de l'art*. 53 (1981), 56–64.
- PUJMANOVÁ 2003 = Pujmanová, Olga: On the sources of inspiration of the art at the court of Charles IV = K otázkám inspiračních zdrojů umění dvora Karla IV. In: *Court chapels of the high and late middle ages and their artistic decoration*. Ed: Fajt, Jirí. Prague, 2003. 86–102, 366–375.
- RÁCZ 1984 = Rác, Zoltán: Hajdú-Bihar megye középkori templomai. In: *A műemlékvédelem negyedévszázada Hajdú-Bihar megyében. 1958–1983*. Szerk. Angyal L. Debrecen, 1984. 75–80.
- RÁCZ 2000 = Rác, György: A Ják nemzetség és monostoralapításai. *Vasi Szemle* 54 (2000), 7–26.
- RADÓ 1939 = Radó, Polikárp: Hazánk legrégebb liturgikus könyve: A Szelepchényi-kódex. *Magyar Könyvszemle* 63. (1939), 352–353.
- RADOCSAY 1955 = Radocsay, Dénes: A középkori Magyarország táblaképei. Budapest, 1955.
- RADOCSAY 1963 = Radocsay, Dénes: Gótikus festmények Magyarországon. Budapest, 1963.
- RADOCSAY 1977 = Radocsay, Dénes: Falképek a középkori Magyarországon. Budapest, 1977.
- RAMOS 1955 = Rasmò, Niccolò: Il Pisanello e il ritratto dell'imperatore Sigismondo a Vienna. *Cultura Atesina* 9. (1955), 11–16.
- RÁZSÓ 1973 = Rázsó, Gyula: A Zsigmond-kori Magyarország és a török veszély (1393–1437). In: *Hadtörténelmi Közlemények* (1973:3) 403–441.
- REISSENBERGER – HENSZLMANN 1883 = Reissenberger, Lajos – Henszlmann, Imre: A nagyszebeni és a székesfehérvári régi templom. Budapest, 1883.
- RELKOVIC NÉDA 1905 = Relkovic NÉda, Davori: Buda város jogkönyve. Budapest, 1905.
- RENOUARD 1949 = Renouard, Yves: L'Ordre de la Jarretière et l'Ordre de l'Etoile. Etude sur la genèse des Ordres laïcs de chevalerie et sur le développement progressif de leur caractère national. *Le Moyen Âge* 55 (1949), 93–106.
- RIBI 2015 = Ribi, András: Propter multitudinem hospitum. A fehérvári keresztés (Johannita) konvent, mint ispotály a középkorban. *Fons* 22. (2015) 71–88.
- RIBI 2018 = Ribi, András: A fehérvári káptalan archontológiája (1301 – 1457). *Turul* 91. (2018) 132–154.
- RITOÓKNÉ 2012 = Ritoókné, Szalay Ágnes: Janus Pannonius és Várad. In: *Convivium Pajorin Klára* 70. születésnapjára. Szerk. Békés, Enikő – Tegye, Imre. Debrecen, 2012. 171–181.
- ROKAY 1990 = Rokay, Péter: Salamon és Póla. Újvidék, 1990. o.n.
- RÓMER 1874 = Rómer, Flóris: Régi falképek Magyarországon. Budapest, 1874.
- ROMHÁNYI 2008 = Romhányi Beatrix: A pálos rendi hagyomány az oklevelek tükrében. *Megjegyzések a pálos rend középkori történetéhez*. *Történelmi Szemle* 50. (2008), 289–312.
- ROMHÁNYI 2014 = Romhányi, Beatrix: A konstanzi zsinat és a ferences obszervancia magyarországi megjelenése. In: *Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et me-mbris*. Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából. Szerk. Pósan, László – Bárány, Attila. Debrecen, 2014. 210–218.
- ROMHÁNYI 2015 = Romhányi, Beatrix: Ceperuntque simul claustralem ducere vitam. A Pálos rend és a Medium Regni kapcsolata. In: *In medium Regni Hungariae*. Régészeti, művészettörténeti és történeti kutatások „az ország közepén”. Szerk. Benkő, Elek – Orosz, Krisztina. Budapest, 2015. 755–764.
- ROSARIO 2000 = Rosario, Iva: *Art and Propaganda: Charles IV of Bohemia 1346-1378*. Woodbridge, 2000.
- ROTH 1902 = Roth, Viktor: Die Freskomalereien im Chor der Kirche zu Malmkrog. *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgischen Landeskunde* 26. (1902), 6–11.
- ROTH 1912 = Roth, Viktor: Az almakeréki templom és műkincsei. *Dolgozatok az Erdély Nemzeti Múzeum Érem és Régiség-tárából* 3. (1912), 128–184.

- ROTH 1931 = Roth Viktor: Zur Problematik der siebenbürgisch-deutschen Kunstgeschichte. Festschrift für Bischof D. Dr. Friedrich Teutsch. Hermannstadt, 1931.
- ROTH 1967 = Roth, Elisabeth: Der volkreiche Kalvarienberg in Literatur und Bildkunst des Spätmittelalters. Philologische Studien und Quellen. Berlin, 1967.
- RUBIN 1991 = Rubin, Miri: Corpus Christi. The eucharist in late medieval culture. Cambridge, 1991.
- RUSSEL 2009 = Russel, Eugenia: St. Demetrius of Thessalonica. Cult and Devotion in the Middle Ages. Oxford, 2009.
- RUSU 1997 = Rusu, Adrian Andrei: Nobilimea românească din Transilvania - Az erdélyi román nemesség. Satu Mare, 1997. 131–143.
- RUSU 2017 = Rusu, Adrian Andrei: Várad Vára a 16. századig. In: Várak nyomában. Tanulmányok a 60 éves Feld István tiszteletére. Szerk. Terei, György – Kovács, Gyöngyi – Domokos, György – Miklós, Zsuzsa – Mordovin, Maxim. Budapest, 2011.
- SAGHY – OUSTERHOUT 2019 = Piroska and the Pantokrator. Dynastic Memory, Healing and Salvation in Komnenian Constantinople. Ed. Sághy Marianne – Ousterhout, Robert. Budapest, 2019.
- SÁNTHA 1943 = Sántha, György: A harcos szentek bizánci legendái. Budapest, 1943.
- SCHEIDUS 1804 = Scheidus, Lajos: Zeitschrift von und für Ungern. 1804. 89.
- SCHENK 2003 = Schenk, Jasper Gerrit: Zeremoniell und Politik. Köln, 2003.
- SCHLIERF 1991 = Schlierf, Wilhelm: Die Stadtkölnische Gottestracht und die Fronleichnamsprozession in Köln im Lichte ihrer Geschichte. Kölner Domblatt 56. (1991), 155–158.
- SCHMID 2004 = Schmid, Alois: Das Kurfürstentum Bayern und Ungarn, In: Ungarn-Jahrbuch. Zeitschrift für interdisziplinäre Hungarologie 27. (2004), 305–319.
- SCHMIDT 2005 = Schmidt, Gerhard: Malerei der Gotik. Fixpunkte und Ausblicke. Graz, 2005.
- SCHNITZLER 1973 = Schnitzler, Theodor: Die erste Fronleichnamsprozession. Datum und Charakter. Münchener Theologische Zeitschrift 24. (1973), 352–362.
- SCHOLTZ 1907 = Scholtz, Béla: Nagy-várad története. Nagyvárad, 1907.
- SCHREIBER 2003 = Schreiber, Hermann: Preussen und Baltikum unter den Kreuzrittern. Die Geschichte des Deutschen Ordens. Katz, Gernsbach, 2003.
- SCHULTES 2002 = Schultes, Lothar: Die gotischen Flügelaltäre Oberösterreichs. Von den Anfängen bis Michael Pacher. Weitra, 2002.
- SEIBT 1965 = Seibt, Ferdinand: Slyšte Nebesa: eine hussitische Propagandaschrift. In: Hussitica: Zur Struktur eine Revolution. Köln 1965. 17–25.
- SEIBT 1967 = Seibt, Ferdinand: Die Zeit der Luxemburger und der hussitischen Revolution. In: Handbuch der Geschichte der böhmischen Länder I. Hg. Bosl, Karl. Stuttgart, 1967. 349–568.
- SEIBT 1987 = Seibt, Ferdinand: Hussitenstudien: Personen, Ereignisse, Ideen einer frühen Revolution. München 1987.
- SEIBT 1994 = Seibt, Ferdinand: Karl IV. Ein Kaiser in Europa, 1346-1378. München, 1994.
- SIPOS 2000 = Sipos, László: A laskodi református templom. Műemlékvédelem 44. (2000:5), 279–285.
- SKEMER 2006 = Skemer, Don C.: Binding Words. Textual Amulets in the Middle Ages. Pennsylvania State University Press. Pennsylvania, 2006.
- SKORKA 2018 = Skorka, Renáta: A váradi ferences rendi kolostorok topográfiája. In: Nagyvárad és Bihar az Anjou-korban. Tanulmányok Biharország történetéről 5. Szerk. Zsoldos, Attila. Nagyvárad, 2018. 159–182.
- ŠMAHEL 1994 = Šmahel, František: Zur politischen Präsentation und Allegorie im 14. und 15. Jahrhundert. München, 1994.

ŠMAHEL 1994 = Šmahel, František: Zur politischen Präsentation und Allegorie im 14. und 15. Jahrhundert. München, 1994.

ŠMAHEL 2002 = Šmahel, František: Die hussitische Revolution. Hannover, 2002.

SMITMER 1895 = Über den Drachen-Orden. Hg. Smitmer, Franz Paul von. In: Jahrbuch der heraldischen Gesellschaft Adler in Wien Ser. NF 5/6. (1895), 65–82

SNIEZYNSKA-STOLOT 1979 = Sniezynska-Stolot, Eva: Tanulmányok Erzsébet királyné mecénási tevékenységéről (Liturgikus textíliák és paramentumok.) *Ars Hungarica* 7. (1979), 23–25.

SOLMYOSI 1996 = Solymosi, László: Adatok Pápa város középkori történetéhez. In: Tanulmányok Pápa város történetéből 2. Szerk. Hermann, István. Pápa, 1996. 31–53.

SOLYOSI 2011 = Solymosi, László: Szent László király somogyvári sírjának a legendája. In: Magyar történettudomány az ezredfordulón. Glatz Ferenc 70. születésnapjára. Szerk. Gecsényi, Lajos – Izsák, Lajos. Budapest, 2011. 125–142.

SOPKO 1982 = Sopko, Július: Stredoveké Latinské Kódexy Slovenskej Proveniencie v Maďarsku a v Rumunsku. In: *Codices Latini medii aevi, qui olim in bibliothecis Slovaciae asservabantur et nunc in Hungaria et Romania asservantur*. Matica Slovenska, 1982.

ȘTEFĂNESCU 1938 = Ștefănescu, Ion D.: L' art byzantin et l'art lombard en Transylvanie: peintures murales de Valachie et de Moldavie. Paris, 1938.

STEJSKA 1984 = Stejska, Karel: "Karel jako sběratel." In: *Karolus Quartus piae memoriae fundatoris sui universitas Carolina*. Ed. Vaněček, Václav. Prague, 1984. 456–467.

STELÉ – BOGYAY 1951 = Stelé, France – Bogyay, Tamás: Donatorska slika iz l. 1383 v. Turnišču. Ljubljana, 1951.

STELÉ 1935 = Stelé, France: Srednjevsko strensko slikarstvo. *Monumenta artis slovenicae*. Ljubljana, 1935.

STHELÍKOVÁ 1993 = Sthelíková, Dana: Das Plenar und Arm der hl. Margarete in Břevnov In: *Tausend Jahre Benediktiner in den Klöstern Břevnov, Braunau und Rorh. Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktiner-Ordens und seiner Zweige: Ergänzungsband*. Hg. Hofmann, Johannes. St. Ottilien, 1993. 325–340.

SUCKALE 2003 = Suckale, Robert: Die porträts Kaiser Karl IV. als Bedeutungsträger. In: *Das Porträt von der Erfindung des Porträts*. Ed: Büchsel, Martin – Schmidt, Peter. Mainz, 2003. 191–204.

SUGÁR 1984 = Sugár, István: Egri püspökök története. Budapest, 1984.

SUTHERLAND 2006 = Sutherland, Tim: The Battle of Agincourt: An Alternative Location?' *Journal of Conflict Archaeology* 1. (2006), 245–265.

SÜMEGI 1991 = Sümegi, József: Az oltáriszentség és a szent vér tisztelete a középkori Magyarországon. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 3. (1991), 107–119.

SÜMEGI 1999 = Sümegi, József: Középkori köemlékek Bátáról. (Adatok a bátai szent vér kultusz eredetéhez) *A Wosinszky Mór Múzeum Évkönyve* 21. (1999), 191.

SÜMEGI 2008 = Sümegi, József: Szanai Gergely fia Pál, bátai apát (1400-1424) *A Wosinszky Mór Múzeum Évkönyve* 30. (2008), 265–280.

SÜTTŐ–ENGEL 1995 = Süttő, Szilárd – Engel, Pál: Beiträge zur Herkunft und Tätigkeit der Familie von Alben in Ungarn. In: *Südost-Forschungen* 54. (1995) 23–48.

SZABADOS 2001 = Szabados, György: Egy Imre-kori adomány fennmaradásáról. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Historica* 115. (2001) 3–11.

SZABÓ 1996 = Szabó, Zoltán: A szentté avatott Imre herceg kultuszának kérdése a székesfehérvári prépostság Nagyboldogasszony templomában. *Műemlékvédelmi Szemle* 2. (1996:2), 5–52.

SZABÓ 2018 = Szabó, Zoltán: A székesfehérvári királyi bazilika építéstörténete II/2A. Budapest, 2018.

SZAKÁCS 2006 = Szakács, Béla Zsolt: Saints of the Knights – Knights of the Saints: Patterns of Patronage at the Court of Sigismund. In: *Sigismund von Luxemburg: Ein Kaiser in Europa*. Tagungsband des internationalen

historischen und kunsthistorischen Kongresses in Luxemburg. Ed. Pauly, Michel – Reinert, Francois. Mainz, 2006. 319–330.

SZAKÁCS 2015 = Szakács, Béla Zsolt: Lónya, református templom. In: Középkori templomok a Tiszától a Kárpátokig. Szerk.: Kollár, Tibor. Nyíregyháza, 2013. 270–273.

SZÁNTÓ 1987 = Szántó, Konrád: A katolikus egyház története I. Budapest, 1987.

SZÁNTÓ 1988 = Szántó, Konrád: Szent Jobb tisztelete a középkorban. In: Szent István és kora. Szerk. Glatz, Ferenc – Kardos, József. Budapest, 1988. 173–179.

SZÉCHENYI 1901 = Széchenyi, Miklós: A Szent György vértanuról nevezett jáki apátság története. Budapest, 1901.

SZEGFŰ 1977 = Szegfű, László: A kerlési (cserhalmi) ütközet leányrablás epizódjának nyomozása. Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. (1977) 23–31.

SZÉKELY 1968 = Székely, György: A pécsi és óbudai egyetemalapítások helye a közép-európai egyetemalapítási hullámokban. Janus Pannonius Múzeum Évkönyve. Pécs, 1968. 155–174.

SZÉKELY 1985 = Székely, György: Le rôle des universités hongroises du Moyen age et études universitaires a l'étranger dans la formation des intellectuels de Hongrie. In: Intellectuels français, intellectuels hongrois XIIIe-XXe siècles. Szerk. Goff, Jacques le – Köpeczi, Béla. Budapest–Paris 1985. 53–65.

SZÉKELY 1994 = Székely, György: Sigismund von Luxemburg und das Universitätsleben. In: Sigismund von Luxemburg. Kaiser und König in Mitteleuropa, 1387-1437. Beiträge zur Herrschaft Kaiser Sigismunds und der europäischen Geschichte um 1400. Vorträge der internationalen Tagung in Budapest vom 8-11. Juli 1987 anlässlich der 600 Wiederkehr seiner Thronbesteigung in Ungarn und seines 550. Todestages. Szerk. Macek Josef – Marosi, Ernő – Seibt, Ferdinand. Warendorf, 1994. 132–143.

SZÉKELY 1997 = Székely, György: Egyetemi kancellárok a 14-15. századi Magyarországon. Századok 131. (1997:1), 157–167.

SZÉKELY 1999 = Székely, György: A Budai Szent Zsigmond Templom kutatástörténetéhez. Budapest régiségei 33. (1999), 15–17.

SZENDE 2011 = Szende, László: Piast Erzsébet – a hitves, az édesanya, a mecénás. In: Károly Róbert és Székesfehérvár. Szerk. Kerny, Terézia – Smohay, András. Székesfehérvár, 2011. 78–100.

SZENDE 2014 = Szende, Katalin: „Civitas opulentissima Varadiensis” Püspöki székhely és városfejlődés a középkori Váradon. In: Nagyvárad és Bihar a korai középkorban. Szerk. Zsoldos, Attila. Nagyvárad, 2014. 101–128.

SZENTPÉTERY 1874 = Szentpétery, Imre: Magyar vonatkozású történelmi itt valami kimaradt Budapesti Szemle 3. (1874), 403–410.

SZOVÁK 1996 = Szovák, Kornél: Pápai-Magyar kapcsolatok a 12. században. In: Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve. Szerk. Zombori, István. Budapest, 1996. 21–46.

SZÖNYI 1928 = Szőnyi, Ottó: A bihar-remetei falfestmények. Archeológiai Értesítő 42. (1928), 234.

SZÖNYI 1933 = Szőnyi, Ottó: Ismeretlen siklói renaissance köemlékek. Művészet 9. (1933), 169–180.

SZÖRÉNYI 2016 = Szörényi, László: A Bécsi Egyetem magyar nemzetének, azaz a natio Hungaricának a 17. században tartott, Szent László tiszteletére elmondott beszédei. In: In via eruditionis: Tanulmányok a 70 éves Imre Mihály tiszteletére. Szerk. Bitskey, István – Fazakas, Gergely Tamás, – Luffy, Katalin – Száraz, Orsolya. Debrecen, 2016. 80–87.

SZÜCS 1973 = Szűcs, Jenő: Társadalomelmélet; politikai teória és történelemszemlélet Kézai Simon Gesta Hungarorumában. Századok 107. (1973), 823–878.

TAKÁCS 1989 = Takács, Imre: Várad Árpád-kori székesegyháza. In: Várad kőtöredékek. Szerk. Kerny, Terézia. Budapest. 1989.

TAKÁCS 1989 = Takács, Imre: Bátor András „második temploma”. A székesegyház 14-15. századi átépítésének emlékei. In: Várad kőtöredékek. Szerk. Kerny, Terézia. Budapest. 1989. 39–47.

TAKÁCS 1992 = Takács, Imre: A magyarországi káptalanok és konventek középkori pecsétjei. Budapest, 1992.

TAKÁCS 2001 = Takács, Imre: Garamszentbenedek temploma és liturgikus felszerelése. In: Paradisum plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon. Szerk. Takács, Imre. Kiállítás a Pannonhalmi Bencés Főapátságban 2001. március 21-től november 11-ig. 159–186.

THOROCZKAY 2012 = Thoroczkay, Gábor: Megjegyzések Erdély államalapítás-kori történetéhez. Keán kiléte és egyes kapcsolódó kérdések. In: „Köztes-Európa” vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére. Szerk. Bagi, Dániel – Fedeles, Tamás – Kiss, Gergely. Pécs, 2012. 463–481.

THOROCZKAY 2015 = Thoroczkay, Gábor: A székesfehérvári prépostság és a bazilika korai története. Egyháztörténeti Szemle 16. (2015), 3–25.

TIMÁR 1908 = Timár, Kálmán: Legrégibb szentségi társulatunk. Örökimádás. Központi Oltáregyesület Közlönye 9. (1908), 282–284.

TOGNER 1989 = Togner, Milan: Stredoveká nástenná mal'ba v Gemeri, Bratislava, 1989.

TOGNER–PLEKANEC 1972 = Togner, Milan – Plekanec, Vladimír: Medieval wall paintings in Spis. Bratislava, 2012.

TÓTH 1964 = Tóth, Feuerné Rózsa: V. István király sírja a margitszigeti domonkos apácakolostor templomában. Budapest régiségei 21. (1964), 115–131.

TÓTH 1971 = Tóth, Feuerné Rózsa: A Margitszigeti domonkos kolostor. Budapest régiségei 22. (1971), 245–269.

TÓTH 1995 = Tóth, Melinda: Falfestészet az Árpád-korban – Kutatási helyzetkép. Ars Hungarica 23. (1995), 147–148.

TÓTH 2005 = Tóth, Péter: „Szent Zsigmondnak azt felnevezteté” Zsigmond és a magyarországi dinasztikus kultusz. Századok 139. (2005), 367–383.

TÓTH 2006 = Tóth, Csaba: Luxemburgi Zsigmond magyar pénzverése. In: Takács Imre (Szerk.): Sigismundus Rex et Imperator – Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában. Szerk. Takács, Imre. Budapest, 2006. 170–172.

TÓTH 2007 = Tóth, Anna Judit: „Konstantinápoly és Antiochia talizmánjai.” In: Maszk, átváltozás, beavatás. Szerk: Pócs, Éva. Budapest, 2007. 361–378.

TÓTH 2010 = Tóth, Anna Judit: „Az artai híd balladája.” Vallástudományi szemle 6. (2010) 72–83.

TOUSSAINT 2003 = Toussaint, Gia: Das Passional der Kunigunde von Böhmen : Bildrhetorik und Spiritualität. Schöningh, Paderborn, 2003.

TÖMÖRY 1931 = Tömöry, Edith: Az aacheni magyar kápolna története. Budapest, 1931.

TÖRÖK 1978 = Török, Gyöngyi: Táblaképfestészetünk korai szakasza és európai kapcsolatai. Ars Hungarica 6. (1978), 7–27.

TÖRÖK 1980 = Török, Gyöngyi: A Mateóci Mester művészetének problémái. Művészettörténeti Értesítő 29. (1980), 49–80.

TÖRÖK 1980 = Török, József: Szent László a középkori magyarországi liturgiában. In: Athleta Patriae Tanulmányok Szent László történetéhez. Szerk. Mezey, László. Budapest, 1980. 101–105.

TÖRÖK 1981 = Török, Gyöngyi: Einige Unbeachtete Holzskulpturen des Weichen Stils in Ungarn und die ihre Beziehungen zu dem Skulpturenfund in den Burg von Buda. Acta Historiae Artium 27. (1981), 209–224.

TÖRÖK 1992 = Török, József: Szent László szentté avatása. Műemlékvédelem 36. (1992), 197–202.

TRESP 2016 = Tresp, Uwe: Kaiser Karl IV. und die Markgrafschaft Brandenburg. Hintergründe, Mittel und Wege dynastischer Politik der Luxemburger. In: Karl IV. - Ein Kaiser in Brandenburg. 1. Auflage. Hrsg. Richter Jan – Knüvener, Peter – Winkler, Kurt, Berlin: Verlag für Berlin-Brandenburg, 2016.

TUSOR 2014 = Tusor, Péter: A konstanzi bulla „alkalmazása”. A magyar királyi főkegyúri jog a 15-16. században. In: Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris”: Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából. Szerk. Pócs, László – Bárány, Attila. Debrecen, 2014. 219–239.

- TÜSKÉS – KNAPP 1986 = Tüskés, Gábor – Knapp, Éva: A szent vér tisztelete Magyarországon. In: Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerk. Fügedi, Erik. Budapest, 1986. 83–112.
- UDVARDY 1991 = Udvardy, József: A kalocsai érsekek életrajza (1000–1526). Köln, 1991.
- UHRIN 2016 = Uhrin, Dorottya: The Cult of Saint Katherine of Alexandria in Medieval Upper Hungarian Towns. *The Hungarian historical Review* 5. (2016). 557–586.
- ÚRADNÍČEK 2005 = Úradníček, Vladimír: Stavebný vývoj a komplexné reštaurovanie Kostola sv. Františka Serafínskeho v Ponikách. In: Zborník prednášok IV. seminára o reštaurovaní, Zámok Bojnice 2004. Obec reštaurátorov Slovenska, 2005. 52–66.
- VAJAY 1974: Vajay, Szabolcs: Az Árpád-kor uralmi szimbolikája. In: Középkori kútfüink kritikus kérdései. Szerk. Horváth, János – Székely, György. Budapest, 1974. 339–373.
- VALTER 2005 = Valter, Ilona: A Ják nemzetség Árpád-kori lakóhelye Jákon. *Communicationes Archeologicae Hungariae* 25. (2005), 537–564.
- VÁRADY 1984 = Várady, Zoltán: A bátai sírkő és epigráfiai összefüggései. A Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve 12. (1984), 105–110.
- VARGYAS 1960 = Vargyas, Lajos: Kutatások a népballada középkori történetében. II. honfoglaláskori hősi epika továbbélése a balladáinkban. *Ethnographia* 71. (1960), 479–518.
- VÁRNAI 1955 = Várnai, Dezső: A budai Várpalota középkori kőfaragójeljei. *Budapest Régiségei* 16. (1955), 325–362.
- VAUCHEZ 1998 = Vauchez, André: Der Heilige. In: *Der Mensch des Mittelalters*. Hg. Goff, Jacques Le. Frankfurt am Main, 1998. 340–373.
- VÉGH 1999 = Végh, András: Adatok a budai kisebb Szűz Mária, más néven a Szent Zsigmond templom alapításának történetéhez. *Budapest Régiségei* 33. (1999), 25–34.
- VÉGH 2003 = Végh, András: Középkori városnegyed a királyi palota előterében. *Tanulmányok Budapest múltjából* 31. (2003), 7–42.
- VÉGH 2006 = Végh, András: Buda város középkori helyrajza 1. Budapest, 2006.
- VÉGH 2008 = Végh, János: Középkori falképek Erdélyben. *Ars Hungarica* 36. (2008), 420–423.
- VÉRTESY 1905 = Vértesy, Jenő: A Képes Krónika irodalmi jelentősége. *Századok* 39. (1905:1), 1–25.
- VESZPRÉMY 1987 = Veszprémy, László: Illusztrált technikai és haditechnikai kéziratok Zsigmond korában. In: *Művészet Zsigmond korában I.* Szerk. Beke, László – Marosi, Ernő – Wehli, Tünde. Budapest, 1987. 212–225.
- VESZPRÉMY 1991 = Veszprémy, László: A kerlési (cserhalmi) ütközet forrásproblémája. *Hadtörténelmi Közlemények* 104. (1991:2), 69–73.
- VESZPRÉMY 1994 = Veszprémy, László: Az Anjou-kori lovagság egyes kérdései. *Hadtörténelmi Közlemények* 107. (1994), 3–18.
- VESZPRÉMY 1997 = Veszprémy, László: Zsigmond Galambócnál 1428-ban. *Hadtörténelmi közlemények* 121. (1997), 283–302.
- WACZULIK 1944–1946 = Waczulik, Margit: Egy középkori női kolostor kapcsolata a világi társadalommal. A margitszigeti kegyhely. *Regnum. Egyháztörténeti Évkönyv* 6. (1944–1946), 280–290.
- WALTER 1995 = Walter, Christopher: The Origins of the Cult of Saint George. *Revue des études byzantines Année* 53. (1995), 295–326.
- WANG 1975 = Wang, Andreas: Der miles christianus im 16–17. Jahrhundert und seine mitteralterliche Tradition. Frankfurt am Main. 1975. 23.
- WANG 1975 = Wang, Andreas: Der miles christianus im 16–17. Jahrhundert und seine mitteralterliche Tradition. Frankfurt am Main, 1975.

- WEED 2010 = Weed, Stanley E.: Venerating the Virgin Martyrs: The Cult of the „Virgines Capiales” in Art, Literature, and Popular Piety. *The Sixteenth Century Journal* 41. (2010), 1076–1091.
- WEHLI 1986 = Wehli, Tünde: Az 1083-ban kanonizált szentek kultusza középkori művészetünkben. In: *Művelődéstörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk: Fügedi, Erik. Budapest, 1986. 54–60.
- WEHLI 1987 = Wehli, Tünde: A bolognai kódexek. In: *Magyarországi művészet 1300–1470 körül*. Szerk. Marosi Ernő. Budapest, 1987. 363.
- WEHLI 1991 = Wehli, Tünde: Megjegyzések a Magyar Anjou Legendárium stílusának kérdéséhez. *Ars Hungarica* 19. (1991), 141–148.
- WEHLI 2001 = Wehli Tünde: Szent László viselete középkori ábrázolásain. Budapest, 2001.
- WEINREICH 1908 = Weinreich, Otto: *Theou cheir. Antike Heilungswunder*. Heidelberg, 1908.
- WERTNER 1889 = Wertner, Mór: Zsigmond király egy ismeretlen házassági összeköttetéséről. *Századok* 23. (1889), 772–776.
- WERTNER 1897 = Wertner, Mór: A Garaiak. *Századok* 31. (1897), 902–938.
- WERTNER 1898 = Wertner, Mór: A Buzád-Hahót nemzetség. *Turul* 16. (1898), 19–33.
- WERTNER 1901 = Wertner, Mór: Az első havasalföldi vadják. *Századok* 35. (1901), 673–689.
- WERTNER 1903 = Wertner, Mór: Zsigmond király magyar kísérete Rómában 1433-ban. *Századok* 37. (1903), 907–920.
- WERTNER 1911 = Wertner, Mór: Magyar hadjáratok a XV. század első felében. *Hadtörténelmi Közlemények* 12. (1911), 410–441.
- WILDHABER 1956 = Wildhaber, Robert: Der „Feiertagschristus” als ikonographischer Ausdruck der Sonntagsheiligung. *Zeitschrift für schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte* 16. (1956), 1–34.
- WINKELMANN 2012 = Winkelmann, Jan: Sigismund von Luxemburg als Markgraf von Brandenburg 1378–1388. In: *Kaiser Sigismund. Zur Herrschaftspraxis eines Europäischen Monarchen (1368–1437)*. Hg. Hruza, Karel – Kaar, Alexandra. Wien, 2012. 137–150.
- WYSS 1876 = Wyss, Georg: König Karl’s IV. Besuch in Einsiedeln. *Anzeiger für schweizerische Geschichte* 7. (1876), 222.
- ZENTAI 1973 = Zentai, Loránd: „A Mátyás-emblémák értelmezéséhez”. *Építés-Építészettudomány* 5. (1973), 365–371.
- ZIKA 1998 = Zika, Charles: “Hosts, Processions and Pilgrimages: Controlling the Sacred in Fifteenth-Century Germany.” *Past and Present* 118. (1998), 25–64.
- ZOLNAY 1905 = Zolnay, László: Ünnepek és hétköznap a középkori Budán. Budapest, 1909.
- ZOLNAY 1961 = Zolnay, László: Buda középkori vízművei. *Történelmi Szemle* 4. (1961), 16–55.
- ZOLNAY 1969 = Zolnay, László: Buda és a régi magyar ötvösművészet. Budapest 7. (1969), 38.
- ZOLNAY 1981 = Zolnay, László: XIV. századi freskók a necpáli templom padlásán. *Művészet* 12. (1981), 48–52.
- ZOLNAY 1982 = Zolnay, László: Az elátkozott Buda. Buda aranykora. Budapest, 1982.
- ZOLNAY 1983 = Zolnay, László: A középkori Esztergom. Budapest, 1983.
- ZSOLDOS 2007 = Zsoldos, Attila: Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszála az 1260-as években. Budapest, 2007.
- ZSOLDOS 2009 = Zsoldos, Attila: Anjou Károly első koronázása. In: *Auxilium Historiae: Tanulmányok a hetvenesztendős Bertényi Iván tiszteletére*. Szerk: Körmendi, Tamás – Thoroczkay, Gábor. Budapest, 2009. 405–413.
- ZSOLDOS 2011 = Zsoldos, Attila: Magyarország világi archontológiája. Budapest, 2011.

ZSOLDOS 2014 = Zsoldos, Attila: Bihar megye korai története. In: Nagyvárad és Bihar a korai középkorban. Szerk: Zsoldos, Attila. Nagyvárad, 2014. 167–190.

ZSOLDOS 2017 = Zsoldos, Attila: A Druget-tartomány története, 1315–1342. Budapest, 2017.

Katalógus

1. ábra: Batai apátság. Fotó: Szerző

2. ábra: Die Drei Könige. (Buda, 1424)

VII. Erik dán király, Zsigmond német-római császár, VIII. Ioannés Palailogos bizánci császár
Paris Musée du Louvre. Département des Arts. 1. DR.

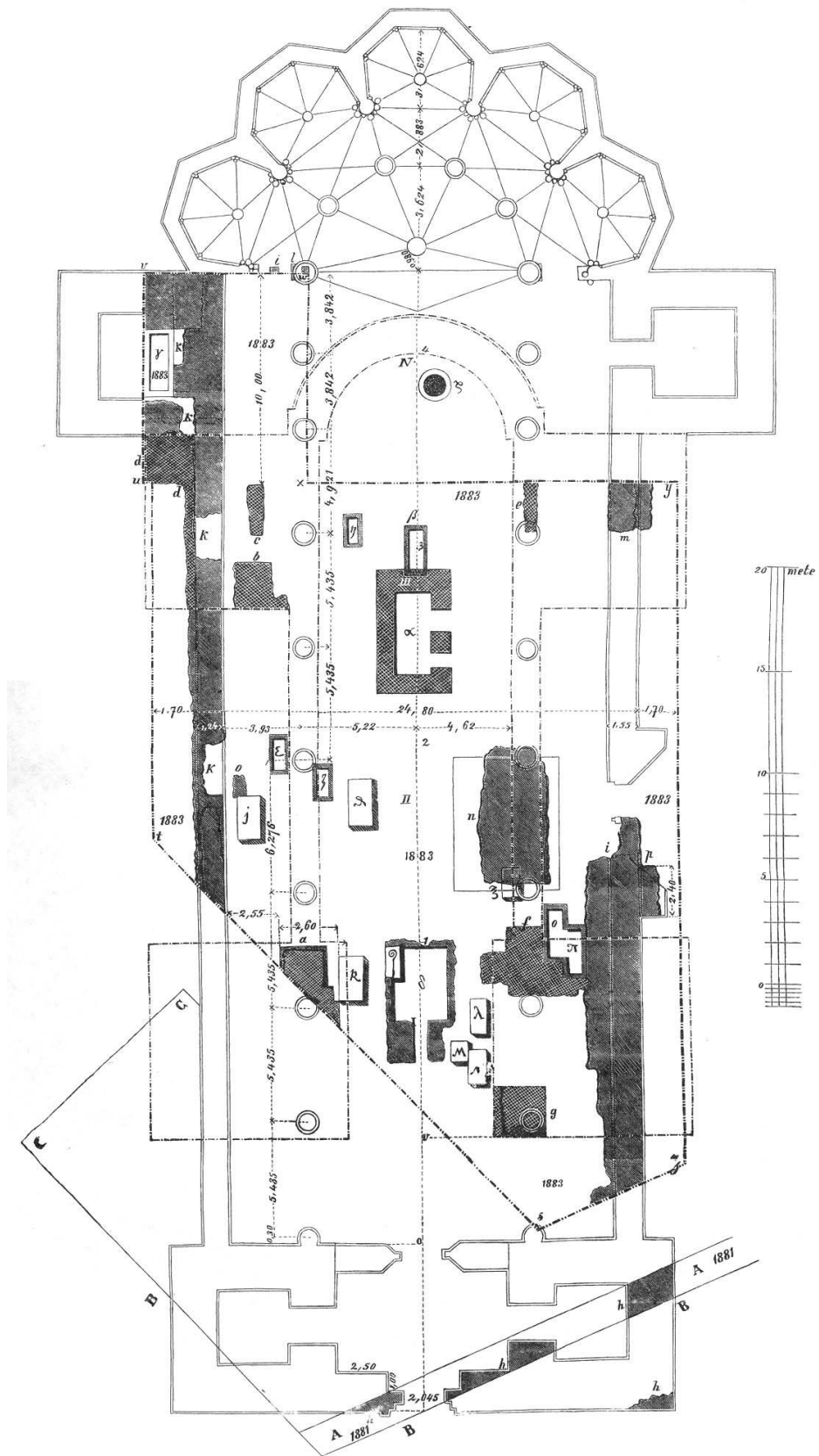
3. ábra. Várad. Georg Houfnagel: Varadinum, vulgo Gros Wardein, Transilvaniae oppidum, cum munitissimo, propugnaculo. Civitas Orbis Terrarum. Vol. VI. Köln, 1617. 40.

4. ábra. Zsigmond aranyforintja Szent László alakjával. Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára, Budapest.
Fotó: Soós Ferenc.

5. ábra. Szent László szobortöredéke a Nagyváradi Vár és Várostörténeti Múzeumban.
Fotó: Szerző

6. ábra. A váradi Szűz Mária-székesegyház alaprajza Bunyitay Vincze Váradi püspökség története c. munkájában.

7. ábra. A váradi Szűz Mária-katedrális néhai padlószintje, és kapuja.
Fotó: Szerző

8. ábra. Andrea Scolari váradi püspök tumbája a Nagyváradi Római Katolikus székesegyházban
Fotó: Szerző

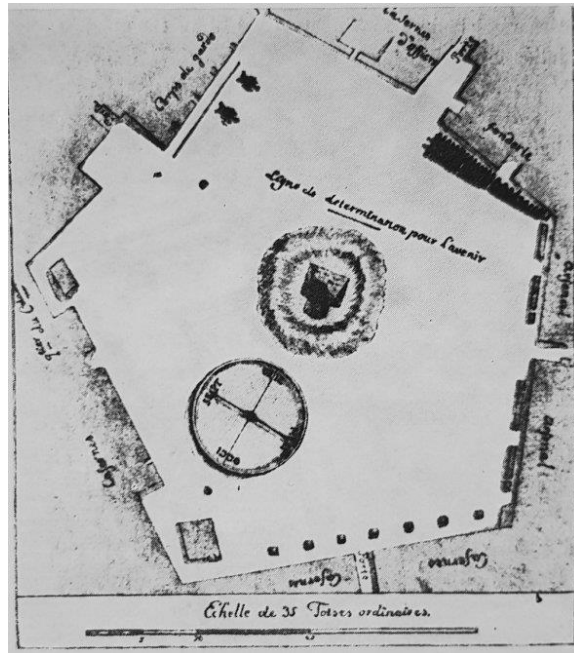
9. ábra. Szent László király XV. századi hermája. Győri székesegyház. Fotó: Szelényi Károly.

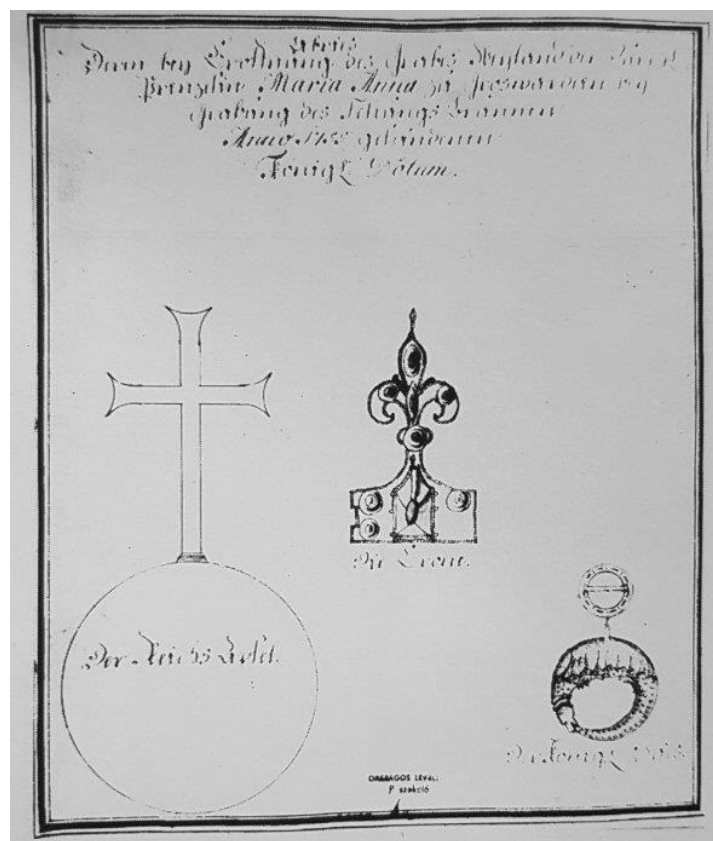
10. ábra. Szent László XIV. századi fejklyvetartója. Az úgynevezett trencsényi herma. Fotó: MNM.

11. ábra. Mariano di Jacopo 'Taccola': De Ingeneis III. 27v. Luxemburgi Zsigmond portéja

12. ábra. Luxemburgi Zsigmond sírja Joseph Canon Marquis de Ville generális közlése alapján a váradi vár udvarán.

13. ábra. Zsigmond sírjának mellékletei (1755)

14. ábra. Mária királyné és Zsigmond sírja Gyalókay Jenő 1911 és 1912. évi ásatása

15. ábra. A váradi székesegyház ábrázolása az oklándi unitárius templom Szent László-legendakivonulás jelenetén. Fotó: Szerző

16. ábra. Szent László alakja az oklándi unitárius templom kerlési csatajelenét bemutató freskócikluson.
Fotó: Szerző

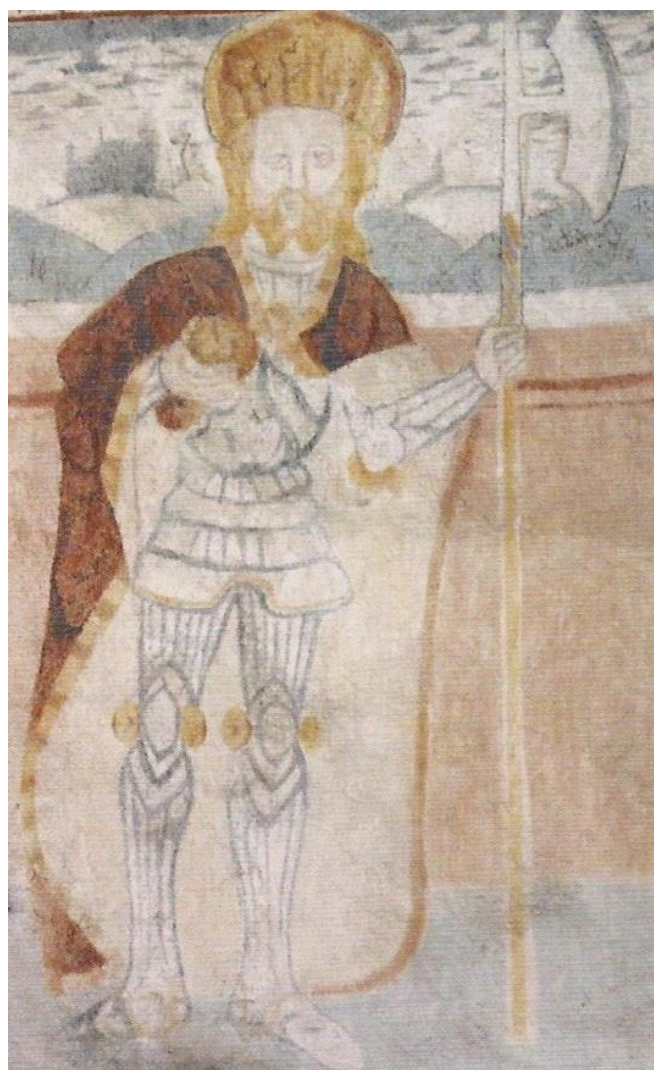
17. ábra. Rimabánya Szent László freskója Fotó: Szerző

18. ábra. Karaszko templomának Szent László freskója. Fotó: Szerző

19. ábra. Pónik Assisi Szent Ferenc templomának Szent László freskója. Fotó: Szerző

20. ábra. Pónik Szent László freskója. Fotó: Szerző

21. ábra. Székelyderzs templomának Szent László-legendája. Pihenés jelenet. Fotó: Szerző

22. ábra. Cserényi Szent Márton templom Szent László falképe. Fotó: Szerző

23. ábra. Siklós várkapolna. Szent Lénárdot és Szent Lászlót ábrázoló freskója.
Fotó: Kovács István (PTE BTK Középkor)

24. ábra. Csetnek templomának Szent László freskója. Fotó: Szerző

25. ábra. Necpál templomának Szent László-legendája. Fotó: Szentlaszlo.com

26. ábra. Kolozsvári Tamás Kálvária-oltárának Pilátus alakja. Fotó: Szerző

27. ábra. Szepesmindszent templomának Szent László-legendát bemutató freskóciklusa. Birkózás jelenet. Foto: Szentlaszlo.com

28. ábra. Szepesmindszent Szent László-legendájának profilja. Fotó: Szentlaszlo.com

29. ábra. Szepesmindszent Szent István és Szent László egészalakos freskója. Fotó: Apsida.sk

30. ábra. Kristyór templomának három magyar szent király ábrázolása. Fotó: Szerző

31. ábra. Karaszko templomának Háromkirályok imádása freskója. Fotó: Szerző

32. ábra. Homoródkarácsonyfalva templomának Háromkirályok imádása című freskója. Fotó: Szerző

33. ábra Pónik Szent Ferenc templomának Háromkirályok imádsá című falképe. Fotó: Szerző

34. ábra. Hárskút templomának újonnan felfedezett Háromkirályok imádása című falképe. Fotó: Teleki Alapítvány

35. ábra. Gentile da Fabriano: Királyok imádása. Firenze, Uffizi.

36. ábra. Velemér Szentháromság templomának Háromkirályok imádását bemutató freskója. Fotó: Szerző

37. ábra. A mateóci Szent István-templom szárnyasoltárának Szent István és Szent Imre herceg ábrázoló képe. Fotó: Szerző

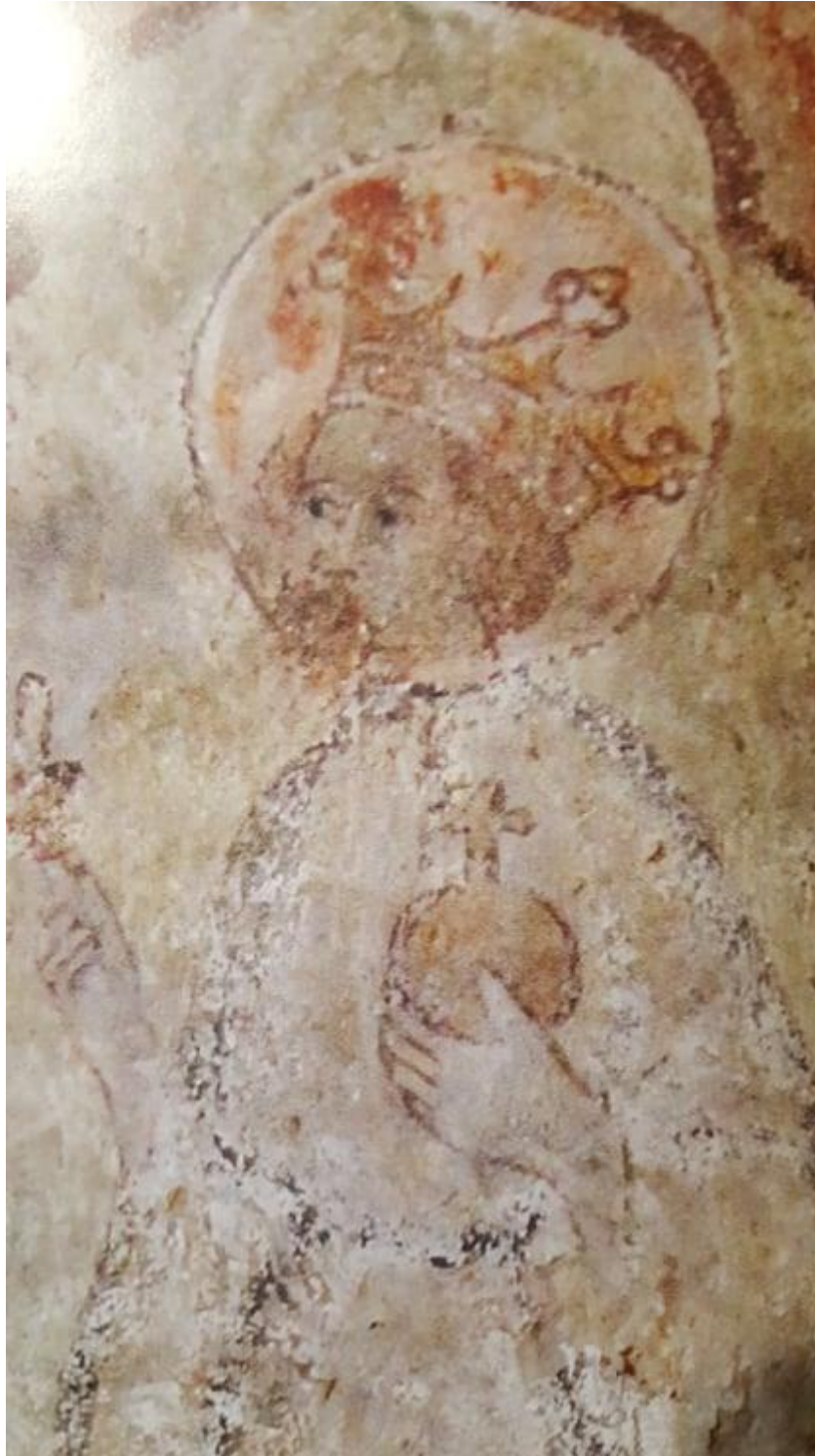
38. ábra. Nürnbergi Frauenkirche

39. ábra. Zsigmond és a Német-római Birodalom szent kincsei. 17. sz. Nürnberg, Germanisches Nationalmuseum, HB 18 691.

40. ábra. Az agaunei Szent Móricz apátság Szent Zsigmond ereklyéit őrző relikviáriuma. Prága, Szent Kereszt-kápolna.

1. ábra. A csetneki templom Szent Zsigmondot ábrázoló freskója. Fotó: Szerző

2. ábra. Csetneki templom. A Csetneki család hódolata Zsigmond előtt. Fotó: Szerző

3. ábra. Zsigmond sarkányos jelvénye (1755)

4. ábra. Albert osztrák herceg, Erzsébet hercegnő, és Zsigmond. 1440-ben készült Olmüci oltárképen. Moravské Museum. Brno. Fotó: Szerző

5. ábra. Garamszentbenedeki apátság Szent György-legendát bemutató falképe